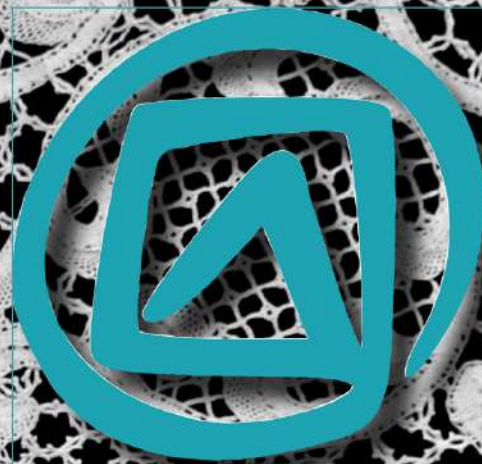

65 | 2018

L O Š K I

RAZGLEDI

Loški razgledi

MUZEJSKO DRUŠTVO ŠKOFJA LOKA

LOŠKI RAZGLEDI 65

Škofja Loka 2019

LOŠKI RAZGLEDI
65 – 2018

Uredila:

Marija Lebar

Uredniški odbor:

Helena Janežič

dr. Matevž Košir

mag. Tone Košir

Ivica Krek

Marija Lebar (glavna urednica)

Judita Šega

dr. France Štukl

Za vsebino člankov odgovarjajo avtorji. Redakcija zaključena aprila 2019.

Jezikovni pregled:

mag. Alenka Klemenc

Prevodi:

Martin Cregeen (angleščina)

Katja Uršič (nemščina)

Oblikovanje in priprava za tisk:

Barbara Demšar, Nives Lunder

Studio Grad Škofja Loka

Oblikovanje naslovnice Nives Lunder

Tisk:

Tiskarna Nonparel d.o.o., Škofja Loka

Izdalo in založilo:

Muzejsko društvo Škofja Loka

zanj mag. Aleksander Igličar, predsednik

www.mdloka.si

Naklada:

600 izvodov

Izdajo Loških razgledov je finančno podprla Občina Škofja Loka.

ISSN 0459-8210

Spoštovane bralke, dragi bralci Loških razgledov!

Naj za začetek tega uvodnega razmišljanja navedem misel ddr. Verene Perko o pomenu kulturne dediščine, saj je bilo preteklo leto (2018) namenjeno prav tej vrednoti in tudi v *Loških razgledih* ji namenjamo prve strani: »*Dediščina nas uči o vrednotah življenja, zato lahko preživi le tedaj, ko sama postane vrednost (našega) življenja.*« In še: »*Dediščina oblikuje naše življenje, vendar le, če jo doživljamo kot vrednoto, kot nekaj, za kar se je vredno truditi in ohranjati.*« Tudi tisti, ki se vsako leto trudimo, da vam ta naša publikacija prinaša vedno nove zanimivosti, spoznanja, vedenja, ki nam omogočajo rast in oblikujejo našo zavest, se zavedamo, hočemo, da to naše potovanje skozi čas odraža skrb za ohranjanje vrednot, njihovo prepoznavnost in spoštovanje, da zavedanje o preteklih dosežkih, umetniških vrhuncih ostane shranjeno na papirju, v knjigi – tej naši učiteljici –, v jeziku, ki je najdragocenejši od vse dediščine.

Ali smo s prispevki v letošnji številki *Loških razgledov* dosegli ta namen, boste presodili sami. Prinašajo pa verigo različnih tem že znanih in novih avtorjev. Štirim uvodnim prispevkom je bila torej skupna tema geslo ob evropskem letu kulturne dediščine »*Naša dediščina: kjer preteklost sreča prihodnost.*«. O kulturni dediščini, ki ne bo srečala prihodnosti kritično razmišlja ddr. Verena Perko in ugotavlja, da je »*uničevanje kulturne dediščine enako uničenju skupine, skupnosti ali naroda. Je genocid in zločin proti človeštvu.*« Ludvik Kaluža, avtor jezikovno posodobljenega *Škofjeloškega pasijona* utemeljuje, zakaj je taka posodobitev možna in potrebna. Katarina Sekirnik pa v prispevku *Mali kruhek*, med tradicijo in sodobnostjo: ob vpisu enote *Izdelovanje malega kruhka in lesenih modelov* v Register nesnovne kulturne dediščine predstavi izdelovanje medenega peciva, ki je ena od pomembnejših ohranjenih tradicionalnih rokodelskih veščin na Škofjeloškem. O projektu *Tole moram povedat!*, s katerim smo v muzejskem društvu želeli podpreti medgeneracijsko sožitje, izkazati spoštovanje do proučevanja starejših šeg in navad ter prispevati k njihovemu ohranjanju pa piše avtor projekta Ambrož Demšar.

V naslednjih sklopih sledijo prispevki za tiste, ki jih zanima rodoslovje, torej kako z uporabo pisnih in ustnih virov priti do družinskega drevesa; za druge, ki želijo več vedenja o daljni ali bližji zgodovini, likovni umetnosti; spoznati več o literaturi in knjižnih zakladih, glasbi in glasbenikih, se z avtorjem odpraviti raziskovat podzemeljsko favno ali odkrivati svet fosilov, razkriti del dokumentov, ki jih hrani enota Zgodovinskega arhiva Ljubljana v Škofji Loki. In spomnili smo se tudi tistih, ki so pustili pečat v življenju na Loškem in so v preteklem letu praznovali.

Pa dovolj naštevanja. Naj prepustim tokratno številko *Loških razgledov* vam in naj se začne dialog z vami, drage bralke, dragi bralci. Naj bo ta dialog neskončen.

Marija Lebar, urednica

Vsebina

Contents

<i>Marija Lebar</i>	Uvodne misli <i>Foreword</i>	5
	»Naša dediščina: kjer preteklost sreča prihodnost« Ob evropskem letu kulturne dediščine »Our heritage, where the past meets the future« On the European Year of Cultural Heritage	11
<i>Verena Perko</i>	V letu kulturne dediščine: tokrat o kulturni dediščini, ki ne bo srečala prihodnosti <i>In Cultural Heritage Year: This time about cultural heritage that won't see the future</i>	13
<i>P. Romuald</i>	<i>Škofjeloški pasijon</i>	19
<i>Ludvik Kaluža</i>	Škofja Loka Passion Jezikovno posodobljeno dramsko besedilo <i>A linguistically modernised dramatic text</i>	
<i>Katarina Sekirnik</i>	Mali kruhek, med tradicijo in sodobnostjo: ob vpisu enote <i>Izdelovanje malega kruhka in lesenih modelov</i> v Register nesnovne kulturne dediščine <i>Little honey bread, between tradition and contemporariety: on the occasion of the en- try of the unit Making little honey bread and wooden molds in the Register of the Intan- gible Cultural Heritage</i>	47
<i>Ambrož Demšar</i>	<i>Tole moram povedat'</i> Nagradni natečaj za mlade I have to say this <i>Prize competition for the young</i>	65
	Razgledi Views	77
<i>Pavle Blaznik</i>	Priimek Rant v območju Loškega gospostva 1500–1714 <i>The surname Rant in the area of the Loka Estate from 1500–1714</i>	79
<i>Andrej Rant</i>	Moji predniki z Martinj Vrha <i>My forebears from Martinj Vrh</i>	83

<i>Jože Štukl</i>	Loški grad in uršulinke v primežu polpretekle zgodovine, I. del <i>Škofja Loka Castle and the Ursuline convent in the vice of recent history, Part 1</i>	97
<i>Mojca Jenko</i>	Življenjske postaje Gvidona Birolle in <i>Dama v vijolični obleki</i> <i>The stations of life of Gvidon Birolla and The lady in the violet dress</i>	117
<i>Tone Košir</i>	Pisatelj Matija Malešič in Škofja Loka (1891–1940) <i>The writer Matija Malešič and Škofja Loka (1891–1940)</i>	137
<i>Petra Leben Seljak</i> <i>Alojz Demšar</i>	Zanimivosti iz poljanskega urada Loškega gospostva <i>Matters of interest from the Poljane office of of the Loka Estate</i>	153
<i>Franc Križnar</i>	Glasba izza časov Tavčarjeve <i>Visoške kronike</i> Glasba in ples v zgodovinskem romanu, Tavčarjevem času, med Poljanami (Visokim), Škofjo Loko ter Nemčijo <i>Music before and after the Time of Tavčar's The Visoko Chronicle</i> <i>Music and Dance in the historical Novel, Tavčar's Time, between Poljane (Visoko), Škofja Loka and Germany</i>	163
<i>Tone Košir</i> <i>Franc Križnar</i> <i>Jernej Antolin Oman</i>	Anton Dolinar - Lúčinski (1847–1930) <i>Anton Dolinar - Lúčinski (1847–1930)</i>	181
<i>Bojan Kofler</i>	Podzemeljska favna hroščev v Mravljetovem breznu v Gošarjevih rupah <i>Subterranean beetle fauna in Mravljetovo brezno in Gošarjeve rupe</i>	197
<i>Matija Križnar</i>	Mioforije in trigonodusi Ferdinanda Seidla iz Poljanske doline ter njegovo geološko delovanje <i>Ferdinand Seidl's myophorias and Trigonodus from Poljanska dolina and his geological exploration</i>	209
Občina in občinski nagrajenci <i>The municipality and municipal award winners</i>		219
<i>Jernej Tavčar</i>	Škofjeloška kronika 2018 - dela in dnevi <i>Škofja Loka chronicle 2018 - work and special days</i>	221

<i>Sabina Gabrijel</i>	Priznanja Občine Škofja Loka za leto 2018 <i>Awards of the Municipality of Škofja Loka for 2018</i>	231
<i>Sabina Gabrijel</i>	Priznanja Občine Škofja Loka za leto 2006 <i>Awards of the Municipality of Škofja Loka for 2006</i>	238
<i>Damjana Peternelj</i>	Občina Gorenja vas - Poljane v letu 2018 <i>The Municipality of Gorenja vas - Poljane in 2018</i>	245
<i>Damjana Peternelj</i>	Priznanja Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2018 <i>Awards of the Municipality of Gorenja vas - Poljane for 2018</i>	253
Gradivo in spomini <i>Material and memoirs</i>		259
<i>Anita Klančar Kavčič</i>	Restavriranje stenske poslikave na zahodni fasadi godeške cerkve sv. Miklavža <i>Restoring wall paintings on the western facade of the Godešič church of Sv. Miklavž</i>	261
<i>Barbka Gosar Hirci</i>	Oltarni sliki iz cerkve sv. Lovrenca in Kancijana na Hotavljah / Oris konservatorsko-restavratorskih postopkov <i>Altar pictures from the church of Sv. Lovrenc and Kancijan in Hotavljje / An outline of conservation and restauration procedures</i>	268
<i>Mira Kalan</i>	Pasijonska knjiga <i>Myrrhen-Gärtlein</i> tudi v Knjižnici Loškega muzeja Škofja Loka <i>The Passion book Myrrhen-Gärtlein also in the library of Škofja Loka museum</i>	275
<i>Barbara Sterle Vurnik</i>	Josip Grošelj in njegova skulptura <i>Marija</i> – nova pridobitev Loškega muzeja Škofja Loka <i>Josip Grošelj and his sculpture Maria – a new acquisition of Škofja Loka museum</i>	281
<i>France Štukl</i>	Filip Terčelj v Škofji Loki (1917–1921) Po kroniki Katoliškega izobraževalnega društva in Špitala <i>Filip Terčelj in Škofja Loka (1917–19219)</i> <i>From the chronicle of the Catholic Education Society in Špital</i>	285

<i>Judita Šega</i>	Arhivsko gradivo o Franji Tavčar, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki <i>Archival material on Franja Tavčar kept by Historical Archives Ljubljana, Škofja Loka Unit</i>	294
<i>Mojca Ferle</i>	<i>Klekljanje čipk v Sloveniji</i> na Unescovem Reprezentativnem seznamu nesnovne kulturne dediščine <i>Lace making in Slovenia on the Unesco Representative list of the intangible heritage</i>	300
<i>Maja Ferle</i>	Lepi volkci (družina Pisauridae) <i>Nursery web spiders (family Pisauridae)</i>	306
<i>Vincencij Demšar</i>	Janez Evangelist Krek in vodovod na Prtovču leta 1904 <i>Janez Evangelist Krek and the aquaduct on Prtovec 1904</i>	311
<i>Mojca Mravlja</i>	Danilo Bevk je pustil neizbrisne sledi na Gimnaziji Škofja Loka <i>Danilo Bevk left an indelible trace on Škofja Loka gymnasium</i>	319
<i>Danilo Bevk</i>	Raziskave divjega petelina na Škofjeloškem in v okolici <i>Research into capercaillie in Škofja Loka and surroundings</i>	
<i>Damir Globočnik</i>	Franc Novinc <i>Franc Novinc</i>	325
<i>Boštjan Soklič</i>	Peter Jovanovič – poljanski samorastnik <i>Peter Jovanović – A self-made Poljane man</i>	337
<i>Matija Ogrin</i>	»Saj ne sovražim te, svet, saj ljub si mojemu srcu.« Ob 150. obletnici rojstva Aleša Ušeničnika »I don't hate you, world, since love is in my heart.« <i>On the 150th anniversary of the birth of Aleš Ušeničnik</i>	349
<i>Marina Pintar Marjan Luževič</i>	Dr. Fran Jesenko (1875–1932) v Aleji zaslužnih Ločanov <i>Dr. Fran Jesenko (1875–1932) in the Alley of Worthy Škofja Loka Citizens</i>	356
<i>Miha Naglič</i>	<i>Zgodba kot ulita: LTH Castings (1948–2018)</i> Story as cast: <i>LTH Castings (1948–2018)</i>	361

<i>Andrej Šubic</i>	Anica Berčič, igralka, ki ni igrala, ampak živila svoje vloge (28. 7. 1937–27. 1. 2018) <i>Anica Berčič, an actress who did not act but lived her parts (28.7.1937–27.1.2018)</i>	366
<i>Miha Ješe</i>	Alojz Malovrh (15. 7. 1926–28. 9. 2018) <i>Alojz Malovrh (15. 7. 1926–28. 9. 2018)</i>	370
Delovanje Muzejskega društva Škofja Loka Activities of the Škofja Loka Museum Society		373
<i>Uredništvo</i> <i>Editorial Board</i>	Zbor članov Muzejskega društva Škofja Loka za leto 2018 <i>Assembly of the members of the Škofja Loka Museum Society for 2018</i>	375
<i>Aleksander Igličar</i>	Blaznikovi večeri ter druge prireditve in aktivnosti društva v letu 2018 <i>Blaznik evenings and other events and activities of the Society in 2018</i>	384
<i>Helena Janežič</i>	Knjižne novosti Muzejskega društva Škofja Loka <i>Literary novelties of the Škofja Loka Museum Society</i>	389
<i>Aleksander Igličar</i>	Obisk Slovencev v Kanalski dolini in Reziji Izlet Muzejskega društva Škofja Loka 2018 <i>Visit of Slovenes to the Kanal valley and Rezija Škofja Loka Museum Society excursion 2018</i>	391
Predstavitve knjig in kronika Presentation of books and the chronicle		395
<i>Danijela Dolinar</i>	Izšlo je v letu 2018 <i>Published in 2018</i>	397
<i>Franc Podnar</i>	Kronika občin Škofja Loka in Gorenja vas - Poljane <i>Chronicle of the municipalities of Škofja Loka and Gorenja vas - Poljane</i>	403
<i>Uredništvo</i> <i>Editorial Board</i>	Avtorji prispevkov 2018 <i>Authors of contributions 2018</i>	417
<i>Uredništvo</i> <i>Editorial Board</i>	Navodila avtorjem člankov <i>Instructions to authors of contributions</i>	421
<i>Uredništvo</i> <i>Editorial Board</i>	Nakup knjig in Loških razgledov <i>Purchase of books and Loški razgledi</i>	423

65 | 2018

L O Š K I

RAZGLEDI

»Naša dediščina: kjer preteklost sreča prihodnost«

**Ob evropskem letu
kulturne dediščine**

V letu kulturne dediščine: tokrat o kulturni dediščini, ki ne bo srečala prihodnosti

Preteklo leto je bilo veliko govoričenja o kulturni dediščini. Vse leto so si sledili dogodki, razstave, govori in pisanja na to temo. Saj ne, da bi Slovence tako zelo skrbelo za kulturno dediščino. To ne! Če pa Evropska komisija zavzame stališče, da je *suportirati, krepiti in promovirati kulturno dediščino na integrativen način ena najpomembnejših evropskih nalog*, potem je to sporočilo pač treba vzeti resno. In je (preverjeno) prav, da tudi slovenski politiki in uradniki (letos) hitijo ugotavljati, kakšno je stanje naše kulturne dediščine. Še bolj pa obljubljeni, da bo v prihodnje zanje še bolj poskrbljeno. Človek dobi vtis, da o kulturni dediščini vsi vse vedo in za dediščino pri nas dobro, če že ne vzorno skrbimo. In še bolj bo v prihodnje!

Strokovni delavci in kulturne ustanove ugotavljajo, da so že dolgo na evropskem nivoju (pri čemer nihče ne pove, ali je to merilo najboljšega, dobrega ali slabega – kajti če je Evropa šele zdaj prepoznala svoj eksistencialni pomen, je to zelo pozno). Turistični delavci (in bojim se, da tudi vse ostalo gospodarstvo) pa jo vidijo kot »prodajni artikel« po meri tistih, ki Deželico obiskujejo – seveda z namenom, da bi jo še bolj intenzivno obiskovali in pustili pri nas še več denarja. Vse, kar naši turistični delavci potrebujejo, so le »dobre zgodbe«, ki naj bi jim

Škofjeloški pasijon je bil leta 2016 vpisan na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine. (foto: Alojzij Pavel Florjančič)

Škofjeloški pasijon: Smrt s koso: Jaz sem slepa, vendar vse umorim in s svojo koso veliko škode storim. (foto: Peter Pokorn ml.)

jih dediščinski strokovnjaki posredovali, da bodo kulturno dediščino spravili v denar. Z eno besedo: naš turizem – in s tem tudi Deželico – bo vsega hudega rešilo »zgodbarjenje«, kot so nedavno tega poimenovali kvazi »interpretacijo« dediščine za turistične potrebe.

Človek se ob vsem slišanjem in videnem zgolj čudi, kako je mogoče, da je dediščina v resnici vsem deveta skrb. Ne le turističnim delavcem, gospodarstvenikom, državnikom, velikim, srednjim in malim politikom, in – naj mi jezik otrpne, če sem si vse to izmislila –, tudi mnogim iz te ali one dediščinske ustanove. Ustavimo se zgolj pri alarmantnem podatku, da je izgubljene že več kot 60 odstotkov kulturne dediščine našega podeželja. Kako lahko govorimo o vzorni skrbi za dediščino? Nasprotno! Novo uvedeni gradbeni zakon, ki pri prenovi ne predvideva več nadzora Zavoda za spomeniško varstvo, označuje začetek nove, verjetno doslej najbolj katastrofalne dobe dediščinskega uničenja. Naj ob tem ne omenjam propadajočih gradov ali izginjajoče predragocene industrijske dediščine. Koliko naše premične dediščine v muzejih še čaka na inventarizacijo, kako majhen odstotek zbirk je dostopnih na spletu, povezanih s podatki ostalih izobraževalnih in raziskovalnih ustanov? Koliko dediščine je interpretirane in dejansko, ne le na deklarativni ravni, dostopne javnosti? Če pomislimo, da je skupni in vsebinsko povezan register nepremične in premične, snovne in nesnovne dediščine, šele deziderat, četudi zapisan v novo državno Strategijo, si ne moremo kaj, da ne bi podvomili v iskrenost lepih misli in obljub ob evropskem letu kulturne dediščine.

Zato je prav, da se vprašamo, kje so torej vzroki, da naša kulturna dediščina, kljub dokaj solidni zakonodaji, dobro zasnovanim varstvenim službam in številnim

dediščinskim ustanovam, ostaja deveta briga Deželice. Upam si trditi, da v naši majhnosti, vendar ni to vprašanje velikosti državnega ali narodnostnega ozemlja niti število prebivalstva. Gre za umanjkanje slovenske intelektualne in splošno človeške, etično moralne širine, ki se nanaša na sposobnost prejetja in dajanja, samospoštovanja in spoštovanja drugih.

Najprej h kulturni dediščini! V heritološki teoriji je splošno sprejeto stališče avstralske strokovnjakinje Laurajane Smith, da ne obstoja nekaj takega, kar bi bilo vnaprej prepoznavno kot dediščina. Dediščina, trdi strokovnjakinja, je tisto, kar družba (jaz bi si drznila reči človeštvo) prepozna kot vredno, da se ohrani za prihodnje rodove.

Pri Slovencih pa je še vedno trdno zakoreninjeno prepričanje, da je dediščina stvar strokovnjakov in znanstvenikov (enako najbrž tudi v ostalih vzhodnoevropskih, nekdanjih komunističnih deželah, kjer s(m)o se ljudje navadili mentalnega, infantilnega udobja, da o vseh pomembnih stvareh odločajo drugi). Javnost pri tem nima veliko besede – razen na deklarativni ravni! Vloga javnosti pa se je v sodobnem dediščinskem diskurzu močno spremenila. Aktivna in od vsega začetka vključena javnost je postala garant ohranjanja in uspešnega varovanja dediščine v izvirnem prostoru. (Slednje pa je najpomembnejši cilj kakršnega koli dediščinjenja, tudi muzejskega!) Tudi mednarodne listine poudarjajo aktivno vlogo javnosti – tako v odločitvah, kaj prepoznati kot dediščino, kot pri vključeva-

Ledrarjev in nunski kozolec na Kamnitniku (okoli 1975), ki ju ni več. (foto: Peter Pokorn ml.)

Lanen klekljan prt, ki so ga izdelale klekljarice iz Klekljarskega društva Deteljica Gorenja vas, 2017. (foto: Katarina Sekirmik)

Lanen klekljan prt je nastal na podlagi starega, že skoraj razpadlega, vzorca za klekljano čipko. Glede na tehniko risanja in kvaliteto papirja ocenjujejo, da je vzorec star med sto in sto dvajset leti, klekljarskemu društvu pa ga je podarila Silvana Jezeršek iz Hotavlj. Še v prejšnjem stoletju ga je dobila od svoje sosedice, ta pa ga je hranila kot spomin na svojo mamo. Z rekonstrukcijo vzorca je nastal papirc, šest članic društva pa je iz lanenega sukanca izdelalo prt s premerom enega metra in pol, izdelava pa je zahtevala 510 ur.

nju v raziskave in interpretacijo. Upravljanje dediščinskih spomenikov ali parkov ne more biti uspešno brez javnosti, pri čemer je posebej pomembna lokalna skupnost. Oblikoval se je celo nov termin, *dediščinska skupnost*, ki označuje tiste skupine in posameznike, ki jih povezujeta ohranjanje in skrb za nek spomenik ali dediščinski prostor.

S tem smo pri srži slovenskega dediščinskega problema. O dediščini še vedno, in skoraj v celoti, odloča stroka. Odločitve pa največkrat odražajo enostranska stališča raziskovalnih ali dediščinskih ustanov (temu pravimo avtoriziran dediščinski diskurz) – in to kljub temu, da vse dediščinske ustanove nenehno poudarjajo pomen vključevanja javnosti.

Menim, da sta za to dva poglobitvena vzroka. Prvi se nanaša na odsotnost sistematičnih raziskav javnosti, drugi pa ta, da teoretičnih raziskav o potrebah sodobne družbe sploh nimamo. Že dolgo opozarjamo, da dediščinski stroki manjkajo teoretična znanja o kulturni dediščini kot družbenem pojavu, ki bi omogočala prepoznavanje celostnega, širše humanističnega pomena ohranjanja dediščine. Omogočilo bi spoznanja o presodnem pomenu kolektivnega spomina za razvoj demokratične skupnosti.

Seveda imajo strokovnjaki, ki delujejo v dediščinskih ustanovah, odlična znanja iz primarnih ved, kot so arheologija, zgodovina itd. Obvladajo veščine in tehnična znanja, ki jim omogočajo strokovno rokovanje s predmeti in delovanje na področju varovanja, konzervacije in restavratorskih del. Vendar pa razdrobljenost znanj ne omogoča sodobnega, celostnega pristopa, ne rojeva nujno potrebnih medsebojnih povezav in medinstitucionalnih sodelovanj v smislu dediščinskega delovanja kot globinske družbenosocialne politike. In globinske higijene družbenega spominjanja.

Tradicionalni koncept kulturne dediščine središči okoli posameznih ved, ne ukvarja se z vprašanji družbenosocialnega pomena. Sodobni koncept kulturno dediščino razlaga kot celostni, prepleten družbeni proces, usmerjen v dobrobit skupnosti. Dediščina je temeljni izobraževalni, identitetni, razvojno-gospodarski, politični in družbeni kapital. Pri izobraževanju navadno pomislimo na šolski kurikulum in muzeje, ki s svojimi zbirkami šolam nudijo dodatna znanja. V resnici pa so muzejske zbirke vir neizmernih konvivalnih znanj in modrosti, ki so človeštvu omogočala preživetje v vseh mogočih okoliščinah. Človeštvo jih je pridobivalo skozi tisočletja in so usnovljena v predmetih materialne kulture, njenemu načinu izdelovanja in rabe. Zato lahko trdimo, da je kulturna dediščina v družbenosocialnem smislu izvoren sklop etičnih in moralnih kod, ki so posameznika usposabljala za preživetje, življenje v skupnosti in za odločitve, ki sta jih morala skupnost ali posameznik sprejeti v nenavadnih ali celo nenormalnih časih.

Če nas zgodovina uči etičnosti, nas kulturna dediščina, ki je temelj kolektivnega spominjanja, obrača k razmišljanju o vlogi moralnega. Na podlagi katarzičnih doživetij uči o odločitvah, ki so izraz najvišje človekove stopnje učlovečenja, njegove svobodne volje o odločitvi za dobro ali zlo.

Kulturna dediščina ima pomembno terapevtsko vlogo v sodobni družbi. Povezuje jo in jo osvešča. Odpira jo in jo ozdravlja strahu pred drugačnim. Omogoča spominjanje izrinjenih in namerno pozabljenih. Omogoča vračanje ljudi iz preteklosti v sodobno spominjanje. Podobno kot človek, ki mu bolezen ali nesreča poškoduje ta spomin in potrebuje terapevtsko pomoč, deluje tudi kulturna dediščina: odkrivanje v pozabo odrinjenih vsebin je svojevrstna terapija za skupnost, je učenje strpnosti in drugačnosti. Odkriva krutosti in grozote. Človeku daje zazirati se v samega sebe in se mu prepoznavati kot človeka. Najkrutejše in najplemenitejše, brez izjeme oboje v enem.

Vendar se to lahko zgodi le v primeru, da je kulturna dediščina interpretirana in komunicirana na način, ki vključuje različne poglede in upošteva potrebe sodobne (čedalje bolj otopele in vase zagledane) družbe. Le ob aktivni vključitvi javnosti in v primeru, ko so strokovnjaki pripravljeni sprejeti javnost kot sodelavca in sogovornika, se v kulturni dediščini aktivira terapevtska moč. Ali, kot je opozarjal Paul Ricoeur, spominjanje je temelj pravičnosti. Ohranjanja kulturne dediščine ne omogoča govorjenje o njej, kot tudi ne do konca zbanalizirano »zgodbarjenje«. Turistični stampedo pomeni uničenje regionalnih posebnosti, ki so srž pravega turizma. Uspešno dediščinjenje so ljudje, pripravljeni na nova znanja, ki bodo omogočala visoko stopnjo profesionalizacije strokovnih služb, in na drugi strani aktivno vključevanje javnosti, z namenom demokratizacije sodobne družbe. Za to pa sta potrebna pogum in samozavest, ki sta v Deželici, žal, bolj redko posejana! Potrebno je zaupanje v ljudi in spodbujanje. Širjenje znanja in lastno učenje. In neustrašen boj! Z birokratskimi mlini, nadutimi psevdostrokovnjaki in politiki, ki menijo, da je svet ravnokar vzniknil iz njihovega lastnega popka. Javnost je naša edina, prava zaveznica v boju za dediščino. Ko jo bo prepoznala kot vrednoto življenja, ki jo je treba ohraniti za prihodnost, jo bo tudi ohranjala.

Rdeče znamenje. (foto: Alojzij Pavel Florjančič)
Rdeče znamenje stoji ob poti v gozdu južno od Crngroba. Znamenje je v celoti poslikano s freskami iz začetka 16. stol. in ga uvrščamo med najstarejša znamenja na Slovenskem. Leta 1996 je bilo to znamenje zaradi svoje starosti, bogate poznogotske poslikave in mogočnosti proglašeno za kulturni in zgodovinski spomenik državnega pomena.

Odnos neke družbe do kulturne dediščine je odraz stopnje demokratičnosti: pozabljeno, zamolčano, izbrisano in uničeno je bolj neizprosno ogledalo kot nekaj, kar je vzorno vzdrževano. Ljudje smo pač taki. Za izumetničeno podobo navidezne dobrote prežijo nevarne zverine uničenja. Uničevanje kulturne dediščine pa je enako uničenju skupine, skupnosti ali naroda. Je genocid in zločin proti človeštvu.

V Unescovih listinah je dediščina zelo jasno opredeljena kot suvereno jedro kolektivne identitete ter samospoštovanja in je za obstoj človeštva enako pomembna, kot sta hrana in voda. Kako naj torej Slovenci pričakujemo, da bomo ob pospešenem uničevanju kulturne dediščine preživeli kot narod? Ob vsem tem pa niti ni pomembno, ali gre pri uničevanju za neznanje, nesposobnost ali zgolj za malomarnost. Da o reorganizaciji kulturnih ustanov, koreniti spremembi kulturne in izobraževalne politike ter našega družbenega in osebnega odnosa do okolja ter vrednot niti ne govorimo!

VIRI IN LITERATURA:

- Arendt, Hannah: *Izvori totalitarizma*. Ljubljana: Študentska založba, 2003.
- Ashworth, G. John; Graham, J. Brain: *Senses of Place: Senses of Time*. Aldershot : Ashgate, 2005.
- Bauman, Zygmunt: *Modernity and the Holocaust*. Ithaca, New York : Cornell University Press., 2000, .
- Halbwachs, Maurice: *Kolektivni spomin*. Ljubljana : Studia humanitatis, 2001.
- Kuljić, Teodor: *Kultura sećanja*. Beograd : Čigoja štampa, 2006.
- Margalit, Avishai: *The Ethics of Memory*. Cambridge, Mass. ; London : Harvard University Press, 2004.
- Misztal, Barbara A.: *Theories of social Remembering*. Maidenhead ; Philadelphia : Open University Press, 2003.
- Murzyn, Monika A.: Heritage Transformation in Central and Eastern Europe. V: *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, Farnham ; Burlington : Ashgate, cop. 2008, str. 315–346.
- Nora, Pierre: *Les Lieux de Memoire I–VII*. Paris : Editions Gallimard, 1984–1992.
- Perko, Verena: *Muzeologija in arheologija za javnost: muzej Krasa*. Ljubljana : Kinetik, zavod za razvijanje vizualne kulture, 2014.
- Pirkovič, Jelka; Šantej, Borut: (2012) *Pravno varstvo nepremične kulturne dediščine v Sloveniji*. Ljubljana : Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2012, 111 str. (Vestnik/Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije ; 25).
- Smith, Laurajane: *Uses of Heritage*. London ; New York : Routledge, 2006.
- Šola, Tomislav: *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji : prema kibernetičkom muzeju*. Zagreb : Hrvatski nacionalni komitet ICOM, 2003.
- Šola, Tomislav (2011): *Prema totalnom muzeju*. Beograd : Filozofski fakultet, Centar za muzeologiju i heritologiju ; Kruševac : Narodni muzej, 2011. (Biblioteka Mnemosophia; 1).

Škofjeloški pasijon

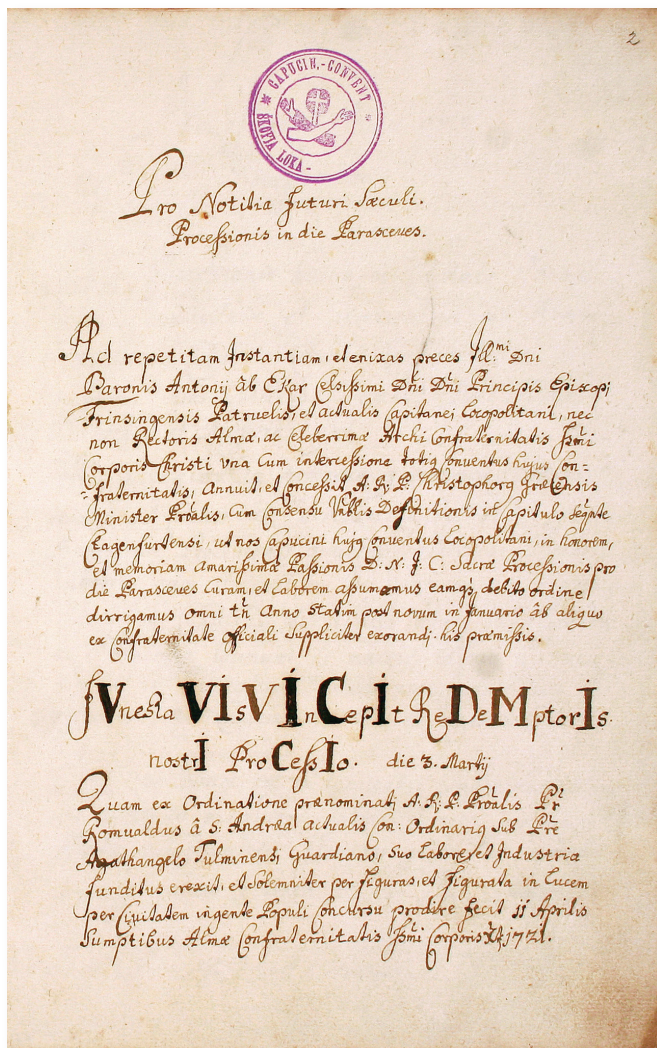
Ludvik Kaluža: Jezikovno posodobljeno dramsko besedilo

Jezikovno posodobljena inačica *Pasijona* temelji na:

1. osnovi za pripravo govorne predloge, ki jo predstavljata diplomatična prepisa in preprosti fonetični transkripciji *Pasijona*, ki sta ju pripravila Jože Faganel (*Škofjeloški pasijon*, Mladinska knjiga, Kondor 238, Ljubljana, 1987) in Matija Ogrin (*Škofjeloški pasijon*, Znanstvenokritična izdaja, Mohorjeva družba, Celje, 2009).
2. prepričanju, da *Pasijon* nič ne izgubi, kvečjemu pridobi širino in nevtralni zven vsakemu poslušalcu ter omogoča njegovo spremljanje in dojetje brez dodatnih pojasnil in informacijskih šumov.
3. Posodobitev gre v:
 - a) poenotenje jezikovnega gradiva po sodobni knjižni normi tako v glasoslovnem, oblikoslovnem kakor tudi slovničnem (skladenjskem) pogledu;
 - b) odpravo (s prevodom) besednih in skladenjskih germanizmov, ki so bili v Romualdovem času v redni rabi in razumljivi morda večini beročih in govorečih Slovencev, ki pa danes učinkujejo kot anahronizmi, ki jih zlasti mlajši bralci ali poslušalci ne razumejo več in jim zvenijo kakor jezikovna karikatura.

Zakaj menim, da je ta posodobitev s popravki v izvedbeni inačici besedila *Škofjeloškega pasijona* možna in potrebna? Ker gre dejansko za izvedbeno možnost besedila, ki ga morajo izvajalci dobro in spontano razumeti, si ga približati in ga usvojiti. To pa je mogoče, če jim priredba pokaže, da je govor *Pasijona* mogoč in sprejemljiv tudi v sodobni jezikovni obliki, s čimer pa se veliko bolj spontano in brez posebnega učenja »starega« izgovora približamo cilju: živi in prepričljivi predstavi, ki bo tako verujočega kot neverujočega gledalca zadovoljila in prepričala s svojo estetsko in duhovno močjo. Prevelika težnja dosedanjih uprizoritev (radijska in dve procesijski, 1992, 1999, 2009) po »zgodovinski in znanstveni doslednosti« je vodila k zgrešenemu pojmovanju besedila. Za znanstveno in zgodovinsko raziskovanje služita izvirni rokopis *Pasijona* in njegov diplomatični prepis, ne more pa v ta namen služiti vsakokratna živa uprizoritev. Prevelika težnja k izvedbi po zapisu pa ob ljubiteljskih (pa tudi profesionalnih) izvajalcih pripelje prej do govorne karikature kakor do prepričljive in žive predstave.

To seveda nima nič opraviti z duhovno vsebino, ki jo *Pasijon* prinaša; ta duhovna vsebina se bo človeka, ki jo potrebuje in spoštuje, dotaknila veliko bolj, če bo izvedena tekoče in ob čim manjšem številu motečih prvin. Taka pa bo, če se bodo izvajalci besedila počutili v njem varni in suvereni (kar se je v veliki meri zgodilo ob uprizoritvi procesije 2015), ker jim bo besedilo tudi po govorni podobi dovolj približano.

Naslovnica *Škofjeloškega pasijona* patra Romualda, Lovrenca Marušiča, iz leta 1721, od leta 2016 uvrščen na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva. (hrani: Kapucinska knjižnica v Škofji Loki)

PRVA PODOBA

R a j

Angel z mečem

- 1 Iz paradiža, tega veselega, luštnega kraja,
poberita se, Adam in Eva, poberita iz raja!
Saj tukaj vaju je kača močno zapeljala
in vaju z velikimi nadlogami obdala.
- 5 Tukaj je samo prebivališče nedolžnosti,
ki sta jo vidva s svojim grehom izgubila.
Poberita se tedaj k tej veliki revnosti,
v kateri bosta noč in dan vpila.

Hudič

- Ah, Adam, ah, Eva, kako dolgo sta veselje uživala,
10 kako hitro milost in nedolžnost svojo zafrečkala!
Hotela sta z Bogom vštric in enaka biti,
zato sta morala v moje roke priti.
Jaz sem vama kakor kača veliko srečo obljubil;
jaz sem vama po tem dobrem hudo obudil,
15 s tem pa je vsa nesreča nad vaju stopila,
in vaju v moja sužnja spremenila.

Eva

- Ah, kako pozno sem jaz, sem jaz spoznala,
da sem z jabolkom sama sebe zapeljala!
Kako prevzetno sem hotela kot boginja biti
20 in sama sebe Bogu enako storiti.
S tem pa sem sama sebe v nadloge pripravila
in ves človeški rod s strupom greha zadavila!

Adam

- Ah, da bi jaz sam sebi z jabolkom bil škodo storil
ter nikar s tem strupom človeškega rodu pomoril,
25 bi se meni tolikanj moje srce ne stopilo!
Ali ker vidim, da se je z mano vred vsem ljudem to zgodilo,
moram noč in dan žalovati in milo jokati,
dokler sem v jarmu hudiča, kjer moram milo stokati.
Ah, usmiljeni Bog, pridi ti meni na pomoč,
30 da bomo mi spet pripeljani v našo luč!

Drugi angel

Ah, ti revni in nesrečni Adam,
v kakšno nadlogo si se zapeljal sam!
V srečni stan te je Bog postavil,
ti si ga pa s pregreho zapravil.

35 Si hotel samemu Bogu enak biti
in razumnost vseh reči pridobiti.
S tem si postal suženj hudiča,
to tebi zdaj očitno tvoj greh priča,
s katerim si izgubil svojo nedolžnost
40 in ves človeški rod spravil v večno sužnost.
Zemlja bo tebi trnje in koprive rodila
ter bo Eva s tabo vred to nesrečo občutila.

Tretji angel

Grešna duša, ti zdaj poslušaj,
ja, svojega Boga nikar tako ne skušaj!
45 Ravno tebi se mora tudi prigoditi,
ker ti se ne brzdaš pregrehe storiti.
Zamoreš nebeško kraljestvo zgubiti
in peklenski ogenj zaslužiti.
Odstopi tedaj od pregrehe,
50 tako ne prideš v večne kehe.
Enako se tudi grešniku zgodi,
ki se zapovedi Božje ne drži.

Adamovi otroci

Ah, Adam, ti naš ljubeznivi oče, kaj si ti storil,
da si ti nas, uboge otroke, s tem grižljajem umoril,
55 zaradi njega si ti izgubil svojo nedolžnost,
in nas spravil v to večno sužnost,
da moramo tukaj noč in dan vpiti,
če hočemo nebesa zaslužiti!

K o v a š k a b r a t o v š č i n a *Dva angela s svojima predmetoma*

Prvi angel, peš, ki nosi kelih

Le sem, le sem, o človek moj!
60 Pomisli, kaj je storil greh tvoj!
Iz grenkega pije Jezus keliha
zavoljo tebe, grešnika.
Krvavi pot od njega gre,
zate toči milo solze.
65 O, človek, dokler si še zdrav,
spoznaj dobroto Božjo prav!

Drugi angel, ki nosi mošnjo

O čudo čez vsa čudesa,
čudite se vi v nebesa!
Srebrnikov trideseti
70 hoče Judež za Jezusa vzeti.

Devica Marija bi ga ne dala,
za vesoljni svet nikar ne prodala.
Ti, grešnik, ti ga pa prodáš
ter za en majhen užitek ga predaš.

- 75 O, grešnik, več, več je vreden,
to dobro ve sleherni eden!
Le to, o grešnik, prav premisli
ter si močno v srce vtisni.

Lončarska in zidarska bratovščina z dvema angeloma

Prvi angel, ki nosi vrv

- O, Marija, ali vidiš vrví,
80 močne, trdne ter grozne oži?
Z njimi so Judje zvezali Stvarnika mojega
ter ljubeznivega Sinka tvojega.
O, ročice, nožice presvete,
kako ste grozno na križ razpete!
85 O, grešnik, ti jih odreši
in nikar več ne greši!

Drugi angel, ki nosi meč

- Z mečem je Peter Malkusa ranil,
Jezus pa ga je s svojo sveto močjo ozdravil,
ker je njemu uho spet pristavil
90 ter mu s tem zdravje pripravil.
Ti pa, grešnik, Jezusa muke ozdraviš,
kadar ti svoje grehe odpraviš.

Čevljarska bratovščina z dvema angeloma

Prvi angel, ki nosi šibo

- Šibe, biče angel nosim,
tebe, grešnik, ljubeznivo prosim,
95 jenjaj hitro že grešiti
in nikar z grehi Jezusa biti,
ki je zate vso svojo kri prelil,
da bi tebi, o grešnik, večno življenje pridobil.

Drugi angel, ki nosi steber

- Steber, težak in krvav,
100 nam kaže, kar je Kristus za nas prestal,
k njemu grozovito privezan.
Glej, človek, kolikšna je do tebe njegova ljubezen!
O, grešnik, to moraš ti vedeti
ter se s kesanjem svojih grehov oteti!

- 105 Kristus je bil zavoljo tebe grozovito tēpen,
s šibami, biči in klofutami bījen.
O, človek, v jok preobrni svoj smeh,
ker vse to je storil tvoj greh!

Pekovska bratovščina z dvema angeloma

Prvi angel, ki nosi suknjo

- O, Marija, žalostna mati,
110 poglej in se začni bati!
Angel suknjo Kristusovo nesem,
ki gre od pota krvavega le-sem.
O, grešnik, tudi ti to poglej
in se ob tem sveti pokori predaj;
115 svoje smrdljive grehe zdajci moraš zapustiti,
če želiš enkrat v sveta nebesa priti.

Drugi angel, ki nosi žeblje

- To so žebljí, šilasti in ostrí,
ti so prebodli Jezusove kite in kostí.
S kladivom so Judje Jezusa na križ pribili,
120 iz njegovih svetih rok in nog sveto kri točili.
Reci z mano, grešnik: O, Jezus moj,
kako grozovit je marter tvoj!

Mesarska bratovščina z dvema angeloma

Prvi angel, ki nosi gobo

- Kristusova usteca žejna
z grenkim žolčem bodo napojena.
125 Ti pa, grešnik, svojim ustom odtrgaj
in Božjo muko z žejo in postom prav spoznaj.
Sitost boš tako pridobil
ter večno Kristusa ljubil.

Drugi angel, ki nosi lestev

- Pod križem so Judje lestev postavljali
130 našega stvarnika truplo s križa snemali.
Kadar ti, grešnik, svoje grehe odjemlješ,
tako ti svojega ljubeznivega stvarnika s križa snemlješ.

Krojaška bratovščina z dvema angeloma

Prvi angel, ki nosi krono

- O, čudo, prečudna krona
Boga visokega ne šóna!

- 135 Iz špic in trnja povita,
na sveto glavo Kristusa nabita!
Marija, jokaj milo,
nikdar kaj takega se ni godilo!
O, grešnik, jokaj se ti tudi
140 in svojo grešno dušo zbudi!
Tvoj greh je vsega tega kriv,
ki je Kristusa takó s krvjo oblil.

Drugi angel, ki nosi petelina

- S petelinom se nam kaže,
kako Peter trikrat laže.
145 Petje petelina
Petra k pokori opominja.
O, grešnik, tudi tebe se to tiče,
k sveti pokori te kliče;
odpri prav svoja ušesa,
150 tako pojdeš v sveta nebesa.
Devico Marijo na pomoč kliči in prôsi,
ki nas vselej v srcu nósi!

DRUGA PODOBA

S m r t

Smrt na konju v podobi

- Jaz sem grenka smrt imenovana,
iz visokih nebes na ta svet poslana.
155 Jaz moram papeže, škofo, korarje in kardinale,
cesarje, kneze, vojvode, grofe in mogočne kralje,
tudi vse, kar živi na sveti,
moram pod svojo oblast vzeti.
Ah, vi grešniki, skusite vaše oči odpreti
160 ter premislite: kar živi, mora enkrat umreti.
Ker ste zapoved Božjo prelomili,
zato ste pod mojo oblast stopili.
Smrtno bridkost morate nositi
in z ostro sulico prebodeni biti.

M r t v a š k a k o n j e n i c a

Smrt s koso, peš

- 165 Jaz sem slepa, vendar vse umorim
in s svojo koso veliko škode storim.

Bodi star ali mlad, kar predme pride,
bôgat, božec, kmet, žlahtnik, nihče ne uide.
Kralj, cesar, papež ali vojščaki,
170 prosti, mogočni in vrli junaki.
Ja, vsa moč vsega sveta, kar živi,
to pod mojo ostro koso stoji.
Te ljudi jaz vse zapišem,
izgovorov ali prošnje nikdar ne iščem.
175 Jaz sem brez kože, sama kost,
zatorej ne maram za nobeno visokost.
Ah, vi grešniki, skusite svoje oči odpreti
ter pomislite: kar živi, mora enkrat umreti!

Duša recitira

Prekleta ura in čas,
180 ko sem rojena bila,
prekleta pot tistih gas,
kjer me je mati nosila!
Bolje bi bilo, da bi se bil
na svet rodil en kamen,
185 kakor človek, ki pride živ
noter v peklenske jame.
Prekleta bodi ljubezen,
ki sem se ji vdala,
ker me je v tako bolezen
190 in muke pripeljala!
Preklet bodi od mene vsak greh,
ki sem ga bila storila,
saj sem ga imela za smeh
ter sem mu privolila!
195 Prekleta bodi družčina,
s katero sem hodila,
v hudičevo pokorščino
me je večno pahnila.
Zdaj so se meni oči,
200 ali prepozno, odprle,
ko sem že brez moči –
nebesa so se zaprle.
Oj me! O, večnost, večne dni
moram tedaj trpeti,
205 vsaka minuta se mi zdi
veliko let goreti.
Oh, taka nikoli več

ne bom zrla v obličje Božje!
To je v srce večji meč
210 kakor vse muke in orožje.
Oh, da bi mogla enkrat umreti,
bi hotela še več trpeti,
ali pred mano beži ta smrt,
moram večno živeti.
215 Oh, grešni človek, premisli prav,
da sem k meni ne prideš!
Delaj pokoro, dokler si zdrav,
kajti smrti ne uideš!

Lucifer z *dvema hudičema*

Lucifer

Jaz sem sam Lucifer, ta prevzetni,
220 angel sem bil, Bogu sem želel čast odvzeti.
Poglej, grešni človek, mojo podobo,
kakšno ostudnost sem jaz zadóbil!
To je storil en sam naglavni greh,
ki sem ga jaz imel le za smeh,
225 da sem tako sramotno in nesrečno padel.
Prevzetno čez Boga sem grabil,
enak po časti sem mu hotel biti,
za to sem moral v prekletstvo priti.
Lepoto svojo z enim samim grehom sem izgubil
230 in ostudno svinjsko obličje zadóbil.
Od Boga sem vekomaj preklet,
v teh peklenskih mukah z verigami pripet.
O, človek, ti mojo podobo poglej
in svoje naglavne grehe preštej!
235 Če je mene ena sama misel v hudiča pahnila,
od Boga na večne čase ločila,
premisli tudi mojo grozovitost in ostudnost
ter se večkrat spomni na dolgo večnost,
zakaj vsak naglavni greh tvojo dušo v hudiča spremeni
240 ter podobo Božjo kmalu zgubi.
Bodi vesel in slasti uživaj,
grehe delaj, svoje hude navade ne skrivaj!
Meni služi in ponižnost izkaži,
kar je Bogu prijetno, to pa sovraži!
245 Tako bova gotovo enkrat skupaj stala
ter na peklensko vižo na vekomaj plesala.

Hudiči recitirajo

Zdaj, zdaj se bomo mi nad tabo zdivjali,
tebe davili, mučili in te teptali,
v peklenstem ognju boš z nami večno gorela,
250 proti svoji volji našo pesem pela.
Pekel si ti za plačilo dobila
s tem, ker si nam tako zvesto služila.
Allegro, bratje, z verigami jo dobro vežimo,
iz naših krempljev je več ne spustimo!
255 Ona naj v naših mukah nas tolaži,
se v goreči smoli z nami praži.

Dva dečka, ki pojeta Hozano

Hozana na višavah,
blagoslovljena s petjem iz naših ust,
njemu, ki ga pošilja visokost!
260 Hozana, mi ga častimo!
On je maziljen kot Davidov sin,
njegovo ime bo pa hvaljeno vekomaj z njim.
Čaščen bodi ta, ki prihaja v imenu Gospoda!

Kristus, ki jaha na oslu

Le sem, le sem, svete duše, pomagajte vénčat današnji dan
265 in z veseljem vašega kralja po mestu peljite, ker je sam!
Potresajte oljko, zakaj jaz vas moram kmalu zapustiti!
Zatorej želim od vas zadnjikrat to čast pridobiti,
ker ta je tisti od Boga v čast postavljeni zadnji dan,
ki ga mora spoznati ta svet, da je visoko držan.
270 Zagotovo ti veseli glasovi bodo minili čez kratek čas,
in namesto časti zasramován bom od vas.

Dečki z oljčnimi vejicami

Slavo Kristusu skažimo,
in Gospoda zdaj molimo –
hozana na višavah –
njemu hvalo pomnožimo!
Z oljko bomo te hvalili,
padli k nogam, Jezus mili –
hozana na višavah –
da bi milost tvojo užili!
Njega ves svet blagoslavlja,
njemu čast vesel ponavlja –
hozana na višavah –
ker od grehov nas ozdravlja.
Zdaj nam novi kralj kraljuje,

vsakdo rad ga povzdiguje –
hozana na višavah –
on nam milost izkazuje.

Hvalo bodo usta pela,
tebi, kralju Izraela,
odreši nas in varuj –
srca zate le gorela!

- 272 Čast mi skupaj pojemo,
tebi, Kriste, hvalo dajemo,
274 hozana v visokosti,
naše grehe nam odpusti.
275 Tebe mi častimo,
za kralja našega izvolimo,
usmerjaj nas in vodi,
predte srca položimo.

TRETJA PODODBA

Gospodova večerja

Kristus

- Ah, prišla je moja ura in čas,
da se bom moral ločiti od vas.
280 Ker sem vas vselej močno ljubil,
da bi vam večno življenje pridobil,
bi hotel še dalje pri vas ostati.
Ker pa se moram od vas podati,
mi moja ljubezen tega ne pusti,
285 da bi od vas šel celo brez sledi,
tedaj bom za vselej pri vas domoval,
v podobi kruha za vselej pri vas ostal.
Vzemite tedaj, to je moje živo telo,
ki bo za vesoljni svet trpelo.
290 Vzemite tudi ta kelih, v katerem je moja prava kri,
in pomislite, da vaš mojster za vas rad smrt trpi.
Če boste s čistim srcem jedli in pili,
potem se boste na večne čase veselili.
Če pa boste le-to v naglavnem grehu prejeli,
295 potem boste na vekomaj v peklu goreli.
Ah, žalost! Ah, bridkost moje dušice
k tebi, nebeški oče, žalostno kliče.
Vsi moji udi so s težavami obdani,
ker vidim enega zapeljanega med vami.

300 On bo mene mojim sovražnikom izdal
in me Judom za trideset srebrnikov prodal.

Peter

O, moj Janez, vprašaj, kdo bi mogel ta biti,
o katerem je on začel govoriti.
Ta bi bil vreden, da bi se zemlja odprla,
305 in njega, tako nehvaležnega, požrla.

Janez

Kdo je ta? Povej nam, kateri bi to hotel storiti
in tebe bi hotel s trpljenjem umoriti!
Kako bi to storil ob takšni dobroti,
ko si ga ti vzel pod svoje peroti.

Spet Kristus

310 Eden izmed vas dvanajst, ki sedi pri mizi z mano,
bo storil to veliko pregreho neznano.
Ta je hudiča močno poslušal
in bo na vekomaj njegovo muko okušal.

Judež z drugimi apostoli

Sem morebiti jaz tisti, o katerem si spregovoril,
315 da bi lahko to veliko pregreho storil,
da bi jaz tebe, mojega mojstra izdal
in Judom za trideset srebrnikov prodal?

Spet Kristus

Ti sedaj sam si, ki si le-to govoril:
ti boš mene s to veliko pregreho umoril.
320 Boljši trošt bi vselej zate bil,
da bi se ti ne bil nikdar na svet rodil.
Tako pa boš moral vselej v peklu goreti,
ker nisi hotel po mojih besedah živeti.

ČETRТА PODODBA

1. *En gospod polkovnik na konju.*
2. *Dva narednika, vsak s svojimi bojnimi trofejami na ramenih.*
3. *Dva bobnarja, peš, in med njima piskač.*
4. *Dvanajst mož s kopji po trije.*
Polovica grenadirske konjenice na konjih.
S A M S O N
5. *12 mož s kopji, spet po trije skupaj.*
Druga polovica grenadirske konjenice

PETA PODODBA

K r v a v i p o t

Kristus, ki poti krvavi pot

Ah, žalost, oh bridkost je vse moje ude obdala,
325 ker je groznost greha v meni pristala.
Vsi moji udi morajo krvavi pot potiti,
ja, mojo žalostno dušo skoraj umoriti.
Cela moja dušica velike bridkosti trpi
in moje telo krvavi pot poti.
330 Ta mrtvaški pot iz vseh udov gre s silo
in nikogar ni, ki bi se razjokal milo.
Ah žalost, ah bridkost moje dušice
k tebi, o nebeški Oče, žalostno kliče!
Poglej, vsi moji udi so s težavami obdani
335 da bi le pridobil te grešnike, ki so zapeljani.
Ja, mojo dušo mrtvaške težave skelé,
da bi le vse človeku v pomoč билé.
Skozi mojo bridkost in krvavi pot
tebi jih priporočam, o Gospod!
340 Ta kelih, katerega si ti meni napil,
potem, ko je Adam nesrečno grešil,
ga rad in voljno bom spil
in vso svojo kri za grešnika prelil,
da bi se človeku spet nebeška vrata odprla
345 in hudiču iz krempljev dušo izdrla.

Angel na gori, z drugimi

Kaj, odrešenik tega sveta, ti žaluješ tako?
Svojega očeta spoštuješ, nebeška volja je to.
Iz nebes, o gospod, sem k tebi poslan.
Krvavi pot boš potil. Na znanje ti dam,
350 da skozi tvoj križ in trpljenje
bo človek imel svoje zasluženje.
Ta križ in te velike rane
tebi od nebes le-sem poslane,
ta kelih, katerega boš spil,
355 bo človeku večno veselje pridobil,
hudiču ga iz krempljev vzel
in pred nevarnostjo otel.
Trpi tedaj voljno, o Gospod,
za grešnike ta krvavi pot!

Prvi angel

360 Ah, človek, prav na svojega odrešenika pomisli
ter njegov krvavi pot v svoje srce vtisni.
Poglej, vsi njegovi udje so s krvjo obdani,
z njo bodo vsi tvoji grehi oprani.
On tukaj v veliki želji klečé trpi,
365 da tebi in vsem grešnikom to pomoč pridobi.
Ah, grešnik, zapusti tedaj svoje posvetne norosti,
ki tvojemu odrešeniku počno velike bridkosti.

Drugi angel

Da bi jaz bil s krvjo in z mesom obdan,
kakor si ti, o revni grešnik, ki si zapeljan,
370 od velike žalosti bi solze prelil
čez to veliko bridkost, ki jo on je užil.
Vrzi se tedaj, o grešnik, na zemljo, s krvjo pokrito,
pomisli, koliko tisoč kapljic je zate prelito.

Tretji angel

O, moj Jezus, bodi ti od mene potolažen!
375 K tebi je mene poslal oče nebeški danes ta dan.
Ti res moraš krvavi pot potiti,
če hočeš grešnikom nebesa pridobiti.
Trpi tedaj voljno, o Gospod,
za grešnike krvavi pot!

Četrty angel

380 Tudi jaz sem moral k tebi priti,
ker te moram utolažiti.
Ti ta kelih moraš srčno piti,
če hočeš grešnike pogube odrešiti.
Ti moraš ta krvavi pot potiti,
385 in voljo nebeškega očeta izpolniti.

Judež Iškarijot, ki ga pelje hudič

Judež

Dolgo sem premišljeval, komu bi ga prodal.
Padlo mi je v srce, da ga bom Judom dal.
Ne bom se z njimi o velikem kupu menil,
samo na trideset srebrnikov jim ga bom cenil.
390 Jaz vam povem: več kakor tisoč življenj je vreden;
ne maram; jaz sem tudi teh denarjev potreben.
Kupčijo ste tedaj vi z mano sklenili,
obljubim vam, da boste Jezusa v svoje roke dobili;
kogar boste videli, da ga bom poljubil in objel,

395 tega bo lahko sleherni od vas prijel.
Zvežite ga in glejte, da vam ne uide,
da potlej krivda name ne pride!
Jaz sem ga vam zvesto izdal
ter le za majhen dobiček prodal.

Judež obupuje

400 Prekleta bodi ura in ta dan,
kadar sem bil tako razuzdan,
da sem mojega mojstra Judom izdal
in s tem dušo in telo hudiču predal.
O, grešniki, tukaj se ob meni poučite
405 in življenje grešno opustite!
Jaz pa z veliko bridkostjo moram v peklu goreti,
ker nisem hotel vdano s Kristusom živeti.

1 – 5: Nemi procesniki

Kajfa z dvema levitoma na konjih, recitira

Ponavljam besede, ki sem vam jih govoril,
in pravim: najbolje, da bi se on čim prej umoril.
410 Da ne bo zapeljivec naših ljudi,
ga bomo dali še drugim sodnikom v roke,
kjer stopijo predenj še priče
in izpovejo, da se on za sinu Božjega kliče.
Zatorej, ker nam on sam to potrjuje,
415 rečemo lahko, da samega Boga preklinjuje.
Ne dvomim, da spoznate s svojo častjo,
da je on s hudičem obseden močno.
Iz tega boste lahko sklenili sami,
da zanj nič boljšega ni:
420 mi ga bomo k Pilatu peljali
da bomo lahko pri miru že enkrat obstali.
Pilat nam mora na klicanje naše ugoditi
in ga na smrt obsoditi in umoriti.
Ja, saj bi to po pravici bilo,
425 da se na križ obesi njegovo telo.

Pilat na konju z dvema pažema, ki recitira

Tega človeka ste meni sem pripeljali
in v moje roké ga predali.
Jaz preizprašujem njegovo življenje,
vendar ne najdem, kaj je smrti zasluženje.
430 Zdaj to, zdaj óno ga vprašam:
»Odgovoriti moraš !« mu ukažem.

Zakaj je semkaj pripeljan
 in v mojo oblast predan?
 Kaj je on mogel tedaj hudega storiti,
 435 da naj jaz ga ukažem umoriti?
 Vprašal sem ga, kod je on hodil, kje je on bil,
 pri meni se je izkazal do konca potrpežljiv.
 Peljite ga tedaj k Herodežu, zdaj bo on želján
 videti ga in izprašati, ker je njegá deželán.
 440 Naj Herodež potlej dela, kar se mu zdi.
 Če je vreden smrti, naj ga umori.
 Jaz ne najdem nad njim takšne krivice,
 čeravno to ljudstvo umoriti ga kliče.
 Če želite mrtvega, tako vi storite:
 445 živega v zemljó zakopljite!

Herod z dvema pažema, ki recitira

Dolgo časa sem želel tebe spoznati,
 zdaj moraš tudi ti mene poslušáti
 in na moje vprašanje odgovor dati.
 S tem hóčem tvojo mogočnost spoznati.
 450 Vedeti moraš, da imam čez te vso oblast.
 Zatorej, daj meni kot judovskemu kralju to čast,
 če hóčem tebe prav spoznati
 in tvojo hudobijo ljudstvu prikazati.
 Dal mu bom belo oblačilo,
 455 ki bo iz njega norca naredilo,
 ker pred mano nobenega čudeža storiti noče.
 Zakaj se pa hvali, da mu je vse mogoče?
 Le proč tedaj z dvora, spred mojih oči,
 da ne bo mogel goljufati teh ljudi.
 460 Pilatu zopet nazaj ga peljite
 tamkaj ga na novo zatožite!
 Naj stori, kar je s takim norcem storiti,
 če bi ga prav brez milosti dal umoriti.

ŠESTA PODODBA

B i č a n j e

Prvi Jud

Hola, bratje, pogledjte to trdo žilo,
 465 kako se mu bo okoli hrbta ovila.
 Tako ga bom razmesaril kakor živino,
 da le bomo zaslišali, kaj ima za eno štimo.

Drugi Jud

Le udari po hrbtu, da bo vse odprto,
z biči raztepeno in z ostrogami razdrto.

470 Negovo dejanje je vse to dobro zaslužilo,
da bo to njegovo truplo kri potilo.

Tretji Jud

Pusti ti mene ter poglej, kaj jaz znam!
Vso kožo mu bom razbil sam.

475 On ne bo mogel nobenemu človeku podoben biti.
Tako lepo uslugo mu hočem storiti.

Prvi angel

Ah, ti raztrgana roža in opacana človeška podoba!
To bičanje je tebi storilo to veliko nadlogo!

Ah, da ni nobena strela hotela iz nebes priti
480 in temu neusmiljenemu bičanju konca storiti!
Vsi ti angelci, ki morajo v tvoji službi pripravljeni biti,
bi bili morali, o Jezus, na tvoje povelje to storiti.
Ali tvoja nedoumljiva milost tega ni dovolila,
temveč rada za te grešnike kri prelila.

Drugi angel

485 Ah, ti pregrešni človek, kam svojo pamet odrivaš,
da sam sebe v teh posvetnih užitkih pokrivaš.
Poglej, kaj tvojega odrešenika stane tvoja dušica!
Spomni se na njegovo bičanje, kako se on vica!
Ti na to malo ali celo nič ne paziš,
490 temveč po svojih smrdljivih željah gaziš.
Ali pomisli, da vse to trpljenje od tebe pride,
da so raztrgani vsi tvojega ljubega Jezusa udje!

SEDMA PODODBA

K r o n a n j e

Prvi angel

Ah, žalost prevelika, oh skrivnost pokrita,
ah, milost božja je s krvjo polita!

495 Ti moj Jezus se pustiš s trnjem kronati
in malo kateri se spomni tebi za to lonati.
To čisto in sveto obličje
katero vse grešnike k sebi kliče,
je neizrečeno strašno in grozno plavo
500 ter od udarcev in pretepanja vse krvavo.

Drugi angel

Oh, grešnik, premisli svojih grehov ostudnost
ter poglej svojega odrešenika pohlevnost!
Kako sramotno je kronan in opljuvan,
da bi le ti bil zopet v nebesa pripeljan.

Tretji angel

505 Ah, ti častito obličje, ki si nas vseh angelcev up in veselje,
obudi teh grešnikov srca in želje!
Oh, grešni človek, spomni se na Jezusovo sramotno zaničevanje
ter poslušaj teh Judov grozno preklinjevanje!

Četrty angel

Oh, milost Božja, kaj tvoja ljubezen počne za to,
510 da duše teh grešnikov odrešiš s svojo krvjo!
S trnjem se pustiš kronati in zaničevati,
z gnusobo pa svoje sveto obličje opljuvati.
Bodi tebi, o Jezus, večna čast in hvala,
vi vsi grešniki pa častite tega nebeškega kralja,
515 ki je s svojo muko in trpljenjem
vam vsem pridobil obilno zasluženje,
s katerim ste nebesa pridobili,
kjer boste Boga na večne čase častili.

Prvi Jud

Poglej, moj brat, našega kralja,
520 kako mu bo ta trnjeva krona lepo stala!
On bi rad bil naš kralj po sili,
zatorej ga bomo s trnjevo krono častili,
da bo vsakomur vidna njegova čast in hvala,
katero mu bo ta trnjeva krona dala.
525 On je naše kneze zaničeval,
sam sebe pa poviševal,
našo vero doli tlačil,
drugo pa, neznano, naprej vlačil.

Drugi Jud

Ljubi moj Aron, na kolena padi doli
530 ter mu figo v zobe pomoli.
Zakaj enemu takšnemu se to podaja,
da se mu na takšno vižo priklanja,
kakor kakemu lažnivemu kralju.
Boš videl, kako mu bo vse to lepo stalo.
535 Trnjeva krona in sramotno žezlo se mu lepo šika;
in ta raztrgani negodni plašč, – naj si ga sam zaflika!

Tretji Jud

Na kolenih, o ljubeznivi bratje, jaz klečim
ter mu norce in figo v zobe molim.
Kakor trnjevemu kralju vso čast dam,
540 on pa sedi kakor en lipov Jezus sam.
Ah, ljubeznivi bratje, kronajte ga hitro,
da spoznali bodo vsi, kakšen kralj je on resnično!
On je le naše ljudi zapeljeval
in eno novo vero potrjeval.
545 Za zasluženost čast in hvalo
smo mu žezlo v roko dali in krono na glavo.
Tukaj pogledajte našega velikega preroka
ter premislite njegovo trnjevo baroko.
On se je hvalil, da je Božji sin,
550 ali njegova hvala bo kmalu konec vzela in spomin.

OSMA PODODBA

H i e r o n i m

Hieronim govori

Ah, Jezus, jaz sem te velikokrat razžalil,
ti pa si mene pred peklom ohranil.
Jaz zdaj poznam ta svet, te užitke jaz zavržem
in mi je žal, da sem bil toliko let temu podvržen.
555 Ah zdaj, ah zdaj priznam dobroto in milost tvojo,
da si mi podaril ta dan, da spoznam pregreho svojo.
Čezte sem se, o Jezus, velikokrat pregrešil,
meni si pa, o Jezus, velikokrat prizanesel.
Iz srca moram reči, če bi prav moral pogubljen biti,
560 da nočem nikdar več mojega Jezusa užaliti.
Ah, Jezus, kako je to, da si meni prizanesel,
kako je mogoče bilo, da muke si odnesel?
Zdaj pa iz srca prosim, trešči to nebo v mé,
ta zemlja naj ne nosi sonca, naj se zaprè!
565 Bolje da jaz umrjem, kakor da bi spet
bil v grehe pogreznjen, ti pa na križ razpet.

DEVETA PODODBA

Glej človek

Pilat

Poglejte, ljudje, ali je človeku podoben le-ta,
ki je od nog do glave zvrhan gorja,
ta, ki ste ga vi tako grozno odrli
570 in neusmiljeno njegov život odprli?
Ja, zdaj bi se vam moral že enkrat smiliti
in nikar ga toliko k smrti siliti.
Ker s takšno podobo kralj ne more več biti,
bi ga pri tem morali v miru pustiti.

Dva Juda

575 Na križ ga postavi! Križaj ga
in nikar veliko ne šparaj ga,
ker on je prijatelj grešnih ljudi
in grešiti z njimi se ne zamudi!

Spet Pilat

Vzemite tedaj vi njega
580 in križajte le ga,
saj pri njem ne najdem nobene krivice
in pri vas nobene poštene pravice!

Farizej

Ja, naša zapoved hoče le to,
da on mora umreti zato,
585 ker se je sinu Božjega delal
in toliko od nas jih zapeljal.
Eh, križaj ga in na smrt ga obsodi,
da se izognemo še večji škodi.
In, če ti njega živega pustiš,
590 tako se postave cesarjeve ne držiš!

Spet Pilat

Tedaj ga moram po volji vaši na smrt obsoditi,
če hočem pri cesarju v milosti biti.

Tukaj si Pilat roke umije in potem bere sodbo.

Poslušajte vsi sodbo čez človeka tega
in v vaših grešnih rokah v oblasti imejte ga.
595 Ker je Jezus Nazareški zapeljevalec teh ljudi,
ker je zaničevalec našega cesarja
in se kakor krivi Mesija krivično oznanja;
vse to je od višjih zadosti spoznano

600 in z njim je njegovo dejanje v smrt naravnano;
tako naj nad njim se ta sodba zgodi:
na sramotno mesto ven ga peljite
in med dva razbojnika na križ ga pribijte!

Tukaj Pilat palico prelomi in pred Kristusa vrže, potem zopet recitira.

A jaz svoje roke nedolžno umijem
in tega pravičnega kri obžalujem.

605 Vi pa od tega boste težko račun poravnali
in boste v žveplenem ognju da grla stali.

Spet oba Juda

Naj čez nas in naše otroke se njegova kri snide,
da le on enkrat do te sramotne smrti pride!

Prvi angel

Le sem, le sem poglej, o človek moj,
610 in se spomni, kam je pripravil Jezusa greh tvoj!
Od tal do glave je njega vsega raztrgal
in iz milosti je tebe nespodobno vrgel.
Kdo se ne bo ob tem močno začudil:
Pilat je to nedolžno Jagnje na smrt obsodil,
615 ki zdaj se močno v srce smili,
ti Judje pa hočejo imeti mrtvega po sili!

Drugi angel

O, čudo čez vsa čudesa je to,
da je sin Božji raztrgan zato,
da bi mi vsi ozdravljeni bili.
620 Njega močno k temu ljubezen sili
in ti grešnik še tega ne spoznaš,
da bi poslušal njegovo besedo in glas
ter ti njega še znova s Pilatom izdaš
za eno kratko veselje in špas.

1. *Sledijo 4 farizeji s črnimi klobuki na konjih.*
2. *Voz, ki sta na njem dva križa za razbojnika.*
3. *Judje peljejo oba skupaj zvezana razbojnika, vendar ju ne suvajo.*

Veronika, peš

625 O, prečisto obličje Božje, kako strašno si ti razdejavno,
z modricami, s krvjo, z nagnusobo vse obdano,
ki se ga vsi angelci ne morejo zadosti nagledati
in noben človek tvoje lepote spodobno povedati.
Poglej, o grešnik, svojega odrešenika

630 in se spomni na svojo pregreho veliko!
Ker je tvojo prvo nedolžnost hotel povrniti,
je moral svojo rešnjo kri preliti.

Kristus, ki nosi križ

Trije ali dva Juda na desni in prav tako na levi.

Desni Jud

Bratje naši, junaško se držite,
korajžno ga k sebi potegnite!
635 Naj nam plača, kar je zagrešil,
da bo vedel, kdaj je človeka odrešil!
To je on že zdavnaj zaslužil,
zakaj dosti hudega je med nami obudil.

Levi Judje

Mi ga rukamo, vi ga tepite,
640 sveže fige mu v zobe molite!
Ker ni hotel naše gosposke spoštovati,
ga hočemo mi sramotno opljuvati.
Na Kalvarijo ga hitro vlecimo,
kakor krivega kralja na križ ga pribijmo!
645 Na tem križu ga bomo umorili
in tako naše višje razveselili.

Žalostna Mati, ki spremlja Kristusa s križem

O, žalost prevelika,
poglej, človek, svojega odrešenika,
s kakšnimi težavami je on obdan,
650 v smrt tako grozno peljan!
Ta težki križ mora vleči,
če hoče tebi svojo milost obleči.
Judje ga z nogami teptajo,
farizeji ga za boga ne priznajo.
655 Pilat ga je na smrt obsodil –
to sodbo je greh Adamov poródil.
Konec je, on mora umreti,
na križevih gavgah bo moral viseti.
Pomisli tedaj, o grešnik moj,
660 kaj je on pretrpel za greh tvoj!
Obžaluj z mano njegovo muko in smrt,
da bo tebi paradiž odprto!

Marija Magdalena

O, žalostna mati Marija Devica,
pomisli na svojo izvoljeno dušico!
665 Jenjaj tako močno žalovati,

če nočeš v smrt se podati.
Saj veš, da je Jezus sebi to muko izvolil,
za odrešenje naše k svojemu očetu molil.
Jaz poznam tvojo žalost veliko –
670 to sramotno smrt mojega odrešenika.
Za voljo tega s tabo žalujem,
nad pregreho svojo močno tugujem.
Potolaženo vendar bodi srce tvoje,
zakaj ta muka je zveličanje moje!

Marija Saloma

675 Oh grozna sodba te judovske pravice,
premislite to, moje ljube sestrice!
Jezus bo v smrt peljan po krivici,
če hoče zadostiti Božji pravici.
Poglejte, kako on pod križem omahuje
680 in grešnik se mu vendarle posmehuje!
O, Marija, kako tebi to tako močno srce prebode,
ker človek ne zapusti svoje hudobe!
Jaz želim posihmal rajši umreti,
kakor še dalje v pregrehi živeti.

Marija Kleopova in še ena Marija

685 O, grešne duše, vse skupaj tecite,
v črne gvante se z nami oblecite!
Pomagajte za našim mojstrom žalovati,
s solzami našo pregreho objokovati,
ki je Jezusa na smrt obsodila,
690 ta težki križ na njegove rame navalila.
In ker mi njemu na moremo pomagati,
hočemo njegovo smrt žalostno objokovati.

Longinus na konju, recitira

Zdaj se vidi, kaj pomaga tebi tvoje govorjenje,
ki ni drugega bilo kakor pusto zdenje;
695 rekel si, da si sin enega pravega živega Boga
in naj v druge ne verjamejo, le vate samega.
Ja pravično so te na smrt obsodili
in te na križ spodobno pribili;
ker si menil veliko ljudi sebi pridružiti,
700 ti sam moraš z mojo sulico preboden biti.
Tako bom tvojemu zapeljevanju konec storil,
da nas krivično ne boš več učil.
Nobeden ne reci, da se je potajil
in da na križu ni umorjen bil!

Tukaj ga prebode in spozna svojo pregreho.

705 Oh, jaz nesrečni človek, kako sem hudobno sodil,
da sem srce pravega Boga s sulico prebodel,
iz katerega večno življenje ljudem izvira
in mojo dušo zavoljo greha hudič požira.
Ali, ah, ti usmiljeni Jezus, kaj je meni storiti,
710 da bom mogel milost in usmiljenje pridobiti?
Jaz spoznam, da si ti pravi, usmiljeni Bog,
ter te prosim, zbriši ti meni ta moj grešni dolg!
To morate tudi vi grešniki storiti,
če nočete na večne čase pogubljeni biti!

DESETA PODODBA

Kristus na križu

Magdalena

715 Zdaj, zdaj, ali prepozno
se prestrašim grozno.
Moram jaz spoznati in obstati,
da zadosti je v grehih spati.
Jaz, jaz sem Kristusa umorila,
720 peklenske muke zaslužila.
Daj ti meni, o Kriste, toliko moči
prelivati solze iz mojih oči,
da bom spoznala,
svojo pregreho objokovala!
725 Priznam, da sem jaz to storila,
s pregreho tebe na križ pribila.
Zatorej, odpusti ti meni!
Obljubim zdaj tebi:
raje bi tisočkrat mrtva bila,
730 kakor spet tebe razžalila!

Evropa

Jaz sem skozi muke tvoje
vzela odrešenje svoje,
zato v zahvalo za današnji dan
svoje srce tebi voljno predam.
735 Z dušo in telesom bom tebi služila,
iz pravega srca tebe ljubila.
Prosim, skozi tvojo muko in sveto kri,
moje podložne pod svojo brambo skrij,
da bodo tebe iz srca ljubili

740 in enkrat nebesa zaslužili.
Jaz za to, o Jezus, pred tabo zdaj klečim
in vse svoje podložne priporočim!

Amerika

Tebi jaz moram hvalo dati,
da si ti meni dal spoznati,
745 katera je ta prava vera,
ki nebo odpira.
Jaz nisem vredna bila,
sama to sem zaslužila.
Pod križem ta up znajte,
750 po le-tem v nebesa pojte.
Za to ljubezen se tebi zahvalim,
Jezusa vselej v srcu ohranim.
Tebi hočem zvesta biti,
nikdar tebe razžaliti.

Azija

755 Jaz padem doli pred ta križ,
zahvalim se za milost tvojo,
da ti danes poskrbiš,
da zveličaš dušo mojo.
Ti si mene v barko vzel
760 prave te krščanske vere,
ker si se na križ vzel,
kakor se pri Pavlu bere.
Hočeš zveličati vse ljudi,
ki so na celem sveti.
765 Ta milost nič ne pogubi,
po zapovedih je tedaj živeti.

Afrika

Celo do mene je došla ta milost, ne prepozno,
čeravno sem bila zašla v pregrehe dosti grozno.
V tej nejeveri sem živela tako veliko tisoč let,
770 dókler ni priplula krščanska barka na ta svet.
Zdaj jaz padem predte doli,
vsa Afrika z mano to stori,
za to milost se zahvali,
krščansko vero počasti!

Ribič

Poglej, kristjan, če ni le-to
velika milost Božja,
da skozi muko Kristovo

odrešen si od ognja.
Poklican bil si z drugimi
iz ajdovske nevere,
zaslužil to zveličanje
krščanske prave vere.
Evropa in pa Afrika
morata na znanje dati,
tudi Azija in Amerika
danes morata priznati,
da je krščanska vera bila,
ki jih je rešila
in vse skup zveličala,
od pekla odrešila.

Vsi skupaj:

Ah, hvalo tebi dajemo,
na križ razpeti Bog,
in te zopet prosimo,
ti bodi naš Gospod!
V svoji milosti ohrani nas,
nam svojo daj pomoč,
de ne pride več nad nas
ta peklenska večna noč!

ENAJASTA PODODBA

M a t i s e d e m ž a l o s t i

Marija

775 O žalost moja prevelika,
za voljo Jezusa, mojega ljubega sinka.
Kadar vidim njegovo sveto glavo
tako ranjeno in krvavo,
moram od žalosti vpiti
780 in s solzami svoje oči zaliti.
Kadar pa gledam njega sveto obličje,
le-to me k jokanju žalostno k sebi kliče
to vse njega raztrgano sveto rešnje telo,
ki je poprej kakor sonce bilo,
785 le-to me sili vselej jokati
in ob tem premilo plakati.
O, grešnik, le-to si k srcu vzemi
obdrži v svojih mislih vselej,
da boš mogel svojih grehov se rešiti
790 in z mano nebeško kraljestvo pridobiti.

Prvi angel

Z Marijo žalostno v mukah stojim,
od velike žalosti komaj živim.
To grenko smrt našega Zveličarja premišlujem
in za njim z Marijo iz srca žalujem.

795 Ti, grešnik, pa vse to slišiš
in z nobeno žalostjo ne premisliš,
ne vidiš, da zate je na križu umrl,
da je tebi in vsem grešnikom pekel zaprl.
Ah, človek, prav to žalostno mater premisli
800 in nje veliko žalost v srce si vtisni!
Poglej, nje duša je z žalostjo obdana,
skoznjo pa tvoja duša bo oprana!
Ona tukaj veliko žalost trpi,
da tebi, grešnik, odpuščanje pridobi.

Drugi angel

805 O, Marija, ti prežalostna Mati,
kako ti grešni ljudje malo marajo zate,
videč vso objokano pod križem stati,
in nobeden tebe le-sem ne pride iskati,
s tabo tvojega ljubeznivega sinu obžalovati
810 in za odpuščanje njih grehov se jokati,
h kateremu ti milostno se trudiš vabiti,
da bi s tem mogli nebesa pridobiti.
Ah, žalost, oh bridkost te žalostne device
se zliva iz nje trupla in žalostne dušice.
815 Ja, vsi njeni udi so s težavami obdani,
da le bi pridobila te grešnike, ki so zapeljani.
Ona želi, da bi se njim nebeška vrata odprla
in hudiču iz krempljev njih duše izdrla.

Kupido

Kdo je bil vojščak le-ta,
820 kateri je premagal Boga,
Boga tako močno ranil?
Nobeden ni tako močen bil,
kakor ta ljubezen velika,
ki ga je zvezala brez vsakega štrika.
825 Ta, kateri ne more ranjen biti,
se je pustil od mene zvezati in raniti.
Za ta greh se odkupite,
tega zvezanega odrešite!

Janez

O, moj mojster, Jezu Kriste,
830 trdne ostanejo besede iste.
Rajši bi življenje pustil,
kot da tebe ne bi ljubil.
K tebi moje srce gori,
ki ga je vžgala tvoja rešnja kri.
835 Kdor začne tebe enkrat ljubiti,
si ne more več ljubezni ugasiti.
Tudi v meni mora goreča ostati
in hočem svoje srce v tvoje dati.

David s harfo

Ljubi moj oče in Bog,
840 pomagaj ti meni iz mojih nadlog.
Kadar pomislim tako, me jok sili,
zatorej se ti, o milostni Bog, čezme usmili.
Spoznam, da sem greh pred tabo storil,
zato si ti moj rod s kugo pomoril.
845 Prav tedaj vsa ta nadloga čezme pride,
846 naj se čezme vselej tvoja sveta volja snide!

DVANAJSTA PODODBA

Skrinja zaveze

TRINAJSTA PODODBA

Božji grob

Nazadnje stopa ljudstvo.

Skrinja zaveze.
(foto: Peter Pokorn ml.)

Mali kruhek med tradicijo in sodobnostjo

Ob vpisu enote *Izdelovanje malega kruhka in lesenih modelov*
v Register nesnovne kulturne dediščine

Izvleček

Izdelava malega kruhka je pomemben del rokodelske in kulinarične dediščine škofovloškega območja. Ohranjanje in razvoj uporabe malega kruhka sta pomembna za lokalno skupnost ter razvoj kakovostne turistične in kulinarične ponudbe območja. Način izdelave in sestavine malega kruhka so se ohranili in prenašali iz roda v rod, danes pa prenos tradicionalnega znanja poteka tudi na druge načine (na rokodelskih delavnicah in tečajih). Izdelava malega kruhka je kot element identitete vedno bolj prepoznan med lokalnim prebivalstvom, hkrati pa je mali kruhek pomemben del spominkarstva in turistične ponudbe celotnega škofovloškega območja.

Aprila 2018 je bil narejen eden od korakov za ohranitev izdelovanja malih kruhkov in lesenih modelov zanje. Skupaj s štirimi nosilkami je bil ta element nesnovne kulturne dediščine vpisan v Register nesnovne kulturne dediščine. Kako pa naj z njim ravnamo v prihodnosti?

Ključne besede: mali kruhek, loški kruhek, rezbarjenje lesenih modelov, dražgoški kruhek, krašenje jedi, nesnovna kulturna dediščina, Register NKD.

Abstract

Little honey bread, between tradition and contemporariety: on the occasion of the entry of the unit “Making little honey bread and wooden molds” in the Register of the Intangible Cultural Heritage

The production of little honey bread (a hard biscuit made from honey dough, »Little honey bread«) is an important part of the craft and culinary heritage of the Škofja Loka area. The preservation and development of the use of little honey bread is important for the local community and the development of a high-quality tourist and culinary offer of the area.

The method of production and knowledge of the ingredients of little honey bread

have been preserved and transmitted from generation to generation, and today the traditional knowledge is also passed on in other ways (at craft workshops and courses). The production of little honey bread is increasingly recognized as an element of identity among the local population, while little honey bread are an important part of the souvenir and tourist offer of the entire Škofja Loka area. In April 2018, an important step was taken for preserving the production of little honey bread and wooden molds for them. Together with four masters of the craft, this element of the intangible cultural heritage was entered into the Register of the Intangible Cultural Heritage. How should it be dealt with in the future?

Key words: *little honey bread, Škofja Loka little bread, carved wooden molds, Dražgoše honey bread, decorative food, intangible cultural heritage, Register of the ICH.*

Izdelovanje medenega peciva, imenovanega mali kruhek, je ena od pomembnejših ohranjenih tradicionalnih rokodelskih veščin na Škofjeloškem. Znanje o njej imajo le še posamezne mojstrice rokodelke, zato je skrb za ohranjanje in prenašanje tega znanja v današnjem času še toliko bolj pomembna. Odgovornost za ohranjanje nosijo predvsem lokalna skupnost ter skupine in posamezniki, ki so tudi največkrat pobudniki vpisa določene enote v Register nesnovne kulturne dediščine;¹ za ohranjanje in razvoj pa morajo imeti tudi širšo podporo in priznanje o pomembnosti njihovega znanja. Zato ima vpis določene enote v Register za zavedanje, ohranjanje in razvoj elementa nesnovne kulturne dediščine velik pomen. Predvsem zato, da ga nosilci sami prepoznajo kot pomembnega in je hkrati kot tak prepoznan tudi na nacionalni ravni.

Register nesnovne kulturne dediščine in vpis enote Izdelovanje malega kruhka in lesenih modelov

Pobuda za vpis izdelovanja malega kruhka v Register je nastala v Rokodelskem centru DUO Škofja Loka,² kjer sta odgovornost in skrb za nesnovno kulturno dediščino, še posebej tradicionalna rokodelska znanja, ena od primarnih nalog. Pri pripravi vloge za vpis sta sodelovala tudi Muzej Železniki, s kustosinjo Katjo Mohorič Bonča, in Loški muzej Škofja Loka, s kustosinjo Mojco Šifrer Bulovec.

Nesnovno kulturno dediščino moramo razumeti kot gibalno kulturne raznolikosti in jamstvo za trajnostni razvoj skupnosti.³ Za ohranjanje in dvigovanje zavedanja o pomenu kulturne dediščine za identiteto skupnosti moramo upoštevati vpetost lokalnega okolja, v katerem dediščina živi, v širši družbeni kontekst

1 V nadaljevanju: Register.

2 Rokodelski center DUO Škofja Loka, ki deluje pod okriljem Razvojne agencije Sora, ima svoje prostore na Mestnem trgu 34 v Škofji Loki.

3 Zakon o ratifikaciji Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine je dostopen na: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina?urlImpid=20082>.

Enota *Izdelovanje malega kruhka in lesenih modelov* je bila v Register vpisana leta 2018.

Na fotografiji dražgoški kruhek Cirile Šmid in lesena modela z loškima kruhkoma, izdelovalke Petre Plestenjak Podlogar. (foto: Katarina Sekirnik)

in politike ohranjanja nesnovne kulturne dediščine. S trajnim poustvarjanjem članov skupnosti se nesnovna kulturna dediščina prenaša iz roda v rod. Je odgovor skupnosti na okolje, izraža odnos njenih članov do narave in preteklosti. Nesnovna kulturna dediščina pomeni vezivo – kontinuiteto in identiteto skupnosti, razvija spoštovanje kulturne raznolikosti ter človeške ustvarjalnosti.⁴

Na lokalnem nivoju se znanje današnjih mojstrov, ki so si ga pridobili od prednikov, na mlajše generacije v določeni meri prenaša prek družinskih in skupnostnih vezi. Za prenos in popularizacijo znanj skrbijo tudi institucije, ki se v lokalnem okolju ukvarjajo z nesnovno kulturno dediščino (na Škofjeloškem Loški muzej Škofja Loka, Muzej Železniki, Muzej Žiri, Rokodelski center DUO Škofja Loka in druge). Hkrati pa ima izjemen pomen tudi skrb za varovanje nesnovne kulturne dediščine na državnem nivoju.

Leta 2008 je Slovenija ratificirala Konvencijo o varovanju nesnovne kulturne dediščine, ki jo je Unesco sprejel leta 2003. Ta prispeva k varovanju, spoštovanju, dvigu zavedanja o pomenu nesnovne kulturne dediščine in zagotavlja mednarodno sodelovanje ter pomoč. V njej nesnovna kulturna dediščina pomeni prakse, predstavitve, izraze, znanja, veščine in z njimi povezana orodja, predmete, izdelke

⁴ Koželj, Nesnovna kulturna dediščina in njeno varstvo, str. 9.

in kulturne prostore, ki jih skupnosti, skupine in včasih tudi posamezniki prepoznajo kot del svoje kulturne dediščine. Vanjo tako uvrščamo ustno izročilo, izraze in jezik, uprizoritvene umetnosti, družbene prakse, rituale in praznovanja, znanja in prakse o naravi, svetu ter tradicionalne obrtne veščine.⁵ V zadnji del razdelitve nesnovne kulturne dediščine spada tudi mali kruhek oziroma znanje izdelovanja tega medenega peciva.

Od leta 2008 Ministrstvo za kulturo vodi Register nesnovne kulturne dediščine, v katerega je bilo na dan 2. 10. 2018 vpisanih 66 enot in 186 nosilcev nesnovne kulturne dediščine. Prva enota, vpisana vanj, je bil *Škofjeloški pasijon*.⁶ Drugi vpis enote, ki se tudi nanaša na škofjeloško območje, je *Klekljanje slovenske čipke* z več nosilci.⁷ Tretja enota, ki je prisotna na škofjeloškem območju in vpisana v Register, je *Izdelovanje malih kruhkov in lesenih modelov*.⁸ Nesnovna kulturna dediščina se ves čas spreminja, saj je odziv na trenutne družbene razmere in okolje, prepleta se z drugimi kulturnimi sestavinami in zato ves čas razvija. Dokumentiranje nesnovne kulturne dediščine je pomembno zaradi spremljanja njene živosti, ravno ta pa omogoča in bogati kulturno raznolikost v skupnosti in zunaj nje, v kateri nastaja. Odslikava tega je tudi mali kruhek. Izdelovanje kraškega medenega peciva je prisotno v več evropskih državah, vendar imajo posamezni načini izdelave svoje specifikke, ki jih razlikujejo od drugih. Čeprav na Škofjeloškem mali kruhek pečejo že od začetkov 18. stoletja, se je ta spreminjal, a hkrati ohranil svoje temeljne značilnosti.

O malem kruhku je veliko napisanega, tudi v *Loških razgledih* so o njem že pisali Meta Sterle, France Golob, Mojca Šifrer Bulovec in drugi.⁹ Sinteza do sedaj znanega in zbranega gradiva je bila del vloge za vpis enote v Register. Enota *Izdelovanje malega kruhka in lesenih modelov* združuje tri podenote – izdelavo loškega kruhka, izdelavo lesenih modelov zanj in izdelavo dražgoškega kruhka.

5 Zakon o ratifikaciji Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine.

6 *Škofjeloški pasijon* je bil v Register vpisan 15. 12. 2008, 24. 7. 2012 pa razglašen za živo mojstrovino državnega pomena. Leta 2016 je bil uvrščen tudi na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva.

7 *Klekljanje slovenske čipke* je bilo v Register vpisano 24. 2. 2015, skupaj z enoto pa 5 nosilcev s Škofjeloškega (Klekljarska šola Žiri, Čipkarska šola Železniki, Klekljarska sekcija Turističnega društva Železniki, Klekljarsko društvo Cvetke Žiri in Klekljarsko društvo Deteljica Gorenja vas). Omenjena enota je bila 16. 3. 2016 razglašena za živo mojstrovino državnega pomena.

8 V letu 2017 smo skupaj z Loškim muzejem Škofja Loka in Muzejem Železniki začeli pripravljati vlogo za vpis malega kruhka v Register, ki je bila Koordinatorju varovanja nesnovne kulturne dediščine oddana novembra 2017, enota *Izdelovanje malih kruhkov in lesenih modelov* pa v Register vpisana 13. 4. 2018.

9 Glej pomembnejše članke:

Ložar, »Mali kruhek« v Škofji Loki in okolici, str. 11.

Orel, Od kruha do »malega kruhka«, str. 198–219.

Sterle, Mali kruhek na Loškem, str. 245–262.

Golob, Leseni modeli za mali kruhek z loškega ozemlja, str. 85–97.

Izraza **loški** oziroma **dražgoški** kruhek se uporabljata šele v zadnjih nekaj desetletjih, še v 60-ih in 70-ih letih 20. stoletja so oba načina izdelave imenovali **mali kruhek**.¹⁰ Tudi zato ob vpisu tega elementa združujemo obe tehniki izdelave, ki imata sicer v pripravi testa, motiviki, simbolnem in obrednem pomenu nekaj razlik; te so predvsem pri pripravi testa ter v postopku izdelave končnega malega (loškega ali dražgoškega) kruhka.

Izdelovanje malih kruhkov in lesenih modelov zanje sta rokodelski dejavnosti, značilni za škofjeloško območje. Mali kruhek je medeno pecivo, narejeno iz ržene ali pšenične moke, medu, popra, cimeta, nageljnovih žbic in pepelike. Oblikujejo in krasijo ga lahko prostoročno ali z vtiskovanjem testa v izrezljane modele. Z odtiskovanjem v lesene modele male kruhke, imenovane tudi 'ta mal kruhk', 'lošk kruhk' ali 'meden kruhk', na Škofjeloškem izdelujejo predvsem v Škofji Loki, prostoročno pa mali kruhek, ki mu pravijo tudi 'ta mal kruhk', 'ta mau kruhk', 'dražgošk kruhk' ali 'kruhk', oblikujejo v Selški dolini (predvsem v Železnikih in Dražgošah). Način izdelave medenega peciva, oblikovanega v modelih, je v Škofji Loki znan v 18. stoletju.¹¹ S tem načinom peke kruhkov so se vsaj že v začetku tega stoletja ukvarjale klarise, po letu 1782 pa uršulinke. Ločani so te kruhke zato imenovali »nunski lect« in ga razlikovali od malega kruhka. Najverjetneje se je peka medenega peciva med širše prebivalstvo razširila prav s posredovanjem redovnic, saj so se pri njih mnoga dekleta učila kuhati. Izdelavo malega kruhka so ljudje poenostavili in prav v tem razlikovali nunski lect od malega kruhka.¹²

Katja Mohorič Bonča, kustosinja iz Muzeja Železniki, opozarja, da ob zbranjem gradivu in po opravljenem terenskem delu z domačini v Selški dolini ter nosilci znanja izdelovanja dražgoškega kruhka o njegovem izvoru ne moremo potegniti enotnega zaključka.¹³ O nastanku govorijo tri različne teze, ki jih moramo pri razumevanju te tradicije upoštevati. Prva govori o samostojni razvojni poti peke medenega kruha, ki naj bi se začela in razvila v Dražgošah; o tem govori tudi pripoved, ki živi v lokalni skupnosti.¹⁴ Druga teza govori o peki medenega peciva, ki se je iz loškega nunskega samostana razširila v druge kraje na Škofjeloškem.¹⁵

10 Mohorič Bonča, Dražgoški kruhek, Delovno gradivo ob vpisu enote v Register nesnovne kulturne dediščine.

11 Lectarska obrt je na Slovenskem prvič omenjena leta 1365, v Brežah na Koroškem (Šifrer Bulovec, 2017).

12 Šifrer Bulovec, Mali kruhek, Delovno gradivo ob vpisu enote v Register nesnovne kulturne dediščine.

13 Mohorič Bonča, Krajčki, srčki, fajfe (in druge podobe dražgoških kruhkov), str. 188.

14 Pripoved je objavljena na uradni spletni strani Turističnega društva Dražgoše. Prav tako izdelovalki Breda Tolar in Alenka Lotrič iz Dražgoš običajno anekdoto o tem povesta na predstavah in delavnicah izdelovanja dražgoških kruhkov.

15 Sterle, Mali kruhek na Loškem, str. 245–262. O tem piše tudi Šifrer Bulovec, Mali kruhek, Delovno gradivo ob vpisu enote v Register nesnovne kulturne dediščine.

Tretja pa pravi, da peka malega kruhka izhaja iz peke krajčka, ki se je razvil iz peke trikraljevskega poprtnika, značilnega kruha ob prazniku svetih treh kraljev v Dražgošah.¹⁶ Katja Mohorič Bonča v prispevku Krajčki, srčki, fajfe (in druge podobe dražgoških kruhkov): Estetsko dovršeno pecivo in nosilec starih pomenov¹⁷ natančneje opiše in razloži vse tri razlage o nastanku ročno krašenega medenega peciva, danes imenovanega dražgoški kruhek.

Male kruhke danes izdelujejo ženske, ki sledijo tradicionalnim oblikam in motivom krašenja, hkrati pa dodajajo tudi lastno ustvarjalnost, zato ima vsaka izdelovalka svoj, nekoliko specifičen način izdelave. V Selški dolini mali kruhek najpogosteje ročno oblikujejo v obliki srca in krajčka, pojavljajo pa se tudi druge oblike (romb, fajfa, cigara, zvezda, rože, riba, majolika, Miklavž, parkelj, angelček, putka, škarje, konj, različni novoletni okraske ...). Osnovno obliko peciva še dodatno ročno okrasijo z motivi cvetja (npr. s planiko, nagljem in murko, z žitnim klasjem, raznimi lističi, viticami ...).

Tradicionalnim oblikam in motivom krašenja modelov za male kruhke, v katere se vtiskuje medeno testo, sledi tudi njihova izdelovalka Petra Plestenjak Podlogar. Najpogostejše oblike modelov na škofjeloškem območju so še vedno srce, romb in krog, seveda tudi nekatere druge. V osnovni obliki se pojavlja raznovrstna motivika: cvetlična (različni cvetovi, klasje, vinska trta, nagelj ...), verska (IHS, Marija), figuralna (petelin, riba, dojenček, angeli, različni svetniki ...) in druga. Vsak motiv nosi simbolni pomen, zato je izdelovalcu ali izdelovalki priložnost narekovala upodobitev določenih motivov. Male kruhke so ljudje pekli predvsem ob cerkvenih praznikih, sv. Miklavžu, božiču, novem letu, sv. treh kraljih, pa tudi ob semanjih dneh, raznih žegnanjih in godovih. Še vedno je pogost kot svatovsko darilo, predstavljal je dar med mladimi zaljubljenici ali kot sladica za otroke. Poleg že zgoraj omenjenih praznovanj in posebnih priložnosti se danes mali kruhek peče tudi ob drugih priložnostih. S svojimi sestavinami je praktično nepokvarljiv in zdrav prigrizek za vsak dan.¹⁸ Predvsem loški kruhek posamezniki ponovno vse pogosteje ljubiteljsko pečejo zase in ga kot tradicionalno pecivo poklanjajo ob osebnih in drugih praznikih.

Priprava medenega testa

Lahko rečemo, da za pripravo medenega testa za mali kruhek obstaja toliko različnih receptov, kot je izdelovalk. V grobem so variante recepture enake, razlikujejo pa se v podrobnostih, predvsem v količinah in kombinacijah začimb. Za loški kruhek se testo pripravi iz čiste ržene moke ali mešanice črne pšenične in ržene moke. Dodata se ji cvetlični med in soda bikarbona; od začimb pa v različnih mešanicah in razmerjih poper, cimet, nageljnov žbice, muškati

16 Ložar, »Mali kruhek« v Škofji Loki in okolici, str. 11.

17 Prav tam, str 188–191.

18 Sekirnik, Izdelovanje malega kruhka in lesenih modelov za mali kruhek.

Lesen model in odtisnjena mala kruhka Petre Plestenjak Podlogar.

(foto: Petra Plestenjak Podlogar)

orešek in ingver, ki ga v preteklosti niso uporabljali, danes pa se kot začimba pojavlja vse pogostejše. Sestavinam se doda nekaj tople vode in vse skupaj zamesi v čvrsto medeno testo. Iz njega se oblikujejo kroglice, ki se povaljajo v moki, da se testo v modelu ne prime. Medeno testo se enakomerno razporedi v model in oblikovano odstrani iz njega. Pred vsakim ponovnim vtisom testa moramo v modelu preveriti, da se testo v rezbarjen vzorec ni prijelo, v nasprotnem primeru ga je treba očistiti z zobotrebcem. Tako oblikovane male loške kruhke nalagamo na pekač, pečemo jih 15–20 minut (odvisno od velikosti) v pečici, segreti na 150 stopinj Celzija. Mali kruhki se lepše spečejo, če v pečico položimo posodico z vodo. Pečene premažemo z medeno vodo (med, raztopljen v topli vodi), ki kruhkom da lesk.¹⁹ Pri pripravi testa za dražgoški kruhek Alenka Lotrič in Breda Tolar uporabljata družinski recept, ki se prenaša iz roda v rod. Testo pripravita iz različnih vrst medu; lahko je kostanjev, akacijev, smrekov ali cvetlični. Pozorni sta, da je med kakovosten in lokalno pridelan. Dodajata moko, jelenovo sol in vodo, od začimb pa klinčke in cimet, popra nikoli. Pravita, da je kruhke treba izdelati takoj, ko je testo pripravljeno, saj se toplo in voljno testo takrat najlepše oblikuje. Ko so kruhki oblikovani, jih pečeta na 180 stopinj Celzija, približno 15 minut, da se lepo zapečejo (čas pečenja se seveda prilagaja velikosti in debelini kruhka). Takoj, ko so pečeni, jih je treba premazati z mešanico medu in vode.²⁰

19 Recept za PP male loške kruhke »Poglej in pojej«, Petra Plestenjak Podlogar, 2017.

20 Mohorič Bonča, Krajčki, srčki, fajfe (in druge podobe dražgoških kruhkov), str. 193.

O današnjih izdelovalkah malega kruhka

Ko govorimo o tradicionalnih (rokodelskih) znanjih, se moramo zavedati, kako pomembni so posamezniki, ki danes ta znanja še imajo in jih ohranjajo. V preteklih letih smo s kolegicami etnologinjami zbirale zgodbe rokodelcev na Škofjeloškem in evidentirale ohranjena rokodelska znanja.²¹ Da se tradicionalna znanja v skupnosti ohranjajo, morajo nosilci nesnovne kulturne dediščine svoja znanja prenesti mlajšim generacijam. Za ustrezno prenašanje mora delovati tudi podporni sistem v okolju in mora biti prepoznan pomen, da se ta znanja ohranjajo. Čeprav je bilo v preteklosti na Škofjeloškem veliko več izdelovalcev in izdelovalk malega kruhka²² kot danes, je še vedno nekaj posameznic, ki to znanje ohranjajo in skrbijo za njegov prenos.

Preden pa se posvetimo sedanjim izdelovalkam malih kruhkov, moram povedati zgodbo znanega rezbarja modelov za mali kruhek Iva (Ivana) Plestenjaka (1904–1980), o katerem je bilo v preteklosti kar nekaj napisanega. Ob pripravi prispevkov za vpis malega kruhka v Register smo naleteli na oddajo Kalejdoskop²³ in redek, če ne celo edini, videoposnetek rezbarja Iva Plestenjaka. Rezbaril je že njegov praded Lenart, ki je sicer izdeloval lesene jaslice. Ivo Plestenjak je pred vojno obiskoval večerni rezbarski tečaj in rezbaril različne dekorativne izdelke (plastike, razpela in druge figure). Po vojni je začel izdelovati modele za male kruhke. Sledil je tradicionalni motiviki in rezbaril po vzoru starih modelov, ki jih je dobil v Stari Loki, kjer so včasih loške kruhke veliko pekli,²⁴ nekaj starih modelov je dobil tudi v škofjeloškem muzeju. V času po 2. svetovni vojni je začelo zanimanje za izdelavo malega kruhka zamirati, le še redke domačinke so modele uporabljale za peko. Med njimi je bila Milka Sitar s Češnjice (Občina Železniki),²⁵ ki je izdelovala tako ročno krašene male kruhke kot tiste, ki so izdelani v modelih.²⁶ Prispevek poda zanimiv podatek o prodaji malih kruhkov v tistem času: »V slaščičarni, samopostrežni trgovini in v bifeju na škofjeloškem gradu gre to pecivo najbolj v promet.«²⁷

21 Terensko delo je potekalo v okviru čezmejnega projekta OP SI-AT »DUO-Kunsthandwerk: Rokodelska kulturna dediščina v čezmejnem prostoru včeraj, danes in jutri se izvaja (september 2010–junij 2013)«. Več o projektu: http://www.duo-kunsthandwerk.eu/home_sl. Organizirala in koordinirala ga je Katka Žbogar, univ. dipl. etn. in kult. antr.

22 Sterle, Mali kruhek na Loškem, str. 245–262.

23 Kocjančič, Kalejdoskop, oddaja št. 60.

24 Verjetno gre za zbirko modelov družine Grašič iz Stare Loke.

25 Na videoposnetku v oddaji Kalejdoskop je posneta tudi Milka Sitar; kruhke sta izdelovali že njena mati in babica. Prav tam.

26 V času objave oddaje, leta 1969, se za loške in dražgoške kruhke še uporablja skupen izraz »mali kruhek«, kar še dodatno dokazuje, da sta se izraza uveljavila kasneje.

27 Kocjančič, Kalejdoskop, oddaja št. 60.

Za rezbarjem Ivom Plestenjakom je ostalo kar nekaj modelov za mali kruhek, predvsem tistih z okrasno funkcijo. Svoje znanje je prenesel na vnukinjo Petro Plestenjak Podlogar, ki o delu s svojim dedom lahko pove veliko zanimivih zgodb. Predvsem pa ju povezuje mojstrska izdelava modelov in visok estetski nivo rezbarjenih motivov, ki se pojavljajo v modelih.

Petra Plestenjak Podlogar

Rezbar Ivo Plestenjak je odgovoren, da danes modele za male kruhke rezbari tudi njegova vnukinja Petra Plestenjak Podlogar. »Stari oče«, kot ga je klicala, je pri njej s svojim delom že v otroštvu zbudil zanimanje za to rokodelsko veščino. S svojo vztrajnostjo in odločnostjo ga je pregovorila, da sta začela rezbariti za skupno mizo, vsak na svoji strani. Z rezbarjenjem začela leta 1975, pri svojih 12 letih. Ob petkih popoldne, med vikendi in počitnicami je hodila k staremu očetu v uk in komaj čakala, da je lahko rezbarila svoje lesene modele.

Danes je Petra Plestenjak Podlogar edina znana nosilka znanja ročnega izdelovanja modelov za mali kruhek. S to dejavnostjo se ukvarja že več kot 40 let in z njo nadaljuje družinsko tradicijo. V njenem delu in vsakem izdelku se kaže mojstrska izdelava. Pri delu uporablja tradicionalne materiale (hruškov les), ročni način izdelave (za rezbarjenje uporablja dleta, ki jih je podedovala od starega očeta) ter z iskanjem vedno novih motivov in uporabnosti izdelkov mojstrsko

Mojstrica rokodelka Petra Plestenjak Podlogar, leta 1987. (foto: Maja Ogrizek)

tradicijo nadgrajuje s sodobno ustvarjalnostjo. Poleg rezbarjenja modelov male kruhke tudi peče. S peko je začela leta 2011, bolj intenzivno pa jih izdeluje od leta 2012, ko je začela v okviru Rokodelskega centra DUO Škofja Loka to znanje prenašati na mlajše generacije. Od takrat vodi rokodelske delavnice peke malih kruhkov tudi v vrtcih, na osnovnih in srednjih šolah na Škofjeloškem ter tudi drugod. Svoje kruhke je poimenovala *Poglej in pojej*. S tem širšo javnost spodbuja, da tudi sami pečejo male kruhke in jih podarjajo najbližjim.²⁸ V ta namen Petra Plestenjak Podlogar vsakemu modelu za peko malih kruhkov priloži tudi recept.

Leta 1978 je prvič sodelovala na *Razstavi domače in umetnostne obrti v Slovenj Gradcu* in kot najmlajša udeleženka, pri komaj petnajstih letih, pridobila naziv mojster. Leta 1990 je na razstavi z mednarodno udeležbo ponovno prejela naziv mojster domače in umetnostne obrti. V vseh letih njenega ustvarjanja je izjemno aktivna udeleženka razstav – sodeluje pri razstavah članov Sekcije za domačo in umetnostno obrt pri OOO Škofja Loka in članov Združenja umetnikov Škofja Loka. Leta 2014, ob 40-letnici ustvarjanja, je samostojno razstavljala v Rokodelskem centru DUO Škofja Loka. Njeni izdelki so del svetovnih in drugih gostujočih razstav ter tako prisotni po vsem svetu. Nazadnje je bil na pobudo Slovenskega etnografskega muzeja njen model za mali kruhek razstavljen na skupinski razstavi *Exhibition of the Handicrafts of China – Central Eastern European Countries* v Hangzhou na Kitajskem.²⁹

Petra Plestenjak Podlogar ustvarja doma, v domači rezbarski delavnici. Ker pri delu ne uporablja šablon, je vsak njen izdelek unikat. Stoletja dolgo tradicijo izdelovanja modelov na Škofjeloškem zvesto nadaljuje in nadgrajuje z avtorskimi motivi in vzorci ter tako tradicijo nadgrajuje s sodobnostjo. Modele nadgrajuje tudi z novimi izdelki – knjižnimi kazali, obeski, stenski rezbarijami in rezbarijami na pohištvi.³⁰ Rokodelsko znanje prenaša v okviru rokodelskih tečajev v Rokodelskem centru DUO Škofja Loka, številnih rokodelskih delavnicah in prikazih. Vsi njeni izdelki so nosilci certifikata Rokodelstvo Art&Craft Slovenije,³¹ kot nosilka pa je vpisana v Register nesnovne kulturne dediščine.

28 Sekirnik, Izdelovanje malega kruhka in lesenih modelov za mali kruhek.

29 Razstava je potekala v okviru programa 16 +1, povezovanje šestnajstih vzhodnoevropskih držav in Kitajske, in drugega Forum strokovnjakov s področja nesnovne kulturne dediščine (The second China & Central and Eastern European Country's Expert Forum), ki je med 17. in 22. septembrom 2018 potekal na Kitajskem v mestu Hangzhou. Spletni arhiv novic SEM: <https://www.etno-muzej.si/sl/novice/direktorica-sem-z-udelezbo-na-kitajskem-odlicno-zastopa-slovenijo-in-sem>.

30 Prav tam.

31 Certifikate podeljuje strokovna komisija za domačo in umetnostno obrt pri Obrtno-podjetniški zbornici Slovenije.

Lili (Liljana) Panjtar

Delavnica peke malega loškega kruhka z Lili Panjtar (v sredini slike),
Rokodelski center DUO Škofja Loka, december 2015. (Ihrani: arhiv RC DUO Škofja Loka)

Oblikovalka Lili Panjtar se pri svojem delu ukvarja s sodobno interpretacijo nesnovne kulturne dediščine. Tradicijo izdelovanja ročno rezbarjenih modelov je spoznala v študijskih letih, saj sta bili s Petro Plestenjak Podlogar študijski kolegi. Prve kruhke je spekla leta 2014, s peko pa se je aktivno začela ukvarjati naslednje leto. Že dolgo jo je zanimala peka tega tradicionalnega in zdravega peciva, v njem je prepoznala veliko več od klasičnega turističnega spominka. Poigrala se je z recepturo in postopkom izdelave ter ju priredila sodobnemu času. Ob natečaju za izbor uradnih pasijonskih spominkov je reinterpreterirala tradicionalne motive, ki krasijo mali kruhek, in po njeni predlogi je Petra Plestenjak Podlogar izdelala lesen model v obliki srca. »*Ta mal kruhk*«, v sodobni in praktični embalaži, je od leta 2015 uradni pasijonski spominek. Kot pravi sama, je želela oblikovati slasten prigrizek, ki ga gledalci okušajo med uprizoritvijo *Škofjeloškega pasijona* ali po njej ali pa ga vzamejo domov kot spominek. Za male loške kruhke s celotno grafično podobo je Lili Panjtar pridobila certifikat Rokodelstvo Art&Craft Slovenije. Od leta 2015 redno vodi rokodelske delavnice peke malih loških kruhkov, večkrat skupaj s Petro Plestenjak Podlogar. Združujeta zgodbo malega loškega kruhka – ročno izdelovanje modelov za mali kruhek in odtiskovanje testa vanje ter njihovo peko. Kasneje je mali kruhek upodobila tudi na enem najbolj klasičnih in razširjenih tipov turističnega spominka v sodobnem času, v sodobni preobleki ga je izdelala kot magnet(ek). Rokodelsko večino izdelave malega loškega kruhka prikazuje tudi na različnih rokodelskih dogodkih in sejmih.³²

32 Sekirnik, Izdelovanje malega kruhka in lesenih modelov za mali kruhek.

Alenka Lotrič in Breda Tolar

Dražgoški kruhek mojstric – rokodelk Alenke Lotrič in Brede Tolar. (foto: Tomo Jeseničnik)

Alenka Lotrič in Breda Tolar iz Dražgoš sta sestri, mojstrici izdelovanja dražgoških kruhkov. S peko kruhkov sta se srečali v otroških letih, te večšine sta se naučili od babice Pavline Ambrožič, po domače Dobretove mame, po njeni zgodnji smrti pa tudi od njene sestre Marije Jelenc. Resneje sta se obrti lotili pred približno petnajstimi leti, saj je bilo povpraševanje po kruhkih veliko, mojstric pa je primanjkovalo. To je skupno ustvarjanje dveh mojstric rokodelk, zato o njunem delu pišem na enem mestu.

Z rokodelskim ustvarjanjem nadaljujeta družinsko ter vaško tradicijo izdelovanja dražgoških kruhkov.

Tudi za pripravo medenega testa uporabljata družinski recept. Kruhke vedno izdelujeta skupaj, posamezne faze dela si razdelita. Običajno Alenka zamesi testo in oblikuje osnovno obliko, Breda pa izdelava okrasje. Kot so ju naučile njune prednice, kruhke v celoti izdelata iz enotnega medenega testa (po stari tradiciji sta osnova in okrasje enake barve).³³

Kruhke oblikujeta ročno, pri delu uporabljata le nož, valjar, ščipalo (šipo-unk) in zobotrebce. Njuna delavnica je domača kuhinja, enkrat pri eni, drugič pri drugi. Oblikujeta kruhke različnih oblik, najpogostejše srca, majolike, Miklavže, parkeljne, fajfe, zvezde in krajčke. Okrasno motiviko na kruhku sta prevzeli po predhodnicah, dodali pa tudi nekaj svojih oblik. Njuni izdelki so nosilci certifikata Rokodelstvo Art&Craft Slovenije, vključeni pa so tudi v blagovno znamko Babica Jerca in Dedek Jaka: naravni izdelki iz škofjeloških hribov.³⁴ Redno vodita delavnice peke dražgoških kruhkov v šolah (PŠ Dražgoše, OŠ Železniki, osnovne šole v Škofji Loki), vrtcih, Muzeju Železniki, Rokodelskem centru DUO Škofja Loka ter na različnih prireditvah. Kot nosilki sta vpisani v Register nesnovne kulturne dediščine.

33 Mohorič Bonča, Krajčki, srčki, fajfe (in druge podobe dražgoških kruhkov), str. 193.

34 Janžekovič, Terenski evidenčni list: Alenka Lotrič in Breda Tolar.

Cirila Šmid

Znanje o izdelavi dražgoških kruhkov je Cirila Šmid najprej dobila od Marije Jelenc, po domače Dobretove iz Dražgoš. Osnovno znanje in spretnosti je nadgrajevala, izkušnje pa pridobivala z dolgoletnim delom, kot sama pravi: »Za mizo – vztrajnost!«

Izdelava dražgoškega kruhka je pri njej nekoliko drugačna, saj za okrasje kruhkov uporablja drugačno testo kot za njegovo osnovno obliko. S tem se je nekoliko odmaknila od tradicionalne uporabe enotne barve osnove in okrasja. Izdelave dražgoškega kruhka je naučila tudi sina Klemna Šmida, ki jih izdeluje na enak način. Značilna je tudi embalaža za njune kruhke – kruhek je opleten z opletom iz leskovih viter.

V domači delavnici, ki si jo je uredila v kuhinji, izdeluje dražgoške kruhke z različnimi motivi: srčki, majolikami, krajčki, narodnimi nošami, kelihi, različnimi zvezdami, Miklavži, parkeljni, košaricami ali lipovim listom. Najpogosteje izdeluje srca, ki jih (tako kot druge motive) okraši s cvetličnimi motivi planike, pšeničnih klasov, nageljnov, šmarnice. Izdeluje tudi loške kruhke.³⁵

Leta 2012 je za svoje delo prejela nagrado zlati medenjak, ki jo podeljuje Čebelarstva zveza Slovenije. Aktivno sodeluje pri izvajanju rokodelskih delavnic in prikazov te rokodelske veščine, sodeluje na etnoloških prireditvah in sejmi po vsej Sloveniji. Njeni mali kruhki so nosilci certifikata Rokodelstvo Art&Craft Slovenije, vključeni so tudi v blagovno znamko Babica Jerca in dedek Jaka: naravni izdelki iz škofjeloških hribov. Dražgoški in loški kruhki Cirile Šmid so med uradnimi spominki *Škofjeloškega pasijona*. Kot nosilka je vpisana v Register nesnovne kulturne dediščine.

Cirila Šmid, mojstrica izdelave dražgoškega kruhka. (foto: Vito Debelak)

35 Benedičič, Terenski evidenčni list: Cirila Šmid.

Darinka Megušar in Ana Selan

Dražgoški kruhek mojstrice Darinke Megušar.
(foto: Aleksander Čufar)

Darinka Megušar in Ana Selan (rojeni Lotrič) sta sestri. Tudi v njuni družini je izdelovanje dražgoških kruhkov družinska tradicija. Njuna mama Pavla Lotrič iz Dražgoš je kruhke izdelovala že v mladosti.³⁶ Znanje je prenesla na hčeri, prenesla pa je tudi prefinjen stil izdelovanja okrasja, v katerem Darinka Megušar in Ana Selan še danes izdelujeta dražgoške kruhke.

V mladosti je Ana Selan pri delu pomagala mami, sploh v času, ko je bilo naročil za dražgoške kruhke več. Po več letih premora se je po selitvi v Ljubljano ponovno lotila izdelave; sprva v prostem času, po upokojitvi pa ji je peka kruhkov zapolnjevala večino časa.³⁷

Sestra Darinka Megušar pa je v mladosti mamo pri peki kruhkov bolj opazovala, večjega zanimanja za peko takrat ni kazala. Šele ko je imela svojo družino, v osemdesetih letih 20. stoletja, je z izdelavo ponovno poskusila in kruhki so uspeli. S peko se je začela resneje ukvarjati, pridobila je certifikat Rokodelstvo Art&Craft, njeni izdelki so bili vključeni v blagovno znamko Babica Jerca in Dedek Jaka: naravni izdelki iz škofjeloških hribov, kot uradno darilo pa so jih ob poroki prejeli mladoporočenci v Škofji Loki. Kruhke je pekla za razne obletnice, poroke, poslovna darila, pred prazniki, v zadnjem času jih izdeluje le še za domače. Izdeluje jih po družinskem receptu (moka, med, cimet, klinčki, jedilna soda ali jelenova sol), prav tako je od mame prevzela oblike in velikosti kruhkov (srčki, krajčki, fajfe, zvezde, cvetje, rože, majolike, Miklavži, parkeljni, cigare, putke, škarje, ribe, konji), navdih za okrasje išče v naravi.³⁸

36 Mohorič Bonča, Krajčki, srčki, fajfe (in druge podobe dražgoških kruhkov), str. 192.

37 Prav tam, str. 193.

38 Dauti, Terenski evidenčni list: Darinka Megušar.

Kako mali kruhek peči v prihodnosti?

Izdelava malega kruhka in lesenih modelov je pomemben del rokodelske in kulinarčne dediščine škofjeloškega območja. Z vpisom enote *Izdelovanje malega kruhka in lesenih modelov* in njenih nosilk³⁹ smo tej rokodelski dediščini dali priznanje njene posebnosti in pomembnosti. Hkrati pa smo tako institucije kot nosilke nesnovne kulturne dediščine sprejeli odgovornost, ki nam nalaga odgovorno ravnanje s to dediščino, ustrezno predstavitev in skrb za njen razvoj v prihodnosti.

Enega od korakov k popularizaciji izdelave malega kruhka smo naredili s predstavitvenim filmom *Mali kruhek, veliko ljubezni*.⁴⁰ Skupaj z Muzejem Železniki in Loškim muzejem Škofja Loka ter producenti Karata film smo za promocijske namene z mojstricami rokodelkami posneli kratek predstavitveni film, v katerem sta prikazana oba načina izdelave malega kruhka – loški kruhek, ki ga izdelujeta Petra Plestenjak Podlogar in Lili Panjtar, ter dražgoški kruhek, ki ga na posnetku izdelujeta Alenka Lotrič in Breda Tolar.

Razglednica *Mali kruhek, veliko ljubezni* je bila izdana v okviru projekta Kjer domujejo zgodbe: transverzala kulturnih centrov in muzejev na Škofjeloškem; izdal Rokodelski center DUO Škofja Loka, RA Sora, oblikovanje LilaStudio. (foto: Katja Jemec)

- 39 V Register so kot nosilke znanja izdelovanja malega kruhka vpisane Petra Plestenjak Podlogar, Alenka Lotrič, Breda Tolar in Cirila Šmid.
- 40 Kratki film *Mali kruhek, veliko ljubezni* je nastal v okviru projekta Kjer domujejo zgodbe (www.kulturnadozivetja.si), sofinancirala sta ga Evropski sklad za regionalni razvoj in Republika Slovenija. Film je na ogled na povezavi <https://www.youtube.com/watch?v=9y5mtd4Htiw&t=5s>, v muzejski zbirki Loškega muzeja Škofja Loka in Muzeja Železniki ter Rokodelskem centru DUO Škofja Loka.

Mali kruhek kot lokalna posebnost v sebi nosi veliko priložnosti. Je element identitete, zato je treba krepiti njegovo prisotnost v vsakdanu in prazniku domačinov, hkrati pa lahko prispeva k boljši prepoznavnosti lokalnega okolja in njegovih specifik v širšem družbenem kontekstu. V njem se skriva priložnost za krepitev lokalne identitete, dodatno turistično ponudbo, razvoj kreativnega turizma in sodobnega spominkarstva. Način izdelave in sestavine malega kruhka so se ohranili in prenašali iz roda v rod, danes pa prenos tradicionalnih znanj poteka tudi na druge načine. S pomočjo rokodelskih delavnic in tečajev, srečevanja javnosti z mojstricami rokodelkami, izvedbo rokodelskih razstav, prikazov in drugih dogodkov moramo še naprej ustvarjati okolje, v katerem se bodo elementi nesnovne kulturne dediščine lahko ohranjali, prenašali in razvijali. Izjemno pomembno je, da odgovorno skrbimo za ustrezen prenos tradicionalnih znanj in izobraževanje otrok, mladih ter širše javnosti na Škofjeloškem in tudi drugod.

VIRI IN LITERATURA:

- Benedičič, Tatjana: *Terenski evidenčni list: Cirila Šmid*. Etnološka raziskovalna delavnica v okviru projekta OP SI-AT Škofjeloško območje, Škofja Loka : Rokodelski center DUO Škofja Loka (RA Sora), 2011.
- Dauti, Jasmina: *Terenski evidenčni list: Darinka Megušar*. Etnološka raziskovalna delavnica v okviru projekta OP SI-AT Škofjeloško območje, Škofja Loka : Rokodelski center DUO Škofja Loka (RA Sora), 2012.
- Golob, France: Leseni modeli za mali kruhek z loškega ozemlja. V: *Loški razgledi* 33, Škofja Loka : Muzejsko društvo Škofja Loka, 1986, str. 85–97.
- Janžekovič, Nuša: *Terenski evidenčni list: Alenka Lotrič in Breda Tolar*. Etnološka raziskovalna delavnica v okviru projekta OP SI-AT Škofjeloško območje, Škofja Loka : Rokodelski center DUO Škofja Loka (RA Sora), 2011.
- Kocjančič, Drago: *Kalejdoskop* št. 60/3 (dolžina 2'55"). RTV Slovenija : Ljubljana, 1969.
- Koželj, Zvezda: Nesnovna kulturna dediščina in njeno varstvo. V: *Nesnovna kulturna dediščina*, Ljubljana : Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2005, str. 9.
- Ložar, Rajko: »Mali kruhek« v Škofji Loki in okolici. V: *Etnolog : glasnik Slovenskega etnografskega muzeja* v Ljubljani 10/11, Ljubljana : Etnografski muzej, 1939, str. 169–197.
- Mali kruhek, veliko ljubezni*. Film, nastal v okviru projekta Kjer domujejo zgodbe, dostopen na povezavi <https://www.youtube.com/watch?v=9y5mtd4Htiw&t=5s>.
- Mohorič Bonča, Katja: Dražgoški kruhek. V: *Delovno gradivo ob vpisu enote v Register nesnovne kulturne dediščine*, Železniki : Muzej Železniki, 2017.
- Mohorič Bonča, Katja: Krajčki, srčki, fajfe (in druge podobe dražgoških kruhkov). Estetsko dovršeno pecivo in nosilec starih pomenov. V: *Zbornik Selsek doline Železne niti* 15, Železniki : Muzejsko društvo Železniki, 2018, str. 187–199.
- Orel, Boris: Od kruha do »malega kruhka«. V: *Etnolog : glasnik Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani* 10/11, Ljubljana : Etnografski muzej, 1937, str. 198–219.

- Sekirnik, Katarina: Izdelovanje malega kruhka in lesenih modelov za mali kruhek. V: *Delovno gradivo ob vpisu enote v Register nesnovne kulturne dediščine*, Škofja Loka : Rokodelski center DUO Škofja Loka (RA Sora), 2017.
- Sekirnik, Katarina: *Terenski evidenčni list: Petra Plestenjak-Podlogar*. Etnološka raziskovalna delavnica v okviru projekta OP SI-AT Škofjeloško območje, Škofja Loka : Rokodelski center DUO Škofja Loka (RA Sora), 2012.
- Spletni arhiv novic SEM: *Direktorica SEM z udeležbo na Kitajskem odlično zastopala Slovenijo in SEM*. Spletni vir: <https://www.etno-muzej.si/sl/novice/direktorica-sem-z-udelezbo-na-kitajskem-odlicno-zastopala-slovenijo-in-sem>. Pregledano 18. 12. 2018.
- Sterle, Meta: Mali kruhek na Loškem. V: *Loški razgledi* 28, Škofja Loka : Muzejsko društvo, str. 245–262.
- Šifrer Bulovec, Mojca: Mali kruhek. V: *Delovno gradivo ob vpisu enote v Register nesnovne kulturne dediščine*, Škofja Loka : Loški muzej Škofja Loka, 2017.
- Turistično društvo Dražgoše. Na <http://www.drazgose.si/?cat=7>. Pregledano 3. 2. 2018.
- Zakon o ratifikaciji Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine. V: *Uradni list Republike Slovenije*, št. 1, Ljubljana : Uradni list Republike Slovenije, 2008. Dostopen.
- Zakon o ratifikaciji Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine je dostopen na <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina?urlImpid=20082>. Pregledano 3. 2. 2018.

Summary

Little honey bread, between tradition and contemporariety: on the occasion of the entry of the unit “Making little honey bread and wooden molds” in the Register of the Intangible Cultural Heritage

The entry of units into the Register of the Intangible Cultural Heritage has great significance for the awareness, preservation and development of elements of the intangible cultural heritage. So far, three units that are present in Škofja Loka area have been entered in the Register. In April 2018, the unit “Making little honey bread and wooden molds” was entered as the most recent. The initiative was co-organized by three institutions: The Art and Craft Centre of Škofja Loka - Development Agency Sora, Škofja Loka Museum and Železniki Museum. The little honey bread unit combines the production of Škofja Loka little bread, carving wooden molds for them and making Dražgoše honey bread. This is the traditional making of little honey bread, which are shaped and decorated in Škofja Loka Area by hand or by impressing dough into carved wooden molds. There are only a few makers known today, who are entered as the bearers of this element of the intangible cultural heritage in the Register. A large part of the contribution is dedicated to them. In addition to knowledge and skill about the technology of production, components and the function of the element of the intangible cultural heritage, the bearers of this knowledge and skill are key to their preservation. Their stories are important, they follow tradi-

tional work and its creative expression, thus enriching the presence of elements of the intangible cultural heritage in the present.

The article also looks to the future. As a part of Škofja Loka's identity, little honey bread are important in the everyday and festive life of locals and, at the same time, they can contribute to better recognition of the local environment and its specifics in a wider social context. In little honey bread, there is an opportunity to strengthen local identity, develop a quality additional tourist offer, develop creative tourism and modern souvenirs. However, institutions, existing masters, the development institutions and the wider local community are responsible for proper development.

Tole moram povedat'

Ob rob nagradnega natečaja za mlade

Ob 80-letnici Muzejskega društva Škofja Loka in Dnevih evropske kulturne dediščine 2018 smo se v Muzejskem društvu Škofja Loka odločili, da bomo razpisali nagradni natečaj *TOLE MORAM POVEDAT'*. Z njim smo želeli podpreti medgeneracijsko sožitje, izkazati spoštovanje do proučevanja starejših šeg in navad ter prispevati k njihovem ohranjanju.

Častni član društva dr. Andrej Rant je že dlje časa dajal pobudo, da moramo k sodelovanju spodbuditi mlade in hkrati zapisati čim več zgodb, domislic in spominov, ki bodo sicer odšli v pozabo. V letu 2018 smo se ob 80-letnici opogumili in na vse šole poslali povabilo k sodelovanju. V prvih dneh julija smo jih tudi osebno obiskali.

Od učencev in dijakov smo pričakovali najrazličnejše prispevke, zapisane ali posnete, v katerih so imeli starejši (npr. stari starši) »*tole za povedat'*« (so pripovedovali/opisovali/se spominjali ... dogodkov, vrednih ohranitve).

Vsem zapisovalcem smo obljubili knjigo Muzejskega društva Škofja Loka, med vsemi sodelujočimi pa bi komisija izbrala najboljši prispevek in ga nagradila z dvema vstopnicama za adrenalinski park GEOSS, izžrebala še enega za enako nagrado, njuna mentorja pa bi se za nagrado brezplačno udeležila izleta Muzejskega društva Škofja Loka. Učenci, ki ne pišejo radi, so lahko sodelovali tako, da so s fotografijo ujeli kulturno dediščino domačega kraja. Tudi vsem mladim fotografom smo obljubili knjigo in nagrado za izžrebanega učenca ter njegovega mentorja.

Do konca šolskega leta je na natečaj prispela samo ena kuverta, in

Ambrož Demšar, avtor in nosilec natečaja, in Matevž Hostnik, eden od sodelujočih učencev. (foto: A. Igličar)

sicer iz Osnovne šole Škofja Loka – Mesto, mentorice Andreje Hafner, za kar sem ji zelo hvaležen. Zaradi njenih prispevkov je med šolskimi počitnicami tlelo upanje, da bo novo šolsko leto več učencev spodbudilo k sodelovanju. Poskusili smo z osebnimi stiki z učitelji, kar se je pokazalo kot odločilna poteza, da je razpis uspel.

Do roka, to je 25. septembra, je z navadno ali elektronsko pošto prispelo kar 108 prispevkov učencev, ki so jih naredili ob pomoči pripovedovalcev in njihovih 19 mentorjev; šest je bilo videoposnetkov in dva zvočna posnetka.

Dva mentorja sta poslala večje število fotografij svojih 10 mladih fotografov.

Sodelovale so vse osnovne šole v Škofji Loki in obeh dolinah, najbolj so bile aktivne podružnične šole. Prispevkov srednješolcev nismo prejeli.

Vse gradivo smo digitalizirali in shranili v spletno mapo, dostopno na <http://bit.do/natecaj>, da je komisija, v sestavi Milena Alič, Ambrož Demšar, Mojca Ferle, Marija Lebar in dr. Andrej Rant, lahko izbrala med številnimi prispevki.

Skušali smo se držati naslednjega razvrščanja: najboljši – v redu – neprimeren, a ugotovili, da prav noben od prispevkov ni za v koš. Velika večina jih je sodila v drugo kategorijo. V prvo skupino se je uvrstilo 8 prispevkov, med katerimi je bilo težko izbrati najboljšega. Po razpravi se je komisija odločila, da nagradi delo Jana Demšarja iz OŠ Poljane, ki je pod vodstvom mentorice Majde Bernik in sosedke Cilke Fern, pripovedovalke, napisal prispevek *Žetev žita*. Tudi nekateri drugi izbrani prispevki so si zaslužili objavo v *Loških razgledih*.

V Sokolskem domu smo 5. oktobra 2018 na dobro obiskani zaključni prireditvi predstavili najboljše prispevke in podelili nagrade sodelujočim učencem in njihovim mentorjem. Gosta večera sta bila Konrad Triler iz Železnikov, zapisovalec in pripovedovalec ljudskih zgodb, in znana glasbena skupina Suha špaga. Prireditev je povezovala osnovnošolka Larisa Demšar.

Stari mlin. Avtor Urh Mur, Osnovna šola Žiri, mentorica Petra Novak.

Izžreban je bil zapisovalec Jon Velkavrh, njegova mentorica je bila Barbara Peternel, ter mladi fotograf Urh Mur, z mentorico Petro Novak. Učenca sta prejela vstopnici za adrenalinski park GEOSS v Vačah, mentorja pa udeležbo na tradicionalnem enodnevnem izletu muzejskega društva. Naključje je hotelo, da sta bila oba učenca iz Osnovne šole Žiri.

Prireditev je spremljala projekcija fotografij, ki so jih mladi fotografi poslali na natečaj.

ŽETEV ŽITA

Pri predmetu zgodovina smo dobili nalogo, da starejše ljudi povprašamo o dogajanju v preteklosti in zapišemo, kar smo izvedeli. Ker ne živim s starimi starši, sem se obrnil na sosedo Cilko Fern. Z njo se tudi sicer rad pogovarjam, ker ve veliko o starih časih in zelo zanimivo pripoveduje.

Živim na gorski kmetiji, zato me zanimajo kmečka opravila. Danes si pri delu pomagamo s stroji, nekoč pa so vse delo opravili ročno. Opravila so imeli razdeljena na vse člane družine: moški, ženske in otroci so imeli točno določene naloge. Pogovarjala sva se o žetvi. Okrog leta 1950/55 so ženske žito žele ročno s srpi. To je bilo težko delo, saj so bile na njivi ves dan sključene proti tlom in so jih bolele roke, hrbet, glava in noge. Tudi slovenska ljudska pesem Že ajda zori govori o tem. Na eni njivi se je zbralo približno dvanajst žensk, dninark, ki so hodile kar nekaj dni od kmeta do kmeta pomagat žet na njive.

Dninarka je bila ženska, ki ni imela svoje zemlje, kmetije ali pa samo eno kravo in je za plačilo ali hrano hodila delat k večjim, bogatejšim kmetom. Pravili so jim tudi »bajtarji«, ker so živeli v skromni, majhni leseni hiši, imenovani »bajta« ali »kajža«. Za njimi so hodili otroci, ki so v roke prijemali pesti požetega žita, jih lepo zlagali na kupčke na tla/na njivo, da so bili lepo poravnani – na eni strani slama, na drugi strani klasje. Moški so potem te snope vezali s slamo (pasinom – manjši zviti šop slame okoli snopa). Snope so morali trdno zavezati, zato je bilo to moško opravilo. Na koncu so otroci šli še enkrat čez njivo, da so pobrali klase žita, če je kje kaj padlo na zemljo, saj je bilo škoda vsakega zrna. Snope so nato naložili na voz (lojtrnik) in ga s konji pripeljali do kozolca, kjer so snope zložili na late oziroma štante. Zlagali so jih izmenično, enega obrnjenega s slamo (rekli so z »ritjo«), drugega s klasjem. Za podajanje snopov z voza na štante so uporabljali »podajaja« (kovinske »vile« s samo dvema rogljema). Žito se je v kozolcu sušilo približno mesec dni. Odvisno od vremena. Če je bilo lepo vreme, je bilo suho prej, če je bilo slabo vreme, pa kasneje. Najboljše je bilo suho vreme, ker je bila potem slama ostra, zares suha.

Sledila je mlatitev. Napredni kmetje so že imeli mlativn'co na električni motor, revni kmetje pa so delali ročno – s cepcem. »Pod« so dobro pometli, da je bilo čisto in na kup znosili žito iz kozolca. Ne vsega naenkrat, ampak v več manjših kupih. Moški so se s cepci (leseno napravo v obliki dvodelne palice za mlatitev žita) postavili v krog okoli kupa in udarjali po žitu, da se je zrnje žita izluščilo in ločilo od slame. Slamo so stresali z vilami, da je žito padlo na tla. Slamo so porabili za krmo za živino. Kar je ostalo na kupu, so dali na reto (veliko sito). Rekli so, da so »zretali« – zrnje še bolj ločili od slame in pleva.

Vonj po kruhu. Avtorica Saša Dolenc, Osnovna šola Ivana Groharja Škofja Loka, mentor Janez Beguš.

Nato pa še na manjša sita, da je bilo zrnje res prečiščeno. Nekateri so imeli že »vevn'k«, To je lesena ročna naprava z ročajem, ki je namesto sit, ločilo zrnje in pleve. Kasneje so imeli že »pajkl«, napravo za ločevanje žita od pleva in je lahko deloval na električni motor. Prečiščeno žito so dali v »polovico« (12,5 kg), veliko leseno posodo, ali pa v »mernik« (25 kg), velik lesen škaaf, za merjenje žita, ki se je uporabljal izključno samo za to opravilo. Dva merni-

ka (50 kg) zrnja so dali v žaklje iz jute ali lanu, ki so jih zvezali z vrvjo.

Žito so v teh žakljah odnesli v »kašče« (lesene kište, zaboje), kjer se je zrnje sušilo naprej. Vsak dan so zrnje z rokami premešali, da ne bi splesnilo. Zrnje so sproti vozili v mlin (po par žakljev naenkrat). Mlini so bili po vseh grapah ob vodi. Drnovškov mlin je bil na poti proti Bukovem Vrhu, pri Visokem pa je bil Visoški maln. Mlinarji so bili brez zemlje, a so kljub temu dobro živeli. Niso bili lačni, imeli so dovolj moke za kruh, kar je bilo v tistih časih izjemno pomembno. Jemali so desetino od enega kilograma moke, ki so jo zmleli kmetom.

Kruh so pekli v krušni peči samo enkrat na teden. Ponavadi so pekli ob sobotah dopoldne. Če ga je prej zmanjkalo, so bili pač nekaj dni brez kruha. Kruh je bil proti koncu že trd in suh, velikokrat ga je v četrtek že zmanjkalo. Na začetku je šel bolj v slast, proti koncu tedna pa zmeraj manj. Pekli so črn kruh. Niso poznali toliko vrst kruha kot danes. Bil je iz ržene moke, črne pšenične moke ali pšeničnih otrobov. Bil je sočen, dober, dlje časa je ostal svež kot danes. Za velike praznike (velika noč, božič) so imeli bel kruh, ki so ga zamesili na mleku (sicer pa na vodi), beli pšenični moki in jajcu, če so ga imeli.

Pri tem je bilo pomembno tudi druženje. Zraven so si zapeli in včasih tudi zaplesali. Kljub težkemu delu, je bilo tudi veselo.

Veselo je tudi danes, ko opravimo večja, težja kmečka opravila, čeprav si pomagamo s stroji. Sedaj žito požanjejo veliki kombajni v veliko krajšem času, lahko že v eni uri. Pri tem je potrebno mnogo manj ljudi. En sam človek vozi kombajn, ki že na njivi loči zrnje od slame. Zrnje direktno s kombajna presujejo na velike kovinske, nekaj tonske prikolice, ki jih vleče traktor. Če je pšenica dovolj suha, jo včasih že z njive peljejo na prodajo v kmetijske zadruge, redko h kmetu

domov na sušenje in spravilo. Zadruga odkupijo žito in poskrbijo za končne izdelke (moka – iz moke pa druge izdelke, pekovski izdelki, testenine ipd.). Slama, ki obleži za kombajnom na njivi, z balirko poberejo in zvežejo v bale. Bale so lahko velike okrogle ali pa manjše kvadratne. Manjše kmetje ročno poberejo, večje pa s traktorskimi vili-cami in jih na prikolici zvožijo domov. Slamo uporabljajo za krmo živini ali pa za steljo, da živina leži na njej. Nekateri kmetje slamo tudi prodajo. Slamo lahko tudi kupimo v trgovini za male živali, kjer jo prodajajo za steljo hišnih ljubljencev.

Naloga mi je bila zelo všeč in zanimiva, ker rad poslušam o starih časih in kako so delali nekoč. Izvedel sem veliko novega in ker sem pripovedovanje sosede moral zapisati, sem jo poslušal še bolj natančno in skrbno, kot bi jo sicer. Vesel sem, da nam sedaj ni potrebno več tako veliko delati ročno, čeprav naša kmetija leži na strmih hribovitih pobočjih in so že stroji prirejani za tak teren. Če bi danes morali delati toliko ročno kot nekoč, ne bi veliko kmetovali, ampak bi bilo še več kmetij zapuščenih in zaraščenih.

Zapisal: Jan Demšar, 11 let, Osnovna šola Poljane, mentorica Majda Bernik; pripovedovala Cilka Fern, Bukov Vrh;

SKODELICA KAVE

Bližali so se božični prazniki in zanje je že ponavadi treba pospraviti vse po hiši in okrog nje, speči potice, morda so včasih že kolone, vse z namenom, da bi bili prazniki čim lepši. Tudi pri nas je bilo vsako leto enako. Vsako leto sta nam otrokom ata in mama obljubila presenečenje, seveda če bomo dovolj pridni. Presenečenje je prišlo na mizo po tradicionalnem kropljenju po hiši, hlevu ter okrog hiše.

Tudi tiste zime predavnimi leti, ko sem bila še v osnovni šoli, smo se za božič skrbno pripravili. Po blagoslovu in molitvi smo se posedli okrog velike kmečke mize: ata in mama ter vseh sedem otrok.

Kaj neki bo danes za večerjo, sem se spraševala, ali bom sploh dočakala polnočnico ali pa bom mogoče kar zaspala. S pritajenim dihom smo vsaj mlajši trije pričakovali, kaj bo mama prinesla na mizo. Kar naenkrat je iz kuhinje prišel en omamen, sladkoben vonj, ki sem ga takoj prepoznala, saj je bil nam, otrokom, vedno prepovedan. Zadišalo je po kavi, pravi kavi, tisti, ki jo je v dveh rdečih polkilogramskih škatlah poslala teta iz Amerike, kava, katere vonj je iz kuhinje prihajal le poredkoma in še to le za ata. Tisti sveti večer pa je mama med navadno kavo za vse dodala nekaj žlic 'prave' kave, nato dodala mleko in ta kava, bolj bela kot običajna iz cekorije, je v skodelicah priromala na našo mizo. Zraven smo zagrizli v potico, tisto domačo, iz

Sveta podoba. Avtorica Nika Dolenc, Osnovna šola Žiri, mentorica Petra Novak.

mletih suhih hrušk, kajti orehov tisto leto ni bilo. Ponavadi smo nad potico vihali nosove, ker nikdar ni bila dovolj sladka, a tisti večer je bila z belo kavo tudi potica slajša. Vonj po kavi je dvigal naša srca in imela sem občutek, da smo najsrečnejša družina na svetu.

Pogovarjali smo se o vsemo- gočem, o tem, da bo starejši brat kmalu moral v vojsko, mama na zdravniški pregled, jaz jeseni mogoče v šolo. Vse to je olepševal okus po kavi, prinesel občutek varnosti in toplino našega doma. Ta vonj nas je spremljal še na poti k polnočnici, neverjetno – nihče ni bil prav nič zaspan. Vse praznike je ta vonj in okus po kavi lebdel v zraku, pa čeprav

je bila tista rdeča škatla, ki se je odprla s ključem, ki odvijte ozek pas pločevine, skrbno spravljena na vrhu kredence v kuhinji.

Minili so prazniki, vsakodnevne skrbi s šolo, mamini zdravniški pregled, ki je pokazal na resno bolezen, in strašljivo zdravnikovo opozorilo je povsem izbrisalo čar tistega božičnega večera, dogodki, ki so sledili, pa so mi to podobo potisnili v grozljivo pozabo. Še preden smo dočakali veliko noč, ki naj bi jo slovesno praznovali, nas je najprej nenadoma zapustil ata, le nekaj dni za njim še mama, brat je moral v vojsko, družina je bila razbita.

Minila so leta, ustvarila sem si družino, vsa leta živela razpeta med službo, otroki ter domom in komaj sva z možem našla čas za klepet ob kavici. Šele sedaj, ko sva oba upokojena, si zares vzameva čas tudi za kavo in prijeten klepet ob njej. Tako se sedaj pogosto z bridkostjo spomnim na tisto prvo in tudi zadnjo skupno kavo, ki smo jo skupaj pili v naši družini na božični večer pred davnimi leti.

Zapisala: Maja Govekar, 13 let, Osnovna šola Žiri, mentorica Petra Novak; pripovedovala Anica Govekar, 77 let.

BABICA PRIPOVEDUJE

Pri babičinih starih starših so v njenem otroštvu doma imeli gostilno in trgovino. Zato sem se odločila, da jo povprašam nekaj o tem.

Bi mi lahko za začetek povedala nekaj o trgovini?

V tistih časih je bila zlasti trgovina zelo pomembna. Stari oče je prodajal moko, makarone, sladkor ... pa tudi nekaj galanterije. Ljudje so radi kupovali našo domačo marmelado, ki smo jo narezali in zavili kar v papir. Tudi kis in olje sta hitro pošla. Žene so prihajale s steklenicami, on pa jih je natočil. Takrat je prodajal tudi petrolej, ki ga je sredi trgovine shranjeval v velikem sodu. Ljudje so ga kupovali, ker so v tistih časih uporabljali svetilke in je le malo ljudi imelo elektriko po domovih. V to trgovino so prihajali ljudje tudi iz Selške doline.

Koliko ljudi na dan je povprečno prišlo v vašo trgovino?

Kdaj je bila trgovina skoraj polna, včasih pa tudi prazna. Zvečer, ko so se kmetje vračali z dela, so prišli po vrečo sladkorja, vrečo moke, vrečo žita, marmelado ..., njih pa so zunaj čakali vozovi s konjsko vprego, na njih pa so bile starinske svetilke.

Ali ste kdaj imeli čisto polno gostilno?

Gostilna je imela štiri mize različnih oblik. Kdaj je prišlo toliko ljudi, da so se morali ljudje kar stisniti (približno 20). Po vojni je veliko ljudi oslepel, za razvedrilo pa so prav radi prišli k nam in se greli v veži. Na vrhu smo imeli zvonec in če je bilo preveč ljudi, je nekdo od natakarjev hitro pozvonil, da smo mu priskočili na pomoč (seveda se ga je slišalo po vsej hiši).

Ali ti je bila bolj všeč trgovina ali gostilna?

Obe dve sta mi bili zelo všeč. Ko sem bila majhna, sem tudi dedku pomagala v trgovini. Občasno je on naredil košare kar iz časopisa, če ni bilo primernejšega materiala. V njih sem ločeno dajala makarone, sladkor, moko in pšenični zdrob.

Trgovina in gostilna Ivan Bergant v Stari Loki.
(hrani: družinski arhiv)

Kakšni ljudje so hodili v vašo trgovino?

Navadno so k nam hodili vaščani in meščani iz okolice in Selške doline.

Kako pa je bilo s trgovino in gostilno med vojno?

Trgovina in gostilna sta bili še vedno odprti, le da je prihajalo manj ljudi.

Ali ste v gostilni imeli tudi kakšno značilno jed?

Golaž z vampi je bila zelo priljubljena jed, s katerim smo »sloveli« daleč naokoli! Nekateri pa so tudi radi jedli zelje in pečenko.

Ali ste se v vaši družini ukvarjali še s kakšno drugo obrtjo?

Imeli smo tudi kmetijo, ki sta jo obdelovala oče in mama. K nam so prišli služiti in pomagati tudi mladi fantje in mlada dekleta.

Se spomniš kakšnih zanimivih dogodkov iz gostilne?

Včasih ni bilo zdravstvenih domov in zato so otroke hodili cepiti kar k nam v gostilno, v kot pod križem. Kdaj sem se ustrašila, ko sem videla, da sem že jaz na vrsti in sem kar stekla iz hiše (smeh).

Ali ste imeli z gostilno veliko dela?

Ob praznikih in nedeljah je bilo precej dela, ob delovnikih pa ne toliko. Še posebej veliko ljudi je prišlo, ko so imeli pogrebe ..., pozimi, ko so bili vsi premraženi, so z vso naglico hiteli na toplo. Spomnim se, kako so vsi hitro plačevali, ker sem bila še majhna, nisem vedela, koliko denarja komu vrniti, ampak me je na srečo vse hitro in enostavno naučila moja teta. Takoj mi je bilo lažje.

Ali ste imeli tudi kaj hrane iz domačega vrta?

Moja teta je imela doma še dva pujska, zelenjavni vrt in veliko njivo.

Kako je gostilna izgledala v notranjosti?

Bila je zanimiva. Srednje velika, pohištvo pa je bilo staro, ampak lepo ohranjeno. Imela je lepe, stare slike, tudi s severnimi medvedi. Spomnim se, da po vojni še nismo imeli pulta s tekočo vodo, ampak je inšpekcija določila, da ga mora od takrat naprej imeti vsaka gostilna.

Katero sladico so ljudje najraje jedli?

Potico za semenj in krofe. Radi so jih jedli tudi meščani.

Kako pa je bilo pozimi?

Ljudje so radi prihajali na čaj z rumom. Pili so ga tudi otroci vseh starosti. Za zraven pa so dobili še kakšno žemljo.

Ste imeli kakšne vaške posebneže ali pa berače?

Nek gospod je k nam zahajal vsak dan, delal je smešne obraze, mi otroci pa smo se mu smejali (smeh). Beračev je bilo precej. Bili so dobri ljudje, hvaležni, mi pa smo jim dali prenočišče na senu ali pa v hlevu. Zjutraj sem jim dala kos kruha in kavo, potem pa so šli naprej. Meni se zdi, da bo zdaj dovolj ... hvala za ta intervju!

Zapisala: Hana Rant, 12 let, Osnovna šola Ivana Groharja Škofja Loka, mentorica Sabina Leben; pripovedovala Marta Bergant Krstič, 76 let, Škofja Loka, 11. 9. 2018.

MOČ NAD KAČAMI

Moja mama mi je povedala, da je njen ata (Matic Kavčič) imel t. i. »nadnaravno moč nad kačami«, še posebej nad modrasi. Samo zažvižgal je in modras je prišel k njemu. Potem naj bi ga posadil na glavo in ga pokril s klobukom. Vedno je pravil, da kralja modrasov ne smeš nikoli ubiti in nihče razen njega ni vedel, kdo je pravzaprav kralj modrasov.

Seveda jih je lovil z namenom. Ker je v tistem času zbolelo veliko živine, je iz kač izdeloval zdravila. Po pripovedovanju mame naj bi modrase skrbno posušil in jih nato zmlel na mlinčku za kavo. Dobljen izdelek je položil na kosček kruha in nekaj zaklel. Njegova žena se je čudila, kje je dobil toliko kruha, ko ga pa še za otroke komaj dobi. Nihče ni pravzaprav natančno vedel, kakšne besede je izgovoril, a vedno naj bi žival ozdravela. Mama pa mi je še povedala, da naj bi imel njegov oče še večjo moč nad modrasi.

Maslo. Avtorica Meta Lavtar, Osnovna šola Ivana Groharja Škofja Loka, mentor Janez Beguš.

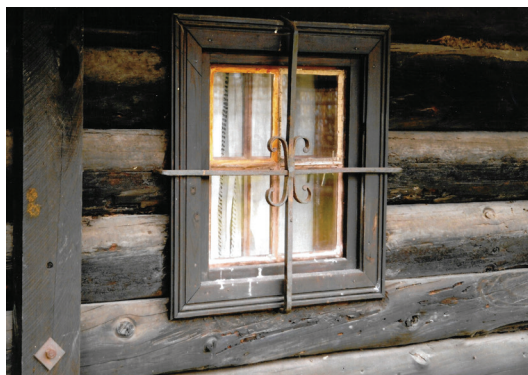
Zapisala: Tjaša Bogataj, 14 let, Osnovna šola Žiri, mentorica Petra Novak; pripovedovala Cecilija Mlinar, 64 let

MOJ PRADEDEK JE BIL ČEVLJARSKI MOJSTER

Bil je prijetno tople septembrski dan. Sonce se je že bližalo hribom, kjer bo zašlo. Nad Žirovskim vrhom se je nebo začelo barvati v nežno rumeni, rdečkasto oranžni in modri barvi. Z babico Marinko sva sedela na terasi. Prosil sem jo, naj mi pove, kako je bilo nekoč, kako so živeli, ko je bila ona mojih let.

Babica se je zamislila in počasi začela pripovedovati:

"Moj oče je bil rojen v družini sedmih otrok v Javorjah. Bil je najmlajši in invalid. Kot otrok je prebolel otroško paralizo – seveda zaradi te bolezni ni bil pri zdravniku, kaj šele v bolnišnici. Družina je namreč živela zelo skromno in za take stvari ni bilo denarja. Oče mu je umrl, ko je bil star 6 let. V osnovno šolo je hodil v Javorjah. Otroci so hodili v šolo osem let, čeprav je bila štiriletka. Po končani osnovni šoli je odšel na Brezje, kjer se je izučil za čevljarja. Opravil je tudi mojstrski izpit in tako postal čevljarški mojster.

Brez plastike. Avtor Aljaž Jeram, Osnovna šola Ivana Groharja Škofja Loka, mentor Janez Beguš.

Po drugi svetovni vojni je v Javorjah zgradil hišo in si ustvaril družino. Jaz sem bila najstarejša od štirih otrok. V hiši je imel tudi čevljarstvo delavnico in kot otrok sem preživela tu veliko časa. Spominjam se velike stene s policami, kjer je imel zložena kopita. Uporabljal je prav posebna orodja, kot npr. kladivo, klešče, šila, pile, rašple, »kneftro« (to je bil kaka 2 cm širok pas, ki ga je imel zataknjenega pod svojim čevljem in čez čevlji, ki je bil v

izdelavi, da se mu ni premikal), »porar« (to je bil pripomoček, ki ga je uporabljal, ko je v čevlji zabijal lesene cveke, s »porarjem« je najprej naredil luknjico, v katero je potem zabil ta cvek). Potem so bile tu še velike zakrivljene šivanke pa železna taca pa še veliko drugih stvari, ki se jih niti ne spomnim. Spomnim se npr. kako je delal dreto. Dreto je bila najprej navadna bolj tanka vrvica, ki jo je nastrigel na cca 3 m dolge konce. Te vrvce je potem obesil na žebelj, tako da sta bila oba viseča konca približno enako dolga. Potem je vzel v roko smolo in te vrvce zelo hitro drgnil gor in dol, tako da je vrvica postala gladka in s tako je potem šival čevlje. Zgornji del je sam odrezal in ga sešil na šivalnem stroju, ki ga je imel v delavnici, potem je z dreto in šivanko prišil prvo plast podplata, drugo je pribil z lesenimi cveki, zadnjo pa s kovinskimi žebli, ki so imeli okrogle glavice.

Vendar ni izdeloval samo nove čevlje, ampak je tudi popravljaval stare. To je predstavljalo večji del njegovega dela. V zimskem času pa se spominjam, da je svoje orodje dal v nahrbtnik in odšel v odročne vasi pod Blegošem in tam na kmetijah na klopi ob krušni peči popravljaval čevlje."

Če primerjam življenje takrat in danes so razlike zelo velike. Čevlje kupujemo v trgovini. Popravljat jih ne nosimo, ampak raje kupimo nove. Čevlji so mnogo lažji in lepljeni, le redko najdemo v trgovinah čevlje, ki bi bili šivani. Čevljarje, ki se še ukvarjajo s popravili, najdemo le v velikih mestih, izdelujejo tudi nove po naročilu, ki pa so izdelani čisto po drugi tehnologiji in ti so zelo dragi.

Prometne povezave med kraji skorajda ni bilo. Avtobus ni vozil – avtobus je vozil le po dolini nekajkrat na dan, v hribovske kraje pa ne. Ljudje niso imeli avtomobilov. Če je bilo treba iti v Poljane po kakšno stvar, so to naredili peš, s kolesom ali pa z vozom, v katerega je bil

vprežen konj. Šele nekaj let kasneje je tudi v Javorje začel voziti avto-bus in to je bila za kraj velika pridobitev. Ljudje so lahko šli v službe v Škofjo Loko. Industrije drugod v dolini ni bilo – le v Škofji Loki in Žireh. Danes si življenja brez radia, televizije, računalnika, avtomobi-la sploh ne znamo več predstavljati.

Otroci so danes razgledani, saj so jim na voljo različni mediji. Prometne povezave so dobre. Ljudje hodijo v službe tudi v oddaljenejšje kraje, pa to ni nič posebnega, saj ima že skorajda vsak avto. Danes lahko rečemo, da živimo v sodobnem svetu in se soočamo s problemi, kakršnih nekdaj niso poznali – kako ohranjati vode čiste, kako čim manj obremenjevati naravo in ozračje z raznimi izpusti, kako pravil-no ravnati z odpadki in se čim bolj izogibati plastiki, ki jo je vedno več, pa vemo da našemu zdravju škoduje.

Če torej primerjam življenje nekoč in danes, se mi zdi, da najdem pousod nekaj dobrih in slabih strani. Naša naloga v prihodnje mora biti, da najdemo neko ravnovesje med izzivi sodobnega sveta in ohran-janjem narave.

Zapisal: Jaka Padežnik, 11 let, Osnovna šola Poljane, mentorica Majda Bernik; pripovedovala Marija Marc (babica Marinka), Dobje, 13. 9. 2018.

PRIPOVED MOJE STARE MAME

Moja 91-letna babica že vse življenje živi v Pungertu pri Škofji Loki. Spraševala sem jo, kako je bilo v starih časih, ko je ona pričela hoditi v šolo. Takrat je bilo življenje precej drugačno, težko, a vendar lepo.

V šolo so hodili vsi otroci iz vasi skupaj, po trdi makadamski cesti, pa tudi po stranskih stezicah v 3 kilometre oddaljeno Škofjo Loko. V tistem času ni bilo avtomobilov in ne avtobusov. Pozimi je bilo veli-ko snega in včasih je vse otroke sosed naložil na sani s konjsko vprego. Oblečeni so bili zelo skromno. Šola je bila v uršulinskem samostanu pod gradom v Škofji Loki, in to samo za deklice. Zraven je bila tudi cerkev. Šolo so vodile sestre uršulinke, ki so bile zelo izobražene. Na tej šoli so vse učenke za posebne priložnosti in nedeljsko mašo imele uni-forme.

V prvi razred je odšla s sedmimi leti, leta 1934. Imeli so verouk, slovenščino, računstvo, državljanstvo, lepomis, risanje, petje (poznali so ogromno skladateljev in njihovih pesmi), vedenje, ki je moralo biti vedno 5, ročna dela ... Učile pa se je tudi plesti (v 1. razredu je naredila brisačo, v 3. že jopico, rokavice ...). Spominja se sestre uršulinke, kako je vstopila v razred v dolgi črni obleki, s pokrito glavo in z nasmehom na obrazu. Vsi so mirno vstali in pozdravili. Tudi sicer je v razredu

Nekoč ... Avtorica: Nika Bradeško, Osnovna šola Ivana Groharja Škofja Loka, mentor Janez Beguš.

vedno vladal mir. Vsako jutro so morali najprej zmoliti molitev Oče naš. Do sestre uršulinke so imeli izredno spoštovanje. Za malico so imeli košček kruha, jabolko, jeseni kostanj, vse pa so morali prinesiti od doma. Vladal je strašanski red. Za vsako napako si moral iti v kot. Včasih pa so, če je šlo za večjo kršitev reda, poklicali tudi starše.

Babica se spominja tudi, kako je bilo leta 1934, ko je umrl kralj Aleksander. Bilo je veliko žalovanja. V učilnici so obesili tudi njegovo sliko.

V višjih razredih je bilo že več predmetov: v 3. razredu se je začela srbohrvaščina, zgodovina, fizika, zemljepis, kemija, gospodinjstvo in še nekateri drugi predmeti. Osnovna šola je trajala 5 let. Na tej šoli je bila tudi meščanska šola (srednja

šola), ki je trajala 4 leta. Med predmeti so bili tudi stenografija, strojepis, gospodinjstvo (kuhali so kosila in pekli slaščice), ročna dela vseh vrst. V vseh razredih so imeli veliko časa za telovadbo, in sicer na grajskem vrtu, odpravili so se na izlet v naravo ali na ekskurzijo. Za malico so imeli črn kruh in skodelico mleka. Ob zaključku šolanja so imeli maturo. Dekleta so s to opravljeno šolo lažje dobila zaposlitev.

V aprilu leta 1942 se je z vojno vse to žalostno končalo.

Zapisala: Maša Derlink, 8. d, Osnovna šola Cvetka Golarja Škofja Loka; pripovedovala Angelca Gaber, roj. 1927, Pungert 3. Pogovor je nastal v Pungertu, septembra 2018.

Razgledi

Priimek Rant v območju Loškega gospostva v letih 1500–1714

Izvilleček

V sestavku, ki ga je leta 1968 napisal zgodovinar dr. Pavle Blaznik, so sistematično, po krajih in kronološko, iz urbarjev Loškega gospostva freisinških škofov navedeni zapisi podložnikov s priimkom Rant.

Ključne besede: priimek Rant, urbarji Loškega gospostva, 16. – 18. stol.

Exzerpt

Der Nachname Rant im Bereich der Herrschaft Lack in den Jahren 1500–1714

Im Aufsatz, den der Historiker Dr. Pavle Blaznik, im Jahr 1968 schrieb, sind die Einträge der Untertanen mit dem Nachnamen Rant systematisch nach Ortschaften und Chronologie aus dem Urbarium der Herrschaft Lack, der Freisinger Bischöfen aufgelistet.

Schlüsselwörter: Nachname Rant, Urbarium der Herrschaft Bischofslack, 16.–18. Jh.

Priimek se v urbarjih pojavlja v naslednjih oblikah: Rantha, Ranta, Randta, Rantta ipd., oblika Ranth je v urbarjih precej izjemen pojav. V mlajših virih (19. stol.) je običajna oblika Rant.

Sistematična zbirka vseh priimkov na podlagi številnih urbarjev, od leta 1500 in vse do leta 1714, kaže naslednjo sliko.

Selška dolina

Priimek je endemičen na ozemlju nekdanje stirpniške župe, ki je zajemala ozemlje vzhodno od črte Ševlje, Bukovica, Praprotno, do zahoda pa z mejnimi naselji Rovt, Črnovc in Mlaka.

1. Stirpnik: gruntar:	1500 Jakob Rantta ¹
1560 Nikolaj R.
1625 Andrej R.
1630 Boštjan R.
1636 Marko R.
1680 Urban R.
1714 Martin R.
2. Dragobaček: gruntar:	1500 Klemen Rantha
3. Rantovše: gruntar:	1560 Andrej Rantha
1582 Melhior R.
1625 Urban R.
1680 Maruša R.
1714 Mihael R.
4. Mlaka: gruntar :	1560 Tomaž Ranta
1604 Urban R.
1625 Luka R.
1630 Maruša R.
5. Praprotno: gruntar :	1581 Štefan Rantha
1588 Janže R.
1630 Simon R.
1680 Marko R.
1684 Jakob R.
1825 Valentin R.
6. Ravne: gruntar:	1582 Mihl Rantha
7. Sv. Tomaž: gruntar:	1563 Štefan Rantta
8. Zgornja Luša: gruntar:	1604 Mihl Rantha
1630 Janž R.

Sledijo kajžarji v **stirpniški župi** – natančnejšo lokalizacijo je bilo nemogoče določiti.

9.	1568 Štefan Rantha
1581 Mihel R.
10.	1570 Janž Rhanta
11.	1572 Janez Rantha (Stirpnik)
12.	1577, 1582 Lenart Ranta
13.	1604 Ahac Rantha
1642 Neža R.
14.	1625 Jurij Rantha
15.	1630 Primož Rantha
1631 Matija R.
1637 Simon R.
1674 Andrej R.

1 V nadaljevanju imajo pod posamezno zaporedno številko vsi enako obliko priimka kot je pri prvem.

16.	1631 Lenart Rantha
1651 Matija R.
1674 Matevž R.
1714 Marko R.
17.	1630 Matija Rantha
18.	1630 Andrej Rantha
19.	1680 Maruša Rantin
20.	1714 Jurij Randta

Drugo, sicer nekoliko mlajše in manjše središče je **območje Martinj Vrh**.

21. Martinj Vrh:	1604 Vencel Rantha
1630 Jurij R.
1657 Urban R.
1674 Jožef R.
1680 Tomaž R.
1714 Urban R.
1825 Martin Rant
22. Martinj Vrh:	1630 Janž Rantha
1664 Matija R.
1714 Marina R.
23. Martinj Vrh:	1630 Tomaž Rantha
1651 Matevž R.
1714 Blaž R.
24. Martinj Vrh:	1714 Matevž Randta
1825 Jožef Rant
25. Martinj Vrh: kajžar:	1714 Lavrenc Ranth
1825 Gašper Rant

Priimek je bil kasneje razširjen tudi po hribovju **med Loko in Kranjem**.

26. Planica:	1568 Kocjan Ranta
27. Čepulje:	1604 Gregor Rantha
(sledi vrsta drugih imen na tem posestvu)
1714 Matija Randt
28. Javornik: gruntar:	1657 Matija Rantha
1714 Janž R.
1815 Urban Rant
29. Pozirn: gruntar:	1674 Jurij Rantha
1694 Matevž R.
1825 Primož Rant

30. V tem območju – Rovtarica:	1637 Jera Ranthin

Priimek zasledimo tudi v dolini.

31. Dolenja vas: gruntar:	1680 Andrej Rantha
1680 Matevž R.
1825 Simon Rant |
|---------------------------|---|

32. Dolenja vas – mlin:	1674 Valentin Rantha
1714 Špela R.
33. Dolenja vas – kajžar: Mihael Ranth	
34. na tleh selške župe: kajžarji:	1651 Andrej Rantha
35.	1674 Andrej Rantha

V neprimerno manjši meri je najti ime na tleh **Poljanske doline**.

36. Dobeno pri Javorjah: gruntar:	1577 Kocijan Rantha
37. javorska župa: kajžar:	1642 Andrej Rantha
38, javorska župa: kajžar:	1709 Maruša Rantin
39. koroška župa (Sopotnica): kajžar:	1610 X Rantha
1625 Luka R.
1636 Andrej R.
40. brojska župa: kajžar:	1659 Andrej Rantha
1709 Agata R.
41. poljanska župa: kajžar:	1659 Janž Rantha
Tudi na ozemlju Sorškega polja ni bilo ime posebno močno zastopano:	
42. Sv. Duh: kajžar:	1656 Jurij Rantha
1664 Janž R.
43. Bitnje: gruntar:	1679 Jurij Rantha
44. Bitnje: gruntar:	1679 Simon Rantha
1709 Andrej R.
45. Bitnje: gruntar:	1683 Janž Rantha
46. Stražišče: gruntar – viničar:	1683 Filip Rantha
Med cerkvenimi podložniki sta bila:	
47. Križna Gora: gruntar:	1577 Kocjan Rantha
1582 Štefan Rantha

Sestavil na podlagi loških urbarjev Pavle Blaznik, Ljubljana, 1968.

Zusammenfassung

Der Nachname Rant im Bereich der Herrschaft Lack in den Jahren 1500–1714

Dr. Pavle Blaznik, der Historiker, einer der Gründer und Vorsitzender des Museumsverein Škofja Loka, hat im Jahr 1968 auf die Bitte von Andrej Rant aus dem Urbarium der Herrschaft Lack Angaben über Untertanen mit dem Nachnamen Rant gesammelt. Im Aufsatz sind die Angaben nach Bereichen der Herrschaft und chronologisch nach jeweiligen Ortschaften und der Jahreszahl der Inschrift aufgelistet. Der Aufsatz gibt einen Einblick in Erstreckung des Nachnamens und die Dynamik der Erweiterung der Besiedlung. Es ist eine wichtige Quelle der Angaben und hilft bei den genealogischen Untersuchungen.

Moji predniki z Martinj Vrha¹

Izvleček

Osnova mojega rodoslovnega raziskovanja so bile krstne, poročne in mrliške knjige župnije Selce in izpisi dr. Pavleta Blaznika iz urbarjev, Priimek Rant v območju Loškega gospostva 1500–1714, ki jih imamo v rokopisu. Brižinski škofi, lastniki Loškega gospostva, so prej nenaseljen Martinj Vrh kolonizirali ob koncu 16. in v začetku 17. stoletja. Imeni Wenzell Rantha de Rotht in Matej Troier de Rutch dokazujejo, da so Ranti in njihovi sosedge Trojarji kot kolonisti prišli na Martinj Vrh iz vasi Rut pod Rodico nad Baško grapo na Tolminskem, kamor je njihove prednike iz vzhodne Pustriške doline v 1. polovici 13. stoletja naselil oglejski patriarh Bertold Andechs - Meranski. Imena botrov in prič v krstnih in poročnih zapisih dokazujejo sosedstvo in bivanje istih rodbin na Martinj Vrh skozi stoletja.

Ti zapisi in izpisi iz urbarjev, ki jih je naredil dr. Pavle Blaznik, so mi omogočili izdelavo rodbinskega drevesa mojih prednikov od leta 1604 do 1818.

Ključne besede: priimek Rant, moji predniki, Martinj Vrh, Selška dolina, 17.–19. stoletje.

Exzerpt

Meine Vorfahren vom Martinj Vrh²

Die Grundlage meines genealogischen Forschen sind Taufbücher, Trauregister und Sterbebücher der Pfarre Selce und die Auszüge aus den Urbaren, die Dr. Pavle Blaznik gemacht hat, Der Nachname Rant im Bereich der Herrschaft Lack 1500–1714, die in Handschrift erhalten sind. Die Freisinger Bischöfe, die Besitzer der Herrschaft Lack, haben den zuvor unbesiedelten Martinj Vrh am Ende des 16. Jh. und am Anfang des 17. Jh., kolonisiert. Die Namen Wenzell Rantha de Rotht und Matej Troier de Rutch bezeugen, das die Rant und ihre Nachbarn die Trojar als Pachtbauer auf den Martinj Vrh aus dem Dorf Rut unter Rodica in Baška grapa, im Bereich Tolmin, gekommen sind. Dort hin wurden ihre Vorfahren in der 1. Hälfte

- 1 Prispevek je avtorsko zaščiteno in brez dovoljenja avtorja ni dovoljena njegova uporaba na spletu in v genealoških zbirkah.
- 2 Dieser Aufsatz ist durch Urheberrechte geschützt und darf ohne Zulassung des Autors nicht im Internet oder in genealogischen Forschungen genutzt werden.

des 13. Jh. aus dem östlichen Teil des Pustertall vom Patriarchen Bertold Andechs – Meran aus Aquileia umgesiedelt. Die Namen der Taufpaten und Trauzeugen in den Büchern bezeugen die Nachbarschaft der selben Familien am Martinj Vrh durch Jahrhunderte.

Diese Notizen aus den Urbaren, die Dr. Pavle Blaznik gemacht hat, ermöglichen die Erarbeitung des Stammbaums meines Vorfahren vom Jahr 1604 bis zum Jahr 1818.

Schlüsselwörter: *Nachname Rant, meine Vorfahren, Martinj Vrh, Selška dolina, 17.–19. Jh.*

Uvod

Že kot gimnazijec sem začel raziskovati, od kod izvira moj rod in sestavljati rodovnik, vendar takrat temu nisem bil kos. Krstne knjige so bile še pri loškem župniku Melhiorju Golobu v Škofji Loki in nikoli nisem imel dovolj časa, da bi jih sistematično pregledal. Očetov prijatelj, zgodovinar dr. Pavle Blaznik, poznavalec brižinskih urbarjev, pa mi je priskočil na pomoč in mi leta 1968 izdelal izvleček iz urbarjev *Priimek Rant v območju Loškega gospostva, 1500–1714*. Šele pred nekaj leti sem se preučevanju posvetil z vso resnostjo. Pregledal sem krstne, poročne in mrliške knjige župnije Selca v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani in si izpisoval podatke. Moji predniki izvirajo z Martinj Vrha v Selški dolini, kjer so bivali od konca 16. do konca 18. stoletja, ko so se preselili v Reteče pri Škofji Loki. Po krstnih zapisih sem lahko sestavil rodovnik mojih prednikov, vse od začetka 17. do konca 18. stoletja. Živel so v hiši Martinj Vrh 17, kjer so še vidni ostanki zidov starega, zdaj podrtega poslopja. Danes v hiši na tem mestu živi rod Benedičičev, ki so kot sosedje od 16. stoletja živeli v bližnji, še ohranjeni hiši Martinj Vrh 18. Hišne številke so zabeležene v krstnih knjigah od leta 1755 dalje, za starejše čase je kontinuiteta rodov razvidna le iz rojstnih podatkov, zapisanih v krstnih knjigah, ki so bile v katoliških deželah uvedene po tridentinskem koncilu. V župnji Selca so jih uvedli leta 1622. Kontinuiteto rodov potrjuje tudi zapisana prisotnost krstnih botrov in prič iz istih rodov, ki so bili praviloma bližnji sosedje. Ti so bili botri eden drugemu, tudi tekom več rodov. Tako so v krstnih zapisih botri in priče v Martinj Vrh uavedeni s priimki Benedičič, Pintar, Trojar, Dobre, Urbančič, Terdin, Tušek, Jauh, Jan(Saan), Potočnik, Štalic (Staliz). V 17. stoletju so botri in priče Rantom večinoma iz sosedskih družin Pintar, Trojar, Dobre, Terdin, Benedičič, Tušek in Urbančič. Benedičiči, najbližji sosedi, poleg rodbine Tušek prevladujejo tudi celo 18. stoletje. Več stoletij so živeli na posesti Martinj Vrh 18, kjer se še danes reče »na Bendišč«. Danes Benedičiči bivajo v hiši Martinj Vrh 17, »Pr Čemžišar«, kjer je bila nekoč domačija rodu Rant. Po teh priimkih botrov in prič, ki so stalnica v krstnih zapisih, lahko opredelimo posamezne družine za čas, ko še ni bilo hišnih števil. To je zelo pomembno, ker olajša iskanje prednikov, da svoje ločimo od drugih, ki so zapisani z istimi imeni in priimki živeli v drugih krajih Selške doline. Fevdalni lastniki zemlje so od časov darovnice rimsko-nem-

škega cesarja Otona II., od leta 973 dalje, bili brižinski škofi, do sekularizacije leta 1803. Posestva, hube, kajže in podložniki ter njihove dajatve in služnosti so bile zapisani v *Salski knjigi*, to je v urbarjih.³ Ker so bili podložniki »glæbe adstricti«, privezani na posest vse do zemljiške odveze leta 1848, so isti rodovi ostajali na istih kmetijah več stoletij. Seveda so mnoge kmetije prehajale tudi pod druge priimke zaradi izumrtja, s prodajo ali s porokami, ko ni bilo moških potomcev in so se na grunt priselili primoženi moški z drugimi priimki. V teh primerih je bila prekinjena kontinuiteta priimka na enem posestvu, zato je pri raziskovanju rodu tedaj zelo težko slediti v preteklost.

Priimek Rant

V sestavku dr. Pavleta Blaznika *Priimek Rant v območju Loškega gospostva 1500–1714* se v urbarjih pojavlja priimek Rant v zapisih v različnih oblikah, odvisno od zapisovalca:

1500 – Jakob Rantta (Stirpnik)

1500 – Klemen Rantha (Dragobaček); 1560 – Andrej Rantha (Rantovše); 1560 – Tomaž Rantha; 1581 – Štefan Rantha (Praprotno); 1582 – Mihil Rantha (Ravne); 1604 – Vencel Rantha (Martinj Vrh)

1560 – Tomaž Ranta (Mlaka)

1563 – Štefan Rantta (Sv. Tomaž)

1570 – Janž Rhanta (Stirpnik)

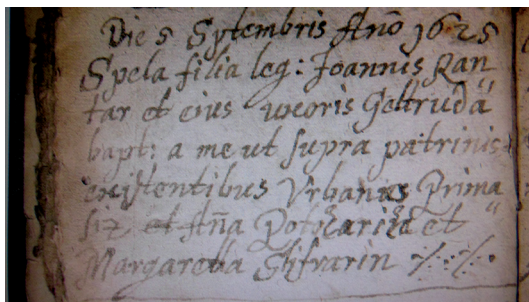
1684 – Mihael Ranth (Dolenja vas); 1714 – Lavrenc Ranth (Martinj Vrh)

1714 – Matevž Randta (Martinj Vrh)

1825 – Jožef Rant (Martinj Vrh).

Vpis Špele Rantar, hčere Janeza Rantarja, iz leta 1625. (vir: *Krstna knjiga župnije Selca*, 1622–1648, str. 78, *Nadžskofijski arhiv Ljubljana*).

Drug primer je Anton Rantar, sin Marka Rantarja, iz leta 1626, str. 88 (prav tam).

Zapis Rant je najmlajša, skrajšana oblika priimka. Krajšanje priimka je bilo prisotno že v začetku 17. stoletja, kar je razvidno iz dveh vpisov v Krstni knjigi župnije Selca. Prvotna, najstarejša oblika priimka Rant je bila Ranthar ali Rantar, podobno kot imajo končnico -ar številni priimki v Selški dolini: Trojar, Pintar, Grohar, Gantar, Tavčar, Demšar, Megušar, Torkar, Rutar, Rotar, Čemažar, Vidmar,

3 Urbar iz leta 1501, *Herschafft Laackh Saalbuech* 1501, Državni arhiv Slovenije v Ljubljani.

Ruhlar, Gosar ... Priimek je nastal v 15. stoletju, mogoče še prej, vsekakor pred letom 1500, morda kot krajša oblika iz Grantar, to je prebivalec vasi Grant, ki je zraven vasi Rut, v Baški grapi na Tolminskem: Grantar – Rantar – Ranta – Rant.

Naselitev in kolonizacija Martinj Vrha

Brižinski škofi so svoja obsežna posestva na Loškem kolonizirali v več fazah.⁴ Najprej so kolonizirali ravninske predele svojih posesti. Sorško polje, vasi od slovenske Žabnice do Stražišča, so poselili s svojimi nemškimi podložniki z Bavarske, Poljansko dolino in dolino Hrastnice pa s slovenskimi podložniki z območja Vrbskega jezera (Karantanska županija); ta kolonizacija je potekala od 12. do 14. stoletja. Na soriško ozemlje je začel brižinski škof leta 1283 naseljevati tirolske Nemce iz okolice Innichena, nastale so naselbine Sorica, Spodnje in Zgornje Danje, Trojar, Zabrd, Torka, Ravne, Prtovč in Zali Log. Področju Železnikov so dali poseben pečat furlanski železarski mojstri, naseljeni v 14. stoletju. Rudarski regal je imel brižinski škof od leta 1277 dalje. Rudniki železa so bili Bukovica, Farji potok nad Zalim Logom in ob Volaščici (Poljane).⁵

Na področje zgornje Baške doline je oglejski patriarh Bertold Andechs - Meranski (1218–1251) v prvi polovici 13. stoletja naselil okoli 70 kmetov iz Pustriške doline (Pustertal) na Tirolskem, iz okolice Innichena (San Candido, Italija). Ti in njihovi potomci so kolonizirali trinajst vasi na Tolminskem, na mejnem področju z brižinskim gospostvom. Tirolci so govorili nemško, sledovi nemščine so se v domači govorici ohranili do 2. svetovne vojne.⁶

Brižinski škofi so sredi 16. stoletja zaradi potreb po večjih dohodkih dali kultivirati dotlej povsem neobljudeno Davčo s Podporeznom in Martinj Vrh. V obeh območjih se je kolonizacijsko delo začelo istočasno, in sicer okoli leta 1560. Davčo so od juga naseljevali podložniki loškega in tolminskega gospostva, Podporezen so krčili Tolminci iz Podlonka. Martinj Vrh so začeli kolonizirati na vzhodu in prodirali na zahod. Kolonizacija je bila zaključena okoli leta 1630.⁷ Posamezne hube je podložnikom dodeljeval oskrbnik ali kaščar.

Na jožefinskem vojaškem zemljevidu Slovenije, Opisi, 4. zvezek,⁸ je na območju severnega dela Martinj Vrha vrisanih šest hiš, na območju južnega dela pa trinajst. Od priimkov rodov, ki so v 17. stoletju bivali na Martinj Vrh, so se do danes ohranila hišna imena Jan, Jauh, Dobre, Trojar, Bendišč in Tušek. Ivan Tušek (1835–1877) je zapisal in zbral stara ljudska izročila – *Pripovedke iz Martinj vrha*.

4 Blaznik, *Kolonizacija Selške doline, Kolonizacija Poljanske doline*.

5 Blaznik, *Urbarji freisinške škofije*, str. 49.

6 Wikipedia, Rut.

7 Blaznik, *Urbarji freisinške škofije*, str. 45.

8 *Josephinische Landesaufnahme 1763–1787 für das Gebiet der Republik Slowenien*, Landesbeschreibung, 4. Band.

Gruntarji s priimkom Rant na Martinj Vrh v začetku 17. stoletja

V Selški dolini je priimek Rant zapisan že v urbarju Loškega gospostva leta 1500, in sicer kot ime gruntarja Jakoba Rantta v Stirpniku in ime gruntarja Klemen Rantha iz Dragobačka. Na Martinj Vrh so bili po zapisih v urbarju že v začetku 17. stoletja štirje gruntarji s tem priimkom:

1. Vencel Rantha in Ana, urbar 1604 (Blaznik, grunt št. 21)

2. Janž Rantha in Maruša, urbar 1630 (Blaznik, grunt št. 22), na istem gruntu kasneje še Matija Rantha, urbar 1664, in Marina Rantha, urbar 1714. Janž (Joannes) Rant in Maruša, iz tega grunta, por. okoli 1630, sta imela pet otrok:

*8. 3. 1632 – Jera (Giera) (botri so bili Gregor Pintar, Margareta, žena Tomaža Urbančiča, priča Margareta, žena Jurija Dobreta);

*2. 2. 1634 – Maruša (botri Jurij Dobre, Margareta Urbančič, priča Dobrauzin);

*9. 8. 1635 – Branka (Vranka) (botri Gregor Pintar, Margareta, žena Jurija Dobreta, Margareta, žena Tomaža Dobraviča);

*9. 8. 1635 – Uršula (botri Gregor Pintar, Margareta, žena Jurija Dobreta, Margareta, žena Tomaža Dobraviča);

*8. 2. 1644 – Matija (botri Tomaž Urbančič, Gregor Pintar, Margareta, žena Jurija Dobreta).

3. Tomaž Rantha in Zofija, urbar 1630 (Blaznik, grunt št. 23), kasneje so s tega grunta še Matevž Rantha, urbar 1651, in Blaž Rantha, urbar 1714.

Tomaž in Zofija sta se poročila cca. 1626, imela sta 4 otroke:

*3. 9. 1627 – Matevž (botri Gregor Pintar, Matevž Trojar, Margareta, žena Tomaža Stolbenčiča).

*22. 7. 1633 – Jakob (botra Jernej Trojar in Margareta Dobre).

*10. 7. 1635 – Lenart (botra Jurij Dobre in Ana, priča Gregor Pintar).

*25. 4. 1637 – Marko (botri Gregor Pintar, Jurij Dobre, Alena, žena Valterja Trojerja).

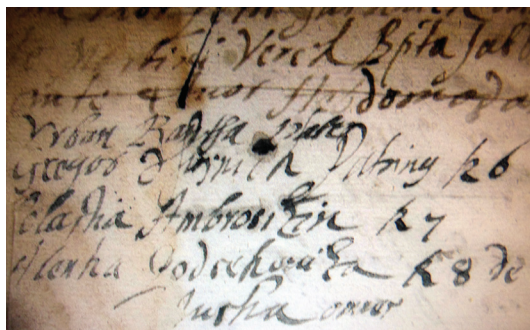
4. Jernej (Bartolomeus) Rantha je bival na neznani lokaciji na Martinj Vrh in bil nedvomno v sorodu z zgoraj navedenimi gruntarji: Vencljem, Janžem in Tomažem. Z ženo Ano sta imela sina Mateja.

*10. 9. 1632 – Matej (botra sta bila Walter Trojar in Margareta, žena Gregorja Pintarja, priča Neža Dobre).

Isti botri dokazujejo sosedstvo in sorodstvo vseh štirih družin.

Kasneje so v urbarjih navedeni še grunt **Matevža Randta**, urbar 1714 (Blaznik, grunt št. 24), na istem gruntu še Jožef Rant, 1825, in pa kajžar **Lavrenc Ranth** (Blaznik, št. 25), 1825 Gašper Rant.

V Krstni knjigi Selca iz leta 1622 sta zapisana še dva Ranta, rojena v 16. stoletju, in sicer Jakob Ranth in Urban Rantha z Martinj Vrha.

Zapis krsta Jakoba Rantha, rojenega 1622 v Martinj Vrh, oče Urban Rantha, vsi botri so iz vasi Luša, iz česar domnevamo, da se je Urban Rantha v Martinj Vrh priselil iz te vasi. (vir: *Krstna knjiga župnije Selce, 1622–1648, str. 12*)

De Martini Verch Bpta Jako... in te 4 Pleb domo Vrbān Rantha pater, Gregor Shusnick Patrinus K6 Solastia Ambrosichin K7 Alenka Podrekarcha K 8 de Luscha omnes.

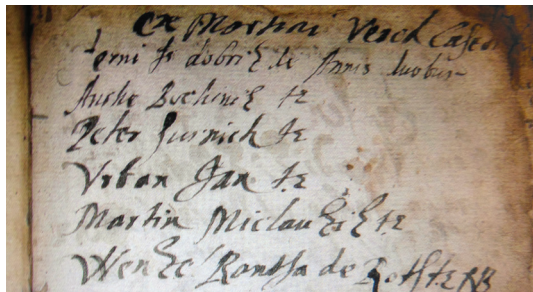
Vpis krsta Jakoba Ranta v Krstni knjigi župnije Selca, 1622–1648, stran 12. Julius An 1622

Die 6 July **Jakobus** fs leg: **Joanis Ranta et eius uxoris Annika** bapt est a me pleb Patrini fuere Grigorijs Pintar Woltar Troiar et Agnes Dobrizin.

Isti botri (Gregor Pintar, Valter Trojar in Neža Dobre), kot pri krstnih vpisih otrok Janža in Jerneja Ranta nekaj let kasneje, dokazujejo njihovo sorodstvo in sosedstvo.

Moji predniki

1. VENCEL RANTHA, gruntar z Martinj Vrh je omenjen kot gruntar v urbarju, leta 1604 (Blaznik, grunt št. 21). Rojen okoli leta 1570, je na Martinj Vrh prišel iz Ruta na Tolminskem, kar je razvidno iz zabeležke iz leta 1622 v Krstni knjigi župnije Selca, kjer je zapisan kot Wenzell Rantha de Rotht. To pomeni, da se je konec 16. stoletja priselil iz vasi Rut nad Bavško grapo, kjer sta pod Rodico ena ob drugi vasi Rut in Grant. To dokazujejo tudi priimki botrov Troiar in Pintar, sosedov, ki so bili stoletja povezani in so tudi prišli na Martinj Vrh kot kolonizatorji iz teh dveh vasi. Na strani 278 prve krstne knjige je vpisan pri krstu sina Gregorja, dne 28. 2. 1636, oče Matej Troier de Rutch. V vasi Grant je bilo 20 hiš in še do danes se je ohranilo

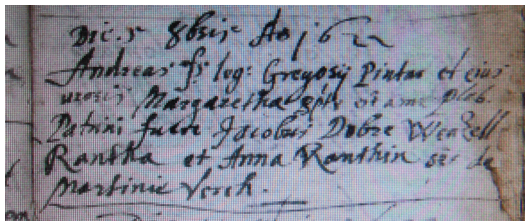
hišno ime »Pr Truojarju«. V Rutu pa je tudi še prisotno ime »Na Truojah«.⁹ Še sedaj (2018) na naslovu Rut 46 živi Fani Trojar.

Seznam posestnikov iz Martinj Vrh iz leta 1622, v katerem je zapisan Wenzel Rantha de Rotht (iz Ruta). (vir: *Krstna knjiga župnije Selca, 1622–1648, str. 41.*)

9 <http://www2.arnes.si/~supmrazp/Rut/index.htm>.

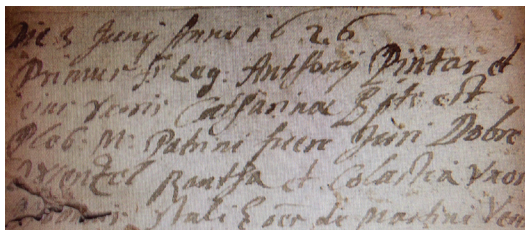
Zelo verjetno je, da je bila prvotna oblika priimka Rant – Grantar, to je človek iz vasi Grant (grunt).

Vpis krsta Andreja Pintarja, 5. 10. 1622, v Krstni knjigi selške fare (1622–1648), str. 19, kjer sta kot botra poleg Jakoba Dobreta navedena tudi Vencel Rantha in njegova žena Ana Ranthin iz Martinj Vrha. (vir: Krstna knjiga Selca, 1622–1648)

Andreas fs leg : Gregory Pintar et eius uxoris Margaretha bpts (baptisatus) esť a me pleb. Patrini fuere Jacobus Dobre **Wenzell Rantha et Anna Ranthin** sex (sunt ex) de Martinie Verch.

Krstni vpis Primoža Pintarja iz leta 1626, kjer so kot botri zapisani Juri Dobre, Wenzel Rantha in Colastia žena Andreasa Staliza, vsi iz Martinj Verha. (vir: Krstna knjiga Selca, 1622–1648)

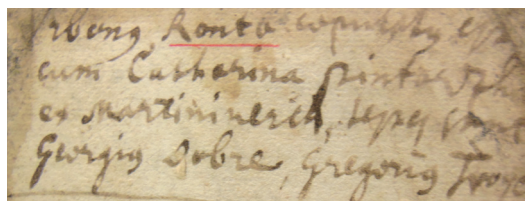

2. JURIJ RANTHA, gruntar z Martinj Vrha, na isti posesti zabeležen v urbarju iz leta **1630** (Blaznik, grunt št. 21).

JOŽEF RANTHA, gruntar na isti posesti, zabeležen v urbarju leta **1674** (Blaznik, grunt št. 21), verjetno Jurijev brat.

3. URBAN RANTHA, gruntar iz Martinj Vrha, zabeležen v urbarju (na istem gruntu kot prej leta 1604 Vencel in leta 1630 Jurij) leta **1657** (Blaznik, grunt št. 21). Urban Rantha se je 26. 1. 1655 poročil s **KATARINO PINTAR**, hčerjo Jurija Pintarja in Margarete z Martinj Vrha, rojeno 25. 9. 1638. Poročni priči sta bila Jurij Dobre in Gregor Trojar, sin Mateja Troierja iz Rut (de Rutch). (Poročna knjiga Selca, 1654–1712)

Vpis poroke Urbana Ranta in Katarine Pintar v poročno knjigo župnije Selca, 26. 1. 1655. (vir: poročna knjiga Selca, 1654–1712, str. 5)

+ Vrbanus Ranta copulatus est cum Catharina Pintarzha ex Martinie Verch, testes sunt Georgius Dobre, Gregorius Troyer.

V zakonu sta Urban in Katarina imela tri otroke:

*31. 3. 1656 – HELENA (botra Jurij Dobre in Margareta Terdinka, prisotna Maruša Rantouka, verjetno žena Janeza (Janža) Ranta iz Martinj Vrha);

*25. 10. 1657 – MARUŠA (botra Tomaž Terdin, Margareta Dobretka, prisotna Maruša Rantouka, verjetno žena Janeza Ranta iz Martinj Vrha);

*6. 12. 1659 – TOMAŽ.

4. **TOMAŽ RANTHA**, sin Urbana, rojen 6. 12. 1659, je kot gospodar tega grunta zapisan v urbarju leta 1680 (Blaznik, grunt št. 21). Tomaž Rantha iz Martinj Vrha se je 19. 5. 1681 poročil z **MARINO JELENC**, hčerjo Urbana Jelenca iz Studena v Selški dolini (poročni priči Mark Pintar in Katarina Pintar, prisotna Ana Pintarca.) Poročna knjiga Selca, 1654–1712. Imela sta pet otrok:

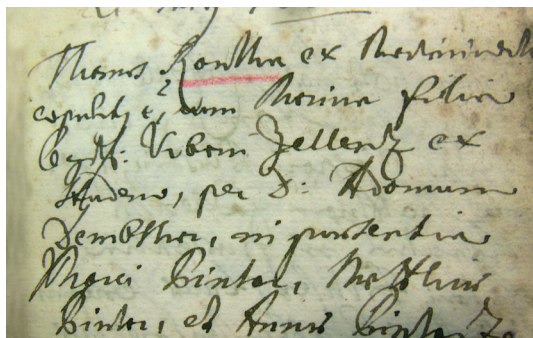
*30. 12. 1682 – NEŽA;

* 8. 8. 1685 – **LOVRENC** (botri Matija Rantha, Ana Terdinka in Simone Bendičič);

* 7. 6. 1688 – MARUŠA;

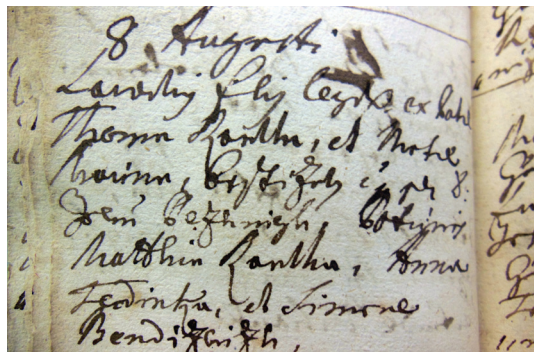
*21. 5. 1690 – URBAN;

*9. 3. 1692 – GERTRUDA.

Vpis poroke Tomaža Ranta in Marine Jelenc, 19. 5. 1681. (vir: Poročna knjiga župnije Selca, 1654–1712, str. 75)

+ Maius 1681 Thomas Rantha ex Martiniverh copulatus est cum Marina filia legitimi Urbani Jellenz ex Studeno, per Adamuss D., in praesentia Marci Pintar, Mathiae Pintar, et Annae Pintarzin.

Vpis krsta Lovrenca Rantha (8. 8. 1685).

Krstna knjiga župnije Selca, (1681–1690), str. 198: »8 Augusti Laurentius filius legitimus ex patre Thoma Rantha, et matre Marina, baptizatus est per Joanis Pezhnigh patrinis D. Mathia Rantha, Anna Terdinka, et Simone Bendizhizh.«

5. LOVRENC RANTHA, sin Tomaža iz Martinj Vrha, rojen 8. 8. 1685, je v urbarju iz leta **1714** zapisan kot kajžar v Martinj Vrhu (Blaznik, št. 25). Okoli leta 1710 se je poročil z **ELIZABETO**. Imela sta štiri otroke:

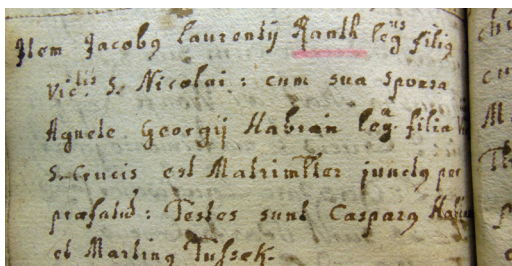
*26. 11. 1711 – ŠTEFAN;

*17. 7. 1716 – **JAKOB** (botri Mihael Bendičič, Gertruda Tuskin (Tušek), Jernej Žan (Saar));

* 7. 8. 1718 – **MARUŠA** (botri Katarina Bendiška, Jernej Žan (Saar) in Gertruda Tuskin);

* 28. 6. 1723 – PETER.

6. JAKOB RANTH, sin Lovrenca iz Martinj Vrha, rojen 17. 7. 1716, se je 25. 11. 1742 poročil z **NEŽO HABJAN**, hčerjo Jurija Habjana iz vikariata Sv. Križ. Poročni priči sta bili Gašper Habjan in Martina Tušek.

Vpis poroke Jakoba Rantha in Agnes Habjan, 25. 11. 1742. (vir: Poročna knjiga župnije Selca II., 1716–1789, str. 126)

V zakonu sta imela devet otrok:

*14. 5. 1744 – **URBAN** (botri Martin Tušek, Špela Bendiška, Marko Bendičič);

* 29. 8. 1745 – **MATEVŽ** (botri Filip Benedičič, Gertrude Tušek, Marko Benedičič);

* 15. 1. 1748 – **ANTON** (botri Martin Tušek, Lucija Bendičič, Filip Bendičič);

* 16. 3. 1750 – **GERTRUDA** (botri Tušek, Lucija Bendičič);

* 6. 7. 1752 – **JAKOB** (botri Martin Tušek, Elizabeta Benedičič, Marko Benedičič);

* 15. 10. 1754 – **URŠULA** (botri Martina Tušek, Lucija Bendičič)

* 16. 4. 1757 – **HELENA** (boter Matija Jauh);

* 23. 4. 1760 – **JURIJ**, dvojček (botri Marko Tušek, Elizabeta Bendičič);

* 23. 4. 1760 – **MINA**, dvojčica, botri isti kot zgoraj pri bratu.

Item Jacobus Laurentius Ranth legitimus filius Vicariatis S.Nicolai: cum sua sponsa Agnete Georgij Habjan legitima filia Vicariatis S. Crucis est Matrimonia iuncta per praesatis: Testes sunt Casparus Habjan et Martinus Tussek.¹⁰

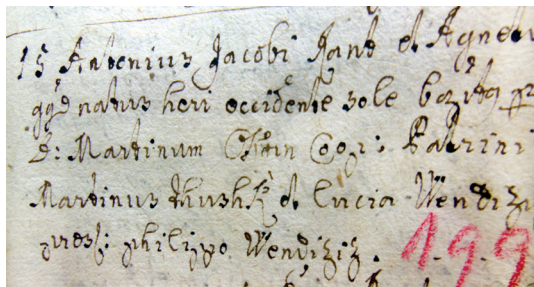
7. ANTON RANT, rojen 15. 1. 1748 v Martinj Vrhu 17, umrl 14. 4. 1816 v Retečah 14. Sin Jakoba iz Martinj Vrha, se je 1772 poročil z **AGATO** iz Dolenjega Stirpnika (Log, Vic. S. Petri).

10 Poročna knjiga župnije Selca II.(1716–1789), str. 126.

Imela sta dva sinova:

* 14. 8. 1773 – JERNEJ LUKA (V Logu, Vic. S. Petri);

* 11. 1774 – **MARTIN**.

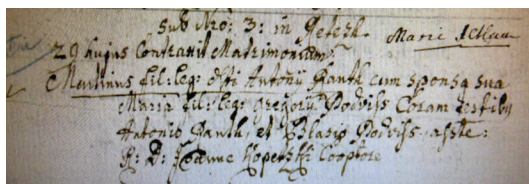
Vpis krsta Antona Ranta, roj. 15. 1. 1748
v Krstno knjigo župnije Selca. (vir: *Krstna
knjiga župnije Selca, 1716–1784, str. 199*
(Martin Okorn))

Antonius Jacobi Rant et Agnetis ggd (coniugi) natus heri occidentale sole baptisatus per D. Martinum Okorn Coop; patrini Martinus Thushk et Lucia Wendiziz prest (praesenti): Philippo Wendiziz. Ex Martin uerh.

Kot tretji sin izmed petih sinov v družini, ki je štela devet otrok, je Anton moral oditi od doma in si služiti kruh z dninarstvom in rudarjenjem. Z družino je živel je v Dolenji vasi. Umrl je 14. 4. 1816, star 68 let, v Retečah, kjer je bival pri sinu Martinu v hiši Reteče 14.

Ranti v Retečah pri Škofji Loki

8. MARTIN RANT, (11. 1774–17. 10. 1847), sin Antona iz Martinj Vrha, se je 21. 2. 1812 iz hiše Reteče št. 3 poročil z **MARIJO PODVIS**, hčerjo Gregorja Podvisa, rojeno 17. 9. 1787, Reteče 14 (p. d. »Pri Janež«, hiša še stoji), kot gostač. Podvisi (v urbarjih Podvissai) so bili gruntarji, star rod z Godešiča, že iz 16. stoletja. Poročni priči sta bila oče Anton Rant in Blaž Podvis.

Vpis poroke Martina Ranta z Marijo Podviss,
29. 2. 1812, v Poročni knjigi župnije sv. Jakoba
v Škofji Loki. (vir: *Poročna knjiga župnije
sv. Jakoba, 1804–1815, str. 40*)

Sub Nro: 3: in Retezh Marie Altlern

29 hujus Contravit Matrimonium Martinus fil: leg: Antonii Ranth cum sponsa sua Maria fil: leg: Gregorii Podviss coram testibus Antonio Ranth et Blasio Podviss asste: R: D: Joanne Kopetzki Cooptore

Imela sta tri sinove:

*1813 – MATIJA, +8. 8. 1818, Reteče 13;

*17. 10. 1816 – LUKA, Reteče 14, +7. 5. 1878, Godešič 50, potomci
RUDARJEVI, Godešič 50;

*15. 2. 1819 – MATIJA, Reteče 13, +29. 6. 1875; potomci **MATIČKOVI**, Reteče 6.

Tast Gregor Podvis + 1. 6. 1830, Reteče 13, star 73 let. Žena Martina Ranta, Marija Podvis, je umrla 12. 5. 1839 v Retečah 14. Martin Rant je umrl 17. 10. 1847 v Retečah 14.

ARHIVSKI VIRI:

Krstna knjiga župnije Selca, 1622–1648, rokopis, Nadškofijski arhiv, Ljubljana

Krstna knjiga župnije Selca, 1653–1667

Krstna knjiga župnije Selca, 1681–1690

Krstna knjiga župnije Selca, 1690–1711

Krstna knjiga župnije Selca, 1711–1727

Krstna knjiga župnije Selca, 1739–1754

Krstna knjiga župnije Selca, 1754–1772

Krstna knjiga župnije Selca, 1772–1783

Poročna knjiga župnije Selca, 1654–1712

Poročna knjiga župnije Selca, 1716–1784

Poročna knjiga župnije sv. Jakoba v Škofji Loki, 1804–1815

Mrliška knjiga župnije Škofja Loka, 1804–1815

Mrliška knjiga župnije Škofja Loka, 1816–1833

Mrliška knjiga župnije Škofja Loka, 1834–1857

LITERATURA:

Blaznik, Pavle: *Kolonizacija Poljanske doline*. Ljubljana : Muzejsko društvo v Škofji Loki, 1938, 62 str.

Blaznik, Pavle: *Kolonizacija Selške doline*. V Ljubljani : Leonova družba, 1928, 118 str.

Blaznik, Pavle: *Priimek Rant v območju Loškega gospostva 1500–1714*, rokopis, 1968, 4 str.
(lastnik Andrej Rant, Ljubljana).

Blaznik, Pavle: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Zv. 4, Urbarji freisinške škofije*. V Ljubljani : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1963, 472 str.

Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo : (973–1803)*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, 560 str.

Josephinische Landesaufnahme 1763–1787 für das Gebiet der Republik Slowenien

Landesbeschreibung, 4. Band. Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center SAZU : Arhiv Republike Slovenije, 1998.

Kos, Franc : *Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja*. Ljubljana : Matica Slovenska, 1894, 368 str.

Torkar, Franc: Rut in Grant. Spletni vir: *Kako si ja raklo pr'...*, na: <http://www2.arnes.si/~supmrazp/Rut/index.htm>. Pregledano 12. 3. 2019.

Hiša p. d. »Pri Janež«, Reteče 14, leta 1960. (foto: Andrej Rant)

Zusammenfassung

Meine Vorfahren vom Martinj Vrh

Der Aufsatz zeigt die Familienforschung des Autors, sie geht vom Jahr 1604 bis zum Jahr 1816 und umfasst acht Generationen der Vorfahren. Die Angaben aus den Taufbüchern, Trauregister und Sterbebücher der Pfarre Selce im Selška Tall, vom Jahr 1622 bis 19. Jh. und aus den Urbaren der Herrschaft Lack der Bischöfe von Freising, die vom Ende des 16. Jh. bis zum Anfang des 17. Jh. den bisher unbesiedelten Bereich ihrer Herrschaft am Martinj Vrh kolonisiert. Die Namen Wenzell Rantha de Rotht und Matheus Troier de Rutch geben hervor, dass einige Pachtbauer am Ende des 16. Jh. auf den Martinj Vrh aus dem Dorf Rut, wo sie mehr als Jahre 300 gelabt haben. Der Patriarch Bertold Andechs - Meran (1218–1251) von Aquileia umsiedelte im 13. Jh. 70 Deutsche aus dem östlichen Pustertal in Tirol, hierher. Eine mögliche Erklärung wäre auch, dass der Nachname Rant vom Namen des Nachbardorf Grant (Grantar – Rantar – Rantha – Rant) stammt. Seit dem Jahr 1755 wurden in die Stadesregister auch die Hausnummern eingetragen, die Vorfahren lebten im Haus Martinj Vrh 17, da wohnen noch heute die Benedičič, Nachahmen der Nachbarn vom Haus Martinj Vrh 18. Man kann sie auch durch die Namen und Nachnamen der Paten und Trauzeugen, diese Aufgaben haben meistens die Nachbarn und Verwandte gegenseitig übernommen, zurückverfolgen. Die ersten Pachtbauer am

Martinj Vrh am Anfang des 17. Jh. waren Nachbarn Vencel Rantha und Ana, Jakob Rantha, Urban Rantha, Janez und Anika Rantha, Janž und Maruša Rantha, Jernej und Ana Rantha, Tomaž und Zofija Rantha, Valter Trojar, Jurij Pintar, Gregor und Margareta Pintar, Urban und Margareta Benedičič, Jakob Dobre, Jurij und Margareta Dobre, Tomaž und Margareta Urbančič, Urban Potočnik, Jakob Štalec (Staliz) und Tomaž Stolbenčič. Im 18. Jh. waren Paten und Trauzeugen die Nachbarn von den Familien Benedičič, Tušek, Terdin, Žan, Jauh. Jakob Ranth hatte neun Kinder; der dritte Sohn, Anton, ist um das Jahr 1770 weg gezogen, er heiratete Agata aus Dolenji Stirpnik und lebte in Dolenja vas. Mit dem Sohn Martin sind sie nach Reteče bei Škofja Loka gezogen. Da lebte er zusammen mit ihm, der im Jahr 1812 zur Marija Podvis, in das Haus »Pr Janež«, Reteče 14, geheiratet hat. In diesem Haus wurden zwei Söhne geboren, der Sohn Luka Rant (1816), seine Nachfahren sind die Rudar und Uršň aus Godešič und der Sohn Matija Rant (1819), seine Nachfahren sind die Matiček aus Reteče.

Loški grad in uršulinke v primežu polpretekle zgodovine¹

I. del

Izvleček

V prvem delu prispevka predstavljamo, kaj se je dogajalo z Loškim gradom v 20. stoletju, natančneje od leta 1890 pa do avgusta 1945, in uršulinkami, ki so bile v tem času njegove lastnice.

Uršulinke so grad kupile leta 1890 in ga spremenile v vzgojni zavod. V njem so svoje poslanstvo opravljale vse do začetka 2. svetovne vojne, ko so jih pregnali Nemci, ki so grad zasedli. Sestre so morale v izgnanstvo. Pot jih je najprej vodila na Babno Polje, nato so svoje zatočišče našle na posestvu Lanšprež pri Mirni na Dolenjskem, od koder so se po koncu vojne vrnile v Škofjo Loko. Nemci so Loški grad zapustili v začetku maja leta 1945. Takoj ga je zasedla slovenska OZNA in na gradu je nastalo koncentracijsko taborišče, ki je delovalo od maja do začetka avgusta 1945.

Ključne besede: Loški grad, uršulinke, vzgojni zavod, izgnanstvo, povojne kazenske ustanove, Loški muzej Škofja Loka, Ajmanov grad.

Abstract

Škofja Loka Castle and the Ursuline convent in the vice of recent history

Part I

The first part of the article presents what happened to Škofja Loka Castle in the 20th century, more precisely from 1890 until August 1945, and the Ursuline nuns, who were then its owner.

The Ursuline Order bought the castle in 1890 and transformed it into an educa-

1 Prispevek je dopolnjena verzija članka z naslovom Loški grad v 20. stoletju in usoda njegovih lastnic, predstavljenega na znanstvenem posvetu v Škofji Loki, 7. in 8. 12. 2016, in objavljenega v zborniku *Človekove pravice in temeljne svoboščine: Za vse čase!*, ki ga je izdal Študijski center za narodno spravo v letu 2017.

tional institution. They carried out their mission in it until the beginning of the Second World War, when they were expelled by the Germans, who occupied the castle. The nuns were forced into exile. The road first led them to Babno Polje, and they then found refuge on the Lanšprež estate near Mirna in Dolenjska, from where they returned to Škofja Loka after the end of the war. The Germans left Škofja Loka Castle at the beginning of May of 1945. It was immediately seized by the Slovene Department for National Security (OZNA), and a concentration camp was established in the castle, which operated from May to the beginning of August 1945.

Key words: Škofja Loka Castle, Ursuline convent, Ursuline nuns, educational institution, exile, post-war penal institutions, Loka Museum Škofja Loka, Ajman Castle.

Prihod uršulink v Škofjo Loko

Predhodnice uršulink v Škofji Loki so bile klarise. Njihov samostan je bil ustanovljen že leta 1358. V osnovi je bil to zelo strog kontemplativni red, ki je temeljil na ohranjanju stika z Bogom v molitvi in premišljevanju, v molku in spokornosti. Klarise so v ospredje postavljale zbranost duha in klavzuro. Ukvarjale so se tudi z vzgojo in poukom ženske mladine, imele so notranjo šolo, ki pa je bila namenjena zgolj plemiškim in bogatim meščanskim dekletom. Klariški samostan v Škofji Loki je bil leta 1782 z odlokom cesarja Jožefa II. razpuščen.

Po njegovi razpustitvi so 12. oktobra 1782 v Škofjo Loko prišle tri redovne sestre uršulinke iz Gradca. V uršulinski red je z dovoljenjem cesarja prestopilo tudi 13 klaris iz Škofje Loke in ena iz Ljubljane.² Nemudoma se je začela prenova samostana v šolske namene.

Uršulinska šolska dejavnost v Škofji Loki

Uršulinke so v Škofji Loki organizirale zunanjo in notranjo dekliško šolo. Zunanja je vključevala ljudsko šolo, nedeljsko oziroma ponavljalno šolo, gorsko šolo in otroški vrtec. V notranji šoli so se odvijali ljudska in meščanska šola, učiteljišče, nemški tečaj, trgovski tečaj in kmetijsko-gospodinjstva šola. Gojenke notranje šole so imele priložnost, da so se izven rednih šolskih ur učile različne tuje jezike (italijanščino, francoščino, angleščino), inštrumente (klavir, citre, violino, gosli, mandolino, kitaro, tamburico, orgle). Po končanem šolanju so jim uršulinke omogočile še praktične tečaje šivanja, klekljanja, vezenja, strojepisja, slikanja, gospodinjstva itd.³

2 Kogoj, *Uršulinke na Slovenskem*, str. 41.

3 Kogoj, *Uršulinke na Slovenskem*, str. 113–115; Triler, Dekliško šolstvo v Škofji Loki, str. 191–206.

Škofja Loka z
Loškim gradom,
pred letom 1890.
(iz zasebnega
arhiva)

Uršulinke na Loškem gradu

V naslednjem stoletju so se uršulinske šole v Škofji Loki vse bolj razvijale, obiskovalo jih je vedno več deklet. Kmalu so bili potrebni novi prostori in širitev vzgojnega zavoda, zato so leta 1890 kupile Loški grad. Tega so v letih 1891–1908 temeljito prezidale in ga v skladu z načrti ljubljanskega arhitekta Viljema Trea prilagodile svojim potrebam. Tako so po pobočju hriba leta 1891 zgradile pokrito stopnišče, ki je grad povezovalo s samostanom. V naslednjem letu (1892) so na dvorišču porušile osrednji stolp in zahodni del grajskega obzidja, na dvoriščni strani severnega in vzhodnega trakta so sezidale dva 3 metre široka hodnika, obnovile kapelo ter zgradile rekreacijsko dvorano. V letih 1893–1894 so obnovile še jugo-zahodni okrogli stolp. Leta 1901 so zgradile celo lasten vodovod. V letih 1906–1908 so nad rekreacijsko dvorano zgradile še dodatno nadstropje za spalnice gojenk. Uršulinski šolski in vzgojni zavod v Škofji Loki je po temeljiti obnovi postal eden najlepših in najmodernejših v vsej Avstro-Ogrski monarhiji.⁴

Loški grad in uršulinke med I. svetovno vojno

Škofja Loka z okolico v času 1. svetovne vojne ni bila neposredno na frontni črti, imela je zgolj zaledno funkcijo. Uršulinska šolska dejavnost pa je bila zaradi vojne kljub vsemu začasno okrnjena. Leta 1915 je vojska zasedla prostore notranje uršulinske šole in tu imela vojaško bolnišnico, kamor so s soške fronte dovažali ranjene avstro-ogrske vojake. V času vojne je v škofjeloškem uršulinskem samostanu našlo zatočišče tudi 32 uršulink iz goriškega samostana, ki so se umaknile pred vojno viхро.⁵

Notranja šola se je morala preseliti v samostan, v zgornje nadstropje zunanje šole. S tem ni bilo več možnosti za celodnevni pouk, skrčilo se je število učnih ur,

4 Štukl, Loški grad skozi stoletja, str. 80–83; Štukl, Škofjeloške uršulinke in njihova vzgojna dejavnost od prihoda v letu 1782 do leta 1960, str. 35.

5 Kogoj, *Uršulinke na Slovenskem*, str. 46.

Avstro-ogrski vojaki (sanitetno osebje) na Loškem gradu med 1. svetovno vojno.
(hrani: Loški muzej Škofja Loka)

Pogled na dvorišče Loškega gradu s poljsko kuhinjo med 1. svetovno vojno.
(hrani: Loški muzej Škofja Loka)

višji razredi so imeli pouk dopoldne, nižji pa popoldne. Zaradi prostorske stiske so uršulinke začasno ukinile gorsko in ponavljalno šolo ter oba otroška vrtca. Šolski režim in življenje v samostanu sta se tako med vojno precej spremenila, vendar je bilo sožitje med samostanskimi šolami in bolnišnico zelo dobro. Dekleta so izdelovala darila za ranjence, pripravljala zanje proslave in jim prirejala nabožne igre.⁶

6 Jamar - Legat, Loško šolstvo od 1900 do 1941, str. 162; Avsec, Prispevek uršulink k izobraževa-

Loški grad in uršulinke v času med obema vojnama

Po koncu 1. svetovne vojne sta se uršulinska šolska in vzgojna dejavnost v vsem obsegu nemoteno nadaljevali vse do začetka 2. svetovne vojne. Leta 1939 je bilo v Škofji Loki v treh šolah in v vrtcu 547 deklet, od tega 54 v vrtcu, 305 v osnovni šoli, 145 v meščanski šoli in 43 na učiteljišču. Trideset uršulink je poučevalo, celotna skupnost je štela 77 redovnic.⁷

Bolnišnica jugoslovanske vojske na Loškem gradu

Dne 31. marca 1941 je škofjeloško sresko načelstvo uršulinkam poslalo telegram, da je treba šolski pouk takoj prekiniti, gojenke pa poslati domov. *»Naslednji dan dopoldne je prišel ukaz, da je treba v gradu pripraviti vojaško bolnico z 260 posteljami, ki naj bi jih dala hiša. S težavo smo to preprečile, češ da so postelje last gojenk. Dati in opremiti pa je bilo treba postelje gojenk za zdravnike. Delali smo noč in dan, nihče ni mislil nase. Najbolj bolehnne redovnice so bile naenkrat močne in so z energijo človeka, ki se potaplja, reševale dom. Morali smo sprazniti celo podstrežje. Vsi samostanski hodniki so bili polni knjig, stvari iz kabinetov. Pod kuhinjico smo naredili zasilna vrata in stopnišče naravnost natlačili z grajskim inventarjem. Klopi smo znosili na kaščo in šupe na spodnjem dvorišču ob hlevih; nekaj smo jih pustili na podstrehi vnanje šole.«⁸*

2. aprila se je šef bolnice dr. Janežič z nekaterimi zdravniki že naselil na gradu, naslednji dan so začeli prihajati vojaki, pripeljali so tudi dva bolnika. Uršulinke so 4. aprila šefu bolnišnice po podpisu reverza odstopile Loški grad. Z dr. Janžičem so se dogovorile, da bo vojaška oblast strogo pazila, da se ne bo kršila klavzura. Naslednji dan so na grad pripeljali sanitetni material in municijo.⁹

6. aprila 1941 se je v Jugoslaviji začela 2. svetovna vojna. Sprva samo nemška, nato še italijanska in madžarska vojska so prestopile jugoslovanske meje. Ker jugoslovanska vojska ni nudila posebnega odpora, so aprilski boji na ozemlju Slovenije (takrat Dravska banovina) trajali zgolj nekaj dni, jugoslovanska vojska pa je dokončno kapitulirala 17. aprila 1941. Slovensko ozemlje so si razdelili trije okupatorji. Nemška vojska je zasedla Gorenjsko, Štajersko, del Dolenjske in Mežiško dolino. Italijani so okupirali Ljubljano z okolico, dele Notranjske in večino Dolenjske, Madžari pa večino Prekmurja.

Že 9. aprila, ob 11. uri zvečer, je loški župan Ziherl na Loški grad poslal dve gospe s sporočilom, da je vojska razpuščena in bodo še to noč razstrelili vse loške mostove in vojašnico. Vojaška posadka je nemudoma začela odhajati, uršulinke pa so dobile povelje, da morajo pred sovražnikom skriti zaloge. Tako so vso noč do

nju deklet iz manj premožnih družin, str. 43–44; Štukl, Škofjeloške uršulinke in njihova vzgojna dejavnost od prihoda v letu 1782 do leta 1960, str. 50.

7 Kolar, Uršulinke in njihove ustanove v času totalitarnih družbenih razmer, str. 119.

8 Arhiv uršulink Škofja Loka (AUŠL), Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 103–104.

9 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 105.

Pogled na Lahov most, ki ga je 10. aprila 1941 razstrelila umikajoča se jugoslovanska vojska.

(hrani: Loški muzej Škofja Loka)

5. ure zjutraj živila in sanitetni material nosile v samostan. Nekatere bolnike so naslednji dan odpeljali v bolnišnico v Ljubljano, za ostale pa so uršulinke skrbele vse do velike sobote, 12. aprila, saj je Škofja Loka ostala povsem odrezana od ostalega sveta, ko je 10. aprila umikajoča se jugoslovanska vojska razstrelila vse loške mostove, z izjemo Kapucinskega, ki pa je bil močno poškodovan.¹⁰

Italijanska okupacija Škofje Loke

Na veliko noč, 13. aprila, so ob 14. uri v Škofjo Loko prišli prvi Italijani. Sreski glavar je uršulinkam naročil, da morajo grad takoj spremeniti nazaj v vzgojni zavod, ker je obstajala nevarnost, da bi ga zasedla italijanska vojska. *»Brez ugovora in z veliko požrtvovalnostjo se je vsa redovna družina odzvala. Zbrale smo vse moči skupaj in v noči od nedelje na ponedeljek pri popolni zatemnitvi in molče znosile 260 težkih železnih postelj na podstrežje in prav toliko slamnjač na dvorišče. Vse šolske klopi smo prenesle iz šupe pri hlevih in iz kašče preko hriba na grad. Ko smo hodile v temi preko vrta, so nas iz vojašnice večkrat opazovali z žarometi. Morale smo se vleči na tla, da je bil zopet mir. Ob 4. uri zjutraj je bil grad zopet šolsko poslopje, vsi prostori so bili opremljeni in vsaka sled o vojaški bolnici zbrisana.«*¹¹

10 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 106–108.

11 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 110–111.

Italijanska zasedba Škofje Loke je bila kratkotrajna, saj so se morali Italijani po določitvi razmejitvene črte med nemškim in italijanskim okupacijskim ozemljem umakniti z Gorenjske.

Uršulinke so imele, kot je zapisala kronistka, z italijanskimi okupatorji dobre izkušnje: *»... vse dni zasedbe našega mesta po Italijanih, nas ni nihče od italijanskih oblasti nadlegoval ...«*

Nemški okupator v Škofji Loki in na Loškem gradu

Nemci, ki so 17. aprila prišli v Škofjo Loko, so si v prvih dneh okupacije natančno ogledali samostanske prostore, zahtevali inventuro samostanskega premoženja in štiri sobe, ki naj bi jih redovnice spremenile v spalnice in pisarne. Uršulinke so ugodile njihovim zahtevam in sobe opremile z najlepšimi posteljami, z novo posteljnino, najlepšimi omarami, mizicami in celo pisalnimi stroji. Ko so Nemci 21. aprila proti večeru prišli na ogled opremljenih sob, so bili zelo zadovoljni. *»Hvalili so postelje, da imajo deviški izgled. Svete slike in križe so veleli odstraniti ...«*¹²

Naslednji dan, 22. aprila, je sledil popoln preobrat. Uradnik gestapa je sporočil prednici: *»Ves samostan z vsemi premičninami in nepremičninami je last nemškega Reicha. Vse redovnice boste odpeljane z avtomobilom. S seboj smete vzeti zgolj tri kose perila, en par rjuh, nič denarja, nič jestvin. Prtljaga ne sme biti težja od 2 kilogramov. Vsaki se bo pregledalo, če bo kaj vzela. Za to odgovarjate vi s svojim življenjem. V samostanu smejo ostati zgolj težko bolne, sestra za strežbo in ena za kuhanje.«* Redovnice so po strašni novici hitele pospravljati in pripravljati stvari za odhod; v samostanu jih je bilo takrat 78. Nemci so natančno pregledali vse prostore samostana in gradu, vse račune, blagajno itd. Prednico m. Marijo Klinar¹³ so prisilili v podpis inventure in samostansko premoženje zapple-

Italijanska zasedba Škofje Loke, 13. aprila 1941.
(hrani: Loški muzej Škofja Loka)

12 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 112–114.

13 M. Marija Tomazina (Jožefa) Klinar (1902–1981) je bila predstojnica skupnosti v Škofji Loki od 3. 7. 1937 do 30. 11. 1945.

nili. Majhen del so ga sestre ob pomoči svojih učenk iz zunanje šole uspele spraviti iz samostana in skriti pri zanesljivih ljudeh. Ko se je po Škofji Loki razširila novica o izgonu uršulink, so številni Ločani in Ločanke odšli posredovat na komisariat in Nemci so naposled le dovolili domačinkam, da so odšle domov. Ostale so v samostanu čakale, da jih odpeljejo. Naslednji dan, 23. aprila, je okrog 8. ure zjutraj v samostan prišlo pet gestapovcev. Sporočili so prednici, da smejo vse redovnice oditi na svoje domove. Do petka, do 10. ure, mora biti samostan popolnoma prazen. Samostanska skupnost je bila s tem razpuščena, redovnice so ves dan zapuščale samostan. Zadnje štiri so odšle 24. aprila, med njimi tudi predstojnica. Vse so odšle v redovnih oblekah, ki so jih morale kmalu zamenjati s civilnimi.¹⁴

Bolne in starejše redovnice so sprejele posamezne loške družine, druge so odšle k sorodnikom, nekatere so se zatele v ljubljanski uršulinski samostan ali za Bežigrad v nedograjeno Baragovo semenišče (današnji Akademski kolegij). Velik del uršulink, ki so se razkropile po Gorenjski, so Nemci 3. julija 1941¹⁵ aretirali in jih odvedli v Škofove zavode (Zavod sv. Stanislava) v Šentvidu nad Ljubljano. Nemške okupacijske oblasti so Škofove zavode kot cerkveno premoženje zaplenile in maja 1941 v njih ustanovile zbirno taborišče za Slovence z območja Gorenjske in iz Mežiške doline, ki so jih nameravale izgnati v Srbijo, na Hrvaško in v Bosno. Do 20. junija 1941 so nacisti vanj internirali že kakih 800 oseb, predvidenih za izgon v prvem valu.¹⁶ Uršulinke so 10. julija 1941 zvečer odpeljali z vlakom. V Zagrebu se je vlak ustavil in Nemci so jih nagnali ven, pri čemer so z njimi ravnali zelo kruto. Zanje je pri nemških oblasteh posredoval zagrebški nadškof Alojzij Stepinac in uspel je, da so jih izpustili. Od tam so se nekatere vrnile v Ljubljano, druge so ostale v Zagrebu, nekatere pa so prostor našle pri uršulinkah v Varaždinu, kjer so se vključile v delo tamkajšnjih vzgojno-izobraževalnih ustanov. Učiteljice so poučevale na učiteljski in gimnaziji, sestre pomočnice so opravljale hišna in poljska dela.¹⁷ Štiri redovnice, ki so ostale v Škofji Loki in okolici v zasebnih stanovanjih, so ob nedeljah prihajale skupaj k sveti maši, nato pa so pri Erženovih, kjer je stanovala m. Alacoque Wagner, skupaj molile in se razvedrile. V letih okupacije je bilo najboljše poskrbljeno za sedem loških redovnic, ki so se zatele v goriški uršulinski samostan. Tu so se počutile zelo domače, ker se je poznal vpliv loških uršulink, ki so živele v Gorici. Mnogo hišnih navad je bilo enakih, prav tako postrežba, molitev itd.¹⁸

14 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 114–124.

15 V knjigi *Uršulinke na Slovenskem* na strani 49 najdemo kot dan aretacije gorenjskih uršulink naveden datum 3. junij. Očitno se je avtorici knjige zgodila tipkarska napaka, saj se v skladu z uršulinsko kroniko kot pravičen datum aretacije navaja 3. julij 1941. (glej AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 147–148).

16 Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji*, II. del, str. 13.

17 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 152–157; 183–184.

18 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 182, 291.

Nemška zasedba Škofje Loke, 17. april 1941. (hrani: Loški muzej Škofja Loka)

Loški grad in samostan po razpustitvi in odhodu redovnic

Po razpustitvi samostana so Nemci za upravnika samostanskega posestva imenovali Humberta Caliarija. Poslom so dovolili, da lahko še naprej ostanejo v službi. Godilo se jim je dobro, ker jim je upravnik pustil precej proste roke. *»V samostanu je bilo od dne do dne bolj žalostno. Dragoceno pohištvo, preproge, stole, mizice so Nemci odpeljali v svoje urade na državno meščansko šolo, kjer se je naselila civilna uprava. Vse križe, svete podobe, kipe svetnikov so odnesli na gradu v grajsko kapelo, v samostanu v otroški kor ter prostore zaklenili. Našo živino iz hlevov in cvetlice iz cvetličnjaka so prodajali. V šivalnici so nemški vojaki ropali in pošiljali pakete sorodnikom. Veliko so odnesli tudi naši ljudje, zlasti porcelana in boljše posode ... Upravnik je dal prenesti na dvorišče v šupe samostanske klavirje in pohištvo ter vse skupaj prodajal po nizkih cenah ... Na gradu so se naselili nemški častniki, v samostanu pa navadni vojaki, vinsko klet so preuredili v zaklonišče.«*¹⁹

V izgnanstvu na Babnem Polju

Škofjeloška uršulinska skupnost je bila popolnoma razkrojena. Prva skrb predstojnic je bila, da bi dobile primeren prostor, kjer bi se lahko spet zbrale. Začele so se dogovarjati z gospodom Čopom, bivšim višjim avstrijskim častnikom. Po prizadevanjih s. Marije Klinar so 1. oktobra 1941 vzele v najem njegov lovski dvorec na Babnem Polju, kjer se je zbralo 16 redovnic, skupaj z duhovnikom gospodom Markežem. Upale so, da bodo v svojem novem domovanju odprle

19 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 129–130; 132, 187.

Čopov Lovski dvorec na Babnem Polju.
(hrani: Uršulinski samostan Škofja Loka)

gospodinjsko šolo in otroški vrtec. Lovski dvorec se je nahajal na samem, v smrekovem in macesnovem gozdičku, od vasi Babno Polje je bil oddaljen 10 minut, od Prezida na Hrvaškem pa pol ure hoda. Poslopje je bilo veliko, nadstropno in ni bilo staro. Imelo je celo dvojna okna s polkni. Okrog dvorca ni bilo obdelovalne zemlje, razen majhnega zelenjavnega vrta. Ob vznožju hriba je bilo igrišče za tenis, ki so ga prekopale in zasadile krompir.

Živele so v zelo skromnih razmerah. Elektrike niso imele, sprva so si svetile s petrolejko in svečami, kasneje so dobile karbidovke, toda karbida je primanjkovalo. Najbolj so občutile pomanjkanje vode. Ob hiši je bila kapnica, ki pa kmalu ni več zadostovala. Tako so pitno vodo hodile iskat k bližnjemu sosedu, za druge potrebe so topile sneg. Zima je bila predvsem

po božiču izjemno huda, primanjkovalo jim je drv, zaradi snega pa se jih ni dalo niti pripeljati. V tej samoti se niso mogle ukvarjati s pastoralnim delom, zato so veliko molile. Zelo so pogrešale pouk otrok in mladine. Dohodka ni bilo nobenega. Čeprav so jih podpirali razni dobrotniki, so morale večkrat prositi za živež v bližnjih in oddaljenih krajih. Kmetje so jim dovolili, da so si pripravljale butare v njihovih gozdovih. Za preživetje škofjeloške uršulinske skupnosti na Babnem Polju so se zelo trudile tudi ljubljanske uršulinke, ki so jih podpirale s hrano, vsakdanjimi potrebščinami in tudi z denarjem, saj so Čopovim poravnale najemnino dvorca, v višini 18.000 lir.²⁰ Redovnice so vedno bolj ugotovljale to, kar je lepo ubesedila kronistka: *»Iz dneva v dan je bilo bolj očitno, da na Babnem Polju ne bo mogoče ostati, ker je bila postojanka povsem pasivna, požrla je veliko denarja, dohodkov pa ni bilo nobenih.«*²¹ Tako so se loške sestre 9. aprila 1942 odločile zapustiti Babno polje. *»Če se je kdaj pokazalo božje vodstvo in očetovska skrb za božje izvoljence, se je ob preselitvi naših iz Babnega Polja. Še isti teden so Italijani požgali vas Babno Polje in tudi Čopov gradič. Pri tem so pobili okrog 40 ljudi, ostale pa odpeljali v italijanska taborišča. Vzrok so bile čete partizanov, ki so se pojavile v okolici ...«*²²

20 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 165–168; 172–174.

21 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 191.

22 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 195.

V izgnanstvu na Lanšprežu pri Mirni na Dolenjskem

Redovnice so se tako aprila 1942 preselile na grad Lanšprež pri Mirni na Dolenjskem v želji, da bi se mogle same preživljati z delom. Zadnji lastniki Lanšpreža so bili Wurzbachi, ki so se januarja 1942 izselili, saj so bili nemškega rodu in se na posestvu niso več počutili varne. Posestvo je prevzela družba Emona, oskrbnik pa je postal Italijan Velicogna. Sestre so z omenjeno družbo 27. marca 1942 podpisale najemno pogodbo z letno najemnino 15.000 lir. Glavno grajsko poslopje je bila trinadstropna kvadratna stavba z dvoriščem, obdanim z dvonadstropnim poslopjem. V sklop gradu je spadala tudi zapuščena kapela, ki je bila nekoč posvečena sv. Jožefu. Okrog gradu so bila gospodarska poslopja. Celotno posestvo je obsegalo 96 hektarjev, od tega je bilo 16 hektarjev obdelovalne zemlje: vrtov, njiv, travnikov in vinogradov, ostalo so bili gozdovi, v katerih so smele pobirati le dračje, niso pa smele sekati. *»Grad so prejšnji lastniki pustili v obupnem stanju, vse je bilo močno zanemarjeno, vse sobe so bile polne nesnage in golazni. Polja so bila v zelo obupnem stanju, hlevi prazni. Ni bilo ne gnoja ne drv, vsega je manjkalo, razen dobre volje in požrtvovalnosti ter neomajnega zaupanja naših redovnic v Boga.«*²³ Na posestvu, kjer so se ukvarjale s poljedelstvom in živinorejo, so tako dobro gospodarile, da so bile celo za zgled okoliškim prebivalcem, ki so neredko komentirali njihovo delovno vnemo: *»Verdaman je vroče, lanšpreške nune pa kar kopljejo ...«* Z obilnimi poljskimi pridelki, jabolki, mesom, slanino in mastjo so ves čas zalagale ljubljanski uršulinski samostan in Baragovo semenišče, *»kjer so včasih vsi gospodje maševali, da bi pošiljka srečno prispela ...«*²⁴

Lanšprež je postal zavetišče lačnim in strehe potrebnim, vojnim sirotam in žrtvam vojnega nasilja. Zlasti pa so dobili izdatno pomoč razni partizanski oddelki in njihove žene. Prav zaradi tega so posestvo večkrat preiskali Italijani, po kapitulaciji Italije pa tudi Nemci in slovenski domobranci.²⁵

Ker so bili dolenjski kraji med vojno odrezani od Ljubljane, mladina ni mogla obiskovati srednjih šol. Tako so 3. januarja 1944 redovnice na Lanšprežu začele s šolskim poukom – privatno so pripravljale dekleta za izpite čez posamezne razrede. Pouk je trajal do 7. avgusta, v petih razredih so poučevale 25 učenk, ki so po končanem šolanju dobile tudi potrdila o obiskovanju pouka.²⁶

Loške uršulinke so vztrajale in gospodarile na Lanšprežu vse do konca leta 1945. 1. julija tega leta so dobile dovoljenje Okrajnega odbora OF iz Škofje Loke, da se smejo vrniti v Škofjo Loko. Počasi so se vračale na svoj dom, kamor so z vlakom zadnje prispele 12. decembra 1945.²⁷ Po vojni je državna oblast posestvo Lanšprež nacionalizirala, leta 1953 so dvorec razkrili in ga čez leto dni porušili.

23 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 199–216.

24 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 235.

25 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 218–221; 241–250.

26 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 262–263.

27 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 283–286.

Konec 2. svetovne vojne, vzpostavitev totalitarne oblasti in izvajanje revolucionarnega nasilja

Grad Lanšprež pri Mirni na Dolenjskem.
(hrani: Uršulinski samostan Škofja Loka)

V Evropi se je s kapitulacijo Nemčije 2. svetovna vojna končala 9. maja 1945. Konec vojne je v Sloveniji prinesel zgolj osvoboditev izpod okupatorja, ne pa tudi dejanske svobode. Komunistična partija Jugoslavije (KPJ), katere del je bila tudi Komunistična partija Slovenije (KPS), je ob koncu vojne in po njej uvedla klasičen stalinistični model totalitarne oblasti. Hkrati z njeno vzpostavitvijo se je začelo izvajanje revolucionarnega nasilja nad vsemi, ki jih je ta oblast štela za dejanske ali potencialne nasprotnike. Revolucionarno nasilje se je odražalo v obliki množičnega izvajanja izvensodnih pobojev, pošiljanja v koncentracijska in delovna taborišča, izgonov prebivalstva, nasilnih razlastitev premoženja, političnih sodnih procesov ter zatiranja verske svobode in preganjanja verskih skupnosti. Do opuščanja najtežjih oblik represije je prišlo šele v začetku 50. let, kar je bilo neposredno povezano z nastopom partijske liberalizacije in opuščanjem stalinističnih metod vladanja ter ponovno navezavo tesnejših političnih in gospodarskih odnosov Jugoslavije z ZDA in drugimi zahodnimi državami.²⁸

Koncentracijsko taborišče slovenske OZNE na Loškem gradu

V začetku maja leta 1945 so Nemci zapustili Škofjo Loko, Loški grad in samostan. Grad je zasedla slovenska OZNA in v njem vzpostavila koncentracijsko taborišče, ki je bilo le eno od mnogih v Sloveniji: Teharje, Strnišče pri Ptuj, Hrastovec pri Lenartu v Slovenskih goricah, Bresternica in Studenci pri Mariboru, Filovci v Prekmurju, Šentvid nad Ljubljano ter prehodni taborišči v Radovljici in Kranju.²⁹ Vsa koncentracijska taborišča v Sloveniji so bila ustanovljena maja in junija leta 1945. Ustanavljala jih je slovenska OZNA, ki jih je tudi upravljala. Njihovo ustana-

²⁸ Mikola, *Rdeče nasilje*, str. 1–6.

²⁹ Mikola, *Kazenske ustanove in zaporniki v Sloveniji 1945–1951*, str. 25–32.

vljanje je bilo neposredno povezano z operacijo »čiščenja«, ki jo je OZNA s pomočjo enot KNOJ-a začela izvajati takoj po koncu vojne. V okviru te akcije so poleg izvajanja izvensodnih pobojev potekale tudi množične aretacije civilistov.³⁰

Povojni izvensodni poboji

Komunistično nasilje v Sloveniji je vrhunec doseglo z izvensodnimi poboji zajetih nasprotnikov, ki so na celotnem jugoslovanskem ozemlju množično potekali od maja do začetka avgusta 1945. Pri tem je zmagovita revolucionarna stran na slovenskih tleh pobila na deset tisoče zajetih vojaških nasprotnikov in civilistov iz Slovenije in drugih območij Jugoslavije. Šlo je za usmrčitve, kjer so bile žrtve pomorjene brez predhodnega sodnega postopka pred sodišči, ki bi ugotavljala njihovo krivdo. Pomorjene so bile zato, ker so za zmagovito stran predstavljale dejanske ali potencialne nasprotnike, »narodne sovražnike«, s katerimi je treba dokončno obračunati.

Veliko večino žrtev izvensodnih pobojev so predstavljali zajeti pripadniki raznih vojaških formacij iz območja Jugoslavije, ki so se med vojno borili na okupatorjevi strani proti partizanom in so jih ob koncu vojne zajeli na območju Slovenije oziroma so jih Britanci z avstrijske Koroške vrnili v Slovenijo. Izročanje jugoslovanskih vojnih ujetnikov in civilistov je trajalo od 18. do 31. maja 1945. Britanci naj bi v tem času jugoslovanskim vojnim oblastem izročili 12.196 Hrvatov, 8.263 Slovencev oziroma po drugih virih celo 11.850, 5.480 Srbov in 400 Črnogorcev. Najprej so 18. maja začeli vračati ustaše in hrvaške domobrance, 24. maja ljotičevce, nedičevce in četnike, kot zadnje pa 27. maja še pripadnike Slovenskega domobranstva. Iz vetrinjskega taborišča so jih s tovornjaki prepeljali do železniških postaj v Podgorju (Maria Elend) in Pliberku (Bleiburg), kjer so jih naložili na živinske vagone ter jih v več transportih vozili v Slovenijo. Iz Podgorja je prva smer vodila mimo Podrožce in Jesenic do sprejemnih taborišč v Radovljici in Kranju ter dalje na škofjeloški grad oziroma v Škofove zavode v Šentvidu nad Ljubljano. Druga smer je vodila preko Pliberka čez Dravograd do Slovenj Gradca in naprej v taborišče Teharje. Vsak dan sta na pot praviloma odšla dva transporta.³¹ O krvavi rihti, ki je sledila, je s Titom tekla beseda ob številnih priložnostih proti koncu vojne, med drugim tudi na sestanku načelnikov OZNE, ki jo je vodil Aleksandar Ranković konec decembra 1944 v Beogradu. Na njem je bilo odločeno, da bodo vsi pripadniki kvizlinških enot fizično iztrebljeni.³²

Ujetnike, ki so bili namenjeni v koncentracijsko taborišče v Škofji Loki, so z vlakom prepeljali do železniške postaje na Trati, od koder so jih močno zastražene peš gnali na Loški grad. Kako je potekala pot do Loškega gradu oziroma samostana, nam lepo osvetli pričevanje Zvonimirja Grahka: »V Škofji Loki smo se ustavili ... Kar naenkrat se vrata našega vagona odpro in zaslišimo gromozan-

30 Mikola, *Rdeče nasilje*, str. 69, 71.

31 Mikola, *Rdeče nasilje*, str. 43–44; Mlakar, *Slovensko domobranstvo 1943–1945*, str. 507; glej tudi Corsellis, Ferrar, *Slovenija 1945*, str. 13–111.

32 Pirjevec, *Tito in tovariši*, str. 200.

sko kričanje: Ven, kurbe bele! Izdajalci! Švabobranci! Na levi in desni strani vagonskih vrat so zunaj napravili špalir in tolkli s puškami in palicami po iz vagona skakajočih domobrancih ... Zunaj kolodvora je že čakala druga skupina partizanov in nas spravljala v četverored. Kar naenkrat se zasliši klic: Lezi! Vsi smo morali leči na cesto. Zopet: Diž se! Marš naprej! Teci! Stoj! Lezi! Ta kalvarija je trajala do vhoda v nunski samostan. Na prehodu preko mosta čez Selščico so si mnogi dali duška in so metali v vodo drage jim stvari, da jih ne bi dobili ti, ki so nas tako trpinčili. Ko smo prišli do samostana, je bila že noč, vsaj znotraj zgradbe ni bilo nič več svetlo».³³

Pred vstopom v stavbo so vsakega temeljito pregledali, kogar so prepoznali, so ga takoj odpeljali. Na hodnikih so morali odložiti vso opremo, nato so jih razporedili po sobah, kamor so jih natlačili, kolikor se je dalo. Na zrak jih niso spuščali, razen na stranišče in po hrano v kletne prostore. *»Do kleti, kjer je bila kuhinja je bilo 217 stopnic. Na vsaki drugi je stal komunist. Pretepali in brcali so nas, da smo preskakovali kar po štiri stopnice.»³⁴ Drug za drugim smo morali kaj hitro priteči, zgrabiti pločevinast ostanek konzervne škatle, ga nastaviti na kotel, kjer je kuhar polovico zajemalke zlil na tvojo roko, da je bila vsa poparjena in z ostankom čorbe teči s kolono nazaj v sobo. Med tekom so nas zopet pretepali, da je marsikdo izgubil še tisto, kar je imel v roki.»³⁵ Hrana je bila izjemno pičla: *»... majhna zajemalka nezabeljene juhe iz posušene zelenjave brez kruha. Juhe je bilo toliko, da ni pokrila pokrovčka menažke. Taka hrana se je potem ponavljala iz dneva v dan.»³⁶**

Poleg vojakov in civilistov, ki so prišli skupaj z njimi, so bili tu tedaj zaprti tudi drugi civilisti, ki so jih pobrali po domovih ali pa so se javili sami. Zaprte so bile cele družine z mladoletnimi otroki, kot izvemo iz pričevanja Antona Goloba iz Ljubljane, ki je bil kot 9-letni otrok tu zaprt skupaj z materjo in očetom: *»V Škofji Loki smo bili na gradu otroci zaprti skupaj s starši. Res da vojska v enem traktu, žene in otroci v drugem. Tu so bila zasliševanja, iz katerih se je mati vračala vsa objokana. Po nekaj dneh so zbrali za manjši kamion otrok in nas odpeljali proti Ljubljani. Pred odhodom kamiona nam je eden od spremljevalcev rekel naj ne jokamo, ker gremo na šolanje v Rusijo. Na poti v Ljubljano se je kamion ustavil pri »Remizi« zaradi tramvaja. Kraj mi je bil že znan, zato sem skočil zadaj s kamiona in na tramvaj. Partizana sta bila v kabini in nista ničesar opazila. Ostalih otrok pa nisem nikoli več videl ...»³⁷*

33 Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji*, pričevanje 7, str. 62.

34 *Vetrinjska tragedija*, str. 65.

35 Ižanec, *Odperti grobovi*, zv. 4, str. 166–167.

36 Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji*, II. del, pričevanje št. 7, str. 62; Ižanec, *Odperti grobovi*, zv. 1, 1965, str. 82.

37 Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji*, II. del, pričevanje št. 6, str. 59–60.

Na gradu so bili poleg Slovencev zaprti tudi Nemci, ustaši in hrvaški domobranci. Kot pripoveduje pričevalec: »... *spotoma smo videli, da je poslopje že polno Hrvatov, ki so bili prestrašeni in stopeni, da ust še odpreti niso upali* ...«³⁸ Srbov ni bilo videti, pač pa nekaj Nemcev, ki so, kot je razvidno iz pričevanja, edini uživali status vojnih ujetnikov in so zato dobivali hrano celo trikrat na dan: »... *v sosednji sobi so bili nemški ujetniki, bolničarji; ti so dobivali kruh in dobro hrano. Ko smo komunistom to očitali, so nam odgovorili, da so Nemci ujetniki, mi pa zločinci in izdajalci.*«³⁹ Po ocenah preživelega pričevalca je bilo takrat v samostanu in na gradu zaprtih okrog 3.000 oseb.⁴⁰

V sobe so vsak dan prihajali partizani s spiski domobrancev ter številni civilisti, ki so iskali svoje znance, poveljnike postojank in oficirje. Vsakogar, ki so ga prepoznali, so takoj odvedli. Jetnike so pretepali s puškinimi kopiti, vojaškimi pasovi, bikovkami, žilavkami, stoli. Vse po vrsti so zasmehovali, nekatere so prisilili, da so se klofutali in pretepali med seboj.⁴¹

Vse domobranske jetnike so tudi popisali in na kratko zaslišali. »*Vsak od ujetnikov je prišel pred komisijo, ki je sedela za mizo in je moral povedati svoje osebne podatke, od kdaj do kdaj je bil pri domobrancih, kateri enoti je pripadal in kakšen čin je imel.*«⁴² Na podlagi teh podatkov so jih razvrstili v skupine A, B in C. Kriterija za razvrstitev v posamezno skupino sta bila starost in datum vstopa v domobransko vojsko. Nekatere so tudi fotografirali. V skupino A so uvrstili mladoletne, v skupino B tiste, ki so se domobranski vojski pridružili po 15. januarju 1945, v skupino C pa tiste, ki so se domobranski vojski pridružili pred 15. januarjem 1945.⁴³ Po opravljenem popisovanju je glede na pridobljeno oznako sledila nova razporeditev po sobah.

»*Samostan ni bil preveč zastražen. Na straži sta se menjavali dve partizanski desetini. Vedno smo upali, da bodo naši napadli samostan in bomo ušli, toda pomoči ni bilo.*« Nekaterim najbolj drznim je uspelo tudi pobegniti in si s tem rešiti življenje.⁴⁴ Vsi domobranci iz skupine C in večji del iz skupine B so končali na moriščih. V glavnem so morijo preživeli samo mladoletni, ki so jih uvrstili v skupino A.

Precej so jih pobili na moriščih okrog Škofje Loke, kjer je bilo doslej evidentiranih 28 lokacij prikritih grobišč. Iz samo sedmih grobišč so prekopali posmrtno ostanke 79 žrtev.⁴⁵ Prikrto morišče je bilo med arheološkimi raziskavami med 25. novembrom in 2. decembrom 2006, ki jih je opravila ekipa podjetja

38 Vetrinjska tragedija, str. 63.

39 Vetrinjska tragedija, str. 66.

40 Ižanec, *Odprti grobovi*, zv. 1, str. 83; Kovač, *V Rogu ležimo pobiti*, str. 35.

41 Kovač, *V Rogu ležimo pobiti*, str. 39–40.

42 Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji*, II. del, pričevanje št. 7, str. 62.

43 Mikola, *Rdeče nasilje*, str. 45.

44 Ižanec, *Odprti grobovi*, zv. 1, str. 83–84.

45 Ferenc, *Prikrta grobišča in morišča v Občini Škofja Loka*, str. 47.

Magelan skupina d.o.o. iz Kranja, pod vodstvom mag. Draška Josipoviča, odkrito tudi na zunanji strani zahodnega dela obzidja Loškega gradu. Strojno je bilo izkopanih 22 sond, v skupni dolžini 238 m in širine 1,2 m. Sonde od 1 do 12 in od 21 do 22 so bile izkopane na grajskem vrtu, sonde od 13 do 19 pa na zahodni strani grajskega obzidja. Sonde od 1 do 5 in od 8 do 18 ter od 20 do 22 so bile negativne. V sondi 7 so odkrili odpadno jamo z ostanki vojaške in medicinske opreme iz časa 2. svetovne vojne. V sondi 6 so naleteli na grobno jamo, iz katere pa so bili posmrtni ostanki že prekopani, in sicer glede na stanje sedimenta najbrž enkrat v šestdesetih ali sedemdesetih letih 20. stoletja. Sonde od 10 do 12, izkopane okoli plesne ploščadi, niso dale oprijemljivih podatkov, da so pod njo zakopani pobiti domobranci oziroma interniranci z Loškega gradu. Kljub temu so lahko posmrtni ostanki pod samo ploščo, ki bi jo bilo treba razbiti in odstraniti, česar pa v tej fazi del niso naredili. Vse sonde izven obzidja, razen sonde 19, so bile negativne. V sondi 19 so našli zakopanih 5 pokojnikov, obutih v okovane čevlje. Spodnji trije

Izkopavanje petih žrtev izvensodnih pobojev v sondi 19 za zahodnim zidom Loškega gradu leta 2006. (hrani: Loški muzej Škofja Loka)

so ležali na trebuhu, zgornja dva na hrbtu. Odkrite skelete je na kraju najdbe pregledala antropologinja dr. Petra Leben Seljak, ki je ugotovila, da vsa pripadajo moškim osebam, starim od 20 do 50 let, višine od 161 do 169 cm. Na podlagi predmetov, odkritih ob skeletih (železna pasna spona, železen obroček, gumbi, rožni venec), ni mogoče določiti statusa umorjenih, najverjetneje pa gre za domobranske ujetnike. Posmrtni ostanki vseh petih žrtev so shranjeni v zasilni kostnici na pokopališču v Lipici pri Škofji Loki.⁴⁶

Ostale, ki jih niso pomorili v okolici Škofje Loke, so peš odvedli v taborišče v Šentvidu nad Ljubljano, od koder so jih z vlaki vozili v Kočevje. Od tam so jih s tovornjaki odpeljali v notranjost kočevskih gozdov k breznom in jamam, kjer so jih pobili.⁴⁷ Zelo zgovorni sta pričevanja dveh pripadnikov Slovenskega domobranstva: Stanislava Novaka iz Žirov: »Prvi tran-

46 Josipovič, Poročilo o sondiranjih na vrtu Loškega gradu in izkopu prikrita grobišča za grajskim zidom, str. 3, 8–10; Ferenc, Prikrita grobišča in morišča v Občini Škofja Loka, str. 54.

47 Mikola, *Rdeče nasilje*, str. 95.

sport teže obtoženih ujetnikov je šel peš iz Škofje Loke proti Šentvidu. O teh ljudeh se ni več govorilo. Se ve kje so končali. 15. junija smo v Šentvid odšli še ostali ...»⁴⁸ ter Zvonimirja Grahka: »Skupina z oznako C je kmalu zatem (po popisu domobrancev in razvrstitvi v skupine – opomba avtorja) odšla iz Škofje Loke proti Šentvidu, v kolikor je Šentvid sploh videla, t.j. če je niso napotili direktno v Kočevski Rog. Ko smo mi, skupini z oznako B in A prišli 14. junija v Škofje zavode, ni bilo tam nobenega gorenjskega domobranca iz prve skupine. To se je namreč dalo ugotoviti po uniformi, kajti oni so imeli bolj zelene kot ostali ...»⁴⁹

V Sloveniji je bilo po vojni izvensodno pobitih 14.657 prebivalcev z območja Slovenije. Če tem dodamo še 4.200 civilistov, ki jih je partizanska stran pobila med vojno, ugotovimo, da je revolucionarno nasilje v Sloveniji zahtevalo skoraj 19.000 žrtev. Morija se je povsod končala 3. avgusta 1945, ko je bila razglašena splošna amnestija. S tem se je začelo tudi ukinjanje koncentracijskih taborišč, vsa so bila zaprta do jeseni 1945. To potrjujejo tako pričevanja preživelih internirancev kot tudi ohranjene odpustnice, ki so jih zapornikom izročili ob izpustitvi.⁵⁰

Ker se je oblast zavedala, da so bili izvensodni poboji protipravni in zločinski, je storila vse, da bi jih prikrila. O njih se ni smelo ne govoriti ne pisati, ker se je to štelo za kaznivo dejanje. Da bi odstranila materialne dokaze o pobojih, je oblast ukazala vsa grobišča zravnati z zemljo. Na podlagi ukaza, ki ga je 18. maja 1945 izdalo Ministrstvo za notranje zadeve DFJ, je Zoran Polič, minister za notranje zadeve Narodne vlade Slovenije, 12. junija 1945 s posebno okrožnico vsem okrožnim narodnoosvobodilnim odborom (NOO) v Sloveniji ukazal »... ukreniti vse potrebno, da se takoj odstranijo /zravnajo z zemljo/ vsa pokopališča kakor tudi posamezni grobovi okupatorjev in domačih izdajalcev in tako zabriše vsaka sled za njimi«. Ker se okrožnica očitno ni povsod izvajala, je Boris Kocjančič, pomočnik ministra za notranje zadeve, 14. avgusta 1946 v zvezi s tem izdal novo okrožnico, ki jo je naslovil na okrožne oddelke in okrajne odseke za notranje zadeve. Prejemnike je znova pozval, da se morajo odstranjevanja grobov lotiti takoj in energično, Ministrstvu za notranje zadeve LRS pa takoj sporočiti, kakšno je stanje sedaj, kaj se je že ukrenilo in koliko je še takšnih grobišč oziroma posameznih grobov na njihovem območju.⁵¹

Nadaljevanje sledi v naslednji številki *Loških razgledov*.

48 Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji, II. del*, pričevanje št. 15, str. 93–94.

49 Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji, II. del*, pričevanje št. 7, str. 64.

50 Mikola, *Rdeče nasilje*, str. 55, 114.

51 Mikola, *Rdeče nasilje*, str. 60–62.

VIRI IN LITERATURA:

- AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960. Rokopis, neobjavljeno.
- Avsec, Suzi: *Prispevek uršulink k izobraževanju deklet iz manj premožnih družin*. Neobjavljeno diplomsko delo, 2006.
- Corseillis, John; Ferrar, Marcus: *Slovenija 1945 : smrt in preživetje po drugi svetovni vojni*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 2006, 345 str.
- Ferenc, Mitja: Prikrita grobišča in morišča v Občini Škofja Loka. V: *Loški razgledi* 62, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2015, str. 39–62.
- Hojan, Tatjana: Uršulinske šole od prihoda do leta 1945. V: *Tristo let ljubljanskih uršulink : zgodovina samostana, njegovih šol in kulturnih dejavnost*, Ljubljana : Družina, 2002, str. 163–174, 304 str.
- Ižanec, Franc: *Odprti grobovi. [Zv. 1]*. Buenos Aires : samozaložba, 1965, 119 str.
- Ižanec, Franc: *Odprti grobovi. Zv. 4, Posmrtni zagovor vetrinskih junakov*. Buenos Aires : dr. Filip Žakelj, 1971, 319 str.
- Jamar - Legat, Jeja: Loško šolstvo od 1900 do 1941. V: *Loški razgledi* 19, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, str. 160–169.
- Josipovič, Draško: Poročilo o sondiranjih na vrtu Loškega gradu in izkopu prikrita grobišča za grajskim zidom. Kranj, december 2006, str. 1–10.
- Kogoj, Marija Jasna: *Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo : uršulinski samostan v Ljubljani na prehodu iz avtonomije v Rimsko unijo, s posebnim poudarkom na šolstvu v letih 1868 in 1918*. Ljubljana : Družina, 2006, 416 str.
- Kogoj, Marija Jasna: *Uršulinke na Slovenskem : ob 200-letnici prihoda uršulink v Škofjo Loko*. Izola [i. e.] v Ljubljani : Uršulinski provincialat, 1982, 180 str.
- Kogoj, Marija Jasna: Uršulinke v Ljubljani in Škofji Loki ob združitvi avtonomnih uršulinskih samostanov v Rimsko unijo. V: *Tristo let ljubljanskih uršulink : zgodovina samostana, njegovih šol in kulturnih dejavnost*, Ljubljana : Družina, 2002, str. 75–92, 304 str.
- Kogoj, Marija Jasna: Uršulinski samostan v Škofji Loki. V: *Uršulinke na Slovenskem : ob 200-letnici prihoda uršulink v Škofjo Loko*. Izola [i. e.] v Ljubljani : Uršulinski provincialat, 1982, str. 41–53, 180 str.
- Kolar, Bogdan: Uršulinke in njihove ustanove v času totalitarnih družbenih razmer na Slovenskem. V: *Tristo let ljubljanskih uršulink : zgodovina samostana, njegovih šol in kulturnih dejavnosti*, Ljubljana : Družina, 2002, str. 115–135, 304 str.
- Mikola, Milko (ur.): *Dokumenti in pričevanja o poveljnih delovnih taboriščih v Sloveniji*. Ljubljana : Ministrstvo za pravosodje Republike Slovenije, 2007, 307 str.
- Mikola, Milko (ur.): *Dokumenti in pričevanja o poveljnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji. II. del, Koncentracijska taborišča št. Vid nad Ljubljano, Škofja Loka in Teharje ter taborišče za otroke Petriček*. Ljubljana : Študijski center za narodno spravo, 2008, 390 str.
- Mikola, Milko: *Kazenske ustanove in zaporniki v Sloveniji 1945–1951*. Ljubljana : Nova obzorja : Inštitut Karantanija, 2016, 220 str.
- Mikola, Milko: *Rdeče nasilje : represija v Sloveniji po letu 1945*. Celje : Celjska Mohorjeva družba, 2013, 409 str.

- Mlakar, Boris: *Slovensko domobranstvo : 1943-1945 : ustanovitve, organizacija, idejno ozadje*. Ljubljana : Slovenska matica, 2003, 544 str.
- Pirjevec, Jože: *Tito in tovariši*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 2011, 712 str.
- Rojs, Leonita; Zorec, Avgušтина: *Šolske sestre sv. Frančiška, Mariborska provinca : zgodovinski pogled na prehojeno pot*. Ljubljana : Mariborska provinca šolskih sester, 1987, str. 235–236, 291 str.
- Rozman, Branko: *V Rogu ležimo pobiti*. Buenos Aires : Tomaž Kovač, 1968, 94 str.
- Štukl, Jože: Loški grad skozi stoletja. V: *Loški razgledi* 56, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2009, str. 73–88.
- Štukl, Jože: Škofjeloške uršulinke in njihova vzgojna dejavnost od prihoda v letu 1782 do leta 1960. V: *Znanje je luč : vzgoja in izobraževanje skozi čas s poudarkom na dekliški uršulinski šoli na Loškem gradu*, Škofja Loka : Loški muzej, 2013, str. 32–60, 72 str.
- Triler, Marta: Dekliško šolstvo v Škofji Loki. V: *Loški razgledi* 60, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2013, str. 191–206.
- Vetrinjska tragedija : v spomin nesmrtnim junakom, izdanim v Vetrinju od 27. –31. maja 1945 in pomorjenim za velike ideje svobode*. [S. l.] : Zveza slovenskih protikomunističnih borcev, [1960] (Cleveland : Ameriška domovina), 160 str.

Summary

Škofja Loka castle and the Ursuline convent in the vice of recent history

Part I

The Ursuline Order became owners of Škofja Loka castle in 1890 and in the following years transformed it into an educational institution. They were engaged in educational activity until 31 March 1941, when school instruction was interrupted and the castle was converted into a military hospital of the Yugoslav Army. The Yugoslav Army already left the town of Škofja Loka on 9 April 1941. When the Italians arrived in Škofja Loka on April 13, the nuns again turned the castle into an educational institution, so that it would not be occupied by the Italians. The Italian occupation of Škofja Loka was short-lived, since they were already replaced by the Germans on April 17, who seized Škofja Loka Castle and the convent on April 23, 1941 and dissolved the monastic community. In October 1941, part of the scattered Ursuline community of Škofja Loka gathered in Babno Polje, where they rented the Čop hunting mansion. Sixteen nuns persisted here until 9.4.1942, with the help of the Ljubljana Ursuline community and a number of benefactors, when they rented the Lanšprež estate near Mirna in Dolenjska. The nuns successfully managed the estate of 16 hectares of cultivated land. They were engaged in agriculture and livestock farming, and supplied the Ljubljana Ursuline convent and Baragovo seminary. In 1944, they even started school lessons, and throughout they also helped all those in need.

The Germans left Škofja Loka Castle and Škofja Loka at the beginning of May 1945. In the same month, Škofja Loka Castle and part of the convent were seized by the Slovene Department of National Security (OZNA), which established a concentration camp there that existed until the beginning of August 1945 when, after the proclamation of a general amnesty, it was closed.

Življenjske postaje Gvidona Birolle in *Dama v vijolični obleki*

Izvleček

Gvidon Birolla (1881–1963), slikar in ilustrator, diplomant dunajske Akademije za upodobljajoče umetnosti (prof. Christian Griepenkerl), je bil soustanovitelj umetniškega društva Vesna (od 1902 je delovalo na Dunaju, ustanovljeno 9. 5. 1903), ki je združevalo slovenske in hrvaške dijake in študente; zbirali so narodno blago, v katerem so iskali nacionalne motive za umetniško izražanje s secesijskim navdihom.

*Narodna galerija v Ljubljani v umetnostnem fondu hrani del Birollovih likovnih del, v okviru specialnih zbirk pa tudi del slikarjevega osebnega arhiva. Med dokumenti se nahajata dva celopostavna ženska portreta: fotoportret iz fotoateljeja Ed. Lichtensterna v Trstu in *Dama v vijolični obleki*, sprva označena kot večbarvna risba – ženski celopostavni portret; nedavno smo zadnjega prepoznali kot koloriran fotoportret (dvojniki iz Lichtensternovega fotoateljeja – albuminsko fotografijo – je Birolla delno obrezal in preslikal z akvareli), upodobljenka pa je slikarjeva mati, Ločanka, Antonija Birolla (roj. Šenk). S pomočjo iste fotografske predloge je Birolla ustvaril tudi materin celopostavni oljni portret (hrani ga Narodna galerija). V opusu Gvidona Birolle se nahaja tudi oljni portret slikarja Ivana Groharja (1867–1911); pri upodobitvi slovenskega impresionista si je umetnik pomagal s fotografsko predlogo, katere avtor je ljubljanski fotograf Ivan Kotar (1865–1908). **Ključne besede:** Gvidon Birolla (1881–1963), Škofja Loka, C. kr. umetno-obrtna strokovna šola (Ljubljana), umetniški klub Vesna (Dunaj), portret, fotoportret, akvarelirana fotografija, Ivan Kotar (1865–1908), Ivan Grohar (1867–1911).*

Auszug

Der Lebensweg von Gvidon Birolla und die Dame im violetten Kleid

Gvidon Birolla (1881–1963), Maler und Illustrator, Diplomand der Akademie der bildenden Künste Wien (Prof. Christian Griepenkerl), er war Mitgründer des Künstlerverein Vesna (wirkte seit 1902 in Wien, gegründet am 9. 5. 1903), hier vereinten sich Schüler und Studenten slowenischer und kroatischer Herkunft; sie sammelten volkstümliches Kulturerbe und suchten darin Motive für künstlerische Ausdrucksweise mit der Inspiration in der Sezession.

Die Nationalgalerie in Ljubljana bewahrt in ihrem Fundus einen Teil von Birollas Werken und im Rahmen der Spezialsammlungen auch ein Teil seines Privatarchivs auf. Zwischen den Dokumenten sind auch zwei Damenganzporträts: ein Fotoporträt aus dem Fotoatelier Ed. Lichtenstern in Triest und Die Dame im violetten Kleid, zuerst als mehrfarbige Zeichnung – Damenganzporträt gekennzeichnet; den Letzteren haben wir vor Kurzem als ein koloriertes Fotoporträt anerkannt (das Duplikat aus dem Fotoatelier Lichtenstern – eine Albuminfotografie – hat Birolla teilweise zurecht geschnitten und mit Aquarellfarben übermalt), die Porträtierte ist die Mutter des Malers, die aus Loka stammende Antonija Birolla (geb. Šenk). Birolla hat dieses Lichtbild als Vorlage bei einem Ganzporträt seiner Mutter in Öl benutzt (in der Nationalgalerie aufbewahrt).

Das Opus von Gvidon Birolla enthält auch ein Ölporträt des Malers Ivan Grohar (1867–1911); bei der Darstellung des slowenischen Impressionisten hatte sich der Maler ebenso eine Fotovorlage, deren Autor der Laibacher Fotograf Ivan Kotar (1865–1908), geholfen.

Schlüsselwörter: *Gvidon Birolla (1881–1963), Škofja Loka / Bischoflack, k. k. Kunstgewerbeschule (Ljubljana / Laibach), Künstlerverein Vesna (Wien), Porträt, Fotoporträt, aquarellierte Fotografie, Ivan Kotar (1865–1908), Ivan Grohar (1867–1911).*

Avtor miniaturnega potreta z naslovom *Dama v vijolični obleki*, ki ga hrani Narodna galerija v Ljubljani,¹ je Gvidon Birolla (1881–1963). Slikar tuje zvenečega priimka pa nikakor ni bil tujec, temveč Ločan, saj je bila njegova mati Antonija Šink (por. Birolla) doma iz Škofje Loke, iz Hudarevnikove hiše.² Leta 1870 se je Antonija v Trstu³ poročila s trgovcem Fortunatom Birollo, Istranom – pol Italijanom, pol Hrvatom –, doma iz Pazina. Ko je imel v Trstu rojeni Gvidon tri leta, mu je umrl oče in mati se je odločila, da se z najmlajšima otrokoma, Gvidonom in še mlajšim Ninom (Ivanom),⁴ vrne v rodno Škofjo Loko. Otroka sta

1 Gvidon Birolla, *Dama v vijolični obleki*, Specialna zbirka - Fond D (f. Gvidon Birolla), inv. št. NG D 351-12.

2 Jamar - Legat, Spomini na slikarja Gvidona Birolla, str. 305.

3 Oče Antonije (tudi Ane) Šink je pod Lubnikom kopal živosrebrno rudo in jo vozil prodajat v Trst. Glej op. 2.

4 Fortunat oziroma Feliks in Antonija Birolla sta imela pet otrok: Josip (1870–1910; podjetnik

se kmalu vživela v novo okolje in postala prava Ločana. Gvidon je v zadnjem letu življenja svoji dobri loški znanki zaupal: *»Ne veš, kako mi je hudo, da nimam več doma v Loki.5 Premišljuje in premišljuje in, veš, narisal bi lahko vsak kot, vsako sobo, kuhinjo, podstreho, da, celo to vem, kje je stala miza, kje postelja, kje je sedela mama ob oknu, kam sva postavila z Ninom golobnjak. Tako živo je naša hiša v meni, da bi se kar preselil vanjo in tam preživel zadnje dneve.«*⁶

Gvidon Birolla je otroštvo torej preživel v Škofji Loki. V šolskih letih, od 1888/1889 do 1891/1892 je v domačem kraju obiskoval štirirazredno deško ljudsko šolo in jo zaključil z odličnim uspehom. S šolanjem je nadaljeval v Ljubljani, sprva na Državni nižji gimnaziji, ki je tedaj gostovala v poslopju liceja. S Cenetovim Tončem,⁷ sošolcem iz Škofje Loke, sta dve leti skupaj stanovala pri gospodinji na Študentovski ulici in marsikatero ušpičila. Nato se je Tonč prepisal na novoustanovljeno gimnazijo v Kranju, Gvidon pa je ostal v Ljubljani, kjer je po zaključeni nižji gimnaziji šolanje nadaljeval na Strokovni šoli za obdelovanje lesa, ki se je še pred njegovim uspešnim zaključkom preimenovala v C. kr. umetno-obrtno strokovno šolo;⁸ to je bila tedaj edina šola, na kateri so poučevali risanje

v Zagorju), Artur (umrl v Mehiki), Hugo (z družino živel v Zagrebu), Gvidon (1881–1963; slikar v Škofji Loki ter podjetnik v Zagorju in Kresnicah) ter Ivan (umrl 1927 v Zagorju).

Prim: *Rodovnik družine Birolla*, Narodna galerija, Specialna zbirka - Fond D (f. Gvidon Birolla), inv. št. NG D 351–19.

- 5 Hiša je bila prvotno last starološkega župnišča – Kaplanija z vrtom pri sv. Jakobu v Loki, Kloštrska gasa 1; *Knjiga hiš* v zvezi s to hišo (parc. št. 234/1, vložek 144) leta 1841 omenja birta Jakoba Šinka, očeta Antonije Šink, leta 1854 Elizabeto Šink, mamo Antonije Šink; leta 1882 je kot lastnik vknjižen Johan Šink iz Zagorja, med 1901 in 1916 pa je bila njena lastnica Antonija Birolla (roj. Šink); slikarjeva mati je hišo prodala Rafaelu Thalerju. Med 2. svetovno vojno so hišo podrli zaradi nameravane širitve cestišča. – Štukl: *Knjiga hiš v Škofji Loki*. II, str. 133–134.
- 6 Jamar - Legat, Spomini na slikarja Gvidona Birolla, str. 308.
- 7 Tone Jamar (1882–1940), sin loškega gostilničarja in trgovca.
- 8 Ravnatelj šole je bil od leta 1888 pa do leta 1924 Ivan Šubic (1856–1924), sin loškega podobarja Janeza Šubica (1830–1898) in bratranec uspešnih slovenskih slikarjev Janeza (1850–1889) in Jurija Šubica (1855–1890). Ivan je na Dunaju študiral naravoslovje, matematiko in fiziko. Po profesorskem izpitu je nekaj let poučeval v različnih ljubljanskih šolah, leta 1888 pa je dobil nekajmesečni študijski dopust za izpopolnjevanje v dunajskem Avstrijskem muzeju za umetnost in industrijo (Österreichischen Museum für Kunst und Industrie), ki so ga pozneje preimenovali v Muzej uporabnih umetnosti (Museum für angewandte Kunst); hkrati je obiskoval tudi dunajsko Akademijo upodablajočih umetnosti (Akademie für bildende Künste). Po povratku v Ljubljano je bil Ivan Šubic z državnim odlokom 31. avgusta 1888 imenovan za učitelja in vodjo novoustanovljene Strokovne šole za lesno industrijo, hkrati pa je enaki nalogi prevzel tudi na ljubljanski Strokovni šoli za umetno vezenje in šivanje čipk. Pod njegovim vodstvom sta se šoli uspešno razvijali in bili deležni mnogih reformnih sprememb in širitve; 1. januarja 1901 sta se šoli združili v Cesarsko-kraljevo umetno-obrtno strokovno šolo. Še nadaljnjih deset let pa je trajalo, da je Ivan Šubic udeležil dolgoletna prizadevanja, svoji šoli priskrbeti primerne prostore: leta 1911 se je šola končno preselila na Aškerčevo cesto v

Avgust Berthold: *Gvidon Birolla*; črno-bela fotografija. (hrani: družinski album Birollovih, zasebna last)

kot samostojni predmet.⁹ Veselje do risanja je podedoval po materi, ki je otroke od malega spodbujala k tej dejavnosti, saj je tudi sama rada risala. Po uspešnem zaključku ljubljanske umetnoobrtne šole je Gvidon z izobraževanjem nadaljeval na Dunaju.¹⁰ Birolla je slikal že pred odhodom v tedanjo prestolnico. Loški muzej v Škofji Loki in Narodna galerija v Ljubljani hranita nekaj zgodnjih del, ki izdajajo njegov oster čut opazovanja za dogajanje na prostem in obvladovanje anatomije: njegova zgodnja *Istrska pokrajina* z obmorskim mestecem s pristaniščem deluje še precej naivno (pretirana natančnost arhitekturnih detajlov, nenaravno valovanje morja in usmerjenost tovornih jadrnic, skoraj pretirano ljubki detajli s štafažnimi figurami na obrežju),¹¹ medtem ko *Čolnarka* iz leta 1897, kljub slabi ohranjenosti, izdaja izjemno ostrino opazovanja dogajanja na vodi (v prvem planu odsev čolna na vodi; v njem stoji brhka mladenka, ki je z vesli ravnokar zarežala v vodo, čoln pa bo vsak hip zdrknil naprej; v ozadju je morska krajina s čolnom).¹²

Ljubljani, in sicer v novozgrajeno sodobno šolsko poslopje z delavnicami in ateljeji. Glej: Golob, Ivan Šubic, utemeljitelj obrtne in umetno-obrtne šole na Slovenskem, str. 98–114.

- 9 V zaključnem spričevalu Gvidona Birolle so, poleg ostalih, navedeni tudi naslednji risarski in oblikovalski predmeti: *elementarno prosto risanje*, *risanje po modelih*, *projekcijsko risanje in nauk o sencah*, *strokovno risanje za podobarje* (vse štiri je poučeval slikar Josip Vesel), *modeliranje* (poučeval kipar Celestin Mis), *arhitektonsko oblikovanje* (poučeval slikar Josip Vesel), *tehnologija lesa* (poučeval Ivan Šubic) in *praktični pouk iz podobarstva* (poučeval Jul Springer). Glej: *Obhodno spričevalo* Gvidona Birolle, izdala C. kr. Umetno-obrtna strokovna šola v Ljubljani, dne 12. julija 1901, Narodna galerija, Specialna zbirka - Fond D (f. Gvidon Birolla), inv. št. NG D 351–4(11).
- 10 Narodna galerija v Ljubljani v okviru Specialne zbirke - Fond D hrani večino spričeval Gvidona Birolla (od Ljudske šole v Škofji Loki do dunajske Akademije za upodabljajoče umetnosti).
- 11 Gvidon Birolla: *Istrska pokrajina*; olje/platno, 32,0 x 43,5 cm; sign. d. sp.: *G. Birolla* (Loški muzej Škofja Loka, inv. št. LMSK; UZ-0000148).
- 12 Gvidon Birolla: *Čolnarka*, 1897; olje/platno, 27,5 x 32,5 cm; sign. in dat. d. sp.: 97 / *G. Birolla* (Narodna galerija, inv. št. NG S 3509).

Gvidon Birolla: *Čolnarka*, 1897; olje/platno, 27,5 x 32,5 cm; sign. in dat. d. sp.: 97 / *G. Birolla*.

Narodna galerija, Ljubljana, inv. št. NG S 3509.

(hrani: Narodna galerija, Ljubljana; foto: Janko Dermastja)

Gvidon Birolla: *Portret redovnice*, 1900; olje/platno; 52,0 x 41,5 cm; sign. dat. l. sp.: *G. Birolla* / 900.

Narodna galerija, Ljubljana, inv. št. NG S 1664.

(hrani: Narodna galerija, Ljubljana; foto: Bojan Salaj)

Precejšnjo virtuoznost izpričuje tudi *Portret redovnice*; podoba solidnega formata, datirana z letom 1900, dokazuje ne le obvladovanje anatomije, ampak tudi spretnost predstavitve duhovnega karakterja mlade uršulinke, oblečene v tipično črno-belo redovniško oblačilo, kjer še posebej na svetlih partijah lahko občudujemo igro svetlobe in senc ter živost draperije.¹³

V šolskem letu 1901/1902 je Gvidon Birolla na Dunaju obiskoval t. i. Grafično poskusno šolo,¹⁴ kjer se je v zimskem semestru izpopolnjeval v akvarelu, v letnem pa v risanju glave in akta po živem modelu.¹⁵ Že naslednje šolsko leto je bil vpisan na dunajsko Akademijo za upodablajoče umetnosti. Ohranjeni indeks izdaja, da je bil v šolskem letu 1902/1903 t. i. gostujoči študent, nato pa do konca študija, do maja 1906, redni študent, in sicer v razredu prof. Christiana Griepenkerla (1836–1916),¹⁶ ki je poučeval zgodovinsko slikarstvo. Med profesorjevimi študenti je bil tudi znameniti avstrijski slikar Egon Schielle (1890–1918),¹⁷ od Slovencev pa sta pri njem akademsko znanje nabirala tudi Jurij Šubic (1855–1895)¹⁸ in Ivan Žabota (1877–1939).¹⁹

13 Gvidon Birolla: *Portret redovnice*, 1900; olje/platno, 52,0 x 41,5 cm; sign. in dat. l. sp.: G. Birolla / 900. (Narodna galerija, inv. št. NG S 1664).

14 K. K. Graphfische Lehr- und Versuchsanstalt.

15 Spričevali hrani Narodna galerija v Ljubljani. Glej: Specialna zbirka - Fond D (f. Gvidon Birolla), inv. št. NG D 351–5(1) in inv. št. NG D 351–5(2).

16 Indeks Akademije upodablajočih umetnosti (Kaiserlich-Königliche Akademie der bildende Künste in Wien) Gvidona Birolle hrani Narodna galerija v Ljubljani. Glej: Specialna zbirka - Fond D (f. Gvidon Birolla), inv. št. NG D 351–6.

17 Griepenkerlov podpis nosi Schiellejevo spričevalo Splošne slikarske šole (Allgemeine Malerschule), ki jo je obiskoval v okviru Akademije upodablajočih umetnosti na Dunaju v šolskem letu 1908/1909; dokument je datiran s 3. julijem 1909. Gl.: https://austria-forum.org/af/Bilder_und_Videos/Historische_Bilder_IMAGNO/Griepenkerl%2C_Christian/00120243 (10. 5. 2017).

18 V šolskem letu 1874/1875 je bil na dunajski Akademiji za upodablajoče umetnosti profesor Christian Griepenkerl le eden od učiteljev Jurija Šubica. Študij je Jurij nato prekinil, a je z Griepenkerlom še sodeloval; zanj je delal zadnje mesece leta 1877, s profesorjevim posredovanjem je prevzel poslikavo nove Schliemannove vile v Atenah (1879–1880).

19 Ivan Žabota se je rodil v bližini Ljutomera v viničarski družini. Obiskoval je Deželno risarsko šolo v štajerskem Gradcu in že po dveh letnikih s pomočjo mecena Frana Vidica (1872–1944), slovenskega literarnega zgodovinarja in prevajalca, začel v šolskem letu 1901/1902 študirati slikarstvo na dunajski Akademiji za upodablajoče umetnosti; dunajski študent je bil le leto dni, nato je s študijem do 1904 nadaljeval v Pragi. Do leta 1917 je bil razpet med Dunajem in Budimpešto, nato pa se je za stalno naselil na Slovaškem, kjer se je aktivno vključil v kulturno in umetniško življenje tamkajšnjega okolja; danes ga imajo Slovaki za svojega. Znan je odličen Žabotov portret slovenskega etnologa, antropologa, zgodovinarja in diplomata, belokranjskega rojaka dr. Nika Zupaniča (1876–1961), ki ga hrani Narodna galerija v Ljubljani (Ivan Žabota: *Dr. Niko Zupanič na Dunaju*, 1913; olje /platno, 92,0 x 75,0 cm; sign. in dat. d. sp.: Ž 913; Narodna galerija, inv. št. NG S 1206).

Na Dunaju se Gvidon Birolla ni posvečal le študiju, temveč tudi narodnopredbudnemu delu ter ustvarjanju. Bil je soustanovitelj hrvaško-slovenskega umetniškega kluba Vesna,²⁰ ki je bilo formalno ustanovljeno 9. maja 1903.²¹ Prvi predsednik je bil Saša Šantel (1883–1945), najvidnejši slovenski člani pa so bili, poleg Birolle, Hinko Smrekar (1883–1942), Maksim Gaspari (1883–1980) in Fran Tratnik (1881–1957) – vsi slikarji ter kiparja Svetoslav Peruzzi (1881–1936) in nekoliko starejši Franc Berneker (1874–1932), medtem ko moramo med Hrvati omeniti kiparja Ivana Meštrovića (1883–1962) ter slikarja Tomislava Krizmana (1882–1955) in Mirka Račkija (1879–1982). Pomembne naloge vesnanov so bile zbiranje narodnega blaga v domačih krajih, upodabljanje domače motivike in ohranjanje folklornih značilnosti. Ukvarjali so se z ilustracijo, karikaturro in satiro ter bili dojemljivi za secesijske slogovne vplive; risarsko so bili močni, njihova grafična dela pa so popularna še danes. Zaradi gmotnih težav in prešibkega skupnega naboja oziroma izrazite različnosti njenih članov umetniški klub Vesna ni živel dolgo – približno tri leta, a vendar je ta čas na nekatere njegove člane vtisnil neizbrisen pečat. Med temi je nedvomno Gvidon Birolla, ki je v času svojega ustvarjanja praviloma upodabljal domače kraje in ljudi, še najraje pa lokalne značilnosti, običaje in posebnosti.

Ena od nalog umetniškega kluba Vesna je bila tudi prirejanje umetniških razstav. Resnici na ljubo samostojne razstave niso priredili, zaradi kratkega obstoja pa so se pod skupnim imenom Vesna predstavili le na 1. jugoslovanski umetniški razstavi v Beogradu (1904).²² Kritika jih je prijazno sprejela, prodaja je bila uspešna. Birolla je razstavil štiri slike, tri so mu odkupili – eno od njih, *Cerkev na gori*, kralj Peter.²³ Hrvaški kritik Antun Gustav Matoš (1873–1914) je našega mojstra ocenil z besedami: »*Birola Gvidon, član „Vesne“ je tipičen Slovenec. Njegova „Cerkev na bregu“, „Narodna pesem“ in „Moja nevesta boš, jaz pa bom kmal' tvoj mož“ utelesenost pristnih slovenskih ljudi in pristne slovenske prirode. Birola bi mogel postati slovenski Juhani Aho.*«²⁴

20 V *Slovanu* : mesečniku za književnost, umetnost in prosveto (1/9, 1903, str. 299) je v razdelku 'Umetnost' poročevalec zapisal: »Akademično društvo „Vesna“ na Dunaju. Že več let so se izražale želje, da bi se združili vsi na Dunaju živeči slovanski akademiki upodablajočih umetnosti v skupno društvo. A že na prvih sestankih se je pokazalo, da za društvo na tako širni podlagi nedostaja pripravnih tal, tako radi razlike jezika, kakor radi oddaljenosti kulturnih središč in sploh premale medsebojne dotike severnih in južnih Slovanov. Zato so letos sklenili Hrvati in Slovenci, pri katerih so te razmere ugodnejše, za sedaj ustanoviti samo hrvatsko-slovensko društvo, uplivati pa na druge slovanske akademike umetnosti ter jih vzpodbujati, da si ustanove enaka društva.«

21 Žerovc, Vesna ob izviru umetnosti, str. 51 (op. 1).

22 *Katalog izloženih umetniških dela na 1. jugoslovenskoj umetniškoj izložbi u Beogradu.*

23 Novica z naslovom »Prodane slike slovenskih umetnikov v Belgradu« za vsako odkupljeno delo natančno navaja avtorja in naslov dela, novega lastnika in odkupno ceno. *Ljubljanski zvon* 25/1 (1905), str. 62–63.

24 G. A. Matoš, Jugoslovanska umetniška razstava. *Slovan*, 2/12 (1903–1904), str. 384. – Finci so

Matoš nato nadaljuje s komentarjem, namenjenim še preostalim vesnanom in Slovencem na splošno:

»Sličen mu je po temperamentu Maksim Gaspari, tudi član „Vesne“; – to je tudi dober humorist! „Radost“ – debelo fante svira harmoniko nad veselimi ribicami v studencu – je lepa idilska fantazija!

Moral bi se ustaviti dalje časa pri portretih Svetoslava Martina Peruzzija in Henrike Šantlove,²⁵ dveh odličnih članih „Vesne“, toda potegnila me je k sebi krasna karikatura Hinka Smrekarja „Katoliški mladeniči“, ki je pač najboljša na razstavi.

Tudi umetniški predmeti za pohišje i. dr. Rozike Severjeve,²⁶ Zalke Novakove²⁷ in Aleksandra Šantla kažejo veličino slovenskega modernega

podobno kot Slovenci v 19. stoletju doživljali narodni preporod, ki je bil podlaga političnemu osveščanju in proti koncu stoletja tudi politični organiziranosti. Član precej radikalno usmerjene Mlade Finske je bil tudi Johannes Brofeldt (1861–1921), s psevdonimom Juhani Aho, žurnalist in literat, devetkratni kandidat za Nobelovo nagrado; sprva je ustvarjal v realističnem duhu, nato pa se je pod vplivom aktualnih političnih struj prelevil v neoromantika.

- 25 Slikarka Henrika Šantel (1874–1940) izhaja iz znamenite slikarsko-glasbene družine Šantel iz Gorice. Slikarka je bila že mati Avgusta st. Šantel (1852–1935), slikarja sta bila sestra Avgusta ml. (1876–1968) in brat Aleksander oziroma Saša, s slikanjem se je uspešno poskušala prezgodaj umrla sestra Danica (1885–1920). Henrika se je med leti 1891 in 1895 šolala na Ženski akademiji v Münchnu; v bavarsko prestolnico se je vrnila in se v letih 1907–1908 tri semestre izpopolnjevala pri krajinarju Avgustu Hellmannu (1868–?); nazadnje je bila pol leta še na Dunaju, kjer si je nabirala znanja o grafičnih tehnikah – predvsem o jedkanici – pri Ludwigu Michaleku (1859–1942). Preživljala se je z umetnostjo – s slikanjem in poučevanjem slikarstva. V Gorici je po materi prevzela vodstvo zasebne slikarske šole; v Mariboru, kamor se je mati s hčerama preselila po koncu velike vojne, je Henrika poučevala zasebno; od leta 1929, ko sta se z materjo preselili v Ljubljano, je poučevala v zasebni šoli Probuda, pobudnici in nesojeni predhodnici ljubljanske likovne akademije. – Henrika Šantel je bila izšolana v tradiciji münchenskega realizma, ki ga je pleneristično poživila, še posebej z uporabo svetlejšega oziroma kontrastnejšega kolorita. Njena dela izdajajo solidno akademsko slikarsko znanje. Virtuozno je na platno odslikavala videno, dobro se je znala prilagajati naročnikom, iz del, ki jih je slikala za lastno veselje, pa vejeta sproščenost in igrivost čopiča.
- 26 Rozika Sever (1879–1963), bolj znana kot Ruža Šantel (leta 1907 se je poročila s slikarjem in glasbenikom Sašem Šantlom), je v Ljubljani obiskovala Strokovno šolo za umetno vezenje in šivanje čipk; nadalje je znanje izpopolnjevala na Dunaju. Tam se je družila s slovenskimi študenti umetniških smeri in postala članica umetniškega kluba Vesna.
- 27 Zalka Novak (1880–po 1940), znana tudi kot Rozalija Dada Novak, je v Ljubljani leta 1900 zaključila t. i. Dnevno šolo za umetno vezenje in šivanje čipk; dalje se je tako kot Ruža Sever (glej op. 26) šolala na dunajski umetno-obrtni šoli (Mateja Kos, Reforme oblikovanja v 19. stoletju in obrtno šolstvo, str. 137); družila se je s slovenskimi študenti umetniških smeri in bila članica umetniškega kluba Vesna (glej op. 24). Na Dunaju se je zbližala s filozofom Maksom Severjem, Ružinim bratom, poznejšim profesorjem slovenščine, latinščine in grščine, s katerim se je leta 1904 poročila. Zaradi hitro rastoče družine Zalka Dada Sever ni imela več dovolj časa za umetniško ustvarjanje. Leta 1917 je vdovela in v skromnih razmerah skrbela za svojih šest otrok. – Iskreno se zahvaljujem kolegici dr. Lidiji Tavčar, ki mi je nesebično posredovala osnovne podatke o Zalki Novak.

*gibanja, kajti med Slovenci prehaja umetnost že v potrebo. Socialna naloga umetnosti pa je ta, da nas v najintimnejšem življenju obdaja z lepoto, da vse naše življenje, javno in privatno estetizira ... In Slovenci hočejo to!*²⁸

Po zaključku študija na Dunaju se je Gvidon Birolla leta 1907 vrnil domov in si v domači hiši v Škofji Loki uredil atelje.²⁹ Tam ga je večkrat obiskal impresionistični slikar Ivan Grohar (1867–1911), ki se je v tistih letih pogosto mudil v Loki in njeni okolici. Očitno sta se kolega – slikarja kljub različni izrazni usmerjenosti cenila,³⁰ kar je moč sklepati na osnovi njunih del: Gvidon Birolla je naslikal portret Ivana Groharja,³¹ Birolla pa se je Groharju rad pridružil pri slikarskih potepanjih po Loškem hribovju.³²

Žal pa se je čas brezskrbnega predajanja slikarskemu ustvarjanju Gvidonu Birolli prehitro iztekel. Leta 1910 se je smrtno ponesrečil najstarejši brat Josip, ki je vodil apnenico v Zagorju ob Savi. Podjetje je ustanovil že mamin brat Ivan, od njega pa je bila odvisna vsa družina. Bil je brez otrok in ko je leta 1901 umrl, je lastnica podjetja postala Antonija Birolla, Gvidonova mati. Iz Škofje Loke se je preselila v Zagorje, dejansko pa je podjetje do svoje bridke smrti vodil sin Josip. Po tem nesrečnem dogodku se je naš slikar znašel v nezavidljivem položaju: po bratovi smrti je prevzel vodenje apnenice, hkrati pa ga je še vedno zaposlovalo umetniško ustvarjanje. Tako razdvojen je zdržal sedem let, nato pa se je odločil, da se posveti le družinskemu podjetju in je slikarsko stojalo pospravil v kot. Apnenica v Zagorju mu je povzročala velike skrbi, saj je postajala vse manj rentabilna; leta 1928 jo je nazadnje moral zapreti. Vendar podjetniška žilica Gvidonu ni dala miru: iskal je primerno lokacijo, kjer bi postavil novo apnenico. Našel jo je v bližini Kresnic, kjer so bila ležišča kakovostnega apnenca pa tudi železnica ni bila daleč. Pogoji so bili torej skoraj idealni za postavitev nove apnenice. Kupil je moderno peč, postavil tovarno žičnico, ki je dovažala surovino iz kamnoloma z nasprotnega brega Save, poskrbel je za lastno proizvodnjo električne energije, po načrtih Jugoslovanske državne železnice je bil položen industrijski tir s kretnicami.

28 Glej op. 24, prav tam.

29 V loški *Knjigi hiš v Škofji Loki II* je zabeleženo, da je bil v Hudorevnikovi hiši, Kloštrska gasa 1, leta 1908 izveden gradbeni poseg; Gvidon Birolla je v drugem nadstropju v eni izmed sob povečal okno in prostor spremenil v atelje. V: Štukl: *Knjiga hiš v Škofji Loki II*, str. 133.

30 Birolla je »zapustil dragocen opis Groharjevega načina slikanja«. – Smrekar, Gvidon Birolla, str. 7.

31 Gvidon Birolla: *Ivan Grohar*; olje/lepenka, 35,0 x 27,0 cm; sign. d. sp.: GB (Narodna galerija, inv. št. NG S 1848).

32 Gvidon Birolla: *Pokrajina*; olje/platno, 55,0 x 75,5 cm (Narodna galerija, inv. št. NG S 1951); Gvidon Birolla: *Gorajte*, olje/platno, 23 x 50 cm (Loški muzei, inv. št. LMSK;UZ-0000549); Ivan Grohar: *Hribček*, 1910; olje/platno, 50,3 x 74,0 cm; sign. in dat. l. sp.: *I. G. 910*. (Narodna galerija, inv. št. NG S 1372).

*Gvidon Birolla pri slikanju; črno-bela fotografija.
(hrani: družinski album Birollovih, zasebna last)*

Vsa gradbena dela so bila zaključena 28. marca 1930 in podjetje je začelo delovati.³³ Izkazalo se je, da je bila investicija več kot upravičena; čez sedem let je Gvidon Birolla apnenico v Kresnicah razširil ter postavil še drugo peč.³⁴ Tam podjetje za proizvodnjo apna z dvema pečema deluje še danes.

V poznih tridesetih letih, ko je apnenica v Kresnicah uspešno delovala in prinašala družini blagostanje, in po zaključku krajše politične kariere v Banskem svetu Dravske banovine (1931–1935),³⁵ se je v Gvidonu Birolli, razbremenjenemu skrbi, ponovno prebudila slikarska žilica. Poprijel je za čopič in v likovni govorici, ki si jo je izoblikoval v mladosti, do konca življenja večinoma variiral podobe, ki so nanj naredile močan vtis v zgodnjem ustvarjalnem obdobju.³⁶

33 Vehovec: *Delovanje tovarnega žičničnega sistem IAK Kresnice : diplomsko delo*, str. 3–5.

34 S.n., *Industrija apna v Kresnicah : prvi obrat velikega kombinata*.

35 Stiplovšek, *Banski svet Dravske banovine (1930–1935) : prizadevanja banskega sveta za omilitev gospodarsko-socialne krize in razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti v Sloveniji ter za razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine*, str. 114 in dalje. – Za informacijo o Birollovi politični dejavnosti se iskreno zahvaljujem sodelavcu dr. Andreju Smrekarju.

36 Simonišek, *Slovenska secesija*, str. 114.

In kaj nam pripoveduje *Dama v vijolični obleki*?

V inventarni knjigi Narodne galerije specialne zbirke 'fond D' je temu miniaturnemu ženskemu portretu prvotno pripadal naslednji zapis: *inv. št. NG D 351-12, večbarvna risba – ženski celopostavni portret, 8,6 x 5,8 cm*. Galeriji jo je darovala slikarjeva sorodnica, in sicer v sklopu donacije dela slikarjevega osebne- ga arhiva.³⁷ Med tedaj prevzetimi dokumenti je v Narodno galerijo prispel tudi celopostavni ženski fotoportret iz tržaškega ateljeja Ed. Lichtensterna,³⁸ ki je imel prostore na naslovu Corso št. 9.

Ker upodobljenki z obeh dokumentov izdajata precejšnjo podobnost, se je zastavilo vprašanje, kdo je portretiranka. Pri nadaljnjem pregledovanju slikarjeve zapuščine naletimo na še en ženski portret podobne postavitve; tudi tega hranimo v Narodni galeriji, in sicer v okviru slikarskega umetnostnega fonda.³⁹

Če primerjamo zadnjo s predhodnima, ugotovimo, da je portretiranka ista dama – Antonija Birolla – slikarjeva mati, kar so leta 2015 potrdili tudi umetniko- vi sorodniki. Antonija v vseh treh primerih stoji v tričetrtinskem profilu, pogled ima zazrt v gledalca, leva roka je prosto spuščena, desna pa počiva na novobaroč- ni mizici z dvojno volutasto oblikovanimi nogami na fotografiji in miniaturi ozi- roma na diskretno okrašenem predalčniku z novobaročnim podnožjem na oljni sliki. V vseh treh primerih ima upodobljenka enako pričesko. Oblečena je v dolgo, ozko opasano obleko enakega kroja. Život z okroglim vratnim izrezom se ne prilega tesno telesu in se spredaj po sredini zapenja z drobnimi gumbi; rokavi so dolgi, krilo se bogato širi do tal. Obleka s fotografije je krojena iz črtastega blaga, rob rokavov in spodnji rob krila obroblja okrasni trak. Obleka na miniaturi je ciklamno-vijolične barve; ob natančnem ogledu pa smo opazili, da skozi neena- komerni vijolični kolorit preseva črtasta draperija. Miniatura je zato morala v restavratorski atelje, kjer je konservatorica-restavratorica Tina Buh miniaturni akvarelni portret ločila od podložnega lista; rezultat tega posega je bilo odkritje, da je osnova akvarelni miniaturi za dobrega pol centimetra zgoraj odrezana albu- minska fotografija iz tržaškega Lichtensternovega ateljeja, kar potrjuje doslej skrita fotografova signatura na hrbtni strani.⁴⁰ Kot zanimivost naj še dodam, da mi je starejša slikarjeva sorodnica leta 2003 povedala, da doma še hranijo Antonijino obleko s te miniaturre. Slikarjeva mati je na oljnem portretu odeta v svetlejšo modro obleko, pod katero nosi belo srajco, ki sega izpod nje le tik ob vratu in ob

37 Akt NG št. 7/13–87 z dne 13. 3. 1987.

38 Ed. Lichtenstern: *Celopostavni portret dame*, [okoli sredine 2. polovice 19. stol.]; albuminska fotografija: 9,2 x 5,7 cm, podložni karton: 10,5 x 6,0 cm; d. sp. pod fotografijo: *Ed. Lichtenstern*, sr. hrbtne strani: *Fotografia* [v ščitcu] / *Ed. Lichtenstern* / *Trieste* / *Corso No. 9* (Narodna galerija, inv. št. NG D 351–13(1)).

39 Gvidon Birolla: *Antonija Birolla*; olje/lepenka, 30,0 x 19,5 cm; sign. d. sp.: *Birolla* (Narodna galerija, inv. št. NG S 1966).

40 Iskreno se zahvaljujem sodelavki, konservatoriki-restavratoriki Tini Buh za prijazno in kolegial- no pomoč.

Gvidon Birolla: *Dama v vijolični obleki*; preslikana albuminska fotografija, 8,6 x 5,7 cm; Narodna galerija Ljubljana, inv. št. NG D 351-12. (hrani: Narodna galerija, Ljubljana)

Atelje Ed. Lichtensterna (Trst): *Antonija Birolla*; albuminska fotografija, 9,2 x 5,7 cm (podložni karton: 10,5 x 6,0 cm). (hrani: Narodna galerija, inv. št. NG D 351-13 (1))

Gvidon Birolla: *Antonija Birolla*; olje/vezana plošča, 30,0 x 19,0 cm; sign. d. sp.: *Birolla*. Narodna galerija Ljubljana, inv. št. NG S 1966. (hrani: Narodna galerija, Ljubljana; foto: Bojan Salaj)

koncu rokavov. Natančnejšemu opazovalcu se oko ne ustavi le na upodobljenki, temveč pozornost vzbudi tudi prostor oziroma okolje, v katerega je naša dama postavljena.⁴¹ Na izvirni fotografiji stoji pred nevtrarno steno. Na akvarelirani fotografiji pa že slutimo razdelitev stene na večinoma nevtralne ploskve v enakih razmerjih, kakršna je členitev stene na oljni sliki, kjer je za Antonijo zgoraj polkrožno zaključeno širše okno.⁴² Desno od okna je ozek pas stene, na levi pa širši, z naslikano obešeno sliko, s podobo doprsnega moškega portreta; pravokotno obliko slike na steni slutimo tudi na akvarelni miniaturi. Iz vsega navedenega nedvomno lahko zaključimo, da je fotoportret – tako izvirnik kot akvarelna miniatura – služil kot predloga za nastanek oljnega portreta.

41 Birollovi sorodniki so mi leta 2016, ko sem poizvedovala o obleki, sporočili, da so jo zaradi dotrajanosti zavrgli. Zdaj obžalujem, da se pred leti, ob prejemu informacije o obstoju Antonijine vijolične obleke, nisem pri odgovornih v Narodni galeriji bolj odločno zavzela, da bi jo pridobili; s tem bi ohranili enega redkejših primerov oblačilne kulture iz našega okolja, upodobljenega na umetniški sliki.

42 Skozenj je viden resnični mestni izsek Škofje Loke, kakršnega je bilo mogoče videti iz zgornjega nadstropja Antonijine hiše na Kloštrski gasi 1, in sicer z jugozahodnega vogala: pogled se najprej ustavi na močno skrajšani fasadi nunske cerkve, razgled pa dalje seže do Loškega gradu v ozadju.

Gvidon Birolla: *Feliks Birolla*; olje/vezana plošča, 30,0 x 19,6 cm; sign. d. sp.: *Birolla*, Narodna galerija Ljubljana, inv. št. NG S 1965. (hrani: Narodna galerija, Ljubljana; foto: Bojan Salaj)

Gvidon Birolla: *Ivan Grohar*; olje/lepenka, 35,0 x 27,0 cm; sign. d. sp.: GB [vpraskano]. Narodna galerija, Ljubljana, inv. št. NG S 1848. (hrani: Narodna galerija, Ljubljana; foto: Bojan Salaj)

Kot *pendant* maminemu oljnemu portretu je Gvidon Birolla naslikal še očetovega.⁴³ Upodobil je samozavestnega mladega moža z brki; v njem prepoznamo portretiranca z naslikane slike na oljnem portretu slikarjeve matere. Oče je oblečen v rjave hlače, telovnik in suknjič enake barve; spodaj nosi belo srajco z ovratnikom, pod katerim ima zavezano rdečo kravato, znamenje njegovega hrvaškega porekla; na srednji gumb zapetega telovnika je pripeta zlata verižica žepne ure. Levo roko drži v boku, z desno pa se naslanja na zidec odprte stebrne lope. V ozadju vidimo strnjeno kamnito mesto na griču, domnevno Feliksov oziroma Fortunatov rodni Pazin. Tudi ta portret je Gvidon lahko naslikal le s pomočjo fotografije, saj je imel komaj tri leta, ko mu je oče umrl.

Po fotografski predlogi je Gvidon Birolla segel tudi pri upodabljanju predhodno omenjenega portreta prijatelja in slikarja Ivana Groharja.⁴⁴ Zagotovo je imel pri slikanju pred sabo Groharjev fotoportret ljubljanskega fotografa Ivana Kotarja (1865–1908),⁴⁵ ki je danes del t. i. Zbirke upodobi-

[Ivan Kotar]: *Ivan Grohar*, [ok. 1909]; tisk. (*vir*: Ljubljanski zvon, 48/12 (1928), priloga)

- 43 Gvidon Birolla: *Feliks Birolla*; olje/lepenka, 30,0 x 19,5 cm; sign. d. sp.: *Birolla* (Narodna galerija, inv. št. NG S 1965).
- 44 Gvidon Birolla: *Ivan Grohar*; olje/platno, 35,0 x 27,0 cm; sign. dat. d. sp.: *GB* [vpraskano] (Narodna galerija, inv. št. NG S 1848).
- 45 O življenju fotografa Ivana Kotarja ni znanega veliko, ohranjenih pa je nekaj fotografij, iz katerih lahko sklepamo, da je bil zaveden Slovenec. Deloval je v zadnji četrtini 19. in v prvem desetletju 20. stoletja. Očitno se je preživiljal s portretiranjem. Med njegovimi strankami so bile znane osebnosti iz kulturnega in javnega življenja: poleg že omenjenega slovenskega slikarja Ivana Groharja so Kotarjev fotoatelj obiskali še slovenski pripovednik, dramatik, kritik, jezikoslovec in politični publicist Fran Levstik (1831–1887), slovenski pesnik Fran Cimperman - Serafin (1852–1873), slovenska pesnica, pisateljica in prevajalka Luiza Pesjakova (1818–1898) in slovenska pesnica in pisateljica Pavlina Pajk (1854–1901). Kotar je tudi avtor imenitnega skupinskega fotoportreta c. kr. poštinih in brzojavnih uslužbencev v Ljubljani (1905), ki je nastala v spomin ob cesarjevem 75. rojstnem dnevu. Istega leta je naš fotograf ustvaril znamenite posnetke ob slavnostnem odkritju Prešernovega spomenika na Marijinem trgu v Ljubljani. Za Kotarja lahko trdimo, da je bil kronist časa: njegova je fotodokumentacija postavitev *Prve slovenske umetniške razstave* v ljubljanskem Mestnem domu (1900) (Narodna galerija, f. Ivana Kobilca, inv. št. NG D 499 / 1–4; objavljeno v: *Dom in svet*, XIII, 1900, št. 23, priloge, s. p. – brez navedbe avtorstva), dela nove stenske poslikave Mateja Sternena v trnovski

tev znanih Slovencev v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.⁴⁶ Čas in pogoji hranjenja fotografiji niso prizanašali, saj je precej zbledela. Kljub vsemu pa imamo nedvomno opraviti s posnetkom, ki je bil reproduciran tudi kot priloga zadnje številke *Ljubljanskega zvona* v letu 1928,⁴⁷ kjer je na portretirancu dobro viden vsak detajl. Upodobljen je z rahlo priprtimi očmi, zagledan naravnost v gledalca; ima kratke, rahlo kodraste lase, precej močne obrvi, brado in pretirano dolge neukročene brke. Oblečen je v belo srajco, telovnik in suknjič s precej širokim ovratnikom; oprsje je tričetrtinsko zasukano v desno, na podlakti leve roke, v kateri drži cigaro, mu počiva desnica. Birolla je za svojo upodobitev uporabil le ožji izrez glave z vsemi značilnimi detajli, oprsja pa je na naslikanem portretu le toliko, da je viden zasuk v desno.

Likovni umetniki so pri svojem ustvarjanju radi segali po fotografiji kot pripomočku. Na slovenskih tleh je bila fotografija prisotna že v najzgodnejšem obdobju, in sicer takoj po uradnem izumu.⁴⁸ Fotografske tehnike in postopki so v letih do okoli 1880 doživeli intenziven in uspešen razvoj ter tolikšen razmah, da je bila fotografija dosegljiva že širšemu krogu uporabnikov. Slovenske dežele niso nič zaostajale, saj je bil že leta 1886 Josip Sadnikar (1863–1952) ponosen lastnik fotoaparata, Ivan Šubic pa je leta 1889 v Ljubljani ustanovil amaterski fotoklub, drugi v tedanji državi.⁴⁹ Slovenski likovni umetniki so se hitro spoprijateljili s fotografijo in jo prepoznali tudi kot nadomestek za skicirko. Fotografirali so sami⁵⁰ ali pa so segali po fotografijah drugih

cerkvi v Ljubljani (Narodna galerija, f. Matej Sternen, inv. št. NG D 167–1), blagoslova ogelne-
ga kamna pri Škofovih zavodih v Št. Vidu nad Ljubljano (1901), odprtja »Jubilejnega mostu
cesarja Franca Jožefa I.« v Ljubljani (1901) ter nesrečnega pogorišča v Horjulu (1905).
Kotarjevo ostro oko so privlačili tudi kulturni spomeniki in naravne znamenitosti; med ohranjenimi je pogled na zunanjščino prenovljene cerkve Device Marije v Polju pri Ljubljani (1900), imenitna notranjščina ljubljanske stolnice (1903), v Muzejskem parku v Ljubljani leta 1903 odkriti Ganglov spomenik Janezu Vajkardu Valvasorju (1904) in vhod v Postojnsko jamo (1903). –

Vir za vse (z izjemo dveh že navedenih): https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Photographs_by_Ivan_Kotar.

- 46 Ivan Kotar: *Ivan Grohar*, zadnje desetletje 19. stol.; albuminska fotografija (?) (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:img-OYRVE8FX>, 25. 6. 2017).
- 47 *Ljubljanski zvon* : mesečnik za književnost in prosveto, 48/12 (1928), [str. 769].
- 48 Leta 1839 je francoska Akademija Louisa Daguerreju (1787–1851) potrdila izum fotografije oziroma t. i. dagerotipije, že leta 1842 pa je Janez Puhar (1814–1864), naš kranjski rojak, izumil fotografijo na steklo oziroma *hyalotipijo*, kakor jo je sam poimenoval. First, *Puharjeva šifra* : skrivnostni izum prvega slovenskega fotografa.
- 49 Ljubljanski fotoklub je bil ustanovljen le dve leti za dunajskim. Glej: Kambič, Dinamični prepleti fotografije in slikarstva v obdobju od 1890 do 1920, str. 166–167.
- 50 Ivana Kobilca (1861–1926), Ferdo Vesel (1861–1946), Rihard Jakopič (1869–1943), Matej Sternen (1870–1949), Matija Jama (1872–1947), Milan Klemenčič (1875–1957), Avgusta ml. Šantel (1876–1968), Saša Šantel (1883–1945) in Maksim Gaspari (1883–1980).

fotografov,⁵¹ kar je večkrat storil tudi Gvidon Birolla. Zanimivo je, da v njegovi zapuščini ni fotoaparata, v bogati domači knjižnici, polni naravoslovne in tehnične literature, pa tudi ne literature o fotografiji.

VIRI IN LITERATURA:

Akademično društvo „Vesna“ na Dunaju. V: *Slovan : mesečnik za književnost, umetnost in prosveto* 1/9, Ljubljana : Zvezna tiskarna, 1903, str. 299.

https://austria-forum.org/af/Bilder_und_Videos/Historische_Bilder_IMAGNO/Griepenkerl%2C_Christian/00120243 (10. 5. 2017).

https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Photographs_by_Ivan_Kotar (25. 6. 2017).

Čopič, Jelisava: *Gvidon Birolla*. Ljubljana : Narodna galerija, 1952, [30] str.

Dobida, Karel: Slikar Gvidon Birolla : ob razstavi v Narodni galeriji v Ljubljani. V: *Novi svet*, 7/5 (1952), Ljubljana : Državna založba Slovenije 1952, str. 468-474.

First, Blaženka: *Puharjeva šifra : skrivnostni izum prvega slovenskega fotografa = The Puhar code : the enigmatic invention of the first Slovene photographer*. Ljubljana : Narodni muzej, 2014.

Golob, France: Ivan Šubic, utemeljitelj obrtno in umetno-obrtno šole na Slovenskem. V: *Loški razgledi* 31, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1984, str. 98-114.

Industrija apna v Kresnicah : prvi obrat velikega kombinata. V: *Ljudska pravica* št. 109 (11. 5. 1951), Lendava : M. Kranjec, 1951.

Jamar - Legat, Jeja: Spomin na slikarja Gvidona Birolla : ob stoletnici rojstva. V: *Loški razgledi* 28, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1981, str. 305-308.

Kambič, Mirko: Dinamični prepleti fotografije in slikarstva v obdobju od 1890 do 1920. V: *Slovenski impresionisti in njihov čas 1890-1910*, Ljubljana : Narodna galerija, 2008, str. 166-167.

Katalog izloženih umetniških dela na 1. jugoslovenskoj umetniškoj izložbi u Beogradu. Beograd : Električna nova trgovačka štamparija, 1904, 32 str.

Kos, Mateja: Reforme oblikovanja v 19. stoletju in obrtno šolstvo. V: *Zbornik za Staneta Bernika*, Ljubljana : Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo : Filozofska fakulteta, 2009, str. 118-142, 137 str.

Matoš, G. A: Jugoslovanska umetniška razstava. V: *Slovan : mesečnik za književnost, umetnost in prosveto*, 2/12, Ljubljana : Zvezna tiskarna, 1904, str. 382-384.

Pavlovec, Andrej: Slikar Gvidon Birolla : ob razstavi v loškem muzeju v počastitev njegove osemdesetletnice. V: *Loški razgledi* 8, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1961, str. 103-111.

Prodane slike slovenskih umetnikov v Belgradu. V: *Ljubljanski zvon : mesečnik za književnost in prosveto* 25/1, Ljubljana : Tiskovna zadruga, 1928, str. 62-63.

Prva slovenska umetniška razstava v Ljubljani. V: *Dom in svet : ilustriran list za umetnost in za znanstvo* XIII, št. 23, v Ljubljani : Katoliško tiskovno društvo, 1900, [str. 728-729], slikovna priloga brez navedbe avtorstva.

51 Znan je *Sejalec* Ivana Groharja, ki je nastal s pomočjo fotografske predloge *Sejalca* Avgusta Bertholda (1880-1919). Sosič, Fotograf Avgust Berthold, slovenski impresionist, str. 188-191.

- Simonišek, Robert: Heroizem v ritmu starodavne pesmi stopajočih likov Gvidona Birolle. V: *Slovenska secesija*, Ljubljana : Slovenska matica, 2011, str. 113-124.
- Smrekar, Andrej: Gvidon Birolla. V: *Podoba knjige – knjiga podob – / 4. slovenski bienale ilustracije*, Ljubljana : Zveza društev slovenskih likovnih umetnikov, 1999, str. 7-8.
- Sosič, Sarival: Fotograf Avgust Berthold, slovenski impresionist. V: *Slovenski impresionisti in njihov čas 1890-1910*, Ljubljana : Narodna galerija, 2008, str. 188-191.
- Stiplovšek, Miroslav: *Banski svet Dravske banovine (1930–1935) : prizadevanja banskega sveta za omilitev gospodarsko-socialne krize in razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti v Sloveniji ter za razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine*. Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006, 343 str.
- Šijanec, Franc: Gvidon Birolla : slikar našega kmečko-folklornega življenja – ob umetnikovi 70-letnici. V: *Primorski dnevnik* 6/237 (7. 10. 1951), Trst : Založništvo tržaškega tiska, 1951, str. 4.
- Šijanec, Fran: *Sodobna slovenska likovna umetnost*. Maribor : Obzorja, 1961, str. 69-81.
- Štukl, France: *Knjiga hiš v Škofji Loki, II, Klobovsova ulica, Mestni trg, Spodnji trg, Cankarjev trg, Blaževa ulic : druga polovica 18. stoletja do 1984*. Škofja Loka [i. e.] Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 1984, str. 133-134.
- Vehovec, Marjan: Delovanje tovarnega žičniškega sistem IAK Kresnice : diplomsko delo (B&B višja strokovna šola), Ljubljana : [M. Vehovec], 2012, str. 3-5 – Glej: https://www.bb.si/doc/diplome/Vehovec_Marjan.pdf (6. 5. 2017).
<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:img-OYRVE8FX>, (25. 6. 2017).
- Žerovc, Beti: Vesna ob izviru umetnosti. V: *Potlačena umetnost : zbornik*, Ljubljana : Open Society Institute, 1999, str. 51-77.

Zusammenfassung

Der Lebensweg von Gvidon Birolla und die Dame im violetten Kleid

Gvidon Birolla (1881–1963), der Maler und Illustrator wurde in Triest geboren. Einen Teil seiner Kindheit, bis zum Volksschulabschluss (1884–1892) verbrachte er in Škofja Loka, von hier stammte seine Mutter Antonija Birolla (geb. Šink, aus dem Hudavernik Haus). In Ljubljana besuchte er zuerst die Unterstufe des Gymnasiums und danach die Fachschule für Holzbehandlung. Im Herbst 1901 immatrikulierte er an der Akademie der bildenden Künste in Wien.

In der Hauptstadt hat er nicht nur studiert, sondern hat sich der Nationalerweckung beim Schaffen und bei der Arbeit gewidmet. Birolla ist einer der Mitgründer des Verein Vesna, ein Künstlerverein der slowenischen und kroatischen Schüler und Studenten, dass schon im Jahr 1902 in Wien sein Wirken begann, offiziell wurde es dann erst am 9. Mai 1903 gegründet. Die Vereinsmitglieder haben im heimischen Raum nach volkstümlichem Kulturerbe gesucht, indem fanden sie Motive für ihr künstlerisches Wirken in einer Manier der Secession, das einem breiten Kreis der slowenischen Bevölkerung verständlich wäre. Mit anderen Vesnaner nahm Birolla, im Jahr 1904, an der „Ersten Jugoslawien Ausstellung“ in Belgrad teil. Der Maler

hatte mit dreiundzwanzig Jahren Erfolg: Die Kritik hat ihn gut angenommen, von den vier ausgestellten Werken wurden drei verkauft, davon hat eines – die „Kirche am Berg“ – König Peter I. Karadorđević gekauft.

Birolla studierte in der Klasse von Prof. Christian Griepenkerl (1836–1916) und machte sein Abschluss im Jahr 1906. Im nächsten Jahr kehrte er Heim und schöpfte in Škofja Loka und Umgebung. Im Jahr 1910 ist bei einem Unfall sein Bruder, der die familiäre Firma – ein Kalkofen in Zagorje führte, tödlich verunglückt. Gvidon hat die Führung des Kalkofens übernommen und war bis 1917 zwischen dem Betrieb und dem künstlerischen Schöpfen gespalten; danach hat er sich für das Geschäft entschieden und sich dem gänzlich gewidmet. Der Kalkofen wurde nach Kresnice verlegt, vergrößert und modernisiert. Zur künstlerischen Schöpfung kehrte er erst in den späten dreißiger Jahren des 20. Jh.; dabei blieb er seiner bildnerischen Art der früheren Zeit treu und variierte meistens Bilder, die in ihm in jungen Jahren starken Eindruck gelassen haben.

Im Künstlerfundus der Nationalgalerie in Ljubljana werden 149 Zeichnungen und Aquarelle und 16 Ölbilder gehalten, im Loški muzej Škofja Loka bewahren sie 16 Werke auf Papier und 4 Ölbilder, im Muzej in galerije mesta Ljubljane halten sie jeweils zwei Aquarelle und Ölbilder, ein Ölbild wird im Gorenjski muzej in Kranj bewahrt und ein Aquarell im Slovenski etnografski muzej; einen beträchtlichen Teil seines Werkes ist im Privatbesitz.

Unter den Ölbildern in Narodna Galerija sind vier Porträts: „Porträt einer Ordensfrau“ (dat. 1900), „Ivan Grohar“, „Feliks Birolla“ und „Antonija Birolla“. Feliks und Antonija Birolla sind die Eltern des Malers; der slowenische Impressionist Ivan Grohar (1867–1911) kam gerne in Birollas Atelier in Škofja Loka, ihre Werke zeigen, dass die beiden in der Umgebung zusammen gemalt haben, obwohl ihre künstlerische Ausdrucksweise sehr verschieden war.

Die Nationalgalerie bewahrt nicht nur ein Teil des künstlerischen Opus von Birolla, sondern auch ein Teil seines Privatarchivs. Unter den Dokumenten sind zwei weibliche Ganzporträts: ein Fotoporträt (Albuminfotografie, 9,2 x 5,7 cm) im Fotoatelier Ed. Lichtenstern in Triest aufgenommen und die Dame im violetten Kleid, zunächst als mehrfarbige Zeichnung gekennzeichnet – weibliches Ganzporträt. Im Zusammenhang mit der Letzten wurden in der Narodna galerija neulich neue Entdeckungen gemacht: die Restauratorin Tina Buh fand heraus, dass es bei „Der Dame im violetten Kleid“ um ein koloriertes Fotoporträt (8,6 x 5,7 cm) handelt: Gvidon Birolla hat die Zweitabbildung der Fotografie aus dem Triester Fotoatelier Lichtenstern am oberen Rand abgeschnitten und übermalt. Mit der Hilfe von Verwandten des Malers haben wir die porträtierte Frau identifizieren können: Es handelt sich um Antonija Birolla (geb. Šink), die Mutter des Malers, das violette Kleid in dem Antonija porträtiert wurde, war im Jahr 2003, nach Erzählungen einer heute verstorbenen Verwandten des Malers, noch vorhanden; vor ungefähr zehn Jahren wurde das in die Jahre gekommene Kleid letztlich weggeworfen.

Das Ölporträt der Mutter behält die Körperhaltung der Porträtierten von der Fotografie. Der Maler hat sie in ein blaues Kleid mit dem gleichen Schnitt „umgekleidet“ und sie aus dem Atelier in ein Zimmer der Wohnung in Škofja Loka verstellt: Die rechte Hand ruht statt auf dem Tischchen im Fotoatelier auf einer Kommode mit einer kostbaren Hausuhr; an der Wand hängt ein Halbporträt des Vaters bzw. Gatten. Durch das Fenster sieht man von der Ursulinerkirche bis zur Burg - ein Ausschnitt der Stadtvedute von Škofja Loka. Gvidon Birolla stellte die Mutter in heimischer Umgebung in ihrem Geburtsort Škofja Loka dar. Gleich handelte er beim Porträt des Vaters, Fortunat bzw. Felix Birolla, der war halb Italiener und halb Kroat, in Pazin zu Hause. Der Sohn konnte ihn nur mit Hilfe eines Fotovorbilds darstellen, da er nur drei Jahre alt war, als er starb. Der Maler stellte den Porträtierten vor eine Loggia aus Stein; im Hintergrund sieht man am Nachbarhügel eine steinerne Stadt, wahrscheinlich den Geburtsort des Vaters Pazin. Die Gesichtszüge des Porträtierten sieht man auch auf dem gemalten Halbporträt über der Kommode auf dem Ölbild von Antonija Birolla; die Dimensionen des Bildes sind dem Porträt der Mutter gleich (30 x 19,5 cm). Ebenso hat sich Birolla beim Porträt von Ivan Grohar mit einer Fotovorlage geholfen; es sind Beweise vorhanden, dass der Autor der Fotografie Ivan Kotar (1865-1908) ein Fotograf aus Ljubljana war.

Pisatelj Matija Malešič in Škofja Loka (1891–1940)

Izvilleček

Matija Malešič je bil doma v Črnomlju, po 1. svetovni vojni je študiral pravo na Dunaju in v Zagrebu, kjer diplomiral. Zaposlil se je v državni upravi novo nastale države. V Škofjo Loko je prišel leta 1939. Pred tem je bil v več mestih okrajni glavar. Nenadoma je umrl na sedežu sreskega načelstva v Škofji Loki, kjer je tudi pokopan. Pisati je začel že v dijaških letih v ljubljanskem Marijanišču, kjer je ravnatelj prelat Andrej Karlin, doma v Pevnem, mlade nagovarjal k literarnemu ustvarjanju. Malešič je že v gimnazijskih letih prijateljeval tudi s prof. Ivanom Dolencem, soustanoviteljem Profesorskega ceha v Škofji Loki. Malešičeva dela so objavljale številne revije in založbe, nazadnje Dom in svet, ki ga je urejal dr. Tine Debeljak. Ne samo zaradi službenega mesta, tudi s prijateljevanjem in sodelovanjem z naštetimi znanimi Ločani je bil desetletja povezan s Škofjo Loko.

Ključne besede: Matija Malešič, literatura, okrajno glavarstvo, sreski načelnik, vojni dnevnik, Tine Debeljak, Ivan Dolenc.

Abstract

The writer Matija Malešič and Škofja Loka (1891–1940)

Matija Malešič came from Črnomelj. After World War I, he studied law in Vienna and Zagreb, where he graduated. He was employed in the state administration of the newly created state. He came to Škofja Loka in 1939, having previously been district head in several towns. He died suddenly at the district government headquarters in Škofja Loka, where he was also buried. He began to write in his student years at the Ljubljana Marijanišče, where the headmaster, the prelate Andrej Karlin of Pevna, encouraged the young to literary creativity. Malešič was also friends with Prof. Ivan Dolenc,

co-founder of the Teachers' Guild in Škofja Loka. Malešič's works were published by numerous magazines and publishing houses, most recently by Dom in svet, edited by Dr. Tine Debeljak. He was associated with Škofja Loka for decades, not only because of the post he held, but also through friendship and cooperation with the enumerated famous Loka citizens.

Key words: *Matija Malešič, literature, district board, district head, war diary, Tine Debeljak, Ivan Dolenec,*

Uvod

Matija Malešič.

O Matiji Malešiču nisem ničesar vedel vse do leta 1990, ko mi je ob nekem srečanju njegov sin Matija Malešič ml., takrat podpredsednik slovenske vlade, povedal, da je bil njegov oče loški okrajni glavar oziroma sreski načelnik in je pokopan na loškem mestnem pokopališču, kjer ima spomenik. Drugič sem na Malešiča naletel leta 2013 pri raziskovanju zgodovine Zdravstvenega doma Škofja Loka. Spomladi 1940 je bil Malešič namreč predsednik častnega odbora za prireditve ob desetletnici loške protituberkulozne lige. V ohranjenem vabilu je tudi obvestilo, da bodo prireditve »zaključili s slovesno otvoritvijo zdravstvenega doma in blagoslovitvijo Protituberkuloznega dispanzerja.«¹ V *Bibliografiji Loških razgledov*² nisem našel nobenega zapisa o Malešiču, zato menim, da je prav, da ga predstavim, saj je imel v letih 1939–1940 najpomembnejšo

upravno-politično funkcijo na Loškem, poleg tega je bil tudi dokaj bran pisatelj. Na zadnjem delovnem mestu je konec junija 1940 umrl, zadet od srčne kapi, in ni dočakal niti 49 let. V tem članku bo poudarek na njegovem življenju in delu v zadnjih letih življenja, torej predvsem v Škofji Loki, in povezavah z znamenitimi Ločani.

1 ZAL-ŠKL 63, Občina Škofja Loka, t. e. 143.

2 *Bibliografija Loških razgledov.*

Poreklo in šolanje

Matija Malešič (31. 10. 1891–25. 6. 1940) se je rodil v Črnomlju v Beli krajini. Po ljudski šoli v rojstnem kraju je šel v gimnazijo v Novo mesto, po četrtem letniku pa v Ljubljano, kjer je bival v Marijanišču. Po maturi leta 1913 je odslužil enoletni vojaški rok, a ni bil odpuščen, ker se je začela 1. svetovna vojna. V vojski je ostal polna štiri leta. Na soški fronti je bil 26. 11. 1915 ranjen, kar mu je pustilo trajno invalidnost, ki pa jo je z vztrajnostjo uspešno premagoval. Že med zdravljenjem je kot vojak začel s študijem prava na Dunaju in ga jeseni 1918 nadaljeval v Zagrebu, z odliko je diplomiral konec leta 1920. Kot upravni uradnik se je zaposlil v državni službi. Na delo je bil razporejen najprej v Slovenj Gradec, zatem v Mursko Soboto, Črnomelj in Maribor. Kot mnogi slovenski intelektualci, ki niso podpirali vladajočega režima, je bil konec poletja 1932 premeščen v Banja Luko, kjer je opravljal delo *tajnika pri banski upravi vrbovske banovine*.³ Po vrnitvi v Slovenijo je bil najprej nastavljen za sreskega načelnika v Slovenskih Konjicah. Leta 1937 je bil imenovan za načelnika v Logatcu, od koder je po dveh letih prišel v Škofjo Loko.

Okrajno glavarstvo v Škofji Loki

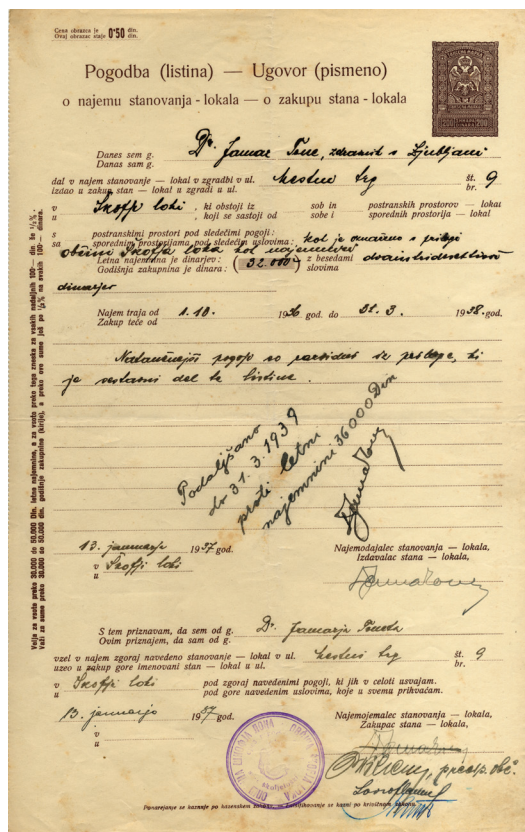
Škofjeloško območje je upravno najprej spadalo pod Okraj Kranj, ki ga je vodil okrajni glavar. Leta 1927 je Škofja Loka dobila status sreske izpostave tedanjega Sreza Kranj, ki ga je upravljalo sresko poglavarstvo, po letu 1929 pa Sresko načelstvo Kranj. Stvarne pristojnosti škofjeloške izpostave so se od leta 1932 povečevale in leta 1936 se je izpostava preoblikovala v samostojni **Srez Škofja Loka**, ki je začel delovati 15. 8. 1936. Poleg ožjega loškega območja je obsegal tudi občine v Poljanski in Selški dolini, od konca tega leta naprej pa tudi občino Črni Vrh nad Polhovim Gradcem.⁴ Občina Škofja Loka je morala poskrbeti za prostore sreskega načelstva. Našla jih je v Kajbitovi hiši na Mestnem trgu št. 9 (sedaj št. 5, op. avt.), njen lastnik je bil ljubljanski zdravnik dr. Anton Jamar. Ker so v hiši stanovale oficirske družine 1. planinskega polka, ki pa so odklonile izselitev, so jih morali izseliti sodno. Šele potem so z Jamarjem sklenili pogodbo o najemu. Postopke je vodilo županstvo škofjeloške občine. Stroške najema in vzdrževanja so prevzele občine, ki so spadale v novo načelstvo.⁵ Občina Škofja Loka je bila dolžna poskrbeti za primerno načelnikovo družinsko stanovanje.

Odlok o imenovanju okrajnega glavarja oziroma sreskega načelnika je podpisal kralj v Beogradu. Prvi škofjeloški sreski načelnik je bil Matej Kakl, ki pa se je jeseni leta 1939 upokojil. Ob njegovi upokojitvi je izpraznjeno mesto zasedel

3 Slovenski narod, št. 144, 26. 6. 1940, str. 2.

4 Povzetek historiat fonda <http://www.sironet.si/detail.aspx?id=335261>.

5 Povzeto iz: ZAL, Enota Škofja Loka, ŠKL 63, Občina Škofja Loka, Sreska izpostava in Sresko načelstvo 1926–1941, t. e. 92.

Matija Malešič, dotedanji sreski načelnik v Dolenjem Logatcu. Pisnih virov, ki bi pojasnili vzroke za zamenjavo delovnega mesta, nisem našel. Domneva, da bi na premestitev vplival Malešičev prijatelj prof. Dolenc, ki je bil v tistem času kot banovinski šolski nadzornik na sorazmerno visokem položaju, je ostala nepotrjena. Tudi načelnikov sin Matija Malešič ml. vzrokov premestitve ne pozna.

Datum prihoda novega sreskega načelnika v Škofjo Loko se je skrival vse do njegove smrti. V *Slovenskem narodu* sem zasledil podatek, da je prišel oktobra 1939.⁹ Matija Malešič ml. se spominja, da je *očka* z delom začel nekoliko prej, kot se je družina preselila iz Logatca v Škofjo Loko. Iz matičnega lista Osnovne šole Škofja Loka za učenca Matijo Malešiča sem izvedel, da je v Logatcu začel hoditi v

1. razred 1. 9. 1939. Starši so ga izpisali 3. 11. istega leta, v škofjeloško šolo pa ga vpisali 10. 11. 1939. Šolanje je zaključil 28. 6. naslednjega leta. Šele iz zapisa o Malešičevi smrti v *Slovincu* zvemo, da je službovanje v Škofji Loki nastopil 16. 10. 1939.¹⁰ Zapis je brez podpisa avtorja, ni pa izključeno, da ga je napisal prof. Dolenc, saj se v tem zapisu prvič pojavi posvetilo z nagrobne plošče, katerega avtor naj bi bil prav on. Za odločitev, da Malešič pride službovat v Škofjo Loko, se zdi pomenljiv stavek v enem od zadnjih pisem prijatelju Dolencu iz Banja Luke konec poletja 1935: »*Zdaj sem v mislih ves v Sopotnici, zeleni, lepi, slovenski, naši, Tvoji ...*« Torej ni presenetljivo, da je po vrnitvi v Slovenijo, natančneje na Štajersko, prevzel najprej glavarско mesto v Logatcu in nazadnje v Škofji Loki, kamor je prišel takoj, ko se je mesto okrajnega glavarja izpraznilo. Dolenc v knjigi *Moja rast* ne omenja, da bi bil povezan s premestitvijo Malešiča iz Logatca v Škofjo Loko.¹¹

V Škofji Loki nisem našel ljudi, ki bi se Malešiča oziroma njegove družine še spominjali, tudi Severjevi, ki so z Malešičevimi prijateljevali, se spominjajo samo njegovih potomcev.

Svojega očeta in kratkega bivanja v Škofji Loki se njegov sin Matija Malešič ml. živo spominja:

»*Bil sem najstarejši otrok v družini. Očka se spominjam kot visokoraslega moža, ki je imel neizmerno rad svojo številno družino. /.../ Imel je navado, da se je takoj po službi preoblekel in vsak dan odšel v drvarnico na dvorišču in žagal ter sekal drva za svoj hobi, bi danes rekli, čeprav za to ni bilo nobene potrebe. Vsak popoldan je odšel še na sprehod na bližnje hribe okrog Logatca in Škofje Loke. Še kak teden pred smrtjo sva se odpravila na Sv. Jošta pri Kranju. Večkrat sem ga spremljal na Lubnik, ki je bil iz doline in iz Vincarjev ob Selški Sori, kjer smo stanovali v vili Anka, ki jo je zgradil Planina iz ugledne družine v Škofji Loki, videti nad nami kot mogočna gora z novozgrajeno kočo na vrhu. Spominjam se, da je imel s sabo majhno beležnico, se večkrat ustavil in napisal kako misel, ki jo bo uporabil pri svojem pisanju.*«¹²

Pred Planinovo vilo Anka ob blagoslovitvi hiše aprila 1940. Z desne: Matija Malešič, Lovro Planina, loški župnik Podbevšek, Malešičeva soproga Elizabeta, kapucin pater Mavricij Teraš. (hrani: družinski arhiv)

10 N. n.: + Matija Malešič. *Slovenec*, letnik 68, št. 144, 26. 6. 1940, str. 8.

11 Dolenc, Ivan, 1991.

12 Malešič, 2016, str. 11.

Prijateljevanje s prof. Ivanom Dolencem

Na prireditvi v Logatcu, 1938. Z leve: Matija ml. in Elizabeta Malešič, sreski načelnik Malešič v uniformi, dr. Anton Korošec, n. n., Ivan Dolenc. (*hrani: družinski arhiv*)

Matija Malešič in prof. Ivan Dolenc iz Sopotnice sta bila velika prijatelja. Začetek njunega prijateljevanja sega že v leto 1908, ko sta se prvič srečala v Škofji Loki (o tem več v nadaljevanju). Ohranjeno je obsežno Malešičevo pismo Dolencu iz leta 1909.¹³ O njunem prijateljstvu priča tudi *ohranjena razglednica, ki mu* (Malešiču, op. avt.) *jo je pisal iz Ljubljane v dunajsko bolnišnico Rdečega križa dne 14. julija 1917 njegov prijatelj Ivan Dolenc*.¹⁴ Po zapisih njegovega sina Matija, ki se je rodil 11. 2. 1933 v Svečini pri Zgornji Kungoti pri Mariboru, je bil njegov očka (tako so ga klicali v družini, op. avt.) ob rojstvu prvega sina službeno že prisilno prestavljen v Banja Luko. V istem času je bil Ivan Dolenc iz enakih razlogov premeščen v Mostar. V tem času sta si dopisovala in se tudi srečevala. Matija Malešič ml. mi je tudi povedal, da je bil prof. Dolenc njegov krstni boter – prav tako tudi njegovemu bratu in sestram, torej vsem pisateljevim otrokom. Iz Dolencevega pisma prijatelju Malešiču povzemam, da so si bili zelo blizu: oba otroka imenuje z njunima družinskima ljubkovalnima imenoma *Tiče* in *Janko*, podpisal pa se je z *Boter*.¹⁵ Malešič se je takoj po prihodu v Škofjo Loko vključil v starodavni lončarski cunft (ceh, op. avt.).¹⁶

13 Pisal je iz Novega mesta kot četrtošolec, star dobrih 17 let. V pismu razloži svojo zavezanost literarnemu ustvarjanju z velikimi načrti za prihodnost in sporoči, da bo to jesen nadaljeval gimnazijsko šolanje v Ljubljani. Napoved je tudi uresničil. Pismo hranijo Malešičevi potomci.

14 Kramarič, 1992, str. 422.

15 Pismo prof. Dolenca Matiji Malešiču iz Mostarja, 16. 11. 1934.

16 N. n.: Pogreb Matija Malešiča v Škofji Loki. V: *Slovenec*, letnik 68, št. 146, str. 6.

Oblikovanje pogrebnega sprevoda spred sedeža sreskega načelstva na Placu pred Homanovo hišo. (hrani: družinski arhiv)

Pogrebni sprevod na Šolski ulici. Prvi z leve je ban Marko Natlaččen, tik za drugim oficirjem je notar Stevo Šink. (hrani: družinski arhiv)

Ob smrti so takoj poklicali zdravnika in duhovnika. Prvi je ugotovil vzrok smrti, drugi pa je opravil običajni obred ob nenadno umrlem. Iz zapisa v Mrliški knjigi povzemam, da je bil vzrok smrti srčna kap, da je bil mazi-ljen in da ga je 27. junija pokopal Matej Mrak, starološki dekan.²⁰

Iz zapisa v *Slovenecu* o Malešičevem pogrebu zvemo, da je ležal na parah v vili Anka v Vincarjih, kjer se je pogrebni sprevod tudi začel. V cerkvi sv. Jakoba je bila maša zadušnica; od tu se je sprevod odvil na Mestni trg, se pri Pepetu obrnil in vrnil pred Kajbitovo hišo, kjer je bil sedež glavarstva. Tu so se zvrstili politični nagovori. Žalostinke je igrala pihalna godba 1. planinskega polka. Avtor našteje vse pomembne osebnosti, ki so se udeležile pogreba, od bana Natlačena do škofjeloških veljakov. Mohorjevo družbo je zastopal njen urednik pisatelj Fran S. Finžgar, *Mladiko* urednik dr. Pogačnik, slovenske pisatelje pa predsednik društva prof. France Koblar in številni eminentni pisatelji. Od tu je

sprevod krenil preko Kamnitega mostu proti pokopališču. Ob grobu je spregovoril dr. Tine Debeljak, častno salvo pa so izstrelili vojaki 1. planinskega polka iz škofjeloške kasarne.²¹

V osmi številki 21. letnika *Mladike* je v spomin Matiji Malešiču natisnjen nepodpisani nekrolog. Iz zapisa Vilka Novaka zvem, da ga je napisal urednik Jože Pogačnik. Naslanja se na pisma pokojnika, ki jih je v preteklih letih pisal uredništvu *Mladike*.²² Iz nekrologa navajam dve zanimivi stvari; prva je iz časa Malešičevega službovanja v Banja Luki, kjer je resno zbolel, in druga, ki se nanaša na ravnatelja Marijanišča, našega rojaka Andreja Kalana. »*Trikrat so ga, je pisal, prav resno klicali z onega sveta, vendar je ostal; pol živega so ga pripeljali na zagrebško kliniko. /.../ Njegova srčna želja je bila, da bi marijaniščniki vzdali gosposdu prelato*

20 MK župnije sv. Jakoba Škofja Loka, 1908–1941, str. 264.

21 Povzeto po: Anon: Pogreb Matije Malešiča v Škofji Loki. V: *Slovenec* 68, št. 146, str. 6.

22 Novak, 1991, str. 135.

(Andreju Kalanu, op. avt.) *na rojstni hiši spominsko ploščo. Tvojo oporoko bomo izvršili v proštov in tudi Tvoj spomin.*»²³ Prelat Kalan je bil Omanov iz Pevna. Sedanji lastnik, ki je hišo porušil in zgradil novo, se ne spominja, da bila na njej vzdana spominska plošča.²⁴ Ta podatek je potrdil tudi dr. France Štukl, ki pozna vse spominske plošče v Škofji Loki in okolici ter ve, da takšne plošče na stari Omanovi hiši ni bilo.²⁵ Očitno je uresničitev Malešičeve želje preprečila vojna, po njej pa zanjo ni bilo več ugodnih pogojev.

Oba levo usmerjena dnevnika sta že dan po Malešičevi smrti objavila spominska zapisa, oba brez podpisa avtorja. Iz obeh zvemo še nekaj podrobnosti o njegovem delu. *Jutro* piše, da je mrtvega načelnika »... našel v pisarni Milan Okorn, uslužbenec načelnništva. Na klic sta takoj prispela dr. Hubad in dr. Kocijančič. O smrti so takoj obvestili družino in bansko upravo. Ležal bo na domu v Vincarjih, od koder bo pogreb 27. 6. ob 17. uri. /.../ Kljub kratkotrajnemu bivanju v Škofji Loki si je pridobil splošno spoštovanje.«²⁶ Isti dan je o načelnikovi nenadni smrti poročal tudi *Slovenski narod*. V članku so podatki o njegovih upravnih funkcijah do prihoda v Škofjo Loko.²⁷

V *Slovencu* je bil o Matiji Malešiču obsežnejši spominski zapis objavljen 4. julija 1940. Dogajanje je napisano v prvi osebi, nepodpisani avtor je verjetno eden od uslužbencev glavarstva: »Mesto okrajnega načelnika je zasedel kot znanelec. Mnogi ga poznajo že dolgo kot pisatelja, v času pa, ko je služboval v Logatcu, je navezal premnoga znanstva in tudi naravnost prijateljstva. Kot dober pešec je ves naš okraj obhodil že prej in se navduševal za naravne lepote tega kota slovenske zemlje, katero je ljubil in ji živel. /.../ Njegovo načelo je bilo: Dobra uprava je taka, ko je ljudje ne čutijo, a ji sledijo. /.../ Potem sva šla k gospodu župniku (Podbevšku, op. avt.). Pri njem je izrekel, da čuti za nalogo čim prej oskrbeti proštu Kalanu spominsko ploščo v znak hvaležnosti Marijaniščnikov. To je nekaj iz življenja glavarja Malešiča v našem okraju. Umrl je in za čustva ob njegovi smrti človek težko dobi pravega izraza. Zdi se, da je nujno izvršiti nalogo, ki si jo je zadal, iz hvaležnosti do prošta Kalana. Hkrati pa poskrbeti tudi za trajen njegov spomin.«²⁸

V tednih po Malešičevi smrti je prof. Ivan Dolenec o življenju in delu glavarja ter pisatelja v *Slovencu* objavil daljši zapis v nadaljevanjih. Za razumevanje prijateljstva med obema intelektualcema je pomembno, da je Dolenec zapis ustvaril na osnovi njunega medsebojnega dopisovanja. Večina Malešičevih pisem je datiranih, zato iz njih spoznamo avtentično pisateljevo razpoloženje od začetkov do smrti. Dolenec razloži, od kod naslov prispevka v nadaljevanjih *V službi dveh*

23 Pogačnik, Jože: + Matija Malešič. V: *Mladika*, št. 21/8, 1940, str. 280–281.

24 Povzeto po e-pismu A. P. Florjančiča, 14. 2. 2017.

25 Pogovor, 28. 3. 2017.

26 *Jutro*, št. 147, 26. 6. 1940, str. 3.

27 *Slovenski narod*, št. 144, 26. 6. 1940, str. 2.

28 N. n.: Glavar Matija Malešič v škofjeloškem okraju. V: *Slovenec*, letnik 68, št. 150, 4. 7. 1940, str.

gospodov. Pisatelj Malešič mu je v pismu 21. 12. 1927 napisal: »Hudo je samo to, da moraš služiti dvema gospodoma: i živeti moraš (delati za preživetje, op. avt.), i pisati moraš, moraš! Dokler pač pojde! Srce mi večkrat nagaja.« V zapisu je pojasnjen tudi začetek njunega znanstva in prijateljstva. Dolenec je na Dunaju, kjer je izhajal časopis *Zora*, pomagal njenemu uredniku; odgovarjal je mladim avtorjem, dijakom v zvezi s prejetimi deli za objavo. Nek Zorislav je v šolskem letu 1907/1908 poslal živahno in obetajoče napisano zgodbo, ki je bila objavljena. Avtor Zorislav je Dolenca med počitnicami obiskal v Škofji Loki in se predstavil kot Matija Malešič, četrtošolec novomeške gimnazije, doma iz Bele krajine. Dolenec ga je povabil v Sopotnico, naslednji dan sta peš obiskala še J. E. Kreka na Prtovču pod Ratitovcem. Odtlej sta prijateljevala, si dopisovala ter se obiskovala vse do Malešičeve smrti.²⁹

Matija Malešič ml. se spominja, da je posvetilo na očkovi nagrobni plošči *Zvest je bil Bogu in svojemu narodu* predlagal prav prof. Dolenec. Plošča je vzi-dana levo od glavnega vhoda na mestno pokopališče. Malešičev grob je lepo vzdrževan. Vdova se je z otroki kmalu po pogrebu preselila v Maribor, kjer je po starših podedovala hišo. Malešičevi so tudi po preselitvi iz Škofje Loke vzdrževali prijateljske stike z družino geodeta Jožefa Severja oziroma njegovimi potomci.

Pisateljjevanje

Malešič je začel pisati že v dijaških letih, že pred prihodom na ljubljansko klasično gimnazijo. Bival je v Marijanišču, kjer je ravnatelj Andrej Kalan mlade navduševal k literarnemu ustvarjanju.³⁰ Objavljal je pod psevdonimoma Zorislav in Stanko Bor. Pisal je črtice in povesti, ki jih je objavljaval v *Zori*, *Dolenjskih novicah*, *Mentorju*, *Mladosti*, *Ilustriranem glasniku*, *Slovenskih večernicah*, od leta 1919 v *Domu in svetu*, *Slovenskem gospodarju*, Mohorjevi knjižnici, Mohorjevi družbi in *Slovincu*, od leta 1923 tudi v *Mladiki*. »Obravnaval je socialna in moralna vprašanja ljudi s podeželja in male intelligence /.../ ter slovensko kraji-no. Bil je epik z lirskimi stilizmi.³¹ Pred Miškom Kranjcem je v literaturo uvedel prekmursko pokrajinsko tematiko.³² Med prvo svetovno vojno je pisal dnevnik, o čemer govorita drobna zvezčka, na gosto popisana s svinčnikom. Naslovna stran se glasi: *Vojska s Srbijo 1914, I. in II. zvezek. /.../ Leta 1916 je bil na soški fronti ranjen v levo nogo. Od takrat dalje se je zdravil v Bukarešti in na Dunaju,*

29 Dobesedni navedki in povzetki iz: Dolenec, Ivan: V službi dveh gospodov. Prijatelju Matiji Malešiču v spomin. V: *Slovenec* letnik 68, od št. 160, 16. 7. 1940, do št. 164, 20. 7. 1940, razdelek *Listki*, str. 5.

30 Andrej Kalan (1858–1933) je bil doma v Pevnu pri Škofji Loki. Bil je pomemben duhovnik ljubljanske škofije, sodelavec J. E. Kreka in organizator in katoliškega političnega gibanja s socialno noto (glej ES, 1990, 4, str. 371).

31 *SBL*, Ljubljana 1933, 2/V, str. 36.

32 *ES*, 6, 1992, str. 385.

tako da ni šel več na fronto. Očitno pa v tem času ni več pisal dnevnika, ki mu je gotovo pozneje služil za pisanje njegovega vojnega romana.«³³ To je bil prvi del trilogije z naslovom *Vojna s Srbijo*,³⁴ ki pa – neobjavljen – velja za izgubljenega.

Skupaj je bilo objavljenih več kot 40 njegovih črtic in povesti.³⁵ Zadnje dokončano delo *Škrlatno nebo na vzhodu in na zahodu* sta tako avtor kot tudi urednik DS prištevala med romane.³⁶

»Matija Malešič je kot dijak pod psevdonimom objavljajl v Dolenjskih novicah, Mentorju, Zori, Mladosti, med vojno pa v Ilustriranem Glasniku in Slovenskih večernicah. /.../ Svoja (kasnejša, op. avt.) dela, krajša in daljša, je objavljajl najprej v periodiki: Domu in svetu je bil zvest od leta 1919 do smrti, redno je objavljajl v Mladiki. V obeh publikacijah je objavil veliko del s tematiko iz Bele krajine in Prekmurja. Tine Debeljak označuje prav delo s tematiko iz Prekmurja Kruh za njegovo najboljšo delo. /.../ Zadnjih dvajset let svojega življenja je pisal tudi romana Boji na Drini in Ob Soči. V načrtu je imel še tretji del V zaledju, vendar so ta dela ostala v rokopisu, tako kot večina Malešičevih del; precej tudi v zapuščini Tineta Debeljaka, ki je bila po drugi svetovni vojni izgubljena.«³⁷

Zadnjih dvajset let življenja se je ubadal s pisanjem trilogije, romanov iz 1. svetovne vojne. Vsaj pri prvem delu se je lahko naslonil na svoj vojni dnevnik, ki ga je pisal v letih 1914/1915. Originala obeh delov dnevnika sta ohranjena; nahajata se v NUK in sta bila tudi objavljena.³⁸ »Prvi del, *Vojna s Srbijo*, je dokončal in ga oddal Tinetu Debeljaku, uredniku Mladike (pravilno založbe Dom in svet, op. avt.), ki je menil, da je delo zrelo za tisk. Iz še ne docela pojasnjenih vzrokov pa delo ni bilo natisnjeno. Žal pa se je rokopis izgubil, ker je Debeljak po vojni zapustil Slovenijo, njegova zapuščina, ki jo je kot urednik pustil v Sloveniji, pa je izginila, z njo pa po vsej verjetnosti tudi očkov rokopis. Njegovega najobsežnejšega načrta, trilogije iz prve svetovne vojne, ki bi bila njegovo življenjsko delo, zaradi prezgodnje smrti ni mogel dokončati, zaradi povojnih razmer pa je izgubljen tudi rokopis prvega dela.«³⁹

To potrjuje tudi podatek, da rokopisa ni v Debeljakovi zapuščini, ki so jo pred kratkim dobili v NUK od njegovih potomcev iz Argentine. Z drugim gradivom, ki je ob koncu vojne ostalo v Ljubljani, in ga ni v NUK, je rokopis pristal v rokah zbiralca, ali pa je bilo uničeno.⁴⁰

Malešičev literarni opus je ocenil Vinko Beličič. Zapisal je tudi, da »je imel Matija Malešič, zmeraj skromen, a poln vere vase, znaten krog bralcev. /.../

33 Kramarič, Matija Malešič, slovenski pisatelj, 1992, str. 422.

34 Kramarič je napisal, da je bil naslov romana *Boji na Drini*, (glej str. 425).

35 Malešič, Matija ml.: *Iz roda v rod*, str. 17–21.

36 Povzeto po Debeljak, Matija Malešič in naša uvodna povest. V: *DS* 1941, št. 2, str. 109–112.

37 Žebovec, *Slovenski književniki, rojeni do leta 1899*, str. 140–141.

38 Ciglar, Matija Malešič – Vojni dnevnik, št. 5, str. 45–57 in 2001, št. 6, str. 28–43.

39 Malešič, *Iz roda v rod*, str. 21.

40 Povzeto iz e-pisma Helene Janežič, NUK, 7. 2. 2017.

Po vsej pravici je Malešiča prikazal France Koblar v Slovenskem biografskem leksikonu (1933). Čudno in značilno za naš čas pa je, da ga tudi v obnovljeni izdaji leksikona Slovenske književnosti (1996) zaman iščemo. Tako je, kadar iz ideoloških nagibov prekipeva sedanost na račun preteklosti.⁴¹ Vključen ni niti v obsežnem Pogačnikovem delu o slovenskem slovstvu.⁴²

Vilko Novak citira Jožeta Pogačnika, urednika *Mladike*, ki je zapisal: »Malešič je pisal iz notranje potrebe ter si je v literarnem delu iskal hladeče utehe v najbridkejših urah. Ni se ukvarjal z estetskimi teorijami, a lepoto je ljubil z vsem žarom svoje občutljive duše. /.../ Literarni zgodovinarji ga bodo postavili med nove, zmerne realiste, toda najlepšega svojega dela Malešič še ni napisal.«⁴³ Iz istega vira povzemam, da je Malešič leta 1939 Debeljaku napisal v pismu: »... kako težko je najti pot nazaj oziroma začeti tam, kjer je bolezen vse presekala. Vendar sedaj ne obupujem več, ker brez tega (ustvarjanja, op. avt.) živeti ne morem./ .../ Dva tedna pred smrtjo je Debeljaku poslal povest Škrlatno nebo na vzhodu in zahodu, ki je bila objavljena leta 1941 v DS v šestih nadaljevanjih. /.../ Malešič si je s svojim bogatim, svežim jezikom in svojskim čustveno pesniškim slogom ustvaril ugledno mesto v našem pripovedništvu dvajsetih in tridesetih let tega stoletja, ki je po krivici zapostavljeno.«⁴⁴

Za razumevanje Malešičevega pisateljevanja, predvsem napovedanega vojnega romana, je pomemben tudi daljši posmrtni spominski zapis njegovega prijatelja I. Dolenca v *Slovincu*. Malešič je Dolencu v pismu 5. 11. 1928 potožil: »Že prvega dneva vojne gloda in riše, grize in peče in mi ne da miru snov, ki ste mi jo hoteli sugerirati. Ne stokrat, tisoč in tisočkrat sem jo premislil, prežvekoval, brskal po njej, vsak dan mislil nanjo, še v sanjah. Vidiš, pa je dozorelo do tega: Saj to je naš slovenski »veliki tekst«, naša epopeja. /.../ Štirinajst let že snujem, na pet velikih zvezkov računam že sedaj, ko je samo v glavnih obrisih načrt končan.«⁴⁵ Že v pismih Dolencu iz Banje Luke se je Malešič pogosto pritoževal zaradi slabega zdravstvenega stanja, a je kljub težavam ostal šegav. Zanimiva in še vedno aktualna je njegova hudomušna ugotovitev: »Da sem bil zdrav, ko sem začel hoditi k zdravniku, bi moral biti sedaj bolan od te množice zdravil, ki sem jih že spravil vase.«

O pisanju vojnega romana je Malešič 26. 2. 1934 Dolencu napisal: »Kadar začnem in gre, ne neham, dokler mi ne začnejo plesati črke pred očmi in se mi temniti ... Moj Janez (Dolenc, op. avt.), morda pa je prav v teh mukah upanje, da bo roman dober?« Iz Dolencevega zapisa v *Slovincu* povzemam, da je bil prvi del vojnega romana napisan že pred junijem 1935. Z drugim delom pa je Malešič imel precej težav, saj mu pisanje nikakor ni hotelo od rok. Dolencu je 12. 6. 1935

41 Beličič, Matija Malešič, 1998, str. 351.

42 Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva*, 1969.

43 Novak, Ob stoti obletnici rojstva Matije Malešiča, 1991, str. 132.

44 Prav tam, str. 135.

45 *Slovenec*, letnik 68, št. 160, 16. 7. 1940 do št. 164, 20. 7. 1940.

zapisal: »Prizori morajo biti silni, moje pero pa je slabo, slabo. Kako bi moralo biti prav slutim in prav dobro vem. To je muka, ki mi ne da spati. In vendar mora, mora biti napisano tako, da bo prav in da bo tudi moja duša tista struna v njej, ki prav poje, zadovoljna. Prej ne dam dela iz rok, pa če pride na dan šele z mojim šestdesetim letom.«

Pri tem pismu se je treba ustaviti, saj zapisano Malešičevo razpoloženje očitno kaže na resno bolezen srca. Ne vem, če je v zvezi s srcem sploh iskal pomoč pri zdravniku kdajkoli po vrnitvi iz Banja Luke, ko bi bil morda še čas za (o)zdravljenje. Dolenec v omenjenem spominskem zapisu omenja, da je med pohodom obležal v dražgoškem župnišču, cel teden ga je zdravila dr. Valerija Strnad iz Železnikov. Ponovila naj bi se mu bolezen iz Banja Luke.

Drugi zapisi o Matiji Malešiču

Urednik založbe Dom in svet Tine Debeljak je o Malešiču napisal daljši spominski zapis, iz katerega povzeman podatke, ki pojasnjujejo pisateljevo prezgodnjo smrt. Urednik ga je spoznal leta 1938 ob prevzemu urednikovanja, ko je bil pisatelj še glavar v Logatcu. V *DS* je že naslednje leto objavil črtico *Zelena jasa v gozdu*, naslednje leto (1940) pa *Skledo leče*. S povestjo *Škrlatno nebo nad vzhodom in zahodom* se je potegoval za nagrado, ki jo je razpisal *DS*. Dokončeval jo je v Škofji Loki. V pismu je Debeljaku potožil, da ga glavarstvo tako zaposluje, da lahko piše samo ob nedeljah in ponoči, ko je garal tudi do dveh po polnoči. Začeli sta se ga lotevati slabost in omedlevica. Prosil je za podaljšanje roka za oddajo povesti, ki jo imenuje kar roman.⁴⁶ *DS* mu je ustregel. 11. 4. je v pismu Debeljaku napisal: »Včeraj, danes se vlečem kot po megli v urad, preobilo dela, ponočno delo me je fizično čisto strlo. /.../ Povest prav gotovo dobite že prej, morda že drugi teden, ali ako nastopi kaj prav posebno nepredvidenega in ako mi se res ne posreči v kratkem spraviti iz glave te mučne omotice in pritiska okoli srca.«⁴⁷

Malešiču se je zdravstveno stanje nekoliko popravilo in potem, ko je oddal roman uredniku *DS*, se je lotil dokončanja prvega dela vojne trilogije. Debeljak v zapisu v *DS* poroča, da je »... Malešič imel napisanih čez 700 listov rokopisa z naslovom *Boji ob Drini ter tudi prva poglavja Ob Soči. Veroval je v to svoje delo in ga resno pisal, kakor je videti iz dopisov, ki jih je objavil ravnatelj Dolenec v podlistkih Slovenca od 16. 7. 1940 dalje*.«⁴⁸ Matija Malešič ml. mi je povedal, da je Debeljak nameraval prvi del vojnega romana natisniti, a naj bi ga prof. Dolenec prepričal, da bi bilo bolje, če bi počakal na manjkajoča dva dela in roman objavil v celoti, kar pa je preprečila pisateljeva nenadna smrt.

46 Povzeto po Debeljak, Matija Malešič in naša uvodna povest, V: *DS* 1941, št. 2, str. 109–112.

47 Prav tam, str. 111.

48 Prav tam, str. 112.

Ob zaključku se zahvaljujem Matiji Malešiču ml. za vse povedano in posredovano gradivo o njegovem očku Matiji Malešiču. Iz družinskega arhiva mi je posredoval tudi vse fotografije, objavljene v tem prispevku.

KRATICE IN OKRAJŠAVE:

DS	Dom in svet
ES	Enciklopedija Slovenije
MD	Mohorjeva družba
MK	mrliška knjiga
SBL	Slovenski biografski leksikon
SM	Slovenska matica

VIRI:

Arhivski viri:

MK Župnije sv. Jakoba Škofja Loka (1908–1941).

ZAL, Enota Škofja Loka (ŠKL)

ŠKL 168, Osnovna šola Škofja Loka 1818–1973, t. e. 103 (Matični listi 1939/1940)

ŠKL 63, Občina Škofja Loka. Gradbeni spisi in načrti, t. e. 111.

ŠKL 65, Občina Stara Loka 1909–1941. Gradbene zadeve Suha-Nova vas, t. e. 2.

Časopisni viri:

Jutro, št. 147, 26. 6. 1940.

Slovenec, letnik 68, št. 143, 26. 6. 1940.

Slovenec, letnik 68, št. 146, 29. 6. 1940.

Slovenec, letnik 68, št. 150, 4. 7. 1940.

Slovenec, letnik 68, št. 160, 16. 7. 1940, do št. 164, 20. 7. 1940.

Slovenski narod št. 144, 26. 6. 1940.

Drugi viri:

Florjančič, Alojzij Pavel, Škofja Loka, elektronsko pismo, 14. 2. 2017.

Janežič, Helena, Škofja Loka, elektronsko pismo, 7. 2. 2017.

LITERATURA:

Beličič, Vinko: Matija Malešič. V: *Rast : revija za literaturo, kulturo in družbena vprašanja* IX, 4(58), Novo mesto : Mestna občina, 1998, str. 349–353.

Bibliografija Loških razgledov : 1954–2003. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2008, 167 str.

Ciglar, Jakob: Matija Malešič – vojni dnevnik 1914. V: *Vojnozgodovinski zbornik* 5 (2000), 6 (2001), Logatec : Vojni muzej, str. 43–58 in str. 28–43.

Debeljak, Tine: Matija Malešič in naša uvodna povest. V: *Dom in svet* let. 53, št. 2, Ljubljana : Katoliško tiskovno društvo, 1941, str. 109–112.

Dolenec, Ivan: *Moja rast*. Celje : Mohorjeva družba, 1991, 244 str.

Kramarič, Janez: Matija Malešič, slovenski pisatelj. V: *Rast : revija za literaturo, kulturo in družbena vprašanja* III, 6 (14), Novo mesto : Mestna občina, 1992, str. 420–425.

Malešič, Matija ml.: *Iz roda v rod*. Življenjepis in družinska kronika. Maribor, 2016, str. 8–21.

- Novak, Vilko: Ob stoletnici rojstva Matije Malešiča. V: *Mohorjev koledar*, Celje : Mohorjeva družba, 1991, str. 132–135.
- Pogačnik, Jože: + Matija Malešič. V: *Mladika* 21/8, v Gorici : Katoliško tiskovno društvo, 1941, str. 280–281.
- Koblar, France: Matija Malešič. V: *Slovenski biografski leksikon*. Knj. 2, zv. 5, Ljubljana : Zadružna gospodarska banka, 1933, str. 36.
- Štukl, France: *Knjiga hiš v Škofji Loki*. 2. Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 1984, 221 str., (Gradivo in razprave/Zgodovinski arhiv Ljubljana; 7).
- Žebovec, Marjeta: *Slovenski književniki : rojeni do leta 1899*. Dodatna knjiga. Ljubljana : Karantanija, 2009, str. 140–141.

Summary

The writer Matija Malešič and Škofja Loka (1891–1940)

The writer Matija Malešič came from Črnomelj in Bela Krajina. After graduation in Ljubljana and an internship, he was mobilized into the army and sent to Serbia. He was transferred from there to the Soča Front, where he was wounded and was treated for the last two years of the war in military hospitals. During this time, he enrolled in law studies in Vienna and, at the end of 1920, he completed his studies in Zagreb. He was employed in the state administration. He was district head in many towns: Slovenj Gradec, Murska Sobota, Slovenske Konjice, Črnomelj, Logatec and Škofja Loka. As a conscious Slovene, in 1932 he was transferred to Banja Luka for three years, where he fell ill.

He began writing and publishing in his student years. He continued during the First World War, when he wrote a war diary. Literary creation was linked to every official position. He described the countryside and small-town life. His best work is the story Kruh/Bread, published by the Celje Mohor Society. He was friends with the headmaster, Prof. Ivan Dolenc, who was exiled to Mostar at the same time. Before the Second World War, Malešič was published by the publishing house Dom in svet, edited by Dr. Tine Debeljak. In the last twenty years of his short life he wrote a military novel in the form of a trilogy. The first part was completed and handed over to Debeljak, but he lost his job at the end of the war.

Malešič lived his last year with his family as district head in Škofja Loka, first in Suha and then in Vincarje. He was struck by a heart attack while at work. He is buried at the cemetery in Djakovica. He is bound to Škofja Loka by many things. The Pevna prelate Andrej Kalan was headmaster of the Marijanišča, the boy's boarding school, where Malešič resided as a pupil; Malešič was grateful for the encouragement of his literary creativity. Malešič and Prof. Ivan Dolenec were already personally acquainted and in correspondence in 1908. Dr. Tine Debeljak published several of his stories in Dom in svet, and the writer's letters to the editor tell us much about the writer's suffering in the last months of his life. Given all his contacts with well-known Loka people, it is no coincidence that in 1939 Malešič took over the job of district head in Škofja Loka.

Zanimivosti iz poljanskega urada Loškega gospostva

Uvod

V arhivskem gradivu Loškega gospostva zavzemajo posebno mesto urbarji. Urbarji so popisi dohodkov in pravic zemljiškega gospostva in s tem povezanih obveznosti podložnikov v času fevdalizma. V prvih dveh urbarjih iz let 1291 in 1318 so navedene vasi s številom hub in njihovimi obveznostmi. Novoveški urbarji Loškega gospostva pokrivajo čas med leti 1500 in 1714, Arhiv Republike Slovenije jih hrani 26.¹ V njih so poimensko navedeni podložniki in njihove obveznosti, pa tudi mnogi podatki o njihovih kmetijah.

V urbarjih (1291–1714) in v Terezijanskem katastru Loškega gospostva (1748–1756) kmetije še nimajo hišnih števil, dobile so jih šele leta 1770. Vpisi v urbarjih in Terezijanskem katastru postanejo posebej zanimivi, če ugotovimo, na katere kmetije se nanašajo. To lahko storimo s pomočjo rektifikacijskih števil, ki so jih kmetijam dodelili v t. i. šiftnem registru Terezijanskega katastra, vpisane pa so tudi v prvi zemljiški knjigi Loškega gospostva, ko imajo kmetije že hišne številke. Kmetije nato lokaliziramo s pomočjo Franciscejskega katastra (1817–1826), prvega s katastrskimi mapami,² in jih brez težav povežemo z njihovimi današnjimi naslednicami, če te še obstajajo. Ker se v urbarjih in Terezijanskem katastru pojavljajo večinoma iste osebe kot v protokolih podložniških listin Loškega gospostva in zapisnikih sodišča v Škofji Loki,³ so ti arhivski viri z lokalizacijo urbarskih vpisov pridobili uporabnost. Tako je bil lahko pojasnjen izvor rodbin visoških Kalanov in likovnikov Šubicev, ki sta opisana v nadaljevanju prispevka.

1 Smole, *Graščina Škofja Loka*, str. 21–22.

2 (a) Leben Seljak in Demšar, *Knjiga hiš na Žirovskem*, str. 57–63. (b) Leben Seljak in Demšar, *Hiše na Lučinskem*, str. 383–421.

3 Smole, *Graščina Škofja Loka*, str. 22–24.

Loško gospostvo je bilo upravno razdeljeno na urade. V poljanskem uradu so bile vpisane kmetije iz 31 današnjih naselij: Gorenja vas, Trata z Lajšami, Sestranska vas, Gorenja in Dolenja Dobrava, Todraž, Bačne, Poljane, Hotovlja, Predmost, Dobje, Srednja vas, Žabja vas, Lučine, Vinharje, Kremenik, Brebovnica, Prilesje, Zadobje, Dolge njive, Suhi Dol, Goli Vrh, Žirovski Vrh Sv. Antona in Sv. Urbana, Dolenja in Gorenja Ravan, Dolenje in Gorenje Brdo, Lovsko Brdo, Jazbine in Malenski Vrh.

Zgodovina teh vasi in historiati hiš bodo opisani v knjigi, ki bo predvidoma izšla leta 2020. Za ta prispevek pa sva izbrala nekaj zanimivosti iz gradiva za knjigo. Hišne številke v prispevku so iz oštevilčenja hiš leta 1770 oziroma iz Franciscejskega katastra, hišna imena so današnja.

Razvoj Poljan med 1500 in 1560

Avgusta leta 1486 je oglejski tajnik Paolo Santonino opisal Poljane kot majhno vas.⁴ Leta 1501 so namreč v Poljanah stali le cerkev in pripadajoče župniške zgradbe, huba Na Vidmu (Poljane 19) in kajža Na Kamnu (Poljane 17). Do leta 1560 so na desnem bregu Ločilnice, nasproti cerkvi, postavili Poljane 8, 9, 10 in 11 (Pri Cenetu, Pri Veharju, Pri Primažu in Na Produ). Ob cesti so v bližini cerkve zgradili Poljane št. 18 in 20 (Zrinc, Pri Polonovcu), kot prvo hišo na griču nad cerkvijo pa Poljane 27 (Pri Kosmu). Precej oddaljeno od središča vasi v smeri proti Javorjem je izkrčil svoj laz in postavil hišo lastnik Poljan 4 (V Žunhah).

Župani iz Županovša v Predmostu

Mogočna, sedaj nenaseljena stavba Županovša stoji v Predmostu, v bližini župniške cerkve, prva hišna številka je bila Dobje in Predmost 3. Hišno ime Župan je kmetija imela že leta 1814 (Suppan, Maire), dobila ga je po funkciji gospodarjev, ki so bili župani kar tri generacije (1765–1814), prej se je pri hiši reklo Dolenji Predmošan, sosednjemu Predmošančkovemu gruntu pa Gorenji Predmošan.

Prvi znani lastniki grunta so se pisali Roka, od leta 1604 pa Klobovs. Leta 1703 se je domača hči Marjeta Klobovs poročila z Andrejem Kržišnikom, rojenim Pri Kamnšku v Bukovem Vrh 13. Njun sin Martin Kržišnik (roj. 3. 10. 1714)⁵ je v dokumentih Loškega gospostva vpisan kot Martin Klobovs. Bil je župan poljanskega urada (1765, 1774), prav tako njegov sin in naslednik Florjan Kržišnik (roj. 1749, župan poljanskega urada 1775–1780, tudi župan javorskega urada).⁶ Kmetijo je za Florjanom prevzel sin Jožef Kržišnik (1784–1870, nadrihter leta 1814), nasledil ga je Janez Kržišnik (1819–1871). Janezovi hčeri Mariji Kržišnik

4 Santonino, *Popotni dnevniki*, str. 39–40.

5 NŠAL, ŽA Poljane, Krstne in Poročne knjige župnije Poljane.

6 Kos, *Zgodovinski pobirki*, str. 19–20.

Poljane nad Škofjo Loko

Poljane okrog leta 1935. Najstarejše hiše: Na Produ (levo od cerkve), Na Vidmu (pred cerkvijo), Zrinc (pri cerkvi), Polonovc (za videmskim gospodarskim poslopjem), Na Kamnu (tretja hiša levo od cerkve), Pri Kosmu (nad cerkvijo, zadnja, ob zvoniku). *(hrani: zasebni arhiv)*

Poljane okrog leta 1935. Najstarejše hiše: desno od cerkve Pri Primažu, Pri Veharju in Pri Cenetu (s frčado); desno od cerkve streha župnišča, levo od zvonika Županovše v Predmostu. *(hrani: zasebni arhiv)*

(roj. 1844) in Janezu Ušeničniku (roj. 1839) iz Poljan 10 se je v tej hiši rodil Franc Ušeničnik (1866–1952), duhovnik, teolog in profesor na teološki fakulteti. Gospodar Janez Kržišnik (1819–1871) je 23. maja 1871 utonil v Ločilnici. Sin Janez Kržišnik (roj. 1849) je pred letom 1880 z družino še živel v Županovšu, potem pa so se izselili iz Poljan. Lastnica je postala njegova najstarejša sestra Johana (poročena z Janezom Koklom) iz Predmosta 1. Njena hči Marija Kokel, por. Čadež, je leta 1887 poslopja Županovše in dve parceli prodala sosedu Janezu Frlanu (Dobje in Predmost 2, Predmošančk).⁷

Županovše ima zasnovo verjetno iz 16. stoletja. Stavba je bila temeljito predelana in barokizirana leta 1756,⁸ ko je gospodaril Martin Kržišnik, prvi župan iz te rodbine. Na glavnem pročelju med okni v nadstropju so tri freske Štefana Šubica iz 70. let 19. stoletja, sv. Martin, sv. Florijan in Devica Marija, morda v spomin na prva župana rodbine Martina in Florijana Kržišnika. Županovše je zavarovano kot kulturni spomenik lokalnega pomena.

Prihod visoških Kalanov v Poljansko dolino

Visoški Kalani so se prvič pojavili v Poljanski dolini na gruntu Čude v Srednji vasi 9. Ta grunt je zaradi dolgov leta 1642 prišel na dražbo, kupil ga je Marko (Marxon) Kalan. Marko je še vpisan v urbarju iz let 1647–1651, kjer pa mu že sledita dva druga lastnika, Lovro Štibel in Majda Kalan. Leta 1660 je bil gospodar Jakob Kalan, v letih 1677–1714 pa Štefan Poljanšek.

Lastniške spremembe na gruntu Čude okrog leta 1650 so povezane s tistimi na dvojnem visoškem gruntu. Tam je v urbarju iz let 1647–1651 prvi vpisan Lovro Štibel, sledita mu Matija Kalan in Jurij Kalan in pred letom 1656 Filip Kalan.

Sorodstvene povezave med Kalani je odkril Dušan Kos v zapisniku sodišča v Škofji Loki z dne 5. februarja 1648. Marko (Marks) Kalan je bil gruntar iz Bukovice v Selški dolini. Bil je župan stirpniškega urada in je umrl pred 2. februarjem 1648. Njegova hči Magdalena (tudi Majda) se je okrog leta 1640 poročila z Lovrom Štiblom, lastnikom visoškega grunta. Sinovi Marka Kalana so bili Matija (umrl med januarjem in avgustom 1650), Jurij in Filip, vsi lastniki visoškega grunta, in Andrej, ki je za očetom dedoval grunt na Bukovici.⁹

Zgornji podatki izrisujejo prihod visoških Kalanov v Poljansko dolino. Marko Kalan, ki je na dražbi kupil Čudetov grunt v Srednji vasi, je bil lastnik sedme kmetije v urbarski vasi Bukovica. Kmetija je leta 1770 dobila hišno številko Bukovica 4, pri kmetiji je še vedno priimek in tudi hišno ime Kalan, sedanja hišna številka pa je Bukovica 26. Njihova mogočna hiša ima dobro raziskano gradbeno zgodovi-

7 Jesenko Filipič, Duhovna in materialna kultura Poljan, str. 24–31.

8 Sedej, Arhitekturna in stilna problematika kmečkih dvorcev, str. 68–81.

9 (a) Kos, *Ljubezem, greh in kazen*, str. 179–181. (b) AS, SI-AS 783, knjiga 63, zapisnik 5.–7. februar 1648.

Kalanova hiša na Bukovici v Selški dolini (1970).
(foto: Srečo Kolar, hrani Slovenski etnografski muzej)

no.¹⁰ Po smrti Marka Kalana, leta 1647 ali v začetku 1648, se je na njegov grunt v Srednji vasi preselila z visoškega grunta družina njegovega zeta (in hčere) Lovra Štibla in Majde Kalan. Na visoški grunt je iz Bukovice za gospodarja prišel Majdin brat Matija Kalan. Po Matijevi smrti leta 1650 je visoški grunt prevzel njegov brat Jurij, pred letom 1656 pa Filip Kalan, naslednji brat. Lovro Štibel je umrl pred letom 1652, Čudetov grunt je nasledila žena Majda, leta 1660 pa je bil gospodar Jakob Kalan, njegovo poreklo ni znano.¹¹

Sodni zapisnik z dne 5. februarja 1648 je razkril tudi poreklo Ane, žene Filipa Kalana. Bila je hči Jakoba Šubica, hotaveljskega župana. Pred sodiščem sta se Filip in Ana znašla, ker je Filip Ano ugrabil. Ugrabitev je bila dogovorjena, njuni poroki je namreč nasprotoval le Anin oče. Vse se je razpletlo kot v pravljici; Anin oče Jakob Šubic je pristal na poroko, sodišče pa je Ano in Filipa oprostilo.¹² Z lokalizacijo urbarskih zapisov kmetij smo ugotovili, da je bila Ana Vrbančkova s Hotavelj. Vprašamo se lahko, kako bi pisatelj Ivan Tavčar napisal Visoško kroniko, če bi pred sto leti že poznali poreklo Filipa Kalana in Ane Šubic – Polikarpa Khallana in Barbare Wulffing iz *Visoške kronike*¹³ – in zgodbo o Anini ugrabitvi.

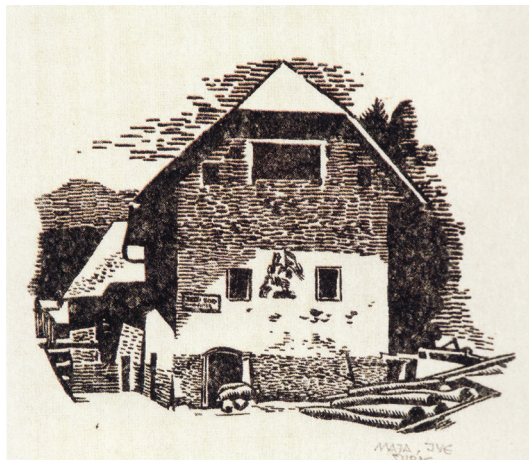
10 Mušič, Obnova Kalanovega doma, str. 129–142.

11 Deloma že objavljeno: Demšar, Začetek rodbine Kalan, str. 28–31.

12 Kos, *Ljubezen, greh in kazen*, str. 179–181.

13 »Na svet sem prišel nekje v Poljanski dolini; kraja ti ni treba vedeti. Ali sem imel zakonskega očeta, ne vem; poznal ga nisem,« je v *Visoški kroniki* sinu Izidorju pripovedoval Polikarp Kalan. Barbara Wulffing je bila »rojena na Suhi kot druga hči ondotnega kmetovalca Vovka Wulffinga«.

Šubici iz Dovjakovega mlina v Hotovljah

Ive Šubic: *Dovjakov mlin*, 1985.
(v zasebni lasti, objavljeno z dovoljenjem)

Mirko Šubic (1900–1976), slikar in restavrator, vnuk Janeza Šubica (1833–1898), je leta 1939 opisal izvor rodbine Šubicev: »Kakor že ime pričuje, izhajamo z juga, iz Bosne. Kolikor se je dalo dognati, je v drugi polovici šestnajstega stoletja živel na Igu pri Auerspergu bosenski ujetnik, ki se je čez nekaj let, ko mu je bila dana svoboda, naselil v Hotovljah pri Poljanah, kjer je še danes domačija Šubičevih, po domače se pravi Pri Divjaku, saj je moral biti temni in stasiti mož prav divje podobe.«¹⁴

Arhivski viri pa prikažejo drugačno poreklo Šubicev. Dovjakov mlin v Hotovljah je prvič omenjen leta 1625,

ko še ni bil samostojna posest.¹⁵ Kmalu zatem, pred letom 1647, ga je kupil Andrej Dovjak (Douiakh). Rodbina Dovjak je imela mlin v posesti vsaj štiri rodove, zadnja lastnica je bila Magdalena Dovjak. Župan poljanskega urada Loškega gospostva Martin Klobovs (gl. Župani iz Županovša) je Dovjakov mlin zaradi dolgov zarubil in ga 16. avgusta 1769 prodal. Kupec je bil Simon Šubic, ki je za mlin in posestvo odštél 163 goldinarjev in 20 krajcarjev. V tem znesku je bila cena premičnin 43 goldinarjev in 20 krajcarjev.¹⁶

Simon Šubic (27. 10. 1748–13. 1. 1816), sin Neže in Andreja Šubica, je bil rojen na Šupcovem gruntu na Hotavljah. Njegova žena Helena Klemenčič je bila s Suše 9 (Pri Golešnik). Hišo in Dovjakov mlin v Hotovljah je leta 1797 nasledil Simonov najstarejši sin Pavel Šubic (1772–1847). Leta 1820 je v *Status animarum* vpisan kot mlinar, mizar in podobar (Bildhauer). Bil je začetnik rodbine poljanskih likovnikov Šubicev. V njegovem drugem zakonu z Marijo Demšar (1790–1873, iz Gorenje Dobrave 11, Petrač) so bili namreč rojeni Štefan, Blaž in Janez; oni in njihovi potomci so bili podobarji, rezbarji, slikarji, arhitekt, restavrator. Pavlov in Marijin sin Urban Šubic (1819–1898) je dedoval mlin. Likovna nadarjenost se je po Urbanovi veji dedovala neopazno, dokler ni zasijala z Urbanovim pravnikom Ivetom Šubicem (1922–1989).

Dovjakov mlin je leta 1647 imel eno vodno kolo, nad mlinom je bila hišica.

¹⁴ Artem, Freska, str. 223–226.

¹⁵ Za obširnejši zapis o Šubicih gl.: Demšar in Leben Seljak, Šubici iz Dovjakovega mlina, str. 53–55.

¹⁶ AS, SI-AS 783, knjiga 45, Kaufbrief, 16. 8. 1769.

Leta 1754 je imel mlin tri vodna kolesa. Eno kolo je bilo na stalni vodi, dve pa sta se uporabljali le občasno, ob višjem vodostaju Hotoveljščice. Tri vodna kolesa in tri mlinске kamne je imel mlin tudi leta 1924. Prvo vodno kolo je lahko poganjalo mlinски kamen ali stope s štirimi palicami. Kamnit jez na Hotoveljščici je bil dolg 9,30 metra. Od leve strani jezu je do mlina vodil 17,50 metra dolg betonski dotočni jarek. V mlinu so mleli približno do leta 1970.

Grunta Oblak in Pustotnik v Gorenji vasi

Poslopja grunta Oblak v Gorenji vasi. (foto: Alojz Demšar, 2018)

Gorenja vas je bila po srednjeveški kolonizaciji z 9 hubami največje naselje nižinskega dela Poljanske doline. Skozi vas je vodila pomembna trgovska pot iz Škofje Loke proti Primorski. Grunta Oblak in Pustotnik sta imela v 17. in v začetku 18. stoletja skupne lastnike, ki so živeli pri Oblaku.

Oblak (Gorenja vas 27) je bil v vseh urbarjih med gorenjevaškimi hubami vpisan na 6. mestu. Prva znana lastnika v letih 1501–1579 sta bila Marjeta More in Pankrac, sin Kocijana Moreta. V letih 1604–1660 je kot lastnik naveden Andrej Oblak. Verjetno sta bila dva lastnika z istim imenom, saj je v urbarju iz leta 1630 vpisano, da je Andrej hubo podedoval. Takrat je bila huba sirnica, zadolžena, posejali so 2 helma pšenice (1 helm je 20,12 litrov), 5 ali 6 helmov rži, ječmena nič, ½ helma prosa, 5 helmov ovsa, 3 stare ajde (1 star je 4 helme) in 2 ½ helma lanu. Čez zimo so redili 10 govedi in 3 konje. Andreja je nasledil Štefan Oblak, ki je tudi dolgo gospodaril, najmanj 37 let (od 1677 do 1714). Andreja in Štefana srečamo tudi kot lastnika sosednje Pustotnikove hube (Gorenja vas 22), ki jo je Andrej kupil med letoma 1651 in 1660. Pustotnikovo hubo je očitno nasledil eden od Štefanovih otrok, Oblakovo pa drug. Leta 1754 imata hubi že različna lastnika,

pri Pustotniku je vpisan Janez Oblak, pri Oblaku pa Gregor Oblak, ki ga je nasledila hči Agata Oblak, poročena z Jakobom Mačkom (roj. okoli 1754). Leta 1808 je grunt prevzel sin Anton Maček (roj. 7. 1. 1784), leta 1845 sin Janez Maček (roj. 1814), nato pa njegova hči Marija Maček (roj. 1852, por. 1874), ki se je omožila z Andrejem Šrajem (roj. 1849, Homcov iz Dolenje Dobrave 5). Imela sta 8 otrok, naslednik Franc Šraj (roj. 1879, por. 1907 z Ano Pegam z Rudna v Selški dolini) pa je imel 3 otroke, Ano, Leopolda in Milko. Rod Oblakov, ki je imel grunt v lasti vsaj od leta 1604, se je kljub dvakratni menjavi priimka obdržal pri hiši v 20. stoletje.

Marko Oblak, sin Jere Klemenčič in Andreja Oblaka, gruntarja v Gorenji vasi, je bil nedvomno rojen v tej hiši. Letnica njegovega rojstva ni znana, poročil se je leta 1657, umrl je leta 1709, eden od njegovih bratov je bil Štefan.¹⁷ Očeta Andreja (lastnik do leta 1660) je na gruntu nasledil Štefan Oblak (lastnik 1677–1714), Markov brat. Marko Oblak je trgoval z železom in platnom in bil leta povišan v plemiški stan s predikatom pl. Wolkensperg. Ko je 4. novembra 1912 v puštalski graščini umrla Hildegarda Svoboda, je z njo v Puštalu izumrla tudi plemiška rodbina Wolkensperg. Rodbina, v kateri je bil rojen Marko Oblak, se je obdržala pri domači hiši v Gorenji vasi tri in pol stoletja, do sredine 20. stoletja, nato pa je kmetija postala »pustota«.¹⁸ S tem izrazom so v Poljanski dolini poimenovali kmetije, kjer lastnik ni živel na kmetiji; ali je »pustoto« kupil kot svojo drugo kmetijo ali jo podedoval.

Pustotnik (Gorenja vas 22) je v urbarjih vpisan kot druga huba v Gorenji vasi. Prvi znani lastnik je bil v letih 1501 in 1520 župan Peter Obesibah, ki je imel v lasti tudi sosednjo hubo (Leskovec, Gorenja vas 24). Ni pa znano, na kateri od obeh kmetij je živel. Priimek se je obdržal vsaj do leta 1610, lastniki so bili – po vrsti – Tomaž, Gregor in Matija Obesibah. Nato so se lastniki v nekaj desetletjih trikrat zamenjali. Leta 1630 je tu živel Gašper Frlic, ki je posejal 1 star pšenice, 6 helmov rži, 1 helm ječmena, 3 stare ajde, 3 helme ovsa ter 3 helme lanu. Čez zimo je redil 8 govedi in 1 konja. Leta 1639 je grunt zamenjal, Primož Čadež mu je v zameno za grunt dal svojo kajžo in doplačilo. Pred letom 1660 je postal gospodar Andrej Oblak, Oblakov iz Gorenje vasi 27. Nasledil ga je Štefan Oblak, ki je še vpisan v urbarju leta 1709, za njim pa Andrej, Štefan in Janez Oblak, ki je bil lastnik leta 1754; z njim je priimek verjetno zamrl. Leta 1785 je kot lastnik sicer vpisan Urban Oblak, vendar gre za Urbana Čadeža (por. z Uršulo Miklavč), ki ga je nasledila hči Marija Čadež (roj. 1772, por. 1794). Njen mož Janez Jelovčan (roj. 1773, Malenski Vrh 7, Balantin) je prinesel 700 goldinarjev dote, po Marijini smrti pa se je oženil z Marjeto Ferlan (por. okoli 1804). Dedovala je hči iz prvega zakona, Jera Jelovčan (roj. 1795), ki se je poročila s Francem Brencetom (roj. 1782). Leta 1846 je kmetijo prevzel sin Franc Brence (roj. 1826), ta priimek imajo lastniki še sedaj.

17 Preinfalk in Arh, Puštalski baroni Wolkenspergi, str. 231–242.

18 Ana in Milka Šraj sta se poročili drugam, predvideni naslednik Leopold Šraj je bil žrtev 2. svetovne vojne: <http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=83325>.

Hišno ime Pustotnik je nastalo v času, ko je kmetija pripadala Oblakom iz Gorenje vasi 27, (ok. 1660-ok. 1770).

VIRI:

Arhiv Republike Slovenije (AS)

SI-AS 783 Gospodstvo Škofja Loka, protokoli podložniških listin, knjiga 45, protokol podložniških listin 1767–1677, Kaufbrief, 16. 8. 1769.

SI-AS 783 Gospodstvo Škofja Loka, knjiga 63, protokol 1637–1649, zapisnik 5.–7. februar 1648.

Spletni viri:

Seznam žrtev 2. svetovne vojne. Pridobljeno 25. 3. 2017 na

<http://www.sistory.si/zrtve/zrtve/?id=83325>.

LITERATURA:

Artem (psevdonom Davorina Ravljena): Freska (kramljanje v ateljeju prof. Mirka Šubica na tehnični srednji šoli). V: *Domači prijatelj* 13, št. 6, Ljubljana : Konzorcij »Domačega prijatelja«, 1939, str. 223–226.

Demšar, Alojz; Leben Seljak - Petra: Šubici iz Dovjakovega mlina – od kje so prišli in zakaj Dovjakovi. V: *Vaščan* 44, št. 125, Poljane : Krajevna skupnost, 2018, str. 53–55.

Demšar, Alojz: Začetek rodbine Kalan na Visokem. Ana in Filip Kalan. V: *Vaščan* 43, št. 124, Poljane : Krajevna skupnost, 2017, str. 28–31.

Jesenko-Filipič, Bernarda: Duhovna in materialna kultura Poljan v 19. stoletju. V: *Iskalca resnic : Aleš Ušeničnik in njegov brat Franc*, Poljane nad Škofjo Loko : Kulturno društvo dr. Ivan Tavčar Poljane, 2018, str. 24–31.

Kos, Dušan: *Ljubezen, greh in kazen : podobe in razvoj ljubezenske morale na Slovenskem do 19. stoletja*. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017, 784 str.

Kos, Franc: Zgodovinski pobirki iz loškega okraja. V: *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 2, Ljubljana : Muzejsko društvo za Kranjsko, 1892, str. 1–29.

Leben-Seljak, Petra; Demšar, Alojz: *Knjiga hiš na Žirovskem*. Ljubljana : Pegaz International, 2010, 478 str.

Leben-Seljak, Petra; Demšar, Alojz: Hiše na Lučinskem med letoma 1291 in 1785. V: *Loški razgledi* 58, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2011, str. 383–421.

Mušič, Marjan: Obnova Kalanovega doma na Bukovici : poseben primer regeneracije našega ljudskega stavbarstva. V: *Loški razgledi* 10, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1963, str. 129–142.

Preinfalk, Miha; Arh, Tina: Puštalski baroni Wolkenspergi – danes in nikoli več. V: *Loški razgledi* 59, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2012, str. 231–242.

Santonino, Paolo: *Popotni dnevniki : [1485-1487]*. Celovec ; Dunaj ; Ljubljana : Mohorjeva založba, 1992, 91 str.

Sedej, Ivan: Arhitekturna in stilna problematika kmečkih dvorcev na loškem ozemlju v 18. stoletju. V: *Loški razgledi* 14, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1967, str. 68–81.

Smole, Majda: *Graščina Škofja Loka*. Ljubljana : Arhiv SR Slovenije, 1980, 100 str.

Glasba izza časov Tavčarjeve Visoške kronike

Glasba in ples v zgodovinskem romanu, Tavčarjevem času,
med Poljanami (Visokim), Škofjo Loko ter Nemčijo

Izvleček

V Tavčarjevem romanu Visoška kronika je veliko glasbenih (pro-) in reprodukcij-skih ter percepcijskih in recepcijskih izrazov: od Visokega, prek Škofje Loke pa vse tja do takrat še neenotnega slovenskega nacionalnega, državnega in kulturnega prostora. Z glasbo in plesom se je marsikaj dogajalo že v romanu, če pa temu v okviru celotnega konteksta še posebej dodamo, kot vsaj enega od pogledov literarnega očesa, še glasbeno uho, ne moremo mimo dejstva, da so tovrstni interdisciplinarni ali morda celo multidisciplinarni pogledi še veliko bolj zanimivi kot pa njihovi zgolj posamični pogledi. Roman neposredno navaja določene glasbene in plesne izraze. Še posebej so poudarjeni ljudska in umetniška glasba ter glasba in ples, ki sta bila ves čas tudi idejno razprta med protestantsko in katoliško cerkvijo. Med njimi zagotovo izstopajo imena in njihova glasba glasbenikov in skladateljev, kot so J. Gallus, G. Plavec in J. K. Dolar; poleg njih pa še protestanti, med njimi Nemec M. Luter in naši evangeličani: P. Trubar, A. Bohorič in J. Dalmatin.

Ključne besede: *produkcijski in reprodukcij-ski, percepcijski in recepcijski izrazi, interdisciplinarni in multidisciplinarni pogledi, protestantska in katoliška cerkev, J. Gallus, G. Plavec, J. K. Dolar, M. Luter, P. Trubar, A. Bohorič, J. Dalmatin.*

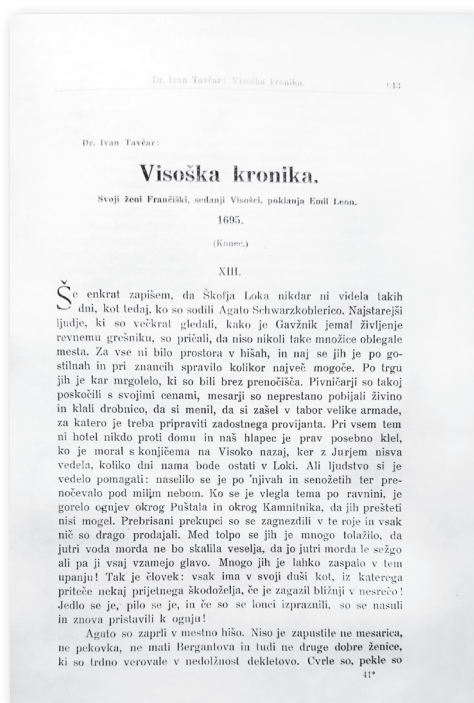
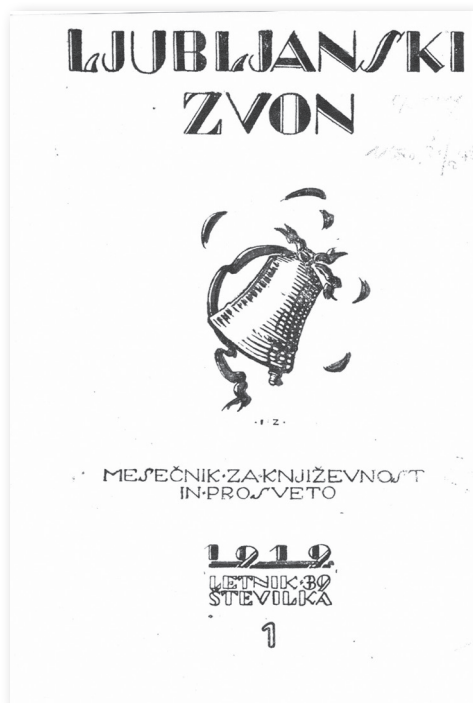
Abstract

**Music before and after the Time of Tavčar's The Visoko Chronicle
Music and Dance in the historical Novel, Tavčar's Time, between
Poljane (Visoko), Škofja Loka and Germany**

There are many musical terms of (pro-) and reproduction, and perception and reception, in Tavčar's novel The Visoko Chronicle: from Visoko, through Škofja Loka all the way to the then still non-unified Slovenian national, state and cultural space. Much already happened in the novel during music and dance, and if, in the framework of a holistic context, we add the musical ear, in particular, as at least one

of the views of a literary eye, it cannot be ignored that such interdisciplinary or perhaps even multidisciplinary views are much more interesting than their merely individual views. The novel directly mentions certain music and dance terms. Folk and artistic music, and music and dance, are particularly emphasized, which were also conceptually dispersed throughout between Protestant and Catholic churches. Among them, the names and music of musicians and composers such as J. Gallus, G. Plavec and J. K. Dolar certainly stand out; as well as Protestants including the German M. Luther and the Slovene evangelists: P. Trubar, A. Bohorič and J. Dalmatin.

Key words: *production and reproduction, perception and reception terms, interdisciplinary and multidisciplinary aspects, Protestant and Catholic churches, J. Gallus, G. Plavec, J. K. Dolar, M. Luther, P. Trubar, A. Bohorič, J. Dalmatin.*

Naslovnica *Ljubljanskega zvona*, mesečnika za književnost in prosveto (39/1, Ljubljana, 1919), v katerem je začetek objave Tavčarjeve *Visoške kronike*.

Uvod

V Tavčarjevem¹ romanu *Visoška kronika*² je tako v evropskem kot slovenskem okviru zanimiva tematika, ki se je dogajala in zgodila na širšem slovenskem in ožjem evropskem prostoru. Glede na centralne lokacije romana, torej med Visokim in Škofjo Loko, pa so številni glasbeni in plesni izrazi, ki se v romanu pojavljajo tako rekoč od začetka pa vse do konca kot neposredna refleksija kulture in še posebej glasbene ter plesne umetnosti. Roman se po avtorjevem citatu dogaja »med Nemčijo in Slovenijo v času od 1632 do 1716« in ga zaznamujejo tri zgodovinske teme: preganjanje čarovnic in protestantov ter 30-letna vojna (1618–1648). Iz enega od transparentnih zemljevidov iz leta 1853³ je še dodatno razvidna, v romanu pa utrjena teza o več verskem času in prostoru: »... luterani oziroma protestanti na nemškem, italijanskem, španskem in slovenskem prostoru ...«⁴

Vsebina (zgodovinskega) romana

Pripoved je postavljena v 17. stol., v čas protireformacije, 30-letne vojne in preganjanja čarovnic. Izidor Khallan pripoveduje zgodbo svojega očeta Polikarpa, gospodarja kmečkega dvorca na Visokem, ki je posest kupil z denarjem, prisvojenim v 30-letni vojni. Polikarp je trd, grob, zagrizen protestant, vendar pa ga preganja slaba vest, saj je v vojni umoril tovariša Jošta Schwarzkoblerja, s katerim bi

- 1 Ivan Tavčar (1851–1923), pripovednik, politik in gospodarstvenik, je na Dunaju promoviral iz prava (1877). Bil je med vodilnimi politiki liberalne Narodno-napredne stranke. Njegovi načelni izhodišči sta bili neoportunistični slovenski nacionalizem in antiklerikalizem. Od leta 1889 je bil večkrat poslanec v kranskem deželnem zboru, v letih 1901–1907 poslanec v državnem zboru na Dunaju, v narodni vladi SHS v Ljubljani, član ustavodajne skupščine Kraljevine SHS in v letih 1912–1921 župan Ljubljane; bil je tudi predsednik ali vplivni član številnih društev. Postal je častni meščan Ljubljane in drugih mest. Napisal je številne članke o političnih in družbenih vprašanjih. V pripovedništvu je izhajal iz ideje o ljubezni kot smislu življenja in hkrati viru tragičnega propada ter iz postromantičnega občutenja nasprotja med posameznikom in silami v stvarnem svetu.
- 2 Ta zagotovo (LZ, 1919; izšel je v 11 rednih mesečnih nadaljevanjih kot podlistek v letniku 39/1919, št. 1–11, str. 3–18, 67–80, 131–143, 195–204, 259–271, 323–335, 386–395, 450–463, 514–530, 578–590 in 642–663) predstavlja tipično zgodbo, postavljeno v zgodovinske okvire. Z njo je avtor razvil postmodernistični tip historičnega pripovedništva v slovenski literaturi. Avtor, Emil Leon (psevdonom in z dodano enigmatično letnico 1695) »*jo poklanja svoji ženi Frančiški, sedanji Visošci*«. Citate o glasbi in plesu smo povzeli po eni od novodobnih (modernih) izdaj Tavčarjevega romana *Visoška kronika*, tj. 2. knjigi iz zbirke Naša beseda, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1968 (ured. odbor: Josip Vidmar, dr. Franc Zadavec, Franček Bohanec in dr. Janko Kos; izbral in uredil Franček Bohanec; op. avt.).
- 3 *Slovenska mesta skozi čas, razstava ARS*, Ljubljana, 2008, katalog.
- 4 Prim. str. 7, v: Tavčar, *Visoška kronika*, 1968.

si moral razdeliti vojni plen. Da bi popravil krivico, mu mora pred smrtjo sin Izidor obljubiti, da se bo poročil z Joštovo vnukinjo Agato oziroma ji izročil polovico dediščine. Tako gre Izidor na Nemško po Agato in razdre zaroko s sorodnico Margareto Wulffingovo iz Davče. V Agato pa se zaljubita še njegov pet let mlajši brat Jurij in bratranec Marks Wulffing. Agata Marksu ljubezni ne vrača, zato jo ta obtoži čarovništva. Na procesu se namesto Izidorja zanj zavzame Jurij. Izidor spozna svojo neodločnost, paru prepusti gospodarstvo, sam pa gre v vojsko. Ko se čez dvanajst let ranjen vrne, se poroči z Margareto, ki ga je ves čas čakala. Sledi še epilog, kjer Izidorjev sin Georgius Postumus opisuje visoško življenje. *Visoška kronika* je, tudi kot »temna in vdana povest slovesa in odpovedi,« pripoved o grehu, krivdi, kesanju in pokori kot nalašč primerna za glasbeno slikanje črno-belih baročnih glasbenih kontrastov. Obenem pa je bil to več kot očiten konflikt med katoliki in protestanti, kar je tudi obogatilo glasbeno življenje na Slovenskem; je pa ta zgodovinski roman prispeval tudi k vzbujanju domovinske ljubezni. Zanj je avtor izbral obliko kronike,⁵ ki je kot zgodovinski roman refleksija slovenske nacionalne zgodovine,⁶ zato morda tudi tale dodatek o vzporednem in takratnem glasbenem prikazu.

Ivan Tavčar, njegova *Visoška kronika* (1919) in glasba tistega časa ter prostora

»... Kadar je počila vest, da **pojo** študentje na mestnem trgu (v Loki!), smo zginili vajenci iz kovačnice, da se je mojster togotil in nam pozneje plačeval v najtežjem denarju. Nič ni pomagalo! Vsekdar smo prihiteli na trg in smo **poslušali petje**. ... Na praznik popoldne so nam igrali ginljivo '**actionem**' (žalostinka, dejanje, op. avt.), da smo bili zadovoljni in da smo še celo jokali. ...«⁷ »... Pri vsaki priliki pa so jo vedeli tako zasukati, da se je tudi **plesalo** ...«⁸ »... pa jo je **ples** vendarle premagal ... 'Ta ženska mi ni neznana,' je šepetal Lukež. 'Skakalka je, Špela Ocepкова. V mojih mladih letih sem bil sam skakalec in takrat smo se pri plesu dostikrat do golega slekli.«⁹ »... Hvalila me je in klicala name vse milosti

5 Letopis oziroma anali zgodovinskih dogodkov.

6 Prim. spleť <http://lit.ijs.si/visoska.html> (9. 4. 2018).

7 Tavčar, *Visoška kronika*, 1968, str. 20. Omenjeni odsek je bil na predavanju *Glasba izza časov Tavčarjeve Visoške kronike* ... (Križnar, 2013) ilustriran z odlomki treh priredb slovenskih ljudskih pesmi *Lastovki v slovo* (prir. Luka Kramolc) za 5-glasni moški zbor a cappella; *Doma* (prir. Lovro Hafner) za 5-glasni moški zbor in citre in *Lepo mi poje črni kos* (prir. Zagoriški fantje) za moški zbor a cappella.

8 Tavčar, *Visoška kronika*, 1968, str. 21. Ta podatek je oplemenitil fragment posnetka glasbe *Štajerš* (gorenjski ljudski ples v prir. ansambla Trutamora Slovenica) za inštrumentalno zasedbo opreklja, žvegle in čela (v: Križnar, *Glasba izza časov Tavčarjeve Visoške kronike*).

9 Tavčar, *Visoška kronika*, 1968, str. 41–45. Ilustrirano s *Pesmijo o galjotu* (gorenjska ljudska

zveličanih skakalcev, ki so nekdaj na svetu postavljali tempeljne in plesali v čast ljubemu Jezusu. ... Kakor je bila prej skakalka omagala zaradi plesa, tako je omagala sedaj zaradi pijače. Zaspala je. ... Sold je bil za Lukeža že visok denar in še pri plesih ga ni nikdar rad plačal.»¹⁰

V vseh navedenih primerih je šlo za ljudsko glasbo:¹¹ vokalno, inštrumentalno in vokalno-inštrumentalno. Ko pa jo ločimo na posvetno (kamor sodi večina ljudske glasbe, ne pa vsa!) in cerkveno (duhovno, sakralno), smo že pri umetni ali umetniški glasbi. V tem primeru že lahko nadaljujemo z glasbo 16. in začetka 17. stol; torej s poznorenesančno glasbo, z glasbo zgodnjega baroka, ali tudi glasbo »slovenskih madrigalistov«.

Med njimi na prvo mesto zagotovo sodi sloviti Jacobus Gallus (Carniolus, Carniolanus, Handl, Petelin; 1550–1591); sledi malo manj znani, vendar pa zato nič manj pomembni Gabriel Plavec (Plautz, Plautzius; okoli 1590?–1641; ta naj bi bil po nekaterih doslej še vedno neraziskanih oziroma nedokazljivih podatkih celo naš bližnji rojak, roj. v Ljubljani, Škofji Loki ali Železnikih v Selški dolini) – in Kamničan Janez Krstnik Dolar (okoli 1600–1673); vsi trije so skladatelji z obširnimi opusom. Za Gallusa (rojen naj bi bil v Ribnici ali na Šentviški Gori na Tolminskem) so značilne štiri knjige (zbirke) 374 motetov,¹² ki so izšli v Pragi v letih 1586–1591 za vse liturgične praznike cer-

Jacobus Gallus. Potret je izviren lesorez iz leta 1590, priložen je bil 4. zvezku zbirke motetov *Opus musicum*.

v prir. ansambla Trutamora Slovenica), inštrumentirano za dve okarini (v: Križnar, *Glasba izza časov Tavčarjeve Visoške kronike*).

- 10 Tavčar, *Visoška kronika*, 1968, str. 46. Ta podatek je oplemenitil fragment posnetka glasbe *Godec pred peklom* (gorenjska ljudska) za vokalni ženski glas, a cappella (v: Križnar, *Glasba izza časov Tavčarjeve Visoške kronike*).
- 11 Tj. del glasbene kulture nekega naroda (v tem primeru slovenskega, četudi ta povsem dobesedno v tem nacionalnem pogledu še ni bil narodnostno izoblikovan in bi bilo bolje za to uporabiti glasbo na Slovenskem /prostoru/). Ta obsega ljudsko pesem, ljudska glasbila, inštrumente in ljudski ples.
- 12 Iz lat. motetus in motetta (angl. in franc. Motet, ital. motetto, nem. Motette) in predstavlja večglasno vokalno glasbeno obliko, skladbo. Ta se je nenehno razvijal in spreminjal, vse od začetka 13. do začetka 18. stol. Njegovi začetki segajo že v prve poskuse polifonije, oblikoval pa se je predvsem v notredamski šoli (tj. kompozicijska šola, ki je delovala v pariški katedrali

kvenega leta¹³ z naslovom *Opus musicum*. Naslednja Gallusova najbolj popularna (vokalna) glasbena oblika iz istega časa je zagotovo *madrigal*.¹⁴ Tudi teh je napisal kar za dvojce (tiskanih) zbirk *Harmoniae morales* v treh zvezkih (Praga, 1589–1590) in *Moralia* (Praga, 1596).¹⁵ Med najbolj znamenitimi in popularnimi Gallusovimi moteti sta *Pater noster* in *Ecce moritur iustus*, med madrigali pa *Musica musarum* in *Musica noster amor*; slednji je 29. po vrsti v zbirki *Moralia*. To je 6-glasna vokalna skladba (zbor), spremljana z inštrumenti – bassom continuo.¹⁶ Ta zasedba za dva cantusa¹⁷ in dva tenorja je pravzaprav (kot pove že naslov) hvalnica glasbi. Precej teh in takih podobnosti pri Gallusu najdemo več (prej in kasneje). Gallus naj bi ga (nedokazano) komponiral celo na lastno besedilo; onomatopoetično posnemanje trobente z glasovi je že eden od dokazov. Začetna *Musica ...* je pri obeh skladbah (*Musica musarum* in *Musica noster amor*)

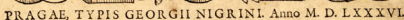
Notre-Dame (od približno 1160 do 1250). Njuna glavna mojstra sta bila Léonin, verjetno francoski skladatelj, 1135–1190 ali 1201, in Pérotin (tudi magister Perotinus magnus), francoski skladatelj, okoli 1160–okoli 1220. Ta ustvarjalnost je najprej in povsem osredotočena v organum (tj. skupna oznaka za zgodnje oblike srednjeveškega večglasja od 9. stol. do okoli 1225, na osnovi gregorijanskega koral). V njej se prvič pojavi princip modalne ritmike, temu pa se že kmalu pridružita novi obliki conductus in motet. Za prvotne motete je bilo značilno sočasno nastopanje (deloma tudi jezikovno) različnih besedil v posameznih glasovih: v tenorju najprej v latinskem, v zgornjem in drugih glasovih, ki so besedilo tenorja razlagali, pa v ljudskem jeziku. Motet je bil tako lahko 2-, 3- in večglasen. V 15.–16. stol. prevzame motet imitacijsko tehniko frankoflamske glasbe in doseže izenačenost in ravnotežje v vseh glasovih.

Njegovi glavni predstavniki so skladatelji Palestrina, Lasso in Gallus.

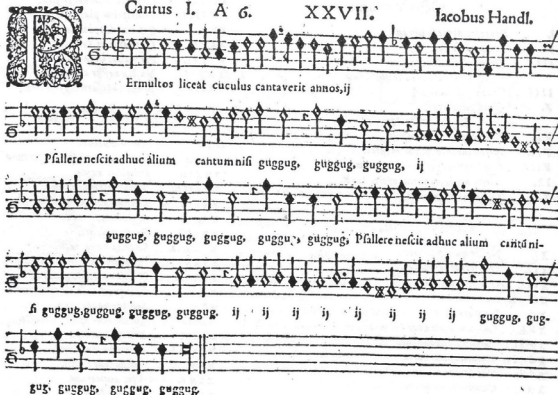
Danes je to najbolj značilna večglasna vokalna skladba nabožne vsebine, zlasti od 13. do 18. stol.

- 13 Najbolj značilni tovrstni Gallusovi skladbi sta *Pater noster/Oče naš* (1586) in *Ecce quomodo moritur iustus/Glejte, kako umira pravični* (1587) za mešani zbor a cappella (slednji: *Ecce ...* že kot skladatelj – Gallusov – primer dvozborja: dva 4-glasna mešana zbora/deški in moški zbor), ki sta bili ob tej priložnosti (v: Križnar, *Glasba izza časov Tavčarjeve Visoške kronike*) tudi predvajani. Prav ta (*Ecce ...*) veličastna skladba zagotovo sodi med najslavnejše uglasbitve *Gospodove molitve*.
- 14 V nasprotju z motetom je to posvetna vokalna skladba. Prvotno je bila to krajša pastirska pesem, pozneje lirična ljubezenska pesem, kasneje, čisto na koncu, v umetni (vokalni) glasbi pa tudi večglasna vokalna skladba posvetne vsebine.
- 15 Ta del je bil glasbeno ilustriran (v: Križnar, *Glasba izza časov Tavčarjeve Visoške kronike*) z Gallusovim madrigalom *Musica musarum germana/Muzika sestra muz*, mešanim zborom s spremljavo in še enim Gallusovim madrigalom *Musica noster amor/Glasba, naša ljubezen*, z mešanim zborom a cappella.
Prikazana pa je bila še pesnitev češkega humanista in pesnika Jurija/Georgiusa Karolidesa/Carolidesa (1569–1612), in sicer v čast I. H. Gallusa idr.
- 16 Tj. generalni bas ali metoda beleženja enega ali več melodičnih glasov samo z notami basa. Navadno so jim dodane številke, ki zaznamujejo glavne intervale in akorde nad basovskimi notami (oštevilčeni bas). Ta »stenografija« je bila v splošni praksi ves čas baroka, prvič pa se je pojavila konec 16. stol. v Italiji kot pomožno sredstvo za spremljavo vokalnih del.
- 17 (Dva) speva, melodiji, glasova, predvsem (zgornja) glasova.

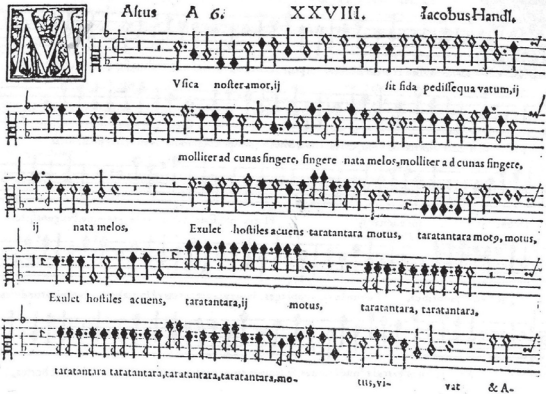
(hrani: GZ NUK)

(*vir: Monumenta artis musicae
Sloveniae*, XXVII)

Moralia, XXVII, *Permultos liceat cuculus*. *Cantus I*

Moralia, XXVIII, Musica noster amor. Altus

Quatuor Vocum. XIII. Cantus.

Ecce quomodo moritur iustus, & nemo percipit corde, & nemo percipit
corde, viri iusti tolluntur, & nemo considerat, à fa. cie i. niquitatis sublatu
s. II. Pars.
est iustus, & erit in pace memoria eius, & erit in pace memoria eius.
N pace factus est locus eius, & in Syon habitatio eius, & in Syo ha
bitatio eius, & erit in pace memoria eius, & erit in pace memoria eius.
D4 19

Jacobus Handl Gallus, začetek moteta
Ecce quomodo moritur iustus.
Opus musicum, 2. zvezek (Praga, 1587),
part Cantus. (vir: *Monumenta artis
musicae Sloveniae*, VIII)

presenetljivo podobna. To je eden njegovih najbolj priljubljenih madrigalov, ne samo v zbirki *Moralia*, saj jo pevci radi pojejo celo kot svojo himno: v veselo razgibani 6-glasni skladbi si sledijo homofoni in polifoni deli. Zanimiv je že njen začetek. Glasovi drug za drugim vstopajo v poldobni razdalji, v *alla breve*¹⁸ takto-vskem načinu, in sicer s padajočim durovskim trizvokom. Po izpetju prvega verza se skladba s prehodom iz polifonije v homofonijo nekoliko umiri, pri čemer pa ritmična razgibanost celotne skladbe ni zmanjšana. Poleg začetka je v celotni skladbi najbolj opazna beseda *taratantara*, s katero posnema zvok trobente pri besedah *Exultet hostiles acuens taratantara/Naj vriska trobenta, sovražnikom naj povzroči nemir*. Prvič se skladatelj z omenjeno besedo poigrava zelo polifono, in sicer s padajočimi trizvoki – v Gallusovem času so trobente igrale le alikvotne tone¹⁹ – kar spominja na začetek skladbe; drugič pa homofono, pri čemer si odgo-varjajo zgornji trije in spodnji trije glasovi – bolj preprosto: ženski in moški glasovi. Homofone fanfare se zelo posrečeno končajo z melizmatično melodijo na besedi *Motus/Nemir*. Hvalnica glasbi se konča s plesnim tridobnim ritmom.

V Tavčarjevi *Visoški kroniki* je objavljeno celotno besedilo nemške prote-stantske pesmi:

*Ach Jesu (-s)! Lass mich sehen
Dich / O du schoenes Leicht:
Hoer an mein Bitt und Flerhen /
Zeig mir dein Angesicht!
Moecht bald ich zu dir fahren / ...*²⁰

18 (Ital.: na kratko, hitro), z znakom C pa to pomeni dvodobni taktovski način, v katerem je doba polovinka.

19 Alikvoti, delni, višji, zgornji toni, ki zvenijo hkrati z osnovnim tonom in mu dajejo zvočno barvo. Oglašajo se hkrati z osnovnim tonom, vsi ali le njihov del. Naravni toni pa so tisti alikvotni toni, ki se na raznih pihalih in trobilih oglašajo le s preprihovanjem.

20 V prostem prevodu: »Pridi, Gospod Jezus, / (do)pusti mi videti, končno, / Tvoj Veseli dan,

Ne moremo mimo Martina Lutra (1483–1546), pobudnika prenovе kato-liške Cerkve, saj so bili Visočani tudi luterani. Znamenitih je 95 tez, v katerih je Luter (1517) opozoril na nepravilno-sti v takratni kato-liški Cerkvi in ljudi pozval k prvotnemu krščanstvu.²¹ Dokaz, da so bili Visočani evangeličani, je izpričano tudi v *Visoški kroniki*: »... Časih je predikant²² (kaplan) tudi nekaj zapel in potem zopet blagoslavljal. ...»²³ Pomen tega odlomka je najmanj dvojen: omenja petje in objavljen je prvi slovenski napev (notni, tiskan) primera v Trubarjevem *Katekizmu* (1550).²⁴ Ilustracija protestantizma na Visokem je tudi Bohoričeva²⁵ *Jutranja pesem*, s pravilnim naslovom *Ena druga otročja pejssem, kadar se zjutra gori vstane ali zvečer spat gre k naprej petju svojim otrokom skuzi A. B.* (Adam Bohorič; op. avt.) *zložena se mora pejti kakor: Ne sdaj, Oča naš lubi Bug, ali v le-ti viži*.²⁶ Ta napev je izšel v Dalmatinovi (1584)²⁷ in Felicijanovi²⁸ (Trubarjevi; 1595) pesmarici. Ta Bohoričeva pesem je lepa dorska²⁹ melodija, obsega štiri

Portret Primoža Trubarja (1508–1586)
iz Trubarjeve *Hishne postille d. Martina Lutheria*.

pridi, in / (do)pusti, naj se zgodi, / da se končajo vse nadloge. ...;« Tavčar, *Visoška kronika*, 1968, str. 64.

21 *Protestantizem na Loškem/Ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja*, str. 27.

22 Protestantski pridigar.

23 Tavčar, *Visoška kronika*, 1968, str. 98.

24 *Protestantizem na Loškem/Ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja*, str. 50.

25 Adam Bohorič (1520–1598), slovenski protestant (šolnik in slovničar).

26 Iz Bohoričevega *Ta celiga catehismusa*, 1584 (za mešani zbor a cappella s sopranskim solom; v.: CD-112003, ZKP RTV Slovenija, Komorni zbor RTV Slovenija, dirigent Sebastjan Vrhovnik, 2011).

27 Jurij Dalmatin (okrog 1547–1589), slovenski protestantski pisatelj in teolog.

28 Felicijan Trubar (1555/56–po letu 1600?), slovenski protestant, 5. in zadnji superintendent slovenske protestantske cerkve (četrti otrok Primoža Trubarja in Barbare Sitar).

29 Vrsta cerkvenega tonskega načina, tonaliteta, ki jih je postavila glasbena teorija med 8. in 9. stol. ob naslonitvi na antično. Ta (I.) dorski (modus) je konkretno na tonu d (d-d¹), kar tudi pomeni, da je nota finalis tega (dorskega cerkvenega) tonskega načina d.

Notni zapis iz Trubarjevega *Katekizma* (1550). (vir: katalog Protestantizem na Loškem/ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja)

fraze, ki nenehno modilirajo³⁰ v druge moduse:³¹ prva fraza je v dorskem modusu, druga v lidijskem,³² tretja fraza je malo dvoumna, toda kadenca³³ je jasno frigijska,³⁴ četrta zopet kadencira v dorskem ozračju. Pred nami je torej biser melodije z modulacijami v pravem pomenu besede: menjati modus. Poleg Mateja Hubada (1886–1937; pevovodja, pedagog in dirigent) so ta Bohoričev napev harmonizirali še Emil Adamič (1877–1936; skladatelj), Radovan Gobec (1909–1995; skladatelj, zborovodja), Janez Močnik (1936–2016; skladatelj, pedagog) in Matija Tomc (1899–1986; duhovnik, skladatelj, organist).

V *Visoški kroniki*³⁵ pa o evangeličanskem ... protestantskem (enoglasnem, a

30 V harmoniji prehod iz enega tonovskega načina v drugega s funkcionalnim pretolmačenjem tonov ali akordov.

31 Lat.: način, mera: od cerkvenih tonskih načinov, v modalni glasbi ritmičnih shem v tridobnem metrumu z dolgimi in kratkimi toni, ki spominjajo na antične verzne stopice in menzuralne notacije vse do srednjeveških oznak za intervale.

32 (V.) modus (f-f¹) na tonu f.

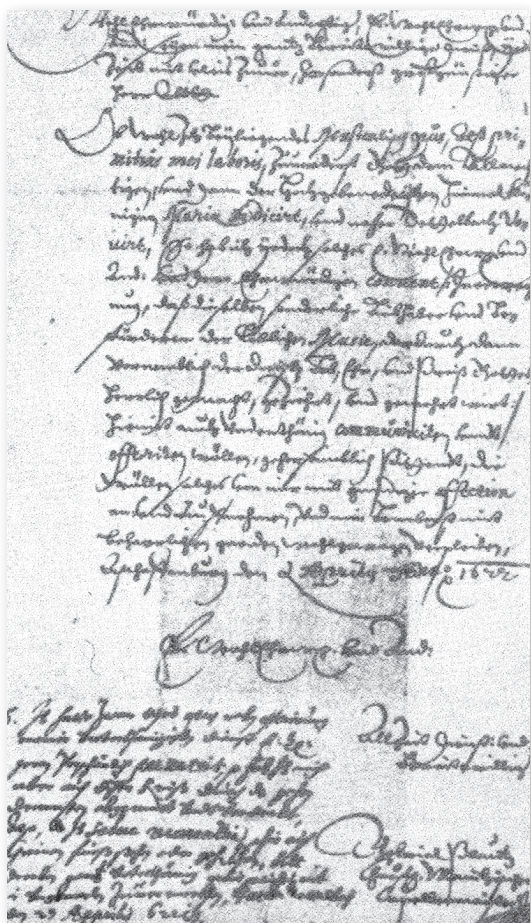
33 Danes na splošno vsaka zveza akordov, некоč pa akordske zveze, značilne za konec ali del skladbe. Tako so v nauku o harmoniji ločevali popolne kadenca od nepopolnih. Danes ločimo kadenca po intervalu, ki ga napravi akordska osnova pri zvezi dveh akordov; tudi kot solo (kadenca) proti največkrat improvizirani – pozneje tudi komponirani vrivki v instrumentalnih ali vokalnih skladbah.

34 (III.) modus (e-e¹) na tonu e.

35 Tavčar, *Visoška kronika*, 1968, str.118.

cappella) petju še: »... Takrat sem bil poslan še enkrat po brata Valentina. Zopet mu (očetu Polikarpu Khalanu; op. avt.) je dolgo govoril, tudi pel mu je in čital iz debele knjige. Ko je bilo petje in čitanje pri kraju, me je poklical Valentin v sobo ...« Zato o tem, torej o evangeličanskem oziroma protestantskem petju tudi tukaj in na tem mestu: poleg Trubarjeve najbolj popularne tovrstne pesmi *Vetus Slauorum Decalogus* iz prve slovenske pesmarice *Eni psalmi* (1567) je pred njo prva *Nu pujte, pujte vsi ljudje*³⁶ (prva iz *Šestih pesmi, Katekizem*, 1550), ki pa tudi ni le prevod (mnogo kasneje objavljene) nemške pesmi z izvirnim Trubarjevim slovenskim naslovom *Ana peisen, iz stariga svetega pisma, kakovi je ta človek od Buga prvič stvarjen, koku je potle iskažen inu spet ponoulen*. Trubarjeva kateheza, tj. pouk oziroma poučevanje verouka o stvarjenju, je skoraj dobeseden prevod odlomkov iz prvih treh poglavij *Svetega pisma*. Pesem ima deloma obliko dvogovora med Očetom in Sinom ter Bogom in človekom. Trubar se je v obliki in napevu te pesmi naslonil na Lutrovo pesem *Nun freut euch, liebe Christen gmein* (1523), ki pa je občutno krajša od njegove.

O Dalmatinovi Bibliji: »... BIBLIA, TV IE VSE SVETU PISMU, STARIGA inu Noviga Testamenta, Slovenski tolmaž-hena, Skusi IVRIA DALMATINA ...«³⁷ Trubarjevo pesem *Kadar je Jezus u nebu šal* je priredil Andrej Misson in je zadnja – 3. iz *Duhovske pejsni* (1575) za mešani zbor in orgle. Ta ima naslov *Ena pejsen od prida inu dobrute Kristusovega hojenja v nebesa inu drugiga prihoda na sodni dan*. Njeno besedilo je nemški prevod dela Johanna Zwicka (1496–1542), napev pa je vzet iz zbirke Wolfganga Köpfela (?–1554) z naslovom *Psalmen vnd geystliche Lieder*, ki jo je leta 1537 uredil Hans Preuss. Če bi bil reformaciji usojen daljši čas, bi glasbena umetnost na Slovenskem doživela svoje sloven-

Pismo Gabrijela Plavca opatu Johannesu von Münster Schwarzachu iz leta 1622.

36 Za mešani zbor a cappella jo je priredil Ivan Florjanc.

37 Tavčar, *Visoška kronika*, 1968, str. 119.

stvo in svojo slovenskost prej, vsekakor pred 19. stol., ko se je samostojna slovenska glasbena kultura, v ožjem in dobesednem pomenu besede, začela oblikovati v popolnoma spremenjenih idejnih, družbenih in umetnostnih razmerah.

Malo znani biografsko in bibliografsko slovensko dokazani skladatelj Gabriel Plavec je npr. podpisan v pismu opatu Johannesu von Münstru Schwarzach (1622). V svojih delih je bil delno še zavezan staremu, s tehniko deljenih zborov, ki jo je prvič predstavil v svojem novem (nemškem) okolju, vendar tudi novemu, z zgodnjo monodijo in generalnim basom. Dramatike in deklamatoričnosti še ni poznal, svojo spevno melodiko je oblikoval po zgledu starejšega italijanskega sodobnika Ludovica Viadane (1560–1627). V 8-glasnem dvozborju *O, quam pulchra/O, kako krasna (iz Flosculus vernalis/Pomladno cvetje, 1621, ki je nje-gova edina ohranjena zbirka 26 cerkvenih skladb: od maše in moteta do psalma)*,³⁸ poudarjeno melodiko podpira generalni bas. Plavec se v njej predstavlja kot tem-peramenten avtor izrazite, krepke in živahne glasbe. Ta skladba in večina ostalih v tej zbirki je posvečena Mariji in njenim praznikom.

Škofja Loka, s katero so bili Visoko in Visočani tesno povezani, je bila v tistem času (prva polovica 17. in začetek 18. stol.) živahno trgovsko središče. Meščani in okoličani so se vsako soboto izbirali na tedenskih sejmi in štirikrat na leto na letnih sejmi, kjer so izbirali med bogato sejemsko ponudbo najrazličnejših sejemskih izdelkov, živine in poljščin. Cesar Ferdinand III.³⁹ jim je pravico do štirih letnih sejmov ponovno potrdil s posebno listino.⁴⁰

Podatek o požaru v Škofji Loki (1660) je v romanu nepravilno uporabljen,⁴¹ kajti podatki potrjujejo, da je bil 19. avgusta 1698.⁴² O tem priča tudi votivna podoba (po l. 1698; olje, platno),⁴³ ohranila pa se je tudi slika Škofje Loke pred tem požarom, ki je popolnoma upepelil Spodnji trg (1697).⁴⁴

»... *Pri delu ali kjer si je bilo, je* (Agata; op. avt.) *rada zapela pesem, ki nam je bila všeč, in najsi je pela v tujem jeziku.*«⁴⁵

Meine wehmutvolle Seele / Moja otožna duša

Leidet mit durch Jesu Lied. / me vodi skozi Jezusovo pesem.

Über Seine herber Schmerzen / Prek njegovih trpkih bridkosti,

wallet mir das Blut in meinem Herzen /da mi kri vre v mojem srcu

*vor recht bit'rer Traurigkeit. / pred pravo žalostjo.*⁴⁶

38 Za mešani zbor & basso continuo (orgelski pozitiv in fagot).

39 Ferdinand III. Habsburški, od leta 1626 ogrski, od 1627 češki kralj in od leta 1637 cesar Svetega rimskega cesarstva (1608–1657).

40 23. november 1637; Šega, *Škofja Loka v starih listinah*, str. 4.

41 Tavčar, *Visoška kronika*, 1968, str. 125.

42 Gl. votivna oljna slika požara in druga ustrezna dokumentacija v Loškem muzeju Škofja Loka.

43 *Slovenska mesta skozi čas*.

44 Sliko hrani ZAL, Enota v Škofji Loki.

45 Tavčar, *Visoška kronika*, 1968, str. 137.

46 Ob tem je bila ilustrirana sopranska arija (iz 1. dela) *Pasijona po Mateju* Georga Philippa

Nemščina in latinščina sta bili v tistem času najbolj uveljavljena uradna jezika za libreta, besedila; zato omenimo še eno od znamenitih Marijinih pesmi *Dic Maria/Povej Marija* iz že znane Plavčeve zbirke *Flosculus vernalis* (1621). V njej je ob 4-glasnem (mešanem) zboru z generalnim basom v ospredju solistični glas, ki sprva v različnih pevskih legah predstavlja Marijo. Zelo občuten dialog med zborom in solisti vodi do izrekanja tolažbe materi ob spoznanju, da se sinovo trpljenje končuje z vstajenjem.⁴⁷

Poglavitni ustvarjalec obdobja srednjega baroka na Slovenskem in njegov uveljavljeni srednjeevropski predstavnik je bil Janez Krstnik Dolar (tudi Tolar, Tollar, Tollary, Carniolus Lithopolitanus; okoli 1620–1673), po rodu »Kranjec iz Kamnika.« Od 14 njegovih ohranjenih skladb je gotovo ena najbolj popularnih baročna (cerkvena) *Sonata a 13*, v prvotnem pomenu inštrumentalne nasproti vokalni glasbi. Gre za zvočno poudarjeno fanfarno, slovesno glasbo, ki ji ne manjka tudi plesne razgibanosti. K njeni slovesni naravi prispevajo v komorni zasedbi trobila in godala, podprta z generalnim basom (z orglami in fagotom). Pomembno vlogo imajo zlasti trobila z dvema klarinoma (visokima, pikolo, »Bachovima« trobentama). Ti dve mali, visokozveneči baročni trobenti dajeta tej glasbi tisti sijaj, kot ga daje pozlata okolju, kjer se je ta glasba prvotno izvajala, se pravi baročni cerkveni arhitekturi in njeni likovni umetnosti. Njen pravi kontrast je Dolarjeva *Intrada iz Balletti a 4* (spet) za komorni inštrumentalni ansambel. Med Dolarjevimi tovrstnimi posvetnimi skladbami imamo podatke za štiri baletе, od katerih so ohranjeni le trije. Gre za dvojne *Balette a 4*, ki so zbrani in pisani v okvirni tonaliteti e-mola, seveda še modalne zasnove. 4-glasni godalni stavek lahko izvaja manjši orkester ali štirje solisti, ki jim je, v duhu tedanje glasbe, za basso continuo dodan čembalo. Baletі so bili namenjeni družabnim prireditvam, bili so pa tudi vložki pri jezuitskih in drugih igrāh. Pripadajo tipu plesne suite s stavki: *Intrada*, *Allemande*, *Sarabanda* in *Gigue*, nastale po francoskem zgledu. Ta je prav takrat (v sredini 17. stol.) zelo pritegnil srednjeevropske skladatelje, ki jim je Dolar vtisnil svojo inventivnost in muzikalnost. Tu sta še maši *Missa sopra la bergamasca* in *Missa villana* (*Kmetiška maša* ali tudi *Maša v »kmečkem slogu«* ali *Vaška maša*) za šest glasov in šest godal in orgelsko spremljavo, v Kamniku rojenega in na Dunaju delujočega baročnega skladatelja J. K. Dolarja, ki kljub skromnejši izvajalski zasedbi – zbor (sopran, 1. in 2. alt, tenor, 1. in 2. bas), godala in continuo – razodevata vse oblike avtorjevih monumentalnih skladb. V vseh Dolarjevih delih je razpoznaven italijanski slog, značilen za dunajske dvorne skladatelje druge polovice 17. stol. Leta 1678 je cesar Leopold I.⁴⁸ škofjeloškemu kovaškemu cehu potrdil stare pravice. Verodostojnost te listine zagotavlja pečat,

Telemanna (1681–1767); v: Križnar, *Glasba izza časov Tavčarjeve Visoške kronike*.

47 Ilustrirano z enakim Plavčevim mešanim zborom & bassom continuom.

48 Leopold I. Habsburški, rimsko-nemški cesar, kralj Ogrske, Češke, Hrvaške in Slavonije (1640–1705); bil je drugi sin Ferdinanda III. in španske infantinje Marije Ane Habsburške.

odtisnjen na rdečem vosku.⁴⁹ To samo še utrjuje sočasnost baročne (glasbene) umetnosti tu (na Slovenskem) in tam (v Evropi).

»... Na **plese** je ... ker **ples** in **preja** ... **pel**i od hiše do hiše ... na **plese** je hodil ... da ni rada obiskovala **plesov** ... (1693) ... pravico dovoljevati **plese** za tri leta ... prirediti kak **ples** ... se je **plesalo** na prostem ... ne pa tudi za **plese** po pivnicah in hišah ... tri cekine za **ples** ... vsaka podružnica je morala zase **plesati** ... se je že pridno **plesalo** ... da ni pregledal **plesalca** ... za vsako vižo plačati svoj sold ... še enkrat: **gorenjski ljudski ples: Štajeriš**; tokrat z **violinskimi citrami**, žveglo '**petko**, 's čelom in **drumlico**, ...⁵⁰ pa se enkrat ali dvakrat **zasuče**va ... kakor mlad petelinček, ki **poje** ... 'Boš kaj **plesal**, Izidor? ... Povedal sem ji, da ne znam **plesati**, ... Pa res rad **plešem**! (Jurij) ... V **gosli** dam jaz, da veš! ... ker je moral **plesalec dajati v gosli** ... Poiskala je srebrno beneško krono ter jo vrgla v **gosli**, ... da je eno **igro** smela sama **plesati** na odru. ... **Plesala** sta, kakor bi bila drug za drugega ustvarjena, ...⁵¹ Skoraj celo popoldne je **plesala** z njim ... kako je ponosen na gosposko svojo **plesalko**. ... Kako je Ana Renata hvalila bratovo **plesanje**, ... da je njegova **plesalka** najgorše dekle, kar ... **Plesal** bom, dokler bom sam hotel! ...⁵²

»... in še celo **godci** nam **piskajo**, da se moremo **sukati** v pregrešnem **plesu** ... že so se **oglasili godci**. ... **Plesali** so. ... zahteval svoj **ples**. ... se mu je ta **ples** moral dovoliti, ... za **plesalko** si je izbral (Agato), ... in **plesala** sta, da kaj takega še nismo videli v tej dolini. ... med **plesom** /je/ skočil posebno visoko. Skakal je v resnici, kako bi ga kdo z nožem suval v stegno. ... in to na vsako **plesalčevo** nespametno besedo. **Plesala** sta mirneje. ...⁵³

V povezavi z Visokim in Visočani omenjamo tudi orgle v Crngrobu, ki so ene najzgodnejših tovrstnih (baročnih) glasbenih inštrumentov manjšega obsega iz začetka 18. stol. Leta 1743 jih je v podružnični cerkvi Marijinega oznanjenja v Crngrobu postavil Janez Frančišek Janeček iz Celja. Leta 1984 jih je (nazadnje) skupaj s svojimi pomočniki restavriral nemški orglarski mojster in konservator Hubertus von Kerksenbrock iz Münchna. To so bile takrat prve restavrirane baročne orgle v Sloveniji.

49 Šega, *Škofja Loka v starih listinah*, str. 5.

50 Ta del je bil ilustriran z gorenjsko ljudsko (pesmijo) *Štajeriš*, v prir. ansambla Trutamora *Slovenica*; štajeriš je instrumentalni ples za violinske citre, žveglo »petko,« čelo in drumelco; v: Križnar, *Glasba izza časov Tavčarjeve Visoške kronike*.

51 Te starosvetne plesne viže so godci igrali po dolinah in hribovju južne Jelovice in Selške doline, kjer so pihalci najraje segali po lesenem, visoko piskajočem es-klarinetu. Te, ki smo jih slišali, je po terenskih posnetkih etnomuzikologa Julijana Strajnarja povzel Brane Šmid, vodja skupine Kranjski furmani. Ilustrirano z (dvema) svatovskima polkama iz Podblice, instrumentalnim plesom za klarinet, harmoniko in bas; v: *Glasba izza časov Tavčarjeve Visoške kronike*.

52 Tavčar, *Visoška kronika*, 1968, str. 138–141 in 144–145.

53 Tavčar, *Visoška kronika*, 1968, str. 156–159, prav tam.

Kot zadnji (glasbeni) citat v romanu, Tavčarjevi *Visoški kroniki* pa so še: »... **trombe se oglašajo**, ...«⁵⁴ Temu primerna je tudi spremljajoča glasba *Prihod kraljice iz Sabe*.⁵⁵

Poleg Visokega, kot osrednjega kraja, kjer se dogaja *Visoška kronika*, je le bila Škofja Loka drug najpomembnejši kraj, kjer se odvija zgodba romana. Najprej seveda Stara Loka kot (škofje)loška prafara (tudi s podružnično cerkvijo Marijinega oznanjenja v Crngrobu), o čemer pričajo tudi številne (likovne) podobice tistega časa in prostora; seveda ob avtorju in Visočanu Ivanu Tavčarju, saj se po njegovem prav tedaj in tam konča »prva« *Visoška kronika*.

Zaključek

Med prvimi dokazi o glasbi na Škofjeloškem so zagotovo posamične ugotovitve italijanskega humanističnega potopisca Paola Santonina, ki je v letih 1485–1487 spremljal patriarhovega generalnega vikarja škofa Pietra Carla iz Caorle. Ti opisi spadajo med najzanimivejše kulturnozgodovinske spomenike v prostoru Alpe-Jadran ob koncu srednjega veka. Humanistično izobraženi laik Santonino – na Koroškem se je ohranilo celo nekaj njegovih lastnoročno (rkp.) napisanih besedil – je bil zavzet in tudi zemeljskim užitkom naklonjeni opazovalec; tudi zaradi opisov ukvarjanja z glasbo. Od 26. avgusta do 1. oktobra 1486 je bil (med drugim) na svojem drugem potovanju tudi v Škofji Loki, Iz njegovih zapisov lahko razberemo celo prisotnost figuralnega petja v tistem času in na slovenskem prostoru, kar najdemo tudi na številnih (škofje)loških umetnostnozgodovinskih spomenikih – na freskah, kjer vse od začetka 15. stol. pa do začetka 16. stol.

54 Tavčar, *Visoška kronika*, 1968, str. 228.

55 Z začetka 3. dela oratorija *Salomon*, HWV 67 (1748) Georgea Friedricha Händla (1685–1759) v priredbi Paula Archibalda za trobilni ansambel; v: Križnar, *Glasba izza časov Tavčarjeve Visoške kronike*.

uri. Tisti dan, ko je umrl, je dopoldne še okrog lazil, popoldne pa je zaspal in na oni svet se je preselil, kakor rumen jesenski listič, katerega je lahna sapa spihljala z veje. Počiva na pokopališču Sv. Martina v Poljanah, in izpolnjuje se nad njim besede: „Parva domus — magna quies“, kar so pravi po naše: Mala hišica — velik počitek. — Bog mu dodeli ta počitek, nam pa blagoslovi Visoko, ker smo potrebni tega blagoslova, morda ne manj, kakor ga je bil potreben Polikarp Khallan, prvi gospodar dveh kmetij na Visokem!

Težko je namreč ležala Gospodova roka nad otroki, in skoraj se zavedamo, da pred božjo milostjo še ni zadostno krvi, po Polikarpu preliti, in ne življenju Jošta Schwarzkoblerja, ki je bilo pregresno.

Šiba božja nas je tepla. Leta 1716, se je priklatila s srbskih bojišč neusmiljena morilka, divja kužna bolezen. Na Visokem je pograbila in pokončala gospodarja Jurja in najstarejšega otroka, Marijo Ano, tako da smo imeli v enem tednu dva pogreba.

Sedaj še živita obe materi in Suzana, hči Jurja, ter jaz, Georgius Postumus, sin Izidorja. Na štirih očeh počivajo potemtakem prihodnji časi visoških dveh kmetij. Mati Margareta in mati Agata stikata dostikrat sivi glavi skupaj in čebljata kakor dve račici pri vodnjaku. Moja mati pa mi je le tu in tam v svoji posvetni zaslepljenosti prikrito in sramežljivo nekako namigavala to ali ono. Tudi devetnajstletna Suzana me časih preseneti s pogledom, ki skoraj ni dopuščен med najbližjimi sorodniki. Vse v meni pa hrepeni, da bi dal svoje telo oltarju in da bi opravljal sveto službo za duše onih, ki so se na visokem dvorcu pred mano s sveta ločili in ki še vedno iščejo božjega usmiljenja! Ko je vendar na svetu zame najlepša ženska moja dobra in ljuba mati Margareta in ko vendar nikjer in nikakor ne opazim razlike med mlado in staro žensko — kako naj se dotaknem druge ženske, bodisi da bi bila to naša drobna Suzana? Sam Bog vé, kako naj se rešim iz stiske, v kateri zdihujem k Njemu!

Tukaj se konča prva Visoška kronika.

Zadnja stran (str. 663) objave nadaljevanja Tavčarjeve *Visoške kronike* v *Ijubljanskem zvonu*. (LZ, 39/1919, št. 11)

lahko še danes na srednjeveških freskah, na Godešiču, Križni Gori, Ožboltu nad Zmincem idr., vidimo številne anđele z inštrumenti: vielo, psalterijem, trobento, rebekom, šalmajem idr. Po podobni analogiji zdaj sledimo glasbi in plesu v zgodovinskem romanu Ivana Tavčarja *Visoška kronika*. V okvirih evangeličanske in katoliške vere med Visokim (Poljanami), Škofjo Loko in preostalim evropskih kulturnim prostorom najdemo številne glasbenike: avtorje (skladatelje) in poustvarjalce (izvajalce). Ti na različnih področjih svojo lokalno posebnost – gorenjsko glasbo in ples – neposredno prenašajo tudi v preostali evropski prostor. Pomen glasbene umetnosti je izzvan že od samega avtorja (Ivan Tavčar); ob takem in drugačnem pojavljanju glasbene umetnosti na geografskem prostoru Visokega in Škofje Loke lahko rečemo, da omenjeno pojavljanje niti ni slučajno ali morda celo sporadično. Ne, glasba, ples in izrazi, ki se neposredno dotikajo teh gibnih in zvočnih pojavov, so poseben tovrstni fenomen. Ali dajejo takti, različni tempi in različni glasbeni in plesni pojavi tudi tovrstni literarni tempo? To je bolj vprašanje morebitne korelacije ali komparacije obeh omenjenih znanosti; torej literature in muzikologije. Zagotovo vplivi enih in drugih obstajajo, črno-belimi pojavom mračnega srednjega veka pa je zdaj podobna ali kar analogna baročna glasbena umetnost, ki ima v svoji tovrstni govorici ves čas kontrast: počasi-hitro, tiho-glasno, enoglasno-večglasno, visoko-nizko ... In že spet se lahko povsem spokorjeni od omenjenih zabeleženih (glasbenih) posebnosti in izpostavljenih ugotovitev vračamo k zgodovinskemu romanu *Visoška kronika* našega Poljanca ali kar Visočana Ivana Tavčarja samega.

KRATICE:

ARS	Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani
CD	laserska plošča, zgoščenka
LM	Loški muzej Škofja Loka
LZ	Ljubljanski zvon
MI	Muzikološki inštitut
RTV Slovenija	Radiotelevizija Slovenija
SAZU	Slovenska akademija znanosti in umetnosti
SHS	Srbi, Hrvati in Slovenci
ZAL	Zgodovinski arhiv Ljubljana
ZKP RTV Slovenija	Založba kakovostnih programov RTV Slovenija
ZRC SAZU	Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti

VIRI IN LITERATURA:

- Križnar Franc: Gabriel Plavec (?–Mainz, 1641). Zgodnjebaročni glasbenik, doma iz Ljubljane, Škofje Loke ali Železnikov? V: *Loški razgledi* 64, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2018, str. 187–202.
- Križnar Franc: Glasba na Škofjeloškem nekdaj in zdaj. V: *Petdeset let Glasbene šole Škofja Loka : 1949–1999*, Škofja Loka : Glasbena šola, 1999, str. 9–30.

- Križnar Franc: *Glasba izza časov Tavčarjeve »Visoške kronike«, glasba in ples v romanu in Tavčarjevem času med Poljanami (Visokim), Nemčijo in Škofjo Loko (začetek 17.–začetek 20. stol.)*. [Predavanje]. Loški muzej Škofja Loka, Škofja Loka, 13. 11. 2013.
- Križnar Franc: Paolo Santonino. Italijanski potopisec in njegova dela, relevantna tudi za glasbo. V: *Novi Matajur : tednik Slovencev videmske pokrajine* 20/2017, Čedad : ZTT, str. 5. <http://lit.ijs.si/visoska.html>. Miran Hladnik, o Visoški kroniki; 9. 4. 2018.
- Opus musicum, part Cantus. V: *Monumenta artis musicae Sloveniae* VIII. Ljubljana : Muzikološki inštitut : Založba ZRC, ZRC SAZU, 1986, str. 134–135.
- Santonino, Paolo: *Popotni dnevniki [1485-1487]*. Celovec ; Dunaj ; Ljubljana : Mohorjeva založba, 1991 [i. e.] 1992, 91 str.
- Slovenska mesta skozi čas : razstava Arhiva Republike Slovenije*. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2008, 44 str. (Publikacije Arhiva Republike Slovenije. Katalogi ; zv. 32).
- Šega, Judita: *Protestantizem na Loškem : ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja*. Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 2008, 69 str.
- Šega, Judita: *Škofja Loka v starih listinah*. Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 2006, 11 str.
- Tavčar, Ivan: *Izbrano delo*. [2. knjiga] Ljubljana : Mladinska knjiga, 1968, 233 str. (zbirka Naša beseda).
- Tavčar, Ivan: Visoška kronika. V: *Ljubljanski zvon : mesečnik za književnost in prosveto* 39/1919, Ljubljana : Tiskovna zadruga, 1919, 11.; št. 1, str. 3–18; št. 2, str. 67–80; št. 3, str. 131–143; št. 4, str. 195–204; št. 5, str. 259–271; št. 6, str. 323–335; št. 7, str. 386–395; št. 8, str. 45–463; št. 9, str. 514–530; št. 10, str. 578–590 in št. 11, str. 642–663.

Summary

Music before and after the Time of Tavčar's *The Visoko Chronicle* Music and Dance in the historical Novel, Tavčar's Time, between Poljane (Visoko), Škofja Loka and Germany

*Thus we strolled, made a parallel between the text of Tavčar's *The Visoko Chronicle* and the musical production and reproduction of the time and space, perhaps a little before and after the events of the novel, perhaps even a little geographically to the side: from Visoko, through Škofja Loka all the way to the then still non-unified Slovenian national, state and cultural space. Much already happened in the novel during music and dance, and if, in the framework of a holistic context, we add the musical ear, in particular, as at least one of the views of a literary eye, it cannot be ignored that such interdisciplinary or perhaps even multidisciplinary views are much more interesting than their merely individual views. In some cases, the novel mentions music and dance terms directly. *The Visoko Chronicle*, as an historical novel, is set in a particular time and place, so the aforementioned discussion is somewhat easier. If we stress in it in particular both folk and artistic music, music and dance, which were throughout conceptually dispersed between Protestant and Catholic churches, we still did not draw attention to all the completely musical and dance phenomena that developed between Visoko, Škofja Loka and the wider European space and thus directly with the world. Among them certainly stand out*

the names and music of musicians and composers such as J. Gallus, G. Plavec and J. K. Dolar; as well as Protestants including the German M. Luther and the Slovene evangelists: P. Trubar, A. Bohorič and J. Dalmatin.

It is the case with all of them that their local and national achievements and power developed and was triggered only in the European space.

Anton Dolinar - Lúčinski

(1847–1930)

Izvleček

Dolinarji so prišli v Lučine v drugi polovici 18. stoletja. Bili so in so še lučinski mežnarji in organisti. Iz tega rodu je tudi Anton Dolinar, ki je bil 31 let lučinski župnik. Zgradil je novo farno cerkev. Po upokojitvi (1910) je napisal zgodovino lučinske župnije. Njegovo glasbeno delo je bilo ves čas tesno povezano z ustanovitvijo in aktivnostmi v Cecilijanskem društvu Ljubljana, saj je kot govorec nastopal na njihovih občnih zborih in pisal članke v Cerkvem glasbeniku. Kljub nekaterim indicem, da naj bi tudi komponiral, tega nismo uspeli dokazati. Dolinarjevo najpomembnejše delo je tako njegov prevod knjige (nemškega) duhovnika in skladatelja Ignaza Martina Mittererja (1850–1924) Die wichtigsten kirchlichen Vorschriften für katholische Kirchenmusik, z naslovom Najimenitnejše cerkvene določbe o katoliški cerkveni glasbi.

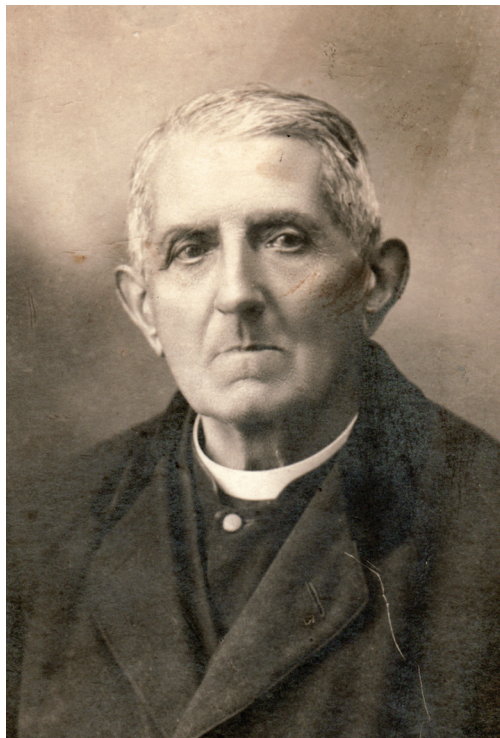
Ključne besede: Anton Dolinar – Lúčinski, lučinski mežnarji, organisti, zgodovina lučinske župnije, Cecilijansko društvo, Cerkvem glasbenik, Ignaz Martin Mitterer.

Abstract

Anton Dolinar - Lúčinski 1847–1930

The Dolinars came to Lučine in the second half of the 18th century. They were and still are Lučine sextons and organists. Anton Dolinar, who was priest in Lučine for 31 years, was also from this family. He built the new parish church. After his retirement in 1910, he wrote a history of Lučine parish. His musical work was throughout closely connected with the founding of the Cecilia Society in Ljubljana, since he appeared as speaker at its general assemblies and wrote articles in Cerkvem glasbenik. Despite some indications that he also composed, we did not succeed in proving this. Dolinar's most important work is thus his translation of a book by the German priest and composer, Ignaz Martin Mitterer (1850–1924), Die wichtigsten kirchlichen Vorschriften für katholische Kirchenmusik, entitled The most eminent Church provisions on Catholic church music.

Key words: Anton Dolinar – Lúčinski, Lučine sextants, organists, history of the Lučine parish, St. Cecilia Society, church music, Ignaz Martin Mitterer.

Anton Dolinar - Lučinski pri osemdesetih.

Anton Dolinar je izšel iz lučinskega rodu Dolinarjev, ki so se tam pojavili v drugi polovici 18. stoletja. Vse doslej je bila večina lučinskih mežnarjev in organistov iz tega rodu. Prvi med njimi je bil Matevž Dolinar, rojen okoli leta 1750. Zapisa njegovega krsta nismo našli, zato ne poznamo njegovega izvora. Debeljak je leta 1936 zapisal, da je bil *glasbenik in skladatelj dr. Anton Dolinar (1894), profesor in vodja Pevske zveze v Ljubljani, rojen že na Trati, sorodnik lučinskega Antona Dolinarja*.¹ V naši raziskavi nismo uspeli dokazati sorodstvenih povezav med lučinskimi in drugimi glasbeno nadarjenimi Dolinarji iz Poljanske doline, čeprav tega ni mogoče povsem izključiti.² Lučinski Anton je bil pravnuk Matevža, prvega Dolinarja na Lučinskem, ki je bil lučinski mežnar. Njegov sin Pavel (1785–1851) je bil prvi lučinski krojač, njegov sin Luka (1813–1883), Antonov oče, pa še eden od lučinskih mežnarjev iz rodu Dolinarjev.

Anton se je rodil 11. 1. 1847 na Frtici v Zadobju št. 12, Luku Dolinarju in njegovi drugi ženi Ani, roj. Potočnik. Ko je imel pet let, so se preselili v lučinsko mežnarijo, saj je bil oče tamkajšnji mežnar. Nadarjenega fantiča je poslal v škofje-loško deško šolo, ki jo je obiskoval v letih 1855–1859. Šolanje je nadaljeval na ljubljanski klasični gimnaziji, kjer je leta 1867 maturiral. V nižji in srednji šoli je bil vsako leto med odličnjaki. Vpisal se je na ljubljansko bogoslovje. Pri dobrih triindvajsetih letih, po treh letih študija, je bil 9. 7. 1870 posvečen za duhovnika, teološke študije pa je zaključil naslednje leto. V letih 1871–1875 je bil kaplan na Dobrovi pri Ljubljani. Potem je bil štiri leta prefekt v Alojzijevišču, domu za dijake klasične gimnazije v Ljubljani, od tu pa je 12. 8. 1879 prišel župnikovat v Lučine,

1 *Škofja Loka in njen okraj*, str. 72.

2 Oče dr. Antona Dolinarja, rojenega na Trati št. 9, po domače Pri Jernejcu, je bil Gregor, mati pa Terezija, roj. Bernik. Antonov ded je bil Luka Dolinar, babica pa Elizabeta, roj. Potočnik, za katera pa ni dokazov, da bi bila bližnja sorodnika bodisi lučinskih Dolinarjev bodisi brebovniških Potočnikov, prednikov Lučinskega Antona Dolinarja. Podatke o domačem imenu rojstne domačije je posredoval Jure Ferlan v e-pismu.

kjer je ostal enaintrideset let. Za čas pred njegovim prihodom v Lučine je zanimiv doslej še nepoznan zapis dobrowskega župnika Lesjaka: »*Prvo sv. mašo je pel na Dobrovi in mil. gospod stolni prošt, poznejši knezoškof ljubljanski, dr. Ivan Zlatoust Pogačar sam je imel pri tej slovesnosti cerkveni govor (pridigo, op. T. K.). Dne 19. julija 1871 je bil dekretiran za kapelana dobrowskega, kjer je služboval do dne 21. oktobra 1875. Z Dobrove ga pokliče knezoškof Pogačar v Ljubljano v Alojznico, kjer je bil vsem nam zelo priljubljen prefekt do 15. avgusta 1879. - Bilo mu je na ponudbo, da bi se »višje« povzdignil, pa ljubezen do domačega kraja in zares apostolska gorečnost in priprostost ga je vlekla v rojstno faro lučinsko. /.../ Ta gospod zna posebno dobro grščino, pa tudi v vseh drugih strokah je dobro podkovan, ker mu je Stvarnik podelil deset talentov.*»³

Anton Dolinar je živel skromno, dosledno se je držal moralnih načel duhovnika in vzgojitelja. Odločno je nastopal proti pretiranemu pitju alkoholnih pijač. Zelo je varčeval in vsa prihranjena sredstva, vključno s plačilom za dolgoletno poučevanje otrok branja, pisanja in računanja, je namenil za gradnjo nove lučinske cerkve. Posebno veselje je kazal do cerkvenega petja in glasbe nasploh. Sicer pa je bil vesele narave. Ob sobotnih večerih je zahajal v domačo gostilno k Vovšarju, kjer so včasih peli pa tudi vrgli karte. O tem je na Lučinskem ohranjenih več anekdot.

Dolinar je v domačem okolju med starimi ljudmi zbiral ljudske pripovedke, vraže in navade ter jih opisal v posebnem poglavju v *Kratkem opisu župnije (lokalije) lučinske* ...⁴ Njegove zapise je Marija Stanonik vključila v knjigo o folklornih pripovedih iz Poljanske doline in njenega pogorja.⁵ O dogajanjih na Lučinskem je poročal tudi v dnevniku *Slovenec*, na primer o posvetitvi nove cerkve.⁶

Po pripovedovanju starih ljudi iz Lučin je Anton Dolinar sam zaprosil za sorazmerno zgodnjo upokožitev in ne za premestitev v drugo župnijo. Leta 1910 se je umaknil v Dom usmiljenih bratov v Kandijo pri Novem mestu. O njegovi odločitvi je bilo takrat med domačini izrečenih veliko besed in brskanja po zame-rah, kar pa je za današnji in prihodnji čas brez vsake vrednosti. Njegova odločitev govori o izčrpanosti in – po sedanjem vedenju – pregorelosti, ki je sledila velikim naporom pri vsestranskem upravljanju lučinske župnije, predvsem pa gradnji cerkve. Ko se je odpočil in opomogel, je začel zbirati podatke za zgodovino lučinske župnije, ki jo je napisal zadnje leto bivanja v Kandiji. Leta 1916 je bil nastavljen za upravitelja župnije Zalog pri Cerkljah na Gorenjskem, kjer je ostal dobra tri leta. Leta 1919 ga že najdemo kot duhovnega vodnika v Repnjah pri Vodica, kjer so imele šolske sestre III. reda sv. Frančiška dekliško osnovno in gospodinjstvo šolo. Leta 1929 je odšel v Mekinje pri Kamniku v *konvent*, manjšo samostansko enoto reda usmiljenih bratov, kjer je preživel zadnji dve leti življenja. Svojo biser-

3 Lesjak, *Zgodovina Dobrowske fare*, str. 141.

4 Stanonik, Antona Dolinarja opis lučinske krajine iz leta 1870, str. 147–157.

5 Stanonik, *Nekoč je bilo jezero*, str. 87–89.

6 Dolinar, Cerkveni letopis. *Slovenec* XXVIII, 1900, št. 198, brez paginacije.

no mašo, šestdeseto obletnico nove maše, je še dokaj čil daroval na Brezjah, 9. julija 1930. V tem času je imel med živečimi duhovniki ljubljanske škofije najdaljši duhovniški stan. Umrl je 5. 11. 1930, pokopan je na mekinjskem pokopališču ob samostanski cerkvi, kjer ima lep spomenik. Pogreba se je udeležilo večje število hvaležnih Lučinčanov, ki so znali ceniti njegove zasluge za napredek njihove župnije in kraja.

Anton Dolinar je za Lučine pomemben predvsem zaradi treh velikih dejanj:

- leta 1870 je še kot študent teologije opisal lučinsko lokalijo oziroma kasnejšo samostojno župnijo,
- v letih 1898 do 1900 je zgradil novo lučinsko cerkev,
- leta 1915, ko je že živel zunaj svojega domačega kraja, je zaključil s pisanjem *Kratke zgodovine župnije sv. Vida v Lučinah*; to delo je osnova za vsa zgodovinska in druga raziskovanja tega območja.

V nadaljevanju bomo o vsakem od naštetih dejanj zapisali nekaj podatkov in misli.

Pred leti so v zapuščini I. Vesela, ki je bil v letih 1868–1869 kaplan v Poljanah, našli rokopis Antona Dolinarja z naslovom *Kratek opis župnije (lokalije) Lučinske v zemljepisnem, zgodovinskem, gospodarstvenem ter običajnem oziru*. Rokopis se nahaja v NUK v Ljubljani. Primerjava obeh zapisov, tega in kasnejše *Kratke zgodovine* sicer kaže na njuno povezanost, pri čemer je prvo delo iz leta 1870 predvsem gospodarske, etnološke in narodopisne narave, drugo iz leta 1915 pa je namenjeno predvsem osebam, ki so tako ali drugače povezane z Lučinami, šolstvom in gradnjo nove cerkve. Obe deli se med seboj v veliki meri dopolnjujeta in le redko ponavljata. »*Za strokovnjaka je najpomembnejši tisti del, ki govori o gospodarskem in splošnem življenju njenih prebivalcev; posebno dragocene so opazke o prehajanju od lesenih na zidana bivališča in njihovo notranjo opremljenost ter snago, ki jo avtor neprestano poudarja kot pomemben dejavnik zdravja,*« je v uvodu k objavi *Kratkega opisa* zapisala Marija Stanonik.⁷

Gradnja nove cerkve je zapleten projekt, v katerega so vpleteni številni strokovnjaki, tudi umetniki, mojstri in delavci različnih strok; Dolinar jih je vse uspešno povezoval. Iz opisa priprav in gradnje se kažejo njegove sposobnosti oziroma talenti, ki bi jih danes poimenovali menedžerske: narisal je osnovne načrte, pridobil potrebna dovoljenja in soglasja, zbral za stanje in razmere na Lučinskem neverjetno veliko vsoto denarja, in sicer okoli 30.000 goldinarjev oziroma 60.000 kron. Organiziral je oddajo del in nadziral gradnjo. Predstavljamo si, da je bil dan za dnevno na nogah, tekal okoli domačih in sosednjih kmetov ter drugih prebivalcev in se dogovarjal za prevoze ter pomoč pri gradnji. Poiskal je mojstre zidarje, tesarje, kleparje in mizarje. Posebnost nove cerkve so tudi vsa vitražna okna. Poiskal je slikarja, v Lučinah rojenega Matijo Bradeška (tedaj že s priimkom Bradaška, v Kranju) za poslikavo sten, za izdelavo oltarjev pa kiparja Jožefa

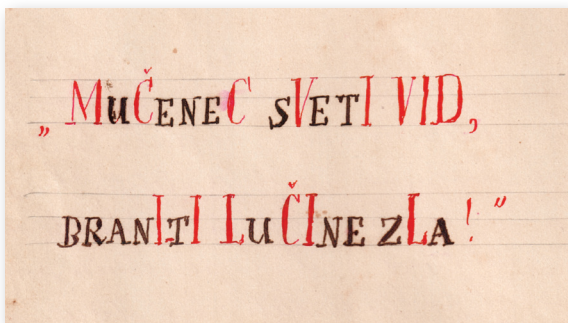
7 Stanonik, Antona Dolinarja opis lučinske krajine iz leta 1870, str. 147–157.

Grošlja iz Selc. Sam je sestavil kronograme v latinskem jeziku, ki jih je slikar prenesel na sveže ometane stene. Nazadnje je poskrbel še za nove orgle, ki jih je izdelal orgelski mojster Milavec. Prvič so se oglasile leta 1908, prav za sprejem in zlato mašo lučinskega rojaka, ameriškega misijonarja Jožefa Buha.

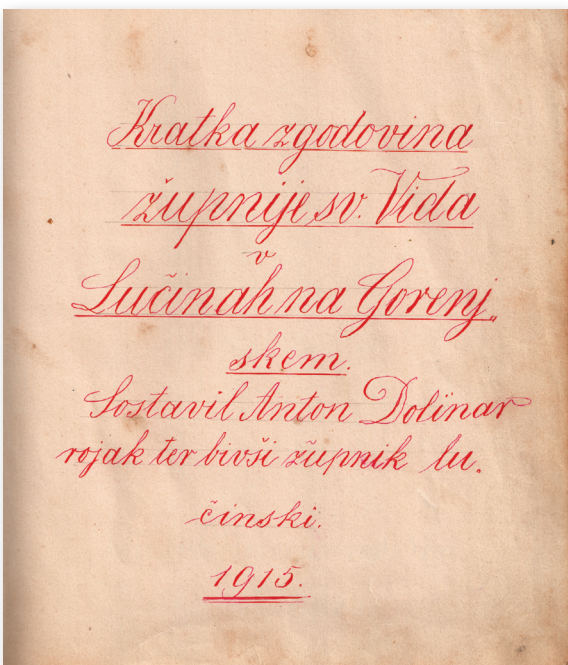
Dolinar si je v Lučinah postavil dostojen spomenik. Glede na njegov poklic in poslanstvo je treba razumeti, da je dal prednost gradnji nove cerkve in ne šole, obeh namreč v tako majhnem in dokaj revnem kraju ni bilo mogoče istočasno graditi.

V *Kratki zgodovini župnije sv. Vida v Lučinah* so številni nepogrešljivi podatki, brez katerih bi bilo proučevanje lučinske župnije izjemno oteženo, ponekod celo nemogoče. Majhni kasnejši popravki nekaterih podatkov so zanemarljivi in v ničemer ne zmanjšujejo vrednosti Dolinarjevega dela. V kasnejših raziskavah lučinskega območja skoraj ne najdemo poglavja, kjer se ne bi sklicevali nanj, ali ga vsaj omenjali. Dolinar je bil več pisanja, njegovi zapisi se berejo tekoče, saj je stavke oblikoval v lepem in za tisti čas dokaj sodobnem jeziku. V zapisanem naletimo na precej danes že opuščenih starih besed, ki so jih v našem otroštvu stari ljudje še uporabljali, na primer mesti se (= ubadati se), razpetija (= poslopje) in druge. Letnica nastanka *Kratke zgodovine* je skrita tudi v zapisanem kronogramu v slovenskem jeziku.

Razmišljanje naj sklenem s trditvijo, da Anton Dolinar prisotnost na Lučinskem še vedno izpričuje po svojih pomembnih delih in je upravičeno vključen tudi v tamkajšnjo galerijo znamenitih Lučinčanov.

Kronogram iz *Kratke zgodovine*, 1915; originalni zapis.

Prva notranja stran *Kratke zgodovine župnije sv. Vida v Lučinah*, 1915; originalni zapis.

Uvod

V glasbenem pogledu je vedenje o cecilijancu⁸ in duhovniku A. Dolinarju veliko bolj v senci preostalih Dolinarjev iz Poljanske doline, tudi župnikov in glasbenikov – skladateljev: Luke Dolinarja⁹ in dr. Antona Dolinarja.¹⁰ V zvezi z

- 8 Izhaja iz *cecilijanstva*, gibanja v zadnji tretjini 19. stol. (po 1860) za obnovo in reformiranje katoliške **cerkvene glasbe**, imenovanem po sv. Ceciliji, zavetnici cerkvene glasbe, glasbenikov, izdelovalcev glasbenih instrumentov, pevcev, izdelovalcev orgel in pesnikov. Zagovorniki *cecilijanstva* so odklanjali cerkveno glasbo, na katero je vplivala dunajska (glasbena) klasika in z njo pretirano rabo instrumentov (dela npr. F. J. Haydna, W. A. Mozarta, L. van Beethovna idr.), pretirano vnašanje prvin posvetne glasbe ali belkantovske melodije in zahtevali povrnitev k pravemu slogu a cappella 16. stol., še posebej h G. P. d. Palestrini, čigar skladbe naj bi bile zgled za vso cerkveno glasbo (npr. maša). Središče *cecilijanstva* je bilo v Regensburgu (Nemčija) v krogu skladatelja Michaela Hallerja (1840–1915). Kot duhovno gibanje pa je *cecilijanstvo* vplivalo tudi na sodobno umetniško glasbo (npr. F. Liszt, A. Bruckner idr.) in 1868 doseglo ustanovitev Vsesplošnega cecilijanskega združenja (ACV).

Prvi tak reformator na Slovenskem je bil Gregor Rihar, za njim pa Blaž Potočnik in Luka Dolinar. Po zgledu cecilijanskega društva za nemško govoreče dežele je bilo Cecilijansko društvo leta 1877 ustanovljeno v Ljubljani, leta 1887 pa še v Mariboru. Glavni pobudniki zanj so bil pater Hugolin Sattner, Anton Foerster in Angelik Hribar. Tudi njihov društveni namen je bil »*povzdiga in pospešek katoliške cerkvene glasbe ... na podlagi cerkvenih določb in ukazov. Skrb svojega obrača na:*

- a) gregorijansko koralno petje,
- b) figuralno mnogoglasno petje starejše in novejše dobe,
- c) cerkveno orgljanje,
- d) cerkveno petje v domačem jeziku,
- e) instrumentalno godbo, kjer je, in v koliko ne nasprotuje cerkvenemu duhu.«

Za širjenje svojih idej so cecilijanci potrebovali svojo šolo in glasilo. Ustanovili so Orglarsko šolo, ki je v času svojega obstoja (1877–1945) vzgojila skoraj 400 organistov (ti pa so po deželi vodili tudi posvetne zборе), in list *Cerkveni glasbenik*, najstarejšo slovensko glasbeno revijo, ki je kmalu prerasla apologetičnost, tj. cerkveno področje in objavljala članke z vseh področij glasbe in muzikologije.

Cecilijanstvo pa je bilo tudi liturgično gibanje in je veliko pripomoglo k obnovi liturgične glasbe. Vendar pa je slabo vplivalo na razvoj prebujanja slovenskega naroda po 1948, ker se je preveč zgledovalo po nemškem vzoru. Hkrati je anahronistično vsiljevalo slog iz 16. stol. in s tem zaviralo razvoj glasbenega romantizma v slovenski cerkveni glasbi. To je trajalo do 1903, ko mu je okrožnica papeža Pija X. *Tra le sollecitudini* dala novo vsebino. Po tem dokumentu je postalo Cecilijansko društvo osrednje gibalno v skrbi za umetniško, sodobno in slovensko cerkveno glasbo.

- 9 Križnar, Dvoje obletnic rojstev glasbenikov – kulturnih delavcev Ločanov v letu 1994, str. 265–272 in isti, Luka Dolinar (1794–1863), str. 207–222.
- 10 Križnar, Dvoje obletnic rojstev glasbenikov – kulturnih delavcev Ločanov v letu 1994, str. 265–272 in isti, /Dr./ Anton Dolinar (1894–1953), str. 171–194.

njim pa tudi z navajanjem njegovih (biografskih) podatkov in slik zato najdemo precej napak oziroma zamenjav.¹¹ Da pa smo ga »našli« tudi kot glasbenika, ima največ zaslug dr. Tone Košir,¹² tudi soavtor tega članka. Tudi marsikatera (glasbeno) manj specializirana bio- ali bibliografija posebej ne opozarja na to.¹³ Spet druge bio- in bibliografije so A. Dolinarju pripisale še druge dejavnosti, marsikatera od njih je bila tesno povezana prav z glasbo: »[...] slovenski rimskokatoliški duhovnik, nabožni pesnik, pisec cerkvenoglasbenih člankov, skladatelj in prevajalec [...].«¹⁴ Tudi nekaj redkih omemb različnih avtorjev o glasbenem delu A. Dolinarja po naknadnem pregledu, ni relevantnih.¹⁵ Prav tako ni bilo moč najti še ene redke in morebitne Dolinarjeve skladbe *Prošnja*.¹⁶ Tudi v tem in prejšnjem primeru gre lahko za katero od že omenjenih zamenjav z enim ali drugim prej omenjenim Dolinarjem.

G. prefekt A. Dolinar prosi besede in govori v daljšem jako zanimivem govoru (katerega hočemo pozneje tu vsega natisniti) o rabi latinskega jezika pri slovesnih mašah, o ugovorih zoper latinski jezik in o pesmarici, ki naj bi se tudi pri nas sestavila iz toliko sto in sto pesmi, ki jih imamo. Dobro zerno naj se izbere, pleve pa zaveržejo; pesmarica pa naj bi se poterdila in sicer tekst in napevi po visokočast. ordinariatu. — Da se pesmarica sestavi, o tem so bili vsi navzoči enih misel; živahna debata pa se je začela pri vprašanji: kdo jo bode sestavljal. Konečno je obveljal nasvet: naj se to izroči odboru „Cec. društva“, ki naj si pa poišče izvedenih mož po deželi, kateri bodo z odborom delali za pesmarico.

Fragment iz *Cerkvenega glasbenika* (CG, 1, 1878, št. 4, str. 30):

razprava A. Dolinarja na 2. občnem zboru Cecilijinega društva Ljubljana (25. 7. 1878).

- 11 Slika v *Slovenskem biografskem leksikonu* (v: splet <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi175826/> z dne 27. 7. 2014) je nepravilna oziroma je slika, objavljena pri Antonu Dolinarju, slika /dr./ Antona Dolinarja.
Edo Škulj ga npr. v: *Leksikonu cerkvenih glasbenikov* (str. 68) loči oziroma razdvoji od (dr.) Antona Dolinarja kot st. (kar je seveda tudi bil), vendar taka oznaka za neposredne sorodnike ni najbolj primerna.
- 12 Mag. Tone Košir, dr. medicine, ki me je (osebno) kar nekaj časa nagovarjal k tejele raziskavi, saj pravzaprav do omenjene omembe tudi meni A. Dolinar ni bil znan kot še eden od glasbenikov in duhovnikov s tega (širšega) škofjeloškega področja (op. avt. F. K.).
- 13 Razen tega, da je bil A. Dolinar cecilijanec in, da se je »[...] kot mlad duhovnik navdušeno udeleževal cecilijanskega gibanja v ljubljanski škofiji, nastopal kot govornik na Cecilijanskih občnih zbora, pisal cerkvenoglasbene članke v CG (1878→), prestavil v slovenščino Mittererjevo knjižico Določbe o katoliški cerkveni glasbi [...].« (v: Dolinar A., splet: <http://archive.today/cLOvv/> z dne 27. 7. 2014) o njem žal (s podkrepljenimi dokazili) drugega ne vemo.
- 14 Wikipedia ([http://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Dolinar_\(skladatelj\)](http://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Dolinar_(skladatelj))) z dne, 27. 7. 2014.
- 15 Pri uglasbitvi Ignacija Hladnika *Bodi nam pozdravljena* (v: *Slavimo Gospoda - Bogoslužna pesmarica in molitvenik*, str. 160) ni nikjer dokazano, da gre ali za besedilo ali glasbo A. Dolinarja, kot navaja Edo Škulj (v: *Leksikon cerkvenih glasbenikov*, str. 69).
- 16 Popis gradiva v NŠAL 202, Cecilijansko društvo v Ljubljani (škatali 1 in 2).

Dolinar in glasba

Biografski podatki tudi ne dokazujejo, da bi bil A. Dolinar posebno glasbeno izobražen. Zapis v *Župnijski kroniki*¹⁷ pa Dolinarja prikaže tudi v tej luči, saj je »[...] še zadnji dan svojega življenja (5. 11. 1930, v Mekinjah; op. F. K.) maševal, tri dni prej (2. 11. 1930, op. F. K.) pa je še v žup. cerkvi pomagal pri petju oficija¹⁸ za duše umrlih v vicah [...].« Kot »govorec«¹⁹ v okviru svojih aktivnosti Cecilijanskega društva Ljubljana pa je omenjen že na njegovem 2. občnem zboru (25. 7. 1878).²⁰ Društvo je imelo 316 članov, med njimi pa kar 57 ustanovnih članov in več kot 300 naročnikov *Cerkvenega glasbenika* (v nadaljevanju: *CG*). Iz naslednjega je razvidno, da je Dolinar mdr. razpravljal povsem konkretno, strokovno o »[...] o rabi latinskega jezika pri slovenskih mašah, o ugovorih zoper latinski jezik in o pesmarici, ki naj bi se tudi pri nas sestavila iz toliko sto in sto pesmi, ki jih imamo. Dobro z/e/rno naj se izbere, pleve pa zav/e/ržejo; pesmarica pa naj bi se pot/e/rdila in sicer tekst in napevi po visokočast. ordinariatu. – Da se pesmarica sostavi, o tem so bili vsi navzoči enih misel; živahna debata pa se je začela pri vprašanji: kdo jo bode sestavljal. Končno je obveljal nasvet: naj se to izroči odboru »Cec. društva,« ki naj si pa poišče izvedenih mož po deželi, kateri bodo z odborom delali za pesmarico [...].«²¹

Omenjeni Dolinarjev govor je moral biti pravi traktat, saj je potem v *CG* izšel v kar štirih nadaljevanjih.²² V celotnem tekstu Dolinar odločno zagovarja uporabo izključno latinskega jezika pri petju. Torej gre za podporo izključno liturgičnemu, tj. latinskemu jeziku; tudi na koru in v prezbiteriju petje ne sme biti v slovenskem jeziku. Ni čudno, da se je v glavnem v jezikovnem pogledu dotikal cerkvene glasbe, saj je bil Dolinar pravi poliglot.²³ Dolinar je govoril tudi na 3. občnem zboru Cecilijinega društva (7. 8. 1879).²⁴ Še vedno je govora o latinščini v liturgiji in petju; kako tudi ne, saj je bil Dolinar veliko večji poliglot kot pa glasbenik, kaj šele skladatelj. A. Dolinar se je še pojavil v *CG*, zdaj kar dvakrat zaporedoma v rubriki *Dopisi*²⁵ V obeh delih z naslovom *Iz hribov* (= loških, Lučine, op. F. K.) avtor opiše razmere v (cerkveni) glasbi, ki jim je moral biti kos tudi zaradi gojenja cerkvenega, tj. liturgičnega petja v župnijski cerkvi sv. Vida, kjer je bil župni upravitelj (1879–1910), torej v svojih rodnih Lučinah. Obe (objavljeni) besedili je pod-

17 Župnijski urad Mekinje pri Kamniku, zv. II, str. 66–67 (kopijo hrani avtor).

18 *Officium divinum* je molitveno bogoslužje (op. avt. F. K.).

19 Kaj lahko smatramo za to? Aktivni član, razpravljaivec ...

20 *Cerkveni glasbenik*, 1, 1878, št. 4, str. 29–31.

21 *Cerkveni glasbenik*, 1, 1878, št. 4, str. 30.

22 *Cerkveni glasbenik*, 1, 1878, št. 5, str. 39–41, št. 6, str. 47–49, št. 7, str. 55–57 in št. 8, str. 62–64.

23 Langerholc J., Biseromašnik Ant. Dolinar (v: n. n. tisk, Župnijska kronika ž. u. Mekinje pri Kamniku, zv. II, str. 66–67 (kopijo hrani avtor).

24 *Cerkveni glasbenik*, 2, 1879, št. 9, str. 69–71.

25 *Cerkveni glasbenik*, 4, 1881, št. 2, str. 14–15 in 5, 1882, št. 6, str. 46–47.

biti od posvetne različna, cerkvenim zahtevam primerna.

Potem se oglasi za besedo č. g. A. Dolinar. — On najpervo zagovarja „Cerkv. glasbenik“, ker ta razpravlja liturgična vprašanja, kajti to je v pravih cecilijinega društva samih izrečeno in med posredke k dosegu namena prišteto tudi priporočanje, naznanovanje in razširjanje liturgičnih spisov, tako ravnaajo vsi organi cecil. družeb n. p. dr. Witt-ovi „Fliegende Blätter“, „Musica sacra“, Battlogg-ov „Kirchenchor“ in dr.; tudi ste liturgija in cerkvena glasba v tako tesni zvezi, da se druga od druge ločiti ne daste. Reforma cerkvene glasbe se zamore izpeljati le na podlagi cerkvenih določb, te določbe pa se ne dotikajo samo značaja, ampak tudi liturgične porabe petja, t. j. one določujejo ne le „kaj“ in „kako“, marveč tudi „kdaj“ se ima kaj peti. Te določbe morale bi biti vsakemu duhovnu, pa tudi organistu, znane. V novejšem času jele so se take cerkvene določbe, postave in pojasnila zbirati, tako da se vsak lahko z njimi soznani. Tako je že pokojni dr. Dominik Mettenleiter zbral lepo število takih cerkvenih določb v svoji „Musica“ (2. zvezek 1868), pa tudi koledar sv. Cecilije za leto 1879, uredovan od Habberla v Ratisboni, prinesel je lepo zbirko cerkvenih postav in določil, ki se ozirajo na cerkveno glasbo sploh, na sv. mašo in njene posamezne dele, na slovesne večernice,

Del Dolinarjeve razprave na 3. občnem zboru Cecilijinega društva Ljubljana

(7. 8. 1879; CG 2, 1879, št. 9, str. 70).

pisal z inicialko K., kar pa je po vseh poizvedbah nedvomno pripeljalo do našega Antona Dolinarja: namesto orgel je moral za kor kupiti le harmonij, njegov kor pa je na začetku štel le 14 pevcev: dve tretjini dečkov (očitno za ženske pevske glasove) in ena tretjina moških glasov.²⁶ V nadaljevanju Dolinar sam razkrije svoje nepoznavanje glasbe, saj zapiše: »[...] *Kajti omenjeno bodi mimogrede, da nje-den ne zna le četveroglasno igrati ter petja spremljevati, [...]*«. ²⁷ In spet potarna, kar smo že spoznali na enem od občnih zborov (1878) Cecilijinega društva Ljubljana, po pesmarici, ki je očitno še ni.²⁸ Za naslovom *Velika ali peta maša*²⁹ se zagotovo skriva nepodpisani A. Dolinar, saj objavi inserta njegovega kasnejšega

26 *Cerkveni glasbenik*, 4, 1881, št. 2, str. 15.

27 To je A. Dolinar zapisal ob odhodu dotedanjega organista, ki je bil v župnijski cerkvi sv. Vida v njegovih Lučinah (ko je tam bil prav on župnijski upravitelj, 1879–1910); ta jih je zapustil ob sv. Juriju, tj. 23. 4. (1881); v: *Cerkveni glasbenik*, 5, 1882, št. 6, str. 46.

28 »[...] *S pesmarico se bode zadostilo cerkvenemu zaukazu, da se brez škofovskega dovoljenja ne sme ničesa v cerkvi peti, a korom se bodo ponudile pesme za vse praznike in slučaje cerkvenega leta na izbor; priloge »Glasbenikove«* (tu je mišljen CG, op. F. K.) *pa bodo potem lahko prinašale le bolj dovršene umotvore cerkvene glasbe bolj izurjenim korom v veselje in korist, ko so se doslej morale ozirati tudi na manj vežbane kore po deželi. Dobro nam torej došla cerkvena pesmarica [...]*«. V: *Cerkveni glasbenik*, str. 47.

29 *Cerkveni glasbenik*, 18, 1895, št. 12, str. 89–93.

Oglasnik.

Najiminitnejše cerkvene določbe o katoliški cerkveni glasbi. Z dodatkom : „O petju mašnikovem pri altarji“.

Za učitelje in pevovodje sestavil in uredil Ignacij Mitterer prošt in stolni kapelnik v Brixenu. Z dovoljenjem poslovenil A. Dolinar-Lučinski. V Ljubljani 1887. Založilo „Cecilijino društvo“. Tisk R. Milicev.

Dobiva se pri tajništvu „Cecilijinega društva“ in v „Katoliški bukvarni“ v Ljubljani iztis po 40 kr., po pošti 45 kr.

Oglasnik v *Cerkvenem glasbeniku*, ki bralce obvešča o prodaji Dolinarjevega prevoda.

(ali pa prav v tem času pripravljajočega) prevoda teksta znamenitega Nemca Ignaza Mittererja in njegovih *Določb o katoliški cerkveni glasbi* sovpadata. Kakor kaže naslov, se je Dolinar tokrat lotil bolj besedne, jezikovne kot pa glasbene razlage maše, te ciklične liturgične glasbene oblike, ki zajema obredne speve krščanskega bogoslužja, zlasti speve njegovega obveznega, stalnega dela, ordinarija. V ta namen omeni stalne speve (*Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Benedictus, Agnus Dei*) **pri peti maši in njene spremenljive speve** (*Introitus, Graduale, Alleluja, Offertorium, Communio*). Nazadnje je A. Dolinar v CG omenjen tudi v zvezi s poročilom o jubilejnem, 20. občnem zboru Cecilijinega društva v Ljubljani (13. in 14. 6. 1927),³⁰ saj ga je takrat predsedujoči pater Hugolin Sattner posebej pozdravil med imenovanimi gosti: »[...] gg. zlatomašnika Ant. Dolinarja [...].«³¹ Iz istega dokumenta nadalje razberemo še zadnjo omembo A. Dolinarja v krogu aktivnega članstva Cecilijinega društva Ljubljana; saj mu je bilo takrat že dobrih 80 let in je bil le še dobra tri leta pred smrtjo: »[...] 5. Volitve: Po vzkliku se izvolijo vsi dosedanji odborniki; le na mesto odstopivšega g. Anžiča se izvoli g. Anton Dolinar ter kot deseti odbornik [...].«³²

5. Volitve. Po vzkliku se izvolijo vsi dosedanji odborniki; le na mesto odstopivšega g. Anžiča se izvoli g. Anton Dolinar ter kot deseti odbornik g. katehet Ivan Pivk.

Šele leta 1927 je Dolinar postal član odbora Cecilijinega društva Ljubljana.

V tem pomanjkanju izvirne glasbene literature, ki bi A. Dolinarja uvrstila tudi med (slovenske cerkvene) skladatelje, se zdi še najvrednejši njegov prevod dela (nemškega) duhovnika in skladatelja Ignaza Martina Mittererja (1850–1924)³³ z naslovom *Najiminitnejše cerkvene določbe o katoliški cerkveni glasbi*³⁴ enega

30 *Cerkveni glasbenik*, 50, 1927, št. 7–8, str. 129–135.

31 *Cerkveni glasbenik*, 50, 1927, št. 7–8, str. 131.

32 *Cerkveni glasbenik*, 50, 1927, št. 7–8, str. 135.

33 http://de.wikipedia.org/wiki/Ignaz_Mitterer / z dne 22. 8. 2014.

34 Škulj, *Leksikon cerkvenih glasbenikov*, str. 238.

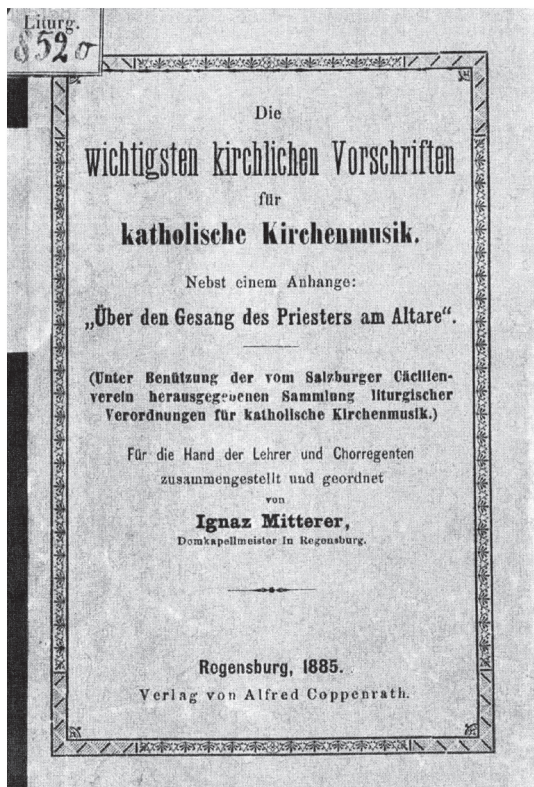
»glavnih skladateljev, ki so ustvarili novo cerkveno glasbeno linijo, nekako zli-tje med novim glasbenim tokom in med rimskim 'stille obligato'.«³⁵ Delo predsta-vlja prvo samostojno strokovno publikacijo s področja cerkvene glasbe, prevede-no v slovenski jezik. O tem, kako pomemben se je zdel Dolinarjev prevod Mittererevega traktata za tedanje Cecilijansko društvo Ljubljana in nasploh za cerkveno in glasbeno stroko, priča nekaj (redkih) poročil, ocen pri nas.³⁶

Anton Dolinar - Lúčinski kot prevajalec / Jernej Antolin Oman

Uvod

Prevajalec strokovnih besedil iz drugih jezikov v slovenski jezik je v drugi polovici 19. stoletja naletel na jezikovno oviro. Slovenski jezik še ni premogel vseh izrazov, ki bi bili prilagojeni za rabo v strokovnih publikaci-jah. V tem času se skladno z večjo vlogo slovenskega jezika v izobraževa-nju, pojavi potreba po prevodih tujih, večinoma nemških, učbenikov v slo-venski jezik. Posebno mesto pri tem zavzema Slovenska matica, ki je bila ustanovljena leta 1864 prav za namen izdajanja zahtevnejših publikacij s področja jezikoslovja, naravoslovja in

Naslovnica knjige Ignaza Martina Mittererja z naslovom *Die wichtigsten kirchlichen Vorschriften für katholische Kirchenmusik* (1885).

- 35 Trobina, *Slovenski cerkveni skladatelji*, str. 251. Stille obligato pomeni (ital.) oznako, ki izvajal-cem ne dopušča izpuščanja spremljevalnega glasu (op. F. K.).
- 36 Napoved izida in prodaje je v: *Cerkveni glasbenik*, 11, 1888, št. 4, str. 32 (Oglasnik): »f.../ Najmimenitnejše cerkvene določbe o katoliški cerkveni glasbi. Z dodatkom. 'O petju mašniko-vem pri altarji.' Za učitelje in pevovodje sestavil in uredil Ignacij Mitterer prošt in stolni kapel-nik v Brixenu. Z dovoljenjem poslovenil A. Dolinar - Lúčinski. V Ljubljani 1887. Založilo 'Cecilijino društvo.' Tisk R. Milicev. Dobiva se pri tajništvu 'Cecilijinega društva' in v Katoliški bukvarni' v Ljubljani, iztis po 40 kr., po pošti 45 kr. [...].« *Cerkveni glasbenik*, 47, 1924, št. 9–10, str. 107 pa prinese v rubriki *Razne vesti* le poročilo, da je I. Mitterer umrl.

humanistike.³⁷ Na področju naravoslovja je s prevajanjem del A. Pokornyja, E. A. Rossmässlerja in F. Schoedlerja oral ledino Ivan Tušek, doma iz Martinj Vrha. Med svojim bivanjem v Zagrebu je zavzeto zbiral hrvaško terminologijo. Njegovo besedje, uporabljeno v prevodih naravoslovnih priročnikov, je kasneje, prek Pleteršnika in Breznika, prešlo v splošno rabo v slovenskem jeziku.³⁸

Na področju glasbe je bila leta 1872 v Ljubljani ustanovljena Glasbena matica, ki pa se je omejila na izdajanja notnega gradiva. Pet let kasneje je bilo prav tako v Ljubljani ustanovljeno Cecilijino društvo, ki je združevalo ustvarjalce, preučevalce in ljubitelje cerkvene glasbe. Društvo je že leto po ustanovitvi pričelo izdajati mesečnik *Cerkveni glasbenik* (CG), ki je najstarejša še izhajajoča slovenska revija s področja glasbe. Priloga mesečnika je bila *Muzikalna/Glasbena priloga*, ki je prinašala nove skladbe, namenjene bogoslužni rabi. Društvo je združevalo duhovščino, organiste in cerkvene pevce.³⁹

Sodelavec CG je bil tudi Anton Dolinar - Lúčinski. Njegovo najpomembnejše delo je prevod nemške knjige Ignaza Mittererja⁴⁰ *Die wichtigsten kirchlichen Vorschriften für katholische Kirchenmusik*. Delo je bila prva samostojna strokovna publikacija s področja cerkvene glasbe, prevedena v slovenski jezik. V izvirniku je bila prvič izdana leta 1885 (Regensburg: A. Coppenrath) in že prihodnje leto ponatisnjena ter kasneje dopolnjena izdana še dvakrat, kar kaže na njeno precejšnjo priljubljenost in uporabnost.⁴¹

Knjiga ima na str. [2] zapisano: »v natis dovolili so milostni knezoškof Ljubljanski, gospod dr. Jakob Missia ...«. Po Zakoniku cerkvenega prava so morale knjige, ki so jih izdali duhovniki ali je njihova vsebina povezana z vero, skozi predhodno cenzuro, ki je bila pridržana krajevnemu ordinariju – škofu ali redovnim predstojnikom.⁴²

V imenu Cecilijinega društva je za dovoljenje – aprobacijo za natis ustno zaprosil društveni tajnik Ivan (Janez) Gnjezdca. 22. 8. 1887 je škofijski ordinariat izdal dovoljenje za natis in predlagal nekaj manjših popravkov k besedilu.

Primerjava slovenskega prevoda z izvirnikom

Že vizualno sta slovenska in nemška izdaja dela skoraj identični. Obe sta izdani v formatu male osmerke, podobni so tudi uporabljeni fonti in postavitev besedila.

37 Matica slovenska dovoljena!. *Novice: gospodarske obrtniške in narodne*, letnik 22(1864), št. 8 (24. februar), str. [57].

38 Bufon, Ivan Tušek (1835–1877), str. 257–260.

39 Karlin, *Spominska knjižica ob petindvajsetletnici Cecilijinega društva v Ljubljani*, str. 3–19.

40 Ignaz Mitterer (2. 2. 1850 Vergein-St. Justina bei Assling–18. 8. 1924 Brixen/Bressanone), avstrijski duhovnik, skladatelj in muzikolog. (*Österreichisches Musiklexikon*). Dostop na spletni strani 25. 2. 2015: http://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_M/Mitterer_Anita.xml.

41 <http://www.worldcat.org/>. Prevzeto: 25. 2. 2015.

42 prim. Odar, *Cerkvene določbe o tisku*. Ljubljana: s. n., 1939. Str. 79–106.

Prevajalec se pri slovenjenju obravnavnega dela ni veliko odmaknil od izvirnika. Na to kaže že prevod naslova:

Najimennitnejše cerkvene določbe o katoliški cerkveni glasbi. Z dodatkom: »O petju mašnikovem pri altarji«.

In v nemščini:

Die wichtigsten kirchlichen Vorschriften für katholische Kirchenmusik. Nebst einem Anhang: »Über den gesang des Priesters am Altare«.

Tudi sicer je prevajalec ohranil razdelitev besedila na poglavja in odstavke. Prevedel je vse nemško besedilo, v latinščini je ohranil poimenovanja cerkvenih dokumentov, bogoslužnih delov, mašnih spevov ipd. Za slovenske bralce, neuke latinščine, je v slovenščino prevedel besedilo, ki je vzeto iz okrožnice papeža Benedikta XIV., ki je v nemški izdaji samo latinsko (nem. izd. str. 36, slo. izd. str. 31–32).

VIRI:

Rokopisni oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani:

Dolinar, Anton: Kratek opis župnije (lokalije) Lučinske v zemljepisnem, zgodovinskem, gospodarstvenem ter običajnem oziru. V: *Zapuščina I. Vesela*, sign. 302, VII.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL):

NŠAL 202, Cecilijansko društvo v Ljubljani (škatli 1 in 2).

ŠAL / SP V., fasc. 138.

Župnijski urad Mekinje (pri Kamniku):

Kronika. Zv. II, str. 66–67.

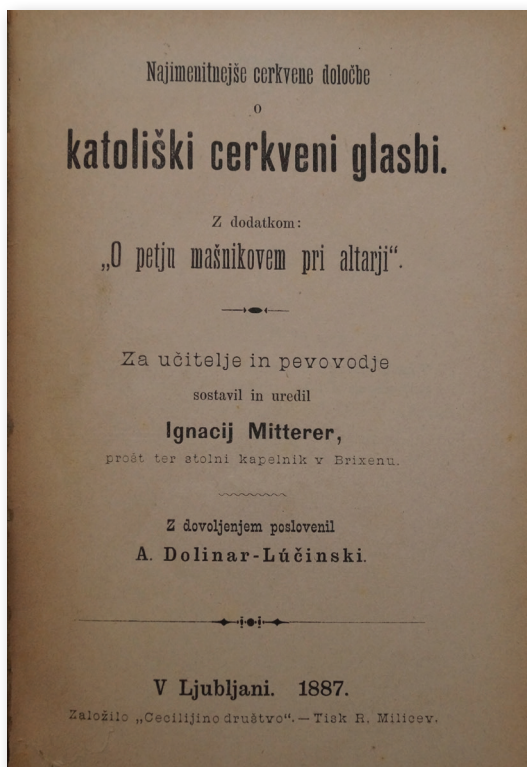
Časopisni viri:

Cerkveni glasbenik, letnik 1/1878, št. 1 do letnik 50/1927, št. 7–8. Ljubljana : Družina, 1878.

Dolinar, Anton: *Cerkveni letopis*. V: *Slovenec : političen list za slovenski narod* XXVIII, št. 198, Ljubljana : Ljudska tiskarna, 1900, str. [2].

Novice : gospodarske obrtniške in narodne, letnik 22(1864), št. 8 (24. februar). Ljubljana : J.

Blaznikovi dediči, 1864, str. [57].

Naslovnica Dolinarjevega prevoda dela Ignaza Martina Mittererja z naslovom *Najimennitnejše cerkvene določbe o katoliški cerkveni glasbi* (1887).

Spletne strani:

<http://archive.today/cLOvv>. Prevzeto dne 27. 7. 2014.

Ignaz Mitterer (2. 2. 1850 Vergein-St. Justina bei Assling–18. 8. 1924 Brixen/Bressanone), avstrijski duhovnik, skladatelj in muzikolog (Österreichisches Musiklexikon). Dostop na spletni strani 25. 2. 2015:

http://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_M/Mitterer_Anita.xml.

http://de.wikipedia.org/wiki/Ignaz_Mitterer. Prevzeto dne 22. 8. 2014.

[http://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Dolinar_\(skladatelj\)](http://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Dolinar_(skladatelj)). Prevzeto dne 27. 7. 2014.

<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi175826/>. Prevzeto dne 27. 7. 2014.

<http://www.worldcat.org/> Prevzeto: 25. 2. 2015.

Drugi viri:

Ferlan, Jure: e-pismo z dne 23. 1. 2015.

LITERATURA:

Bufon, Zmagoslav: Tušek, Ivan (1835–1877). V: *Slovenski biografski leksikon* 13. zv.: Trubar – Vodaine, Ljubljana : Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1982, str. 257–260.

Dolinar Anton: Kratka zgodovina župnije sv. Vida v Lučinah. V: *Loški razgledi* 39, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1992, str. 222–239.

Karlin, Andrej: *Spominska knjižica : ob petindvajsetletnici Cecilijinega društva v Ljubljani*. V Ljubljani : Cecilijino društvo, 1902, 93 str.

Križnar, Franc: /Dr./ Anton Dolinar (1894–1953). V: *Loški razgledi* 61, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2014, str. 171–194.

Križnar, Franc: Dvoje obletnic rojstev glasbenikov – kulturnih delavcev Ločanov v letu 1994. V: *Loški razgledi* 41, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1994, str. 265–272.

Križnar, Franc: Luka Dolinar (1794–1863). V: *Loški razgledi* 60, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2013, str. 207–222.

Lesjak, Anton: *Zgodovina dobrovske fare pri Ljubljani*. [Ljubljana] : J. Babnik, 1893, IV, 172 str., [4] f. pril.

Odar, Alojzij: *Cerkvene določbe o tisku*. [Domžale-Groblje : Misijonska tiskarna], 1939, 3 zv. (344 str.).

Slavimo Gospoda : bogoslužna pesmarica in molitvenik. Celje : Mohorjeva družba, 1988, 862 str.

Stanonik, Marija: Antona Dolinarja opis Lučinske krajine iz leta 1870. V: *Loški razgledi* 31, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1984, str. 147–157.

Stanonik, Marija: *Nekoč je bilo jezero*. Škofja Loka : Muzejsko društvo Škofja Loka, 2005, 211 str. *Škofja Loka in njen okraj v luči gospodarskih in kulturnih prizadevanj*. Škofja Loka : Odbor za I. obrtno-industrijsko razstavo, 1936, 72 str.

Škulj, Edo: *Leksikon cerkvenih glasbenikov*. Ljubljana : Družina, 2005, 479 str.

Trobina, Stanko: *Slovenski cerkveni skladatelji : z uvodom v cerkveno glasbo in njeno zgodovino*. Maribor : Obzorja, 1972, 311 str.

Summary

Anton Dolinar - Lúčinski

1847–1930

The Dolinars came to Lučine in the second half of the 18th century. Since then, the majority of Lučine sextons and organists have been from this family. Anton Dolinar (1847–1930), as a seminarian, described the life of people in the Lučine locality. He served as priest and teacher in his home parish for more than 30 years. During this time, he built a new parish church. He retired in 1910 and withdrew to the Monastery of the Brothers of Mercy in Kandija near Novo mesto. There he wrote a history of the Lučine parish, which is still today an essential source of data for all research into this area. He died in 1930 in Mekinje near Kamnik.

*Anton Dolinar, priest and polyglot, is also claimed by some to have been a composer. Unfortunately, we were unable either to confirm or reject the assumption that he was trained in music. It is true that he was a firm advocate of the St. Cecilia movement in Slovenia, i.e., the renewal of church music that brought many other trends to Slovene music at the end of the 19th and beginning of the 20th century. Among other things, he was one of the (co)founders of the Ljubljana Cecilia Society, firmly helping to shape it in its first decades, a speaker at its general assemblies and author of many (professional music) articles in the central, not just church, music journal *Cerkveni glasbenik*. This was certainly a major co-former of Slovene (church) music in the aforementioned time and space.*

However, it has not been proved whether he wrote any musical works.

*Dolinar's most important testified work is thus his translation of a book by the German priest and composer, Ignaz Martin Mitterer (1850–1924), *Die wichtigsten kirchlichen Vorschriften für katholische Kirchenmusik*, entitled *The most eminent Church provisions on Catholic church music* (1887). *The work was the first independent professional publication in the field of church music translated into Slovene.**

The Slovene and German editions of the work are visually almost identical and there is also no great difference from the original in the Slovene rendering. The translator retained the division of the text into chapters and paragraphs. He translated all the German words but retained in Latin the designation of the church documents, the liturgical parts and the hymns for mass.

Podzemeljska favna hroščev v Mravljetovem breznu v Gošarjevih rupah

Izvleček

*V prispevku so predstavljeni rezultati raziskav podzemeljske favne hroščev v Mravljetovem breznu v Gošarjevih rupah iz okolice Žirov. Ob njeni registraciji leta 1996 je bila to daleč najdaljša (637 metrov) in najgloblja (74 metrov) jama tega področja. Podani so lega, načrt in opis jame. V njej je bila najdena pestra združba kar šestih podzemeljskih vrst hroščev. Izstopata koflerjev (*Anophthalmus kofleri*) in bojanov (*Anophthalmus bojani*) brezokec. Oba sta naša endemita. Prvi je bil opisan leta 1996, drugi pa dve leti kasneje.*

Poimenovana sta bila po avtorju tega prispevka.

Ključne besede: *Coleoptera, Carabidae, Trechinae, Cholevidae, jamska favna, endemizem, Slovenija.*

Abstract

Subterranean beetle fauna in Mravljetovo brezno in Gošarjeve rupe

*The paper presents the results of research into the subterranean beetle fauna in Mravljetovo brezno in Gošarjeve rupe in the vicinity of Žiri. At the time of its registration in 1996, it was by far the longest (637 meters) and deepest (74 meters) cave in this area. The location, plan and description of the cave are given. A diverse group of six underground beetle species was found there. *Anophthalmus kofleri* and *Anophthalmus bojani* stand out. Both are endemics.*

The first was described in 1996, the second two years later. They were named after the author of this paper.

Key words: *Coleoptera, Carabidae, Trechinae, Cholevidae, cave fauna, endemism, Slovenia.*

Uvod

V okolici Žirov je kar nekaj jam, med njimi so daleč najbolj znane Matjaževe kamre. Le malokdo pa ve, da se na nasprotnem bregu Sovre odpirata vhoda v veliko večjo jamo, v Mravljetovo brezno v Gošarjevih rupah.

V ta divji, biološko in speleološko slabo raziskani svet na obeh bregovih Sovre sem začel zahajati leta 1990. Moja največja pričakovanja so bila usmerjena na območje Gošarjevih rup, kjer sem tisto leto našel tri nove vhode v podzemlje. Kraški teren, tu na meji med Gorenjsko in Notranjsko, je s številnimi vrtačami in razpokami v tleh obetal, da gre za večji jamski sistem.

Pod Mravljetovo domačijo je bil v gozdu, na dnu večje vrtače, dobro viden vhod v 16 metrov dolg spodmol. Na njegovem koncu je poleti med podornim kamenjem pihal močen tok hladnega zraka. Moje večletne raziskave podzemelske favne hroščev v spodmolu so pokazale prisotnost večjega števila slepih jamskih mrharjev vrste *Aphaobius milleri*, kar je še dodatno potrjevalo verjetno navzočnost večjih podzemelskih rogov. Nad spodmolom sta bila še dva ozka vhoda v podzemlje. Levi se je po obetavnem začetku kmalu zaključil z globoko, na videz neprehodno, navpično razpoko. Desni vhod pa se je najprej razširil v manjšo kamrico, iz katere je navzdol vodil strm rov, ki se je končal z manjšim breznom.

Konec marca leta 1996 so mi na pomoč priskočili člani Društva za raziskovanje podzemlja iz Škofje Loke. Bili smo polni pričakovanj, vendar nas je v spodmolu čakalo razočaranje, saj nam je debel leden čep na njegovem dnu preprečil nadaljnje raziskave. Nič bolje se nam ni godilo v desnem zgornjem rovu, kjer na dnu brezna nismo našli prehoda naprej. Novoodkrita jama je dolga skromnih 14 metrov, registrirali smo jo kot Jamo v Gošarjevih rupah. Ostal je še levi vhod z navpično, na prvi pogled neprehodno razpoko. Pokazalo se je, da le ni tako brezizhodno ozka, kot se je sprva zdelo. Še tega dne je škofjeloškim jamarjem uspelo po spustu v vhodno brezno prvič prodreti v notranjost te jame. Intenzivne speleološke raziskave v naslednjih mesecih so potrdile, da raziskujemo do takrat daleč najdaljšo in najbolj globoko jamo tega področja. Prav ob zaključku raziskav sem očistil še zasuti rov v spodmolu in tako tudi spodnji vhod povezal z notranjimi deli jame.

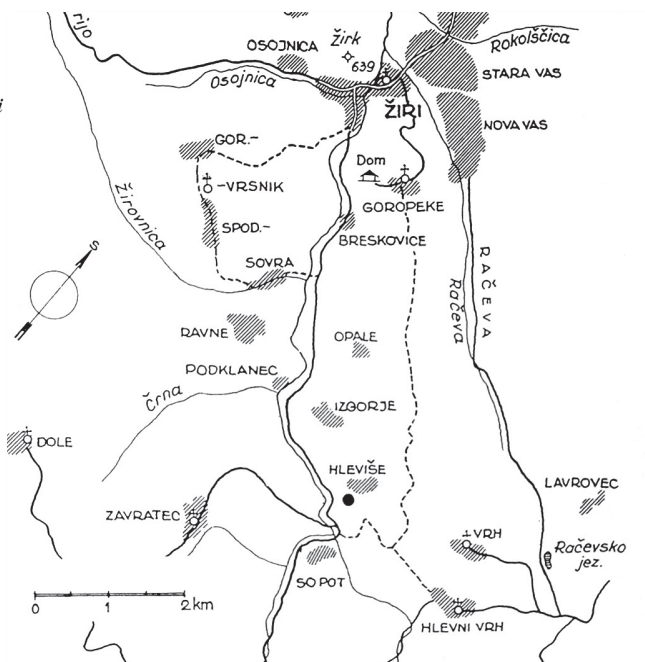
Brezno smo po bližnji Mravljetovi domačiji poimenovali Mravljetovo brezno v Gošarjevih rupah.

Legajame

Če se iz Žirov po cesti peljemo proti Logatcu, je takoj za Matjaževimi kamrami vas Sopot. Tod skrenemo po levi stranski cesti proti Hlevišam in kmalu pride-mo do prve hiše v vasi. Mravljetova domačija je prazna in v razvalinah. Nedaleč naprej naredi cesta večji okljuk. Od tod pelje po hribu navzdol steza. Po manj kot

Lega jame Mravljetovo brezno v Gošarjevih rupah.

(skica: Bojan Kofler po predlogi France Planina: Škofja Loka s Poljansko in Selško dolino, 1976)¹

sto metrih smo na dnu večje vrtače, kjer se odpira spodnji vhod. Levo od njega je malo višje v hribu zgornji vhod, skozi katerega so jamarji prvič stopili v notranje dele brezna.

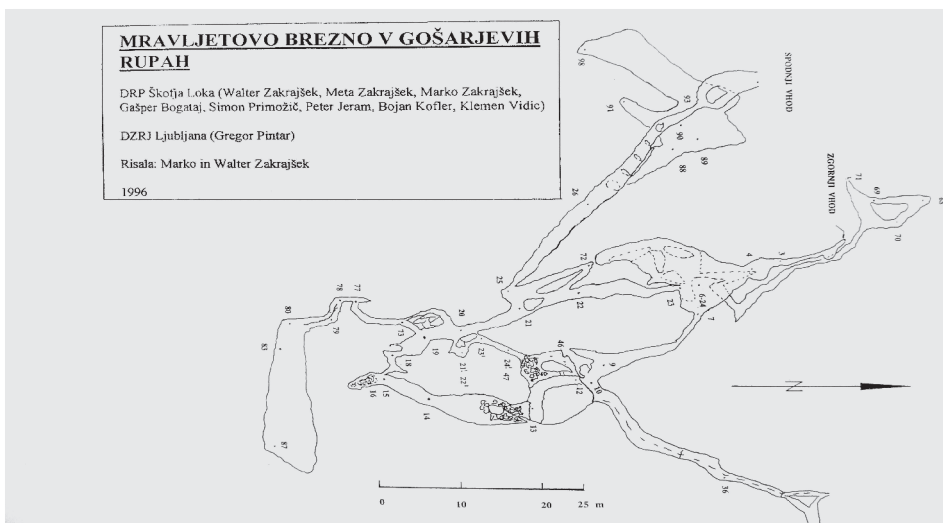
V bližini je še več vhodov v podzemlje, vendar se vsi končajo z neprehodnimi razpokami. Najbližje znane jame so Jama v Gošarjevih rupah, Jama v Sopoti in na drugem bregu Sovre Matjaževe kamre.

Opis jame

Mravljetovo brezno je zapleten labirint rorov, ki ga občasno prekinjajo brezna in večji podzemni prostori. Ima stalen vodni tok. Orientacija v jami je težavna. Za obisk so potrebni popolna jamarska oprema, obvladovanje vrhne tehnike in spremstvo izkušenega jamarskega vodnika. Po dosedanjem vedenju se jama razteza v dolžini 637 metrov in sega 74 metrov globoko.

V opisu v Zapisniku terenskih ogledov – Mravljetovo brezno Walter in Marko Zakrajšek navajata: »Najprej se spustimo skozi zelo ozek rov v manjši prostor ovalne oblike, širok 1,3 in visok 1,5 metra. Za nadaljevanje poti skozi 0,3 metra široko razpoko in čez 1,2 metra visoko stopnjo sta za manj izkušene potrebna vrv in plezalna oprema. Ko pridemo do točke 3, se pod nami odpre vhodna dvorana. Stojimo na manjši ilovnati polici, kjer je prostor za dva. Lahko se spustimo po vrvi do dna (točka 6) ali pa splezamo do točke 4 in se od tod spustimo do

¹ Planina, Škofja Loka s Poljansko in Selško dolino, str. 133.

Načrt jame Mravljetovo brezno v Gošarjevih rupah. (skica: Walter in Marko Zakrajšek, 1996)

Spust v brezno. (foto: Peter Jeram)

Skozi ožino. (foto: Peter Jeram)

dna. Iz te, v dolomitu razširjene razpoke, lahko pot nadaljujemo v treh smereh.

Prva smer vodi do točke 7, ki jo moramo preplezati, vendar ni ovir, ker gre kot po stopnicah. Pot nadaljujemo po suhem rovu normalnih dimenzij. Tla so pokrita s suho ilovico. Po krajšem toboganu dosežemo manjšo dvorano (točka 9). Na vrhu tobogana je rov – stopnja v desno, vendar se konča. Od točke 9 je vzporedno, vendar nižje še ena manjša dvorana. Krenemo navzgor po potoku. Rov se konča s podorom na nadmorski višini, višji od zgornjega vhoda v brezno. Vredno si ga je ogledati, vendar potrebujemo vrvi. Pri točki 10 je rob brezna globok 12 metrov.

Če se bomo vračali po isti poti, se lahko postavi prečka levo v korito potoka, kjer sta stopnja in svedrovec. Naslednje sidrišče je malo nižje in desno. Če smo se odločili za krožno

Kaj se je ulovilo? (foto: Peter Jeram)

varianto, pa sidramo nad breznom in se spustimo do dna brezna ali pa samo na most, po katerem nadaljujemo pot v naslednje brezno. Pod mostom je točka 46, od tod naprej se rov neprehodno zoži. Krajša varianta je desno na dnu (točka 24 - točka 23). Tu je gibanje omejeno, plazimo se po ostrem grušču, orientacija je otežena. Pri točki 13 se spustimo za približno 13 metrov do točke 14 in pot nadaljujemo do konca v tej smeri. Pri točki 16 je manjša stopnja. Pri točki 15, če gledamo proti koncu na desno, je nadaljevanje v steni. V zelo ozek rov je treba splezati. Ko smo že v njem, nam noge še štrlijo v dvorano. Po rovu se splazimo z glavo naprej do točke 18. Dimenzije rova se povečajo toliko, da se lahko obrnemo in pogledamo nekaj čisto belih kapnikov. Kmalu dosežemo večjo dvorano (razpoko). Pri točki 19 se usmerimo proti spodnjemu delu jame, proti točki 73. Od točke 73 pa vse do točke 80 se prebijamo po kolenih in trebuhu. Med točko 77 in točko 78 je prehod po horizontalni razpoki med dvema skalama (strop - dno). Višina razpoke je okrog 0,25 metra, tako da je prehod za manj vitke težaven ali celo nemogoč. Pri točki 80 je štirimetrski stopnja. Proti točki 82 je razpoka premagljiva v razkoraku. Pri točki 80 se najprej spustimo do dna omenjene stopnje in pri točki 83 v 12 metrov globoko brezno. Do konca dvorane (razpoke) je še štirimetrski stopnja navzgor proti točki 87. Konča se ravno tako kot pri točki 16. Tla so pokrita s prodom. Sledi naporno vračanje proti točki 19. Pri tem se od točke 80 do točke 79 plazimo po boku po vodnem koritu in od točke 19 do točke 20 plezamo. Od točke 20 lahko gremo proti točki 21, se spustimo do točke 22 in pridemo ven pri točki 24 ali točki 47 in

se najdemo v že znanem breznu. Od točke 20 do točke 21 je gibanje spet normalno. Tu je rov v povprečju normalnih dimenzij, le na nekaterih mestih je izjemno ozek. Od točke 21 proti točki 22 je dvorana (horizontalna razpoka). Če nadaljujemo pot do točke 23, smo spet v vhodni dvorani. Proti zgornjemu vhodu oziroma izhodu lahko splezamo, se še enkrat namučimo v ožini in smo zunaj. Lahko pa si gremo ogledat še preostali del jame in spodnji vhod oziroma izhod.

Druga smer nas pelje od točke 6 do spodnjega nivoja, kjer je vse preprejeno z rovi. Ogleda je vreden suhi meander, ki sega pod vhod. Gibanje v njem je precej normalno. Na koncu je manjša dvorana. Pri točki 71 je nadaljevanje, ki pa je za jamarje neprehodno.

Tretja smer pa poteka od točke 21 prek točke 25 do točke 26. Naravnost gremo proti izhodu, na desno pa v največjo dvorano v jami. Pri točki 88 je rov širok 3 metre in visok 4 metre ter spominja na klasično kraško jamo. Nad točko 88 je okoli 15 metrov visok kamin. Na desno si lahko gremo ogledat najbolj zakapan rov (točka 99) s kapniki in sigastimi tvorbami. Če gremo od točke 88 proti točki 89 in točki 90, pridemo v že omenjeno največjo dvorano (30 x 7 x 15 m). Pri točki 91 je slepi del. Pot nadaljujemo v 8 metrov globoko brezno pri točki 93 in nato proti točki 98, kjer je posuti konec dvorane. Od točke 26 proti severozahodu pelje pot do izhoda. V rovu čutimo močan prepih. Skozi ožino, ki jo pozimi zalije led, se splazimo v spodmol dolžine 16 metrov in že smo zunaj.»²

Biološke raziskave

Divji in samonikli svet na obeh bregovih Sovre med Žirmi in Sopotom je biospeleološko slabo raziskan, kar je bila močna vzpodbuda za moje večletne raziskave podzemelske favne hroščev v Mravljetovem breznu v Gošarjevih rupah. Kot prvi sem v jami raziskoval podzemelsko favno hroščev v letih 1994, 1995, 1996, 1997, 2000 in 2001. Uporabljal sem metodo lova v pasti z vabo (trohneče meso) in tekočino za konzerviranje, ki je preprečevala razpad ulovljenih živali. Pasti sem po jami razpostavil tako, da so bili primerno zastopani tako vhodni kot tudi notranji deli jam. Skoraj vse najdene živali so se ulovile v pasti.

Iskanje pod kamni, na tleh in po stenah je bilo nagrajeno z najdbo le dveh primerkov velikega jamskega brzca, ki je v jami tudi sicer pogost.

Ulovljeni in determinirani osebki so shranjeni v privatni zbirki avtorja (zbirka CBKS, Škofja Loka, Slovenija). Tam sta tudi shranjena holotipa in del paratipov koflerjevega in bojanovega brezokca, po katerih sta bili novi vrsti opisani. Drugi del paratipov je shranjen v Daffnerjevi zbirki, ki se nahaja v Münchnu (Nemčija) in je del državnih naravoslovnih zbirk Bavarske.

Po sedanjem vedenju je podzemelska favna hroščev v jami zastopana s šestimi vrstami.

2 Zakrajšek, Zapisnik terenskih ogledov, str. 1–6.

Anophthalmus kofleri Daffner 1996

Koflerjev brezokec je slovenski endemit. Vrsta je bila zaradi podobnosti z drugimi vrstami, kljub več najdbam posameznih primerkov na različnih lokacijah po Sloveniji, dolgo časa spregledana. Kot prvi sem uspel uloviti dovolj veliko število primerkov za študijo, v kateri je potem svetovno znani koleopterolog Hermann Daffner (iz nemškega Echinga) ugotovil, da gre za novo, še neopisano vrsto.

Anophthalmus kofleri je srednje velika vrsta (5,5–6,5 milimetrov) z razpotegnjenim telesom, dolgimi tipalkami in dolgimi, vitkimi nogami. Glava in oprsje sta rdečerjava, pokrovke so rumenorjave. Celotna zgornja površina je gosto porasla z dolgimi dlakami. Po Daffnerju so ta in njej sorodne vrste tipični troglobionti (prave jamske živali), ki prebivajo v razpokah in jamah z visoko relativno zračno vlago in nizkimi temperaturami. Pripada skupini vrste *Anophthalmus hirtus*, ki je, kot vse kaže, omejena na Dinarski kras (doslej še ni

bilo ugotovljeno nobeno nahajališče v alpskem prostoru). Severna meja te skupine naj bi bila črta Tolmin–Ljubljana–Novo mesto, južna meja pa Gorski Kotar na Hrvaškem. Koflerjev brezokec poseljuje rob severne meje te skupine in mu, po do sedaj znanih podatkih, pripada sorazmerno obsežno področje, ki ga oklepa črta Lučine–Podklanec–Idrijski Log–Predgriže–Hotedrščica–Medvedje Brdo–Sopot–Hlevišje–Lesno Brdo–Lučine. Vrsta je v jami pogosta.

Ulov: 30. 3.–31. 10. 1996: 5 osebkov; 9. 4.–31. 10. 1996: 7 osebkov; 31. 10. 1996–12. 4. 1997: 2 osebkva; 12. 4.–17. 10. 1997: 8 osebkov; 30. 10. 2000–13. 1. 2001: 9 osebkov.

Nabral in kolekcioniral Bojan Kofler, določil Hermann Daffner.

Anophthalmus kofleri. Naravna velikost: 5,5–6,5 mm. (foto: Miroslava Kofler)

***Anophthalmus bojani* Daffner 1998**

Anophthalmus bojani. Naravna velikost:
5,7–6,2 mm. (foto: Miroslava Kofler)

Bojanov brezokec je lokalni endemit iz okolice Žirov. Najdemo ga samo tod in nikjer drugje. Pripada mu zelo majhno življenjsko območje, ki ga predstavlja skromna zaplata osamelega krasa v dolomitu in apnencu med vasmi Podklanec, Sopot in Hlevišče. Zaradi navedenega je vrsta potencialno zelo ranljiva. Močno bi jo lahko prizadeli ali celo povzročili njeno izumrtje večja zemeljska dela, obsežni goloseki v gozdu ter intenzivno gnojenje tal.

Bojanov brezokec je srednje velika (5,7–6,2 milimetrov), brezoka – torej slepa vrsta. Telo je razpotegnjeno in robustno, glava in ščit sta rdečerrjava, pokrovke pa rumenorjave. Zgornja stran telesa je kratko, vendar jasno dlakava. Tipalke so debele in dolge, noge pa dolge in krepke. Močno sklerotizirani in le rahlo pigmentirani zunanji skelet kaže na to, da živi relativno blizu zemeljske površine. Je predvsem prebivalec razpok in jam, ki ležijo plitvo v tleh. Pri niž-

jih temperaturah in večji relativni vlažnosti zraka (pomlad, jesen) lahko potuje vse do zemeljske površine in ga najdemo predvsem pod kamni, zakopanimi globoko v tla. Popolnoma zakrnele oči in pomanjkanje pigmenta kažejo na višjo stopnjo specializacije. Vrsta v jami ni pogosta. Nekaj primerkov sem ulovil v začetnih delih jame.

Ulov: 9. 4.–31. 10. 1996: 1 osebek; 12. 4.–17. 10. 1997: 1 osebek; 30. 10. 2000–13. 1. 2001: 2 osebk.

Nabral in kolekcioniral Bojan Kofler, določil Hermann Daffner.

***Anophthalmus schmidtii* gspani Reitter 1918**

Tipsko nahajališče gspanovega brezokca je Kevderc na Lubniku, kjer ga je že daljnega leta 1889 prvi našel J. Sever, vendar je bila nova podvrsta poimenovana po Alfonzu Gspanu, ki jo je tod ponovno našel leta 1912. Vrsta je slovenski endemit in je bila (gledano v smeri vzhod–zahod) najdena v jamah Lubnika, okolici Lučin, Žirov ter Petkovca pri Rovtah in na Šentviški Gori. Gspanov brezokec je velika (6,5–7,9 mm), slepa vrsta. Telo je razpotegnjeno in robustno. Celotna žival je obarvana rumeno do rdečerrjavo. Zgornja stran telesa je gladka, brez dlak.

Tipalke so debele in dolge, noge pa dolge ter krepke. Enako kot pri bojanovem brezokcu tudi tu močno sklerotiziran in rahlo pigmentiran zunanji skelet kaže na to, da živi razmeroma blizu zemeljske površine. Poseljuje predvsem razpoke in jame, ki ležijo plitvo v tleh. Pri povečani vlagi zraka in nižjih zunanjih temperaturah (pomlad, jesen) lahko potuje vse do zemeljske površine in se tod skriva, predvsem pod velikimi kamni, ki so globoko zakopani v gozdnih tleh. Ima že popolnoma zakrnele oči, kar kaže na višjo stopnjo specializacije in na to, da imamo opraviti z zelo staro vrsto. Vrsta je v jami pogosta.

Ulov: 30. 3.–31. 10. 1996: 4 osebk; 9. 4.–31. 10. 1996: 4 osebk; 12. 4.–17. 10. 1997: 6 osebkov; 30. 10. 2000–13. 1. 2001: 1 osebek.

Nabral, določil in kolekcioniral Bojan Kofler.

Anophthalmus schmidtii gspani.

Naravna velikost: 6,5–7,9 mm.

(foto: Miroslava Kofler)

***Laemostenus (Antisphodrus) schreibersi* Küster 1846**

Veliki jamski brzec je zemeljska in jamska vrsta v Alpah in na dinarskem krasu. Poseljuje južni del Vzhodnih Alp, in sicer severno Italijo, avstrijsko Koroško, Slovenijo, Hrvaško in avstrijsko Štajersko. V Sloveniji jo najdemo na Gorenjskem, Štajerskem in Primorskem. V velikem številu je prisotna v jamah v okolici Škofje Loke ter Selški in Poljanski dolini. Na Ratitovcu, Dražgoški Gori in Soriški planini ni pogosta. Živi v jamah in jamam podobnih votlinah naravnega in umetnega izvora, najdemo jo tudi v gozdovih, pod globoko zakopanimi kamni. Velika je 12,4–15 milimetrov. Je temnorjave ali rdečerjave barve. Ni slepa, ima pa že delno zakrnele oči. V jami je pogosta.

Laemostenus (Antisphodrus) schreibersi.

Naravna velikost: 12,4–15 mm.

(foto: Miroslava Kofler)

Ulov: 1. 4.–24. 9. 1994: 7 osebkov; 23. 3.–16. 8. 1996: 7 osebkov; 12. 4.–17. 10. 1997: 33 osebkov; 30. 10. 2000–13. 1. 2001: 10 osebkov.
Nabral, določil in kolekcioniral Bojan Kofler.

***Aphaobius milleri* Schmidt 1855**

Aphaobius milleri. Naravna velikost: 2,71–3,22 mm.
(foto: Miroslava Kofler)

Millerjev krogličar je slovenski endemit. Uvrščamo ga med katopide (*Catopidae*). Poseljuje obsežno območje južno od Ljubljane in sega do Hrvaške (Istra, Gorski Kotar, Žumberačka gora). Običajno ga najdemo v jamah in brezni. Prehranjuje se z mrhovino. Ima močno dlakavo, ovalno oblikovano telo, zelo dolge tipalke ter zelo dolge in vitke noge, saj je specializiran za življenje v jamah. Je rjavordeče barve. Vrsta je velika 2,7–3,2 milimetra. Samice so večje od samcev. Vrsta je slepa in v jami zelo pogosta.

Ulov: 1. 4.–24. 9. 1994: 34 osebkov; 6. 10. 1995–23. 3. 1996: 1 osebek; 23. 3.–16. 8. 1996: 25 osebkov, 16. 8.–31. 10. 1996: več sto osebkov; 31. 10. 1996–12. 4. 1997: 49 osebkov; 12. 4.–17. 10. 1997: okrog 500 osebkov; 30. 10. 2000–13. 1. 2001: okrog 200 osebkov.

Nabral, določil in kolekcioniral Bojan Kofler.

***Sphaerobathyscia hoffmanni* Motschoulsky 1856**

Sphaerobathyscia hoffmanni. Naravna velikost: 1,2–1,3 mm.
(foto: Miroslava Kofler)

Hoffmannova krogličarka je slovenski endemit. Ta naš jamski mrharček je bil opisan iz jam v okolici Škofje Loke. Kasneje so vrsto našli še na območju Julijskih Alp, Trnovskega gozda, Zasavja in Šebrelj. Pogosta je v jamah v okolici Škofje Loke in v opuščenih rudniških rovih v okolici Železnikov, redka pa v jamah Soriške planine in jamah v okolici Žirov. Hoffmannova krogličarka ni prava jamska žival, saj živi v prsti in pod kamni izven jam. Je rdečerjave barve, velika samo 1,3 milimetra in povsem brezoka, torej slepa. V Mravljetovem breznu je redka.

Ulov: 12. 4.–17. 10. 1997: 2 osebkov.

Nabral, določil in kolekcioniral Bojan Kofler.

Ugotovitve

Biološke raziskave v devetdesetih letih 20. stoletja, ki sem jih opravil v jamah med Žirmi in Sopotom, so prinesle odkritje kar dveh slepih, endemičnih, za biološko znanost novih vrst hroščev. Svetovno priznani koleopterolog Hermann Daffner iz nemškega Echingena jih je po meni poimenoval kot koflerjevega (*Anopthalmus kofleri*) in bojanovega (*Anopthalmus bojani*) brezokca. Obe vrsti živita tudi v Mravljetovem breznu in skupaj z drugimi podzemeljskimi vrstami hroščev te jame (*Anopthalmus schmidtii gspani*, *Laemostenus schreibersi*, *Aphaobius milleri*, *Sphaerobathyscia hoffmanni*) predstavljata zanimivo in dragoceno jamsko združbo. Medtem ko je koflerjev brezokec danes poznan iz številnih drugih jam, je bojanov brezokec ostal pravi lokalni žirovski endemit, ki je znan le iz treh jam med Žirmi in Sopotom (Jama na Pucovem kuclju, Matjaževe kamre in Mravljetovo brezno v Gošarjevih rupah).

LITERATURA:

- Bognolo, Marco; Vailati, Dante: Revision of the genus *Aphaobius* Abeille de Perrin, 1878 (*Coleoptera, Cholevidae, Leptodirinae*). V: *Scopolia : glasilo Prirodoslovnega muzeja Slovenije* 68, Ljubljana : Prirodoslovni muzej Slovenije, 2010, str. 38–44.
- Daffner, Hermann: Die Arten und Rassen der *Anopthalmus schmidtii* und -*Mariae* Gruppe (*Coleoptera: Carabidae: Trechinae*). V: *Acta entomologica slovenica* 6, št. 2, Ljubljana : Slovensko entomološko društvo Štefana Michielija in Prirodoslovni muzej Slovenije, 1998, str. 99–128.
- Daffner, Hermann: Revision der anopthalmus Arten und Rassen mit lang und dicht behaarter Körperoberseite. V: *Mitteilungen der Münchner Entomologischen Gesellschaft* 86, München : Verlag Dr. Friedrich Pfeil, 1996, str. 33–78.
- Kataster jam*. Jamarska zveza Slovenije, 2018.
- Kofler, Bojan: Bojanov slepi krešič (*Anopthalmus bojani*). V: *Žirovski občasnik, zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem* XXII, Žiri : DPD Svoboda Žiri in Muzejsko društvo Žiri, 2001, str. 133–134.
- Kofler, Bojan: Jama na Pucovem Kuclju, locus typicus vrste *Anopthalmus kofleri* Daffner, 1996. V: *Acta entomologica slovenica* 6, št. 1, Ljubljana : Slovensko entomološko društvo Štefana Michielija in Prirodoslovni muzej Slovenije, 1998, str. 39–45.
- Kofler, Bojan: Mravljetovo brezno v Gošarjevih rupah. V: *Naše jame : glasilo Društva za raziskovanje jam Slovenije* 40, Ljubljana : Društvo za raziskovanje jam Slovenije, 1998, str. 141–148.
- Kofler, Bojan: Novoodkrite jame med Žirmi in Sopotom. V: *Žirovski občasnik, zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem* XIX, Žiri : DPD Svoboda Žiri in Muzejsko društvo Žiri, 1998, str. 131–139.
- Kofler, Bojan: Podzemeljska favna hroščev v Kevdercu in Lubniški jami. V: *Loški razgledi* 64, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2017, str. 213–224.

Planina, France: *Škofja Loka s Poljansko in Selško dolino*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1976, str. 133.

Zakrajšek, Walter; Zakrajšek, Marko: Zapisnik terenskih ogledov – Mravljetovo brezno v Gošarjevih rupah. Škofja Loka : DRP Škofja Loka, 1997, str. 1–6.

Zusammenfassung

Die unterirdische Käferfauna in der Höhle Mravljetovo brezno in Gošarjeve rupe

*Speläologische und biologische Forschungen des schlecht erforschten Gebiets zwischen den Orten Žiri und Sopot (Nordwesten Sloweniens) brachten in den neunziger Jahren des letzten Jahrhunderts neue Entdeckungen von Höhlenobjekten und Funde zwei, für die Biologie neue, noch nicht beschriebene Arten der blinden Käferfauna. Unter den neu entdeckten Höhlenobjekten ragt die Höhle Mravljetovo brezno in Gošarjeve rupe hervor. Sie war mit ihrer Länge von 637 m und der Tiefe von 74 m die größte und tiefste Höhle des Gebiets. Die mehrjährigen biologischen Forschungen in der Höhle bestätigen einen bunten Besatz von sechs unterirdischen Käferarten: *Anophthalmus kofleri* Daffner 1996, *Anophthalmus bojani* Daffner 1998, *Anophthalmus schmidtii gspani* Reitter 1918, *Laemostenus schreibersi* Küster 1846, *Aphaobius milleri* Schmidt 1855 und *Sphaerobathyscia hoffmanni* Motschoulsky 1856.*

*Die zwei neubeschriebenen endemischen Arten *Anophthalmus kofleri* und *Anophthalmus bojani* sind nach dem Autor dieses Beitrags benannt.*

Mioforije in trigonodusi Ferdinanda Seidla iz Poljanske doline ter njegovo geološko delovanje

»V apnencu, ki je poglavitno gradivo naših gorovij, so vključeni koralnjaki in lupine morskih školjk in polžev. Ti vklopki in pa skladovitost apnenčeva kažejo, da je apnenec morska usedlina. Torej je nekdaj ondod valovalo morje.«

Ferdinand Seidl, odlomek iz rokopisnega učbenika *Geologija*, 1914

Izvleček

Ferdinand Seidl (1856–1942) je bil eden največjih slovenskih naravoslovcev, saj je njegovo delovanje segalo na različna naravoslovna področja. Kot profesor in skrbnik naravoslovne zbirke je skoraj tri desetletja preživel v Gorici. Od tam je hodil na terenske ogleda in zbiral naravoslovne primerke po vsej tedanji Kranjski, od Trnovskega gozda do Litije. Sodeloval je tudi s priznanimi geologi, med njimi s Franzem Kossmatom (1871–1938) in Friedrichom (Joseph) Tellerjem (1852–1913), ki so na prehodu v 20. stoletje geološko kartirali ozemlje Kranjske. Takrat je nastala tudi manjša geološko-paleontološka zbirka, ki jo danes hrani Prirodoslovni muzej Slovenije. Zbirka vsebuje fosile iz najdišč iz okolice Idrije, Logatca, Ljubljane in nekatere primerke z območij Karavank, Kamniško-Savinjskih ter Julijskih Alp. Skoraj vsi primerki v zbirki so opremljeni z lističi, kar jim daje še večjo vrednost. Med njimi so nekateri redki ostanki iz klasičnih in splošno znanih najdišč tistega časa ter tudi današnji, kot na primer fosili iz Lesnega Brda in redki fosili iz Routarskih Žibrš. Med najbolj zanimive in redke Seidlove najdbe sodijo tudi predstavljeni ostanki triasne školjke *Myophoria kefersteini* in školjke *Trigonodus sp.* iz okolice Gorenje vasi. Geološko-paleontološka zbirka Ferdinanda Seidla je pomem-

ben naravoslovni pomnik iz konca 19. stoletja ter sodi med redke ostanke, ki pričajo o zgodovini geoloških in paleontoloških raziskav slovenskega ozemlja.

Ključne besede: Ferdinand Seidl, fosili, geološke zbirke, trias.

Abstract

Ferdinand Seidls myophorias and trigonodus from Poljanska dolina and his geological exploration

Ferdinand Seidl (1856–1942) was one of the first modern Slovene natural scientist at his time. He was trained as a biologist and most of time worked as high school professor in the Gorica on Primorska Region. Seidl was most interested in meteorology, climatology, seismology, geology and paleontology. From Gorica he had great starting point to do the field research and collecting trips for the geological and paleontological samples. At the turn of the 20th century he was befriended with geologists Franz Kossmat (1871–1938) and Friedrich (Joseph) Teller (1852–1913) and some other geologist and paleontologists. This helped Seidl to work on his geological knowledge and during the summer school vacations he made geological investigations of Carniolia territory, from Gorica to Litija. Most of the collection specimens are fossils, deriving from sites around Idrija, Logatec, Ljubljana and from the territory of Karavanke Mts., Kamnik-Savinja Alps and Julian Alps.

From vicinity of Škofja Loka, Poljane and Gorenja vas Seidl collected some interesting specimens of Myophoria kefersteini and bivalves genus Trigonodus. This fossils are the only paleontological evidence from fossil site near Žabja vas. The Triassic bivalves are preserved as internal molds in claystone with some tuffaceous elements. Seidls Geological – paleontological collection stored in Slovenian Museum of Natural History is good example of a thorough and accurate sampling of geological specimens. The collection today represents a remarkable reminder of the history of geological and paleontological research at the turn of the 19th to 20th century.

Key words: Ferdinand Seidl, Fossils, Geological collection, Triassic.

Uvod

Geološko raziskovanje in proučevanje že v 19. stoletju ni bila domena zgolj geologov in njim podobnim poklicem. Zanimivi geološki-mineraloški in paleontološki primerki so pritegnili pozornost tudi širše javnosti oziroma posameznikov. Med izjemne zbiralce mnogih naravoslovnih predmetov je sodil tudi Ferdinand Seidl. Kot izobražen naravoslovec – biolog je pokazal nenavadno zanimanje za geologijo, napisal in raziskal je marsikateri del slovenskega ozemlja. Preiskal je marsikateri kotiček današnje Slovenije, izjema niso bili niti kraji med Žirmi in Škofjo Loko, kjer našel nekaj zanimivih, v tem prispevku predstavljenih fosilov.¹

1 Pavlovec, Ponatis Seidlove knjižice, str. 80–81; Križnar; Plaskan, Ferdinand Seidl in njegova

Ferdinand Seidl in »njegov« geologija

Seidlova družina je po očetovem rodu izhajala s Češke. Njegov oče, tudi Ferdinand (1834–1882), se je poročil z Alojzijo Kalčič. Ferdinand Seidl se je rodil 10. marca 1856 v Novem mestu, kjer se je vse do gimnazije šolal. Leta 1874 je odšel študirat naravoslovje na univerzo v Gradec. Po nekajkratni menjavi učiteljske službe je leta 1887 pristal na goriški realki in poučeval vse do upokojitve (1915). Po njej se je vrnil v rodno Novo mesto, kjer je še vedno opravljal naravoslovne raziskave in pomagal na tamkajšnjih srednjih šolah, novomeški gimnaziji in trgovski šoli. Seidl je bil zelo aktiven tudi na kulturnem, narodnem in gospodarskem področju, tako v Gorici kot tudi Novem mestu. Bil je izjemno natančen in temeljit, saj je za seboj pustil celo avtobiografijo.²

Umrli je 1. decembra 1942 v njemu ljubem Novem mestu.

O njegovem delovanju na področju geologije (s paleontologijo) je bilo napisanega že veliko, predvsem o njegovih monografskih publikacijah, veliko drobnih zapiskov in omemb pa je ostalo neopaženih. Seidl se je z geologijo, tudi z mineralogijo, pedologijo in paleontologijo srečal že med študijem. Kot piše v življenjepis, je konec leta 1880 prejel spričevalo, ki mu je dovoljevalo, da je lahko poučeval tudi geologijo, mineralogijo s pedologijo, zoologijo in nekatere druge naravoslovne predmete na gimnaziji.

Ferdinand Seidl (1856–1942) je bil vsestranski naravoslovec, z veliko ljubeznijo do geologije.

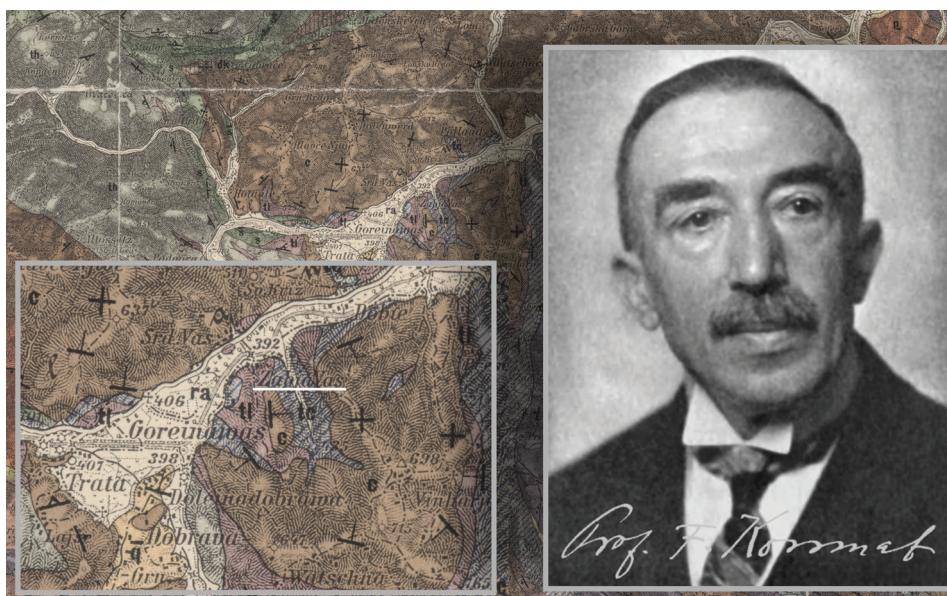
(vir: Planinski vestnik, 1931)

geološko-paleontološka zbirka v Prirodoslovnem muzeju Slovenije, str. 1–60.

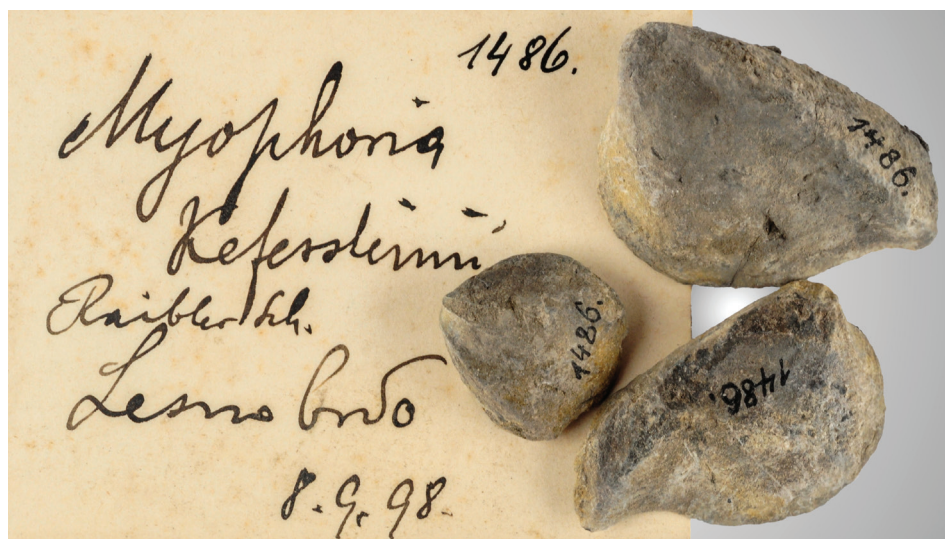
2 Rakovec, Ferdinand Seidl, str. 261–290; Mušič, Ferdo Seidl o svojem življenju in delu, str. 36–54; Hudoklin, Dolenjski zbornik 1992 : Seidlov zbornik, str. 505.

Seidl je kot učitelj naravoslovja zelo veliko proučeval in pisal o geološki zgradbi takratne Kranjske. Objavil je vrsto zanimivih člankov, monografij in celo pripravil učbenik *Geologija*, ki pa je na žalost ostal v rokopisu (Seidl, 1914). (foto: Matija Križnar)

Terensko delo takratnih geologov je k zbiranju fosilov in kamnin pritegnilo tudi Ferdinanda Seidla. Prijateljaval je z geologom Franzom Kossmatom, ki mu je pomagal pri raziskovanju in izdelavi geološke karte. V okolici Gorenje vasi so našli tudi triasne mioforije (v plasteh označene s T_L).

Primerki triasnih školjk, ki jih je Ferdinand Seidl našel ob obisku na Lesnem Brdu (Vrhnika).
Na priloženem lističu je celo datum odkritja: 8. september 1898, verjetno med šolskimi počitnicami.
(foto: Matija Križnar)

Ob poučevanju na gimnaziji v Gorici na Primorskem je bil zadolžen tudi za njihovo naravoslovno zbirko, kar je razvidno iz mnogih letnih šolskih poročil.³ Prvi daljši geološki pregledni članek je napisal leta 1896. V članku *Nova geološka preiskava kranjske dežele* je podal zanimive izsledke takratnih geoloških raziskav. Osnova za njegov članek so bile tudi takratne geološke raziskave geološke zgradbe Kranjske, od Goriške, preko Julijskih Alp, Karavank do meje s Štajersko; vodilna raziskovalca sta bila geologa Friedrich (Joseph) Teller (1852–1913) in Franz Kossmat (1871–1938). Prav zadnji je postal Seidlov veliki vzornik, spremljal ga je celo med njegovimi geološkimi raziskavami po ozemlju Primorske, Idrije, Škofje Loke in Ljubljane. Seidl v enem od svojih člankov piše, da je imel priložnost med šolskimi počitnicami leta 1896 spremljati Franza Kossmata pri preiskavi Trnovske planote, Hrušice in Vipavske doline.

Veliko navdušenje nad slovenskimi planinami, predvsem Kamniško-Savinjskimi Alpami, je Seidl prvič objavil leta 1906, ko sta v *Planinskem vestniku* o njih izšla dva daljša prispevka.⁴ Naslednji dve leti je Seidl pripravljaval izdajo svojega najobsežnejšega dela, ki je večji del namenjeno geološkim in paleontološkim temam. To je monografija *Kamniške in Savinjske Alpe, njih zgradba in njih lice*. Knjigo v dveh delih je izdala Slovenska matica v Ljubljani in ima tudi mnogo ori-

3 Križnar, Ferdinand Seidl in avški meteorit, str. 481–482; Križnar, Plaskan, Ferdinand Seidl in njegova geološko-paleontološka zbirka v Prirodoslovnem muzeju Slovenije, str. 1–60.

4 Seidl, Zgradba in geološka zgodovina Savinskih ali Kamniških planin, str. 69–73 (št. 5); nadaljevanje str. 85–89 (št. 6).

ginalnih fotografij ter geoloških kart in profilov, ki jih je narisal (ali dopolnil) ter raziskal Seidl.⁵ Velik del raziskav in obiskov Kamniško-Savinjskih Alp je opravil med leti 1905 in 1908. Seidl je vse do svoje upokojitve opisal in raziskal še mnogo različnih predelov Slovenije.

V Novem mestu je že kot upokojeni učitelj nadaljeval s proučevanjem geologije in paleontologije, geološko je raziskoval Dolenjsko, predvsem v luči seizmologije in njene povezave z geološko zgradbo. Skupaj z Wilfriedom von Teppnerjem sta napisala zanimivo paleontološko razpravo o nekdanjem pleistocenskem jezeru pri Prečni blizu Novega mesta in raziskala tamkajšnje pleistocenske mehkužce. Seidl je v letih po 1. svetovni vojni in vse do svoje smrti neutrudno raziskoval in opravljal geološke ekskurzije v Beli krajini (okolica Črnomlja, Gorjanci, dolina Kolpe), na območju Poljanske doline nad Škofjo Loko (Hobovše in Sovodenj), v Zasavju, na Pohorju (okolica Ribnice in Josipdola), Bizeljskem in v Novem mestu.⁶

Seidl se je, posebno v letu 1929, posvetil Julijskim Alpam, ki jih je verjetno želel predstaviti v poljudni monografiji, podobno, kot je že v svojih prejšnjih dveh publikacijah pisal o Kamniško-Savinjskih Alpah in v manjši knjižici o geologiji Goriškega. Istega leta je objavil svojo zadnjo daljše geološko delo *Zlatenska ploča v Osrednjih Julijskih Alpah*. Seidl je bil z Julijskimi Alpami povezan tudi kot zagret naravovarstvenik, ki je z nekaterimi drugimi postavil temelje varstva narave v današnjem Triglavskem narodnem parku in širše v Sloveniji. Seidl še danes velja za enega največjih slovenskih naravoslovcev.

Mioforije in trigonodusi iz okolice Gorenje vasi

Že med geološkim kartiranjem Poljanske doline in širšega Škofjeloškega hribovja, ki so ga v drugi polovici 19. stoletja izvajali različni geologi, so odkrili in raziskali mnoga najdišča fosilov. Med kartirajočimi geologi je bil tudi Marko Vincenc Lipold in kasneje že omenjeni Franz Kossmat, ki je kartiral prav območje med Škofjo Loko in Idrijo.⁷ V prvi polovici 20. stoletja je Kossmat raziskoval in proučeval geologijo območja zaradi izdelave nove geološke karte v merilu 1 : 75.000. Ob karti je izdal tudi tolmač, v katerem navaja tudi najdišče mioforij (*Myophoria kefersteini*) iz okolice Poljan in Srednje vasi. Na geološki karti so plasti označene kot rabeljski skladi (zgornji trias).

Primerke iz zbirke Ferdinanda Seidla smo lahko določili na osnovi kamenih jeder (shranjeni pod evid. številko FS014). Dve kameni jedri pripadata vrsti *Myophoria kefersteini*, medtem ko eno po obliki in odtisih sklepov sodi v rod

5 Seidl, *Kamniške ali Savinjske Alpe, njih zgradba in njih lice : poljuden geološki in krajinski opis*, str. 255.

6 Križnar; Plaskan, Ferdinand Seidl in njegova geološko-paleontološka zbirka v Prirodoslovnem muzeju Slovenije, str. 1–60.

7 Kossmat, Ueber die geologischen Verhältnisse des Bergbaugebietes von Idria, str. 259–286; Rakovec, Franz Kossmat str. 130–132.

Kameno jedro karnijske školjke
Myophoria kefersteini iz najdišča pri
 Žabji vasi, kar je lepo razbrati tudi
 iz priloženega lističa.
 (foto: Matija Križnar)

Myophoria kefersteini
 Raibler Schichten
 Zabjavar bei Poljane
 in Obukrain

V geološko-paleontološki zbirki Ferdinanda Seidla so shranjeni še nekateri primerki
 iz najdišča pri Žabji vasi. Ti primerki kamenih jeder pripadajo tudi školjkam rodu
Trigonodus. (foto: Matija Križnar)

Trigonodus. Seidl je fosile našel v zelenkasto sivih glinavcih z nekaj tufske prime-si. Vsi fosili v kamnini so ohranjeni brez lupin, v obliki kamenih jeder, kar je verjetno posledica fosilizacije v omenjeni kamnini. Ob primerkih je bil ohranjen tudi listič z njegovim rokopisom: »*Myophoria Kefersteini*, Raibler Schichsen, Žabjavar bei Poljane in Oberkrain.«

Na osnovi omenjenih primerkov mioforij in trigonodusov lahko plasti, v katerih sta Seidl in verjetno tudi Kossmat našla fosile, uvrstimo v spodnji del kar-nija oziroma julijsko podstopnjo. Prav školjka *Myophoria kefersteini* je značilni vodilni fosil za omenjeno podstopnjo. Njene ostanke so našli še na drugih najdi-ščih po Škofjeloškem in Idrijsko-Cerkljanskem hribovju. Najbolj znana najdišča so pri Lesnem Brdu, Orlah, Rovtarskih Žibršah, Glincah pri Ljubljani in še ponekod drugod po Sloveniji. V neposredni bližini Žabje vasi so izjemno najdišče mioforij odkrili pri Todražu.⁸ Tam so mioforije ohranjene z lupinami in mnogi primerki so res veliki in sodijo med največje najdene lupine vrste *Myophoria kefersteini*.

Različno ohranjeni primerki školjke *Myophoria kefersteini* iz bližnjega najdišča pri Todražu (levo) in kameno jedro iz najdišča pri Glincah blizu Ljubljane. (foto: Matija Križnar)

8 Ramovš, Novo najdišče karnijskih školjk na loškem ozemlju, str. 275–280.

Zaključek

V preteklosti so slovensko ozemlje geološko raziskovali mnogi tuji geologi ter zbrane primerke fosilov in mineralov odnašali s seboj na Dunaj, v Gradec ali drugam po Evropi. V Sloveniji se je tako ohranilo le malo zbirk, zbranih konec 19. stoletja, kamor sodi tudi omenjena geološko-paleontološka zbirka Ferdinanda Seidla. V njej so ohranjeni nekateri primerki fosilov iz najdišč, ki jih danes poznamo le po pisnih virih ali pa so že uničena ali zaraščena. Fosilne ostanke triasnih mioforji in trigonodusov iz Žabje vasi v Poljanski dolini je nabral tudi Ferdinand Seidl. Ti primerki sodijo med redke priče omenjenega najdišča pri Gorenji vasi. V slovenskem naravoslovju se je Ferdinand Seidl zapisal z velikimi črkami. Njegovi zapisi in prispevki ter ohranjene zbirke tudi danes še vedno presenečajo s svojo natančnostjo in radovednostjo.

LITERATURA IN VIRI:

- Aljančič, Marko: *Seidlov zbornik : [ob 50-letnici smrti Ferdinanda Seidla]*. Novo mesto : Dolenjska založba, 1992, 249 str.
- Hudoklin, Andrej: Dolenjski zbornik 1992 : Seidlov zbornik. V: *Rast : revija za literaturo, kulturo in družbena vprašanja* 3. št. 6, Novo mesto : Mestna občina, 1992, str. 505.
- Kossmat, Franz: Ueber die geologischen Verhältnisse des Bergbaugebietes von Idria. V: *Jahrbuch der Kaiserlich-Königlichen Geologischen Reichsanstalt* XLIX, Wien : Verlag der k. k. geol. Reichsanstalt, 1900, str. 259–286.
- Križnar, Matija: Ferdinand Seidl in avški meteorit. V: *Proteus* 78, 10/2016, Ljubljana : Prirodoslovno društvo Slovenije, 2016, str. 481–482.
- Križnar, Matija; Plaskan, Maja: Ferdinand Seidl in njegova geološko-paleontološka zbirka v Prirodoslovnem muzeju Slovenije = Ferdinand Seidl and his geological-paleontological collection in the Slovenian Museum of Natural History. V: *Scopolia : glasilo Prirodoslovnega muzeja Slovenije* 89, Ljubljana : Prirodoslovni muzej Slovenije, 2017, str. 1–60.
- Mušič, Marjan (priređil): Ferdo Seidl o svojem življenju in delu. V: *Kronika : časopis za slovensko krajevno zgodovino* 9, zv. 1, Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Sekcija za krajevno zgodovino, 1961, str. 36–54.
- Pavlovec, Rajko: Ponatis Seidlove knjižice. V: *Konkrekcija* 1, Tržič : Društvo prijateljev mineralov in fosilov Slovenije, 2012, str. 80–81.
- Rakovec, Ivan: Ferdinand Seidl. V: *Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani* 1 knjiga, V Ljubljani : Akademija znanosti in umetnosti, 1943, str. 261–290.
- Rakovec, Ivan: Franz Kossmat. V: *Geografski vestnik : časopis za geografijo in sorodne vede* XV, 1–4, Ljubljana : Zveza geografskih društev Slovenije, 1939, str. 130–132.
- Ramovš, Anton: Novo najdišče karnijskih školjk na loškem ozemlju. V: *Loški razgledi* 46, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1999, str. 275–280.
- Seidl, Ferdinand: *Geologija* (učbenik v rokopisu). [1914]. Hrani: Knjižnica Oddelka za geologijo na Naravoslovnotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani (oznaka 3181), 280 str.

Seidl, Ferdinand: *Kamniške ali Savinjske Alpe, njih zgradba in njih lice : poljuden geološki in krajinski opis*. Ljubljana : Matica Slovenska, 1907, 255 str. (Zbirka Slovenska zemlja : opis slovenskih pokrajin v prirodnoznanem, statističnem, kulturnem in zgodovinskem obziru; del 5).

Seidl, Ferdinand: Zgradba in geološka zgodovina Savinskih ali Kamniških planin. V: *Planinski vestnik : revija za ljubitelje gora* XII, št. 5, 6, Ljubljana : Planinsko društvo Slovenije, 1906, str. 69–73 (št. 5), str. 85–89 (št. 6).

Summary

Ferdinand Seidl's myophorias and trigonodus from Poljanska dolina and his geological exploration

Ferdinand Seidl (10.3.1856–1.12.1942, Novo mesto) was versatile naturalist and biologist by training, is one of the most famous Slovenes in the first half of the 20th century. Almost three decades he was lecturer and kurator of Natural History cabinet in Gorica secondary school. Until his retirement in year 1915, when he moved to his native town Novo mesto. Seidl much of his time devoted in the meteorology with climatology, seismology as well as to the geology and paleontology. In Gorica he had a good starting point for its geological trips, to Trnovski gozd, Idrija and other location. Due to the geological knowledge of the territory he met various geologists, specifically he has become a friend with Franz Kossmatom (1871–1938). Seidl, as he frequently mentioned, he made geological field trips during the school summer holidays (from 1895 to 1913) accompanied Kossmata at his geological mapping of the territory of Carniola (part of today's Slovenia). During his trips he probably collected a lot of specimens, but only small part is now geological-paleontological collection, which is kept at the Natural History Museum of Slovenia.

During geological trips around Gorenja vas and Škofja Loka Seidl made some interesting discoveries of fossils. On of the site was near Žabja vas in vicinity of Gorenja vas, where he collected Triassic bivalves specimens of Myophoria kefersteini and bivalves of genus Trigonodus. This collected specimens are only evidence from this site and it was known just from geological literature. In Seidl's collection other specimens of Myophoria and Trigonodus are present, but from fossil sites near Lesno Brdo. Near the Žabja vas site in recent years the new location with Myophoria kefersteini was discovered near Todraž.

An aerial photograph of a large, multi-story building, likely a church or institutional structure, undergoing significant renovation. The building features a prominent, curved, tiled roof with several dormer windows. The lower portion of the building is completely encased in a dense network of metal scaffolding, indicating extensive exterior work. To the left, a straight section of the building is also partially covered in scaffolding. The surrounding area includes other residential-style buildings with gabled roofs, a paved street with parked cars, and some construction materials like wooden planks and debris scattered near the base of the main building. The overall scene is one of active construction in an urban setting.

Občini in občinski nagrajenci

Škofjeloška kronika 2018 – dela in dnevi

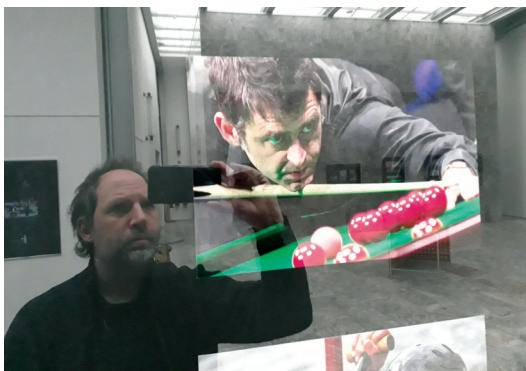
Zima

Leto 2018 se je začelo prav veselo, s prijaznim novoletnim voščilom župana mag. Miha Ješeta in ob prešernih zvokih glasbene skupine "Joške v'n". To leto smo prvič silvestrovali na novem Trgu pod gradom. Šampanjec, silvestrski poljubi, poki petard ter stotine dobrih želja so nas pospremili v novo leto.

Že v začetku meseca januarja je bil na Loškem gradu podpisan slovesni Dogovor o načrtovanju in povezovanju kolesarskih in drugih poti na območju porečja Sore. Dogovor, ki so ga podpisali župani štirih škofjeloških občin, Občine Medvode in Mestne občine Kranj, direktor Razvojne agencije Gorenjske ter minister za infrastrukturo dr. Peter Gašperšič, je pomenil začetek celovitega urejanja zveznega omrežja regionalnih kolesarskih povezav na območju vseh naštetih občin in njegove navezave na osrednjo daljinsko državno kolesarsko povezavo, ki poteka od Rateč do Obrežja.

Škofja Loka je naravno izhodišče in vozlišče številnih kolesarskih in pohodniških poti. Z mrežo urejenih in sklenjenih transversalnih (kolesarskih) povezav pa bodo poti k nam in v svet še lažje in varnejše.

Fascinantne podobe doma in sveta pa je v svoj fotografski objektiv lovil in na samostojni razstavi predstavil fotograf mlajše generacije Andrej Tarfila. *Vsepovsod* je bil povsem logičen naslov razstave fotografij avtorja, ki je v kratkem času prejel nekaj res odmevnih in prestižnih mednarodnih nagrad.

Od vsepovsod: Ronnie O'Sullivan, Andrej Tarfila in jaz.
(foto: Jernej Tavčar)

Andrejevim podobam sodobnega sveta so sledile brezčasne, arhetske umetniške stvaritve poljanskega likovnega samorastnika Petra Jovanoviča. *Kronist sanjskega sveta* se je imenoval razstavljeni izbor iz umetnikovega opusa, s katerim se je Škofja Loka poklonila avtorju ob njegovi 80-letnici.

V Škofji Loki se v mesecu februarju z žalno slovesnostjo spominjamo tistega žalostnega dne, ko je 8. februarja 1944 nemški okupator za Kamnitnikom ustrelil 50 talcev. Na komemoraciji je slavnostni govornik župan mag. Miha Ješe izrazil našo hvaležnost in zavezo trajnemu spominu na nedolžne žrtve nacistične okupacije.

Zelo slovesno, a bolj veselo, prešerno pa vselej (pro)slavimo naš kulturni praznik. V letu 2018 so za izvrsten, radoživ kulturni program, naslovljen *Kultura od Ž do A* poskrbeli učenci »ta mestne« Osnovne šole Škofja Loka - Mesto s svojimi mentoricami. Slavnostni govornik Ludvik Kaluža, dolgoletni kulturni delavec, je v doživetem in prav po mladostno iskr(iv)em (na)govoru poudaril pomen slovenskega jezika, ki skozi našo celotno zgodovino predstavlja enega najpomembnejših dejavnikov ohranjanja naše kulturne dediščine in našega narodnega obstoja.

Toliko o stanju na področju kulture. Kaj pa fizkultura?

V mesecu februarju sta se v Škofji Loki odvili dve tradicionalni zimskošportni prireditvi, ki dokazujeta, da je Loka zares trdoživo smučarsko mesto: 18. Mednarodno tekmovanje v smučanju po starem, ki ga na smučini pod Loškim gradom - *na loškem štrajfu* - tradicionalno pripravijo članice in člani Društva Rovtarji, in že 43. Pokal Loka, ki ga v Loki in na Starem vrhu z izjemno zavzetostjo in profesionalnostjo organizira domači SK Alpetour. Mnoge vrhunske tekmovalke in tekmovalci v alpskem smučanju, ki so skoraj sočasno nastopili na 23. zimskih olimpijskih igrah v južnokorejskem Pjongčangu, ga imajo v kar najlepšem spominu ...

Z evropskega turnirja specialne olimpijade v smučarskih tekih v estonski Otepi pa sta se prav v tistih dneh z zlatima medaljama vrnila škofovsko tekmovalca, člana škofovsko Sožitja, Elvis Čaušević in Monika Grgič!

Zato je še toliko pomembneje, da sta občini Škofja Loka in Gorenja vas - Poljane, s pomočjo loškega gospodarstva, odkupili liziške pogodbe in poplačali ves dolg SCT Stari vrh upniku, banki Heta. SCT Stari vrh se bo, prost bremen, tako v prihodnje lahko usmeril v razvoj celoletnega rekreacijskega središča ter vlagal v nove sodobne produkte in razvijal kakovostno spremljajočo ponudbo.

V dolini je že nekoliko zadišalo po pomladi.

Pomlad

V evropsko leto kulturne dediščine smo v Loki vstopili z navdušujočim predavanjem ddr. Verene Vidrih Perko, naslovljenem *Dediščina: vse, kar smo bili, kar znamo in kar imamo*. Ugledna profesorica nas v njem opominja in svari z

modrostjo indijskega pregovora: *Če si izgubil premoženje, ni nič izgubljenega, če si izgubil zdravje, je izgubljenega veliko, če si izgubil dediščino, si izgubil vse.*

Da se tega na Loškem še kako dobro zavedamo, da spoštujemo, cenimo, ohranjamo in (po)skrbimo za prenos (ne)snovne dediščine, je pokazala tudi razstava, s katero so v Rokodelskem centru DUO Škofja Loka predstavili rezultate povezovalnega projekta petih muzejev in kulturnih centrov na Škofjeloškem, naslovljenega *Kjer domujejo zgodbe*. V Loki smo poslej bogatejši za pisano brošurico z naslovom *Kulturna doživetja Škofjeloškega*, privlačen družinski vodnik po poteh kulturne dediščine; obogatili in posodobili smo pedagoške programe za samostojno raziskovanje v Loškem muzeju in jih dopolnili z večpredstavnostnimi vsebinami ter posneli zares imeniten kratki predstavitveni film o skrivnosti(h) (izdelave) malega loškega kruhka, s katerim so podkrepili vlogo za njegov vpis v nacionalni Register nesnovne kulturne dediščine.

V postnem in velikonočnem času, v mesecih marcu in aprilu, so potekali tradicionalni Dnevi *Škofjeloškega pasijona*, s katerimi po tradiciji zaznamujemo in širimo blagovest, veselo oznanilo o tej naši izjemni kulturni, duhovni in identitetni dediščini. Na uvodnem Dnevu *Škofjeloškega pasijona* smo predstavili 13. številko *Pasijonskih doneskov*, odprli dokumentarno razstavo *Škofjeloški pasijon – Processio Locopolitana* in razstavo slik Marte Jakopič Kunaver. Osrednja značilnost izjemno bogatega programa tokratnih pasijonskih dni pa je bila gotovo navdihujoča (duhovna) moč ter mednarodna vpetost in prepoznavnost *Škofjeloškega pasijona*.

Na velikonočni ponedeljek se je škofjeloška pasijonska skupina, z nekoliko prirejenim prizorom hudičev z oteto grešno dušo, predstavila na 18. Vodiškem festivalu žudij (čuvarjev božjega groba) v hrvaškem nacionalnem božjepotnem središču v Mariji Bistrici.

Škofjo Loko je naposled obiskal *Ribniški pasijon*, ki je sodobna gledališko-glasbena uprizoritev te več(nost)ne zgodbe, s čimer so se njegovi ustvarjalci vrnili v mesto svojega izvirnega navdiha. Škofjo Loko in kapucinski samostan je meseca aprila obiskal tudi Josef Lang, predsednik mednarodnega združenja evropskih pasijonskih krajev Europassion, s sodelavci.

Tudi Romualdov dan, s katerim so se sklenili Dnevi *Škofjeloškega pasijona*, se je odvil za zidovi kapucinskega samostana. V prečudovitem

Marija Bistrica, na dan velikega ponedeljka.
(foto: Jernej Tavčar)

Pri duhovnem izviru *Škofjeloškega pasijona*.
(foto: Jernej Tavčar)

samostanskem atriju smo prisluhnili večnim in aktualnim (večno aktualnim) mislim in prilikam duhovnika Karla Gržana, dramski igralec Gregor Čušin pa je zbranim predstavil nekaj postaj nastajajočega avtorskega pasijona *ViTa dolorosa*.

Se gre potemtakem čuditi, da je bil lani tudi naš kapucinski samostan vpisan v nacionalni Register nesnovne kulturne dediščine (pri Ministrstvu za kulturo RS) kot nosilec duhovne dediščine *Škofjeloškega pasijona*? S tem vpisom je dopolnjen vpis iz leta

2008, ko je bil pasijon kot prva tovrstna enota vpisan v Register. S tem je kot varuh in nosilec duhovne dediščine in izročila pasijona lepo dopolnil posvetno institucionalno vlogo občine kot nosilke organizacije pasijona. Dopolnjeno je.

V mesecu aprilu je v Škofji Loki potekalo že dodobra uveljavljeno 7. Jesenkovo popoldne, na katerem so predstavili izbrane magistrske naloge diplomantov Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. Za nas je bilo gotovo najbolj aktualno magistrsko delo Žive Ravnikar *Določanje vedut Škofje Loke in smernice za njihovo ohranjanje*.

V sklepnem delu se je s predavanjem *Na kakšen način smo spreminjali sortiment kmetijskih rastlin, kaj je pred nami* predstavil tudi aktualni Jesenkov nagrajenec prof. dr. Borut Bohanec, vodja katedre za genetiko, biotehnologijo, statistiko in žlahtnjenje rastlin na Oddelku za agronomijo Biotehniške fakultete, ki uspešno nadaljuje in nadgrajuje ter plemeniti delo velikega škofjeloškega rojaka. Ustrezen prenos znanja in kompetenc, tako znotraj kot med generacijami, danes postaja vse pomembnejši izziv.

Občina Škofja Loka je zato skupaj s Slovenskimi e-seniorji pripravila prvi (pilotni) vseslovenski posvet E- vključevanje za aktivno staranje. Na njem je več institucionalnih in neinstitucionalnih izobraževalnih organizacij in predstavnikov civilne družbe predstavilo sodobne in v praksi preverjene načine e-opismenjevanja starejših.

Z vsakoletno čistilno akcijo, skupaj s trajnostnimi aktivnostmi projekta *Loško je ekološko* – lani smo prvič izvedli zelo uspelo akcijo zbiranja odpadne električne in elektronske opreme – in tradicionalnim cvetličnim sejmom v našem mestu dokončno nastopi pomlad.

Pomlad pa je tudi čas, ko se zelo intenzivirajo mednarodne aktivnosti. Dijaki Gimnazije Škofja Loka so skupaj z dijaki iz Romunije, Francije in gostiteljice

Portugalske sodelovali pri projektu mednarodne izmenjave EU Erasmus+ z naslovom *Mladi, rasizem in različnost, zgodovinski spomin in strpnost v demokratični Evropi*, v portugalskem mestu Panela.

Škofjeloška delegacija je sodelovala na 34. Kongresu združenja Europassion, ki združuje več kot 90 evropskih pasijonskih krajev iz 16 držav. Potekalo je v madžarskem mestu Budaörs, nedaleč od madžarske prestolnice Budimpešte. Kongresa se je lani prvič udeležila tudi skupina Pasijonski veter, ki jo duhovno vodijo loški kapucini, združuje pa slovenske pasijonske skupine. Pasijonski veter je bil na tokratnem kongresu uradno sprejet v združenje.

Škofjeloška delegacija se je udeležila tudi generalne skupščine združenja Douzelage v Oxelösundu na Švedskem. To mednarodno združenje povezuje 28 mest iz celotne Evropske unije, iz vsake države članice EU je lahko izbrano le po eno. Vsako od teh mest pa je nekaj posebnega. Tudi na Švedskem je bila, podobno kot na Portugalskem, glavna tema begunska problematika in (ne)uspešna integracija migrantov. Že prav kmalu bosta kongresa obeh mednarodnih asociacij potekala v Škofji Loki; leta 2020 bomo gostili generalno skupščino Douzelageja, leta 2021 pa 36. kongres Europassiona.

Prav na stoletnico njegove junaške smrti, 16. maja 1918, smo s spominsko slovesnostjo v Aleji zaslužnih Ločanov obeležili 100. obletnico ustrelitve godeškega in loškega rodoljuba ter vodje upora slovenskih vojakov v Judenburgu – Antona Hafnerja.

Dan pred prvim svetovnim dnevom čebel, ki so ga prav na pobudo Slovenije lani prvič praznovali po vsem svetu, so škofjeloški čebelarji ob svojem čebelar-skem domu v Brodeh slovesno odprli čebelarско učno pot – *Pot kranjske sivke*. Nastala je pod okriljem LAS loškega pogorja, povezala pa Čebelarско društvo Škofja Loka, društvo Sožitje, Loški muzej Škofja Loka in Razvojno agencijo Sora. Učna pot poteka okrog čebelarškega doma in predstavlja 10 točk, opremljenih s panji, čebelnjakom in informativnimi tablami. Zasnovali in uredili so tudi pravi zeliščni vrt, zasajen z medovitimi rastlinami, ki se bo v prihodnosti še širil. Načrtujejo tudi muzejski prostor in vzpostavitev turističnega produkta Čebelar za en dan.

Loško čebelarско učno pot so odprli v zares izbranem trenutku: v Tednu podeželja na Loškem, dan pred prvim svetovnim dnevom čebel in le kak mesec za tem, ko je bila v nacionalni Register nesnovne kulturne dediščine pri

Našemu junaku v večni spomin. (foto: Jernej Tavčar)

Ministrstvu za kulturo vpisana tradicija izdelovanja malega kruhka in lesenih modelov zanje. In nobena skrivnost ni, da sta dve nujni, nepogrešljivi sestavini za to naše unikatno tradicionalno medeno pecivo, za ta *ta mal' kruh'k*, prav ljubezen in med. Med Lou.

Poletje

Mogočni Zvoki keltske zemlje – tako se je imenoval koncert irske in škotske glasbe Mešanega pevskega zbora in Simfoničnega orkestra Crescendo na Loškem gradu – so napovedali uradni začetek prazničnih junijskih prireditev, ki so se nato nadaljevale z uveljavljenimi poletnimi vrhunci: ubrano urbano *O'glasbeno Loko*, z vedno bolj množičnim in prepoznavnim 7. Nočnim tekom 4. mostov (7/T4M) in srednjeveškim *Historialom 2018*. Dan za loškim *Historalom* je na dvorišču Loškega gradu vnovič nastopila tudi razvpita skupina Laibach.

V teh prijetnih dolgih dnevih zgodnjega poletja, ko si Pisana Loka nadene najbolj pražno podobo, smo lani prvič gostili srečanje PARAWing, karavano 25 motoristov in njihovih sopotnikov na motorjih tipa goldwing, ki jo sestavljajo člani Združenja Goldwing Slovenija in člani Društva paraplegikov Gorenjske, na njihovem popotovanju na Bled.

Loko je na povabilo župana mag. Mihe Ješeta vnovič obiskala tudi karavana veleposlanec in veleposlanikov, akreditiranih v Sloveniji. Ti so medtem postali tudi svojevrstni ambasadorji in promotorji Škofje Loke in njenih lepote.

Tudi leto 2018 je zaznamovalo nekaj pomembnih jubilejev. 70 let je slavil Vrtec Škofja Loka. Leta 1948 je bil v Loki ustanovljen Dom igre in dela, predhodnik sedanjega javnega zavoda, skoraj natanko 70 let pozneje pa se je začela gradnja enega najbolj sodobnih vrtcev – Vrtca Kamnitnik.

S pristrčno prireditvijo in izdajo knjige z naslovom *Naših prvih 50 let* so okrogli jubilej proslavili pri Sožitju, društvu za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju Škofja Loka. Slavnostni govornik na prireditvi je bil dr. Milan Brglez, predsednik državnega zbora, ob jubileju pa so podelili tudi društvena priznanja. Častni član društva Sožitje je postal Filip Mohorič.

40-letnico je praznovalo društvo Gorska reševalna služba Škofja Loka. Tudi škofjeloški reševalci so ob jubileju pripravili slovesnost in izdali kroniko, v kateri so popisali dosedanje zgodovino društva. Vsem pa bo v nepozabnem spominu ostal prikaz helikopterske reševalne akcije na pobočju pod Loškim gradom, na samem robu starega mestnega jedra!

Naše mesto je z odprtjem kreativnega centra Kreativnice v poslopju nekdanje tovarne klobukov Šešir na Spodnjem trgu dobilo novo ustvarjalnico in predstavitveni prostor za razvoj in prenos tradicionalnih tekstilnih in klobučarskih znanj. Prijeten, sodobno oblikovan in navdihujoč prostor z zgodovino in zgodbo, ki pa ni brez grenkega priokusa ob stečaju tovarne, ki je skozi stoletje močno zaznamovala urbano podobo mesta in so oblikovala njegov značaj.

Na slavnostni akademij ob občinskem prazniku smo se zahvalili in podelili priznanja tistim izjemnim občankam in občanom, ki s svojim življenjem in delom pripomorejo k živi in dejavni skupnosti.

S poletnim solsticijem smo tudi astronomsko vstopili v dolgo vroče poletje, nas pa so kratkočasilе poletne *Bralnice* na skriti zeleni oazi, nad rdečimi strehami Spodnjega trga, na vrtu Sokolskega doma. Prav tam so svoja umetniška dela na ogled postavili udeleženci 19. Kolonije Iveta Šubica v Poljanah. Ustvarjalni navdih pa so loški umetniki iskali v življenju, liku in delu Ivana Cankarja, kot se ob stoletnici smrti velikega slovenskega književnika tudi spodobi.

Zadnja poletja Ločani počasi spet odkrivamo prednosti in radosti (pred)mestnih kopališč, na katerih čedalje pogosteje uživajo tudi tuji turisti. Mladini je počitniške dni popestril nov kolopark (pumptrack!) oziroma grbinasti poligon v nekdanji vojašnici. Prav vsem pa poletni Kino nad mestom, ki je pet poletnih večerov razsvetljeval nočno nebo nad teraso blagovnice Nama.

Dolgo vroče poletje smo izkoristili tudi za celovito obnovo strehe in ostrejša osrednje mestne arhitekturne in simbolne dominante – Loškega gradu.

V slovo odhajajočemu poletju pa smo pomahali s poletnim kulturnim festivalom *Pisana Loka*.

Jesen

Jesen je prinesla imenitno pregledno razstavo *Roke moje mame* ob 80-letnici godeškega in loškega slikarja, nekdanjega profesorja na ALU in častnega občana Škofje Loke, Franca Novinca. Žareče loke in polja!

Septembra smo v Loki spet gostili Malo Groharjevo kolonijo, ki je prav lani našela prvih 50 let. A še vedno je tako živa, pisana in mladostna! Živopisana Loka!

Bralnica na zeleni trati: čitalniški hip-hop!

(foto: Andrej Tarfila)

Poletni živžav v koloparku. (foto: Jernej Tavčar)

Festival pihalnih orkestrov *Loka jo piha 2018* pa je (u)pihnil 10 svečk, za svojo prvo festivalsko dekada.

Meseca septembra in oktobra se z Dnevi evropske kulturne dediščine še z večjo pozornostjo posvečamo lastni kulturni dediščini. Lani so DEKD potekali pod programskim geslom *Naša dediščina: kjer preteklost sreča prihodnost*. Zanimiv in pester program je sooblikovalo kar 17 sodelujočih (in vse generacije), obsegal pa je vse: od industrijske in tehnične dediščine, prek kulinarične dediščine do oblačilne kulture in kulture srca. Povsem v skladu z izbrano temo se je odvila tudi zaključna prireditev nagradnega natečaja, ki ga je pod naslovom *Tole moram povedat'* razpisalo naše muzejsko društvo. (O projektu več v prispevku Ambroža Demšarja.)

Vse bolj pa se vračamo k (ne)materialni dediščini in zapuščini velike vojne, svetovne vojne – (kot je 1. svetovni vojni vedno rekla moja (stara) mama, Koželova Johanca, v svojih pripovedih). V Galeriji Ivana Groharja je bila tako na ogled konceptualna (proti)vojna razstava fotografa Andreja Perka z naslovom *Mi hočemo živeti*. Srhljive sublimne podobe (posledic) vojne morije na grozljivem itinerariju smrti od Galicije do Goriške, od Dnestra do Soče! Stoletnico konca 1. svetovne vojne in nastanek nove države SHS pa so s filatelistično razstavo obeležili tudi člani Filatelističnega društva Lovro Košir.

Skupina za lepšo Loko je podelila priznanja za najlepše urejena bivalna in delovna okolja. Znova smo se lahko prepričali, kako lepa in urejena sta naše mesto in njegova podeželska okolica.

To pa so v svoji oktobrski številki povsem empirično ugotovili tudi pri poslovni reviji *Moje finance*. Občino Škofja Loka so na podlagi skupne ocene petih skupin kazalcev uvrstili na zelo visoko 10. mesto občin, kjer se v Sloveniji najbolje živi.

V nedeljo, 18. novembra 2018, so v Republiki Sloveniji potekale lokalne volitve. V Škofji Loki so se za mesto župana pomerili trije kandidati: Rolando Krajnik (Komunalno-ekološka lista), Tine Radinja (Lista Miha Ješe in prijatelji Loke) in Robert Strah (SDS). Prvi krog volitev še ni prinesel odločitve, v drugi krog volitev za župana pa sta se uvrstila Tine Radinja in Robert Strah.

V žaru nadvse živahnega volilnega dogajanja je Škofjo Loko obiskal Roddy Doyle, irski pisatelj in dobitnik prestižne nagrade Booker. Gospod, ki je v Loko prišel še pred obiskom Slovenskega knjižnega sejma v Ljubljani, katerega gost je bil, je očaral z iskrivim humorjem, sočutnostjo do mladih, malih in odrinjenih in (p)osebnim šarmom. Predstavil je svoj mladinski roman *Super!*, ki je lani izšel pri Založbi Zala, in natrosil vrsto posrečenih anekdot iz življenja Dublinčanov in svojega ustvarjalnega in angažiranega delovanja v tem mestu. Srečanje s simpatičnim Ircem sta v Sokolskem domu pospremili dve razstavi: *Od tujca do državljana: Irci v kontinentalni Evropi* in *Samuel Beckett*.

Zima

Za Irci so prišli Rusi. S projekcijo pretresljivega ruskega vojnega filma *Sobibor* se je začel tradicionalni, že 7. Teden ruskega filma.

O brezmejni Rusiji, ki je hkrati tako daleč, a (nam je) vendarle tako blizu, je pripovedoval tudi spominski večer ob 100-letnici konca 1. svetovne vojne, s predstavitvijo *Spominskega zapisnika avstrijskega ujetnika Jožeta Žagarja, Kalanušarja v Rosiji, v spomin na veliko svetovno vojsko od leta 1915 do 1918*. Komaj verjetni vojaški marš na galicijsko fronto, ujetniška odisejada ter dolga pot domov našega pr'farškega rojaka!

Malo pred koncem leta, ob 100-letnici konca velike svetovne morije, pa veliko razstavo, posvečeno svetovni vojni, *Nič nam ne morejo sovražne vojne!: 1. svetovna vojna na Loškem* odprejo tudi v Galeriji na Loškem gradu.

Loški muzej Škofja Loka je to razstavo postavil že pod obnovljeno streho in ostrejšem Loškega gradu. Celotna investicija, s katero bo naš muzej lahko pridobil nove funkcionalne prostore za svojo dejavnost, je veljala skoraj pol milijona evrov. Skoraj hkrati so po zaključenem restavriranju stenskih in stropnih poslikav ter vnovični postavitvi (razkritju) dražgoških oltarjev za obiskovalce znova odprli grajsko kapelo. Ta bo poslej spet služila tudi kot priljubljena poročna soba in imeniten koncertni ambient.

Prav lahko da se bo v njej odvil kak festivalski koncertni večer prihodnjega mednarodnega festivala komorne glasbe *Loka da Camera*, ki ga je lansko jesen

Loški grad zgoraj brez. (hrani: arhiv Občine Škofja Loka)

Metod Frlic: *Fran Jesenko*,
2018. (foto: Tone Štamcar)

– takrat še v grajski kapeli Puštalskega gradu – z velikim uspehom premierno organizirala mlada škofjeloška violinistka Ana Julija Mlejn.

Zimske noči so postajale hladne, dolge in temne. V zraku je bilo čutiti predpraznično pričakovanje. Tik pred nastopom prazničnega adventnega cikla je iz daljnega Mauriciusa v južnem Indijskem oceanu prispela sijajna novica. *Klekljanje čipk v Sloveniji*, ki ima na Loškem dolgo in bogato tradicijo, pri pripravi nominacije pa je sodeloval tudi Loški muzej Škofja Loka, je bilo vpisano na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva. Tako se je pridružilo *Škofjeloškemu pasijonu*, ki je bil na ta prestižni seznam uvrščen 1. decembra 2016 v etiopski Addis Abebi. Zares čaroben čas.

S prižigom prazničnih luči smo tudi simbolno vstopili v praznični december. Začenjal se je veseli festivalski čas z *Loko v snegu*; zažarele so *Izložbe domišljije* in pred vrati je bil sv. Miklavž s svojim peklenskim spremstvom ...

V nedeljo, 2. decembra, se je odvil 2. krog županskih volitev, na katerih je z 52,39 % glasov zmagal Tine Radinja in postal novi župan Občine Škofja Loka.

Sledila je še predstavitev 2. številke *Pasijonskega almanaha*, katerega tematska rdeča nit je bila predstavitev združenja Caminos de Passion, nastajajoče evropske mreže za praznovanje velikega tedna in velike noči.

V Aleji zaslužnih Ločanov smo se z odkritjem spomenika dr. Franu Jesenku poklonili spominu na izjemnega botanika, raziskovalca in profesorja, pionirja modernega smučanja in enega prvih naravovarstvenikov.

Že 48. Podelitev Severjevih nagrad za leto 2018 in odprtje pravljичne dežele v Gorajtah sta nas opomnila, da smo že zelo globoko v čarobnem božično-novoletnem času. V posebnem posvečenem času zimskega solsticija, ko se z radostjo in hvaležnostjo oziramo nazaj na postorjeno in opravljeno, v času voščil in izrekanja dobrih želja.

Prav v tem prazničnem času se je po osmih – aktivnih in uspešnih – letih županovanja z mesta škofjeloškega župana poslavljaj mag. Miha Ješe.

Tik pred božičem, 20. decembra 2018, je bil konstituiran nov Občinski svet Občine Škofja Loka in je slovesno zaprisegel novoizvoljeni župan Tine Radinja. S tem je (pre)stopil – in mi z njim – v novo obdobje, v nov mandat, v novo leto, (v) srečno novo leto ...

In res, prav hitro smo se spet znašli, (za)vrteli v divjem vrtincu. Na festivalskem vrhuncu *Loke v snegu*, na silvestrovanju v velikem prireditvenem šotoru Trga pod gradom, novi župan Tine Radinja prihaja na oder; med pokanjem šampanjcev in petard, sredi silvestrskih poljubov in žvižganja raket ga komaj slišimo zaželeto srečno in zdravo 2019 ...

Priznanja Občine Škofja Loka za leto 2018

Naziv častna občanka Občine Škofja Loka v letu 2018 prejme JOŽICA REJEC

za izredno delovanje in stvaritve na različnih področjih družbenega življenja ter na področju njenega dela ter pomemben prispevek k razvoju in ugledu občine v širšem prostoru.

Jožica Rejec je bila glavna direktorica uspešnega podjetja Domel iz Železnikov in Škofje Loke, ki je v stoodstotni lasti zaposlenih in nekdanjih zaposlenih. Z družbo Domel je bila povezana kar 40 let, vodenje je po dolgi karieri v letu 2017 predala nasledniku. Podjetje se je v času njenega vodenja razvilo v uspešno in svetovno konkurenčno podjetje. Visoko spoštovanje, tako med sodelavci kot partnerji, je dosegla z avtentičnim načinom vodenja, na podlagi vrednot spoštovanja vsakega posameznika, sodelovanja in zaupanja ter izjemno razvitim čutom za skupno dobro.

Jožica Rejec je v svoji bogati karieri vedno veliko časa posvečala mentorstvu, prenosu znanja na mlajše, bila je med ustanovitelji Zavoda za spodbujanje

Jožica Rejec, častna občanka Občine Škofja Loka za leto 2018. (foto: Tina Dokl)

podjetnosti mladih. Vedno je imela izjemen občutek za lokalno okolje, saj je Domel pod njenim vodstvom spodbujal in pomagal številnim lokalnim organizacijam in osebam. Posebej se je izpostavila, ko je v lanskem letu z lastnim zgledom prepričala ostala podjetja, da so se združila v pomoči za poplačilo dolgov smučišča Stari vrh in tako pomagala rešiti smučanje na Škofjeloškem.

Podjetniška pot

Njena ljubezen do elektromotorjev se je začela v očetovi delavnici in nadaljevala v srednji šoli, ko se je kot štipendistka prvič srečala s podjetjem Domel. Karierno pot je nadaljevala v razvoju kot elektroinženirka, nato je vodila oddelek projektantov, delovala kot vodja razvoja in vodja področja kakovosti ter leta 2006 prevzela mesto predsednice uprave. Podjetje iz Železnikov se je v času njenega vodenja razvilo v uspešno in svetovno konkurenčno podjetje ter globalnega razvojnega dobavitelja v zahtevni in izvozno naravnani industrijski panogi. V času njenega vodenja so odprli tudi dve tovarni v Škofji Loki.

Značilnost Domelove kulture, ki jo je vzpostavila Jožica Rejec, so inovativni, pripadni in ambiciozni zaposleni, ki razumejo zahteve trga in rastejo z vrednotami podjetja. Število kvalificiranih delovnih mest se je v času njenega vodenja povečalo za 100 %, število vseh zaposlenih pa za 25 %. Z avtomatizacijo rutinskih delovnih mest vsako leto povečujejo produktivnost, ki je v času njenega vodenja zrastle iz 1 % na 5 % letno. Raste pa tudi dodana vrednost zaposlenega, ki danes dosega 41 400 evrov. Za izobraževanje zaposlenih podjetje v povprečju nameni 30 ur letno na zaposlenega.

Avtentičen način vodenja

Zaradi načina vodenja, za katerega sama pravi, da je avtentičen, je Rejčeva spoštovana med sodelavci in partnerji. Najožji sodelavci jo vidijo kot osebo dejanj in kot nekoga, ki zna pohvaliti uspehe. Jožica Rejec velik pomen pripisuje spoštovanju, postavljanju skupnih ciljev, dajanju svobode zaposlenim, sodelovanju in zaupanju. Pri svojem delovanju stremi k zagotavljanju občutka varnosti v podjetju, zastavljanju dolgoročne vizije, ne dopušča pa tarnanja in lenobe. Kot svoj največji dosežek vidi vzpostavitev odprtosti, na podlagi katere lahko vsak zaposleni poda nove ideje, predloge in rešitve na določeno vprašanje, kar vodi do večje učinkovitosti in inovacij, ki jih družba tudi denarno nagradi. Zavzetost zaposlenih se kaže v skoraj 700 predlogih in izboljšavah v preteklem letu, na podlagi katerih je podjetje ustvarilo letni prihranek v višini 350.000 evrov in v zadnjih treh letih ustvarilo 146 novih delovnih mest.

Ob razviti kadrovske politiki so pod vodstvom Jožice Rejec ohranili tudi odlično štipendijsko politiko, s katero podpirajo več kot 80 mladih, in sicer na različnih stopnjah izobraževanja elektrotehnike, mehatronike in strojništva. Med štipendisti so tudi umetniki, športniki in gasilci, saj je Domel velik podpornik športnih in kulturnih društev v domačem okolju. Družbeno odgovorna naravna-

nost izhaja iz potrebe po čim večjem vključevanju mladih, ki jih vidijo kot potencialne zaposlene, in širjenju vrednot podjetja, kot so vztrajnost, ambicioznost in sodelovanje. Hkrati pa v Domelu z menjavo tehnologij, optimiziranjem proizvodnih procesov in izdelavo izdelkov, ki porabijo manj energije in jih je po koncu življenjske dobe mogoče reciklirati, skrbijo za zmanjšanje onesnaževanja in obremenjevanja okolja. Posebej je treba poudariti, da je na pobudo Rejčeve podjetje Domel pristopilo k reševanju lokalnega smučišča Stari vrh in s svojim zgledom spodbudilo lokalno gospodarstvo, da so ohranili smučišče.

Delo z mladimi

Skrb za inovativnost ni prisotna le v okviru podjetja, ampak tudi v družbenem življenju Jožice Rejec. Od leta 2013 je soustanoviteljica in predsednica Zavoda za spodbujanje podjetnosti mladih, kjer s pomočjo izkustvenega učenja razvijajo in spodbujajo podjetniško žilico mladih. Po štirih letih izvajanja programa Junior Achievement so rezultati naslednji: 150 dijaških podjetij, 1 000 vključenih dijakov, 30 sodelujočih srednjih šol in 50 usposobljenih profesorjev – mentorjev. Hkrati je Rejčeva tudi predsednica sveta TECES in predsednica Sekcije za stalne izboljšave SUSSI na GZS. Za svoje delo in uspehe je prejela priznanje Ambasador znanja Life learning Academia (2014), nagrado za najboljše MBA diplomante (IEDC Poslovna šola Bled, 2014), nagrado za izjemne dosežke v gospodarstvu (časnik *Finance*, 2014) in nagrado za izjemne gospodarske dosežke (GZS, 2016). V prostem času pa doktorica elektrotehnike svoj čas posveča poslanstvu biti babica šestim vnukom, nadgrajuje znanje igranja na klavir, poje v cerkvenem pevskem zboru, bere, kolesari in uživa v vrtnarjenju.

(Predlagatelj priznanja Lista Miha Ješe in Prijatelji Loke je zgornji opis povzel iz virov: Združenje Manager, Gorenjski glas in Domel Holding d.d.)

Zlati grb Občine Škofja Loka v letu 2018 prejme VRTEC ŠKOFJA LOKA ob 70-letnici uspešnega delovanja.

Vrtec Škofja Loka je prehodil dolgo pot razvoja od daljnega leta 1946, ko je bil pri Osnovi šoli Petra Kavčiča odprt oddelek varstva za predšolske otroke. Varstvo otrok je bilo povsem spontano in ni bilo uradno verificirano.

Uradni začetek vzgoje in varstva predšolskih otrok v Škofji Loki sega v leto 1948; 12. februarja je bilo v vrtec vključenih 62 otrok, pri ustanovitvi pa so pomagali občinsko socialno skrbstvo in sindikati. Pokroviteljstvo nad vrtcem je prevzela tovarna Šešir.

V letu 1953 je Svet za prosveto in kulturo Ljudskega odbora mestne občine registriral Dijaški dom in Dom igre in dela Škofja loka kot enovito ustanovo. Leta 1959 se je Dom igre in dela osamosvojil in dobil naziv Otroški vrtec, vanj so bili vključeni šolski in predšolski otroci.

Zaradi močne industrije je potreba po predšolskem varstvu v občini hitro rastla, zato je v letu 1960 tovarna Predilnica v ta namen odkupila stanovanje v bloku v Frankovem naselju. V letu 1963 pa je Škofja Loka dobila prvi namensko grajen vrtec na Novem svetu. Vrtca na Trati in na Novem Svetu sta postala ekonomski enoti Dijaškega doma. Po sklepu Občine Škofja Loka sta bila samostojna, združeni sta bili le administracija in uprava. Potrebe po varstvu predšolskih otrok so bile iz leta v leto večje, zato je vrtec ves čas rasel in se širil z novimi enotami in vedno več vključenimi otroki. Tako se je vrtec s šestimi oddelki odprl v Klobovsovi ulici, leta 1979 pa (trenutno še) največji vrtec Najdihojca v Podlubniku.

Spreminjale pa se niso samo lokacije vrtca, spreminjala sta se tudi program in način dela z otroki. Vrtec Škofja Loka je v vsem tem času aktivno sledil spremembam in v svoje delo vnašal novosti. V delo z otroki so začeli vnašati spremembe, upošteva je individualnost, drugačnost, večje spoštovanje zasebnosti in intimnosti otroka ter pestrejšo in raznovrstnejšo ponudbo na vseh področjih dejavnosti, kot so: jezik, gibanje, družba, narava, matematika in umetnost. Kolektiv Vrtca Škofja Loka je presegel togost prejšnje organizacije dnevne rutine in ustvaril spodbudno učno okolje, ki se je odprlo v lokalno skupnost in širše okolje.

Vrtec Škofja Loka vsa leta izpolnjuje zastavljene primarne strateške cilje in vizije, ki jih kratko lahko strnemo v naslednjo misel: *Vrtec je hiša igrivih otrok, zadovoljnih staršev in prostor, kjer si kreativnost in profesionalnost podajata roki.* Pomembno mesto v njem imajo tudi razvojni oddelki.

Srebrni grb Občine Škofja Loka v letu 2018 prejme TOMAŽ JENKO

za njegovo dolgoletno uspešno in družbeno pomembno delo predsednika Kulturno-umetniškega društva »Janko Krmelj« Reteče - Gorenja vas.

Tomaž Jenko je že dolga leta ena središčnih oseb družbenega življenja v Retečah in Gorenji vasi. Najbolj je poznano njegovo uspešno in družbeno pomembno delo v Kulturno-umetniškem društvu »Janko Krmelj« Reteče - Gorenja vas, kjer že 22 let opravlja funkcijo predsednika društva. V veliki meri je njegova zasluga, da sta Reteče in Gorenja vas nekaj posebnega na področju kulturnega življenja v občini, saj v okviru društva uspešno delujejo tamburaške sekcije, dramska in literarna sekcija ter številni drugi posamezniki. Posebej pomembna so njegova prizadevanja pri zagotavljanju materialnih pogojev za delo teh skupin, pri čemer izstopa njegova osebna predanost pri obnovi kulturnega doma v Retečah. Od nakupa oblaginjenih stolov v letu 1999 so dela, pri katerih je fizično sodeloval tudi Jenko, obsegala obnovo oken, položitev betonskih tlakov, menjavo notranjih in vhodnih vrat, obnovo talnih oblog, nakup dodatnih peči, menjavo stranskih in stropnih zaves, celostno toplotno izolacijo in urejanje manjših prostorov (sobica za regulacijo luči in zvoka, kletni prostori za vaje), priključek na kanalizacijsko omrežje, ureditev in asfaltiranje služnostnih poti ter izdelavo poda na podstrešju

in električnega pomika zaves na glavnem odru ter senčil na oknih v veliki dvorani v letu 2017. KUD tako lahko zagotavlja prostore za delovanje in nastopanje velike-mu številu kulturnih ustvarjalcev s področja Reteč in Gorenje vasi. Jenko je tudi že več kot 30 let igralec v dramski sekciji reteškega kulturnega društva, trikrat pa je tudi že kot igralec nastopil v 13. prizoru *Škofjeloškega pasijona*.

Tomaž Jenko je bil v mandatu 2010–2014 član Sveta KS Reteče - Gorenja vas, v mandatu 2014–2018 pa predsednik Sveta KS.

Srebrni grb Občine Škofja Loka v letu 2018 prejme ŽUPNIJSKA KARITAS ŠKOFJA LOKA

ob njeni 25-letnici delovanja in deljenja pomoči v Občini Škofja Loka.

Župnijska Karitas Škofja Loka je bila na pobudo takratnega župnika Alfonza Grojzdka ustanovljena 16. junija 1991. Že v prvem letu se je odločitev o ustanovitvi izkazala za smotrno, saj so v prostore nunskega samostana nastanili prve begunce iz Slavonskega Broda, in sicer 34 otrok in nekaj ostarelih ljudi; pomagalo jim je 7 prostovoljcev.

Danes v Župnijski Karitas deluje okoli 60 prostovoljcev. Vsi si prizadevajo pomagati ljudem v stiski ne glede na osebnostne, statusne, nacionalne, verske, ideološke, politične in druge razlike. Prostovoljci svetujejo in pomagajo posameznikom in družinam. Velikokrat je prva oblika pomoči že to, da človeku, ki je v stiski, nekdo prisluhne, tolaži in mu skuša vliti upanje. Prostovoljci obiskujejo starejše, bolnike in invalide. Kar 18 prostovoljk redno obiskuje 170 ljudi, ki so zaradi starosti, bolezni in invalidnosti vezani na stanovanje ali posteljo. Obiščejo jih tudi med cerkvenimi prazniki, ob godovih in rojstnih dnevih in jih obdarijo s skromnim darilom. Dejavnost Karitasa je zbiranje in razdeljevanje hrane, obleke, obutve, bele tehnike in pohištva, likalnikov, televizorjev in računalnikov. Samo v letu 2017 je bilo prejetih in oddanih preko 9 ton oblačil in obutve, preko 25 ton živil in več kot tona in pol pralnega praška. Karitas prav tako zbira zdravila in jih pošilja v ljubljansko ambulanto Probono za ljudi brez zdravstvenega zavarovanja. Zbirajo in delijo tudi ortopedske pripomočke, brezplačno posojajo bolniške postelje, sobna stranišča, bergle in hojice. Med njihove dejavnosti spada tudi pomoč pri plačilu položnic. Vsako leto organizirajo zbiranje šolskih potrebščin po šolah, cerkvah in v prostorih Karitasa. Organizirajo tudi dobrodelni srečelov, s katerim pomagajo ljudem v stiski na območju Upravne enote Škofja Loka. Dvakrat letno organizirajo srečanje za starejše, invalide, bolne in osamljene, občansko priredijo tudi dobrodelni koncert, kjer prostovoljci poskrbijo za pogostitev in kulturni program. Vsako leto organizirajo letovanje otrok in njihovih družin na morju, pri čemer imajo otroci letovanje popolnoma brezplačno. Vsega naštetega ne bi bilo brez številnih zavzetih prostovoljcev, ki na leto opravijo več kot 9 000 ur prostovoljnega dela.

Župnijska Karitas dobro sodeluje tudi z lokalnim okoljem, z občino, CSD Gorenjske, OO RK Škofja Loka, Rotary in Lions clubom Škofja Loka, stranko SLS, Prosvetnim društvom Sotočje Škofja Loka, obrtniki, podjetji in posamezniki ter mediji.

Bronasti grb Občine Škofja Loka v letu 2018 prejme MARIJA KRAJNIK

za 22-letno organizacijo tradicionalnega literarnega večera v počastitev slovenskega kulturnega praznika pri Kulturno-umetniškem društvu »Janko Krmelj« Reteče - Gorenja vas in njeno delo pri širjenju kulture pisane besede.

Marija Krajnik je že četrto stoletja aktivna članica Kulturno-umetniškega društva »Janko Krmelj« Reteče - Gorenja vas, v katerem vodi literarno sekcijo. Redno pripravlja tradicionalni literarni večer v počastitev slovenskega kulturnega praznika. Pripravi predstavo s poudarkom na prebiranju svojih pesmi in proze ter del priznanih slovenskih avtorjev. Na prireditvah nastopa veliko mladih, še neujeljenih ustvarjalcev, pa tudi uveljavljeni kulturniki.

Marija Krajnik je pesnica in pisateljica. Njena prva samostojna pesniška zbirka *Gube na njenem obrazu* je izšla leta 1999. Leta 2006 je nadaljevala s prozo, z izdajo kratkih pripovedi in zgodb o njeni širši družini ter kraju, kjer je njena rodbina živela stoletje nazaj. V *Koreninah belih brez* v ospredje postavlja rod Jezerškov iz Stare Oselice, od koder izhaja pisateljčin oče, poznan kot invalid soške fronte in izvrsten fotograf. Del knjige je posvečen tudi Podčrtarskim s Podjelovega Brda, od koder izhaja rod njene matere, ki je med obema vojnama tik ob takratni rapalski meji vodila trgovino. Ob neposredni pripovedi je nanizana vrsta zgodovinskih podatkov, kar knjigi dodaja zgodovinsko, etnološko in sociološko vrednost. Njena tretja knjiga je zbir treh sklopov kratkih zgodb *Svet je svet in lep* (2013), v katerem pisateljica ustvarja nove svetove za junake, ki pripovedujejo vsak svojo zgodbo.

Krajnikova je sodelovala tudi pri knjigah *Tri stopnice višje*, pri dvojezični knjigi slovenskih in avstrijskih pesnikov *Mostovi med Dravo in Savo* ter knjigi Ivana Tomažiča *Slovenci*. V letu 2007 sta Društvo slovenskih pisateljev in revija *Sodobnost* razpisala natečaj za najboljšo kratko zgodbo za nagrado ob Slovenskih dnevih knjige. Zgodba Marije Krajnik *Paolo Santonino – pot čez Loko* se je med 110. prispelimi zgodbami uvrstila med prvih šest.

Krajnikova objavlja tudi v literarnih revijah *Otočje*, *Apokalipsa* in *Sejalec*.

Bronasti grb Občine Škofja Loka v letu 2018 prejme
ALENKA FLORENIN, županja pobratene Občine Sovodnje ob Soči,
za dolgoletno uspešno sodelovanje in ob praznovanju 40. obletnice pobratenja.

Obe občini – Škofja Loka in Sovodnje ob Soči – sta v štiridesetih letih od podpisa pobratenja vzdrževali odlične in pristne medsebojne stike. Pobratenje je bilo podpisano leta 1978, na podlagi sodelovanja med narodnoosvobodilnim bojem ob koncu 2. svetovne vojne. Takrat so namreč številni italijanski partizani delovali v vaseh Škofjeloškega hribovja. V listini, ki sta jo podpisala tedanji predsednik Skupščine Občine Škofja Loka Tone Polajnar in tedanji župan Občine Sovodnje ob Soči Jožef Češčut, je zapisano, da je skupna dediščina zapisana kot spodbuda k iskanju in uresničevanju novih ciljev, ki naj širijo in bogatijo stike na vseh področjih. Pobratenje pomeni tudi odpiranje poti za širitev gospodarskih in kulturnih tokov med obema državama.

Danes obe pobrateni občini povezujejo športni in kulturni dogodki, hkrati pa občini še vedno sodelujeta tudi ob dogodkih, ki ohranjajo spomin na dogodke med 2. svetovno vojno. Tako sodelovanje ne bi bilo mogoče brez ustrezne podpore občinskega vodstva. Občino Sovodnje ob Soči v drugem mandatu vodi županja Alenka Florenin, ki si uspešno prizadeva za nadaljevanje že utečenega sodelovanja, z željo po dodajanju novih vsebin. Sodelovanju na športnem in kulturnem področju želi dodati še gospodarsko in tako nadgraditi odlično sodelovanje.

Nagrajenci Občine Škofja Loka za leto 2018 z mag. Miho Ješetom, županom Občine Škofja Loka.
(foto: Tina Dokl)

Priznanja Občine Škofja Loka za leto 2006

Zlati grb Občine Škofja Loka za leto 2006 prejme PROSTOVOLJNO GASILSKO DRUŠTVO ŠKOFJA LOKA

ob 130-letnici obstoja in aktivnega delovanja in ker s svojo zagnanostjo, strokovnim in učinkovitim delom prispeva k ugledu občine.

Prostovoljno gasilsko društvo Škofja Loka v letu 2006 praznuje že svojo 130. obletnico obstoja in aktivnega delovanja; je najstarejše gasilsko društvo v naši občini in tudi najstarejše gasilsko društvo na Gorenjskem ter tudi eno izmed najbolj dejavnih gasilskih društev na našem območju.

Razveseljivo je, da je med operativnimi gasilci tudi veliko mladih članov.

V letu 1999 so od Uprave Republike Slovenije za zaščito in reševanje pridobili koncesijo za posredovanje pri prometnih nesrečah ter nesrečah z nevarnimi snovmi in tako postali enota širšega pomena. V primeru hujših prometnih nesreč ali nesreč z nevarnimi snovmi ukrepajo in rešujejo življenja na celotnem območju Upravne enote Škofja Loka. V zadnjem času so v svojih vrstah ustanovili tudi enoto za reševanje na vodi in iz nje, ki je že večkrat uspešno posredovala ob nesrečah na našem območju. Tudi v tem primeru gre za zelo zahtevne in tudi življenju reševalcev nevarne reševalne akcije.

So osrednja gasilska enota v Občini Škofja Loka in tudi glavna gonilna sila razvoja gasilstva. S svojim strokovnim pristopom na vajah in intervencijah dajejo zgled tudi vsem ostalim reševalnim enotam v občini.

Tudi pri delu z mladimi so zelo aktivni, saj se njihove ekipe mlajših gasilcev redno in uspešno udeležujejo raznih tekmovanj in drugih aktivnosti v okviru Gasilske zveze Škofja Loka ter izven nje.

Na pomoč se odzovejo tudi pri ostalih vrstah nesreč, ki jih je na našem območju žal kar precej. So društvo, na katerega pomoč se v štabu Civilne zaščite občine

vedno lahko zanesejo, nanje pa lahko računajo tudi občani, kadar potrebujejo kakršno koli pomoč.

Prostovoljno gasilsko društvo Škofja Loka je s svojo zagnanostjo in strokovnim ter učinkovitim delovanjem poznano po celi Sloveniji, kar dokazujejo tudi pobratenja z drugimi gasilskimi društvi po državi ter izven njenih meja. Zagotovo tudi z njihovo pomočjo naša občina pridobiva na svojem ugledu.

Ob dejstvu, da gre za prostovoljno gasilsko društvo, v katerem vse zgoraj našte te naloge opravljajo gasilci povsem prostovoljno, torej brezplačno, si društvo, s tem pa tudi vsi njegovi člani, priznanje zlati grb Občine Škofja Loka več kot zasluži.

Srebrni grb Občine Škofja Loka za leto 2006 prejme FRANCE KOŠIR

za njegovo dolgoletno delo na športnem področju, kjer se je udeleževal kot tekmovalec in organizator.

Športna mladost Franceta Koširja se je začela že v letih 1947/48, ko je kot 13-letni deček v vasi organiziral nogometne tekme z Godešičem, Škofjo Loko in Staro Loko. Prav tako je že takrat s smučmi skakal v Vincarjih na 25-metrski skakalnici. Leta 1949 so na Trati ustanovili Društvo Svoboda, kjer je bil član močne ekipe v namiznem tenisu. V letih 1950/51 se je včlanil v Nogometni klub Ločan in igral pri mlajših in starejših mladincih, ki so bili gorenjsko-primorski prvaki.

Njegova športna pot se je nadaljevala v Kranju, kjer je od leta 1952 do 1956 obiskoval puškarsko šolo. Takoj se je vključil v namizno-teniško sekcijo Korotan in s kranjskimi mladinci treniral tudi nogomet. Sledilo je služenje vojaškega roka, kjer je igral nogomet in namizni tenis ter tekmoval na območju Zagreba, Karlovca in Varaždina.

Po končanem služenju vojaškega roka se je zaposlil v Vojni pošti v Ljubljani in igral nogomet v primorsko-notranjski okolici. Nekaj kasneje se je zaposlil v Škofji Loki, v LTH, kjer je bil takoj sprejet v njihovo nogometno enajsterico. Istega leta (1962) se je vključil v smučarski klub Ločan, kjer je bil aktiven do leta 1992. Naredil je izpit za sodnika in smučarskega vaditelja in sodeloval na prvem FIS tekmovanju deklic ter dečkov (1973). V teh letih je izpeljal tudi nekaj smučarskih tečajev na Trati.

Od leta 1970 dalje je bil v Termiki zaposlen kot mojster, a je hkrati prevzel tudi vlogo športnega referenta. Za tiste čase je ogromno doprinesel k športu v tem podjetju; imeli so devet športnih panog in bili vodilna delovna organizacija na tem področju v Škofji Loki. Leta 1971 so organizirali prvi družinski veleslalomom – Beli dan. Osemnajstkrat so sodelovali na igrah gradbincev, od Pohorja do Vogla, ter s pobratenimi kraji Italije, Madžarske, Avstrije in tedanje Jugoslavije v letnih športnih panogah, kar je zanj eden najlepših spominov v športni karieri.

S svojo havajsko kitaro je ob različnih praznovanjih in prireditvah, ki so bile v organizaciji Rdečega križa ali osnovne šole, razveseljeval občane Škofje Loke. Njegovega obiska pa so bili posebno veseli v domu upokojencev.

Leta 1997 je v Krajevni skupnosti Trata organiziral Beli dan Krajeвне skupnosti Trata z veleslalomom za vse starostne kategorije iz vasi Draga, Gosteče, Pungert, Hosta, Suha, Trata, Lipica, Kidričeva in Ljubljanska cesta, Stari Dvor ter Frankovo in Hafnerjevo naselje. Tega družabnega srečanja se vsako leto udeleži večje število krajanov in več kot sto tekmovalcev – od najmlajših do najstarejših.

Čeprav je moral leta 2004 zaradi bolezni smučke dati v kot, je še vedno aktiven pri organizaciji tekmovanj.

Srebrni grb Občine Škofja Loka za leto 2006 prejme OBMOČNO ZDRUŽENJE RDEČEGA KRIŽA ŠKOFJA LOKA

za več desetletno plemenito poslanstvo in opravljeno prostovoljno delo za ljudi v stiski.

Osnovno poslanstvo, ki ga opravlja Območno združenje Rdečega križa Škofja Loka, ki ima 6 834 članov in deluje v mreži osemnajstih krajevnih organizacij s 186 prostovoljci, je prostovoljna dobrotelost vseh vrst za ljudi v stiski. Območno združenje Rdečega križa Škofja Loka je leta 2006 praznovalo častljivih 80 let delovanja, formalna ustanovitev Krajevnega društva RK na Loškem pa je zabeležena leta 1926.

Leta 1952 se je Mestni odbor RK preimenoval v Občinski odbor RK Škofja Loka, ki je imel povezovalno vlogo med krajevnimi odbori v vseh občinah. Z ustanovitvijo novih občin na Loškem se je območna organizacija leta 1995 preimenovala v Območno združenje Rdečega križa Škofja Loka, ki še vedno vključuje osemnajst krajevnih organizacij RK v občinah Gorenja vas - Poljane, Škofja Loka, Železniki in Žiri. Območno združenje RK Škofja Loka s svojo mrežo krajevnih organizacij in prostovoljcev nadaljuje in razvija široko razvejano humanitarno delo svojih ustanoviteljev, pri čemer se nenehno prilagaja potrebam in izzivom sodobnega časa. Skupaj s krvodajalci organizacija RK skrbi, da je krvi vedno dovolj. Število krvodajalcev je v Območnem združenju RK Škofja Loka zanesljivo in stabilno, njihov odziv je vsa leta nad republiškim povprečjem in vedno med uspešnejšimi, če ne najuspešnejši v državi. Vsako leto kri daruje okoli 3 000 krvodajalcev. Temeljno poslanstvo Območnega združenja RK Škofja Loka pa ostaja pomoč posameznikom in družinam v stiski.

V zadnjih letih so v posebnih humanitarnih akcijah zbrali sredstva za pomoč slepim in slabovidnim, družinam z invalidnimi otroki za nakup prilagojenega vozila, za operacije v tujini, obnovo hiš po požaru ali starih, dotrajanih hiš ter namestitev brezdomcev v bivalne zabojnike.

Postavili so tudi tri dobrodelne razstave podarjenih del umetnika Petra Jovanoviča in drugih škofjeloških likovnih umetnikov. Izdali so knjigo *Rdeči križ – stoletnica prostovoljne dobrotelosti na Loškem*, ki je posvečena tudi 80-letnici delovanja RK na Loškem. Avtor knjige je dr. Tone Košir, član območnega odbora OZRK Škofja Loka.

Območno združenje RK Škofja Loka je evidentiralo več kot štiri tisoč oseb, jih skupaj s civilno zaščito nameščalo ter bilo nosilec sprejemanja humanitarne pomoči iz tujine in oskrbe beguncev v zbirnih centrih ter pri sorodnikih. Prek RK je bilo posredovano več kot osemsto družinskih sporočil RK, ki so bila takrat edina povezava med družinskimi člani v begunstvu in na vojnih območjih.

Območno združenje RK že vrsto let uspešno izpolnjuje svoje osnovno poslanstvo in cilje:

- preprečevati in lajšati socialne stiske ljudi,
- varovati življenje in skrbeti za mladostnike in starostnike,
- preprečevati bolezni in skrbeti za dobro zdravje.

Bronasti grb Občine Škofja Loka za leto 2006 prejme URŠKA OMEJC,

ki je poleg odgovornega in naporenega poklicnega dela veliko časa namenjala dobrodelnim, športnim, kulturnim in humanitarnim dejavnostim.

Urška Omejc je bila rojena kot četrti otrok v kmečki družini. Osnovno šolo je obiskovala v Bukovščici, na Bukovici in v Škofji Loki. Po škofjeloški gimnaziji je študij nadaljevala na Medicinski fakulteti v Ljubljani, kjer je diplomirala leta 1971.

Leta 2000 je v sodelovanju z Zdravstvenim domom Škofja Loka, Osnovno šolo Škofja Loka – Mesto in Škofjeloškim orientacijskim klubom (ŠOK) sprožila akcijo ozaveščanja ljudi za zdravo življenje z naslovom: Z gibanjem do zdravja. Bila je med soustanovitelji Društva za zdravje srca in ožilja, ustanovljenega ob 100-letnici športa v Škofji Loki.

Aktivna je v mnogih organizacijah in društvih; med drugim pri Rdečem križu, župniškemu svetu, župnijski Karitas in drugod. Že 30 let predava pri pripravah na zakon v Škofji Loki in po obeh dolinah, kjer skuša s svojim strokovnim znanjem in osebnim prepričanjem pomagati ustvariti trdne družine in pripravljenost mladih na sprejemanje otrok. Veliko svojega znanja in dragocenega časa posveča prostovoljnemu delu in dobrodelnosti pomoči potrebnim. Na mnoge klice, da je ljudem lahko pomagala v stiskah, se je odzivala tudi izven delovnega časa. Svoj poklic, poleg poslanstva matere in žene, je vedo jemala resno, odgovorno, saj je to njeno življenjsko poslanstvo.

Kot svetnica Občinskega sveta Občine Škofja Loka, od leta 1994 do 1998, si je aktivno prizadevala za izgradnjo prizidka k Zdravstvenemu domu Škofja Loka in s tem za rešitev prostorske stiske ter nujno potrebne ureditve prostorov nujne medicinske pomoči

Urška Omejc je vse svoje delo posvetila zdravstvenemu varstvu ljudi, posebno še otrokom in mladostnikom. Na strokovnem področju je uvedla ali izpopolnila nekatere pomembne metode zdravljenja. Nekaj takšnih so npr. pripomoček oksimeter za težje obolele na dihalih, razširjene inhalacije za astmatike, individualno cepljenje v posvetovalnicah in drugo.

Posebno skrb je namenjala otrokom z razvojnimi težavami. Kljub napornemu in odgovornemu poklicu je veliko prostega časa namenjala zdravstveno-preventivnim, dobrodelnim, športnim, kulturnim in humanitarnim dejavnostim.

Kljub upokojitvi še zmeraj sodeluje s stroko in je aktivna na družbeno pomembnih področjih. Kot sodelavka je bila zmeraj prijateljska, delovno prijetna, visoko strokovna, široko kulturno razgledana in poštena do vseh. Otroci in ljudje »na robu« imajo v njej velikega advokata.

Njeno življenjsko delo, tako poklicno kot družbeno, je prispevalo k razvoju in ugledu stroke, v dobro ljudi, občine in tudi širše družbene skupnosti.

Bronasti grb Občine Škofja Loka za leto 2006 prejme JUDITA ŠEGA

za njeno vztrajno, dosledno in strokovno delo pri pripravi zbornika Godešič skozi tisočletje 1006–2006.

Judita Šega je bila rojena leta 1962, stanuje pa na Godešiču v Škofji Loki. Diplomirala je s področja zgodovine in je zaposlena v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, in sicer kot vodja Enote v Škofji Loki.

Ob praznovanju tisočletnice, ki jo vas Godešič praznuje v letu 2006, se je Odbor za pripravo praznovanja odločil, da izda jubilejni zbornik *Godešič skozi tisočletje 1006–2006*. Ker se je odbor pri pripravi zbornika želel nasloniti predvsem na domače znanje in sposobnosti, je za urednico predlagal domačinko Judito Šega.

Judita Šega je kot urednica pripravila vsebinsko kazalo zbornika in tudi sama iskala možne avtorje. Kot zgodovinarica je napisane članke prebrala in posameznim avtorjem predlagala določene usmeritve. Začetni obseg tristostrani strani se je spremenil v zbornik v obsegu 550 strani, kar je v glavnem zasluga urednice, ki je ves čas dodajala posamezne vsebine in nagovarjala avtorje k pisanju. Kot strokovnjakinja zgodovinarica je tudi sama avtorica članka *Devetnajsto stoletje na vasi* in soavtorica besedila *Hišna imena na vasi*.

Vzporedno s pisanjem sestavkov je zbirala tudi fotografije in ostalo dokumentarno gradivo. Kar nekajkrat sta šla s priznanim slovenskim fotografom Francem Steletom skozi Godešič in ga fotografirala v različnih letnih časih. Nato je Šegova fotografije in dokumentarno gradivo vnesla kot dodatek k posameznim člankom.

Dejstva kažejo, da je Judita Šega zadnje leto in pol ves svoj prosti čas namenila pripravi zbornika. Brez njenega vztrajnega, doslednega in strokovnega dela ta ne bi bil pripravljen tako temeljito in strokovno. Verjetno bo šele čas pokazal vso pomembnost zbornika za vas. Mirno lahko rečemo, da je priprava zbornika *Godešič skozi tisočletje 1006–2006* njeno življenjsko delo.

Judita Šega je bila tudi članica uredniškega odbora pri pripravi *Kronike župnije Reteče*, ki je izšla leta 2001, v njej pa je objavljen tudi njen avtorski prispevek *Postavil sem si temelj* v skupnem obsegu skoraj 200 strani. Poleg tega Judita

Šega že leta objavlja strokovne članke, ki so večinoma objavljeni v *Loških razgledih* pa tudi drugih strokovnih publikacijah. Ti strokovni članki bistveno presegajo pričakovan obseg dela na delovnem mestu, ki ga opravlja. Kot vodja enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana v Škofji Loki vedno z veseljem priskoči na pomoč ljudem, ki iščejo razne informacije in gradiva.

Več let je tudi članica Upravnega odbora Muzejskega društva Škofja Loka, ki ga imamo neformalno za združenje intelektualcev in kulturnikov v tisočletni Škofji Loki.

Bronasti grb Občine Škofja Loka za leto 2006 prejme TONE MLAKAR,

arhitekt, ki je z realizacijo načrtovanih objektov ter urbanističnimi rešitvami trajno zaznamoval Škofjo Loko in okolico.

Tone Mlakar je bil rojen leta 1921 v Žireh. Tam je obiskoval osnovno šolo, čeprav se je družina kmalu po njegovem rojstvu preselila v Gorenjo vas. Zgodnja otroška leta je preživel pri stari mami. Gimnazijo je obiskoval na Ptuj. 2. svetovna vojna je prekrizala njegove načrte, saj so Nemci kmalu po maturi vso družino izselili v Srbijo; iz Smederevske Palanke je spomladi leta 1942 prebegnil in se vrnil v Slovenijo.

Takoj po prihodu v Ljubljano se je v silni želji, da bi postal Plečnikov študent, napotil k profesorju, ki ga je sprejel v krog svojih študentov. Jeseni leta 1943 je študij prekinil in odšel med partizane, pridružil se je Dolomitskemu odredu in nato deloval v t. i. partizanski tehniki na Cerkljanskem.

Po vojni se je najprej uveljavil kot filmski scenograf pri Triglav filmu. Po opravljenem tečaju v Pragi je sodeloval pri prvih slovenskih celovečernih filmih, ki še danes predstavljajo jedro slovenske filmske klasike: *Na svoji zemlji*, *Svet na Kajzarju*, *Kekec*, *Koplji pod brezo*, *Na valovih Mure*, *Balada o trobenti in oblaku* itd.

Mlakar je leta 1954 diplomiral na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani pri profesorju Jožetu Plečniku, vso svojo delovno dobo je bil zaposlen v Projektivnem biroju Tehnik v Škofji Loki, katerega ustanovitelj in dolgoletni direktor je bil.

Prav tako kot njegovo projektantsko delo je pomembna njegova zapuščina nešteti dokumentov, tako foto- kot izrisanih posnetkov starih arhitekturnih in urbanističnih kvalitet in dosežkov starejših obdobj. Njegova risarska vnema in zagotovo tudi zavestna želja po dokumentiranju stare kvalitetne arhitekture, objektov in detajlov sta ga vodili, da je izdelal posnetke praktično vseh objektov v starem mestnem jedru Škofje Loke.

Arhitekt Tone Mlakar ima za sabo dolgo ustvarjalno in umetniško pot, prepleteno z raznolikimi in pestrimi doživetji. Z realizacijo načrtovanih objektov ter urbanističnimi rešitvami je trajno zaznamoval Škofjo Loko, Poljansko in Selško dolino, bližnjo in daljno okolico. Izdelal je načrte za številne stanovanjske in poslovne objekte.

Čil in poln zanosa je glavnino svojega časa namenjal vnetemu zbiranju izjemnega dokumentarnega gradiva. Njegove analize in študije sakralnih objektov iz vse Slovenije zagotovo predstavljajo eno najobsežnejših in najpopolnejših zbirk. Tudi svinčnik in pero v njegovih rokah se še vedno spretno sučeta. Širok in odprt ter poln znanja in izkušenj rad ter z velikim veseljem prenaša svoja odkritja tudi drugim.

Nagrajenci Občine Škofja Loka za leto 2006. Od leve proti desni: Igor Draksler, župan Občine Škofja Loka, Judita Šega, Tone Mlakar, France Košir, predstavnika Območnega združenja RK Škofja Loka, Urška Omejc in predstavnika PGD Škofja Loka. *(hrani: arhiv Občine Škofja Loka)*

Občina Gorenja vas - Poljane v letu 2018

Po življenjski moči na prvem mestu

V reviji *Moje finance* so v letu 2018 že tretje leto zapored preverili, kje v Sloveniji se najboljše živi. Občina Gorenja vas - Poljane se je med 212 občinami uvrstila na odlično 3. mesto, in sicer z najnižjo stopnjo brezposelnosti (2,8 %), po življenjski moči pa se je uvrstila v sam vrh te lestvice; k temu je pripomoglo tudi odlično 7. mesto na lestvici najbolj zdravih občanov. Za nameček so v akciji Turistična patrulja časopisa *Svet24*, kjer so tuji turisti ocenjevali razvitost turizma po občinah, Občino Gorenja vas - Poljane razglasili za najprijaznejšo občino.

Nekaj zanimivih časovnih in drugih mejnikov ter dosežkov

- Največji projekt občine, ki pa do konca leta (kljub načrtom) še ni bil zaključen, je bila izgradnja športne dvorane ob Osnovni šoli Ivana Tavčarja Gorenja vas.
- Rekonstruirana je bila državna cesta Gorenja vas-Todraž, in sicer v prvi in tretji fazi.
- V prvi polovici aprila je postalo pravnomočno dovoljenje za ureditev lekarne v Zdravstveni postaji v Gorenji vasi.
- V aprilu je vlada tudi izdala Uredbo o koncesiji za rabo termalne vode iz vrtine TOP-1/05 za ogrevanje in potrebe kopališča v Kopačnici.¹ Župan Milan Čadež je povedal, da je pridobitev dovoljenja za uporabo vodnega vira ključnega pomena za nadaljnji razvoj toplic v dolini.
- Sredi septembra je bil z Ministrstvom za infrastrukturo RS podpisan

1 <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=URED7331>. Datum sprejetja Uredbe: 12. 04. 2018. Datum objave: 17. 04. 2018.

Sporazum o sofinanciranju izgradnje krožnega križišča na lokaciji sedanjega semaforja na regionalni cesti v Poljanah.

- V smučarskih skokih so na Olimpijskih igrah v Pjongčangu nastopili: Ema Klinec in Nika Križnar v smučarskih skokih, Lenart Oblak pa v biatlonu. Med 71 nastopajočimi Slovenci so bili torej kar trije iz Občine Gorenja vas - Poljane, eden na 2 509 prebivalcev občine. Da bi se s takšnim podatkom lahko pohvalili v Škofji Loki, bi morali v Pjongčangu v Južni Koreji imeti 9 tekmovalcev, iz Ljubljane pa kar 115.
- Na Gorsko-hitrostni dirki Lučine, od 10. do 12. avgusta, je Italijan Federico Liber s povprečno hitrostjo 119,85 kilometrov na uro postavil nov rekord skoraj 4-kilometrskе proge, ki je zdaj pod magično mejo dveh minut (1:59,39).
- 23-letni Rožle Reven iz Gorenje vasi se je podal na enega najzanimivejših podvigov v svojem življenju – s kolesom po svilni poti do Kitajske. Iz Gorenje vasi je krenil 6. marca, do 15. avgusta pa prekolesaril 10.000 kilometrov, premagal 80.000 višinskih metrov vzponov, prečkal 12 meja in na kolesu preseedel 590 ur.
- 80-letnico je praznoval Peter Jovanovič, samorastnik izpod Blegoša, ki je povedal: *»Vsake stvari rabiš po malo – malo družine, malo ustvarjanja, vsega po malem. Če ni v družini vse v redu, potem ne gre. Vojko Seljak, pokojni župnik v Javorjah, je dejal: 'Pod eno roko moraš imeti delo, pod ta drugo pa družino.' Nekaj pa moraš imeti seveda tudi zase, za dušo. Tudi duša mora živeti, ustvarjati moraš z veseljem in se ne pretvarjat. Ko sem bil*

mlad, so me sovaščani imeli za malo posebnega ... Nikoli tudi nisem risal za denar. Še danes menda pol podarim, pa nimam od tega nič. Če lahko, pomagaj. Raje vidim, da jaz nekomu pomagam, kot da meni nekdo pomaga – jaz imam dovolj.»²

Peter Jovanovič med ustvarjanjem.
(foto: Maja Čadež)

Namenu predali »center zaposlovanja in razvoja na dolini«

6. aprila so v Dobju po le 309 dneh gradnje uradno predali namenu nove proizvodne prostore podjetja Polycom. Vrednost del presega 12 milijonov, opravljali so jih večinoma domači izvajalci. Direktor Iztok Stanonik je povedal, da je

- 2 Čadež, Maja: Samorastnik izpod Blegoša s čisto svojim slogom : intervju z umetnikom Petrom Jovanovičem ob njegovi 80-letnici. V: *Podblegaške novice* 22, 1, Kranj : Gorenjski glas, 2018, str. 18.

vesel in ponosen, da jim je uspelo tako hitro zgraditi moderno, energetsko učinkovito in okolju prijazno stavbo, v kateri so lahko »zadihali na vsa pljuča«. Napovedal je še, da bodo z 246 zaposlenimi v Poljanah in obratu v Črnomlju za 40 % povečali proizvodnjo, že zdaj pa so za izdelavo kompleksnejših izdelkov namestili 16 robotskih strojev. Sicer pa je v vsakem avtomobilu na svetu vgrajen vsaj en kos, ki so ga izdelali v Polycomu, kjer za kupce razvijajo izdelke, orodja in proizvajajo polimerne izdelke.

7. aprila so v tovarni imeli dan odprtih vrat, ki se ga je udeležilo približno 1 550 gostov. Podjetje je v 33 letih obstoja, od male garažne firme z nekaj stroji z izdelki za lokalne kupce, postalo mednarodno priznano podjetje, decembra 2018 pa tudi Delova podjetniška zvezda. Družba je čiste prihodke od prodaje v petih letih (2012–2017) povečala za 75 %, v tem času so več kot podvojili število zaposlenih, dodano vrednost za zaposlenega pa v letu 2017 povečali na 46.360 evrov. Svoje izdelke izvažajo na trge Evropske unije ter Severne in Srednje Amerike in Azije, večinoma za potrebe avtomobilske industrije.

Iztok Stanonik: *»V Polycomu smo čakali več kot 32 let, da smo prišli do prostorov, ki so nam pisani na kožo. Bistveno bolj imamo nadzorovan proces izdelave, zagotavljamo višjo kakovost izdelkov. Zgradili smo tovarno prihodnosti, ki deluje po standardih industrije 4.0.«*

70 let Marmorja Hotavlje

18. oktobra 1948 so na delo prišli delavci Peter Dolinar, Franc Eržen, Nande Kristan in Andrej Mravlja – tako se je začela zgodba podjetja Marmor Hotavlje. Zgodovina kamnoseških večšin na Hotavljah je sicer mnogo starejša: 1721 je letnica, ki jo nosi najstarejši izdelek v srednjem stebriču bifore v zvoniku podružnične cerkve sv. Jedrta v Čabračah.

- V letih 1955–1956 je podjetje prevzel Franc Čadež, oddali so prvo večje naročilo – v današnjem Državnem zboru RS so s kamnitimi portali opremili 41 notranjih vrat.
- Po Čadeževi upokojitvi je direktor postal Alojz Štremfelj.
- V letu 1969 so z izdelovanjem t. i. breton plošč iz obrtniškega prešli na industrijski način proizvodnje.
- V letih 1972–1973 so sklenili prvi izvozni posel, in sicer v Iraku, kjer so delali na objektu Tariqa Aziza, takratnega zunanjega ministra.

Trak ob uradni predaji tovarne namenu so prerezali brata Igor in Iztok Stanonik (prvi z desne in prvi z leve), lastnika podjetja, ter Gašper Sever in Andrej Kos. (hrani: arhiv Polycom)

Branko Selak (desno) in sinova Damijan (levo) in Tomaž (v sredini) ob skulpturi iz hotaveljčana, ki so jim jo ob 70-letnici podjetja podarili zaposleni. (foto: Peter Pokorn ml., za arhiv Marmorja Hotavlje)

- Leta 1980 je direktor postal Branko Selak.
- V letih 1984–1985 so v kongresnem centru in hotelu Sheraton v Zimbabveju položili okrog 10.000 m² hotaveljčana.
- Kot prvi na svetu so leta 1987 uporabili računalniško krmljen CNC-stroj za obdelavo kamna.
- Leta 1993 so na Hotavljah kot prvi v Sloveniji odprli podzemni kamnolom.
- Leto kasneje so na Dunaju izdelali do sedaj največjo, 23.000 m² veliko fasado v poslovnem centru Business Park Vienna.
- Leta 2001 so na veliki luksuzni potniški ladji položili 9.600 m² kamna.
- Leto kasneje so pridobili posel za izvedbo zunanjih in notranjih kamnoseških del v Hramu svetega Save v Beogradu, leta 2005 za palačo Kulmerjevi dvori na Hrvaškem, leta 2008 pa so se pridružili verigi luksuznih hotelov Kempinski.
- Prelomno obdobje 2009–2012 je močno zaznamovala gospodarska kriza.
- Leta 2013 so sklenili največji posel v zgodovini podjetja, in sicer za izvedbo kamnite fasade hotelskega kompleksa v Minsku.
- Leta 2014 sta se Branku Selaku pri vodenju podjetja pridružila sinova Damijan in Tomaž z jasno vizijo usmeritve v najbolj zahtevne projekte na svetu na področju mega jaht in luksuznih projektov. Razvoj revolucionarne rešitve, t. i. »coating«, omogoča zaščito površine občutljivih marmorjev, s katero so se prebili na ameriški trg.
- V letih 2001–2018 so opremili več kot 90 jaht in megajaht, vključno z največjo, kadarkoli zgrajeno privatno jahto. Sodelujejo z najbolj zvenečimi imeni iz sveta oblikovanja, nastaja dizajnersko pohištvo iz različnih vrst kamna, npr. mize za Knoll Amerika. Na novem Applovem sedežu v kalifornijskem Cupertinu je več kot 1.200 njihovih miz. Izdelki Marmorja Hotavlje so del svetovno znane znamke Holly Hunt.
- Jubilejno leto 2018 je bilo v znamenju investicij v novo tehnologijo, širitve in prenove prostorskih kapacitet, podjetje je zaposlovalo 150 ljudi in že sklepa pogodbene za projekte v letih 2019 in 2020. Ob jubileju so bili številni dogodki, med njimi poseben poklon strankam z vsega sveta, saj so premierno zavrteli predstavitveni film o podjetju.

- Branko Selak: »Trenutno se še posebej ukvarjam z izzivi naših hčerinskih podjetij na področju bivše države. Zame je bila največja čast, ko sem bil zadnjih sedem let v bivši Jugoslaviji predsednik vseh kamnarjev v Jugoslaviji. Predstavljajte si podjetje z 1,5 % zaposlenih, 7,5 % proizvodnje takratnega jugoslovanskega trga in 20 % izvozom gotovih izdelkov. Funkcija pa ti je bila podeljena na podlagi priznanja konkurenčnih podjetij, ki so te včasih gledala kar malo zavistno. To je bilo veliko priznanje za podjetje in zame.«

150-letnica rojstva Aleša Ušeničnika – iskalca resnice in oblikovalca narodove zgodovine

Ob 150-letnici rojstva dr. Aleša Ušeničnika, pomembnega slovenskega filozofa, teologa, sociologa, prevajalca in pesnika, se je v Poljanah zvrstil bogat kulturni program v sklopu prireditev, ki jih je pripravilo Kulturno društvo dr. Ivan Tavčar Poljane, in sicer v sodelovanju z Občino Gorenja vas - Poljane, Krajevno skupnostjo Poljane in župnijo Poljane.

Izdali so zbornik *Iskalca resnice*, ki ga je uredila Majda Debeljak, s pripevkami o življenju in delu ddr. Aleša

in njegovega brata ddr. Franca Ušeničnika ter času in okoliščinah, v katerih sta živel. 29. junija je bila slovesna maša v cerkvi svetega Martina v Predmostu, ki jo je daroval ljubljanski nadškof Stanislav Zore ob somaševanju domačega župnika Jožeta Stržaja, Roberta Petkovška, dekana Teološke fakultete, in tajnika Boštjana Prevca; po njej je nadškof blagoslovil spominsko ploščo v predverju cerkve.

Na osrednjem dogodku, slavnostni akademiji v poljanskem kulturnem domu, je bil slavnostni govornik dr. Matija Ogrin.³ Predvajali so tudi film o Ušeničniku *Knjiga o življenju*, scenarista in režiserja Roka Piska.

V torek, 3. julija, prav na 150. rojstni dan Aleša Ušeničnika, je bil v Šubičevi hiši v Poljanah njemu posvečen kulturni večer, na katerem so predstavili njegovo rodbino in nekatera njegova dela. Praznovanje obletnice so Poljanci zaključili 23. oktobra s posvetom in okroglo mizo *Družbenopolitični vpliv Aleša Ušeničnika v obdobju 1919–1945*.

Udeleženci okrogle mize *Družbenopolitični vpliv Aleša Ušeničnika v obdobju 1919–1945*. Od leve: Goran Šušnjar, moderator, doc. dr. Tamara Griesser Pečar, prof. dr. Janez Juhant in prof. dr. Egon Pelikan. (foto: Izidor Jesenko)

3 Ogrin, Matija: »Saj ne sovražim te, svet, saj ljub si mojemu srcu.« Ob 150. obletnici Aleša Ušeničnika. V: *Loški razgledi* 65, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2019, str. 349-355.

Večer Franje Tavčar ob 150-letnici njenega rojstva in 80-letnici smrti

Župan Milan Čadež je položil venec k Tavčarjevi grobnici. (hrani: arhiv Zavoda Poljanska dolina)

Občina Gorenja vas - Poljane je skupaj z Zavodom Poljanska dolina 14. septembra na Visokem pripravila kulturni večer, posvečen Franji Tavčar – dobrotnici, prostovoljni delavki, veliki narodni dami in eni najvplivnejših žensk svojega časa.

Zbrani na dogodku so najprej položili venec h grobnici, kjer je pokopana, nato pa so v prostorih poročne dvorane lahko prisluhnili še dvema zanimivima predavanjema.

Biljana Ristić, kustosinja iz Loškega muzeja Škofja Loka, je Franjo Tavčar, soprogo Poljanca Ivana Tavčarja, predstavila v različnih časovnih obdobjih in vlogah. Ko je bila še dojenčica, sta ji umrla starša. Tako je Franja kot bogata dedinja

odraščala pri premožnem stricu Franu Lukmanu – po domače Špickramarju, trgovcu s čipkami.

Franja je Ivana Tavčarja spoznala leta 1883, poročila sta se 23. maja 1887. Živelata sta na Bregu 8 v Ljubljani in bila znana podpornika mladih literatov in umetnikov. V zakonu se jima je rodilo pet otrok. Leta 1893 sta kupila posestvo na Visokem. Družina in redni obiskovalci so tam preživljali počitnice ter proste dneve ob koncu tedna. Po koncu 1. svetovne vojne sta zakonca Tavčar večino časa preživela na Visokem, Franja se je posvetila skrbi za bolnega moža, ki je leta 1923 umrl.

Vse življenje je ostala narodna dama. Dobrodelnost in delovanje za »narodov blagor« sta bili področji, kjer je pustila globoke sledi. Leta 1917 je bila med glav-

nimi pobudniki za zbiranje podpisov v podporo Majniški deklaraciji, ki je v zgodovini Slovencev eden od najpomembnejših narodnopolitičnih programov. Za svoje delo na humanitarnem področju je prejela odlikovanje Rdečega križa ter številna druga visoka odlikovanja. Leta 1925 je postala prva slovenska dvorna dama jugoslovanske kraljice Marije Karadorđević, leta 1928 pa častna meščanka Ljubljane.

Dvorec Visoko se pripravlja na pomembne dogodke. (foto: Lucija Kavčič)

Judita Šega (Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota Škofja Loka) je predstavila gradivo, ki ga o Franji Tavčar hranijo v loškem arhivu.⁴

»Ponosni smo, da smo v naši dolini imeli tako damo. Želimo si, da bi v visoškem dvorcu tudi v prihodnje izpeljali čim več takih dogodkov, ki bi s svojo vsebino nadgradili pretekle zgodbe in jim dali še večji pomen,« je na dogodku povedala Lucija Kavčič, direktorica Zavoda Poljanska dolina.

200-letnica rojstva Luke Jerana

V Javorjah so se v organizaciji Turističnega društva (TD) Stari vrh, župnije Javorje in Krajevne skupnosti Javorje z mnogimi dogodki poklonili 200-letnici rojstva Luka Jerana.

20. oktobra so na Jeranovi rojstni hiši (Pri Barbarč v Javorjah) odkrili relief, delo Jožeta Tavčarja. Sledila je maša v župnijski cerkvi sv. Tilna, ki jo je ob somaševanju več duhovnikov daroval upokojeni nadškof Alojz Uran. Med njo je mešani cerkveni zbor prepeval Jeranove pesmi, po maši je bila v večnamenskem prostoru javorske šole proslava. Hermina Jelovčan je predstavila osnovne podatke iz Jeranovega življenja, ki jih je zbrala v knjižici, katere avtorica je, in je izšla ob obletnici. Osrednji govornik je bil dr. Bogdan Dolenc, profesor na Teološki fakulteti v Ljubljani, ki je poudaril, da se je Luka Jeran »... *kljub svojim omejitvam in časovni pogojenosti zapisal v našo zgodovino kot velik krščanski humanist, duhovnik, časnikar in dobrotnik* ...«. Zbrane sta nagovorila župan Milan Čadež in salezijanec profesor Alojzij S. Snoj. Na odru si je bilo mogoče ogledati tudi osnutek njegovega kipa, ki ga je izdelal Jože Tavčar.

Ko je bil star 13 let, je Luka odšel na šolanje v Škofjo Loko, nadaljeval ga je na gimnazijah v Karlovcu in Ljubljani, kjer je končal tudi študij teologije. Vseskozi je bil odličen učenec, dijak in študent. Leta 1845 je bil posvečen v duhovnika. Kot kaplan je deloval v Poljanah, Horjulu, pri sv. Petru v Ljubljani in v Trnovem, nato je služboval v ljubljanski stolnici, nazadnje kot stolni kanonik. Ob zgledu sodobnika Friderika Barage se je navdušil za misijonarsko delo, zato je kar dvakrat odšel v Afriko. Uveljavil se je tudi kot časnikar, saj je več kot 40 let urejal katoliški časopis *Zgodnja Danica*. Povezan je bil s številnimi pomembnimi verskimi osebnostmi svojega časa, med

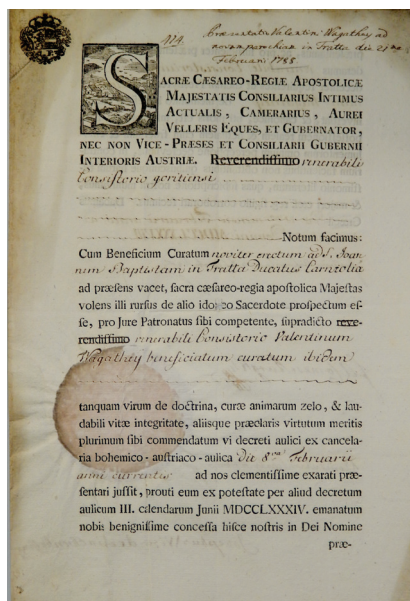

Profesor dr. Bogdan Dolenc predstavlja javorskega rojaka Luka Jerana. (foto: Jure Ferlan)

4 Šega, Judita: Arhivsko gradivo o Franji Tavčar, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki. V: *Loški razgledi* 65, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2019, str. 294 – 299.

njimi so bili npr. Anton Martin Slomšek, Anton Mahnič ter Janez Bosko, ustanovitelj salezijancev. Jeran je avtor več cerkvenih pesmi, napisal je več knjig, med njimi sedem zvezkov *Šmarnic*, ter potopis *Potovanje v Sveto deželo*. Bil je tudi vnet zbiralec ljudskega blaga, posebno verskih pesmi, ki jih je izdal v več izdajah.

230 let župnije Trata

Prezentacijska listina z datumom 21. februar 1788 je opremljena s cesarskim pečatom, izdana je bila v Gradcu. Dokument hrani nadškofijski arhiv v Ljubljani. (foto: Jure Ferlan)

Poljanska podružnica svetega Janeza Krstnika na Trati je imela od 17. stoletja naprej značaj romarske cerkve. Tu so častili tedaj vse bolj uveljavljenega svetnika Antona Pado-vanskega. Pomemben temelj za nastanek župnije je bila ustanovitev kuratnega leta 1773. Gregor Oblak s Trate, premožen trgovec s platnom, je cerkvi na Trati podaril veliko vsoto denarja, iz katere se je ustanovil beneficij, delovno mesto za duhovnika, imenovanega beneficiat. Njegova dolžnost je bila, da je na Trati ob nedeljah in praznikih maševal. Ker se je beneficij ustanovil konec leta 1773, domnevamo, da so se redne nedeljske maše začele v letu 1774.

V zgodovinskih virih je podatek, da je 20. aprila 1788 na Trati službo nastopil župnik Valentin Bogataj, kar moremo šteti kot začetek župnije, čeprav je bila formalno ustanovljena že v začetku tega leta. Ustanovitev župnije je za Trato in Gorenjo vas pomenila veliko pridobitev v več pogledih, saj je tako postala ne samo versko, ampak tudi kulturno in upravno središče območja, ki ga danes pojmuje kot gorenjevaški okoliš.

Trata je bila do leta 1953 samostojno naselje in poleg župnije tudi sedež istoimenske občine, zato je ime župnije zgodovinsko in originalno. Župnija Trata - Gorenja vas je ob jubileju, od 6. do 14. oktobra, v Sokolskem domu pripravila niz dogodkov: srečanje za družine, predavanje in pogovor za moške, aktivnosti za otroke, mladino, zakonce, nasvete in pričevanja; prireditve so bile dobro obiskane.

VIRI:

Gorenjska : 2018 : priloga *Gorenjskega glasa*. [Kranj] : [Gorenjski glas], 2018.

Milič, Marja: Moje finance razkrivajo: Kje v Sloveniji se najboljše živi? Pridobljeno 5. 4. 2019, na <https://mojefinance.finance.si/8939584>.

Objave na spletni strani Občine Gorenja vas - Poljane: www.obcina-gvp.si.

Podblegaške novice : priloga *Gorenjskega glasa* o Občini Gorenja vas - Poljane, letnik 22,

Kranj : Gorenjski glas, 2018.

Priznanja Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2018

Na slavnostni seji 23. novembra 2018 je bilo na predlog Komisije za priznanja Občine Gorenja vas - Poljane podeljenih osem občinskih nagrad: ena plaketa in pet priznanj občine ter dve priznanji župana.

Občinski nagrajenci Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2018. Od leve proti desni:
Lenart Martinčič, predsednik PGD Lučine, starešina Tomislav Eržen (za Lovsko družino Sovodenj),
prof. Pavel Dolenc, pevovodja (za skupino Javorski pevci), Milan Čadež, župan, Silvo Pivk
(za Iniciativno skupino Turističnega društva Slajka Hotavlje), Filip Dolinar, Nika Križnar,
Matej Ržek in Metka Debeljak, ravnateljica OŠ Poljane.

(foto: Vito Debelak, za arhiv Občine Gorenja vas - Poljane)

Plaketo Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2018 je prejela OSNOVNA ŠOLA POLJANE

za uspešno in pestro učno-vzgojno delo ter povezanost s krajem v preteklih 30 letih.

Osnovna šola Poljane je v letu 2017 praznovala pomembne obletnice: 30 let novo zgrajene (tedaj še podružnične) šole in vrtca, 20 let od ponovne uvedbe samostojne osnovne šole in 10 let od izgradnje športne dvorane.

Od ustanovitve dalje je že 20 generacij učencev uspešno zaključilo šolanje. Ponosni so na učenca, ki je prejel diamantno priznanje iz matematike, imajo nosilce zlatih priznanj iz naravoslovja in vidne dosežke mladih raziskovalcev.

Vsa leta se šola dejavno vključuje v življenje kraja in občine. Izpeljala je vrsto projektov, s katerimi je dvignila svojo prepoznavnost in prepoznavnost kraja v različnih socialnih in kulturnih okoljih. Zelo odmevni so bili naslednji projekti: *Ive Šubic, glasnik in poet Poljanske doline*, *Potovanje ladje Beagle* ter izvedba mnogih vrhunskih prireditev za šolo, kraj in občino.

Znameniti freski slikarja in domačina Iveta Šubica in globus – *Darwinovo potovanje* – Maje Šubic občudujejo številni obiskovalci šole. Obiskali so jo predsednik države, predsednik vlade, minister za šolstvo, veleposlaniki in strokovnjaki različnih področij.

Več let sodelujejo s Šolo za ravnatelje, Pedagoškim inštitutom ter Zavodom za šolstvo. Samostojno so izdali zbornika o Ivetu Šubicu in Janezu Jesenku ter priročnik *Tako zmorem tudi jaz*. S projektom *Z rokami in nogami* so sodelovali z Ministrstvom za šolstvo iz Avstrije, prek Comeniusa pa gostili učitelje iz Evrope. Za prepoznavnost kraja skrbijo mentorji in učenci izbirnega predmeta turizem, saj s predstavitvami raziskovalnih nalog slovensko javnost seznanjajo s Poljanami in Poljanci. OŠ Poljane se lahko pohvali z nazivi: Unesco šola, Kulturna šola, Zdrav vrtec, Zdrava šola in Kvalitetna šola z družbeno odgovornostjo; ohranjajo pa tudi naziva Ekošola in Eko vrtec.

Priznanje Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2018 je prejel FILIP DOLINAR

za dolgoletno skrb za cerkev sv. Vida v Lučinah in soustvarjanje kulturne podobe kraja.

Filip Dolinar se je v družini rodil kot deseti otrok leta 1933 v Lučinah. Osnovno šolanje je zaključil v domačem kraju, poklicno pa v Vrhpolju pri Vipavi. Poleg družine in službe je svoje življenje v veliki meri podredil prostovoljnemu delu v domačem kraju. Pri očetu se je učil igranja na orgle, po njem pa podedoval tudi skrb za cerkev sv. Vida v Lučinah, kjer že 64 let opravlja službo cerkovnika in še danes, kljub letom, skrbi za njeno notranjo okrasitev in zunanjo urejenost, vključno s pokopališčem. Polnih 50 let je vodil domači cerkveni pevski zbor, bil je član Moškega pevskega zbora LTH Škofja Loka, ljubezen do cerkvene glasbe pa je dopolnjeval še s pritrkavanjem.

Bil je med ustanovnimi člani PGD Lučine in dolgoletni član sveta Krajevne skupnosti Lučine. V letih pomanjkanja in težkega življenja na Lučinskem je vodil krajevno organizacijo Rdečega križa. Dolga leta je vzdrževal stike z rojaki, ki so se zaradi družbenih razmer odselili po svetu.

Filip Dolinar vsakodnevne dejavnosti že 64 let dopolnjuje z meritvami padavin in rednimi meteorološkimi opazovanji, ki se v Lučinah izvajajo že od leta 1926.

Priznanje Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2018 je prejela INICIATIVNA SKUPINA TURISTIČNEGA DRUŠTVA SLAJKA HOTAVLJE

za izvedbo prireditev v počastitev življenja in dela jezikoslovca, literarnega zgodovinarja in bibliotekarja Luke Pintarja.

Na pobudo Danila Jezerška s Hotavlj je bila leta 2015 ustanovljena iniciativna skupina za pripravo in izvedbo počastitve literarnega zgodovinarja, jezikoslovca in bibliotekarja Luke Pintarja. V njej so bili poleg njega še Janez Demšar, Helena Janežič, Jurij Kumer, Damjana Peternelj, Silvo Pivk, Peter Pogačnik, Tomaž Potočnik, Milena Sitar in Jože Tavčar.

Zavzeto delo je še isto leto obrodilo prve sadove: Luki Pintarju so na domačiji Pri Presercu na Hotavljah, kjer je bil rojen, odkrili spominsko ploščo. Sledila je okrogla miza, ki jo je vodil Miha Naglič, Jurij Kumer s Hotavlj je predstavil Pintarjev rod, Helena Janežič, predstavnica NUK, je spregovorila o njegovem pomenu in delu ter predstavila dragoceno družinsko pisno in materialno dediščino. S spomini nanj sta srečanje obogatila njegova vnuka Luka Pintar in Peter Pintar iz Ljubljane. Predstavili so zgibanko *Hotavljski rojak Luka Pintar (1857–1915)*, ki jo je ob stoletnici njegove smrti (2015), avtorica je Helena Janežič, izdala in založila Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka.

Ob 160-letnici njegovega rojstva (2017) je iniciativna skupina pripravila prireditev z odkritjem njegovega doprsnega kipa, ki ga je izdelal Jože Tavčar. Po načrtu arhitekta Petra Pogačnika je postavljen v parku pred Zadržnim domom na Hotavljah. Obležje sta odkrila tedanji predsednik TD Slajka Hotavlje Janez Demšar in vnuk Luke Pintarja Peter Pintar.

S predstavitvijo in počastitvijo Luke Pintarja je Iniciativna skupina pomembno doprinesla k prepoznavnosti Hotavlj in njenih vidnejših ljudi.

Priznanje Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2018 so prejeli JAVORSKI PEVCI za ohranjanje in negovanje pevskega ljudskega izročila.

Javorski pevci iz Javorij in okoliških vasi so skupina desetih fantov in mož, ki so tudi del mešanega pevskega zbora župnije Javorje. V teh krajih je pevska tradicija dolga in bogata, tako na področju ljudske kot tudi cerkvene glasbe.

Zasedba je bila leta 1956 ustanovljena z namenom, da se ohranja in še naprej prepeva ljudska pesem, da se pesmi zbirajo, zapišejo besedila, da ta del narodovega bogastva ne gre v pozabo. V zadnjem času v svoj repertoar uvrščajo tudi pesmi znanih avtorjev, precej skladb pa je za skupino priredil prof. Pavel Dolenc, njihov umetniški vodja.

Ob 50-letnici so izdali zgoščenko *Tja gor čez Javorje*, na kateri je 22, večina ljudskih pesmi. Opevajo lepoto krajev pod Starim vrhom, nekatere pesmi pa so posvečene ljudem, ki jih pevci še posebej cenijo in so jim hvaležni za doprinos na glasbenem, kulturnem in tudi drugih področjih. Sami pravijo, da je domača pesem ena tistih lepih stvari, ki plemeniti ter vzgaja srce in duha.

Priznanje Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2018 je prejela LOVSKA DRUŽINA SOVODENJ

za sonaravno upravljanje z divjadjo in varovanje narave.

Po ustanovitvi Lavske družine Sovodenj leta 1947 so na novo organizirali lovišče, katerega pretežni del leži na območju Občine Gorenja vas - Poljane, manjši pa na območju Občine Žiri.

Člani so v letih od 1975 do 1978 na podarjenem Jezérškovem zemljišču Na Seliših v Stari Oselici s prostovoljnim delom zgradili lovsko kočo. Ob odprtju leta 1978 so razvili tudi društveni prapor. Nedostopnost koče pozimi, potreba po prevzemu in hlajenju divjačine ter vedno strožji predpisi so jih spodbudili k gradnji lovskega doma na Sovodnju. S prizadevnim delom članov družine in dobrotnikov je bil leta 1991 dom pod streho. V naslednjih štirih letih so stavbo z več kot 3.700 prostovoljnimi urami dela dokončno zgradili in opremili tudi notranjost. V domu imajo lovci zdaj primerne prostore za prevzem in shranjevanje divjačine ter prostor za druženje. V letu 2018 so preuredili še hladilnico za prevzem divjadi.

Leta 2009 so podpisali Koncesijsko pogodbo za trajnostno gospodarjenje z divjadjo v lovišču Sovodenj za nadaljnjih 20 let.

Lavska družina Sovodenj, ki je leta 2017 praznovala 70-letnico, ves čas sodeluje z lokalnim okoljem. V letu 2018 je imela 38 članov, ki se udeležujejo čistilnih akcij, skrbijo za izobraževanje, dobro pa sodelujejo tudi s sosednjimi lovskimi družinami.

Priznanje Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2018 je prejelo PROSTOVOLJNO GASILSKO DRUŠTVO LUČINE

za prostovoljstvo in pomoč krajanom v preteklih 70-ih letih.

Prostovoljno gasilsko društvo Lučine je bilo ustanovljeno novembra 1948. Ustanovnega občnega zbora se je udeležilo 22 vaščanov in okoličanov. Ustanovitev društva ni bila posledica večjih naravnih nesreč, pač pa skrb, kako ravnati in pomagati ljudem, če do njih pride.

S pomočjo krajanov so začeli kupovati opremo, bila je skromna, tudi lastnih prostorov niso imeli, gostovali so v Kovačevi garaži. Nakup rabljene ročne brizgalne z vozom je spodbudil prizadevanja za nadaljnje aktivnosti; z izgradnjo vodovoda so namestili hidrante, sledili pa so selitev v nove prostore za orodjarno, stolp za sušenje cevi in nakup gasilskega orodnega avta IMV ter motorne brizgalne rosenbauer.

Prelomni mejniki v razvoju in delovanju društva so bili od leta 1991 dalje. Poleg izobraževanja in usposabljanja članov sta bili pomembni selitev v sedanje društvene prostore in posodabljanje opreme: kupili so novo orodno vozilo volkswagen in visokotlačno črpalko ter v letu 2014 še orodno vozilo, avtociстерno MAN 16/50.

Sredstva za gasilsko opremljenost so s prispevki in prostovoljnim delom zagotavljali člani društva, pomagali so krajevna skupnost, krajsani in v veliki meri občina. Ob praznovanju 70-letnice so pripravili svečanost s parado.

Priznanje župana Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2018 je prejela skakalka NIKA KRIŽNAR

za dosežene športne uspehe v smučarskih skokih.

Nika Križnar je začela na mednarodnih tekmah nastopati pri 13. letih; v začetku leta 2013 je na tekmi Alpskega pokala v Žireh nastopila kot najmlajša tekmovalka in dosegla 17. mesto. Do preboja je prišlo v sezoni 2015/2016, ko je prvič nastopila na tekmah pokala FIS. Njen prvi nastop v Svetovnem pokalu je bil februarja 2016, pri 15. letih je na domači tekmi v Ljubnem ob Savinji osvojila 12. in 14. mesto. Na Svetovnem mladinskem prvenstvu 2016 je med posameznicami dosegla 7. mesto, na tekmi mešanih ekip pa osvojila zlato kolajno. Leta 2017 je na Mladinskem svetovnem prvenstvu med posameznicami osvojila bron, v ekipni tekmi z dekleti srebro, v mešanih ekipah pa zlato. Februarja leta 2018 je, še ne 18-letna, na Mladinskem svetovnem prvenstvu postala svetovna prvakinja pred drugo uvrščeno Emo Klinec, kar je bil za Slovenijo prvi naslov v tej kategoriji. Na moštveni tekmi je skupaj z ekipo osvojila zlato medaljo in se veselila še naslova ekipnih svetovnih prvakinj. Z zimskih olimpijskih iger v Pjongčangu 2018 se je vrnila kot 7. najboljša skakalka na svetu.

Priznanje župana Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2018 je prejel MATEJ RŽEK

za pridobljeni naziv mladi gospodar leta 2018.

V začetku septembra leta 2018 je v Prevaljah na Koroškem potekalo tekmovanje za naziv mlade kmetice in mladega gospodarja leta 2018. Tekmovanja, na katerem so morali pokazati teoretično in praktično znanje, se je udeležilo 7 kandidatk in 4 kandidati, med njimi 27-letni Matej Ržek z Gorenjega Brda, ki je postal mladi gospodar leta 2018.

Matej skupaj s starši živi na 21 hektarjev veliki kmetiji, od katere je 6 hektarjev obdelovalnih površin. Ukvarjajo se z živinorejo, poleg tega pa še z dopolnilno dejavnostjo, in sicer s peko piškotov, kruha, potic in drugih pekovskih izdelkov ter izdelavo rezancev. Matej, po izobrazbi sicer strojnik, z očetovo pomočjo z velikim veseljem skrbi za kmetijo, a največ časa posveti dopolnilni dejavnosti. To je pred štirimi leti prevzel od mame, ko se je ta upokojila. V prihodnosti si želi posodobiti kmetijo in ostati na trgu s kakovostnimi domačimi izdelki.

T-II-5/10

18

Argentina

Vrsko - 31-VIII-1933

Gradivo in spomini

Lazija

Restavriranje stenske poslikave na zahodni fasadi godeške cerkve sv. Miklavža

Uvod

Zahodno fasado godeške cerkve so okoli leta 1400 poslikali goriški slikarji. Poslikava z motivom *Poslednje sodbe* velja za eno lepših upodobitev tovrstne motivike pri nas. Naslikana je bila na celotno zahodno pročelje, na katero pa je bila leta 1726 prizidana vhodna lopa, ki je poslikavo razdelila na dva dela. Zgornji del z angeli muzikanti je ostal skrit v podstrešnem prostoru nad obokom, spodnji pa je ostal viden ob vhodu v cerkev. To je tudi eden glavnih razlogov, zakaj sta poslikavi tako različno ohranjeni. Spodnji del, ki je bil izpostavljen vlagi in večjim temperaturnim ter vremenskim spremembam, je bil precej bolj uničen kot zgornji. Ta je bil restavriran leta 2011,¹ spodnji pa v letu 2018. Posegi na spodnjem delu so bili izvedeni v okviru rednega programa ZVKDS – Restavratorskega centra.²

Prispevek govori o konservatorsko-restavratorskih posegih na tem delu poslikav, obenem pa razloži ikonografsko in simbolno zasnovo obeh delov poslikav skupaj.

Poslikave je že v letu 1910 opazil in popisal France Stele, konservator in umetnostni zgodovinar. Na začetku njegovega zapisa beremo: »*Vsa vhodna stena je poslikana s sliko poslednje sodbe. Slikanje je prav dobro. Lepi obrazi. Kretnje so prav različne. Izredno fini akti. Tipi so italijanski. Primerjaj angele italijanskih quattrocentistov/Fra Angelico itd. ...*«.³ Ob zaključku opisa poslikav pa doda:

- 1 Restavratorske posege na poslikavah v lopi je vodila Anita Klančar Kavčič, njeni sodelavci pa so bili: Vid Klančar, Urška Šemrov, Noemi Krese in Anita Jakoš. Poročilo o posegih je bilo objavljeno v reviji *Varstvo spomenikov*, Poročila 48, 2013.
- 2 Vodja konservatorsko-restavratorskih posegov: Anita Klančar Kavčič, zunanja sodelavka: Jerneja Kos.
- 3 Godešič, Podružnična cerkev sv. Nikolaja, župnija Reteče. Zapisi Franceta Steleta, ki so nastali v letih 1910, 1923, 1924 in 1935, so bili kasneje pretipkani in združeni v en dokument, ki ga

Stenske poslikave med izvedbo konservatorsko-restavratorskih posegov. (foto: Anita Klančar Kavčič, 2018)

Črno-bela fotografija kaže na precejšnjo poškodovanost poslikav. Desno nad portalom je še viden Sternenov podpis z letnico restavriranja (1911). (hrani: INDOK center MK; avtor: France Mesesnel, leto posnetka ni znano)

»Kar se tiče čuta lepote, so to najlepše slikarije tega časa; brez dvoma so pod italijanskim vplivom.«⁴ Obenem Stele zapiše, da je slikarija na vhodni steni precej poškodovana. V letu 1911 je oba dela poslikav restavriral Matej Sternen, Steletov tesni sodelavec, slikar in restavrator.

V naslednjih desetletjih so freske zaradi izpostavljenosti vremenskim in temperaturnim spremembam (megla, sonce, dež, veter ...) ter uničujočega vpliva vlage še naprej propadale, pred restavriranjem v letu 2018 skoraj niso bile več prepoznavne. Barvna plast je večinoma odpadla, vidni so bili le še obris figur, tudi povrhnjica ometa se je krušila in odpadala, omet je bil prhek in drobljiv na dotik, posamezni deli so bili podmehurjeni. Celotno poslikavo je prekrivala sivkasta plast nečistoč, ki je še dodatno pripomogla k neberljivosti prizorov.

Konservatorsko-restavratorski posegi na spodnjem delu poslikav

Pred začetkom del sta bili ob temeljitem pregledu poslikav izvedeni grafična in fotografska dokumentacija. Izrisane so bile različne vrste poškodb (razpoke, odpadla barvna plast, omet ...), pregledani kasnejši Sternenov posegi (na novo dodani ometi, doslikave, preslikave ...), najdene so bile tudi dnevnice.⁵ Kasneje,

sedaj hrani INDOK center na Ministrstvu za kulturo.

4 Gre za isti zapis kot v opombi 3.

5 Dnevnic je območje poslikave, ki je bilo naslikano v enem dnevu. Pri slikanju v fresco tehniki (slikanje na svež omet) je slikar v enem dnevu nanesele le toliko ometa, kot ga je tisti dan lahko poslikal. Robovi teh »enodnevnih« ometov so vidni in tako lahko ugotovimo, v kolikih

med delom, smo v obstoječe izrise vrisali tudi naše posege (injektiranje, kitanje, izdelava novih ometov ...). Pri delu so nam bili v pomoč tudi pregledana literatura, arhivski zapisi in stare fotografije o poslikavah. Iz zapisov smo razbrali, da so bile poslikave že leta 1911 v slabem stanju in jih Sterneni zaradi velike poškodovanosti ni obnovil »popolno«. Obenem so nam stare fotografije pomagale pojasniti, kateri deli poslikav so Sternenovih (ometi, barve, beleži), kateri pa prvotni, gotoski. Sterneni je namreč ob posegu leta 1911 poškodovane in uničene dele ometa zamenjal z novim, manjkajoče dele poslikave pa mestoma doslikal in tudi preslikal.

Konservatorsko-restavratorski posegi na spodnjem delu poslikav so se začeli z odstranjevanjem beležev, ki so še prekrivali prvotno poslikavo. Nato so bili odstranjeni posamezni deli Sternenovih ometov in nekaterih preslikav. Sledilo je utrjevanje prhkega in drobljivega ometa ter razpršene barvne plasti. Kemijskega čiščenja zaradi slabega stanja barvne plasti in ometa ni bilo mogoče izvesti. Z mehkim čopičem je bila previdno odstranjena le vrhnja plast nečistoč (smoga in prahu), ki se je z leti naložila na freskah. Del potemnele plasti nečistoč je zaradi ohranitve barvne plasti ostal na poslikavi. Sledila sta kitanje in injektiranje manjših poškodb in razpok v ometu. Na mestih, kjer je bil odstranjen večji del (Sternenovih) ometov, smo morali izdelati nov apneni omet, rahlo toniran v osnovnem tonu ometa poslikave. Sledila je retuša poškodovanih delov poslikave, izvedena je bila z lazurnimi črtkami in pikicami. S tem smo le rahlo dopolnili moteče manjkajoče dele in tako poslikavo povezali v berljivo celoto. Restavratorska etika nas uči spoštovanja avtentičnosti umetnine, kar pomeni, da večjih manjkajočih delov ne smemo doslikati ali celo preslikati. Dovoljeno je, da vidne poškodbe »utišamo« in jih barvno postavimo v ozadje umetnine. Več retuše, ki bi si jo

Mikroinjektiranje podvotljenega in nestabilnega ometa. (foto: Anita Klančar Kavčič)

Izvedba retuše na poslikavah. (foto: Vid Klančar, 2018)

dneh je bila naslikana poslikava.

Del poslikave, ki prikazuje pogubljene, zvezane z vrvjo greha, na poti v peklensko žrelo.
Fotografija je bila posneta med zaključevanjem retuše. (foto: Vid Klančar, 2018)

želel marsikateri gledalec, bi pomenilo izgubo sledi prvotne umetnine, s tem pa bi se izneverili temeljnemu pojmu ohranjanja dediščine.

K lažjemu in lepšemu dojetanju celote so pripomogla tudi ponovno beljenje sten v prostoru ter nujna zidarska dela.⁶ Očiščen je bil tudi kamnit portal nad vhodom. Vsa dela so bila opravljena pod nadzorom in v sodelovanju z Zavodom za varstvo kulturne dediščine, Območna enota Ljubljana.⁷ Obenem sta bila ob zaključku del izdelana dva plakata⁸ o stavbni zgodovini cerkve in umetninah v njej, ki sta sedaj na ogled v cerkvi pod korom. Vse pa je potekalo v dobrem sodelovanju z župnijo in njenimi farani.

Ikonografski opis in simbolika poslikav

O ikonografiji oziroma vsebini poslikav je v svojih zapiskih pisal že umetnostni zgodovinar France Stele v knjigi *Srednjeveške freske v Sloveniji* pa tudi Janez Höfler.⁹ Ikonografskemu opisu sem dodala še misel o simbolnem in duhovnem

6 Slikopleskarska dela je izvajal Dušan Šubic, zidarska dela pa Andrej Kos.

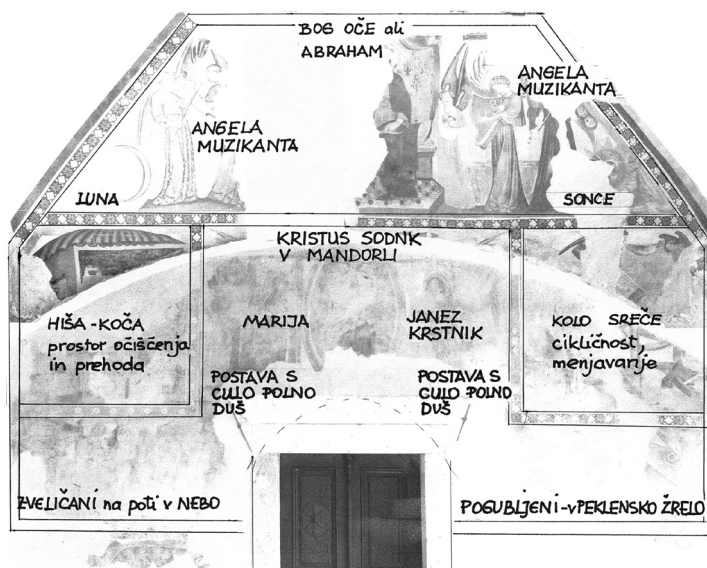
7 Konservatorsko-restavratorski nadzor je izvajala Katja Pohl.

8 Plakata je vsebinsko zasnoval in izdelal Vid Klančar.

9 Höfler, *Srednjeveške freske v Sloveniji – Gorenjska*, str. 100–101.

pomenu poslikav. S premišljenim in poglobljenim opazovanjem slike lahko vstopamo v svet srednjeveškega človeka, ki je bil tako drugačen od današnjega.

Milan Butina v spisih o srednjeveškem slikarstvu¹⁰ piše, da je srednjeveški človek za vsakim pojavom ali predmetom videl njegovo religiozno bistvo, njegov simbolični pomen. Vsak pojav je bil znak nečesa višjega in je tako postal simbol tega višjega pomena. Božji svet je dajal smisel in pomen fizičnemu svetu. Nadalje razlaga, da »... *najbolj zgoščeno in urejeno strukturo srednjeveškega religioznega sveta predstavlja cerkvena arhitektura, od artikulacije njenega stavbnega prostora do artikulacije slikarskega in kiparskega prostora v arhitekturnem prostoru. Tako je krščanski svet skozi likovno izvedbo postal čutno prisoten, postal je nazorni dokaz za resnično bivanje krščanskega pravega sveta, nebes.*«.¹¹ Prav simbolno in duhovno razumevanje sveta je bilo namreč eno od temeljnih značilnosti srednjeveške miselnosti in ustvarjalnosti. Zato je poslikave tega časa brez tega temeljnega vidika težko razumeti.

Fotozloženska obeh delov poslikav z opisom prizorov.
(fotozloženska: Vid Klančar; opis: Anita Klančar Kavčič)

Poslikava *Poslednje sodbe* na godeški cerkvi je razdeljena na tri horizontalne pasove, ki so med seboj ločeni z ornamentiranimi vzorci. Zgornji pas prikazuje nebesa z Bogom Očetom (ali t. i. Abrahovim naročjem), sedečim na prestolu na sredini prizora. Za njim je zelen zastor, potiskan s tekstilnimi vzorci. Zaradi prezidav je zgornji del freske uničen, vendar lahko predvidevamo, da so zastor zgoraj

10 Butina, *O slikarstvu*, str. 220–222.

11 Butina, *O slikarstvu*, str. 222.

Fotozloženka obeh delov poslikav po konservatorsko-restavratorskih posegih.

(foto-zloženka: Vid Klančar)

držali angeli. Na (naši) desni od prestola stoji manjši angel, ki iz cule suje cvetje pred božji prestol. Levo in desno od prestola stojita po dva angela muzikanta s srednjeveškimi glasbili. V levem in desnem kotu sta luna in sonce, ki gledata proti nebeškemu prizoru na sredini. Prizor nebes je simbolno večplasten in nakazuje različna pojmovanja časa. Sedeča in frontalna drža Boga Očeta ali Abrahama, ki je s pogledom zazrt v gledalca, govori o »tukajšnjosti« in stalni navzočnosti Boga. Angeli, ki so s telesom obrnjeni proti sredini, z obrazi pa zrejo v gledalca, z mehkiimi potezami igrajo na inštrumente in s tem opozarjajo na neminljivo in ubrano »trajanje« tega trenutka. Obenem pa menjava dneva in noči (lune in sonca) kaže, da nebesa presegajo vse menjave časov. Celotno poslikavo odlikujejo mehkoba, ubranost barvnih tonov, neka počasnost gibov ter milina, vse to pa nakazuje lepoto in brezčasnost nebes. Ravno v tej lepoti je izjemnost godeških fresk, ki gotovo kaže tudi na povezanost s takratnimi mojstri italijanskega stenskega slikarstva.

Srednji pas je posvečen Kristusu Sodniku in prehodu duš v nebesa. Kristus sedi v mandorli v sredini pasu. Iz njegovih ust izhaja na desno meč, na levo lilija. Obe roki ima dvignjeni in kaže svoje rane. Ob njem stojita Janez Krstnik in Marija. Desno ob njem je tudi angel s culo, v kateri so duše umrlih (majhne glave, obrazi), verjetno prosi za milost teh duš pri sodbi. Skrajno desni prizor prikazuje kolo sreče, na katerega predejo angeli. Kolo sreče pomeni ponavljanje, kroženje, cikličnost oziroma minevanje človeškega življenja. Skrajni levi prizor kaže hišo oziroma šotor, ki pomeni prehod oziroma očiščenje (nekakšne vice) človeka na poti v večnost.

Tretji, spodnji prizor prikazuje na (naši) levi zveličane, ki jih angel vodi proti Kristusu. Eden (figura levo od vrat) se celo izmuzne iz spodnjega, človeškega pasu v srednji, Kristusov pas. Pogubljene duše na desni pa gredo stran od Kristusa, ven iz sredine, naravnost proti peklenškemu žrelu. Zvezani so z verigo greha. Zanimivo je, da je spodnji, človeški pas manjši od srednjega, Kristusovega, in zgornjega, božjega. Srednji vek je pomembnejše osebe upodabljal večje, manj pomembne pa manjše. Tudi s tem, in z razporeditvijo prizorov, je pokazal na jasno hierarhijo božjega in zemeljskega: zgoraj je večni Bog (Oče), v sredini Kristus, vstopajoč iz večnosti v začasnost, spodaj pa človek, ki se ob svoji zemeljski omejenosti in človeški majhnosti odloča za večnost v nebesih ali za končno pogubljenje v peklenškem žrelu.

Ker poslikave v naravi ni možno videti kot celote, je bila zaradi boljše predstave izdelana fotozloženska zgornjega in spodnjega dela poslikav, ki bo skupaj z opisi predstavljena tudi na plakatih v lopi cerkve. Plakati, ki so pod korom in predstavljajo stavbno zgodovino celotne cerkve so bili že narejeni, podrobnejša predstavitev poslikav pa bo v naslednjem letu prav tako predstavljena s plakati v lopi cerkve.

Izvedba konservatorsko-restavratorskih posegov ter celovita prezentacija tako omogočata boljši vpogled v umetnino, ki je nastala pod rokami goriških mojstrov, in jo Stele poimenuje »*najlepša slikarija tega časa*«.

VIRI IN LITERATURA:

- Butina, Milan: *O slikarstvu : likovnoteoretični spisi*. Ljubljana : Debora, 1997, str. 220–222, 289 str. (Zbirka Likovna umetnost).
- Höfler, Janez: *Srednjeveške freske v Sloveniji. Knj. 1, Gorenjska*. Ljubljana : Družina, 1996, str. 100–101, 197 str.
- Informacijsko-dokumentacijski center za dediščino (INDOK center), Ministrstvo za kulturo RS: Godešič, cerkev sv. Nikolaja, serija fotografij.
- Klančar Kavčič, Anita; Klančar, Vid: Godešič – cerkev sv. Nikolaja. V: *Varstvo spomenikov. Poročila* 48, Ljubljana : Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, 2013, str. 63–66.
- Stele, France: *Godešič, Podružnična cerkev sv. Nikolaja, župnija Reteče*. Pretipkane Steletove zapise iz let 1910, 1923, 1924, 1935 hrani INDOK center na Ministrstvu za kulturo RS.

Oltarni слики iz cerkve sv. Lovrenca in Kancijana na Hotavljah

Oris konservatorsko-restavratorskih postopkov

Besedilo opisuje konservatorsko-restavratorske postopke na dveh izjemno uničenih oltarnih slikah, ki sta bili nekoč del likovne opreme podružnične cerkve sv. Lovrenca in Kancijana na Hotavljah, v Občini Gorenja vas - Poljane. Cerkev, ki spada v župnijo Trata - Gorenja vas, je bila leta 2008 razglašena za kulturni spomenik lokalnega pomena. Poznogotska cerkev je bila okoli leta 1705 barokizirana.¹ Notranjost krasijo štukature in trije oltarji, predelani v začetku 20. stoletja, z uporabljenimi elementi starejših baročnih oltarjev.²

Glavni oltar je posvečen zavetnikoma cerkve in Mariji Vnebovzeti, stranska ob slavlolu pa sv. Roku in sv. Klemenu.³ Križev pot izhaja iz Layerjeve delavnice. Na steni ladje je zanimiva in ikonografsko redka upodobitev dobre in slabe spovedi v ljudskem baročnem slogu. Osrednji niši glavnega oltarja sta se nekoč zapirali s slikama na platnu, ki prikazujeta iste zavetnike, kot so v kiparski izvedbi nameščeni v nišah: rimskega mučenca Lovrenca in oglejskega mučenca Kancijana v osrednji niši ter Marijo z Jezusom v atiki oltarja. Tip Marije na sliki predstavlja Graško Marijo Pomočnico, ki za zahodne predele Slovenije ni ravno značilna, zaradi bližine Gradca pa je pogosta na Štajerskem.⁴ Sliki se več desetletij nista uporabljali in sta bili odloženi v zvoniku cerkve. Po slogu sodeč bi lahko čas njunega nastanka umestili v pozno 18. ali zgodnje 19. stoletje.

1 Pridobljeno 2. 11. 2017, <http://rkd.situla.org/>.

2 Opomba Jure Ferlan.

3 Popis cerkva 1954, za župnijo Trata ga je izdelal župnik Andrej Šavli, originalni tipkopis hrani župnišče v Gorenji vasi.

4 Opombe k opisu cerkve Jure Ferlan; za Graško Marijo Pomočnico glej: Menaše, Lev: *Marija v slovenski umetnosti*. Celje : Mohorjeva družba Celje, 1994, str. 219.

Po posredovanju zavzetega in kulturno ozaveščenega prebivalca občine je močno poškodovani sliki v okviru rednega programa v letih od 2014 do 2016 obnovil Restavratorski center Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Čeprav pri obeh slikah ne gre za likovna dela izjemnih umetniških ali likovnih vrednosti, bi zavlačevanje z izvedbo najnujnejših konservatorskih posegov pospešilo njun dokončni propad. V okviru programskega delovanja in znotraj danih finančnih možnosti poskušajo restavratorske delavnice Restavratorskega centra enakomerno razporediti poseganje v kulturno dediščino na področju celotne države. Cerkev sv. Lovrenca in Kancijana ter njena oprema so bili z odlokom zavarovani z namenom, da se ohranijo kulturne, umetnostne, zgodovinske in krajinske vrednote spomenika.⁵ Lokalna kulturna dediščina ima velik pomen tudi pri izobraževanju in ozaveščanju prebivalcev. Zavedanje o pomenu z likovno dediščino bogatega škofjeloškega okoliša in slabo stanje obravnavanih oltarnih slik, kar je za vsakega konservatorja-restavratorja izziv, sta bila glavna motiva za uspešno rešitev slik neznanih avtorjev.

Slika *Svetega Lovrenca in Kancijana* nima signature, tudi točna datacija ni znana. Naslikana je v oljni tehniki na platno, ki meri v višino 191,5 cm, v širino pa 127 cm. Spada med srednje velike oltarne podobe in je v preteklosti, ko je bilo njeno stanje boljše, ob določenih dnevih krasila glavni oltar. Ko je sliko v popravilo prevzel Oddelek za stafelajno slikarstvo na Restavratorskem centru,⁶ je bil temeljni podporni nosilec platna popolnoma uničen. Desna polovica podokvira je manjkala, leva je bila deformirana in nestabilna. Tudi izdelava (domnevno) originalnega podokvira je bila neustrezna. Lesene letvice so bile tanke, stiki zbiti z žebli. To pomeni, da tudi takrat, ko je bil podokvir nepoškodovan, tkanemu nosilcu ni omogočal ustrezne napetosti, kar je eden od glavnih pogojev za vzdrževanje dobrega stanja slikovnih plasti. Tkani nosilec je sešit iz treh kosov platna, najbolj je bil poškodovan v spodnjem delu slike. Raztrganine in predrtine so bile številčnejše tudi na robovih slike. Neustrezna napetost platna slike *Svetega Lovrenca in Kancijana* je povzročila nastanek gubanja, kar je vodilo v razpokanost in odpadanje originalne poslikave. Ker je umetnina v preteklosti izgubila svojo funkcijo kot likovna oprema oltarja, je bila z njega odstranjena in nato hranjena v neustreznih pogojih. Z leti se je na površini nabrala umazanija, vlaga pa je škodila laku, tako da je postal delno neprosojen. Oba elementa sta negativno vplivala na barvno plast in naslikan motiv je postal z leti slabo viden.

Slika *Podoba Marije* je manjšega formata, vendar po obliki ravno tako spada med oltarne podobe. Platno meri v višino 128 cm, v širino pa 86 cm.⁷ Kot v pri-

5 Pridobljeno 2. 11. 2017, <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2008-01-1103/odlok-o-razglasitvi-cerkve-sv-lovrenca-v-hotavljah-za-kulturni-spomenik-lokalnega-pomena>.

6 Konserviranje in restavriranje je izvajala mag. Zdenka Salmič Pungerčar, višja konservatorica-restavratorica.

7 Konserviranje in restavriranje je izvajal mag. Aleš Sotler, konservatorski-restavratorski svetovalec.

Slika *Svetega Lovrenca in Kancijana* pred restavratorskim posegom.
(foto: Jure Ferlan)

Slika *Svetega Lovrenca in Kancijana* po konservatorsko-restavratorskih postopkih..
(foto: Jure Ferlan)

meru prejšnje slike je bil tudi pri tej podokvir popolnoma uničen. Ohranjena sta bila le zgornji polkrožni del podokvira in desna letvica. Zanimivo je, da je bila slika na zgornjem delu, tam, kjer je bil podokvir prisoten, v precej boljšem stanju kot drugje. Manjkajoči del podokvira, neustrezno rokovanje in hranjenje so povzročili nastanek številnih lukenj, predrtin in raztrganin, ki so bile najobsežnejše v osrednjem delu nosilca. Poškodbe nosilca so povzročile tudi nestabilnost, odpadanje in luščenje slikovnih plasti. Zaradi neustreznega hranjenja se je na površini sprednje in zadnje strani z leti nabrala debela plast umazanije, ki je na licu popolnoma prekrila in zastrla – sicer barvito – odslikano podobo.

Vsako likovno delo zahteva individualni konservatorsko-restavratorski pristop. Temelj za ustrezno izbiro materialov in metod je v poznavanju materije. V primeru obravnavanih slik je šlo za izjemno poškodovani umetnini. Najprej so bili z obeh umetnin previdno odstranjeni večji in trši delci umazanije od ometa, peska, pajčevin ipd. Vsi deli slikovnih plasti, pri katerih je obstajala nevarnost, da bodo odpadli, so bili po odstranjevanju trših delcev umazanije zaščiteni s specialnim papirjem, preko katerega je bil nanesen utrjevalec. Izbor ustreznega materiala, njegove koncentracije in metode nanašanja je vedno odvisen od sestave in stanja originala. Pri tem strokovnjaki uporabljamo različna specialna orodja in naprave, ki omogočajo boljše prodiranje utrjevalca v sliko. S premišljeno izvedbo je bilo zaustavljeno propadanje in omogočeno nadaljevanje posega.

Po odstranitvi ostankov podokvirov sta bili sliki natančneje očiščeni še na zadnjih straneh. S postopkom je bilo omogočeno dodatno utrjevanje, ki ga je bilo treba izvesti zaradi slabega stanja nosilca in podloge. Sledili so posegi na sprednji strani slik. Po odstranjevanju odvečnega utrjevalca z lica slike je sledilo odstranjevanje površinske umazanije, potemnelih in neprosojnih lakov.

Detajl slike *Svetega Lovrenca in Kancijana* prikazuje obseg poškodovane slikovne plasti.
(foto: Jure Ferlan)

Detajl slike *Svetega Lovrenca in Kancijana* med odstranjevanjem površinske umazanije in degradiranega laka.(foto: Zdenka Salmič Pungerčar)

Podoba Marije (Marija Pomočnica z Jezusom) pred restavratorskim posegom. Detajl Marijinega obraza je bil zaradi obsega poškodb skoraj neviden.
(foto: Jure Ferlan)

Podoba Marije po konservatorsko-restavratorskem posegu.
(foto: Jure Ferlan)

Danes je konservatorsko-restavratorska praksa na tem področju zelo napredovala. Nova metodologija odstranjevanja neželenih slojev temelji na selektivnem odstranjevanju posameznih slojev, kar omogoča nadzorovano spremljanje izvedbe. V primeru obravnavanih slik je bila najprej odstranjena debela plast površinske umazanije in nato poškodovani lak. Že po odstranitvi površinske umazanije so se pojavile barvno bogato odslikane podobe.

Kot je že bilo že napisano, sta bili platni obeh slik močno poškodovani. Ker podlepljanje⁸ velja za največji konservatorski poseg v platneni nosilec, se izvaja le v primerih, ko je originalno platno tako oslajbljeno in preperelo, da ne opravlja več svoje naloge; to je veljalo tudi za naši sliki. Pred podlepljanjem so bile luknje, predrtine in raztrganine ustrezno sanirane. V manjkajoče dele platnenega nosilca so bili nameščeni in pritrjeni predhodno pripravljene novi koščki platna. Materiali in metode, ki so se uporabljali, bodo v prihodnosti odstranljivi.

Originalna podokvira pri obeh umetninah sta bila tako močno poškodovana, da jih je bilo treba nadomestiti z novima. Sliki sta bili napeti na nova lesena podokvira na zagozde, ki sta izdelana po uveljavljenih standardih. Omogočata ustrezno napetost nosilca. Po napenjanju so sledili postopki na sprednji strani slik.

Kitanje poškodb slikovnih plasti spada med postopke, ki vplivajo na kakovost retuša. Manjkajoča področja slikovnih plasti so bila na obeh slikah natančno dopolnjena in ustrezno površinsko strukturirana. To pomeni, da je površina zakitanega mesta enaka površini originala; tako je pripravljena na retuširanje,⁹ ki je bilo izvedeno v dveh glavnih fazah. Prva je bilo podlaganje – zakitano površino

Poškodovani sliki so najprej sprejeli v pregled na Oddelku za stafelajno slikarstvo v Restavratorskem centru v Ljubljani. (foto: Jure Ferlan)

Restavratorka mag. Zdenka Salmič Pungerčar med delom v novomeški enoti ZVKDS ob podlepljeni in delno očiščeni sliki pred retuširanjem. (foto: Jure Ferlan)

- 8 Podlepljanje pomeni, da se na zadnjo stran slike, na originalno platno s specialnimi lepili in metodami nalepi novo platno.
- 9 Retuširanje je dopolnjevanje manjkajočih delov barvnih plasti z ustreznimi barvami.

pobarvamo v svetlejših in hladnejših barvnih tonih. Njihov kolorit je sestavljen iz barv, ki so v okolici poškodbe, ki jo želimo vključiti v celoto. Sledila je druga faza retuširanja – lazuriranje. Tu sta se konservatorja-restavratorja z lazurnimi toni, v kar najmanj slojih, približala originalnim barvnim površinam. Po zaključenem retuširanju sta bili слиki finalno lakirani.

Skupni imenovalec pri pregledu stanja slik iz cerkve sv. Lovrenca je bilo izjemno slabo stanje podokvirov. Ko je podokvir, ki je temelj slik na platnu, tako močno poškodovan, ga moramo nemudoma zamenjati. Če za to ni finančnih sredstev, je smiselno za nasvet vprašati usposobljenega strokovnjaka. Ta bo svetoval, kako ravnati s tako močno poškodovano umetnino, kako jo ustrezno konservirati in hraniti. Slike na platnu so eden izmed najranljivejših predmetov kulturne dediščine, a obenem tudi najdragocenejši in tega se je treba zavedati.

Pripis

Gornji strokovni prispevek je pripravila mag. Barbka Gosar Hirci, vodja Oddelka za štafelajno slikarstvo na Restavratorskem centru ZVKDS v Ljubljani in vrhunska strokovnjakinja za restavriranje slik na platnu.

Pred petimi leti je z veliko naklonjenostjo sprejela mojo pobudo za rešitev skoraj uničenih slik iz cerkve na Hotavljah. Ker župnija kot lastnik ni imela sredstev, je stroške restavriranja kril RC ZVKDS.

Objava prispevka naj bo promocija dela restavratorjev, ki je velikokrat očem javnosti skrito, hkrati pa priznanje avtorici za njen trud in zahvala Restavratorskemu centru za opravljeno delo, ki je bilo zelo zahtevno. Opisani primer naj bo tudi spodbuda posameznikom na terenu k reševanju in ohranjanju DEL NAŠIH PREDNIKOV. Na tem področju je, glede na stanje starejše likovne dediščine po posameznih cerkvah in drugih objektih še veliko dela.

Jure Ferlan

Pasijonska knjiga Myrrhen-Gärtlein v Knjižnici Loškega muzeja Škofja Loka

Knjižnica Loškega muzeja Škofja Loka hrani sedem zbirk starejšega knjižnega gradiva. To so zbirke pisne kulturne dediščine,¹ ki vsebujejo številne antikvarne izdaje, torej knjige, ki so izšle pred letom 1800. Vse zbirke so popisane, za nekatere je izdelan računalniški katalog, ki omogoča lažje pregledovanje in iskanje gradiva. Računalniško je popisana tudi knjižnica dr. Ivana Tavčarja iz Tavčarjevega dvorca na Visokem,² ki smo jo v Loški muzej Škofja Loka dobili kmalu po 2. svetovni vojni.³ Drugo Tavčarjevo knjižnico, knjige iz Tavčarjeve hiše na Bregu 10 v Ljubljani, hrani Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU v Ljubljani.⁴

Antikvarno knjižno gradivo v Tavčarjevi knjižnici z Visokega

Tavčarjeva knjižnica z Visokega šteje več kot 600 naslovov, med njimi je nad 200 antikvarnih izdaj. Zanimalo nas je, ali so v zbirki tudi knjige iz 17. stoletja in če so, ali je bila katera od njih natisnjena v Ljubljani. Tam je namreč s podporo kranjskih deželnih stanov v letih 1678–1730 delovala tiskarna družine Mayr, katere začetnik je bil salzburški tiskar Janez Krstnik Mayr.⁵ In res smo v Tavčarjevi

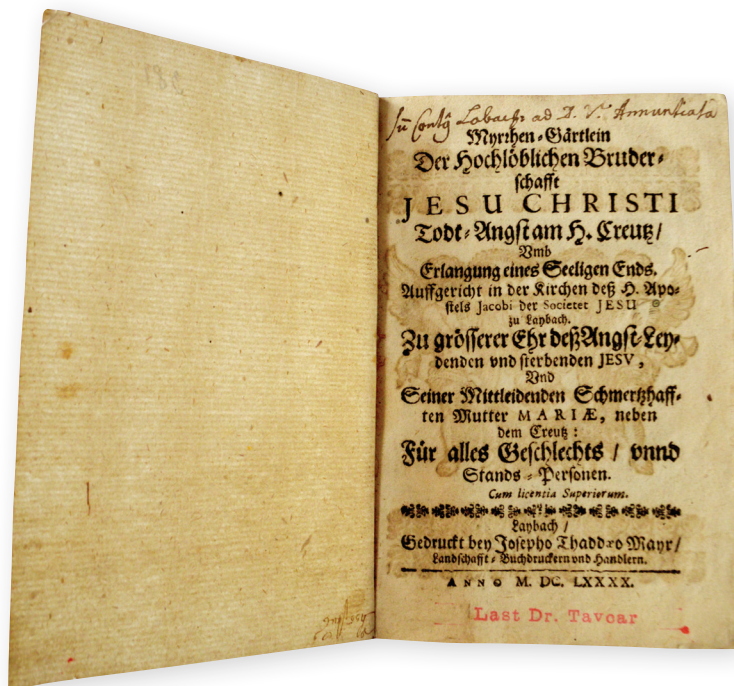
1 Kodrič Dačić, Pisna kulturna dediščina v luči aktualnih predpisov, str. 17–20.

2 Računalniški popis sta, na osnovi popisa muzejske arhivarke Doroteje Gorišek, leta 2010 pripravili Vera Hartman in Špela Polajnar, muzejski prostovoljki z Univerze za tretje življenjsko obdobje Škofja Loka.

3 Planina, Dvajset let Loškega muzeja, str. 62.

4 Za ta podatek se zahvaljujem Dušanu Komanu, bibliotekarskemu specialistu Biblioteke Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani.

5 Dular, *Živeti od knjig*, str. 91–132.

Notranja naslovnica pasijonske knjige Myrrhen-Gärtlein, z žigom Last Dr. Tavčar.
 (hrani: Loški muzej Škofja Loka)

Bakrorez na hrbtni strani naslovne strani in prva stran predgovora.
 (hrani: Loški muzej Škofja Loka)

knjižnici z Visokega našli drobno knjižico z naslovom *Myrrhen-Gärtlein der hochlöblichen Bruderschaft Jesu Christi Todt-Angst am h. Creutz vmb Erlangung eines seeligen Ends* (v nadaljevanju: *Myrrhen-Gärtlein*), ki je leta 1690 izšla v Ljubljani. Njen naslov v slovenskem prevodu pomeni *Vrtiček mire milostne bratovščine umirajočega Kristusa*. Natisnili so jo v Mayrjevi ljubljanski tiskarni, ki jo je takrat vodil Jožef Tadej Mayr, sin Janeza Krstnika.

Knjiga *Myrrhen-Gärtlein* kot kulturno-zgodovinski vir

Zaradi svoje redkosti in starosti je knjiga dragocen dokument tiskarske in izdajateljske dejavnosti druge polovice 17. stol. na Slovenskem. Še bolj pa je pomembna zaradi svoje vsebine. V njej so namreč duhovna besedila jezuitske Bratovščine umirajočega Kristusa,⁶ ki je med svojimi člani spodbujala pasijonsko pobožnost. Poleg tega je za nas pomembna tudi zato, ker njen avtor prihaja s škofjeloškega območja. Zaradi vseh teh atributov je knjiga prvovrsten kulturno-zgodovinski vir in si zasluži podrobnejšo predstavitev.

Myrrhen-Gärtlein je pasijonska knjiga⁷ in zato zanimiva za Škofjo Loko, ki se ponaša z vpisom *Škofjeloškega pasijona* na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine. Je pokončnega formata, velikosti 16 x 10,5 cm, ima 200 strani ločene paginacije (4, 176,[2] str.) in 5 ovojnih listov, je ilustrirana – en večji in več manjših bakrorezov.

Edini večji bakrorez se nahaja na hrbti stani notranje naslovne strani. Predstavlja dva angela, ki vsak s svoje strani držita grb dežele Kranjske. Knjiga je v nemščini – gotici, posamezne strani se končujejo s kustosi.⁸ Predgovor na štirih straneh je posvečen deželnemu glavarju.

Myrrhen-Gärtlein je izdala in založila Bratovščina umirajočega Kristusa

Knjiga osvetljuje izdajateljsko dejavnost Bratovščine umirajočega Kristusa, ki je bila v Ljubljani ustanovljena leta 1660.⁹ To je bila jezuitska bratovščina, ki je vključevala ljudi vseh stanov, ne samo plemstvo, tako na Kranjskem kot v sosednjih deželah. V letu ustanovitve je štela 2 000 članov, v času izida naše knjige, ki je bil tudi čas največjega razcveta bratovščine, pa kar 80 000 članov. Kot pove že njen naslov *Myrrhen-Gärtlein – Vrtiček mire* – mira se povezuje z maziljenjem – je namenjena pasijonski pobožnosti, to je molitvi in premišljevanju Kristusovega trpljenja in smrti. Je torej nekakšen priročnik s priporočili, katere molitve oziro-

6 Ogrin, Bratovščinske iskre, str. 55.

7 Ogrin, Bratovščinske iskre, str. 71.

8 Kustos ali kustoda je začetna beseda ali zlog, ki se nahaja na dnu vsake strani, s to besedo ali zlogom se začenja naslednja stran.

9 Ogrin, Bratovščinske iskre, str. 71.

ma pobožnosti naj člani bratovščine opravijo v enem dnevu, tednu, mesecu, četrtnetju ali letu.¹⁰ Bratovščina je knjigo poklonila vsem svojim članom z namenom, da bi jih navajala na pravila in bi se spomnili svojih dolžnosti glede molitve ter skrbi za bližnje.¹¹

Vsebina knjige

Prvi del knjige vsebuje poglavje z litanijami za šest dni v tednu, litanijam pa sledijo odpevi in sklepne molitve, vse z namenom premišljevanja o Jezusovem trpljenju iz pasijonskega izročila in smisla njegove žrtve na križu. Drugi del vsebuje poglavje o odpustkih, tretji pa prinaša obujanje upanja na Jezusovo zasluženo in milost. V četrtem delu je pobožnost sedmerih ur dneva z molitvijo, podobno rožnemu vencu, in pobožnost za duše v vicah, kjer se obuja spomin na trpljenje Matere Božje pod križem. Za ta besedila dr. Matija Ogrin, poznavalec srednje- in novoveške književnosti na Slovenskem, pravi, da so *že sama zase mogočna priča baročne duhovne ter literarne kulture ob koncu 17. stol. v Ljubljani*.¹² Knjiga je v 18. stol. doživela prevod oziroma predelavo v slovenščino in tudi več ponatisov. V prevodu Jerneja Basarja, z naslovom *Pomuczsh Shivim, Umirejezhim, inu Mertvim*, je prvič izšla leta 1735, v Ljubljani. Nato je bila ponatisnjena še trikrat: leta 1740, 1759 in 1780.¹³

Jakob Škerl, jezuit in predstojnik Bratovščine umirajočega Kristusa in avtor naše knjige

Na Škofjo Loko se *Myrrhen-Gärtlein* navezuje tudi z avtorstvom, saj je njen avtor Jakob Škerl (okoli 1622–1672), jezuit, nabožni pisec in pridigar. Po mnenju zgodovinarja in arhivarja Maksa Miklavčiča¹⁴ je bil Škerl rojen v Stari Loki, v plemiški družini Scarlichi, ki je imela od leta 1634 v lasti starološko graščino.¹⁵ Po končani jezuitski gimnaziji v Ljubljani je leta 1639 vstopil v jezuitski red. Po zaključku študija je najprej bival v Trstu, nato v Pleterjah. Od leta 1648 je bil predavatelj na ljubljanskem jezuitskem kolegiju, kjer je dosegel naziv magister. Bil je vidni predstavnik kolegija v javnosti, katehet in spovednik, od leta 1658 pridigar v ljubljanski jezuitski cerkvi sv. Jakoba, od leta 1661 pa tudi pridigar v ljubljanski stolnici.

Škerl si je zelo prizadeval za ustanovitev jezuitske pasijonske bratovščine v Ljubljani. Ko je bila ta leta 1660, samo pet let po rimski, tudi ustanovljena, je

10 Prav tam.

11 Ogrin, Bratovščinske iskre, str. 55.

12 Ogrin, Bratovščinske iskre, str. 71.

13 Ogrin, Bratovščinske iskre, str. 70.

14 Miklavčič: Škerl Jakob, str. 631–632.

15 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 167 in 328.

postal njen prvi predstojnik.¹⁶ Na tej funkciji je za člane bratovščine najprej napisal latinski priročnik pasijonske pobožnosti *Hortulus Myrrhae*, ki je izšel leta 1670 neznano kje, v Ljubljani vsekakor ne, ker tam takrat še ni bilo tiskarne. Ta latinski priročnik se nam ni ohranil, za enkrat ga poznamo le po omembah v letopisih.¹⁷ Ohranil pa se je njegov nemški prevod oziroma predelava iz leta 1690 z naslovom *Myrrhen-Gärtlein*.

Edini znani dvojníci naše knjige *Myrrhen-Gärtlein* sta v NUK

Škerljev latinski priročnik se ni ohranil, zato je naša izdaja v nemščini pomembna tudi zaradi svoje dokumentarne vrednosti in redkosti. V vzajemni bibliografski bazi COBIB.SI sta namreč vpisana samo dva izvoda te knjige; oba hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani (COBISS ID: 85127680). Vendar se naš izvod glede knjižne opreme in ilustracij nekoliko razlikuje od teh dveh. V našem je samo en celostranski bakrorez, ki je na hrbtni strani notranje naslovne strani in predstavlja dva angela, ki držita grb dežele Kranjske. Digitaliziran izvod iz NUK¹⁸ pa vsebuje tri celostranske bakroreze. Na prvem je upodobljen angel, ki drži prt s podobo svete evharistije – kelih in hostijo – pod njo pa so razpelo, bič in knjiga, na drugem je upodobljen grb dežele Kranjske, na tretjem pa motiv, enak našemu – dva angela, ki držita grb dežele Kranjske. Prva dva sta natisnjena na posebnem, vlepljenem predlistu, tretji pa na hrbtni strani notranje naslovne strani, tako kot v naši izdaji.

Zaključek

Bratovščinska knjiga *Myrrhen-Gärtlein* iz leta 1690, ki jo hrani Loški muzej Škofja Loka, je antikvarna knjiga, ki daleč presega lokalni pomen. Zaradi svoje starosti, redkosti in pasijonske vsebine ter seveda tudi zaradi avtorja Jakoba Škerla je neprecenljivi dokument časa in prostora, v katerem je nastala. Ne le za Škofjo Loko, ampak tudi širše, saj so v 17. in 18. stoletju baročna duhovna besedila iz te knjige prebirali člani pasijonske bratovščine na Kranjskem in v sosednjih deželah, njihovo število pa je segalo v deset tisoče.

Knjiga *Myrrhen-Gärtlein* je dragocen del naše pisne kulturne dediščine, ki si zasluži, da njeno zgodbo pasijonske zbirke Loškega muzeja Škofja Loka spozna tudi širša javnost.

16 Miklavčič, Škerl Jakob, str. 631–632.

17 Ogrin, Bratovščinske iskre, str. 70.

18 Dostopen mi je bil digitalizirani izvod iz NUK, *Myrrhen-Gärtlein der hochlöblichen Bruderschaft Jesu Christi ...* (1690), na portalu Digitalne knjižnice Slovenije; URN:NBN:SI:DOC-8GOJXBVD from <http://www.dlib.si>

LITERATURA:

- Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo : 973–1803*. Škofja Loka : Muzejsko društvo Škofja Loka, 1973, 560 str.
- Dular, Anja: *Živeti od knjig : zgodovina knjigotrštva na Kranjskem do začetka 19. stoletja*. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2002, 255 str.
- Kodrič Dačić, Eva: Pisna kulturna dediščina v luči aktualnih predpisov. V: *Knjižnica : revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti* 56, številka 4, Ljubljana : Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, 2012, str. 17–45.
- Miklavčič, Maks: Škerl Jakob. V: *Slovenski biografski leksikon*, Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1971, str. 631–632.
- Ogrin, Matija: Bratovščinske iskre. V: *Acta historiae artis Slovenica* 21, 2, Ljubljana : ZRC SAZU, 2016, str. 55–88.
- Planina, France: Dvajset let Loškega muzeja. V: *Loški razgledi* 6, Škofja Loka : Muzejsko društvo Škofja Loka, 1959, str. 59–66.

Josip Grošelj in njegova skulptura *Marija* – nova pridobitev Loškega muzeja Škofja Loka

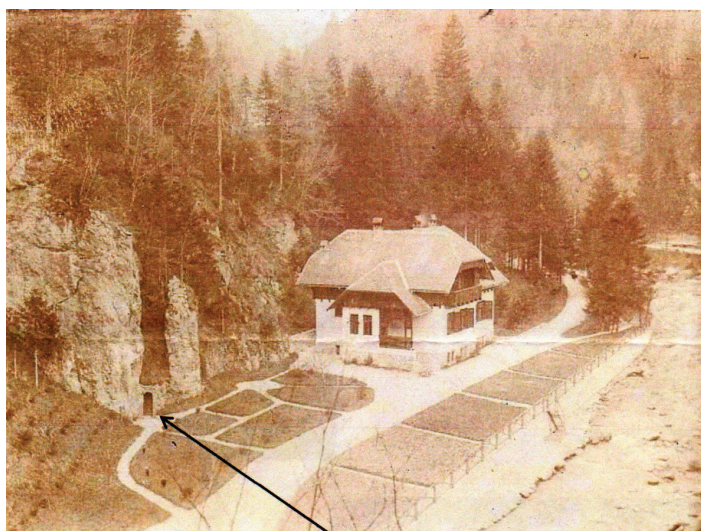
Loški muzej Škofja Loka je v letu 2018 postal bogatejši za novo pridobitev, umetniško delo, ki večplastno dopolnjuje njegovo umetnostno-zgodovinsko zbirko. Razkriva kar tri zanimive, na videz različne, a med seboj tesno prepletene zgodbe, ki so povezane tudi s Škofjo Loko in njeno širšo okolico, z njeno polpreteklo zgodovino in ljudmi. Vse tri nam odstirajo pomenljive povezave med posameznimi znanimi ali manj znanimi zgodovinskimi fragmenti, o katerih govorijo tudi zbirke Loškega muzeja Škofja Loka in zaradi česar je delo še toliko bolj vredno pozornosti.

To je skulptura *Marija*, delo **Josipa Grošlja** (1854, Selca–1941, Selca), slovenskega podobarja, rezbarja in restavratorja.

Nastanek skulpture *Marija*, ki jo je Grošelj ustvaril po naročilu Franca Heinriharja, znanega lesnega industrialca, trgovca, lastnika termoelektrarne in prvega lesnega podjetja v Škofji Loki, za njegovo ženo Marijo, spremlja nenavadna zgodba. Po pripovedovanju njune vnukinje Margarete Mlinar Heinrihar je bila Marija izjemno verna oseba. Sprva je celo želela oditi v samostan, vendar so jo kapucini prepričali, da bo več naredila za svet, če se bo poročila in bila dobra žena. Tako si je premislila in se kasneje poročila, toda še vedno je nerada šla kamorkoli, kjer ni bila v bližini kakšna cerkev. Tudi v počitniško hišo, ki sta jo z možem Francem imela v soteski reke Kokre, ne. Vse, dokler ni dal mož, posebej zanj, v bližino hiše postaviti nenavadno kapelico. V živo skalo je dal vklesati jamo in vanjo postaviti kip Marije, ki ga je, prav za to kapelico in kot darilo ženi, naročil pri kiparju Grošlju. Kapelico je dal nato blagosloviti in Marija je odtlej sotesko Kokre pogostejše obiskovala.

Družina Heinrihar. Prva vrsta levo: Franc Heinrihar (naročnik kipa), desno: Marija Heinrihar; druga vrsta, druga z desne: Francka, njuna hči, poročena z Gojmirjem Antonom Kosom.
(vir: osebni arhiv Margarete Mlinar Heinrihar)

Počitniška hiša družine Heinrihar in kapelica v živi skali, soteska reke Kokre, 1922.
(vir: osebni arhiv Margarete Mlinar Heinrihar)

Poroka Francke Heinrihar in Gojmira Antona Kosa pred kapelico v Kokri, (5. 8. 1923).

(vir: osebni arhiv Margarete Mlinar Heinrihar)

Iste leta, kot je nastal kip, se je pred kapelico zgodila še ena zanimiva zgodba, in sicer poroka Francke Heinrihar, hčere Marije in Franca, s slikarjem Gojmirjem Antonom Kosom (1896–1970). Kos je eden najvidnejših predstavnikov slovenskega zgodnjega modernizma. Slikarstvo je študiral na Umetnostni akademiji na Dunaju in bil kasneje profesor na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani. V slovensko umetnost je vpeljal načela abstraktnega modernizma in bil tudi priljubljen portretist. Tudi on je bil povezan s Škofjo Loko – od tod izhaja njegov oče, priznani slovenski zgodovinar Milko Kos. Nekaj slikarjevih del hrani tudi Loški muzej Škofja Loka in so na ogled v stalni zbirki slovenske umetnosti 20. stoletja, na hodniku prvega nadstropja.

Posebna pozornost pa velja prav avtorju skulpture kiparju Josipu Grošlju (1854–1941). Čeprav je bil v javnosti dolgo časa prezrt ustvarjalec, je v okolici Škofje Loke, Selški dolini in tudi širše po Gorenjski ustvaril številna dela, ki danes pričajo o njegovi predanosti ustvarjanju. Glede na podatke, ki jih je o njem kasneje zbral publicist Anton Sedej, je svoje prve kiparske izkušnje pridobil pri znanem podobarju Štefanu Šubicu v Poljanah pri Škofji Loki, ki je opremil mnogo cerkva po Poljanski dolini in izhaja iz znamenite slovenske umetniške rodbine Šubic (najbolj znana sta brata Janez in Jurij Šubic), katerih dela so tudi na ogled v naši zbirki umetnosti 19. in 20. stoletja. Kasneje se je izobraževal na Šoli za umetno obrt v Ljubljani. Grošelj je imel v Selcih tudi svojo podobarsko delavnico. Ustvaril je številne cerkvene oltarje in drugo nabožno plastiko. Med njimi moramo na tem mestu opozoriti na kip *Sv. Janeza Nepomuka*, ki ga hrani Loški muzej Škofja Loka in je – po novem – postavljen v bližini skulpture *Marija*. Avtor ga je izdelal za

Kapucinski most v Škofji Loki, kamor so ga postavili leta 1892. Danes na mostu stoji kopija, original pa hrani muzej.

Grošelj je med drugim restavriral tudi *Zlate dražgoške oltarje*, ki jih prav tako hrani Loški muzej Škofja Loka in so, po daljšem obdobju restavriranja grajske kapele, ponovno na ogled v njej. Tako so zdaj skupaj kar tri umetnine, ki so tako ali drugače povezane z Grošljem, ponujajo pa zaokrožen pogled v njegovo delo kot tudi v njegov čas v Škofji Loki.

Skulptura *Marija* je zasebna donacija vnukinj Franca in Marije Heinrihar, Margarete Mlinar Heinrihar in Polone Komac loškemu muzeju. Do nedavnega je bil zaradi izpostavljenosti zunanjim vplivom v kapelici, kjer je prvotno stal, v precej slabem stanju, pred prihodom v muzej pa sta ga leta 2017 vnukinji v celoti dali obnoviti restavratorju Mateju Turnšku. Turnšek je Mariji povrnil njen nekdanji sijaj in skulptura je zdaj na ogled v grajski kapeli, v neposredni bližini *Zlatih dražgoških oltarjev* in nedaleč od kipa *Sv. Nepomuka*.

Kip *Marije*, stanje pred obnovo leta 2017.
(vir: osebni arhiv Margarete Mlinar Heinrihar)

Josip Grošelj: *Marija*, beli apnenec, 148 x 45 x 37 cm, 1923.
(vir: arhiv Loški muzej Škofja Loka)

Filip Terčelj v Škofji Loki

(1917–1921)

Po kroniki Katoliškega izobraževalnega društva in Špitala

Duhovniki koprške škofije so leta 2010 dali pobudo, da se začne postopek za beatifikacijo Filipa Terčelja. Pri takšnem raziskovanju pa so včasih zanimivi tudi detajli, ki jih spodaj navajam.

Kroniko Katoliško-izobraževalnega društva v Škofji Loki je (po društvenih zapiskih leta 1932) sestavil prof. France Jesenovec (1906, Puštal – 1984, Topolšica), slavist in pedagog, poznejši član Profesorskega ceha in Muzejskega društva.¹ Dobesedno je predstavljeno Terčeljevo delo v Katoliško-izobraževalnem društvu. Terčelj je vplival na takrat mlade loške intelektualce, tudi člane poznejšega Profesorskega ceha, kamor so ga vabili tudi kot svojega člana. Ločane je popeljal v novo državo. Pri tem je pomenljivo zapisal: *»Dobili smo svobodno domovino Jugoslavijo! Bog daj, da bi bila res prava domovina vsem katolikom in še posebno Slovencem!«* Terčelja v svojih spominih v knjigi *Pot v osamosvojitve* (1996) omenja celo Niko Kavčič. Ob mojem prihodu med cerkvene

Filip Terčelj (1892–1946).
(hrani: Župnijski arhiv Škofja Loka)

1 Opomba avtorja prispevka, ki je tudi avtor vseh ostalih opomb. ZAL ŠKL/0091.

pevce v začetku 60. let prejšnjega stoletja so ob ponavljanju starih pesmi starejši pevci pripomnili: »To nas je pa naučil še gospod Lipče,«² kot so Terčelju rekli pevci. Njegov priimek so različno zapisovali: pri društvu so pisali Terčelj, pri Dobrodelnosti pa Terčel. Sestavo in pisce Špitalske kronike bo treba še podrobneje preiskati. Začetke je popisala ena od sester. Pri zavzetem delu za Boga in za bližnjega si je Terčelj v vseh režimih nabiral črne »pike«, ki so ga po vojni stale življenje.

Filip Terčelj pride [v Škofjo Loko] 14. 8. 1917

Jeseni 1917 pa se razmere za društvo obrnejo na bolje: v Loko pride mlad, energičen, temperamenten, idealen, vztrajen kaplan, organizator, kot ga do takrat in tudi do danes društvo še ni imelo: g. Terčelj Filip, katerega velikansko delo za katoliško in slovensko stvar (V Škofji Loki bomo obravnavali 4 leta, od jeseni 1917 do jeseni 1921. Danes, ko pišem to kroniko,³ 22. septembra 1932, je ta duhovnik konfiniran v Italiji radi enakega velikega dela za naš slovenski narod, ki trpi pod italijanskim fašističnim režimom. Bil sem njegov ministrant, postrežnik, pevec, igravec pri mladinskih zborih, naraščajnik, član Vrtca in majhen prijatelj v osnovni šoli. Naš gospod Filip, smo mu rekli stari in mladi. Sledeče stvari bodo v kroniki nekoliko obširnejše radi Terčeljevega širokega in globokega dela in radi velepomembnih dogodkov, ki so nastopili s koncem svetovne vojne in prva leta po njej, in ki so tesno zajele vse društvo, ki je stalo na čelu razvoja dogodkov v Loki – prav radi vodilne osebnosti v mestu – radi društvenega predsednika Terčelja Filipa. Že pod Anžičevim predsedstvom⁴ (1917) je posegel v društveno delo. Uredil je s predsednikom razdejano knjižnico in mu pomagal pri marsikaterem drugem delu.

Vso svojo zmožnost organiziranja pa je zastavil v začetku leta 1918 in zato z njim začnem tretjo dobo društvenega življenja in ne s koncem svetovne vojne.

30. maja 1917 je dr. Korošec prebral na Dunaju majsko deklaracijo, 31. julija je Pašić izdal krfsko, a nobena ni v našem društvu mogla najti odmeva, ker društvo je spalo.

Kronika KID⁵ v Škofji Loki od konca I. svetovne vojne do preosnovanja društva v Katoliško prosvetno društvo (1918–1925)

Leto 1918 – zlata doba

Dobo prvih let po vojni prav po pravici nazovem »Zlato dobo« našega društvenega življenja. V tej dobi se je udeleževal s svojimi izrednimi organizacijskimi zmožnostmi predsednik društva v teh letih g. Terčelj Filip.

2 Vzdevek Filipa Terčelja.

3 Pisec kronike France Jesenovec.

4 Tone Anžič je bil v času Terčeljevega prihoda predsednik Katoliško-izobraževalnega društva.

5 KID je kratica za Katoliško-izobraževalno društvo.

Izvoljen je bil za predsednika na Treh kraljev dan, 6. januarja 1918, v kaplaniji. Že tu je podal dve veliki, povsem novi ideji: da ustanovi društvo odsek »Dobrodelnost«, ki bo delalo prošnje za oprostjanje vojaške dolžnosti ter podpisalo reveže, in da v našem okraju popularizira idejo majske Koroščeve deklaracije. Za to veliko delo je pa potreboval društvene prostore. In toliko časa je moledoval pri nemški komandi, ki je za avstrijsko prišla v Loko, dokler ni dosegel popolnega izpraznjenja v februarju 1918.

Takoj februarja 1918 začne poslovati knjižnica, ki jo je Terčelj sam uredil, klavir in drugo opravo znesejo iz vseh hiš zopet na svoje mesto v društvo, nastavi hišnico Benedik Antonijo in:

10. marca 1918 je Terčelj že imel v dvorani prvi jugoslovanski shod v Loki.

30. maja 1918 pa je isti napravil dvojno slovesnost: proslavo obletnice majske deklaracije in 20-letnico posvečenja knezoškofa A. B. dr. Jegliča. Priredil je »Slavnostni večer« s sledečim sporedom

1. Jugoslavija, koračnica.
2. Govor.
3. Petje.
4. Očetu – prizor malih.
5. Ob vojski – Krek spisal.

K proslavi so prišli 3 iz ljubljanskega, iz vse okolice, celo iz Selc 30. Na splošno željo je ponovil prireditev 9. junija 1918.

Prav važna je seja 19. julija 1918. Na njej je predsednik Terčelj predložil spomenico o sporu Šušteršič : Korošec, se z odborom odločno postavil na Krek – Jeglič – Koroščevo stran in obračunal s Šušteršičevimi pristaši v Loki (med njimi je bil najstarejši župnik Šinkovec, ki je sedaj ostal starih nazorov in se tako odcepil od naše stvari in društva!). Dalje je na tej seji Terčelj poročal, da njega odsek »dobrodelnost« šteje preko 300 članic, torej organizacija, kot je dotlej Loka še ni imela. Odsek se je na tej seji popolnoma priključil društvu. Do te seje je že izposodil iz knjižnice 2300 knjig! Na isti seji je sporočil odboru zopet dve novi ideji – (prejšnji je že uresničil in vodil), organizacijo fantov in ustanovitev krajevnega odbora SLS za Škofjo Loko. Tega mu prijatelj Tone Anžič ni več pomagal dovršiti, kajti jeseni 1918 je odšel v Ljubljano. Predsednik Terčelj je imel prvo besedo na dan 15. oktobra 1918, ko je nenadoma obiskal naše mesto voditelj slovenskega naroda iz Avstrije v svobodno Jugoslavijo: dr. Anton Korošec.

Vse mesto je bilo v zastavah, društvena dvorana okrašena, vse na nogah, da vidi ljubljene politika. Stanoval je pri Thalerju, kjer so mu priredili pevci podoknico. V društvu pa je bil velik shod, kjer je otvoril zborovanje predsednik Terčelj Filip in ves shod vodil. Predaval je prof. Dolenec Ivan o važnosti politike. Potem je stopil na naš oder dr. Korošec. Gromoviti živijo, vrisk, veselje, cvetje je letelo nanj. Govoril je o zločinih avstrijske vlade nad slovenskim narodom, o persekucijah in o novem jugoslovanskem kraljestvu. Nato je še govoril župan

Jože Hafner,⁶ za tem pa se je konstituiral krajevni odbor SLS. Govorila sta Terčelj in Vertovec. Zopet je uresničil Terčelj novo idejo. Kmalu nato je bil v Ljubljani shod SKSD, katerega se je naše društvo udeležilo z 22 člani in članicami.

29. oktobra 1918 je bil dan osvobojenja Slovencev naš prvi narodni praznik. V Ljubljani je bila na Kongresnem trgu velika narodna manifestacija, ki se je od nas udeležilo že nekaj, še ne formalno na novo organiziranih Orlov.

To misel (obnovitev Orla) je izvedel Terčelj takoj nato: 1. novembra 1918 je obnovil naš orlovski odsek. Pristopilo je 22 fantov, prvi predsednik je postal Oblak Jože. Fantje so sodelovali pri narodni straži, a so že 14. novembra 1918 s Sokoli vred izstopili iz nje.

17. novembra 1918 je Terčelj ustanovil deški naraščaj za 3–5 razreda.

19. decembra so se vsi fantje Orli vpisali v društvo. V novembru je režiral igro »Berači« in svojo igrico »Španska bolezen Avstrije«.

Pravi zunanji narodni praznik za Loko pa je Terčelj aranžiral 15. decembra 1918.

Zopet je bilo vse mesto v slovenskih zastavah, vsa okna v zelenju in cvetju, vsa srca vesela. V zgodnji uri je Selška orlovska godba igrala budnico. Dopoldne pa se je razvrstil od našega društva v cerkev sprevod: na čelu orlovski konjeniki, nato telovadci, fantje v narodnih nošah na konjih, vsa šolska mladina, selška godba, 32 škofjeloških orlov v krojih, deputacije, društva z zastavami. vmes pa fantje in dekleta v narodnih nošah, ki so nosili slike dr. Kreka, dr. Korošca in regenta Aleksandra. Pri maši v cerkvi je pel moški zbor. Po sv. maši se je razvil obhod po mestu in na Glavnem trgu je tisoč glava množica zapela Lepa naša domovina. Je moralo biti nekaj impozantnega! Popoldne ob 3. pa je bila v naši dvorani velika slavnostna manifestacija. Govoril je župnik in pisatelj F. S. Finžgar. Vse ljudstvo je od veselja kar poskakovalo in vriskalo, piše sam Terčelj v opisu tega dne. In tu še tretji del je imela ta manifestacija: ob 7. zvečer je bila v društvu slavnostna predstava Finžgarjeve »Naša kri«, ki ji je avtor sam prisostvoval in igralce pohvalil. K igri je bil grozen naval, več kot polovica ljudi je morala oditi domov. Čisti dobiček je bil velikanski.

In vse to je organiziral naš predsednik Terčelj, ki je torej kot načelnik našega društva vodil delo osvobojenja v Škofji Loki. Naša stvar je v svobodi triumfirala, in smo navdušili Ločane in okolico za novo domovino in od nikogar drugod ni poteklo navdušenje za svobodno Jugoslavijo kot od našega KID, kjer je na seji 29. novembra 1918 zapisal predsednik Terčelj tole: »Dobili smo svobodno domovino Jugoslavijo! Bog daj, da bi bila res prava domovina vsem katolikom in še posebno Slovincem!«

Med društvenimi odborniki je predsedniku Terčelju najbolj stal ob strani in mu pomagal blagajnik Babič Franc.⁷

6 Po domače Pepe.

7 Po domače Kapar, krojač.

Tudi na znotraj se je društvo v tem letu svobode že močno razvilo: imelo je 11 sej, 165 rednih in 42 podpornih članov, že 4 delujoče odseke: dobrodelni, telovadni, knjižnični in gledališki. Orlov je bilo že 52 ob koncu leta, obrtnega naraščaja 25. Knjig je bilo izposojenih že 2516. Tako plodovito je bilo Terčeljevo delovanje že prvo leto njegovega predsedstva.

Jeseni 1918 odide iz Loke gospod župnik Šinkovec, ki je ostal starih Šušteršičevih nazorov, a ob velikanskih uspehih mladega Terčelja, ki je šel za Jegličem in Korošcem, za katerima je šla vsa mlada agilna duhovščina in vsa naša katoliška prosvetna organizacija in velikanska večina vsega slovenskega naroda, je prosil za pokoj, ki ga je užival doma v Kamniku. Tako sta prav v našem društvu in ob idejah naših trčila skupaj dva človeka, ki sta po zaslugah za naše društvo zelo blizu drug drugemu: Šinkovec ustanovnik KID, obenem s Petričem, podpiratelj društva z mnogimi darili, ustanovitelj Orla in njegov vodja vse do svetovne vojne, mecen knjižnice; Terčelj pa obnovitelj društva po vojni, organizator Dobrodelnosti, poživitelj Orla, knjižnice, teatra, Orlic ustanovitelj, obnovitelj pevskega zbora, skratka Šinkovec največji mecen društva doslej, Terčelj največji dosedanja organizator in idejni vodja društvenega življenja. Skoro enaka sta v mojih očeh, le toliko je Terčelj večji, kolikor je ideja magočnejša, idealnejša, popolnejša, višja od materije, denarja, blaginje; a to le v zaslugah za naše društvo, drugače soditi enega in drugega ni moja naloga. V društvu moramo za vedno ohraniti spomin, najsvetlejši spomin na oba.

1919 – 25-letnica društvenega delovanja (1894–1919)

Račun o svojem prvoletnem plodonostnem delovanju je ob 25-letnici podal predsednik Terčelj 6. januarja 1919 pred 133 člani našega društva. Predložil je občnemu zboru celo vrsto novosti: razširjenje odbora od 8 na 12 članov, predlog o nedeljskih predavanjih, o večjem številu časopisov, o igrah, petju itd. Poročal je o »Dobrodelnosti« in svoji preureditvi škojfeloške ubožnice v letih 1017/18. Naročil je društvu 8 listov: Domoljub, Bogoljub, Slovenec, DS, Mir, GSZ in S.

Že jeseni 1918 se mu je pridružil kaplan Ciril Milavec. 1. maja 1919 pa je Terčelj priredil izredno slovesen sprejem novemu župniku dr. Tomažu Klinarju⁸ in ga takoj vpeljal v društvo.

25. maja je peljal društvo na Šmarno goro.

Prvo nedeljo v juliju je bil v Škofji Loki Cvetlični dan, pri katerem je društvo sodelovalo. V oktobru so preslikali dvorano. Društvo pa je naraslo na 300 članov – prvič dotlej! In od 6.–8. decembra je društvo praznovalo 25-letnico obstoja. Takrat je predsednik Terčelj dejal, da je vse društvo postalo kot panj, v katerem vse mrgoli. Izredno pa je to leto poživil Terčelj Orla: vpeljal je redne sestanke ob sredah in po njih takoj seje. Terčelj je bil podpredsednik Orla. 30. julija se je že poslovil od prijatelja Milavca.

8 Kasneje je bil kanonik v Ljubljani, brat loške uršulinke matere Marije.

26. junija je Terčelj obnovil škofjeloško orlovsko okrožje; ta dan je bila prva seja, 13. julija pa že občni zbor. Okrožni predsednik je bil kot že 1914 tudi sedaj Matej Tavčar iz Selc,⁹ za njim pa – Terčelj Filip. Okrožje je že 31. avgusta 1919 priredilo svojo prvo prireditve v Selcih. To leto si je Terčelj nadel novo nalogo: kot je organiziral fante, hoče še dekleta: in že 15. avgusta 1919 je osnoval Orliški krožek. 10. septembra je priredil lep poslovilni večer bratu Kreku Luku, ki je odšel na vežbe. 24. septembra je ustanovil dekliški naraščaj – gojenke. 8. oktobra je imel žalno sejo za pokojnim dr. Lovretom Pogačnikom. Od 1.–6. novembra je že organiziral okrožni tečaj v naši dvorani.

Od 5.–8. decembra pa je s praznovanjem 25-letnice društva obenem priredil »Mladinski praznik« Orla, 5. decembra Miklavžev večer z akademijo, ki je lepo uspela in z obdarovanjem otrok in odsekovnih odbornikov. Akademija je izzvala veliko navdušenje in Terčelj jo je ponovil v nedeljo 7. decembra. 8. decembra je bila ob pol 8. sv. maša, h kateri je šla vsa orlovska družina med trobentanjem v sprevodu. Zvečer 8. 12. pa je že tretjič ponovil akademijo.

Leto 1920

Še prva polovica leta 1920 je bila vsa v znamenju praznovanja društvene 25-letnice. Na občnem zboru 6. januarja je predsednik Terčelj primerjal društvo z drevesom z mnogimi vejami, odseki. Proslave 25-letnice so bile na sv. Jožefa in 2. nedeljo po veliki noči, 18. aprila s tesnim sodelovanjem vseh odsekov: igrali so »Za pravdo in srce« (Medved). To leto je Terčelj reformiral odbor v 17 članov. Med njimi in predsednikom je bil neki spor, predsednik je celo odstopil, a na izrednem občnem zboru 1. februarja zopet sprejel predsedstvo.

V začetku maja je škof dr. Jeglič v Loki birmoval in obhajal svojo 70-letnico: vse društvo mu je 7. maja priredilo pozdravni večer s telovadnimi točkami.¹⁰ To leto so se vršila nedeljska predavanja, popravili so stranišča in tla v mali dvorani, v decembru pa ustanovili »družabni klub«.

26. septembra je umrl Finžgar Alojzij,¹¹ ustanovnik KID 1903, njegov prvi in nato še večletni tajnik.

Knjižnica je bila to leto razmetana in vsa v neredu, zakaj, ne vem. Šele proti koncu leta jo uredi gospodična Grohar Francka.

Dobrodelnost je imela 42 sej! Predstav je bilo kar 22!

Orel je imel 82 članov in živel živahno življenje. Izleta v Maribor se je udeležilo 19 orlov, 29 orlic in 2 naraščajnika (med njima jaz kot prvošolec!¹²)

18. avgusta so obiskali odsek in prisostvovali fantovskemu večeru gospodje Pirc Jože, Grdina in Remec s soprogo. 6. junija je bila v Puštalskem gradu

9 Župnik, kasneje dekan.

10 Anton Bonaventura Jeglič omenja birmo v Škofji Loki v svojem *Dnevniku*.

11 Alojzij Finžgar je bil kamnosek; njegovi sinovi so bili prof. dr. Alojz, pravnik, Lado, trgovec, Franc, kovinar in pedagog, Rudi, kovinar. Vsi športniki.

12 Franc Jesenovec, urejevalec kronike.

telovadba, 8. decembra pa je bila zopet akademija. Tudi okrožje se je razmahnilo: svoj delokrog je razširilo tudi na Poljansko in že 22. avgusta so dijaki in okrožje priredili na Trati veliko okrožno prireditev, h kateri se je iz Loke peljalo 16 voz. Predsednik okrožja je bil do 31. X. 20. Terčelj, nato Lovro Planina. Terčelj je ustanovil odsek na Trati in v Poljanah in ju priključil našemu okrožju. Društvo je štelo 305 članov! (259 rednih in 46 podpornih).

Leto 1921

Na občnem zboru 6. januarja zopet četrtič Terčelj predsednik. To leto je sestavil hišni red, prenovil električno napeljavo. Zopet izredni občni zbor 20. marca radi predsednikovega odstopa. Na prošnjo deputacije z občnega zbora je predsedstvo zopet začasno prevzel. V juniju so imeli v društvu prireditev salezijanci. To leto sta bila dva izobraževalna tečaja, 31. julija in v septembru. Poleti se je društvo udeležilo shoda na Brezjah. 12. oktobra se je od društva poslovil predsednik Terčelj in odšel v Nemčijo študirat. Za njim je prišel v Loko Urbanc Franc (oziroma že septembra 1921!)¹³ Do leta 1921 Babič Franc skoro neprestano blagajnik, naslednje leto 1922 in 1923 pa še v gospodarskem odseku, 1924 pa podpredsednik, od 1894–1924 torej odbornik. Članov je bilo 272. Knjig 1642, bravcev 104, izposojenih 1008. Iger 13, pevcev 18, orlov 77, orlic 26; orli na 16. prireditvah, imeli 54 sestankov. Brata Ramovš Tone in Grohar Ciril v Strassburgu na tekmah.

Leto 1922

Na občnem zboru 6. januarja so skrčili odbor na 8 članov plus mestni župnik in to je še danes. Predsednik postane župnik dr. Klinar Tomaž. Planina Lovro¹⁴ obnovi okrožje. Orli to leto v Brno; 15 članov. 16. julija je bila v Škofji Loki velika telovadna prireditev, a dež!! je preprečil telovadbo, le v dvorani zabava. Maja se povrne Terčelj v Loko in ostane tu nekaj mesecev. Ta orlovska prireditev 16. julija je bila 15-letnica Orla!

Terčeljeva Dobrodelnost, reforma mestne ubožnice – Špitala

Poleg verskega, kulturnega, državotvornega, političnega in družbenega dela je bil Terčeljev največji uspeh reforma srednjeveške mestne ubožnice. Za to naloge je pri KID ustanovil društveni odsek Dobrodelnost. Loka je imela od 16. stoletja naprej svoj dom za ostarele: mestno ubožnico – Špital, v lasti in upravljanju mestne občine. Oskrbovanci so uživali nočno zavetišče in spanje, hrano so si iskali pri dobrotnikih in na obeh portah – kapucinski in nunski. Terčelj je s svojim odsekom zagotovil celodnevno varstvo. Pozneje se je Dobrodelnost

13 Kaplan v Škofji Loki.

14 Brat prof. Franceta Planine.

osamosvojila iz društva, njeno delo je naprej prevzela občina, ki ga je z redovnimi sestrami vodila do okrog leta 1949, ko so zavod preselili v dom počitka v Preddvoru. Potem v Loki nismo imeli doma ostarelih vse do zgraditve sedanjega doma v Stari Loki. Začetki Dobrodelnosti so opisani v Kroniki Špitala, ki po poznejših zapisih prinaša dogajanja od začetka 16. stoletja naprej; knjiga je v Župnijskem arhivu v Škofji Loki.

Nas pa zanimajo začetki Terčeljeve reforme Špitala.

Kako je nastalo društvo Dobrodelnost

Portal mestne ubožnice, zgrajen v začetku 18. stoletja, pred obnovo. (foto: Janez Misson, fototeka Loškega muzeja Škofja Loka)

Za časa vojnega preobrata je kaplanoval v mestni fari sv. Jakoba goreč, še mlad, za vse dobro vnet duhovnik prečastiti gospod Filip Terčel, kateremu so se reveži smilili, ter začne premišlje-vati, kako bi se dalo pomagati.

Obrnil se je do deklet in mla-dih gospodinj, ter prosil in jih nav-duševal naj mu pomagajo, da bi se bednim stanje zboljšalo. Hvala Bogu, našel je odprta srca. Nekaj deklet mu je prišlo na pomoč, da so brezplačno osnažile vso zane-marjeno hišo, oprale in očistile reveže, njihov postelje, sploh vse. Zgoraj omenjeni prečastiti gospod je sam osebno sodeloval pri snaže-nju, pometanju, ribanju, itd. Ob tej priliki se je osnovalo plodono-sno društvo »Dobrodelnost«.

Ko je bilo za silo urejeno, je pa nastala misel: Kaj pa zdaj? Treba bi bilo moči, da bi se red vzdrže-val, a kje dobiti? Pa ljubi Bog je poskrbel. V Stari Loki so se naha-jale sestre iz družbe Auerspergove

grofice, tako imenovane sestre Angelja varuha, ki so oskrbovale uboge sirote ter stregle bolnikom po hišah. Ko se vrne dne 19. julija 1917 sestra Klara Sevčnikar (doma iz Štajerskega Šoštanja) od bolniške postrežbe domov, ji poda prednica s. Alfonza neko listino rekoč: »Tu imaš svoje dokumente, pa pojdi kamor hočeš.« Kako presenečenje! Kam se hoče tako revica podati? Ko to zve neka sotrudnica

društva »Dobrodelnost« pelje s. Klaro k prečastitemu gospodu Filipu Terčel, kateri nji izroči težko in trudapolno dolžnost oskrbo revežev t. j. sodelovanje društvom »Dobrodelnost«.

Ker je pa družba grofice Auersperg razpadla, pridružile so se sestri Klari še dve drugi, in sicer: s. Elizabeta Novak, rojena Sv. Bolfang v Slovenskih goricah, in s. Karmela Križnar, rojena v Stražišču pri Kranju.

Med tem časom je bil nastavljen za župnika v mestni fari prečastiti gospod dr. Tomaž Klinar, kateri je prav z veliko navdušenostjo deloval za društvo. Omenjeno društvo »Dobrodelnost« je prevzelo dolžnost preskrbeti reveže s hrano, a pomagale bi sestre s tem, da bi nabirale živila po občini, domači in sosednih.

Z vso vnemo so se sestre poprijele težavnega dela ter so začele prositi živil pri dobrih župljanih, kateri so tudi velikodušno prispevali. Delovale so torej 3 uboge sestre same sebi pripuščene 5 let v prid in korist ubogim revežem in društvu Dobrodelnost, a mučila jih je ena misel: »Kaj bo v prihodnosti, ko se postaramo, kdo nas bo preskrbel?« Temu je prišla občina na pomoč, češ: Občina vas bo preskrbela. Pa uboge sestre so hrepenele višje. Po odloku sv. Stolice bi bile morale redovno obleko odložiti, ker niso pripadale nobeni urejeni kongregaciji, ali pa se priklopiti kakemu drugemu redu.

Zatekle so se k ljubljanskemu škofu in vprašale za svet. A ta jim svetuje, naj se priklopijo k šolskim sestram III. reda sv. Frančiška v Mariboru. Zaprošile so vrhovno predstojništvo šolskih sester v Mariboru, da bi se njim smele priklopiti, kar so po daljših in vztrajnih prošnjah dosegle s pripombo, da se morajo podvreči novicijatu. Pogoj so z vso srčnostjo sprejele.¹⁵

Notranje pročelje mestne ubožnice, po obnovi.
(hrani: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki)

15 Besedilo špitalske kronike, ki jo je pisalo več rok v različnih obdobjih, v prispevku ni lektorirano, zapis je takšen kot je v originalu. Ohranjena sta tako jezik in slog urejevalca Kronike prof. Franca Jesenovca.

Arhivsko gradivo o Franji Tavčar, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki

Poročna fotografija Franje in Ivana Tavčarja
(maj 1887). (hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

Občina Gorenja vas - Poljane in Zavod Poljanska dolina sta 14. septembra 2018 na Visokem pripravila kulturni večer, posvečen Franji Tavčar, veliki narodni dami, častni občanki mesta Ljubljana, dobrotnici in eni najvplivnejših žensk s konca 19. in začetka 20. stoletja. S Poljansko dolino je bila tesno povezana od maja 1887 dalje, ko se je pri rosnih 19 letih poročila z dr. Ivanom Tavčarjem, poljanskih rojakom, pisateljem, odvetnikom in politikom. Od leta 1893, ko sta kupila dvorec na Visokem, je redno zahajala sem in se trajno zapisala v zgodovinski spomin tukajšnjih prebivalcev. O njenem življenju in delu je v *Loških razgledih* 58/2011 v članku *Od Špickramarjeve Francke do častne dvorne dame in visoške gospe : Franja Tavčar (1868–1938)* obširno pisala etnologinja Mojca Ferle in pri tem objavila nekaj fotografij iz bogate arhivske zapuščine zakoncev Tavčar, ki jo hrani škofjeloška enota Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Predstavitvi te dokumentacije je bil namenjen tudi del kulturnega večera na Visokem.

Arhivsko gradivo Ivana in Franje Tavčar je shranjeno v različnih kulturnih inštitucijah. **Narodna in univerzitetna knjižnica** v Ljubljani v Rokopisni zbirki hrani nekaj osebnih dokumentov, pisem, fotografij in izvirnih rokopisov,¹ preostalo gradivo hranita Zgodovinski arhiv Ljubljana in **Arhiv Republike Slovenije**. Slednji hrani dve arhivski škatli dokumentov, ki mu jih je leta 1983 izročila SAZU, in vsebujeta dokumentacijo o Tavčarjevem poklicnem (odvetniškem) delovanju, družinah Lukman in Jelovšek ter nekaj osebnih dokumentov. Fond nosi oznako SI_AS_1192.² Glavnino ohranjenega (neliterarnega) arhivskega gradiva pa hrani **Zgodovinski arhiv Ljubljana** v enotah v Škofji Loki in Ljubljani. Ljubljanska enota v fondu SI_ZAL_LJU/0331³ hrani škatlo arhivskega gradiva, ki ga ji je leta 1982 izročil Mestni muzej Ljubljana. Leto prej so ga našli na podstrešju med hišo na Bregu, kjer so nekoč stanovali Tavčarjevi, in Blasnikovo tiskarno. Zanimivejši del tega gradiva so nedvomno razna pisma (1861–1923), poleg njih pa še dokumenti nekaterih tedanjih ljubljanskih društev (1899–1922), razne pravdne, finančne in zavarovalniške zadeve, star molitvenik (~ 1860), fragmenti literarnih publikacij (1891–1900) in katalog za avto fiat (1922).

Precej več gradiva hrani **Enota v Škofji Loki**; fond nosi oznako SI_ZAL_ŠKL/0278 in obsega 1 tekoči meter arhivskega gradiva (7 arhivskih škatel, 1 knjiga, 37 ovojev). Najstarejši dokumenti segajo še v čas okoli leta 1800, saj so se v Tavčarjevi zapuščini ohranili tudi nekateri starejši dokumenti dvorca Visoko; najmlajši so iz leta 1951 in so vezani na *Visoško kroniko* in praznovanje Tavčarjeve 100-letnice rojstva.

Po kakšni poti je gradivo prišlo v arhiv, nam razkrivajo uradne evidence iz 40. in 50. let preteklega stoletja. Glavnino gradiva so do februarja 1946 hranili Tavčarjevi sinovi in ga – skupaj z gradivom visoških Kalanov – izročili Loškemu muzeju, ki je do leta 1967 poleg muzejske izvajal tudi arhivsko službo. Naslednja dva prevzema sta bila opravljena leta 1957. Takrat je bilo prevzeto gradivo Odbora za pripravo praznovanj ob 100-letnici rojstva Ivana Tavčarja (izročil ga je pripravljalni odbor) in gradiva o uprizoritvi *Visoške kronike* v letu 1951 (izročilo Kulturno društvo Tone Šifrer iz Škofje Loke). Leta 1967 je Loški muzej Škofja Loka večino prevzetega gradiva izročil Zgodovinskemu (takrat Mestnemu) arhivu Ljubljana, nekaj pa obdržal za svojo stalno zbirko o Tavčarju in se še vedno nahaja pri njih. Leta 1972 je arhiv prevzel še 30 kosov preslikav raznih fotografij, razglednic in odlomkov Tavčarjevih del, ki jih je izročil dr. Branko Berčič. Preslikave so nastale kot slikovno gradivo za njegovo knjigo *Mladost Ivana Tavčarja*, ki je izšla leta 1971.

Arhivski fond zakoncev Tavčar je bil prvič strokovno urejen in popisane že pred letom 1960, delo je takrat opravila arhivarka Doroteja Gorišek. Ker se ta evidenca ni skladala z dejanskim stanjem v arhiv prevzetega gradiva, smo celoten

1 NUK, Rokopisna zbirka, Ivan Tavčar, Ms 910, Ms 1002, Ms 1041 in Ms 1068.

2 SI_AS_1192, Ivan Tavčar, Ljubljana, 1839–1942, 2 š, 0,2 tm.

3 SI_ZAL_LJU/0331, Ivan in Franja Tavčar, Ljubljana, ~ 1860–1923, 1 š, 0,1 tm.

Častna diploma, ki jo je ljubljanska Zveza gospodinj leta 1935 izročila Franji Tavčar in jo imenovala za svojo častno članico. (hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

fond leta 2007 preuredili in na novo popisali. Popis je vsebinsko razdeljen na dva dela: v prvem je popisano gradivo, ki se navezuje na dr. Ivana Tavčarja, v drugem na njegovo ženo Franjo. Arhivsko gradivo je v slovenskem, nemškem in srbohrvaškem jeziku, zapisi so v latinici, gotici in cirilici. Vsi podatki o fondu in njegovi vsebini so v papirni obliki dostopni v naši enoti, v digitalni pa na portalu SIRAnet <http://www.siranet.si/detail.aspx?id=335526>. Pot do te evidence vodi tudi prek spletne strani Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Ker gradivo vsebuje veliko zanimivih fotografij in zelo lepih častnih diplom, zaradi česar je precej v uporabi in posledično bolj izpostavljeno poškodbam in obrabi, smo del fonda že pred leti digitalizirali.

Arhivskega gradiva Franje Tavčar je v fondu količinsko precej manj, kot je gradiva njenega moža, ni pa zato nič manj zanimivo. Prevladujejo fotografije in častne diplome, nekaj je tudi pisemske korespondence, čestitk ob praznovanju 50. in 60. letnice ter nekaj dokumentov o njenem sodelovanju pri pripravi razstave čipk v Plznu (1903). Gospodarsko plat Franje Tavčar do neke mere razkrivata evidenčni knjižici izdatkov, ki jih je skrbno beležila, ohranjeni sta za čas med letoma 1919 in 1938.

Častne diplome: po stari evidenci je bilo častnih diplom Franje Tavčar 11, naša enota jih hrani 9. Predvidevam, da sta dve, ki sta ju slikovno opremila Maksim Gaspari in Avgusta Šantel, ostali v Loškem muzeju Škofja Loka. Najstarejša med njimi je red sv. Save, ki ga je Franja Tavčar leta 1911 podelil srbski kralj Peter

I. in bi ga morala ob začetku 1. svetovne vojne na zahtevo avstro-ogrskih oblasti vrniti, kar pa je odločno zavrnila. Najmlajša častna diploma je iz leta 1938, v katerem je Franja praznovala 70-letnico nadvse plodovitega življenja, a se še istega leta poslovila. Ostale diplome je, predvsem ob raznih okroglih življenjskih obletnicah, prejela od raznih društev in zvez, npr. Zveze kulturnih društev iz Ljubljane, tamkajšnjega Sokola, ljubljanskih narodnih društev, Kola srbskih sester, Zveze gospodinj in drugih. Njej verjetno najdražja pa je bila diploma, ki ji jo je leta 1933 izročil jugoslovanski kralj Aleksander, krasi jo posušena, čudovito ohranjena vrtnica.

Poleg častnih diplom so zelo zanimiv vir **čestitke ob Franjini 60-letnici**, ki jo je praznovala februarja 1928. Ob tej priložnosti so se voditeljici slovenskega ženstva poklonila številna kulturna, izobraževalna, humanitarna in stanovska društva, združenja in posamezniki iz vse Slovenije ter tudi od drugod. 57 čestitk je vezanih v posebno knjigo, ki pa žal ni ohranjena v celoti, saj se vidi, da so bile posamezne čestitke kasneje iz nje iztrgane. Franja Tavčar je resnično veljala za narodno mater, ki je znala prisluhniti ljudem v stiski in jim pomagati. Pa ne le študentom, Cankarju, Murnu in Ketteju, ampak tudi drugim preprostim in obubožanim meščanom, ki so potrkali na njena vrata in jo prosili za pomoč.

Korespondenca Franje Tavčar datira v obdobje 1915–1938 in obsega deset kosov različne dokumentacije: telegram, pisma, vabila, prošnje za pomoč oziroma posredovanje. Med naštetimi je posebej pomemben telegram jugoslovanske kraljice Marije, ki ga je Franji Tavčar poslala leta 1928, ob praznovanju njene 60-letnice, in v njem posebej poudarila njeno dolgoletno in uspešno delo za narod na humanitarnem in prosvetnem področju. Sledi zelo prisrčno pismo sedmošolca Martina Miklavčiča iz Osnovne šole Blanca (pri Sevnici), v katerem se ji zahvaljuje za pozornost, ki jo je izkazala njihovim materam – preprostim kmečkim gospodinjam – ob obisku vasi. Prav tako čustveno močno je pismo oslepelega vojnega invalida Franca Sostra, ki se ji je po veliki noči 1918 oglasil iz sanatorija v Gradcu in se ji v imenu vseh oslepelih vojakov zahvalil za poslane pirhe in klobase ter njeno delovanje pri damskem odboru v Ljubljani.

Vrtnica je bila poseben poklon dvorni dami Franji Tavčar, ki jo je beograjski dvor zelo cenil in spoštoval. (hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

Franja Tavčar z vnukoma Iro in Jorgom Tavčarjem.
Fotografija je nastala na Visokem okoli leta 1937.
(hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

Takole pravi: *»Ljubi Bog nam je pripustil odvzeti luč naših oči, dal pa nam je veliko skrbnih ljudi, ki neumorno delujejo za nas ter nam s tem pomagajo, kar je mogoče.«*⁴ Na velik vpliv Franje Tavčarjeve mdr. nakazuje tudi pismo prijateljice Mimi, ki jo prosi, *»... naj zastavi ves svoj vpliv, da bi se pri imenovanju novega bana [Dravske banovine] spomnili v Beogradu na dr. Ravnikarja, ki je bil vedno ... čistih rok, nesebičen, pošten, fin in inteligenčen, a ga vsi odrivajo in intrigirajo proti njemu, ker se njegove poštenosti boje.«*⁵

Med arhivskim gradivom Franje Tavčar je tudi nekaj **računske dokumentacije**, ki je na prvi pogled sicer manj zanimiva, ponuja pa bogat nabor zelo uporabnih podatkov, če jo natančneje analiziramo. Gre predvsem za račune za razna obrtniška dela, opravljena na Visokem, kot npr. za gradnjo svinjakov in greznice, popravilo vozov, sadne preše, poljskega orodja, zidanje stebrov, montažo okenske mreže ipd. Franja je natančno vodila tudi evidenco prihodkov in izdatkov.

Iz nje izvemo, koliko jo je stala vožnja iz Ljubljane na Visoko, koliko so znašali mesečni izdatki za »specarijo«, kolikšno šolsko doklado je plačevala poljanski občini, koliko je iztržila od prodaje živine in oddajanja nepremičnin, koliko je plačevala dninaricam ter hišnim poslom itd.

Nedvomno najbolj zanimivo pa je **fotografsko gradivo**, ki obsega Franjine fotografije, od ranega otroštva do zrelih let. Najstarejša je iz leta 1870, ko je bila stara komaj dve leti, na nekoliko mlajših pa jo že vidimo v dekliških letih in nato kot simpatično gospodično v družbi prijateljice in dveh deklic. Iz 90. let 19. stoletja, ko je že aktivno sodelovala v ljubljanskem društvenem – predvsem kulturnem – življenju, so se ohranile fotografije Franje v uniformi in s praporom ter v gledaliških vlogah ruske bojarke, nočne čuvajke, lisičke idr. Po poroki in nakupu

4 SI_ZAL_ŠKL/0278, Ivan in Franja Tavčar, t. e. 3, a. e. 13.

5 SI_ZAL_ŠKL/0278, Ivan in Franja Tavčar, t. e. 3, a. e. 13.

Franja Tavčar s kraljico Marijo ob njenem obisku v Ljubljani.

(hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

dvorca na Visokem se ji na fotografijah pridružijo mož Ivan, otroci Ante, Igor, Fran, Pipa in Ivan ml., številni prijatelji ter v starosti vnuka Iro in Jorg. Na motivih prepoznamo dvorec Visoko, okoliške kraje in reko Soro. Tu je okoli leta 1895 nastala čudovita fotografija, ki jo kaže med vožnjo s čolnom Blegoš in jo je najverjetneje posnel dr. Rado Frlan, družinski prijatelj in poljanski rojak, stomatolog. Z Visokega so tudi fotografije Franje in prijateljev med preživljanjem prostega časa v bližnjem gozdu, na pikniku, praznovanju njene 50-, 60- in 70-letnice idr. Za etnologe so zanimivi posnetki poljskih opravil, noše in stavbne arhitekture.

Med fotografskim gradivom je tudi precej fotografij iz ljubljanskega društvenega življenja, kjer je bila aktivno udeležena, saj je bila soustanoviteljica in dolgoletna predsednica Splošnega ženskega društva, nekaj časa tudi Kola jugoslovanskih sester, pri drugih društvih pa (častna) članica. Za zgodovino imajo še dodatno velik pomen fotografije Franje Tavčar v vlogi dvorne dame jugoslovanske kraljice Marije Karadorđević. Vsakič, ko je kraljevski par uradno obiskal Slovenijo, ju je pričakala, pozdravila in z njima preživela nekaj časa. Fotografije jo prikazujejo ob Aleksandrovem obisku leta 1920, kraljičinem obisku ljubljanskega velesejma leta 1932, po vsej verjetnosti pa jo je sprejela tudi leta 1936, ko je kraljica Marija med obiskom v Sloveniji obiskala tudi Škofjo Loko, si ogledala obrtno-industrijsko razstavo in se podpisala v knjigo obiskovalcev. Tudi to hrani škofjeloška enota Zgodovinskega arhiva Ljubljana.

Klekljanje čipk v Sloveniji na Unescovem Reprezentativnem seznamu nesnovne kulturne dediščine

Ob izteku evropskega leta kulturne dediščine (2018) je slovenska kulturna dediščina doživela novo priznanje na globalni ravni. *Škofjeloškemu pasijonu* (vpisan 2016) in *Obhodom kurentov* (vpisani 2017) sta se na prestižnem Unescovem seznamu nesnovne kulturne dediščine pridružili še dve enoti nesnovne kulturne dediščine iz Slovenije – *Suhozidna gradnja* in *Klekljanje čipk v Sloveniji*. Veščine suhozidne gradnje so bile večnacionalna nominacija osmih evropskih držav. Povezali so se Ciper, Francija, Grčija, Hrvaška, Italija, Slovenija, Španija in Švica, ki ohranjajo znanja, veščine in tehnike zlaganja kamnitih zidov brez dodatnega veziva. Z vpisom *Klekljanja čipk v Sloveniji* pa je bil uspešno zaključen večletni proces, od vpisa v slovenski register do vpisa na Unescov seznam.

Leta 2003 je Unesco sprejel Konvencijo o varovanju nesnovne kulturne dediščine. Slovenija jo je ratificirala leta 2008 in od takrat nastaja tudi Register nesnovne kulturne dediščine, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije;¹ do 22. 2. 2019 je bilo vanj vpisanih 68 enot in 192 nosilcev nesnovne kulturne dediščine.²

Leta 2013 je bilo v omenjeni register vpisano *Klekljanje idrijske čipke*, leta 2015 je sledil vpis *Klekljanje slovenske čipke*.³ Izbrane enote na predlog Koordinatorja varstva nesnovne kulturne dediščine Vlada Republike Slovenije lahko razglasi za nesnovno dediščino državnega pomena. Klekljanje čipk je najbolj razširjena umetnostna obrt v Sloveniji. Zaradi razširjenosti in z namenom, da

1 Štukl, *Škofjeloški pasijon* od slovenskega registra do UNESCO, str. 205–206.

2 <http://www.nesnovnadediscina.si/sl/register>.

3 Šifrer Bulovec, »Klekljanje slovenske čipke«. Tradicionalna umetnostna obrt, ki je doma tudi na Loškem, str. 75–89.

se še povečajo prepoznavnost, javna dostopnost in spodbudi ohranjanje in nadaljnji razvoj, je bilo leta 2016 za nesnovno dediščino državnega pomena razglašeno tudi *Klekljanje čipk v Sloveniji*. S tem je bila dana možnost, da se *Klekljanje čipk v Sloveniji* nominira za vpis na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva.

Delovna skupina ekspertinj pripravi nominacijski dosje

Priprava tega dosjeja je stekla jeseni 2016, po uspešno zaključenem svetovnem čipkarskem kongresu v Ljubljani.⁴ V delovni skupini smo sodelovale strokovnjakinje Muzeja in galerij mesta Ljubljane – Mestnega muzeja Ljubljana, Mestnega muzeja Idrija, Loškega muzeja Škofja Loka, Mednarodne organizacije za klekljano in šivano čipko OIDFA, Direktorata za kulturno dediščino Ministrstva za kulturo, Slovenskega etnografskega muzeja kot Koordinatorja varstva nesnovne kulturne dediščine, in sicer ob velikem odzivu nosilcev iz vse Slovenije – klekljarskih društev, sekcij, skupin in učencev čipkarskih šol. Dobro smo sodelovale in nominaciji priložile številna pisma podpore, od uglednih ustanov, lokalnih skupnosti do posameznih klekljaric iz vse Slovenije. V času zbiranja podpor, ki so morale biti priložene dosjeju, so bile tudi tri javne predstavitve o aktivnostih delovne skupine za nosilce klekljanja: v Idriji, Škofji Loki in Šentjanžu na Koroškem. Dosje je bil na sedež Unesca v Parizu oddan konec marca 2017.

Meseci, ko se je Unescova ocenjevalna komisija podrobno seznanjala s pripelimi nominacijami, so se počasi odvijali vse do začetka oktobra, ko je bil na spletni strani Unesco ICH objavljen obsežen dokument s priporočili ocenjevalnega telesa. *Klekljanje čipk v Sloveniji* je bilo obravnavano pod št. 32, komisija je presodila, da nominacija ustreza vsem kriterijem in priporočila, da se enota vpiše na reprezentativni seznam. Kmalu je prišlo tudi uradno vabilo, da se udeležimo zaključnega zasedanja medvladnega odbora.

Priloga k nominaciji so bile tudi risbe na temo klekljanja, ki so jih ustvarjali učenci razredne stopnje na OŠ Cvetko Golar. Avtorica zapisa in risbe: Maca Camlek, mentorica učiteljica Eda Berginc.

(foto: Mojca Ferle)

4 Ferle, Spogledovanje slovenske klekljarske dediščine s svetom, str. 91–106.

Priprave na odhod

Izbira kraja zasedanja Unescovega medvladnega odbora, ki potrdi končno odločitev, ni naključna. Odločajo se za območja, kjer z dogodkom želijo še povečati zanimanje in zavedanje o varovanju nesnovne kulturne dediščine. Zasedanje je potekalo od ponedeljka, 26. novembra, do nedelje, 1. decembra 2018 v Port Louisu na Mavriciju. Zaradi kratkega roka od povabila do zaključnega zasedanja smo vsi zainteresirani morali hitro ukrepati. Sestavili smo uradno slovensko delegacijo, kupili letalske karte in rezervirali nastanitev, slednje si je moral vsak urediti sam. Višek turistične sezone na Mavriciju in izjemna zasedenost hotelov v času zasedanja sta nam povzročala še dodaten stres in lahko smo samo upali, da bo vse v redu, ko pridemo tja.

Potreben je bil tudi razmislek, kako čim boljše predstaviti klekljanje. Ker je bila pot na Mavricij dolga, teža kovčkov pa seveda omejena, klekljanje v živo ni bilo mogoče. A loško območje je bilo na dogodku kljub temu dobro zastopano. Bluzo, ki sem jo nosila na dan slovesnega dogodka, sem imela namreč okrašeno s klekljano slovensko čipko, ki je nastala po vzorcu iz Železnikov, sklekljala jo je članica Deteljic iz Gorenje vasi; s seboj sem imela tudi klekljano slovensko zastavico, izdelek Cvetk iz Žirov.

Na zasedanje je odšla sedemčlanska delegacija, dve sva bili zastopnici klekljanja čipk, trije so spremljali suhozidno gradnjo. Vodja delegacije je bila Špela Spanžel iz Direktorata za dediščino, MK, ostali člani pa Tanja Roženberger,

Uradna slovenska delegacija. Od leve proti desni: Mojca Ferle, Mirjam Gnezda Bogataj, Špela Spanžel, Boris Čok, Eda Belingar, Tanja Roženberger in Darja Kranjc.

(hrani: zasebni arhiv, Mojca Ferle)

Slovenski etnografski muzej, koordinator varovanja nesnovne kulturne dediščine, Mirjam Gnezda Bogataj, Mestni muzej Idrija, in Mojca Ferle, MGML, Mestni muzej Ljubljana. Zastopniki Slovenije pri večnacionalni nominaciji večšine suhozidne gradnje so bili Boris Čok, odličen poznavalec dediščine Krasa, Eda Belingar, ZVKD Nova Gorica, in Darja Kranjc, Park Škocjanske jame. Vodja delegacije je odpotovala že dan prej, ostali smo se na pot odpravili v ponedeljek, 26. novembra. Po nočnem letu in več kot 16-urnem potovanju (čez Egipt, Afriški rog in Indijski ocean) so nam oblaki zakrivali pogled na turkizno modro morje in naš končni cilj, ko smo se spuščali na edino letališče na otoku.

Mavricij in 13. Zasedanje Unescovega medvladnega odbora za varovanje nesnovne kulturne dediščine

Otok Mavricij, velik za tretjino Slovenije, leži na južni polobli, v jugozahodnem delu Indijskega oceana, 900 km od Madagaskarja. Skupaj z njim in manjšima otokoma, Reunion in Rodrigues, je vulkanskega izvora in naravnogeografsko sodi k afriškemu kontinentu. Leži v tropskem podnebnem pasu, s pomladnimi temperaturami okoli 29° C, zaradi visoke zračne vlage (okoli 80 %) pa imaš občutek, da je na prostem 32° C. Država Republika Mavricij je leta 2018 praznovala 50-letnico neodvisnosti. Več kot polovica prebivalstva (68 %) je indijskega porekla (hindujci, muslimani, kristjani). Večino danes predstavljajo kreoli (mešana rasa), njihov jezik je kreolščina (mešanica francoščine, angleščine, portugalščine). Državi glavni del dohodkov prinašata turizem in pridelava sladkornega trsa.

Zasedanje je potekalo v glavnem mestu Port Louis, ki leži na severozahodnem delu otoka. Kongresni center Swami Vivekananda, ime nosi po hindujskem guruju, učenjaku in družbenem reformatorju, leži daleč na njegovem obrobju. Celodnevne razprave in njihovo spremljanje nam niso dopuščale podrobnejšega raziskovanja otoka. Priložnost za opazovanje okolice je bila le med 45-minutno vožnjo od hotela do kongresnega centra, ko so me navduševali cvetoči grmi plumerij in ognjena drevesa ter košata drevesa ličija, ki so se šibila pod težo pravkar zrelih sadežev.

Zasedanja se je udeležilo okoli 800 udeležencev iz več kot 120 držav vsega sveta. Srečanju je predsedoval Prithvirajsing Roopun, minister za kulturo Republike Mavricij. Unescov medvladni odbor sestavlja 24 delegatov članic podpisnic konvencije, ki so na generalni skupščini voljeni vsaka štiri leta. Obravnaval je 40 predlogov nominacij, ki so že prestali presojo ocenjevalnega telesa. Obravnave so potekale po abecednem redu držav, pri nekaterih predlogih so bile potrebne dopolnitve in dodatna pojasnila; ugovori in nato dodatno pojasnjevanje so bili včasih prav mučni. Težko smo čakali, da pride na vrsto tudi naša nominacija, občasno sta nas obšla dvom in strah, da se najde kakšna malenkost, zaradi katere bi se lahko kaj zataknilo. A hkrati nas je opogumljalo veselje držav, ki so že dosegle vpis. Spremljali smo delegacijo z Jamajke, ki se je veselila svojega prvega vpisa:

Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage

The Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage
has inscribed

Bobbin lacemaking in Slovenia

on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity
upon the proposal of Slovenia

*Inscription on this List contributes to ensuring better visibility of intangible cultural heritage
and awareness of its significance, and to encouraging dialogue that respects cultural diversity*

Date of inscription

29 November 2018

Director-General of UNESCO

Nekaj dni po vrnitvi je prispela digitalna listina o vpisu *Klekljanja čipk v Sloveniji* na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva, s podpisom Audrey Azouley, generalne direktorice Unesca.

rêgi glasbe. Ob vsesplošnem navdušenju iz dvorane so razvili zastavo s podobo Boba Marleya in ob njegovi glasbi smo na povabilo zapeli in zaplesali, tako da so zasedanje izjemoma za kratek čas celo prekinili.

V odmoru za kosilo so domačini predstavili tudi del svojega glasbeno-plesnega izročila, to je sega ples, ki je prav tako na reprezentativnem seznamu.

V četrtek popoldne, 29. novembra, je prišel tudi naš trenutek. Na velikih ekranih so se pojavili ime naše enote kulturne dediščine in pet kriterijev, ki jih je komisija predhodno že pozitivno ocenila. Na predlog ni bilo ugovorov in predsedujoči je z udarom kladivca potrdil vpis.⁵ Po slovesni potrditvi vpisa in zahvali vodje slovenske delegacije se je odvrtil dvominutni promocijski filmček, ki smo ga pripravili skupaj z Nejcem Jemcem, Čipke Mojca, in »vesoljni svet« je videl največji punkelj na svetu – zamorca –, Škofjo Loko ter slovenske klekljarice in klekljarje pri ustvarjanju. Zame je bilo to močno čustveno doživetje. Po sprejemanju čestitk delegatov iz drugih držav smo hiteli s sporočanjem vesele novice kolegom v domovino. Na uspeh slovenske dediščine se je s čestitkami še v istem dnevu odzval Miro Cerar, zunanji minister Republike Slovenije. Žalostil pa nas je odziv

5 <https://ich.unesco.org/en/RL/bobbin-lacemaking-in-slovenia-01378>.

nekaterih medijev v domovini, ki so zopet zavajajoče poročali o uspehu idrijske čipke.

Med 252. vpisi rokodelskih veščin na Unescovem seznamu nesnovne kulturne dediščine so vpisane štiri veščine izdelovanja čipk: izdelovanje čipk na Hrvaškem (2009), lefkara, šivana čipka s Cipra (2009), veščine izdelovanja šivane čipke iz Alencona, Francija (2010) in klekljanje čipk v Sloveniji (2018).

Za obeležitev tega pomembnega priznanja slovenskemu klekljanju na globalni ravni je Muzej in galerije mesta Ljubljane skupaj s podporo vseh ustanov, ki so sodelovale pri pripravi nominacije, Pošti Slovenije podal predlog za izdajo priložnostne poštne znamke. Žal komisija ni prepoznala veličine in pomembnosti tega uspeha.

Vpis *Klekljanja čipk v Sloveniji* na prestižni seznam pomeni zahvalo in priznanje številnim klekljaricam in njihovem ustvarjanju, ki se stoletja prenaša iz roda v rod in med seboj povezuje vse generacije, od otrok do starih staršev; umetnostna obrt se še naprej izpopolnjuje in dopolnjuje ter bogati življenjske zgodbe posameznikov, družin, sosesk, posameznih naselij in pokrajin. To je največje priznanje in čast, ki ju lahko dosežejo na globalni ravni. Lokalnim skupnostim in državi pa pomeni zavezo, da jih v teh prizadevanjih odgovorno podpirajo.

Verjamem, da pomeni veliko priznanje tudi klekljaricam in klekljarjem na Loškem, v Poljanski in Selški dolini, Žireh in Železnikih, ki so dolgo ustvarjali v senci idrijske čipke.

VIRI IN LITERATURA:

Ferle, Mojca: Spogledovanje slovenske klekljarske dediščine s svetom. V: *Loški razgledi* 63,

Škofja Loka : Muzejsko društvo, str. 91–106.

<https://ich.unesco.org/en/RL/bobbin-lacemaking-in-slovenia-01378>.

<http://www.nesnovnadediscina.si/sl/register>.

Šifrer Bulovec, Mojca: »Klekljanje slovenske čipke«. Tradicionalna umetnostna obrt, ki je doma tudi na Loškem. V: *Loški razgledi* 63, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2016, str. 75–89.

Štukl, Jože: *Škofjeloški pasijon* od slovenskega registra do UNESCO. V: *Pasijonski doneski* 12,

Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2017, str. 205–206.

Lepi volkci (družina Pisauridae)

»Ko spomladi vzcveto prve trobentice in modri jetrniki, ko polja in bregovi še niso ozeleneli, tedaj najdemo tam tudi urne, sivkaste ali rjavkaste pajke, ki se grejejo na prvem spomladanskem soncu. Tudi ti ne predejo mrež, kot jih tudi skakači ne, temveč love svoje žrtve kot volkovi – zato so dobili tudi ime pajki volkci.«¹

Tako je o volkcih zapisal dr. Anton Polenec, znani Ločan in biolog. Bil je mednarodno priznan strokovnjak za pajke, tudi na loškem območju jih je lovil in popisoval, te, mnogim ljudem nepriljubljene živali.

Meni, študentki biologije, pa so ta osmeronoga bitja izredno zanimiva. Ne le, da so v procesu evolucije izpopolnili svoj lov na žuželke kot še nobena žival do takrat, ampak so zelo pomembni za naš planet. Njihova prisotnost v ekosistemu onemogoča nekontrolirano širjenje škodljivih oziroma večine žužek v okolici naših domov. Prav tako so pomemben člen prehranjevalne verige večjih živali in tako povečujejo biotsko raznovrstnost našega planeta. Trenutno je na svetu opisanih več kot 45.000 vrst pajkov, v Sloveniji pa dobrih 750 vrst iz 42 družin.

Dokaj lahko prepoznavna družina pajkov, ki živi tudi v Sloveniji in jih je dr. Anton Polenec našel tudi na Loškem, je družina lepih volkcev (Pisauridae). V Sloveniji živijo le tri vrste predstavnikov te družine: Scopolijev lepi volkec (*Pisaura mirabilis*, rod *Pisaura*) in dve vrsti obvodnih pajkov iz rodu *Dolomedes* (*Dolomedes fimbriatus* in *Dolomedes plantarius*). *Dolomedes plantarius* je v Sloveniji umeščen na rdeči seznam kot vrsta, ki ni več ogrožena, zaradi ogroženosti vodnih habitatov pa obstaja potencialna možnost njene ponovne ogroženosti,² sicer pa je družina Pisauridae po svetu splošno razširjena in obsega 333 vrst.

Lepi volkci niso tipični pajki, kot si jih pogosto predstavljamo. Plena ne lovi pasivno, s pomočjo mrež, temveč so aktivni lovci, saj plen zasledujejo in ga sami ujamejo. Lovijo na nizkem rastlinju (*Pisaura*) in ob ali na vodni površini (*Dolomedes*). So precej veliki pajki (velikost telesa brez nog do 15 mm), z osmimi

1 Polenec, *Iz življenja pajkov*, str. 48.

2 Pravilnik o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam, priloga 26: RDEČI SEZNAM PAJKOV (Aranea).

krepkimi nogami, s katerimi se zelo hitro in spretno premikajo po rastlinju. V primerjavi z ostalimi družinami pajkov (z izjemo družin volkcev in skakačev) imajo zelo dober vid. Za evropske vrste te družine je značilno, da samice bel kokon z jajčeci držijo s helicerami (čeljustmi) in pedipalpi (obustnimi okončinami) ter ga nosijo pod sabo. Nekaj dni preden iz kokona pokukajo mladiči, samice na rastlinju spredejo mrežo, nekakšen šotor, v katerega vpletejo kokon. Nato takšno porodnišnico samice pazijo, dokler majhni pajkci ne opravijo prve levitve. Zaradi te lastnosti so v angleščini ti pajki dobili ime »nursery web spiders«, kar bi lahko prevedli kot »pajki, ki gradijo porodniške mreže«.

Najpogostejša vrsta te družine, ki jo opazimo na travnikih ali gozdnih jasah skoraj povsod v Sloveniji, je Scopolijev lepi volkec, po latinsko *Pisaura mirabilis*. Na rastlinju in tleh jih lahko opazimo od maja pa vse do pozne jeseni. Velikokrat jih lahko vidimo, kako se sončijo na travnih bilkah v značilni pozi: prva dva para nog imajo zložena skupaj in pod določenim kotom glede na telo. So barvno variabilni, a večinoma svetlorjave ali sivorjave barve. Po hrbtnem delu karapaksa (sprednjega dela) imajo po sredini temnorjavo progo, znotraj te pa še belo ali rumeno črto, ki poteka po celotnem karapaksu. Zadek je prav tako bledorumeno siv, ob straneh tudi temnorjav. Ta se proti koncu, tam, kjer se na spodnji strani nahajajo predilne bradavice, opazno zoži. Noge ima uniformno rjave.

Odrasla samica Scopolijevega lepega volkca (*Pisaura mirabilis*), ki s seboj nosi kokon, na travniku v Preddvoru. (foto: Maja Ferle)

Subadultna (neodrasla) *P. mirabilis* pri obedu, ujeta v lončku. Na sliki je dobro vidna prepoznavna rumenobela črta po sredini karapaksa, fotografirana v Virpazarju, Črna gora. (foto: Maja Ferle)

Ena izmed številnih levitev, ki jih pajek opravi v svojem življenjskem ciklu. Subadulten *P. mirabilis*, fotografiran na travniku v Zmuncu.
(foto: Maja Ferle)

Dolomedes fimbriatus, pri katerem je zelo razločno vidna proga, ki poteka po celotni dolžini telesa, fotografiran v Predosljah pri Kranju.
(foto: Maja Ferle)

Spola sta si glede obarvanosti podobna, samec je za nekaj milimetrov manjši od samice. Dr. Anton Polenec je natančno opisal paritveni proces te vrste. Samec prinese v dar samici v nit sveže zaviti plen in jo tako zamoti, medtem ko zleze pod njo in jo oplodi. Nato ji plen vzame in čez nekaj časa (15 minut) proces ponovi še enkrat, z isto samico, da bi oploditev res uspela.

V primerjavi z rodом *Dolomedes* ta vrsta ni vezana na vlažna območja. Evropska predstavnika rodu obvodnih pajkov sta vrsti *Dolomedes fimbriatus* in *Dolomedes plantarius*, oba živita tudi v Sloveniji. V tujini rod *Dolomedes* poznajo pod imenom »fishing spider«, kar lahko prevedemo kot »pajek, ki lovi ribe«. Obe vrsti živita v podobnih habitatih in ju lahko najdemo na območjih s stoječimi vodami, v močvirjih, ribnikih in jezerih. Zadržujejo se na nizki vegetaciji ob vodi ali celo na njeni površini. Obe vrsti sta eni izmed redkih vrst pajkov, ki po vodi lahko hodijo in na vodni površini tudi lovijo žuželke, paglavce in ribje mladice. Opazimo jih lahko, kako s prednjima paroma nog sedijo na površini vode, ki v primeru teh dveh vrst deluje kot pajkova mreža. Ko se insekt usede na površino vode, obvodni pajek s svojimi senzoričnimi dlavicami na stopalih začuti vibracije in plen ulovi. V nevarnosti pa se pajek

lahko tudi potopi do 15 cm pod vodo, kjer ostane od 5 do 10 minut. Potopljeni so srebrnkasti, saj se med njihove dlavice po celem telesu ujame zrak. Kot pri Scopolijevem lepem volčku je dr. Anton Polenec opisal tudi svatbene navade obvodnega pajka. Dvorjenje poteka podobno pri obeh vrstah. Samec prepozna feromone, ki jih zrela samica pušča na svilnati niti, ki jo vedno vleče za sabo, in ji začne slediti. Ko se ji približa, začne z zadkom vibrirati (tako na vodni površini

kot tudi na tleh). Poleg tega začne mahati z iztegnjenim sprednjim parom nog in tako poskuša pridobiti samičino pozornost. Vendar mora biti samec zelo pazljiv, zato se vsaj 30 minut samici približuje le milimeter za milimetrom. Če samico preseneti, ga ta hladnokrvno poje, še preden sploh pride do kopulacije (oploditve). Velikokrat se zgodi, da samec samico uspešno oplodi, ob tem pa samico, kot je zapisal dr. Polenec, »*prime strašna lakota*«, ³ zato do kanibalizma lahko pride tudi po oploditvi. Dr. Polenec tudi navaja, da naj bi samec oplodil samico, ko ta obeduje, a tega podatka v drugi strokovni literaturi nisem zasledila. Samica po oploditvi zgradi porodniško mrežo in kokon v njej varuje, prav tako kot *Pisaura mirabilis*. Mladiči rodu *Dolomedes* so bili pogosto najdeni v bolj suhih habitatih, odrasli pa se zadržujejo izključno ob vodi. Odrasle prepoznamo po dveh značilnih progah ob strani telesa, ki potekata po njegovi celotni dolžini; seveda pa je zaradi variabilnosti možna tudi odsotnost teh prog.

Vrsti med sabo ne moremo določiti s prostim očesom, zaradi tega je v preteklosti prišlo do zamenjav in taksonomske zmešnjave. Še dandanes je zaradi pomanjkljivosti informacij o habitatu in distribuciji vrst rod *Dolomedes* slabše preučen. Vrsti je možno določiti pod povečavo le v odraslem stadiju. Nekaj razlik med vrstama pa naj bi le obstajalo. *D. plantarius* naj bi imel rajši sončne predele, *D. fimbriatus* naj bi se zadrževal tudi na višji nadmorski višini kot *D. plantarius*. Prav tako naj bi bil *D. plantarius* bolj vezan na neonesnaženo stoječo vodo. Dr. Polenec vrste *D. plantarius* na loškem območju ni našel, a je zaradi pomanjkljive ekologije, habitata in razširjenosti vrste v Evropi morda prezrl populacijo *D. plantarius* v Sloveniji. Vrsto *D. fimbriatus* je našel v Selški dolini (dolina Luše) in okolici Svetega Jošta pri Stražišču.

V preteklem desetletju so v Sloveniji dokumentirali *D. plantarius* le enkrat (Mokronog, Raziskovalni tabor študentov biologije, 2009). Zato je mogoče, da je manj pogost kot *D. fimbriatus*, razlog pa lahko najdemo v izsuševanju močvirij zaradi agrikulturnega potenciala in onesnaženosti voda, na katere je *D. plantarius* vezan.

Subadulten *Dolomedes* sp., ki se sonči na rastlinju ob vodi, fotografiran na Brdu pri Kranju.
(foto: Maja Ferle)

V poročilu *Pajki iz Loškega pogorja (sistematski pregled)* dr. Polenec navaja, da je tu našel 11 odraslih osebkov lepih volkcev. Scopolijevih lepih volkcev je našel 8, in sicer v Gabrovem v okolici Lubnika, na Pasji ravni, na Osovniku, Vancovcu in v Zalem Logu. Z vrsto *D. fimbriatus* se je srečal trikrat, in sicer na Svetem Joštu in v dolini Luše. Popisa vrst, ki ga je objavil dr. Polenec, po letu 1989 ni bilo več, zato je število populacij družine lepih volkcev na loškem območju, vsaj za enkrat, uganka. Vendar sem na sprehodih po travnikih v Zmincu in Gabrovem opazila in tudi fotografirala več osebkov (vsaj 5 odraslih) *P. mirabilis*. Rodu *Dolomedes* na loškem območju še nisem našla, zato bi morala obiskati še ohranjene stoječe vode in lokacije, na katerih je dr. Polenec dokumentiral te pajke pred 28 leti.

Najbližje Škofji Loki sem obvodne pajke srečala na Brdu pri Kranju, in sicer v lovišču s posebnim namenom.

VIRI IN LITERATURA:

- Arnqvist, Göran: Courtship behavior and sexual cannibalism in the semi-aquatic fishing spider, *Dolomedes fimbriatus* (Clerck) (Araneae : Pisauridae). V: *The Journal of arachnology* 20, Lubbock, Tex. : American Arachnological Society, 1992, str. 222–226. Pridobljeno 19. 12. 2017, na <https://www.biodiversitylibrary.org/page/53123466#page/486/mode/1up>.
- Bačič, Martina: *Raziskovalni tabor študentov biologije, Mokronog 2009*. Ljubljana : Društvo študentov biologije, 2014, 64 str.
- Duffey, Eric: *Dolomedes plantarius* (Clerck, 1757) (Araneae:Pisauridae) : a reassessment of its ecology and distribution in Europe, with comments on its history at Redgrave and Lopham Fen, England. V: *Bulletin of the British Arachnological Society* 15, British Arachnological Society, 2012, str. 285–292. Pridobljeno 17. 12. 2017, na <http://britishspiders.org.uk/bulletin/150807.pdf>.
- Polenec, Anton: *Iz življenja pajkov*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1952, 158 str.
- Polenec, Anton: Pajki s Pasje ravni (1030 m). V: *Loški razgledi* 16, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1969, str. 210–217.
- Polenec, Anton: Pajki z loškega pogorja : sistematski pregled. V: *Loški razgledi* 36, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1989, str. 69–82.
- Polenec, Anton: Raziskovanje pajkov v Selški dolini. V: *Loški razgledi* 10, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1963, str. 60–66.
- Pravilnik o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam. Ur. l. RS 12 (82): 8994–8975 (24. 9. 2002), 2002 – priloga 26: RDEČI SEZNAM PAJKOV (Aranea).
- Roberts, Michael J.: *Spiders of Britain and Northern Europe*. London : Harper Collins Publishers Ltd, 1996, 383 str.

Janez Evangelist Krek in vodovod na Prtovču leta 1904

V *Mentorju*, dijaškem listu iz leta 1927, je Trentar¹ objavil spomine na dr. Kreka. Ker je bil Krek velikokrat sam (in tudi skupaj z drugimi gosti) več dni na Selškem, je njegov prijatelj Trentar v spominskem zapisu objavil veliko novic o Selški dolini, največ pa o Davči, zidanju tamkajšnje cerkve in bivanju s prijatelji na Prtovču. Posebej je predstavil Kreka, tako po značaju kot videzu.

Prtovč pred nekaj manj kot sto leti. (hrani: arhiv družine Dacar, Zapuže na Gorenjskem)

- ¹ Trentar je psevdonim za duhovnika in pisatelja Josipa Abrama, ki je župnikoval v raznih krajih Primorske, med drugim tudi v Novakih. Več let je prijateljeval z dr. Krekom. Daljši čas je bil na zdravljenju na Prtovču.

Veliko zaslug pa ima Krek pri napeljavi vodovoda na Prtovču. O tem vodovodu je Trentar zapisal:

Prtovčanom je namreč Janez dolgo prigovarjal, naj si napravijo vodovod od nekega približno kilometer oddaljenega više gori izvirajočega studenca. Niso se mogli odločiti. A Janez si ni pomišljal, zadel je na rame pikon in drugo orodje in šel sam kopat. Videč, da gre za res, so skoro tudi gospodarji pritegnili in ko je bil vodovod z lepimi koriti končan (ves cement je menda sam kupil), so se ga vsi veselili. Nad koritom sredi vasice je Janez postavil klop, okoli katere se je zbirala zvečer blizu vsa vas, in tam je imel svojo visoko šolo. Stalen član te šole je bil tudi vrli kmet Joža² iz Podlonka, ki sta bila z Janezom ko rodna brata in sta se zelo pogosto obiskovala.³

V Arhivu Republike Slovenije je med gradivom nekdanjega Okrajnega glavarstva Kranj (v nadaljevanju: OGK) tudi poseben ovoj s številnimi dvojezičnimi – nemškimi in slovenskimi – papirji o gradnji vodovoda na Prtovču. Omeniti velja, da je šele dve leti pred napeljavo tega vodovoda vodovod dobila Škofja Loka kot mesto, da Železniki kot trg in vasi po Selški dolini v tem času in tudi kasneje šele kopljejo vodnjake. Res pa je tudi, da je skoraj v istem času kmet v Leskovici, kljub zavrnjeni prošnji za državno pomoč, sam zgradil vodovod zase.

Državni razpis za subvencije je bil objavljen 15. 12. 1904 in županstvo v Selcih je bilo 4. 2. 1905 pozvano, da v osmih dneh na OGK poroča o prošnji posestnikov na Prtovču za državno podporo, in sicer za pokritje stroškov gradnje vodovoda.

Deželna vlada za Kranjsko je 15. 12. 1904 županstvu v Selca pisala, da so se Prtovčani obrnili na ministrstvo za poljedelstvo za pomoč pri plačilu stroškov za njihov vodovod, ki so si ga zgradili leta 1904. Zato je želela zvedeti ... *kako in kedar se je naredil ta vodovod ter naj predloži čim prej semkaj prospekt /načrt in stroškovni/*.

Na zgornjo zahtevo so Prtovčani in županstvo Občine Selca poslali več dokumentov o gradnji njihovega vodovoda, seveda jih je občina Selca vsakokrat tudi pisno podprla.

V arhivu OGK je ohranjen tudi ročni prepis rokopisne pogodbe, ki se v celoti dobesedno glasi talole:

Pogodba⁴

Podpisani gospodarji na Prtovču napravijo skupen vodovod. Zavežejo se zase in za svoje naslednike izpolnjevati naslednje pogoje:

- 1. Vsak da zemljišče, kjer se bo kopalo, za rezervoar in korita brezplačno.*
- 2. Rezervoar se postavi na Kajžarjevem svetu.*

2 Kdo neki je bil ta kmet?

3 Citat je povzet iz: *Mentor*, 1926–1927, str. 160.

4 Glede na lepo pisavo, tako originala kot prepisa, ki ju je pisala ista roka, posebej po nekaterih značilnih črkah, kot je npr. D, domnevam, da ju je pisal dr. Krek.

3. Eno korito se postavi na Groharjevem svetu pod hišo. Grohar se umakne s plotom do tepke in dovoli, da se svet toliko izravna, da bo dovolj prostora za napajanje in za pot. Voda iz Groharjovega korita se napelje po jarku v njegov vodnjak.

4. Drugo korito se postavi na Matjažovem svetu; voda iz korita se bo iztekala na zgone.⁵

5. Kopanje zvrše podpisani gospodarji sami, od vsake hiše mora biti vsaj po eden moški delavec na razpolago.

6. Vožnje opravijo kmetje enakomerno.

7. Za stroške se vzame do 350 gold,⁶ na posodo. Dolžno pismo podpišejo vsi. Dokler se ne dobi primerna podpora od dežele in države, obrestujejo ta dolg tako, da plača vsak kmet po 3 gold. 60 kr. na leto, vsak kajžar pa po 1 gold. 70 kr. Stanovnik Groharjeve kajže je zavezan samo za delo.

8. Vsa popravila opravijo s skupnim delom enakomerno razdeljeno na vse gospodarje, oziroma s skupnimi stroški razdeljenimi po tistem razmerju kakor obresti.

9. V koritu se ne sme nikjer prati. Pranje je dovoljeno samo pod Matjažovim koritom. Vsak kdor to določbo prestopi plača 5 gold. kazni, ki se porabi za vzdrževanje vodovoda.

10. Kdor ne bo hotel začetkom delati, plača za vodo, če jo hoče rabiti, po 15 gold. na leto. Kdor ne bi hotel popravljati, plača dnino, ki pride nanj po 1 gold.

11. Za gašenje se napravi vodni hidrant v ceni na skupne stroške, preračunane v tistem razmerju, kakor gori navedeno obrestovanje.

12. Ta pogodba se more razdreti ali izpremeniti samo, če to soglasno sklepajo vsi prtovški gospodarji.

Na Prtovču, dne 9 septembra 1904.

Matevž Šmid, Jaka Mohorič, Janez Mohorič, Micka Tolar, Janez Tolar, Peter Pavlič, Jernej Tolar.⁷

Po posebni pogodbi je Janez Drol⁸ 10. 9. 1904 posodil 400 kron, s 5 % obrestmi, za gradnjo vodovoda. Obresti plačujejo *naprej vsakega 1. oktobra* in zato se mu je že isti dan plačalo 20 kron. Priči (s podpisom) temu dejanju sta bila dr. Krek in Petriček. To je edini ohranjen originalni podpis dr. Kreka o gradnji vodovoda. Glede na rokopis domnevam, da je ta dogovor pisal dr. Krek. Na manjšem listku brez datuma je z okorno pisavo napisana številka hiše na Prtovču, domače ime in številke od 12 do 19. Spodaj še piše v gotici: (v prevodu) *Neplačano*.

5 Zgone – običajno zgojne – je ograjena pot, kjer živino vodijo na pašo.

6 V teh letih je bilo v Avstriji že več kot 10 let uradno plačilno sredstvo krona, tu pa še zmeraj pišejo goldinarji. Ob menjavi je bil goldinar vreden 2 kroni.

7 Zadnja dva sta se sama podpisala.

8 Janez Drol je stanoval v hiši Prtovč 16.

Gospodarsko stanje na Prtovču leta 1904

Sedem Prtovčanov je 13. 11. 1904 pisno zaprosilo, »ker podpisani posestniki nimajo nobenih denarnih sredstev, za državno podporo, da z njo pokrijejo vsaj deloma dolg, ki so si ga z vodovodom naredili«. Sam se je podpisal samo Peter Pavlič, druge: Jakoba Mohoriča, Janeza Mohoriča, Matevža Šmida, Janeza Tolarja, Ignaca Tolarja in Jerneja Tolarja je podpisal Franc Demšar, župan v Selcih. Ministrstvo je prošnjo prejelo 24. 11. 1904. V njej so napisali, da je na Prtovču, na 1.040 m nadmorske višine, sedem števil, tam so 3 gruntarji in 4 kajžarji. Izpostavljeni so vsem vetrovom, zemlja slabo rodi, gozdov nimajo. Dohodek je le od živinoreje. Imajo 60 goved, a slabe, domače pasme. Zapisali so: »Klaja je za živinorejo izborna, manjkalo je doslej le vode.⁹ Domači vodnjaki¹⁰ nimajo ne poleti ne pozimi vode; in kadar jo imajo je slaba, nezdrava...« In to bi bilo krivo za pogoste epidemije koz, tifusa, vratnice itd. Slabo je to tudi za živino, saj kadar ni vode, jo morajo goniti po strmini v četrto ure oddaljeno grapo. Preti nevarnost snežnih plazov. Probleme so rešili tako, da so napeljali vodovod 700 m daleč. »... na obeh koncih vasi so postavili dve veliki koriti, nad vasjo pa rezervoar, kjer se ločujeta dve cevi v vas.« Rezervoar bo koristil tudi v primeru požara, ker so vse hiše krite s slamo in na kupu.

16

Laznamck
stroški pri naplavi vodovoda na novo
Selce v občini Selce leta 1904.

	to	va
Šte kopanju in razkopanju 700 metrov	258	-
Polne vodovodne cevi 129 mm na 2 k	38	-
cement, v Skofjeloški	59	-
vožnja cementa v Skofjeloško do Selce	497	-
svinčene cevi v Skofjeloški	53	-
vožnja v Skofjeloško do Selce	1 40	-
tesarsko delo	20	-
kloparsko delo in bakur	24	-
zidarstvo delo	6	-
režnja in reševanje pušice	50	-
z delce pri rezervoarju in hidrantu	1036	40
Stroški, ki so pokrili z posojilom in skrajš	100	-
prispevkom prostovoljcem	20	-
Čistilovanje vode in korit v strugo	60	-
zidarske dela in cement	230	-
prispevke za gasilce in gasilce		
Stroški, ki niso se plačali skupaj		
Pr. Selce, dne 2. januarja 1905		

Peter Pavlič
mestnik in župan
Selce, dne 2. februarja 1905.

Franc Demšar

Stroški gradnje vodovoda

Ko je bilo večina že narejeno, so prošli ing. Bloudka iz Kranja, da je zrisal zajetje, potek trase vodovoda in rezervoar. Stroški gradnje vodovoda so bili naslednji:

- svinčene cevi in drugi železni deli 420,70 kron,
- cement 100,00 kron,
- vožnja iz kolodvora do Češnjice 18,00 kron,
- 118 dnin pri kopanju 236,00 kron,
- 25 dnin z živino prevažanja do Prtovča 50,00 kron,
- zidar in pomočniki 100,00 kron.

Skupaj: 1024,70 kron

Stroški gradnje vodovoda.

(foto: Vincencij Demšar)

9 Klaja – živinska krma.

10 Vodnjaka – štirni – sta bili na Prtovču dve, pri Matjažu in Groharju.

Po drugi, kasnejši in bolj podrobni specifikaciji stroškov je bilo vseh stroškov 1.026 kron 40 vinarjev. To poročilo je 2. 1. 1905 pripravil Jože Pavlič, posestnik s Prtovča. Kopanje in zasipanje 700 m vodovoda je stalo 129 dnin, cement v Škofji Loki je bil le 58 kron, vožnja tega do Prtovča 59 kron, svinčene cevi v Škofji Loki 497 kron in njihova vožnja na Prtovč 53 kron, tesarsko delo 1 krona 40 vinarjev, kleparsko delo in baker 20 kron, zidarji 24 kron, žebli in železne pušce pa 6 kron. Stroške so pokrili s posojilom in lastnimi prispevki. Dodatni so bili še stroški za ureditev odtokov iz korit v strugo, 180 kron, zidarska dela in cement 30 kron in priprava za gašenje ognja 60 kron; skupaj 270 kron, kar do tedaj še ni bilo pokrito.

Vodja del je bil dr. Krek

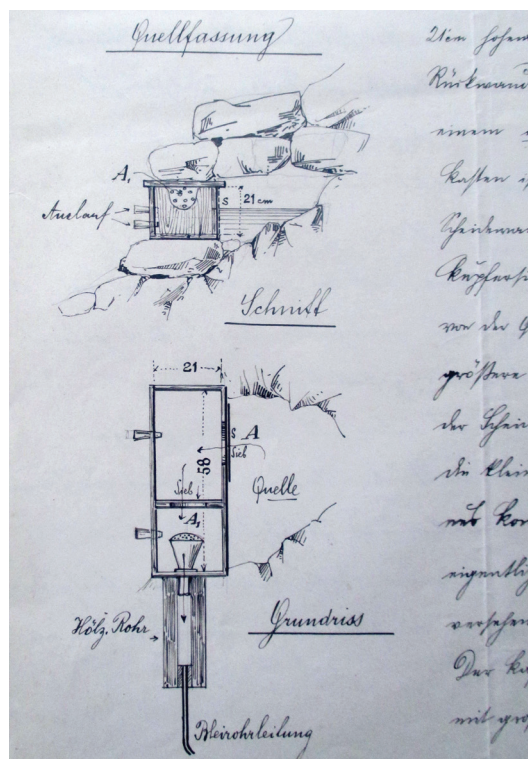
Na kratko je gradnjo vodovoda in vlogo dr. Kreka pri tem med »zaslišanjem« na žandarmerijski postaji predstavil cerkovnik Peter Pavlič, Prtovč 18. Policija je 18. 1. 1905 o tej zadevi poslala poročilo na OGK. Policiji je povedal, da so po nagovarjanju dr. Kreka začeli z gradnjo vodovoda 9. septembra in jo končali konec oktobra 1904. Vodja del je bil dr. Krek.¹¹ Delali so brez dovoljenj, ker so menili, da jih ne potrebujejo. Izvir pod Ratitovcem so zajeli na zemljišču, ki je bilo v lasti Jakoba Mohoriča, Prtovč 14, ta se je z gradnjo strinjal. Vodovod je dolg najmanj 700 m, vode je dovolj za vse hiše Prtovča; naštetih so lastniki hiš. Cevi vodovoda od izvira do rezervoarja imajo svetlobe 12 mm, od tu naprej do dveh korit pa 8 mm. Opravili so 115 dnin pri dovozu materiala. Pavlič je tudi povedal, da je posojilo 400 kron dal Janez Drol s Prtovča 16, Janez Vrhunc iz Selc pa 140 kron. Iz hranilnice na Češnjici so dobili 200 kron kredita. Doslej so poplačali 900 kron, dolgujejo še okoli 270 kron. Dotlej so delali brez strokovnjakov za to področje.

Okrajno glavarstvo podpre Prtovčane

Na osnovi tega poročila je tudi OGK podprlo prošnjo Prtovčanov za subvencijo, in sicer v višini 400 kron.

Inženir Bloudek je OGK podal poročilo o vodovodu 26. 10. 1906, v katerem je zapisal, da je vsako korito dolgo 3,70 m, široko 70 cm in globoko 45 cm. Zgrajen je iz lomljenega kamna, delno iz portlandske cementne malte, delno iz betona. Bloudek svetuje, da je rezervoar zadosti velik, če je širok 2 x 2 m in visok 1,5 m. Za dotok vode v rezervoar zadošča cev širine 10 mm, cev za gašenje pa 25 mm notranje svetlobe. Rezervoar mora stati najmanj 3–4 m višje, kot je sleme zadnje najvišje hiše.

11 Der Leiter bei diesen Arbeiten soll der Herr Dr. Johann Krek von Laibach sein, welcher die Ortsinsassen von Prtotsch zu die Arbeit angeeifret hat.

Zajetje vodovoda; naknadna risba ing. Bloudka.
(foto: Vincencij Demšar)

OGK je 19. 1. 1905 deželni vladi v Ljubljano sporočalo o vlogi Prtovčanov za subvencijo za že zgrajeni vodovod. Zapisalo je, da so Prtovčani v septembru in oktobru leta 1904 zgradili vodovod, brez *spezialnega projekta* in strokovnega sodelovanja, kar sami. Zajeli so vodni vir v hribu pod Ratitovcem in po približno 700 metrih pripeljali vodo v vas, ki šteje 7 posestnikov, ki imajo skupaj 59 govedi. Vodovod jih je stal okoli 1.300 kron. S prostovoljnim delom in lastnimi plačili so posestniki Prtovča takoj poravnali 900 kron, nepokrito je ostalo 400 kron. Če bi država k temu kaj prispevala, bi morali najprej opraviti tehnični strokovni ogled in narediti primerne načrte. Če bi hoteli narediti vse po predpisih, bi to trajalo kar 2–3 leta, zato deželni vladi vseeno predlaga, da dajo državno subvencijo za manjkajočo vsoto. OGK pa bo tudi storilo vse potrebno glede tehnične strani in premoženjskega stanja Prtovčanov.

Premoženjsko stanje posameznih družin na Prtovču

OGK se je 7. 3. 1905 na Žandarmerijski postaji Železniki zanimalo o davčni sposobnosti Prtovčanov. Vodja postaje Janez Miklavčič je 21. 3. 1905 odgovoril, da je v skupno ceno 1.300 kron že vključena tudi cena za rezervoar, obokanje nad njim in odtočni kanal. V nadaljevanju pa navaja stanje na Prtovču.

Tu živi 48 oseb. Med temi so:

1. Jakob Mohorič,¹² štev. 14, živi z ženo in 4 odraslimi otroki. Njegovo premoženje je vredno v celoti 4.000 kron, dolguje 1.200 kron. Vsega davka je imel skupno 16 kron 68 vin.¹³
2. Matevž Šmid,¹⁴ hiš. štev. 15, poseduje premoženje v vrednosti 800 kron, dolguje od tega 400 kron. V družini so poleg njega še žena in 6 mladoletnih otrok.

12 Jakob Mohorič, domače ime Grohar.

13 Pri seznamu posestnikov in hišarjev na Prtovču sem višino davka pripisal za posameznika iz drugega, a v tem arhivu nahajajočega se dokumenta. V originalu piše heler, kar prevajam z vinar – vin.

14 Matevž Šmid, domače ime Kajžar.

Vsega davka ima 5 kron 64 vin.

3. Janez Mohorič,¹⁵ hiš. šte. 16, poseduje premoženje vredno okoli 1.600 kron. Dolguje od tega 1.000 kron. Ima ženo in 4 nepreskrbljene otroke. Davka ima ta hiša 7 kron 49 vin.

4. Marija Taler,¹⁶ hiš. šte. 17, poseduje premoženje v vrednosti okoli 4.000 kron. Dolguje 1.400 kron. Ima moža in 11 nepreskrbljenih otrok. Davka je 21 kron 38 vin.

5. Peter Pavlič,¹⁷ hiš. šte. 18, poseduje premoženje v vrednosti okoli 4.000 kron. Dolguje 200 kron. Ima ženo in 5 nepreskrbljenih otrok. Davka ima 18 kron¹⁸ 32 vin.

6. Janez Taler,¹⁹ hiš. šte. 33. Ima premoženje vredno okoli 1.400 kron in dolga 1.200 kron. Ima ženo in 6 preskrbljenih otrok. Davka plača 5 kron 70 vin.

7. Jernej Taler,²⁰ hiš. šte. 39. Poseduje premoženje vredno okoli 1.600 kron, dolguje pa 1.000 kron. V družini so še žena in 4 nepreskrbljeni otroci. Davka ima 5 kron 31 vin.

Kakovost vode in svinčene cevi

OGK je poročilo o gradnji vodovoda na Prtovču prejelo 6. 1. 1905. Dodatno jih je zanimalo (28. 3. 1905), ali so cevi vodovoda res svinčene oziroma iz kakšnega materiala so. Zapisali so, da mora županstvo v Selcih to sporočiti v osmih dneh, kar je že čez tri dni res storilo. Deželna vlada pa je imela, preden bi subvencionirala vodovod na Prtovču, pomisleke, kako kemična sestava vode vpliva na svinčene cevi, zato je pisala županstvu v Selca: »Vodo je treba dati v kemično analizo in certifikat o tem poslati deželni vladi.« Iz Celovca so sporočili, da so svinčene cevi za vodovod na Prtovču res svinčene, narejene iz pliberškega svinca, in so na področje Selc že večkrat poslali deloma pocinkane, deloma nepocinkane oziroma žveplane svinčene cevi. Z novim letom 1905 pa so opustili izdelavo in prodajo svinčenih cevi. Županstvo v Selcih je zato moralo junija 1905 odgovoriti, kje, kdaj in kdo je naročil in kupil vodovodne cevi za vodovod na Prtovču. Isto županstvo je tudi poslalo vodo iz cevi na Prtovču v Deželno preiskovalno postajo v Ljubljani (28. 6. 1905), ki je ugotovila, poleg drugega, da v tej vodi ni svinca in še potrdila (3. 7. 1905), da voda ne vsebuje prostih ogljikovih kislin (Kohlensäure) in je srednje trda. Na zahtevo OGK je občina poročala v Kranj, kdo, kdaj ter pri kom so bile cevi naročene. Odgovor je bil naslednji: Cevi za vodovod je v imenu Prtovčanov naročil Peter Pavlič, posestnik na Prtovču, pri selškem občinskem

15 Po davčnem uradu je lastnica Marija Mohorič. Domače ime Petrič.

16 Po seznamu davkoplačevalcev je tu vpisan Mihael Gartner, domače ime Matjaž. Včasih pišejo Prtovčane Talar, včasih Tolar. Pravilno je Tolar.

17 Peter Pavlič, domače ime Luka.

18 Številka 8 ni povsem jasno napisana, lahko je to tudi 1.

19 Janez Taler, domače ime Štancar.

20 Jernej Taler, domače ime Petrc.

tajniku Ivanu Vrhuncu, 10. 9. 1904, pri tvrdki Bergwerk Union v Celovcu. Za vožnjo od kolodvora do Selc je poskrbel Vrhunc sam; tako je Občina Selca 14. 6. 1905 poročala na OGK. Občina Selca je 31. 3. 1905 sporočila v Kranj, da so cevi svinčene.

Posredovati so morali tudi podatke, koliko Prtovčani plačajo od svojega premoženja davka. Seznam je 27. 5. 1905 naredil davčni urad v Škofji Loki. Prek deželne vlade je bilo v Selca končno posredovano, da so Prtovčani dobili sicer na osnovi razpisa 300 kron *povsem izjemoma*/ganz ausnahmsweise/državno subvencijo za že izgrajeni vodovod in morajo ta denar dvigniti do 31. 12. 1905. Vseeno pa je 5. 3. 1906 deželna vlada še vedno naročala OGK, da mora naprave na Prtovču pogledati v roku enega meseca, kar se ni zgodilo leta 1905. Za ogled in načrte je OGK pooblastilo višjega inženirja Boleslava (?) Bloudka. Ta je izgovore iskal še v marcu, da glede na visoko ležeči Prtovč v takih razmerah – snežnih – ogled še ni mogoč. OGK je 26. 10. 1906 naročalo, da morajo bolj skrbeti za čistost celotne naprave, kar ne pomeni veliko stroškov, na to jih je že 29. 9. 1906 opozorila deželna vlada.

Prtovč pozno popoldne, z zahodne strani,
junij 2017. (foto: *Ljuba Demšar*)

Županstvo Selca je 14. 12. 1906 obvestilo OGK, to pa deželno vlado, da so Prtovčani pri vodovodu odpravili pomanjkljivosti in so tudi naročili čiščenje korit. Tudi pokrov na rezervoarju je bilo treba urediti. Občina Selca je posestniku Petru Pavliču originalno pogodbo o gradnji vodovoda vrnila 2. 4. 1907, potem ko je OGK zanjo prosil marca 1907.²¹

KRATICE:

OGK Okrajno glavarstvo Kranj

vin. vinar, avstrijski denar, drobiž, pred 1. svetovno vojno (100 vinarjev je bilo ena krona)

VIRI IN LITERATURA:

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

ARS 131, Okrajno glavarstvo Kranj, tehnična enota 13, ovoj 142.

Abram Jože/Trentar/: Spomini na dr. Jan. Ev. Kreka, VI. : Na Prtovču. V: *Mentor : Dijaški list* 14, št. 9–100, Ljubljana : dr. Anton Kodre, 1927, str. 198–201.

²¹ Ta pogodba je ohranjena.

Danilo Bevk je pustil neizbrisne sledi na Gimnaziji Škofja Loka

Docent dr. Danilo Bevk je doma iz Sovodnja v Poljanski dolini. Že kot otrok je gojil čmrlje; navdušil ga je oče, ko mu je pripovedoval, kako so včasih otroci »ogrebali« v naravi čmrlja gnezda in jih nato gojili v majhnih panjih. V času, ko je obiskoval Osnovno šolo Ivana Tavčarja v Gorenji vasi, se je potrdilo, da ga privlači naravoslovne znanosti in že takrat je vedel, da bo biolog.

V šolskem letu 1998/1999 se je vpisal na Gimnazijo Škofja Loka, v naravoslovni oddelek. Učitelji in sošolci smo cenili njegovo skromnost, umirjenost, bistrost in vedoželjnost. Bil je navdušen biolog, zanimali pa so ga predvsem ptice, žuželke, ekologija in varstvo narave. Učnim uram je

pozorno sledil, zastavljal dodatna vprašanja, sam poglobljaj učno snov, iskal nova znanja tudi tako, da so se skupaj z njim učili še njegovi sošolci. S svojim znanjem, sposobnostjo in ustvarjalnostjo se je izkazal na različnih področjih. Z raziskovalno nalogo *Primerjava biološke raznovrstnosti reguliranega in nereguliranega dela potokov Podosojnica in Jezernica* je skupaj s sošolcem Simonom Poljanškom dosegel 1. mesto na državnem tekmovanju mladih raziskovalcev. Spoznal je, da je raziskovalno delo zanimivo, zahteva sicer veliko časa, vendar je hkrati polno novih odkritij in poučnih vsebin, ki širijo obzorja. Naučil se je, da ima na videz

Dr. Danilo Bevk. (foto: Jernej Polajnar)

majhen poseg v naravi lahko velik negativen učinek na biotsko raznovrstnost. Leta 2002 je dosegel 2. mesto na državnem tekmovanju v znanju biologije. Druženje z Danilom v pripravi na tekmovanje mi je bilo v posebno zadovoljstvo in tudi motivacija za lastno nadgradnjo znanja. Je prvi dijak Gimnazije Škofja Loka, ki se je udeležil mednarodne biološke olimpijade, leta 2002 v Latviji. Prepričana sem, da mu bo olimpijada za vedno ostala v spominu, pa ne zgolj zaradi doseženega uspeha, pomembno je bilo tudi sklepanje novih prijateljstev in spoznavanje države gostiteljice.

Študij je nadaljeval na Oddelku za biologijo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, kjer je leta 2007 diplomiral z nalogo *Upadanje populacije divjega petelina v Škofjeloškem, Cerkljanskem in Polhograjskem hribovju*. Tudi nad divjim petelinom se je navdušil že v otroštvu ob pripovedovanjih lovcev, kako pogost je bil pred desetletji tudi v bližini njegovega doma. Dotaknila se ga je ogroženost te živali, zavedal se je, da človek neodgovorno posega v njegov življenjski prostor. Zato se je že v gimnaziji odločil, da bo v svoji diplomski nalogi proučil življenje divjega petelina in tako opozoril na hitro slabšanje habitatskih razmer te, sicer popolnoma zaščitene, ptice.

Po diplomi se je vpisal na podiplomski študij bioloških in biotehniških znanosti. Kot mladi raziskovalec se je leta 2008 zaposlil na Nacionalnem inštitutu za biologijo (NIB), in sicer na Oddelku za raziskave organizmov in ekosistemov. Že v času študija se je srečal s čebelarstvom. Na fakulteti je pomagal čebelariti priznanemu etologu prof. dr. Janku Božiču, zato ni naključje, da ga je študijska pot po diplomi vodila k znanstveno-raziskovalnemu preučevanju čebel. Leta 2008 in 2009 je bil v okviru raziskovalnega dela na doktorskem usposabljanju na Čebelarskem inštitutu Univerze v Frankfurtu (Institut für Bienenkunde, Goethe-Universität Frankfurt am Main), kjer je opravil del raziskovalnega dela v okviru svojega doktorskega študija in sodeloval pri raziskavah, na podlagi katerih je EU kasneje omejila uporabo pesticidov neonikotinoidov v kmetijstvu. Leta 2012 je zagovarjal doktorsko disertacijo *Vpliv akaricida kumafosa na pašno dejavnost, socialno vedenje in učenje medonosne čebele Apis mellifera L* in si pridobil naziv dr. biologije. V svoji disertaciji je raziskal vpliv sintetičnega akaricida kumafosa na vedenje čebel. Raziskava je pokazala, da kumafos zmanjša pašno dejavnost čebel, prenos hrane med delavkami pa negativno vpliva na učenje čebel.

Raziskovalno delo na Nacionalnem inštitutu za biologijo je bilo najprej usmerjeno v proučevanje vpliva pesticidov na vedenje čebel. V zadnjem času je glavno področje njegovega raziskovalnega dela povezano s proučevanjem pomena in ogroženosti divjih opraševalcev, zlasti čmrljev in drugih divjih čebel, tako imenovanih samotark. Kot vodilni slovenski in mednarodno priznani strokovnjak je na temo divjih opraševalcev organiziral dva strokovna posveta: *Čmrlji in čebele samotarke – prezrti opraševalci* (2015) in *Pestrost opraševalcev za zanesljivo pridelavo hrane* (2018).

Zemljski čmrlj. (foto: Danilo Bevk)

Dr. Danilo Bevk je predsednik Komisije za alternativne opraševalce, ki deluje v okviru Čebelarke zveze Slovenije, član Sveta za čebelarstvo na Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, slovenski predstavnik povezave SUPER-B (Sustainable Pollination in Europe: joint Research on Bees and other pollinators), ki povezuje raziskovalce opraševalcev, član povezave COLOSS (Prevention of honey bee Colony LOSSes), ki združuje raziskovalce, ki se ukvarjajo z izgubami čebel, član Slovenskega entomološkega društva Štefana Michielija, Slovenskega akademskega čebelarkega društva, Čebelarkega društva Sovodenj, Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS) in Društva Slovenija - Rusija.

Danilovo raziskovalno delo se potrdi tudi v njegovi bogati bibliografiji, ki obsega več kot 260 enot (2001–2018). S številnimi poljudnimi in strokovnimi članki v dnevnem časopisju, revijah, z intervjuji, televizijskimi in radijskimi oddajami ter poučnimi predavanji je veliko prispeval k popularizaciji znanosti in naravoslovja. Strokovno in laično javnost opozarja na pomen in veliko ogroženost opraševalcev, ekosistemske storitve in naravovarstvene probleme. Je soavtor prve monografije o čmrljih v slovenščini in soavtor osnovnošolskega učbenika. Prirodoslovno društvo Slovenije mu je leta 2008 podelilo nagrado za najboljši poljudni članek, objavljen v reviji *Proteus*, Čebelarska zveza Slovenije pa leto kasneje priznanje za zasluge pri razvoju čebelarstva.

Danila so čmrlji vznemirjali že kot otroka, čebelariti pa je začel v študentskih letih. Danes v rodnem Sovodnju oskrbuje čebelje družine in tako povezuje svoj

prosti čas in raziskovalno delo. Živi v Škofji Loki, prosti čas pa rad preživlja v naravi, na plavanju in ob spoznavanju Rusije in njene kulture.

Danilo Bevk je pustil neizbrisne sledi na Gimnaziji Škofja Loka s svojim navdušenjem nad biologijo, z željo soustvarjati novo znanje, predanostjo ustvarjalnosti in ozaveščenostjo, da je mogoče naravo ohraniti le v sožitju človeka in narave. Čeprav je priznan slovenski in mednarodni strokovnjak, ostaja skromen in priazen, tak, kot je družina, iz katere je izšel.

Povzetek

Docent dr. Danilo Bevk je bil v letih 1998–2002 dijak Gimnazije Škofja Loka. S sodelovanjem na mednarodni biološki olimpijadi in doseženim 1. mestom na državnem tekmovanju mladih raziskovalcev se je potrdilo, da je bil eden od dijakov z najboljšim znanjem biologije v Sloveniji.

Biologijo je študiral na Biotehniški fakulteti v Ljubljani, v diplomski nalogi je proučeval upadanje populacije divjega petelina v Škofjeloškem, Cerkljanskem in Polhograjskem hribovju. Pod diplomoi se je na isti fakulteti vpisal na podiplomski študij in uspešno zagovarjal doktorsko disertacijo, v kateri je preučil vpliv pesticidov na pašno dejavnost, socialno vedenje in učenje medonosne čebele. Danes dr. Danilo Bevk, biolog, čebelar in raziskovalec, dela kot strokovno raziskovalni sodelavec na Nacionalnem inštitutu za biologijo. Raziskuje predvsem divje opravevalce, zlasti čmrlje in čebele samotarke, kar mu je v velik izziv in veselje.

Mojca Mravlja, prof. biologije

Raziskave divjega petelina na Škofjeloškem in v okolici

V okviru svoje diplomske naloge sem tri leta raziskoval divjega petelina v Škofjeloškem, Cerkljanskem in Polhograjskem hribovju. Ta največja koconoga kura je bila še stoletje nazaj zelo razširjena in tudi priljubljena lovska divjad za gospodo. Tavčar in Finžgar sta navdih za svoji deli, povest *V Zali* in črtico *Na petelina*, dobila prav pri lovu na petelina v naših gozdovih.

Zadnja desetletja število divjih petelinov nezadržno upada, zato sem želel ugotoviti, kateri so glavni dejavniki, ki vplivajo na njegovo prisotnost. Obravnaval sem 40 rastišč, kot imenujemo stalna mesta, kjer se konec zime in pomladi zbira-jo samci in samice. Na podlagi lastnih opazovanj in opazovanj lovcev sem ugotovil, ali je divji petelin na njih v času parjenja še prisoten. Znotraj polmera 1000 m okoli središč sem tudi izmeril in ocenil različne okoljske parametre, ki bi bili lahko pomembni za to ptico.

Divji petelin je bil v obdobju 2005–2007 opažen samo na enajstih rastiščih, od tega na desetih v Škofjeloškem in na enem v Cerkljanskem hribovju. V Polhograjskem hribovju divji petelin v času razmnoževanja ni bil opažen na nobe-

Divji petelin, posneto leta 2006.
(foto: Danilo Bevk)

nem znanem rastišču. Število dejavnih rastišč je tako v samo dveh desetletjih upadlo kar za tri četrtine, kar je zelo zaskrbljujoče. Rastišča so bila bolje ohranjena na višjih nadmorskih višinah, na območjih, ki niso povsem porasla z gozdom, a imajo vseeno kratek gozdni rob, z večjim deležem iglastega gozda in nižjo stopnjo nemira.

Tako kot številne druge je tudi ta raziskava potrdila velik negativen vpliv nemira. V času razmnoževanja ga povzročajo predvsem gozdarske dejavnosti in različne oblike rekreacije, na območjih z borovnico intenzivno nabiralništvo. Posebej izstopajoča in problematična sta množična pohoda na Porezen (konec marca) in Blegoš (začetek maja). Slednji poteka na višku parjenja divjega petelina, preko več rastišč, udeleži se ga nekaj tisoč ljudi. Zelo očiten negativen poseg v življenjski prostor divjega petelina je bila tudi gradnja smučišč.

Na Blegošu se redno pojavljajo tako imenovani nori divji petelini, ki se ne bojijo ljudi. Ljudje večinoma zmotno mislijo, da so to običajni samci v času parjenja in so prava atrakcija. V resnici gre za zelo žalosten pojav, saj so to bolni osebki, ki imajo v krvi preveč moškega spolnega hormona testosterona. Ta žalosten pojav še vedno ni dobro pojasnjen, je pa pogostejši tam, kjer je več nemira in je divjih petelinov še zelo malo.

Usoda divjega petelina je zelo negotova. Bosta Tavčarjev »gozdne perutnine vladar« in Finžgarjeva »kraljeva ptica naših gora« morala naše gozdove dokončno zapustiti ali pa bomo vendarle vsaj z enim ušesom prisluhnili njegovim potrebam in v skladu z njimi prilagodili naše dejavnosti?

Danilo Bevk

Slikar Franc Novinc z Godešiča

Akademski slikar Franc Novinc je bil rojen 24. 11. 1938 na Godešiču pri Škofji Loki. Po maturi na Šoli za oblikovanje v Ljubljani (1959) se je vpisal na študij slikarstva na Akademiji za upodabljajoče umetnosti v Ljubljani. Diplomiral je leta 1964 pri prof. Francetu Miheliču in prof. Maksimu Sedeju. Prvič je samostojno razstavljal leta 1965 v Škofji Loki. Med letoma 1965 in 1969 je bil zaposlen kot restavrador na Zavodu za spomeniško varstvo v Ljubljani. Leta 1969 je dobil status svobodnega umetnika in postal član Društva slovenskih likovnih umetnikov. Od leta 1989 je član Združenja umetnikov Škofja Loka. Leta 1985 se je zaposlil kot docent na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani. Leta 1991 je bil izvoljen za izrednega in leta 1996 za rednega profesorja za risanje in slikanje.

Od leta 1969 svoje slike redno predstavlja na samostojnih in skupinskih razstavah. Med nagradami, ki jih je prejel za svoje slikarsko delo, so:

Akademski slikar Franc Novinc.

(foto: Marko Tušek)

nagrade na Ex tempore v Piranu (1968, 1972, 1981), Župančičeva nagrada (1973), nagrada na Bienalu mladih na Reki (1973), 1. nagrada na Dubrovniškem salonu (1979), nagrada Prešernovega sklada (1984), bronasta medalja Académie Internationale de Lutèce v Parizu (1984), Groharjeva nagrada Združenja umetnikov Škofja Loka (1987), priznanje Občine Škofja Loka – naziv častni občan (2008). Živi in ustvarja na Godešiču pri Škofji Loki.

Po zaključku študija na ljubljanski likovni akademiji se je Franc Novinc pet let posvečal restavriranju fresk in slik. V tem času si je uredil prvi atelje na tetinem podstrešju. Danes poznamo samo nekaj slik iz Novinčevega zgodnjega, poakademijskega obdobja. Slikal je figuralne in pokrajinske motive ter postopoma opuščal utišanost barvnih tonov, ki je bila kot ena od formalnih značilnosti slovenskega slikarstva v prvih povojnih desetletjih upoštevana tudi pri študijskem programu na ljubljanski likovni akademiji.

Konec šestdesetih let lahko slikarstvo Franca Novinca povežemo s skupino mladih likovnih umetnikov, ki je dobila ime po prvi skupinski predstavitvi na razstavi *Ekspresivna figuralika mladega ljubljanskega kroga* v Galeriji Kulturnega centra v Beogradu (1968). Njihova likovna usmeritev je naletela na več označb (ekspresivna figuralika, nova figuralika, novi realizem), skupina je bila dokaj neformalnega značaja, saj je razstavljala v različnih sestavih. Njeni osrednji predstavniki so bili Zmago Jeraj, Boris Jesih, Metka Krašovec, Lojze Logar in Franc Novinc. Med najbolj opaznimi predstavitevami so bile razstava v Mestni galeriji v Ljubljani in v Salonu Rotovž v Mariboru (1969) ter razstava *Ekspresivni figuraliki* (Atelje, 1970) v Moderni galeriji v Ljubljani, zadnja predstavitev pa je bila razstava treh članov (Z. Jeraj, M. Krašovec, F. Novinc) in neokonstruktivistov *Mladi slovenski umetniki* (Zagreb, 1972).

Večino skupnih potez »ekspresivnih figuralikov« srečamo tudi pri Novincu, ki se je odločil za intenziven kolorit in radikalno stilizacijo človeške figure, ki je bila razdeljena v medsebojno prepletene ornamentalne elemente. Stilizirani motivi so bili pogosto podkrepljeni s konfrontacijo dveh ali več intenzivnih barv. Na sliki *Krajina* (1969) sta to rdeča in modra, na kompoziciji *Ostra igra* iz istega leta se medsebojno spopadata barvita figuralna lika. Z motivnim svetom omejenih slikarjev je Novinca povezovala tudi erotična motivika.

Novinčeva osamosvojitev od akademijskih vplivov in iskanje lastnega sloga sta potekala vzporedno z opuščanjem barvno zadržanega slikarstva. Figuralni motivi so postali vedno bolj redki, kajti Novinc se je odločil posvetiti krajinski motiviki. Na tem mestu velja navesti nekaj misli o škofjeloški pokrajini kot enem od inspirativnih virov slovenskega impresionističnega slikarstva (v okolici Gorenje vasi, Trate in Godešiča je slikal Matej Sternen). Krajina na Novinčevih slikah ni več impresionistični pejsaž, temveč krajina, nastala pod vplivi aktualnih slikarskih smeri, mdr. ameriškega poparta in evropskega novega realizma.

Med prvimi krajinskimi motivi je bila hišica, postavljena ob cestni ovinek, ki vodi iz leve strani slike v sredino in se izgublja nekje v ozadju, visoko drevje pa

zapira ozadje tako na gosto, da je vmes le malo prostora za nebo. Dr. Wilfried Skreiner je v katalogu mednarodnega srečanja v dvorcu Retzhof pri Leibnitzu v Avstriji (1971) o Novincu zapisal: »Téma slikarja Franceta Novinca je sosedova hiša v pokrajini, ki jo slikar opazuje z več strani. Novinc bogastvo barv in oblik izpeljuje v umetniško formulo. Z inspiracijo poparta se Novinčeve formule zaokrožujejo in zapirajo svojevoljno, ujete so v vibrirajočih in poenostavljenih obrisih, ploskvah in cikcak črtah, ki so barvno avtonomno obdelane. Čeprav je videti, kakor da bi slike izražale barve narave, jih slikar ne kopira, ampak uporablja po lastni zakonitosti, slikarski in hkrati antislikarski, opisuje in hkrati spreminja naravo tako, kakor da bi njegove oblike ne izražale oblik v naravi, ampak ravno nasprotno, in da s temi nasprotujočimi si elementi v naravi avtonomno gradi elemente v svoji umetnosti. Slike imajo poseben trpek mik; barve so poučne, ki ne oškodujejo in ne prikazujejo resničnosti. Tako nam Novinc prikazuje svoj lastni svet, sicer ne takšnega, kakršnega vidi, pač pa takšnega,

Koridor za Lufthanso, 1972, akril na platnu, 135 x 120 cm.

(foto: Marko Tušek)

kakršnega on kot slikar ustvarja – umetni svet, v katerega mi ne moremo, ampak ga lahko samo vidimo v Novinčevih slikah.»¹

Med Novinčevo motiviko in njeno interpretacijo so se načrtno pojavljale napetosti, na primer na kompoziciji z zgovornim naslovom *Rastline žro hišo* (1971), ki temelji na kontrastnem odnosu oblik ter rdeče in zelene barve. Radikalni postopki stilizacije so krajinske motive spreminjali v sestave dekorativno poudarjenih čistih in jasnih oblik, prekritih s ploskovnimi nanosi intenzivnih barv. Postopki, ki jih je uporabljal Novinc, bi lahko vodili k depersonalizaciji motivike, vendar formalna plat nikoli ni prevladala nad vsebinsko podstatjo. Popartistična pokrajina, ki jo je upodabljal Novinc, je bila slikarjeva loška pokrajina, zlasti okolica Godešiča na robu Sorškega polja.

Franc Novinc se sprva ni odločil samo za slikanje neokrnjene narave ali nostalgичno ubranega pejzaža, na primer travnikov in polj takšnih, kot so jih bili domačini stoletja navajeni obdelovati z lastnim delom in s pomočjo živine. Na nekaterih Novinčevih slikah iz začetka sedemdesetih let je prisoten pravcati vdor civilizacije v naravo. Na kompoziciji *Na našem travniku* (1970/1971) je naslikal veliko Michelinovo figuro (reklama za avtomobilske plašče michelin), na kompoziciji *Koridor za Lufthanso* (1972) je med svetlobnimi prameni naslikal sledi vodne pare, ki jih v ozračju pusti letalo.

Eden od značilnih motivnih elementov so tudi postali veliki beli kamni in balonasti oblaki, ki visijo nad travnikom. Vsi motivi na Novinčevih slikah so bili ostro zarisani in prekriti s ploskovnimi nanosi barv. Podobne pristope je uporabil tudi pri grafikah v tehniki sitotiska.

Leta 1972 je začel slikati kompozicije, pri katerih je mogoče zaslediti vplive fotorealizma. Na sliki *Vrane* (1972) je naslikal sveže zorano njivo z jatami vran, kup gnoja na njivi pa je osrednji motiv slike *Strnišče* (1972).

Med Novinčevimi fotorealističnimi motivi sta bila tudi polje z velikimi košarami krompirja v prvem planu, in jerbas s hlebcom kruha.

Njegov osrednji slikarski motiv je postala pokrajina, s sledmi človeka v njej. Poudariti velja, da je temeljni vzgib za nastanek Novinčevih kompozicij osebna izkušnja. Pobude za motive je črpal iz spominov na mladost, na doživljanje kmečkega dela in narave, na pripovedi, ki jim je prisluhnil kot otrok, na ljudsko izročilo, mitologijo in običaje, ki imajo korenine v davni preteklosti.

Slika *Praprotno kresne noči* (1974) prikazuje običaj, po katerem so napuljeno praprotno dali pod mizo in odprli okno, da je lahko notri prišel spat Janez Krstnik. Pobuda za sliko *Hudiči v Godeških dobravah* (1973), ki je nastala v okviru cikla čarobnih noči, je bil običaj, ki izhaja iz poganskih časov: na štoru pri pravkar posekanem drevesu moramo narediti križ, da ponoči tja ne hodijo čepet hudiči.

1 Po: Pavlovec, Andrej: Iskanje novih poti v krajinarstvu / Razmišljanje ob delu slikarja Franceta Novinca, *Glas*, priloga *Snovanja*, 22. 12. 1971.

Strnišče, 1974, akril na platnu, 90 x 140 cm.
(foto: Marko Tušek)

Praprotno kresne noči, 1974, akril na platnu, 170 x 130 cm.
(foto: Marko Tušek)

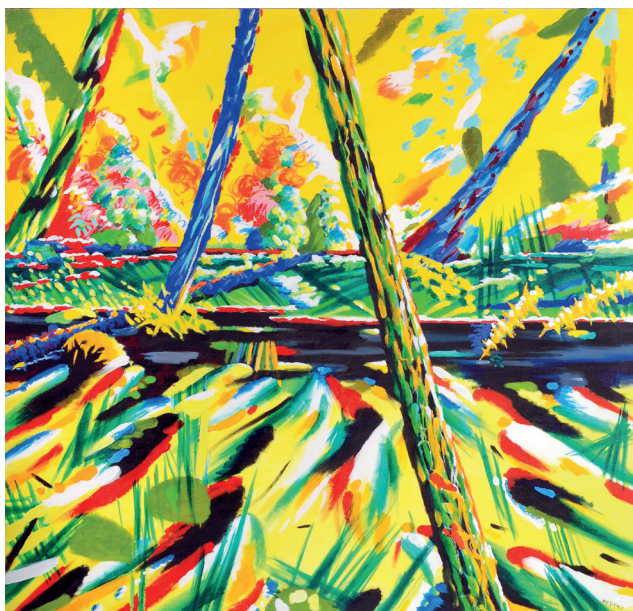
Konec sedemdesetih let se je v Novinčevem slikarstvu pojavila dokaj radikalna redukcija motivike. Njegove kompozicije, na katerih je ohranil samo nekaj motivnih elementov, ki jih je pomnožil in razvrščal v ritmična in barvna sosledja, so spominjale na ameriško *pattern* – (vzorčno) slikarstvo. Kompozicijska gradnja s poudarjenimi horizontalnimi nivoji in barve, ki jih je Novinc nanašal z drobnimi, natančnimi potezami, sta oblikovali polja cvetoče in zoreče ajde in travnike, katerih intenzivno zeleno barvo je poudarjala sončna svetloba. Barva je bila najdejavnejša likovna prvina na Novinčevih platnih. Kot bomo lahko videli, se je kasneje s pravo raziskovalno poglobljenostjo ukvarjal z različnimi načini, kako doseči izraznost barve. Težnjo po barvno poudarjenem oziroma kolorističnem slikarstvu, pri katerem barva nima samo opisovalne vloge, temveč sega v izpovedni nivo motiva, lahko označimo za eno temeljnih značilnosti Novinčevega slikarstva.

Novinc se je leta 1979 pridružil jugoslovanski alpinistični odpravi na Mont Everest, na kateri so nastale risbe in akvareli (portretne skice udeležencev odprave in domačinov, motivi s Himalajskega pogorja). Kasneje je naslikal nekaj kompozicij z motivi gorskih vrhov in ledenikov. V tej mogočni, neokrnjeni naravi se človek počuti majhnega in nemočnega. Poudarjanje tovrstnih občutij je ena od značilnosti severnjaškega romantičnega slikarstva. Novinc se je s himalajskimi slikami približal odnosu do narave, ki ga je oblikovalo romantično gibanje v 19. stoletju in se je v različnih oblikah krajinskega slikarstva ohranilo do danes. Ta primerjava je samo ena od številnih, ki jih zasledimo v besedilih, objavljenih v katalogih, in v ocenah Novinčevih razstav.² Tako naj bi bilo njegovo slikarstvo nadaljevanje slikarstva slovenskih (post)impresionistov, s katerimi ga povezuje analitičen odnos do barve. Poleg že omenjenih smeri naj bi Novinc upošteval tudi nekatera ekspresionistična in fauvistična načela. V njegovi barvni paleti naj bi bili prisotni vplivi psihedelične umetnosti. Konec sedemdesetih let so ga nekateri likovni kritiki začeli uvrščati med predstavnike t. i. *nove krajine*. S tem poimenovanjem označujemo različna prizadevanja po aktualizaciji krajinskega slikarstva, ki so realistične pristope nadomestila z moderno ubranimi slikarskimi načini.

- 2 O slikarstvu Franca Novinca so pisali umetnostni zgodovinarji in likovni kritiki: Aleksander Bassin, Andrej Pavlovec, Janez Mesesnel, dr. Ivan Sedej, dr. Stane Bernik, dr. Cene Avguštin, Franc Zalar, Andrej Medved, Maruša Avguštin, dr. Mirko Juteršek, Meta Gabršek Prosenc, Zdenka Badovinac, Judita Krivec Dragan, dr. Milček Komelj in številni drugi. – Pri pripravi prispevka ob Novinčevi osemdesetletnici se je avtor oprl tudi na naslednja besedila in gradivo: Avguštin, Cene, besedilo v zgibanki ob razstavi F. Novinca *Everest* 79, Galerija v Mestni hiši, Kranj, 1979; *Ekspresivna figuralika*, katalog razstave v Moderni galeriji v Ljubljani, 1987; Avguštin, Cene, besedilo v zgibanki samostojne razstave v Galerie an der Stadtmauer, Beljak, 1989; »Veliko slikarjev majhne Slovenije« (pogovor s F. Novincem), *Teleks*, 19. 3. 1982; katalog samostojne razstave F. Novica v Mestni galeriji Ljubljana, Obalnih galerijah Piran in Umetnostni galeriji Maribor, Ljubljana, 1990; Pajk, Urša, Slikarski svet Franca Novinca ali vonj po zeleni barvi gozda in vranah na polju, *Loški razgledi* 49, 2002, str. 251–261; *Oaze prvobitnosti*, katalog samostojne razstave v Bruslju, 2010.

Močvirje, 1976, akril na platnu, 140 x 135 cm.
(foto: Marko Tušek)

Močvirje z bičevjem, 1988, akril na platnu, 130 x 135 cm.
(foto: Marko Tušek)

Gorenjska skupina slikarjev *nove krajine* je bila posebej izrazita, vanjo poleg Novinca uvrščamo tudi Hermana Gvardjančiča, Borisa Jesiha, Kamila Legata, Maria Petrića in Iveta Šubica.

V osemdesetih in devetdesetih letih preteklega stoletja se je Novinčev motivni svet obogatil z novimi motivi, pri tem pa je umetnik ostal psihološko vezan na domačo pokrajino, na nekdanje kmečko podeželje. Motiviko svojih slik črpa iz okolja, v katerem se je rodil, živi ter ustvarja (*genius loci*), pri tem pa je vzpostavil dva medsebojno povezana nivoja: upodabljanje konkretnega motiva (pejsaž), ki je vselej podkrepjen s čustvenim odzivanjem nanj, in doživetja in spomine na otroštvo.

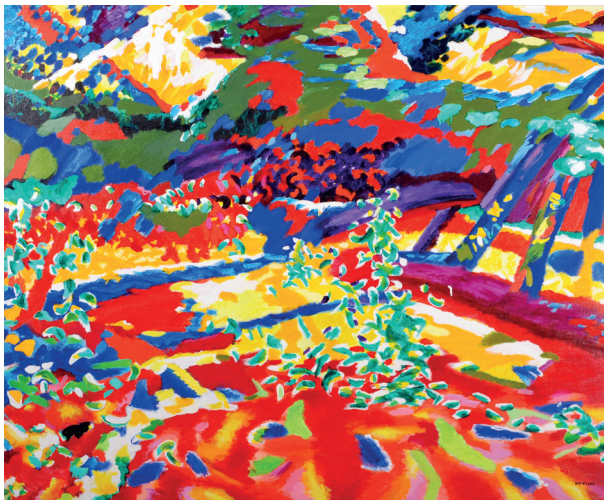
Prvi del zgornje opredelitve je tesno povezan z dejstvom, da Godešič, kjer je bil vedno njegov slikarski atelje, stoji na robu Sorškega polja. Novinc je takole opisal svoj rodni kraj: *»Godešič leži na nekakšni terasi. Spodnji del je močvirnat, čaroben svet Sore z rečnimi rokavi, z mistiko svetlobe in noči, včasih nekoliko strašljivih meglic, zgornji del, ki se od vasi razteza v dobrave in njive Sorškega polja, pa je tisti del, ki mi je bil na razpolago takrat, ko je bilo treba delati. Slednje me spominja na mladost, na delo na polju, trpkost, ko je bilo včasih tudi hudo. Ko danes gledam nazaj, se mi zdi, da je prav, da je bilo tako, saj sem le tako čutil zemljo, strnišče, dotik z rastlinami, s senožetmi, z žitom, ajdo ... V tem je bila realnost, ki mi je odkrivala drugačno lepoto.«*

Novinc je že med študijem začel slikati v naravi. Impulze, ki jih je prejel v njej, je nato v ateljeju študiozno interpretiral in dodeloval. Močna intenzivnost barv in spreminjanje oblik sta bili sredstvi, s katerimi je skušal *»... kar najbolj doseči psiho pokrajine, pa naj bo še tako narobe naslikano in deformirano«*. *»To je težko in ne uspe vedno. Ko sem platno prinesel domov, sem ga naslednji dan pogledal in videl, da je mnogo ostalo na tistem kraju, kjer sem bil, da v sliko nisem uspel vložiti tistega, kar sem hotel. Potem se začne boj, ali bom zmogel ali ne. To je trenutek, ko se je potrebno osvoboditi realnosti in pripovednosti, vse skupaj je treba spremeniti v lasten jezik, v neki način, ki nastaja spontano v tebi. /.../*

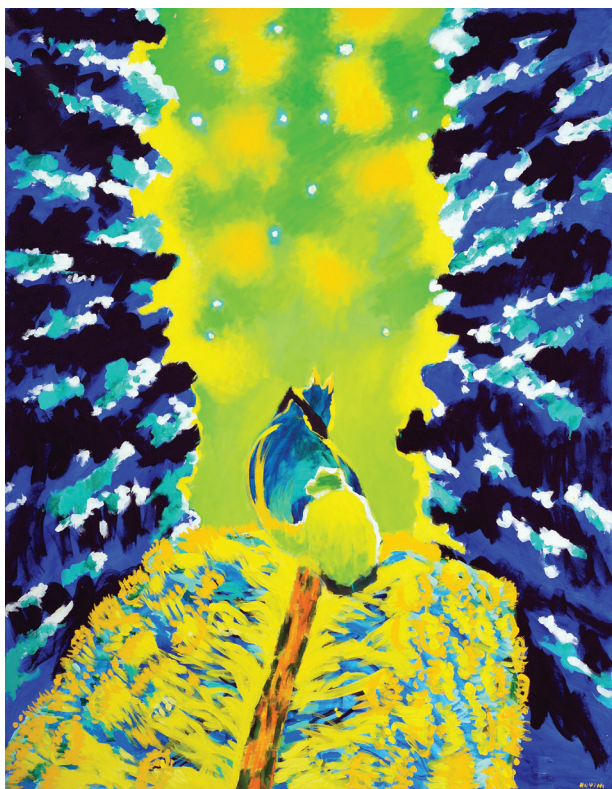
V naravi sliko zagledaš v vsej svoji barvitosti, skiciraš, jo prineseš v atelje in ji dodaš potrebni psihološki moment, ki ga zunaj zelo težko dosežeš. V ateljeju se začne boj, ali boš sliko napolnil s psihološkim in v njej uspel ujeti to nenehno trepetanje ali pa bo postala posplošena slika, v kateri barva ne bo izražala ničesar.«³

Franc Novinc spada med izrazite koloriste. Na začetku osemdesetih let ga mdr. srečamo med člani skupine *Barva*. Barva je najbolj sugestivna in najdejavnejša likovna prvina na njegovih slikah in delih na papirju. Slika s polnimi čistimi, močnimi, žarečimi barvami. Uporablja akrilne barve, ki imajo drugačno intenziv-

3 Vsi citati so iz intervjuja s F. Novincem Vse barve preteklih pripovedi. V: *Gorenjski glas* 2001, št. 88 (avtor Igor Kavčič).

Poletno popoldne, 1990, akril na platnu, 130 x 160 cm.
(foto: Marko Tušek)

Vrnitev s polja, 2010, akril na platnu, 155 x 120 cm.
(foto: Marko Tušek)

nost in svetlobno gradacijo kot olje. *»Na slikah poskušam izpoved doseči z barvami. Te so me vedno zanimale – pri ustvarjanju skušam vedno doseči čim bolj svojo barvo, tisto, ki bo gledalcu posredovala moja hotenja. Moje slike so tematsko posvečene krajini, ki jo interpretiram na sodoben način, na tak, ki je meni lasten. Akrilna tehnika mi omogoča večjo intenzivnost barv, veliko možnost pri iskanju barvnega vtisa.«*⁴

Novinc svoje kompozicije gradi na izraznih možnostih barve, ki so preplavile njegova dela. Z nanašanjem barv v čisti in nasičeni obliki doseže barvno izpolnjenost slikovnega polja. Z razmeščanjem barv v različne odnose ustvarja ritmične napetosti. Uporablja nenavadne, zahtevne barvne kombinacije. Podroben vpogled v obsežen sklop del na papirju odkrije barvne variacije posameznih motivov; barvni sestavi in akordi so nekoliko spreminjajo od ene do druge izvedbe. Na ta način s pravicato raziskovalno, študijsko predanostjo išče optimalna razmerja med oblikami in barvami. Stopnjevanje barvne izraznosti pri teh delih, in tudi na večjih slikarskih kompozicijah, dosega z uporabo širokega čopiča ter gradnjo kompozicije s krepkimi, dobro vidnimi potezami čopiča.

Barva na Novincevih slikah nima opisnega, temveč avtonomen značaj. Tako kot iz narave ni izluščil njene verne podobe, temveč podobo, ki so je preoblikovali njegovo doživljanje, domišljija, razumevanje in likovno znanje, so tudi barvne transformacije krajinskega okolja odvisne od njegovih hotenj. Motivi imajo torej svoje korenine v naravi okrog nas in v človeški, slikarjevi naravi.

Novinc največkrat uporablja štiri osnovne barve (rumeno, rdečo, modro in zeleno), ki skupaj tvorijo t. i. aditivni barvni krog. V procesu gradnje slike spremeni dimenzijo njihove svetlosti. Slikanje s primarnimi barvami v njihovi absolutni barvni svetlosti je zahtevno zaradi velike barvne energije.⁵

Žive, vibrantne barve so postale tako rekoč slikarjev zaščitni znak. Načini postavljanja barve ob barvo, vse skupaj je povezano v ritmizirano barvno zaporedje, krepijo energetske naboj barv. Platno ima status ekrana, saj se zdi, da barvno intenzivne podobe sevajo barve in svetlobo, kot da bi jih krepila posebna notranja energija. Včasih lahko dobimo vtis, da Novinc slika s fluorescentnimi, neonskimi barvami, ki svojo žarilno moč ohranijo tudi na nočnih prizorih, saj se slikar tudi v noč podaja v spremstvu barv. Številne nočne motive, ki jih zasledimo v njegovem slikarstvu, nam umetnik pojasni takole: *»Nekatere noči znajo biti tako čarobne, da človeka takoj prevzamejo. Lahko bi rekel, da človek najlepše stvari v življenju prespi. Ti običaji in navade so se mi kot otroku zelo vtisnili v spomin, zato sem to motiviko kasneje začel slikat in jo še danes slikam. Naj slednje orišem še v nekaterih primerih. Moja vas leži na platoju, na katerem je poleg hiš in gospodarskih poslopij tudi vsa obdelovalna zemlja. S to zemljo sem zaradi dela na njej močno povezan, vseskozi čutim njen dotik. Spodaj pod temi*

4 Po: Krivec Dragan, Judita, Ob Novincevi razstavi v ZDSLU-ju. V: *Slovenske novice*, 1995, str. 8.

5 Temnik, Boštjan, Horizonti (po)krajini v slikarstvu Franca Novince. 20. 11. 2009. V: *SLUT – letno glasilo Društva arhitektov in likovnih umetnikov Koroške*, 2010, str. 21.

bregovi teče reka, ki veliko poplavlja in s tem ustvarja močvirja. V teh močvirjih najdem polno življenja, skrivnosti in čarobnosti. In še danes hodim v ta močvirja, kjer se poskušam vedno znova napajati. V tem čistem potoku, ki je zelen tako poleti kot pozimi, rastejo čudovite rastline, polno je žabjih mresti in podobnih reči. Če pogledate moje slike (Čista voda, Žabji mrest, Mlakuža ...) s to vsebino, boste to čarobnost, o kateri vam sedaj pripovedujem, občutili tudi vi.»⁶

Na podobah skrivnostnega močvirja iluzijo prostora oblikuje pretehtana razmestitev širokih barvnih lis, ki sledijo oblikam močvirskega rastlinja in vodni gladini. Poteze čopiča, ki spominjajo na energijske silnice, ponazarjajo let kresnic. Barvni sestavi in zvrnjena perspektiva, ki nastane ob pogledu iz zgornjega rakurza na mlakuže in žabe mresti, motive spreminja v slikarske podobe, ki bi jim na prvi pogled pripisali abstrakten značaj.

Tudi mnogi drugi izbrani krajinski izseki, na primer pobočja, obsijana s soncem, propadajoči štor, ki se svetlika v noči, cvetoči grm na vrtu, osamljeno drevo, ki zavzame osrednje mesto na kompoziciji, gozd rdečih barv, dobrava po dežju, niso pejzaži v klasičnem pomenu. Novinca so ti motivi pritegnili, ker v njih sluti življenjski utrip narave.

Specifična barvitost daje večini Novinčevih slik fantastičen pridih. Dr. Milček Komelj piše, da je Novinc prizore »... usodno prežaril z živo barvito svetlobo; ta svetloba pa je videti tako v svojih značilnih nočnih plavinah kot v sončnih rumeninah v bistvu umetno nadnaravna.« *»V njegovi umetnosti je zato nepotrebno razločevati sončno osvetljavo od nočne, ker je umetnikova luč v celoti docela irealna, izsijana iz duhovnega spomina, in je z njo osvetljena realnost že sama po sebi spremenjena v irealen privid.»⁷*

Franc Novinc je na svoji umetniški poti prešel kar nekaj stilno različnih obdobj, pri tem pa ostal občutljiv slikarski pripovedovalec zgodb o trdem kmečkem delu in o povezanosti z naravo. Vedno pa so njegove kompozicije bolj izpoved kot pripoved. Slike ne odslikavajo konkretnega motivnega sveta, na njih ni realističnih podob narave, temveč kličejo v vidno to, kar živi v slikarjevem spominu in predstavah. Roka, ki siplje proso, roka, ki boža zemljo, čebelnjaki, iz katerih čebele hitijo na ajdovo pašo, nočni lov na žabe, nabiranje škrbince, kuhanje žganja, vrane na polju, jata ptic v letu, sveže preorana zemlja, izkopan krompir, mernik prosa na podu, svetloba, ki vstopa v domači skedenj in krajino, ter drugi motivi so odmevi slikarjevega otroštva in odrazi doživljanja domačega okolja.⁸

6 Pogovor z akademskim slikarjem prof. Francem Novincem, 20. 11. 2009. V: *SLUT – letno glasilo Društva arhitektov in likovnih umetnikov Koroške*, 2010, str. 8 (vodil ga je Boštjan Temnikar).

7 Komelj, Milček, besedilo v katalogu razstave *Sto slik slovenskega slikarstva: V čast sliki* (Muzej moderne umetnosti Múcsarnok, Budimpešta, avgust/september 2015), Galerija - muzej Lendava, 2015, str. 233.

8 Na tovrstna motivna izhodišča in stalnice Novinčevega slikarstva je opozorila razstava *Roke moje mame*, ki jo je pripravil Loški muzej Škofja Loka ob umetnikovi osemdesetletnici (Galerija na Gradu, Škofja Loka, september/oktober 2018).

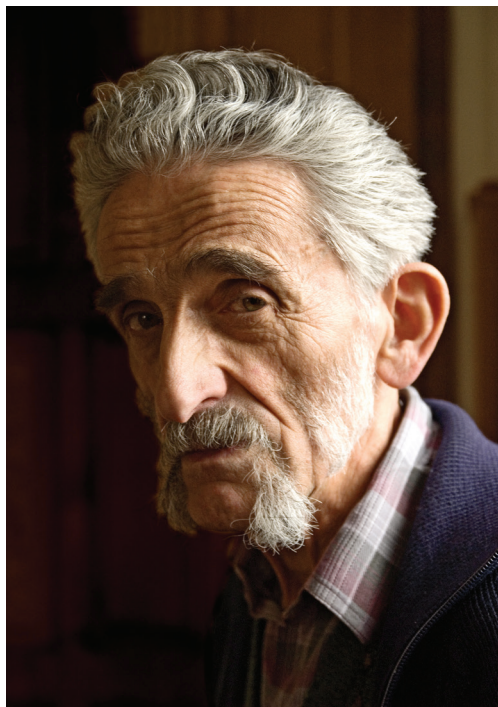
Roka moje mame, 2010, akril na platnu, 110 x 150 cm.
(foto: Marko Tušek)

Zato so tako specifični, da jih najbrž v tako polni meri lahko srečamo samo v Novinčevem slikarskem opusu.

Spomini in značilnosti rodnega okolja sta torej dejavnika, ki obvladujeta Novinčev motivni svet, ta pa je predstavljen v samosvoji, pretehtani in barvno podkrepljeni podobi.

Peter Jovanovič – poljanski samorastnik

6. februarja 2018 je 80 let življenja dopolnil Peter Jovanovič, samorastniški slikar ter kipar izpod Blegoša, ki živi in ustvarja v Dolenji Žetini v Poljanski dolini. Njegov življenjski jubilej smo 26. januarja 2018 v Vhodni dvorani Sokolskega doma v Škofji Loki obeležili s slavnostno akademijo in odprtjem razstave *Kronist sanjskega sveta*, ki je bila na ogled do 8. marca 2018. Predstavljen je bil selektiven izbor avtorjevih del, v različnih umetniških tehnikah in formatih, iz različnih ustvarjalnih obdobij ter ciklov. Razstavljal je risbe s srebrnim in zlatim svinčnikom na papirju, risbe s črnim tušem in barvnimi tuši ter kipe in reliefe iz lesa. Z razstavo in slovesno akademijo smo se pridružili praznovanju častitljivega jubileja izjemnega, a skromnega človeka, ki iz lipovih, hrastovih in češnjevih debel že več kot pol stoletja vneto dolbe podobe iz življenja. Najraje upodablja ljudi iz svoje vasi, literarne junake in motive iz ljudskega izročila ter *Svetega pisma*. Za njegovo umetniško tvornost so najbolj značilne umetnine iz lesa – kipi in reliefi – ter risbe. Poznamo ga tudi kot dobrotnika, saj svoja dela velikokrat plemenito daruje v dobrodelne namene. Peter Jovanovič je v šestih desetletjih trdega dela narisal na tisoče risb in izrezbaril na stotine lesenih kipov ter ostalih spomenikov, ki upodabljajo davna

Peter Jovanovič, 2008. (foto: Tomaž Lunder)

Od leve proti desni: *Sedem let pri beli kači*, 2007, les, 59 x 29 x 15 cm; *Deklica s knjigo*, 2007, les, 62 x 20 x 25 cm; *Solzice*, 2007, les, 48 x 30 x 16 cm. (foto: Tomaž Lunder)

in bližnja zgodovinska dogajanja. Motive najde tudi v klasični literaturi avtorjev, kot so France Prešeren, Tone Seliškar, Fran Levstik, Prežihov Voranc in drugi, domoljubno navdahnjeni pesniki.

Svoje veliko spoštovanje in ljubezen do sodobnejše literature kaže predvsem z risbami, ki predstavljajo vsebino iz zbirke *Pesmi štirih* pesnikov Kajetana Koviča, Janeza Menarta, Cirila Zlobca in Toneta Pavčka. Jovanovičev veličastni opus dokazuje, da sodi med najpomembnejše slovenske likovne ustvarjalce z romantičnimi težnjami. Za razliko od svojih sodobnikov in kolegov – samorastniških umetnikov – izbranih motivov nikoli ne idealizira. Izbranih literarnih predlog tudi ne ilustrira, temveč ob besednih umetninah ustvarja svoje, likovne.

Slovensko likovno samorastništvo

Rojstvo moderne umetnosti ni botrovalo nastanku naivne (samorastniške) umetnosti, vendar je zaradi odmika od akademizma veliko doprineslo k njenemu priznanju in uveljavljanju. Samorastniško umetnost kot obliko likovnega izražanja že od njenih začetkov spremljajo mnoga vprašanja in dileme: od razhajanj v

smislu terminoloških opredelitev (izvirna, narodna, primitivna, samorastniška, ruralno-amaterska, naivna ...) do končne definicije. O vsem tem lahko razpravljamo, nikakor pa ji ne moremo oporekati izvirnosti, estetske vrednosti in duhovnega pomena.

Pionir slovenskega naivnega slikarstva na področju Slovenije je Polde Mihelič, učitelj iz Kamnika, delujoč v 50. letih prejšnjega stoletja. Morda Mihelič po oblikovnih in vsebinskih lastnostih res spominja na naivne slikarje, vendar je bil akademsko šolan umetnik, kar je iz njegovih del tudi razvidno. Ker pa je Mihelič posnemal ljudsko umetnost, ga lahko povežemo s člani umetniške skupine Vesna: Maksimom Gasparijem, Hinkom Smrekarjem, Gvidom Birollo in Sašo Šantlom. Vesnani, ki so delovali na pragu 20. stoletja, so v svoja dela načrtno vnašali elemente ljudske umetnosti in ornamentike. Poskušali so vzbuditi zanimanje za ljudsko tvornost in na ta način dvigniti narodno zavest; slikarju Maksimu Gaspariju je to uspelo v polni meri.

Pri nas se je pravi samorastniški način likovnega izražanja izoblikoval šele v 60. letih v Žireh, in sicer pod vplivom hrvaške hlebinske šole s Krstom Hegedušićem in Ivanom Generalićem na čelu. Skupino prvih žirovskih naivcev, ki so uspešno popularizirali slovensko umetnost po vsem svetu, so sestavljali: Jože Peternelj - Mausar, Konrad Peternelj - Slovenec ter brata Janez in Pavle Sedej. To so bili likovni ustvarjalci iz ruralnega okolje, navezani na tradicionalno kmečko kulturo, slikali so v tehnikah olja na steklo in olja na platno. Zanimivo je, da nekaj članov te neformalne skupine niso bili kmetje, temveč delavci, zaposleni v tovarni Alpina Žiri. Slikali so svobodno, brez poznavanja zakonov likovne skladnje, proporcev, perspektive in drugih zakonitosti, a so s pomočjo talenta vendar dosegli stik z elementarno ustvarjalnostjo. V neposredni bližini Žirov je svoje kipe in slike odmaknjeno ustvarjal Peter Jovanovič. Vzrok za njegov umik v gozdno temoto, samoto svoje vasi in vase bi lahko našli v njegovi naravi in temperamentu.

Sočasno sta na Koroškem sorodno umetniško izraznost gojila slikarja Anton Repnik in Jože Tisnikar. Med vidnejšimi slikarji – samouki iz tistega časa je pomemben še Joža Horvat - Jaki, ki je ustvarjal v Nazarjah na Štajerskem. Tisnikar in Jaki nista tipična predstavnika naivcev, saj se od njih razlikujeta tako po ikonografiji kot slogu. Tisnikarjeva dela so simboli trpljenja in smrti, naslikana po konkretnih motivih, Joža Horvat - Jaki pa je upodabljal bizaren svet, v katerem je meja med domišljijo in realno predstavnostjo zabrisana.

Naivna umetnost je na slovenskih tleh razmah in razcvet doživela po letu 1967. V tem letu so v Trebnjem začeli prirejati likovno kolonijo Tabor slovenskih likovnih samorastnikov, ki s prekinitvami deluje vse do danes. Leta 1971 so tam odprli Galerijo likovnih samorastnikov ter začeli sistematično zbirati njihova dela. Zanimivo je, da v Trebnjem ne hranijo nobenega umetniškega dela Petra Jovanoviča. Mnogi likovni samorastniki so se usmerili v dekorativnost in nazorno slikarsko podajanje svojih likovni pripovedi (največ med njimi je bilo slikarjev), Peter pa nikoli.

Iz Žetine v svet

Peter Jovanovič je že na začetku svoje umetniške poti presenetil tako laično kot strokovno javnost. Pojav nadarjenega hribovskega samouka je vedno bolj mikal časopise. Njegove ilustracije so navdušile Jožeta Ciuho in Iveta Šubica, slikarka Alenka Gerlovič ga je primerjala celo s hrvaškim velikanom naivne umetnosti – Ivanom Generalićem. Povedati moramo, da so se predstavitve mape Petrovih ilustracij, nastalih po motivih pesmi iz slavne knjižice *Pesmi štirih*, udeležili vsi štirje avtorji. O Jovanoviču so se razpisali novinarji *Dela*, *Tedenske tribune*, *Tovariša* in drugih tiskanih medijev, sledile so reportaže v tujih časopisih in oddaja na televiziji, ki jo je leta 1966 za RTV Ljubljana pripravil Jože Kloboves, režiser dokumentarnega in kasneje zabavnega programa. Leta 1969 je s pomočjo gorenjskega poltednika *Glas* priredil prodajno razstavo risb, izkupiček je namenil banjaluškim otrokom, prizadetim v potresu.

Ženi (ilustracija pesmi Cirila Zlobca), 2007, les 23 x 22 x 12 cm. (foto: Tomaž Lunder)

Peter Jovanovič je v 60. letih svoje risbe objavljaj skupaj s Francem Mesaričem, Milanom Bizovičarjem in Mersadom Berberjem, akademsko izobraženimi umetniki, ki so bili v tistem času na ustvarjalnem vrhuncu. Prvo samostojno razstavo mu je 2. septembra 1966 v Galeriji škofjeloškega gradu pripravil Andrej Pavlovec, umetnostni zgodovinar in takratni ravnatelj Loškega muzeja Škofja Loka. Umetniški preboj in afirmacijo v širšem slovenskem prostoru je dosegel že dve leti kasneje, in sicer na prvem mednarodnem kiparskem simpoziju pri nas – legendarni Formi Vivi v Kostanjevici na Krki, kjer je z uspehom ustvarjal in razstavljal v družbi šolanih in svetovno uveljavljenih kiparjev. Trije Jovanovičevi kipi, izdelani v Kostanjevici (*Družina*, *Mamca s košem*, *Krjavelf*), so del tamkajšnje stalne razstave. V Šentvidu pri Stični na Dolenjskem je iz hrastovega debla izklesal svoj prvi spomenik, *Ribničana Urbana*, posvečen slovenskim izseljencem. V 80. in 90. letih je svoje zanimanje za religiozne vsebine izkazoval predvsem z razstavami lesenih reliefov v ciklih *Skrivnosti rožnega venca*, *Jezusovo delovanje na zemlji* in *Življenje matere božje*. K verski tematiki se je leta 2016 vrnil z odmevno razstavo *Križev pot* v Sokolskem domu v Škofji Loki. Z uspehom je svojo umetnost predstavljal tudi v zamejstvu, predvsem v galeriji Mohorjeve družbe v Celovcu. Na Koroškem se je leta 1970 v vasi Trebinja s kipom *Mojcej* poklonil skladatelju Pavletu Kernjaku, za vrt Slovenika v Rimu je leta 1975 izdelal *Sejalca*, slovenskim izseljencem v Clevelandu (Ohio, ZDA) je namenil *Par v narodnih nošah*. Leta 1977 je v hrastu s portretno plastiko ovekovečil *Prežihovega Voranca*, ki stoji na Preškem Vrhu na Koroškem.

Peter Jovanovič ni običajen podobar, niti rezbar: je sodoben ljudski umetnik, ki je zaslovel, nikoli pa mu ni padlo na pamet, da bi zares zapustil domačijo v Dolenji Žetini pri Javorjah. Kot človek je skromen in preprost kot umetnik pa odločen in samozavesten. Čeprav se ni učil pri slavnih mojstrih in ni nikoli prestopil praga likovne akademije, ga stroka upošteva in ceni.

Petrova umetniška izraznost

Petrova umetniška veličina izhaja iz otroške neposrednosti in jasnosti likovnega izraza. Njegova umetnost je pestra, tako po vsebini, oblikah, sporočilnosti kot tematiki. Navdih črpa predvsem iz domačega, hribovskega sveta in ljudi, še posebej otrok. Njegova izjemna občutljivost se pogosto preplete s slovensko literaturo – prozo in poezijo. Obožuje Prešerna, Cankarja, Župančiča, Balantiča in Pavčka, blizu so mu svetopisemske zgodbe (*Pasijon*), ljudske pripovedke in bajke. Za razliko od mnogih likovnih samoukov se Jovanovič odlikuje s povsem originalnim umetniškim karakterjem, poetičnim ali dramatičnim, v obeh primerih prepoznavnim in iskrenim. Njegova govorica, tako v kiparskih kot risarskih tehnikah, je preprosta. V značilnem stilu reducira figuralne oblike in poenostavlja realistične elemente. Zdi se, kakor bi z dletom ali sekiro čokatim lesenim panjem vdahnil življenje ter iz še tako grobe skulpture izvabil poteze nežnosti in človečnosti.

Onemelost (po motivu iz Ivana Cankarja), 2002, tuš na kartonu, 40 x 29,5 cm.

(foto: Tomaž Lunder)

Z odločnostjo in potenco ustvarja izčiščeno likovno pisavo, dinamično in v nadrobnostih igrivo, ki izpoveduje ljubezen do okolja, iz katerega izhaja in v katerem živi. Peter Jovanovič je slovenski javni prostor obogatil z neprecenljivo likovno dediščino. Urbano podobo marsikaterega slovenskega kraja je nadgradil z estetskimi, vsebinsko zgovornimi javnimi spomeniki, ki so v desetletjih postali nepogrešljivi prostorski organizmi za kraje, med njimi so npr. Primskovo na Dolenjskem, Senica pri Medvodah, Temenica, Ribnica in Veliki Gaber na Dolenjskem, Utik pri Vodica, Videm ob Ščavnici, Brdo pri Kranju, Cerkno,

Lesce, Prebačevo pri Kranju, Javorje, Grčarice in še bi lahko naštevali. Jovanovičevih kiparskih izdelkov ljudje ne dojemajo zgolj kot krasilne elemente v urbanem ali polurbanem prostoru. Z njimi se poistovetijo; taka primera sta npr. spomenika *Poljanski vstaji* v Poljanah nad Škofjo Loko in *Ljubljana v boju* na ljubljanskem Gospodarskem razstavišču.

Jovanovičev izrazni ekspresionizem ima dva obraza, ki obstajata drug ob drugem in se dopolnjujeta – lirski in dramatski. Trpljenje podaja z razvlečenimi linijami teles, pri otroških obrazih pa so njegova glavna prizadevanja usmerjena v mehko linij, lirsko intonacijo in poudarjanje oči. Prek ženske figure se Jovanovič vrača k naravi, izrazni klimaks pa dosega z volumni razčlenjenih in razdelanih mas ter linij, medsebojno uravnoteženih v enkratno harmonično celoto. Melodičnost in intimnost je najbolj zaznavna v upodobitvah otrok in predstavlja nasprotje dramatičnosti večjih del, kot je na primer kip *Hlapca Jerneja* v Škofji Loki pred upravno stavbo, ki je monumentalen in arhaičen. Veličastnemu *Hlapcu Jerneju* ne moremo oporekati izvirnosti, estetske vrednosti in duhovnega pomena. Peter ga je posvetil spominu na velikana slovenskega gledališča – igralca Staneta Severja.

To so tudi najbolj žlahtne lastnosti umetelnosti Petra Jovanoviča, predstavnika slovenskega samorastniškega slikarstva iz Poljanske doline, ki je dala domovini veliko pomembnih žena in mož, delujočih na različnih družbenih področjih, od kulture do gospodarstva. Peter je razlagalec prvinskega kolektivnega življenja ruralnega okolja, ilustrator narodnih običajev in lokalne tradicije, če je potrebno tudi portretist. V 60. letih dela je ustvaril bogat opus: več sto risb, reliefov in skulptur. Kot pri večini samorastnikov iz Poljanske doline sta osnovni oznaki Jovanovičeve umetnosti spontanost in neposrednost likovnega izraza. Z ljudskimi umetniki ga povezujejo zagledanost v preteklost, veselje do življenja, lirski razpoloženska stanja, senzibilnost in izrazna ekspresivnost, z modernimi pa odprtost in drznost. Njegovi žanrski prizori in portreti nizajo prizore iz vsakdanjega življenja tršatih Poljancev. Upodablja kmečka opravila – setev, žetev, oranje, košnjo –

Hlapec Jernej (V spomin Stanetu Severju), 1973, hrast.
(foto: Tomaž Lunder)

Vrabci in strašilo (ilustracija pesmi Otona Župančiča), 2006, tuš na kartonu, 39 x 29 cm.
(foto: Tomaž Lunder)

ter praznike, legende in običaje. Neobremenjen z akademskim formalizmom, največkrat izpolnjenim s togimi likovnimi pravili in formulami, ki občutljivega ustvarjalca lahko dušijo, ne pa kreativno navdahnejo, Peter Jovanovič v vsa svoja dela mojstrsko vnaša arhaična in mitološka občutja brezčasnosti. Prek transformacije realizma, prežetega z osebnimi estetskimi načeli, umetnik svoja razmišljanja podaja v okvirih vsebinsko strnjenih lastnih zgodb, ki jih podaja z zgoščeno likovno govorico, v izčiščenih risarskih potezah, na intenzivni barvni (monokromni) podlagi, izpolnjeno s simboliko in metaforičnostjo.

Ponotranjeno doživljanje poezije

Petrova risarska dela na temo slovenske poezije spadajo med njegove najbolj občutene in poduhovljene risarske sklope. Gledalca ne prepričujejo, temveč subtilno dopolnjujejo literarno predlogo in odkrivajo njene skrite dimenzije. V izrazitem avtorskem slogu se še nadalje prepletata kiparsko občuteno grajenje figur in predmetov ter raznoliko drobno črtovje, s katerim oblikuje prizorišča, ki posredujejo grafični vtis. Če gledamo umetnikov opus skozi premene časa, ugotavljamo, da je risanje v njem ustvarjalna konstanta, ki se iz desetletja v desetletje izčiščuje in komaj zaznavno rahlo spreminja. V delih, vsebinsko naravnanih na

poetična občutja Balantičevih, Župančičevih, Pavčkovih ali Grozdetovih verzov, Jovanovič svoje brezčasne prizore gradi s kombiniranjem realistične prepoznavnosti figur in predmetov z abstraktno likovno izraznostjo. Ta je posebej opazna v prostorskih vzdušjih, znotraj katerih avtor z različno rabo srebrnega in zlatega črtovja ustvarja skrivnostno svetlobo in nizanje prostorskih plastnih kopren, kar stopnjuje duhovno razsežnost podob. Pesmi o naravi, domovinske in narodnostne pesmi, verske in ljubezenske pesmi so Jovanoviču izziv, ki poleg likovnih idej za ponazoritev vsebine zahteva še izjemno likovno disciplino ter originalne rešitve.

Petrove risbe niso zgolj klasične ilustracije niti vinjete; gre bolj za poglobljeno vizualizacijo vtisov, ki z vso živostjo in neposrednostjo beležijo ter izpovedujejo duhovno bistvo domačega pesništva, prevedeno v harmonično črtno skladje in ploskovni ritem. Kot povezovalac različnih likovnih segmentov, opredeljujočih duhovni in materialni svet, Peter Jovanovič v sklopu svoje risarsko/slikarske izpovedi vztrajno išče najprimernejše izrazne možnosti za posredovanje prvinskih občutij atmosfere slikovitih lirskih utrinkov, in sicer v sebi lastni visoki pesniški govorici. Ne samo verzi, tudi Petrove risbe prepričljivo dokazujejo, da je »*umetnost res živilo*«, hrana duhovnega življenja. Kakor Grozde in Cankar, ki sta si prizadevala za navzočnost duhovnosti v umetnosti in leposlovju, nam tudi Peter s svojo tvornostjo dokazuje, da je vseprisotnost ljubezni (do boga, sočloveka, narave, sveta, veselja), tako v umetnosti kot vsakdanjem življenju, tista temeljna vrednota, ki oživlja medsebojno naklonjenost, sožitje in sodelovanje. Ljubezen je torej pot, po kateri je vztrajno in potrpežljivo vse do konca svojih dni hodil mučenec Lojze. Med njegove duhovne nadaljevalce spada tudi Peter.

Petrova prepoznavna estetika

Petrova umetniška dela po svoji toplini in izrazni moči prekašajo klišejske rezultate premnogih akademsko izobraženih likovnikov. Njegova neizčrpna domišljija, združena s preprostostjo in čistostjo srca, poraja razgibane in neposredne podobe, ki se največkrat motivno navezujejo na domače ruralno okolje, ljudske običaje in tradicijo. Navdihujejo ga tudi slovenska literatura, pomembni dogodki iz slovenske zgodovine in sakralnost. Jovanovič s svojo originalno likovno pripovedjo navdušuje tako odrasle kot otroke; njegove zgodbe so univerzalne, dojemanje sveta pa neposredno, prvobitno, iskreno in povsem naravno. Če se za hip oddaljimo od suhoparnega terminološkega določanja stilnega okvira Jovanovičeve umetnosti in se ji uspemo približati bolj spontano, lahko ugotovimo, da nam dela pravzaprav govorijo o doživljanju sveta na način, pri katerem ni ostre meje med sanjami in realnostjo. To kompleksno in hkrati enovito doživljajsko polje preveva ludus – večna igra, ki je temelj in gibalo vsakega kreativnega delovanja. Mogoče Peter s svojo čisto in neobremenjeno ustvarjalnostjo subtilno obuja in ohranja utrinke prizorov iz kolektivne zavesti, ki se pri ljudeh v zreli dobi

Domov (ilustracija pesmi Franceta Balantiča),
2009, tuš na kartonu, 39 x 29,5 cm.
(foto: Tomaž Lunder)

Sence (po motivu Ivana Cankarja), 2003,
les, tuš na kartonu, 39 x 29 cm.
(foto: Tomaž Lunder)

docela razblinijo ali pa ostajajo varno shranjeni nekje globoko v podzavesti. Avtor formalno in vsebinsko ostaja zelo blizu osrednjemu toku tiste sila redke, pristne in neomadeževane ljudske tvornosti, običajno dobro sprejete pri širši publiki, a redko dovolj cenjene in upoštevane v strokovnih krogih. Jovanovičeva izraznost je avtonomna, neodvisna od strogih stilskih omejitev, izobrazbenih zamejitev in sodobnih trendov. Gre za dela z lastno estetsko eksistenco in specifičnim duhovnim nabojem. Odlike njegovega risarskega ali kiparskega načina prepoznamo v zanimivih oblikovnih rešitvah, ki se ne ozirajo na stroga konvencionalna likovna pravila. Ne glede na ustvarjalni medij, naj bo to preprosta risba, knjižna ilustracija, relief ali monumentalna skulptura v javnem prostoru, prav vsako Jovanovičevo stvaritev prevevata individualnost in spontanost, ki sta temeljni lastnosti avtorje-

vega načina; delom dajeta izpovedno težo in estetsko vrednost, veliko pa nam povesta tudi o umetnikovem značaju, njegovih najintimnejših občutjih in mislih.

Umetnost Petra Jovanoviča se izmika definicijam in predalčkanju; na podoben način se izmikajo etiketiranju tudi večne mojstrovine Henrija Rousseauja, Ivana Generalića, Jožeta Tisnikarja ter mnogih drugih svetovno znanih in pomembnih likovnih samorastnikov, ki mejnike likovne zgodovine predstavljajo po svojih lastnih merilih. O Jovanovičevi tvornosti je mogoče v nedogled razpravljati, nikakor pa se ne more oporekati njeni izvirnosti in vsebinski teži. Predstavlja namreč neposreden in neizumetničen zapis občutkov, zgoščen in metaforičen, včasih dramatičen in ekspresiven, drugič pa lirično navdahnjen in senzibilen. Največjo občutljivost ta kleni samorastnik izpod Blegoša pokaže pri ilustracijah poezije. Prav poezija je tisti medij, ki ga duhovno oplaja, navdihuje in polni. Preveč preprosto bi bilo trditi, da se Jovanovič prek svojih izčiščenih folklorističnih elementov neposredno navezuje na lokalno umetniško tradicijo ter so v njegovih podobah oblike, ki bi ga lahko stilno povezale z ostalimi pomembnejšimi slovenskimi likovnimi samorastniki. Preveč je izoliran od trendov, preveč predan delu in zvest svoji umetniški intuiciji, da bi si dovolil kaj takega. Tudi njegov motivni svet je pestrejši in širši, čeprav svojo izrazno moč predvsem potrjuje pri skrbnem izbiranju motivov vaškega življenja iz domače okolice, če pa je potrebno, jih aplicira na druga vsebinska področja.

Petrovo osnovno izrazno sredstvo je preprosta risba – perorisba s tušem ali risba s svinčnikom. Čeprav se morda marsikomu zdi na bežen pogled zmeraj malce drugačna, se skozi različna ustvarjalna obdobje v osnovi dosti ne spremeni. Avtor se k svojim risarskim izhodiščem nenehno vrača, vendar potezno živahnost prilagaja vsakemu obravnavanemu motivu posebej. Ko črta steče, se linear-na dinamika odvíja do trenutka, v katerem črta dohiti idejo in jo običajno tudi nadgradi; takrat se njen pripovedni tek zaustavi, likovno bistvo je zaobjeto, zgodba pa povedana. Jovanovič želene efekte dosega s čisto risbo brez senčnih obstretov, zadnja leta sicer vse pogosteje v kombinaciji z barvnimi vrednostmi; te znotraj značilne črno-bele strukturne gradnje nastopajo v funkciji mehkih linearnih poudarkov. V sklopu ilustracij *Izbranih pesmi* Simona Gregorčiča je risarska preja podana s srebrnim in zlatim tušem, ki v kontrastu z barvno poenoteno podlago deluje izjemno plastično, skoraj filigransko.

Svojo prepoznavno risbo umetnik uspešno uporablja, umešča in modificira tudi pri ustvarjanju v lesu. Z značilnimi obseki in rezi naravnemu materialu umetniško »vsaja« poseben duh, ki les pretvarja v avtonomen in sugestiven likovni organizem, izpolnjen s površinskimi ritmi. Rustikalno obdelane strukture, ožarjene s svetlobo, zaigrajo v kontrapunktu ostrih obsekov, kratkih vrezov in mehkih modelacij, prelivi trdih in mehkejših oblik pa ustvarjajo površinske napetosti. Včasih avtor svoje intervencije povsem poenostavi in »prevede« v izčiščene voluminozne oblike, običajno vertikalno usmerjene ter spominjajoče na poganške idole iz davnine. Nezavezanost strogim oblikovalskim kanonom Petru Jovanoviču

omogoča večjo umetniško svobodo, prek duhovnih razsežnosti svojih del pa nam odkriva skrite pomene in zastrte ravni našega skupnega občutenja sveta. Petrova umetnost je živ dokaz, da akademska izobrazba nikakor ni pogoj za likovne dosežke in doseganje kakovostne ravni v upodabljalni umetnosti.

Očitno je v ustrezni kombinaciji talenta, naravne inteligence, umetniškega navdiha in predanega dela recept za tvornost, ki je v premenah časa postala obče dobro in bo (kot del loške umetnostno-zgodovinske dediščine) še dolgo ostala v kolektivni zavesti prebivalcev mnogih slovenskih mest in vasi.

Še nekaj biografskih podatkov

Peter Jovanovič se je rodil 6. februarja 1938 v Dolenji Žetini pod Blegošem očetu Radisavu in materi Mariji Rink. Kot otrok je risal kmete, ki so vozili les na obvezno oddajo. Pri desetih letih je dobil prvi honorar od žetinskega kmeta, in sicer za risbo njegovega konja. Ko je bil star dvanajst let, mu je za jetiko umrl oče, ki je iz Srbije prišel služiti vojaški rok na državno mejo; ta je takrat tekla čez Blegoš.

Peter Jovanovič s Cirilom Zlobcem in njegovo ženo, 2004.

Leta 1950 je Peter prenehal s šolanjem, saj je bil primoran svojo družino preživljati s priložnostnimi deli pri okoliških kmetih. Leta 1958 so v srednješolski literarni reviji *Mlada pota* prvič objavili njegove risbe, zanje je dobil denarno nagrado. Isto leto je odšel k vojakom v Voždovac v Srbiji, kjer je vneto risal. Leta 1959 je prvič javno razstavil svoje risbe na kolektivni razstavi sodelavcev revije *Mlada pota*. Njegova dela so pritegnila pozornost strokovne in laične javnosti. Leta 1966 se je prvič samostojno predstavil z razstavo na škofjelo-

škem gradu; na ogled je postavil 45 risb in 12 lesenih kipov. Medijsko je postal prepoznaven po kiparskem simpoziju *Forma Viva* v Kostanjevici na Krki leta 1968. Leta 1976 se je poročil in z ženo Milico v naslednjih letih vzgojil tri otroke.

Leta 1980 se je udeležil Osmе kolonije in razstave kiparjev naivcev v Ernestinovu na Hrvaškem. Doslej je samostojno razstavljал več kot šestdesetkrat. Več kot petdeset njegovih velikih skulptur v lesu stoji v Sloveniji in po svetu. Izdal je štiri mape risb (*Cankarjeve Podobe iz sanj*, *Slovenske ljudske pesmi*) ter več reliefnih ciklov. Ilustriral je več knjig, med njimi tudi izbor *Iz Pesmi štirih* Kajetana Koviča, Cirila Zlobca, Janeza Menarta in Toneta Pavčka. Živi in ustvarja na rojstnem domu v Dolenji Žetini. Je tudi častni občan Občine Gorenja vas - Poljane.

»Saj ne sovražim te, svet, saj ljub si mojemu srcu.«

Ob 150. obletnici rojstva Aleša Ušeničnika

Ko se spominjamo Aleša Ušeničnika ob 150. obletnici njegovega rojstva, morda ne bo napak, da najprej pomislimo na generacije slovenskih duhovnikov, rojenih okrog ali kmalu po letu 1850, ki so oblikovali slovensko duhovno zgodovino 19. in 20. stoletja. Poleg osnovnega poklica, da so bili duhovniki, so delovali domala na vseh področjih znanosti, kulture in izdajateljstva. Naj omenim le nekaj izbranih imen, znanih pa tudi pozabljenih.

Iste leta kot znameniti Simon Gregorčič (1844–1906) je bil rojen Mihael Lendovšek (1844–1922), ki je prvi zbral Slomškove *Zbrane spise* in Slovencem v izjemnem izdajateljskem podjetju posredoval opus tega duhovnega in slovstvenega klasika. Frančišek Lampe (1859–1900) je napisal prva, temeljna filozofska dela v slovenščini (med njimi *Uvod v modroslovje*) in začel izdajati *Dom in svet*, vodilno katoliško kulturno revijo. Danes neznani prelat Alojzij Stroj (1868–1957) je napisal vrsto zgodovinskih in duhovnih del, med drugim je poslovenil marijansko pobožnost po sv. Ludviku de Montfortskem.

Anton Hribar (1864–1953) in Anton Medved (1869–1910) sta bila klasicistična post-romantična pesnika, njuno lirsko, dramsko in epsko-legendarno slovstvo čaka na novo branje in novo vrednotenje. Prelat Josip Volc (1869–1958) je danes pozabljen leposlovni in pedagoški pisec, podobno kot cistercijan Josip Benkovič (1869–1901), zgodovinar in odličen biografski

Dr. Matija Ogrin – slavnostni govornik na akademiji ob 150-letnici rojstva ddr. Aleša Ušeničnika v Poljanah.
(foto: Izidor Jesenko)

Profesor Aleš Ušeničnik, doktor filozofije in teologije (1868–1952). (hrani: Nadškofijski arhiv v Ljubljani)

pisatelj. Kanonik Gregorij Pečjak (1867–1961) je bil pomemben biblični in liturgični pisec.

V literarni zgodovini so mnogo bolj znani Fran S. Finžgar (1871–1962), Fran Ks. Meško (1874–1964), Evgen Lampe (1874–1918), urednik DS in tehniški pionir ter pesnika Mihael Opeka (1871–1938) in Silvin Sardenko (1878–1942). Med frančiskani je pravično vrednoten jezikoslovec Stanislav Škrabec (1844–1918), manj pa skladatelj Angelik Hribar (1843–1907) in zgodovinar Gvido Rant (1880–1956). Komaj je moč izmeriti vsestransko vednost in teološko delo Jakoba Ukmarja (1878–1971) – in še bi lahko naštevali.

Ti duhovniki so s svojim intelektualnim delom bistveno oblikovali duhovno podobo Slovencev v težavni dobi prehoda iz dolgega 19. stol. v moderni čas. Če se ozremo na njihova življenja, opazimo dve značilnosti, ki sta skupni vsem tem duhovnikom. Prva, najbolj vidna, je ta, da so domala

vsi izšli iz vernih kmečkih družin, kjer so ljudje od malega trdo delali, iz tistega sveta, ki ga je neka učiteljica ob spominih na svojo kmečko mladost opisala z besedami: »Pravzaprav nismo delali nič drugega kot – delali.« In molili, bi najbrž lahko dodali.

Druga, prav tako očitna skupna lastnost teh duhovnikov pa je, da pri odločitvi za duhovniški poklic niso toliko mislili na to, kako bodo s tem uresničili morda svojo osebnost in dosegli smisel življenja, ampak so mislili bolj na to, kaj je prav in kaj so dolžni storiti. Tega ali onega je morda v duhovniški poklic zaobljubila že njegova mati v porodnih bolečinah in stiskah; tega ali onega je za duhovnika določil domači župnik, ko ga je kot otroka izbral ter poslal v šole (ter ga gmotno podpiral); ta ali oni pa si je duhovni poklic izbral tudi povsem zavestno in iz svoje pobude. Vsi med njimi pa so mislili predvsem na to, kar so spoznali kot svojo dolžnost pred Bogom in pred ljudmi, in ne na to, kako bodo svobodni, srečni in izpolnjeni. Niso toliko mislili na osebno tuzemsko srečo, marveč tem bolj na večno dobro in večno srečo svojih bližnjih in sebe, na življenje so gledali *sub speciae aeterni*, gledali so na njegov večnostni pomen ...

S tem, ko so se ti slovenski duhovniki odpovedali iskanju svoje osebne sreče in so si prizadevali za duhovne dobrine, so soustvarjali svet, ki ga sicer ne smemo idealizirati, kajti v tistem svetu je bilo nemalo solza, stisk, vsakovrstnih udarcev in bede; toda v tistem svetu se je dalo živeti. Pol stoletja pozneje pa so neki drugi ljudje začeli postavljati svet, ki se je razvil v vojne, revolucije, koncentracijska taborišča, gulage in Goli otok, v stvari, ki so bile v nekdanjem slovenskem svetu naših duhovnikov nemisljive, neizvedljive, nemožne. Po tem, ko nekoliko vemo, kaj se nam je zgodilo v 20. stoletju, se moramo vprašati, za katere vrednote in duhovne zakone se hočemo odločiti: za tiste, iz katerih so nastali in vedno znova lahko nastanejo Kočevski Rog, Huda jama in Hrastniški hrib, ali za zakone tistega neidoličnega sveta, ki so ga soustvarjali slovenski duhovniki 19. stoletja, ki pa ga je bilo mogoče izpopolniti, izboljšati. To vprašanje, menim, smo si morali postaviti, preden v mislih obudimo lik misleca, kakršen je Aleš Ušeničnik.

Nekdanji županov dvorec s poslikavami slikarja Štefana Šubica je nudil dom tudi družini Marije in Janeza Ušeničnika ter njunim trem sinovom: Francu, Alešu in Maksimilijanu. (*hrani: Ministrstvo za kulturo, INDOK center, Ivan Sedej, 1964*)

* * *

Aleš Ušeničnik je v več kot 50 letih svojega aktivnega življenja ustvaril enega od najbolj impozantnih in vplivnih intelektualnih opusov v vsej slovenski duhovni in kulturni zgodovini. Njegovo filozofsko, teološko, pedagoško in splošno kulturno delo je velikansko. Več kot dvajset knjig in na stotine člankov, v katerih je obravnaval filozofsko spoznavoslovje, ontologijo, družbeni nauk oziroma sociologijo, nekatera teološka vprašanja, ob tem pa se odzival na neštivilna obča družbena in kulturna vprašanja, ki jih je prinašalo življenje. Od leta 1897 je urejal revijo *Katoliški obzornik*, pozneje ga je leta 1907 preosnoval v prvo slovensko znanstveno revijo *Čas*, ki jo je urejeval skoraj do 2. svetovne vojne. Več kot štiri-deset let je kot profesor poučeval na Teološki fakulteti, bil večkrat njen dekan, v letih 1922/1923 celo rektor ljubljanske univerze. V letu 1937 je vodil skupino ustanovnih članov, ki so ustanovili Slovensko akademijo znanosti in umetnosti ter bil v procesu ustanavljanja SAZU njen prvi predsednik. Po pravici je zapisal Ušeničnik v uvodu v k svojim *Izbranim spisom*:

»Skoraj vse, kar sem pisal, sem namreč pisal sicer iz znanosti in z znanstveno vestnostjo, vendarle ne iz znanstvene ambicije, temveč zato, da bi slovenska inteligenca bolj in bolj doumela resničnost in lepoto svojega krščanskega svetovnega nazora in bi ga bila vesela. Malo sem pisal iz čiste teologije, malo več iz čiste filozofije, največ pa sem obravnaval verska, нравna in vobče kulturna vprašanja pod filozofskim vidikom.«¹

Ušeničnikovo obširno delo za katoliško kulturo, o katerem govori v teh stavkih, izhaja iz premise, da iz skrbi za različne vidike in plasti življenja nastajajo različni vidiki oziroma elementi kulture, kot so materialna, socialna in politična kultura, ki zagotavljajo gmotno blagostanje in skupno dobro, potem intelektualna, etična in estetska kultura, ki nastajajo kot sad človekovega stremjenja po spoznanju in lepoti; naposled filozofija kot višja intelektualna kultura in končno religiozna kultura; človeški duh ima namreč neko slutnjo, *»neko predčutje«* neskončnosti. Končnost ga ne more umiriti in utešiti. Kultura je torej večstranska in večplastna. Ideal kulturnega razvoja, pravi Ušeničnik, je harmonija v razvoju kulturnih sil. Bistveno za harmonični, pravilni razvoj kulture pa je, da je materialna kultura podrejena intelektualni in etični kulturi. Harmonija med tema sferama kulture je kajpada odvisna od ciljev in idej, ki vodijo naše osebno in socialno življenje. Te cilje in ideje pa narodom daje religija. Zato Ušeničnik ugotavlja, da obstaja med krščansko in materialistično kulturo bistvena ločnica; ločujejo ju nagibi in cilji kulturnega dela. Na dnu vseh kulturnih vprašanj naposled odkrijemo versko vprašanje. *»Katolištvo,«* pravi Ušeničnik, *»je edina moč, ki more voditi narode k idealu kulture, k najvišjemu napredku pod ozirom na večni cilj človečanstva!«* Sub specie aeterni, glede na večnostni cilj človeštva.

Ena od ključnih Ušeničnikovih razprav z naslovom *Za krščansko kulturo* se začne s tem izhodiščem: *»Največja naloga dvajsetega stoletja je pokristjanjenje kulture. To je tista naloga, ki jo je označil Pij X. z evangelijskimi besedami 'instaurare omnia in Christo', vse obnoviti v Kristusu (Efež. 1, 10).«* O pokristjanjenju govori Ušeničnik, ker ugotavlja, da je bilo 19. stoletje predvsem stoletje materialne kulture, materialnih pridobitev, gospostva uporabnih znanosti nad naravo; toda 1. svetovna vojna mu je bila krvav dokaz, da po vseh pridobitvah materialne kulture človeško zlo in nesreča še vedno nista manjša, kot sta bila poprej. Tem bolj bi to veljalo za 2. svetovno vojno. Harmonija med materialno in etično kulturo je bila do kraja porušena; ob velikem vzponu znanosti človek pripisuje sebi, pravi Ušeničnik, kar je zmogel le s silami, ki jih je Bog dal naravi in človeku; tako v veličini napredka časti lastno veličino. Dejansko pa lahko človeka osreči in uteši le *»kultura, ki veže končnost z neskončnostjo [...], ki druží človeka z Bogom«*. Zato moramo kulturi dati religiozno naravnost in vsebino, to pomeni, jo pokristjaniti.

1 Ušeničnik, Aleš: *Izbrani spisi*. Ljubljana : Jugoslovanska knjigarna, 1939, str. 5.

S tem je Ušeničnik povedal v jedru isto (ali zelo podobno) kot pol stoletja pozneje papež Janez Pavel II., ko je govoril o potrebi po novi evangelizaciji. Ta je danes morda večja kakor v Ušeničnikovem času, brez dvoma pa je obstajala že tedaj. Vsekakor nam Ušeničnikovo filozofsko delo nudi vrsto temeljnih uvidov, ki so trajno veljavni in morejo katoličane tudi danes voditi k smotrnemu umskemu delu. Brez dvoma je v temelju resnično vse, kar je povedal o razmerju med materialno, intelektualno, estetsko, etično in religiozno kulturo.

Slovenska katoliška kultura je v 100 letih od Ušeničnikovega časa do danes zaradi raznih zgodovinskih razlogov zelo oslabela. Slovenski katoličani je danes na nekaterih področjih skorajda nimamo. To se zdi še zlasti problematično za tisto področje, kjer se ureja poglavitna vprašanja človeškega sožitja, namreč v skrbi za skupno dobro, tj. v družbenem življenju. Na tem področju mnogo Ušeničnikovih besedil še vedno lahko budi življenje, pristno katoliško politično kulturo.

V tej povezavi bi želel posebej opozoriti na Ušeničnikovo osrednje delo, v katerem je svojo filozofijo predelal v – pogojno rečeno – uporabno obliko za vsakdanje življenje. To veliko delo je *Knjiga načel*. Izšla je v treh zvezkih (1935–1937) v zbirki Naša pot – Knjižnica dijaške Katoliške akcije. *Knjiga načel* je bila torej prvotno namenjena srednješolcem. Danes bi jo lahko koristno uporabljal vsak odrasel, resen katoličan. *Knjiga načel* se začne s temi klasičnimi stavki, ki bi jih lahko vklesali v kamen:

Slovesno sveto mašo ob 150-letnici rojstva Aleša Ušeničnika je daroval nadškof Stanislav Zore. Somaševala sta Jože Stržaj, domači župnik (levo), in dr. Robert Petkovšek (desno), dekan Teološke fakultete. (foto: Izidor Jesenko)

Nadškof Stanislav Zore blagoslavlja v predverju cerkve sv. Martina v Poljanah spominsko ploščo bratoma ddr. Francu in ddr. Alešu Ušeničniku. (foto: Izidor Jesenko)

V Štefanovi hiši v Poljanah je bila razstava dokumentov o delu in življenju ddr. Aleša Ušeničnika. (foto: Izidor Jesenko)

»**Načela** se imenujejo vodilne misli, ki ravnaajo naše spoznanje in delovanje. Tako govorimo o logičnih, estetičnih, etičnih načelih itd.

Načela so ali **prava** ali **kriva**. So prava, če se v njih izražajo resnice. Prava načela so torej vodilne resnice. So pa kriva ali zmotna, če se v njih izražajo zmote. Tudi zmote namreč morejo imeti značaj načel, seveda vodijo v nove zmote in blodna dejanja.«²

Za človeka našega časa, vsaj zame, je blagodejno prebrati tako jasne in temeljne stavke. Stavke, ki zanesljivo postavijo meje, razlikovanje, usmeritev. Ušeničnik dalje pravi: »Načela pa ne vodijo samo, temveč dajejo tudi moč. Iz načel izhaja tudi moč za dosledna in krepka dejanja.«³ **Prava načela** so vodilne resnice, te pa imajo v sebi moč, da privlačijo, gibljejo, animirajo našo voljo, tudi za težavne in dolgotrajne napore. Prav zato, ker je Ušeničnik na podlagi svojega spoznavoslovja in širše filozofske teorije dognal, kako bistvenega pomena je spoznavanje resnice za človeka, še zlasti za kristjana, je svoje osrednje misli strnil v *Knjigo načel*. Poudarjal je, kako pomembno je, da kristjan moli za skrivnostno božjo milost, ob tem pa ni nehal opozarjati, da brez načel, tj. brez vodilnih resnic, človek ne more ostati človek.

Ob misli Aleša Ušeničnika bi mogli mnogi duhovno živeti, se umsko krepiti in orientirati še danes, prav tako, kakor so se nekdaj. Ko je Anton Strle leta 1944 napisal knjigo o Alojziju Grozdetu, danes blaženem, tedaj le enem od zglednih mladeničev, ki jih je pokosila revolucija, ni pozabil omeniti, kako si je Lojze Grozde ob vsej skromnosti, pravzaprav revščini, vendarle priskrbel *Izbrane spise* Aleša Ušeničnika v 10 knjigah. Imel jih je na polici nad posteljo in je nanje ponosno pokazal obiskovalcu z besedami:

»*To je moja biblioteka.*« Da, to je bila ne le njegova biblioteka, marveč njemu in še mnogim mladim tudi duhovna podstat za krščansko priče-

Najstarejša do sedaj znana fotografija Poljan (1900). (hrani: Nadškofijski arhiv v Ljubljani)

2 Ušeničnik, Aleš: *Knjiga načel : [nekaj smernic katoliškemu dijaštvu]*. [Domžale - Groblje : Misijonska tiskarna], 1935–1937, str 7.

3 Prav tam, str 15.

vanje v času skrajnih preizkušenj, v času kataklizme. Mnogi mladi bralci Aleša Ušeničnika so zato izginili v uničenju komunistične revolucije in nam v pričevanje zapustili krvavi prst svojega idealizma.

Spisi Aleša Ušeničnika iz vojnih let so namreč še danes striktno veljavni; kako zmerno in modro je takrat pisal, vidimo denimo v članku *Meditacija o dveh praporih* iz leta 1943. Pri tem izrecno ni mislil v prvi vrsti na zunanja dejanja, marveč je opozarjal na temeljno duhovno odločitev za Kristusa, za njegov prapor, ki ga nosi Cerkev – kar je še danes zelo aktualna spodbuda. Zgovorno je tudi, da je prav leta 1942, sredi vojnih preizkušenj, Ušeničnik pripravil novo redakcijo starega, tradicijskega prevoda (izpod peresa Andreja Kalana) Kempčanove *Hoje za Kristusom* kot temeljni pripomoček za katoličanov spoprijem z znamenji časa.

* * *

Aleš Ušeničnik je bil velik mislec, gotovo eden največjih med Slovenci; bil pa je tudi pesnik s pretanjenim občutkom za lepoto in ritem jezika, kar mu je priznaval tudi Oton Župančič. Na začetku teološkega študija v Rimu (1890) je zapisal tri *Rimske elegije*, napisane v klasičnem elegičnem distihu – tj. forma, sestavljena iz heksametra in pentametra, ki jo je Aleš Ušeničnik izvrstno mojstril. Tu je pet distihov, ki govorijo o tem, kako pesnik odhaja iz šumnega Rima na grobove, kjer premišljuje o nasprotju med prerokom in neposlušnim ljudstvom:

*Saj ne sovražim te, svet, saj ljub si mojemu srcu.
Vendar me tiho tu sèm vabi na grobje temnó. –
Ljubil ognjeno je rod, s solzami svoj rod Jeremija,
Žarna ljubezen mu ni v meglo zavila duha.
Gledal je divjo propast, izvoljeno gledal je ljudstvo,
Da od svetišča srcé, v zemljo obrača pogled.
Zubelj je zgrabil goreč, oko mu je jezno vsplamtelo,
Svetil je v strašno temó, rodu odkrival obraz ...
Mene ni zvalo nebó, poslanstva ne znam Jeremije,
Torej iz Rome tu sem bridko me vabi srcé.*

V resnobnem metru teh verzov se razodeva tako muzična kakor filozofska duša Aleša Ušeničnika: tišina premišljevanja, resnoba uvidov v globino metafizičnih vprašanj, in razsodnost, ki v družbi pogosto naleti le na ignoranco in brezumje. Naj Ušeničnikova dela tudi nam, kakor v teh verzih, svetijo v temo brezumja in nam odkrivajo lasten obraz ...

Na sv. Petra in Pavla 2018

Dr. Fran Jesenko (1875–1932) v Aleji zaslužnih Ločanov¹

Dr. Fran Jesenko, profesor botanike na Univerzi v Ljubljani / Marina Pintar

Spoštovani,
dovolite, da vam najprej prenesem pozdrave prof. dr. Emila Erjavca, dekana Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, ki me je pooblastil, da na tem dogodku govorim ne le v svojem, temveč tudi v imenu Biotehniške fakultete, ki je idejno podprla postavitev kipa prof. dr. Frana Jesenka v Aleji zaslužnih Ločanov.

Zaradi izjemne pomembnosti dela prof. dr. Frana Jesenka je Biotehniška fakulteta po njem poimenovala priznanja, ki jih vsako leto na obletnico njegovega rojstva, tj. 14. marca, slavnostno podeljuje za največje dosežke na področju pedagoške, raziskovalne in strokovne dejavnosti s področja biotehniških ved. Z oddelki agronomija, biologija, gozdarstvo, krajinska arhitektura, lesarstvo, zootehnika in živilska tehnologija ter s študijema mikrobiologija in bioteh-

1 Nagovora ob odkritju spomenika dr. Franu Jesenku v Šolski ulici, Škofja Loka, 4. 12. 2018.

nologija pokrivamo vsa znanstvena in strokovna področja, na katerih je slavni someščan in rojak deloval.

Leta 1900 je Fran Jesenko na Dunaju doktoriral s področja naravoslovja. Služboval je na Dunaju in v Zagrebu ter leta 1921 postal prvi redni profesor za botaniko na Univerzi v Ljubljani. Raziskovalno delo je začel na področju floristike, kasneje se je usmeril v preučevanje fiziologije rastlin, vsekakor pa sta bili genetika in žlahtnjenje tisti dve področji, ki sta njegovemu raziskovalnemu delu dali poseben pečat.

Njegovo raziskovalno in strokovno delo izpred sto let je zelo aktualno tudi v današnjih časih. Bil je eden prvih na svetu, ki mu je s pomočjo kromosomskega inženiringa, kombinacije dveh vrst – pšenice in rži –, uspelo dobiti novo rastlinsko vrsto. S tem je postavil temelje za razvoj nove vrste žita, imenovane tritikala, posebej primerne za podnebno manj ugodna območja oziroma potencialno vedno bolj aktualne v napovedovanih razmerah podnebnih sprememb. Dosežek je po pomenu primerljiv s sedaj aktualnimi genskimi tehnologijami, katerih rezultati, gensko spremenjeni organizmi, vznemirjajo mnjenja strokovne in laične javnosti.

Prof. dr. Fran Jesenko je bil tudi eden najbolj vnetih zagovornikov in soustvarjalcev Triglavskega narodnega parka in se je zavedal pomena pestrosti rastlinskega in živalskega sveta – biodiverzitete, katere nujnost ohranjanja so Združeni narodi pred leti zajeli v določitvi enega od 17 ciljev trajnostnega razvoja, h katerim naj bi se zavezalo človeštvo za lastno preživetje.

Bil je prvi, ki je v slovenskem prostoru opozarjal na vpliv preveč intenzivnega kmetijstva na okolje, kar ostaja aktualen izziv za raziskovalce, stroko in prakso tudi danes, ko se vedno bolj zavedamo hkratnega pomena lokalno pridelane hrane in tudi čistega okolja za naše zdravje.

In naj na koncu izrazim še svoje osebno veselje in občutek ponosa, da sem ena ne tako številnih kolegic in kolegov, ki v kombinaciji zasebno-službeno povežemo Škofjo Loko, rojstni kraj prof. dr. Frana Jesenka, in katerega prebivalci smo toliko generacij za njim tudi mi, in Biotehniško fakulteto v Ljubljani – naše skupno mesto izpolnjevanja profesionalnega poslanstva.

Dr. Fran Jesenko – naravovarstvenik in eden od utemeljiteljev smučarskega športa / Marjan Luževič

Hvala za čast, da lahko spregovorim ob odkritju spomenika dr. Franu Jesenku. V imenu vseh, ki smo v minulih dvajsetih letih vložili pobude za spomenik – leta 1998 Jure Svoltšek z Občine Škofja Loka in dr. Polona Jamnik z Biotehniške fakultete, leta 2007 dr. France Megušar z iste fakultete, istega leta tudi Planinsko društvo Škofja Loka, leta 2018 pa Odbor za muzej športa in Muzejsko društvo Škofja Loka –, se najprej zahvaljujem vsem, ki ste podprli pobudo za današnje slavlje, predvsem občinskemu svetu in županu osebno, vsem, ki ste razumeli pomen Jesenkovega dela.

Doprsni kip dr. Frana Jesenka sta odkrila njegov avtor akad. kipar Metod Frlic (levo) in mag. Miha Ješe, župan. (foto: Tone Štamcar)

K življenju in delu dr. Frana Jesenka dodajam nekaj dejstev o njegovem zanimanju za smučarski šport. Ta je, v veliki meri po njegovi zaslugi, postajal tako rekoč narodotvorni šport že v njegovem času, še bolj pa v naslednjih desetletjih, s podvigi skakalcev v Planici in z uspehi alpskih smučarjev.

Ko je akad. kipar Metod Frlic v njegov lik vgradil žitni klas, bi temu, če se malo pošalim, lahko dodal tudi smuči.

Iz zgodovinskih virov Aleša Gučka, velikega poznavalca zgodovine smučanja, povzemam nekaj dejstev o Jesenku kot zavzetem delavcu pri postavljanju temeljev smučarskega športa.

Smučanje kot športna dejavnost se je pri nas začelo pojavljati ob koncu 19. stoletja, zanj pa se je navduševalo predvsem meščanstvo. Smučanje je ljudski šport postajalo po 1. svetovni vojni, za takšen razmah pa je imela zelo pomembne zasluge Jugo-

slovanska zimsko-športna zveza (JZŠZ), ki so jo ustanovili 13. avgusta 1922 v Ljubljani. Njen prvi predsednik je postal dr. Fran Jesenko, ki se je za smučanje navdušil med študijskim bivanjem na Norveškem in Švedskem. Za tajnika zveze je dr. Jesenko pridobil Josa Gorca, moža, ki je bil nato v naslednjih letih ob Stanku Bloudku najbolj zaslužen za gradnjo objektov v Planici.

V novonastali državi, ki je imela sedež skoraj vsega v Beogradu, je bila JZŠZ edina zvezna športna organizacija, ki je imela sedež v Sloveniji. To je bila osnova, na kateri se je zgradila zavest o smučanju kot slovenskem nacionalnem športu.

Že leta 1923 je bila JZŠZ v Pragi sprejeta v Mednarodno smučarsko zvezo (FIS). Na tem zasedanju je dr. Jesenko v svojem govoru izpostavil večstoletno tradicijo smučanja in citiral Valvasorjev opis smučanja na Blokah (1689). V govoru je tudi poudaril, da smučanje pri nas postaja množično, saj je v JZŠZ včlanjenih že 50 klubov iz vse Jugoslavije, med njimi je velika večina slovenskih.

JZŠZ je pod vodstvom dr. Frana Jesenka v svoj program zapisala, da ima smučanje zanj »narodni značaj«, v njem so zajete turiztika, vojaška in šolska vzgoja. Tekmovalnega značaja smučanja niso poudarjali kot najpomembnejšega, vendar pa so ga upoštevali. JZŠZ je s svojim delovanjem prepričala še sokolsko organizacijo, tudi

v Škofji Loki je leta 1929 nastala močna smučarska sekcija. Tudi smučanje je sokolom ob siceršnjem poudarjanju jugoslovanstva postalo slovenski narodnotvorni dejavnik.

Član upravnega odbora JZŠZ je bil že v letu 1922 tudi Rudolf Badjura, ki je kasneje postal izredno plodovit pisec turističnih in planinskih vodnikov ter tudi smučarske publicistike. Smučanje je videl kot *»izpolnitev turisticke v zimskem času«*, zavračal pa je tekmovalno smučanje in zaradi tega je iz JZŠZ leta 1924 izstopil.

JZŠZ je kmalu postala tudi baza za učenje vojaštva. Karel Tauber, kapetan iz Ljubljane, je bil poveljnik vojašnice v Škofji Loki. Sicer je bilo smučanje v Kraljevini SHS, kjer je vojska izšla predvsem iz tradicije srbske vojske, oficirjem popolna neznanka, zato je logično, da so najštevilnejše pobude in znanje prišli iz slovenskih vrst. Tauber je bil tudi učitelj smučanja ter odbornik JZŠZ. Bil je velik prijatelj Josa Gorca in dr. Frana Jesenka, zato so zelo aktivno sodelovali pri smučarskih projektih civilistov in vojakov. Planinski polk v škofjeloški vojašnici je bil tedaj center vojaškega usposabljanja smučarskih veščin, pozimi so se zadrževali predvsem na Pokljuki; v zimi 1924 je smučarski tečaj opravilo 110 oficirjev. Tauber je vojake vodil v sredogorje, v belih maskirnih oblekah so se povzpeli celo na Kredarico. Organiziral je tudi vojaške tekme in na fotografiji udeležencev tekme v letu 1931 Aleš Guček duhovito ugotavlja, da nobeden od tekmovalcev ni imel brk – verjetno so tekmovali predvsem slovenski vojaki in oficirji.

Domači smučarski trenerji niso imeli nobenih znanj in izkušenj za mednarodni nivo tekem, zato sta dr. Fran Jesenko in Joso Gorec povabila Norvežana Torlafa Hanssna, da je v zimi 1927–1928 treniral reprezentanco v tekih za olimpijske igre leta 1928 v St. Moritzu.

Poslanstvo Jugoslovanske zimsko-športne zveze po zaslugi vodilnih odbornikov ni bilo predvsem tekmovalno smučanje, kot je to v sedanjosti Smučarski zvezi Slovenije. Bilo je v spodbujanju *»množičnosti pristočnega smučanja z izboljšanjem znanja tehnike«*. Številni tečaji za mladino in odrasle so bili po 1. svetovni vojni organizirani pod okriljem JZŠZ, šele kasneje so se vključili še klubi in smučarske šole. Odbor JZŠZ si je skupaj z dr. Franom Jesenkom prizadeval širiti smučarski šport tudi med ženske; v bližini Kamnika je bila sredi dvajsetih let tekma v smučarskem teku za dame.

Zanimivo je, da se je za smučanje navdušil tudi kralj Aleksander I. Zaprošil je Jugoslovansko športno zvezo, naj najde učitelja smučanja, ki bo te veščine učil prestolonaslednika Petra; učitelj naj bi bil oficir. Ker je imel kapetan Tauber najbrž druge obveznosti, so odborniki predlagali Staneta Pelana, ki je bil odličen učitelj smučanja in tudi rezervni oficir. Pelan je mladega Petra učil na Bledu, kjer so imeli dvorec, šli pa so tudi na Pokljuko.

Dr. Fran Jesenko je bil tudi velik ljubitelj gora. Planinsko društvo Škofja Loka je že leta 2007 dalo pobudo za Jesenkovo obeležje v aleji, kustos Jože Mihelič iz Triglavskega narodnega parka (TNP) pa je že tedaj obljubil Jožetu Stanoniku in akad. kiparju Metodu Frlicu skalni podstavek za kip; letos je bila ta obljuba realizirana.

Nagrobna spominska plošča dr. Franu Jesenku (nekoč na pokopališču v Stari Loki, sedaj v Loškem muzeju Škofja Loka).

V nišo je arhitekt Jože Plečnik umestil prekrížana ključa, ki sta kot cehovski znak visela na vratih Jesenkovih v Karlovcu. Jesenki so bili znameniti baročni ključavničarji; med drugim so izdelali tudi imenitno kovano ograjo pred glavnim oltarjem cerkve Marijinega oznanjenja v Crngrobu. (informacija in foto: Alojzij Pavel Florjančič)

In potem sta nadaljevala z utemeljevanjem, zakaj kdo hodi v gore.

Dr. Klement Jug se je v triglavski steni smrtno ponesrečil leta 1924, dr. Fran Jesenko pa je 12. julija 1932 zdrsnil na poti s Komarče, si zlomil hrbtenico in dva dni kasneje v ljubljanski bolnici umrl.

V Jutru je bilo 15. 7. 1932 zapisano: *Kakor si je bil zapisal njegov praded na svoj nagrobni kamen, tako je želel pokojnik, da se tudi njemu zapiše: »Človek kakor trava rase, da se v jeseni pokosi ...«*. In njegove zadnje besede so bile: *»Težko je pustiti delo!«*

To in še veliko več je bil naš rojak dr. Fran Jesenko.

Znano je, da je bil dr. Fran Jesenko med snovalci TNP, saj je s svojimi študenti že leta 1924 označil območje Alpskega varstvenega parka med Komarčo in Hribaricami, zanj pa je kot prvi uporabljal ime Triglavski narodni park; to ime se je sicer uradno začelo uporabljati šele leta 1961. Dr. Jesenko je bil velik zagovornik varstva žive in nežive narave v parku in njihovega sožitja, bil je naravovarstvenik v žlahtnem in sodobnem pomenu v odnosu do naravnega okolja.

Vladimir Bartol, avtor *Alamuta*, je leta 1933 v reviji *Naš obzor* opisal srečanje dr. Klementa Juga, strastnega iskalca resnice ter nepopustljivega plezalca, in dr. Frana Jesenka, in sicer na poti pod Češko kočo; povzemam tri odstavke iz njunega dialoga:

»Jug: Salabolt! Da morajo biti ture po teh vaših Kamniških tako kratke! Človek pride komaj v tir, pa je že pred kočo. Prava miniatura resnih planin.

Jesenko: Ko vas gledam takole divjati po hribih, si mislim, da je pravo čudo, če človek tako malo skrbi za svoje zdravje.

Jug: V društvu za gojitev nedeljske ali filistrske turisticke zares nisem.«

Zgodba kot ulita: **LTH Castings** (1948–2018)

Če bi se vprašali, katero škofjeloško podjetje je po 2. svetovni vojni najbolj dolgotrajno, trdoživo in uspešno, potem z odgovorom ne bi smeli biti v zadregi: to je družba LTH Castings, ki je v letu 2018 praznovala 70 let obstoja. Tako kot druge družbe je tudi ona v teh letih doživljala številne pretruse, a jih je uspešno premagala, saj vemo, da jih nekatere druge, tudi večje, žal niso.

Pogled z Loškega gradu, junij 1954. (vir: Zgodba kot ulita)¹

1 Fotografije v tem prispevku so povzete iz knjige *Zgodba kot ulita : zbornik ob 70-letnici družbe LTH Castings (1948–2018)*.

Pogled z Loškega gradu, 2018. (foto: Andrej Tarfila, za Zgodba kot ulita)

Sredi februarja 2018 me je Andrej Kranjec, direktor podjetja, povabil, da uredim zbornik ob 70-letnici. Poudarek naj bi bil na razvoju livarske in orodjarske linije v zgodovini gospodarske družbe LTH, ki je bila včasih sicer najbolj prepoznavna po hladilni tehniki. Dela sem se lotil podobno kot dve leti nazaj, ko sem urejal zbornik ob 70-letnici družbe Domel v Železnikih. Zbornik ima tako tri dele: zgodovinski pregled, sedanji utrip družbe in njena umeščenost v zemljepisnem ter zgodovinskem kontekstu Škofje Loke. Učeno rečeno: ima diahroni, sinhroni in kontekstualni del.

V tem prispevku ne predstavljam tega zbornika, ki je po izidu jeseni 2018 vsem na voljo, raje bom izpostavil nekaj spoznanj, do katerih sem prišel pri urejanju in bi utegnili biti zanimiva tudi za širši krog loških in slovenskih bralcev.

Ko zbornik odpremo, zagledamo na prvih straneh dve fotografiji, posneti z istega mesta – pogled z Loškega gradu proti Podlubniku. Kakšna razlika! Na prvi, posneti pred letom 1960, vidimo v ospredju tedanjo tovarno Motor, onstran Selške Sore pa široke travnike in njive, med njimi je komaj kakšna hiša, nekaj več je le senikov. Isti pogled, posnet v letu 2018, kaže povsem drugo sliko: v ospredju še vedno tovarna, tokrat LTH Castings, vendar precej večja in drugačna, na oni strani pa so travniki že povsem urbanizirani, posejani z zasebnimi hišami in stanovanjskimi stolpnici v naselju Podlubnik. Podobna razlika je tudi v razvojnih obdobjih tega podjetja. Pa si jih pogledjmo!

Modernizirana celica za mehansko obdelavo v obratu Vincarje, 2018.

(foto: Andrej Tarfila, za :Zgodba kot ulita)

Od Lubnika pa do Ohrida ...

Poglejmo najprej v Vincarje v čas okoli leta 1950. Vsak delovnik zjutraj vidi enak, nenavaden prizor. Malo pred 6. uro zjutraj se odprejo vrata v obzidju Loškega gradu in skozi se proti nekdanji Thalerjevi tekstilni tovarni v Vincarjih odvije nenavadna procesija. Sestavljena je iz samih moških, okrog 200 jih je, prihajajo v koloni po dva, spremljajo jih uniformirani in oboroženi pazniki ... Tako so vsako delovno jutro, od ponedeljka do sobote, le ob nedeljah in praznikih ne, prihajali na »šiht« obsojenci, zaprti na Loškem gradu, sicer pa delavci podjetja Motor, ki se je leta 1950 iz Iga preselilo v Vincarje, zaporniki pa iz izžanskega v Loški grad. Časi so se med vojno in po njej spremenili, gradovi niso bili več sedeži gospode, ampak največkrat ljudi, ki so bili posebni in največkrat povsem neugledni.

Franc Rupar (roj. leta 1923), najstarejši živeči loški livar, se teh prihodov na »šiht« še živo spominja. Z gradu so privedli procesijo obsojencev, vsako jutro se jim je pridružilo tudi nekaj civilistov, med njimi je bil tudi on. Vsako leto je bilo civilistov več in zapornikov manj, dokler ni oktobra 1959 odšel še zadnji ...

Zdaj pa še enak pogled v letu 2018, sedem desetletij pozneje: Škofja Loka – Vincarje in Trata, Ljubljana (Litostroj), Benkovac, Čakovec, Ohrid ... Le kaj imajo naštetih kraji skupnega v letu 2018? Njihov skupni imenovalec je skupina LTH Castings, livarski velikan, ki ima sedež v Škofji Loki (še vedno v Vincarjih), najso-

dobnejšo orodjarno na Trati in z livarnami v vseh prej imenovanih krajih. Ko me je Boris Kalan popeljal po dvoranah livarne v Ljubljani, skozi velike hale, kjer je bil včasih Litostroj, sem imel občutek, da sem v strojniškem Jurskem parku. Veličastno!

»*Od Vardara pa do Triglava*« se je včasih pelo po Jugoslaviji. V našem primeru bi lahko zvenelo podobno in na podobni relaciji: »*Od Lubnika pa do Ohrida ...*« Nikjer pa nobenega obsojenca! Večinoma mladi, šolani, svobodni ljudje, ki sicer pridejo na »šiht«, po njem pa svobodno odidejo in se na delo radi vračajo. V tovarniških halah so »zaprti« le veliki Bühlerjevi livarski stroji iz Švice ter številni roboti slovitega švedskega podjetja ABB ... S temi in drugimi stroji ter s tehnološko zahtevnimi orodji, ki jih največ naredijo kar sami, ulivajo kose nenavadnih, a zelo dodelanih oblik, ki jih nato veliki proizvajalci avtomobilov vgrajujejo v svoje prestižne motorje. V Vincarjih so še posebej ponosni na ohišje sprednjega pogona, ki ga izdelujejo za slovito podjetje Daimler. Največ ulitkov gre torej v avtomobile, avto pa je v našem času simbol svobodnega gibanja.

Kakšna razlika: obsojenci, ki skoraj vklenjeni prihajajo na »šiht«, in reke avtomobilov, ki svobodno hitijo po vseh cestah sveta, v njih pa so vgrajeni ulitki iz tovarn livarske skupine LTH Castings ... Imajo tisti delavci, obsojeni na delovni zapor, in današnji delavci, opremljeni z roboti in drugo vrhunsko tehnologijo, sploh kaj skupnega? Imajo! Skupna jim je izhodiščna lokacija – tovarna v Vincarjih in 70-letna tradicija livarstva in orodjarstva. Ta povezuje delovne ljudi, ki so se v LTH med letoma 1948 in 2018 zlili v en tok, ki je v znamenju zahtevnih veččin livarstva in orodjarstva. In predvsem v znamenju ustvarjalne svobode.

Zamorc s krono tudi v tej zgodbi

Več kot tisočletno zgodbo Loškega gospostva freisinških škofov simbolno označuje glavni freisinški heraldični atribut: zamorc s krono. Zanimivo je tudi, danes že skoraj pozabljeno dejstvo, da ta simbol nastopa tudi v zgodbi LTH. Najdemo ga v enem od prvih logotipov tega podjetja, ki ga je oblikoval Miki Muster, legendarni slovenski stripar.

Bilo je v začetku šestdesetih let.

»V tistem času so tudi spremenili ime. Namesto prejšnjega *MOTORJA* so izbrali ime *LOŠKE TOVARNE HLADILNIKOV*. Množina je bila izbrana zato, ker so predvidevali, da se bodo razvili v kombinat. Za zaščitni znak so izbrali karikiranega črnca z zlato krono in pisanim napisom *l t h*. Po anekdoti je prišlo do tega znaka takole: ko še po več razglasih niso našli primernega zaščitnega znaka, je nekoč obiskal direktorja Pirca znani risar risank o Trdonji, Zvitorepcu in Lakotniku Miki Muster. Ko nista našla za znak nič primerno 'hladnega', je Muster prepričal direktorja, da tudi vpijoče nasprotje povzroči, da si neki znak zapomniš. Ker je v loškem grbu zamorec s krono, sta prišla na misel, da bi ta predstavnik 'toplega' na 'hladnih' omarah primerno učinkoval, in Muster je

narisa nekaj predlogov. Najprimernejšega je nato delavski svet potrdil. Znak je imel zaradi likovnega izgleda mnogo nasprotnikov, vendar se je obdržal do sedaj.»¹

Iz Škofje Loke v Freising in nazaj

Zanimivo in pomenljivo je tudi spoznanje, kako se LTH Castings navezuje in nadaljuje več kot tisočletno povezavo med bavarskim Freisingom in našo Škofjo Loko. Nekoč so iz Škofje Loke v Freising tovorili na Primorskem kupljeno vino in denar, ki ga je loški oskrbnik od loških podložnikov zbral s prodajo kmečkih pridelkov, zbranih v kašči. Danes na isti razdalji potujejo škofjeloški ulitki za avtomobile, ki jih izdelujejo v bavarskih tovarnah: družbah BMW (s sedežem v Münchnu) in Audi (s sedežem v Ingolstadtu), v obratni smeri pa k nam priteka denar od prodanih ulitkov ... Spodbudno!

Logotip LTH kot ga je oblikoval Miki Muster. (*vir*: Zgodba kot ulita)

LITERATURA:

Gorenc, Ivan: Razvoj podjetja »LTH« v letih 1960–1966. V: *Loški razgledi* 15, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1968, str. 153–163.

Zgodba kot ulita : zbornik ob 70-letnici družbe LTH Castings (1948–2018). Škofja Loka : LTH Castings, 2018, 255 str.

1 Gorenc, Razvoj podjetja »LTH« v letih 1960–1966, , str. 153–154.

Anica Berčič, igralka, ki ni igrala, ampak živela svoje vloge

(28. 7. 1937–27. 1. 2018)

Anica Berčič. (iz družinskega arhiva)

Ljubiteljske, amaterske igralce ponavadi predstavljamo kronološko; kako so začeli z »veseljem do igranja« že v osnovni šoli, ob druženju mladine na vasi, kasneje na ljubiteljskih odrih ... Pri Anici Berčič to sploh ni pomembno, kadar je dobila priložnost stopiti na oder, pritegniti poglede, začutiti odziv, se spreminjati v vlogo, torej ustvarjati, je to počela brez kančka omahovanja. Nikogar v svojem življenju nisem poznal, ki bi tako, kot je ona, lačno čakal na nastop. Brez zadržka je obljubila sodelovanje s komerkoli in v kakršnikoli vlogi.

Njenih učiteljev in »ljudskih« režiserjev pri »deklamacijah« v osnovni šoli in kasneje na poljanskem odru nisem poznal. Pripovedovala mi je o nastopih in igran na

proslavah, uprizoritvah iger ob nedeljskih popoldnevih in gostovanjih po okoliških vaseh. Prvič sem jo na odru videl kot Mino v *Ravbarskem cesarju*. Od takrat je sodelovala z Igorjem Torkarjem in Miranom Hercogom, dvema odličnima režiserjema. Kot osebnosti in kot režiserja sta si bila diametralno nasprotna, za Anico in njeno igro pa oba dragocena.

Igor Torkar s svojo vehemenco, improvizacijo, sposobnostjo, da trenutek dobro odigranega prizora, ki mu ga je Anica ponudila, zamrzne in vključi v vlogo in na koncu nastane izčiščen lik. Zaradi improvizacije je bil končni rezultat negotov,

Anica v vlogi Luce v Tavčarjevem *Cvetju v jeseni*. (foto: Nadja Šubic)

vendar sta Anica in Igor na koncu dosegla popolno soglasje in ena od Tavčarjevih žensk je popestrila nastope poljanskega igralskega ansambla doma, na gostovanjih po Sloveniji, v Šentjakobskem gledališču in tudi v televizijski igri se njenemu enkratnemu prizoru pijane, a pronicljive Mine niso hoteli odreči.

Popolnoma drugače se je režije loteval Miran Herzog, njen drugi veliki učitelj. Celotno predstavo je študijsko pripravil že doma, še preden je zaživela na odru, psihološko in mizanscensko je pripravil vse like. To natančnost in doslednost ustvarjalnega procesa je Anica prav tako razumela in sprejemala kot Torkarjevo intuitivnost in improvizacijo. Luca je nastajala počasi, po koščkih, razmišljujoče. V njej je iskala trpljenje ženske, ki podpira vse štiri vogale hiše, doživi smrt otroka, krivično obsodbo moža, a hkrati se že veseli malih priložnosti za radost. Kljub svoji bedi opazi dobroto ljudi, opazi plačilo za trpljenje, nagrado za delo. Anici se je vse to risalo na obrazu, njeno telo je vsak trenutek, ko je bila na odru, polno pripovedovalo svojo zgodbo hvaležnemu občinstvu. Herzog je vedel, kako dobra bo njena Luca na koncu, verjetno si pa ni predstavljal, koliko časa bo z Ani živela in pripovedovala ljudem o drobnih radostih v njenem svetu trpljenja, o dobrih ljudeh, zajčkovih solzah in Matičkovemu uspehu. Anica ni samo pokazala, kako se na odru igra, ampak kako se na odru živi. Lažje ji je bilo, ker je govorila svoje pojoče poljansko narečje in uprizarjala pogumne Tavčarjeve ženske, katerih potomka je bila tudi sama. Njena Luca je bila ustvarjena s takim zanosom in navdušenjem, da spada med najlepše odigrane vloge v naših koncih.

Anica v vlogi Mete v Tavčarjevi *Šarucovi slivi*. (foto: Izidor Jesenko)

Tretja ženska, ki ji je zlezla pod kožo in postala del njene osebnosti, pa je Šarucova Meta. Monodrama, odigrana s tempom, skrajnim naporom ter močjo, ki bi ji jo lahko zavidala vsaka profesionalna igralka. Kdo bi se lahko meril z Anico, ki je tekst ponavljala kot molitev, ob delu v vrtu, na vožnji na izlet, zvečer, v čakalnju na spanec, zjutraj ob prebujanju ...

»Kadar hočeš jo lahko zaigram, sredi noči me zbudi in lahko začnem,« mi je nekoč rekla. S to vlogo je rastla več kot petintrideset let. Vsakič, ko sva imela obnovitveno vajo ali po predstavi mi je povedala, da je v prizoru, tekstu ali gibu našla nov pomen, novo sporočilo, novo povezavo. Ko sem ji vlogo ponudil, se je za trenutek ustrašila, potem pa ni omahovala nikoli več. Čeprav v realnem življenju ni mogla poklekniti, je na odru to storila brez težav, samo po koncu vaje se je spomnila, da doma tega ne zmore. Tako je delala vse na odru, navdušeno, brez zadržkov in predano. V Šarucovi Meti je uporabila iskrivost Mine, življenjsko modrost in vdanost v usodo Luce, dodala pa še nešteto hudomušnih misli, pretkanosti, borbenosti in življenjskih modrosti. Sama na odru, zlita z Meto, je Anica držala svojo publiko, od prve do zadnje besede. Ni izpustila niti trenutka veselja, da oder uporablja za svojo izpolnitev, ki se je prelila v dvorano. Ni popuščala, ni padala, ker je bila izrazito poštena igralka, z ljubeznijo do te najbolj minljive umetnosti.

Anica je tako ob Tavčarjevih likih potovala skozi svoje življenje. Zagrabila je vsako priložnost, kadar ji je bila le ponujena. Če bi bilo možnosti več, bi igrala še

več. Za amatersko gledališče nikoli ni poznala besedice ne. Takoj, ali celo že preden smo jo prosili za pomoč, je bila pripravljena. Tako kot so jo verjetno pritegnili za recitacije v osnovni šoli ter večje in manjše vloge v povojnem poljanskem gledališču, se je odzivala tudi kasneje. Če so imeli potrebo po kulturi gasilci, je nastopila, če je bila v kraju počastitev praznika, je bila Anica poleg, če smo hoteli otrokom v šolah predstaviti Tavčarja in poljansko narečje, je Anica zapela v melodiji Luce in Mete, ko so se zbrali upokojenci v Poljanski dolini, so Anico pričakovali na odru. Nikoli ni odrekla. Poskušala je pomagati tudi kot organizatorica kulture v kraju, v Kulturnem društvu dr. Ivan Tavčar je bila dolga leta članica upravnega odbora. Postala in ostala je ikona amaterske igralki z veliko začetnico.

Kdor jo je videl enkrat, jo je cenil, cenili in nagradili so jo tudi v strokovnih in družbenih krogih. Tako si je zaslužila kipec Luce, delo njenega občudovalca Petra Jovanoviča, priznanje Krajevne skupnosti Poljane (1983), priznanje Občine Gorenja vas - Poljane (2005) ter zlato Linhartovo značko za dosežke v gledališču Zveze kulturnih organizacij Slovenije in Zveze gledaliških in lutkovnih skupin Slovenije (1995). Veliko ji je pomenilo, ko je leta 1981 na podelitvi Severjevih nagrad *Šarucovo slivo* odigrala profesionalnim in amaterskim igralcem Slovenije v Galeriji na Loškem gradu.

Z Anico sem delal in ustvarjal od svojega dvajsetega leta in samo njeni neizmerni želji po igranju se lahko zahvalim, da je sprejela vlogo Šarucove Mete. Odigrala jo je več kot petintridesetkrat, po delih pa vsaj še tolikokrat. Pogosto tudi samo zame in peščico mojih prijateljev. Meto je posnela najprej za radio, potem smo jo posneli tudi s kamero. Tako imamo dokumentirane vse tri njene največje vloge, Mino v *Ravbarskem cesarju*, v posneti TV drami Radiotelevizije Slovenija, Luco iz *Cvetja v jeseni*, v posnetku Televizije Slovenija, in Meto, na posnetku predstave v Poljanah; dragoceni dokumenti njene igralske moči in tudi lepega poljanskega narečja.

Luco je odigrala še pogostejše. Ne jaz ne drugi se je nismo naveličali. V zadnjem času sem ji pri tem režijsko pomagal in jo postavljaj v različna okolja. Svoj »košek« je rada popeljala po travnatem tepihu pred cerkvijo na Malenskem Vrh, za kuliso ji je služil Blegoš v večernem soncu. Na Blegoš se je naslonila tudi na enem zadnjih nastopov na cvetočem travniku na Lovskem Brdu na poti *Cvetja v jeseni*. Nastop, ki bi ga najraje zamrznil in samo gledal; kulisa in njena požrtvovalnost, čeprav je že imela težave z zdravjem, sta izvabili marsikatero solzo. Enako bi storil tudi z zadnjim nastopom na občinski proslavi v kolažu *Cvetja v jeseni*.

Anica je odigrala do konca, rada bi še, za njo pa ostajamo številni, ki smo jo občudovali, čutili njeno igralsko moč. V našo tolažbo imamo nekaj izjemnih posnetkov ženske, ki jo lahko štejemo med največje poljanske ustvarjalce.

Alojz Malovrh

(15. 7. 1926–28. 9. 2018)

Alojz Malovrh na
Blaznikovem večeru leta 2010

Spoštovani profesor Alojz Malovrh, dragi Lojze oziroma atka!

Škofja Loka je mesto prostovoljcev, številnih posameznikov, ki so s svojim delom dali pečat našemu območju in prebivalcem. Premalo poznamo njihovo delo, da bi ga lahko dostojno cenili in bi jim bili hvaležni.

Poslavljam se od človeka, ki je vse svoje življenje posvetil svoji družini in Loki. Kjerkoli je bil, je pedantno poskrbel za številne uspešne projekte, o katerih premalo vemo.

Lojze je bil nadarjen otrok in njegova mama je bila izjemno ponosna, da bo študiral in bo profesor. Svoj poklic je vzel kot poslanstvo, ki ga je bogato nadgradil s številnimi dodatnimi dejavnostmi. Poznamo ga predvsem kot šolnika, ki je po službovanju na gimnaziji in osnovni šoli organiziral vajeniško šolo za kovinsko stroko v sodobno šolo, ki je izobrazila številne kovinarje in avtomehanike, kakršne so potrebovala naša uspešna podjetja, in se danes ponaša z izjemnim ugledom. Nadaljeval je z vodenjem gimnazije in kot predsednik Zavoda za šolstvo Kranj.

Vzporedno je bil vseskozi vpet v številne dodatne dejavnosti. Organiziral je ljudsko tehniko, kot podpredsednik skupščine občine pa je bil glavni predlagatelj in organizator največjih dogodkov v polpretekli zgodovini naše občine: 1000-letnice Škofje Loke, Severjevih nagrad in Male Groharjeve slikarske kolonije. Zadnji dve prireditvi sta še vedno močno vpeti v bogato kulturno življenje Loke.

Osebo sva bila povezana od moje rane mladosti pa vse do konca njegovega izjemno polnega in ustvarjalnega življenja. Poznal sem ga še kot otrok, prvič pa

sem se resno z njim srečal na fotografskem krožku na Osnovni šoli Petra Kavčiča, ko me je navdušil za fotografijo. Kot ravnatelj Gimnazije Škofja Loka se je spopadal z našimi uporniškimi domislicami in izjemno organiziral maturantsko ekskurzijo. V mladostniški razposajenosti sploh nismo pomislili, da je taka organizacija velik logistični projekt in se mu nismo zahvalili niti s poslano kartico z nepozabnega izleta. A nam tega ni zameril in se nas je pred petimi leti kot gost ob 40. obletnici mature spomnil z izjemnim spominskim sestavkom na naše najlepše mladostno obdobje.

Večkrat sva se še srečala, v veliko čast pa mi je, da me je povabil na svojo 90. obletnico rojstva, na kateri je bravurozno opisal svoje bogato harmonično poklicno in družinsko življenje ter številne projekte in dejavnosti, s katerimi se je ukvarjal.

Poslavljam se od velikega, a skromnega človeka. Bil je odličen fotograf, izjemen oblikovalec slovenske besede in še boljši kronist. Njegovi arhivi skrivajo neizmerne zaklade, ki jih velja raziskati, da bomo bolje razumeli Lojzetovo delo in dogajanje dolgih desetletij našega mesta.

Pretekli petek je spokojno zaspal – doma, ob svojih bližnjih in arhivu, ki kar kliče kakšnega vedoželjnega mladega raziskovalca.

Ob izgubi našega nekdanjega podpredsednika občine izrekam ženi Francki, hčerkama Jolandi in Sergeji, vnukom in ostalim bližnjim iskreno sožalje.

Škofja Loka, 3. oktober 2018

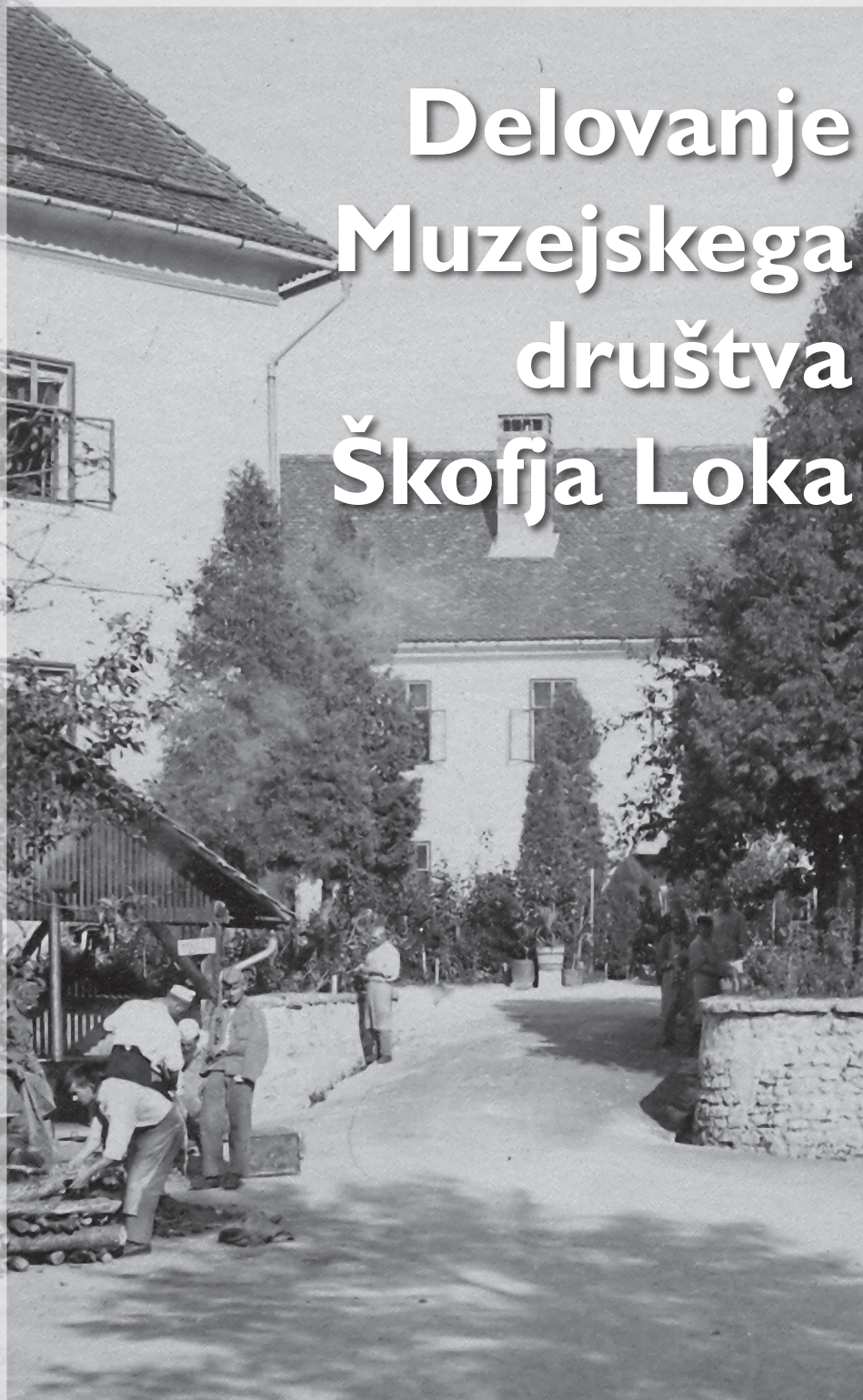
Alojz Malovrh je kot učitelj biologije na Osnovni šoli Peter Kavčič (danes Osnovna šola Škofja Loka – Mesto) na velikem vrtu pred šolo, kjer je sedaj veleblagovnica Nama, zasadil veliko redkih dreves. Med njimi je bilo tudi drevo srebrna marelica (Ginko Biloba), ki še danes uspeva na prvotnem mestu. 18. septembra 2006 je dal pobudo, da se je na to drevo pritrdila ploščica z napisom GINKO BILOBA – drevo prijateljstva – 1958.

Malovrh je o tej vrsti drevesa vedno pripovedoval vzneseno, saj je bil prepričan, da je živi fosil, ki je nespremenjen preživel vsa obdobja ledenih dob prazgodovine:

»Nekateri znanstveniki ocenjujejo starost njegove vrste nad dvesto milijonov let. Da je ginko simbol življenjske trdoživosti pove tudi podatek s konca 2. svetovne vojne. Ko so Američani vrgli atomsko bombo na Hirošimo, je ginko rasel ob budističnem templju le 800 metrov stran od mesta, kamor je padla bomba. Po eksploziji je tam stal le še ginko, tempelj pa je bil popolnoma porušen. Japonci ga zato imenujejo drevo upanja.«¹

1 Več o življenjski poti Alojza Malovrha lahko preberete v avtobiografskem prispevku *Mojih 90 let, Loški razgledi* 63/2016, str. 341–344.

Delovanje Muzejskega društva Škofja Loka

Zbor članov Muzejskega društva Škofja Loka za leto 2018

I. Zapisnik zbora članov Muzejskega društva Škofja Loka za leto 2018

Četrtek, 21. marec 2019

Galerija Franceta Miheliča v Kašči na
Spodnjem trgu v Škofji Loki

Zbor članov (v nadaljevanju: ZČ)
se je začel ob 19. uri.

V skladu s pravili Muzejskega
društva Škofja Loka (v nadaljevanju:
MD) mora biti ob začetku zbora nav-
zoča vsaj tretjina članov, da je zbor
sklepčen.

Ker ta pogoj ni bil izpolnjen, je
sledila vnaprej predvidena predstavi-
tev aktivnosti za pripravo nominacije
in vpis *Klekljanja čipk v Sloveniji* na
Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva, ki se je
zgodil konec novembra 2018, in sicer na zasedanju Unescovega medvladnega
odbora na otoku Mauricij. Predstavitev sta pripravili članici MD Mojca Ferle
(Mestni muzej Ljubljana) in Mojca Šifrer Bulovec (Loški muzej Škofja Loka).

Mojca Šifrer Bulovec je spregovorila o pripravi nomina-
cijskega dosjeja za vpis *Klekljanja čipk v Sloveniji* na
Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne
dediščine človeštva. (foto: Aleksander Igličar)

Po več kot 15 minutah od začetka zбора je bilo na zboru navzočih več kot 15 članov društva, kar je v skladu s pravili društva dovolj, da je zbor sklepčen.

Mag. Aleksander Igličar, predsednik društva, je predlagal:

Dnevni red:

1. Izvolitev delovnega predsedstva in drugih organov zбора.
2. Letno poročilo društva za leto 2018, poročilo predsednika in blagajnika.
3. Poročilo nadzornega odbora za leto 2018.
4. Poročilo verifikacijske komisije.
5. Razprava na poročila in sprejem poročil.
6. Program dela društva v letu 2019.
7. Razno.

Predlog dnevnega reda je bil sprejet soglasno.

K 1. točki: Izvolitev delovnega predsedstva in drugih organov zбора

Delovno predsedstvo ZČ MD. Od leve: Jernej Tavčar, Judita Šega in Milena Alič ter Aleksander Igličar, predsednik MD. (foto: Štefan Kržišnik)

Štefan Kržišnik, tajnik MD, je podal predlog sestave organov zбора:

- delovno predsedstvo:
dr. Milena Alič (predsednica),
Judita Šega, Jernej Tavčar (člana);
- verifikacijska komisija:
Štefan Kržišnik, Blaž Karlin;
- zapisnikar:
Štefan Kržišnik;
- overovateljica zapisnika:
Marija Lebar.

Predlog sestave organov zбора je bil sprejet soglasno.

K 2.točki: Letno poročilo društva za 2018, poročilo predsednika in blagajnika

Vsebinski del poročila o delu MD je podal mag. Aleksander Igličar, predsednik društva, in je priloga zapisniku. Dogajanje v letu 2018 je na pobudo Alojzija Pavla Florjančiča, podani na lanskem zboru, predstavil s fotografijami z dogodkov.

Ob koncu poročila se je predsednik za sodelovanje zahvalil vsem članom odborov (članom uredniškega odbora *Loških razgledov* in *Pasijonskih doneškov*, izvršnega in nadzornega odbora ter častnega razsodišča) za prizadevno sodelovanje ter mag. Mihi Ješetju, županu Občine Škofja Loka, in občinskim svetnikom za finančno podporo.

Predsednik je tudi poročal, da se je skupaj z urednicama *Loških razgledov* in

Pasijonskih doneskov Marijo Lebar in Heleno Janežič 4. januarja 2019 sestal z novim županom Tinetom Radinjo. Pogovorili so se o sodelovanju v prihodnje. Predsednik je izrazil zadovoljstvo, da se bo nadaljevalo v obsegu, kot je bilo doslej. Za *Pasijonske doneske* so se dogovorili, da bo občina poleg tiska financirala tudi lektoriranje in prevode povzetkov v tuje jezike.

Finančni del poročila je pripravil mag. Ambrož Demšar, blagajnik društva, prav tako je priloga zapisnika. Ker se blagajnik ni mogel udeležiti

zбора članov, je poročilo predstavil predsednik MD. Povedal je, da se bo v letu 2019 znova spremenil način sofinanciranja *Loških razgledov* in *Pasijonskih doneskov*. Novi župan Tine Radinja se je odločil, da ni potrebno, da bi financiranje teh publikacij potekalo neposredno prek Občine Škofja Loka, ampak bo MD na svoj račun znova dobilo odobrena sredstva in potem financiralo izvajalce. Zato bodo tako naslednje leto prihodki in tudi odhodki seveda precej višji kot v letu 2018.

Članov društva je trenutno okoli 280, iz članarin zberemo okoli 1.300 EUR (zajeto v izkazu poslovnega izida pri prihodkih pod točko D).

Med prihodki je bilo v letu 2018 nekaj manj kot 5.500 EUR prodaje. Največji del predstavlja prodaja *Loških razgledov*.

V letu 2017 zaradi praznovanja 80-letnice MD ni bilo odpisa publikacij, za leto 2018 pa smo lahko oslabili vrednosti zalog. Njihovo večino predstavlja zaloga knjige *Kamniti most* – od 700 natisnjenih knjig jih je v zalogi še 310, vsako leto prodamo od 20 do 30 izvodov.

Predsednik je ob koncu finančnega poročila izrazil še oceno, da je društvo finančno stabilno, in sicer po zaslugi skrbnega delovanja in rednega financiranja občine.

K 3. točki: Poročilo nadzornega odbora za leto 2018

Poročilo nadzornega odbora je podal Jurij Svoljšak, član nadzornega odbora, in je priloga k zapisniku.

K 4. točki: Poročilo verifikacijske komisije

Štefan Kržišnik je v imenu verifikacijske komisije podal ugotovitev o sklepčnosti zбора članov. Na zboru je bilo navzočih 34 članov, kar pomeni, da je bil zbor sklepčen in je glasovanje mogoče.

Mojca Ferle je predstavila 13. zasedanje Unescovega medvladnega odbora za varovanje nesnovne kulturne dediščine na Mavriciju.

(foto: Aleksander Igličar)

K 5. točki: Razprava na poročila in sprejem poročil

Na podana poročila ni bilo razprave. Poročila je ZČ soglasno sprejel.

K 6. točki: Program dela društva v letu 2019

Program društva za leto 2019 je predstavil predsednik mag. Aleksander Igličar.

Program je izvršni odbor obravnaval in sprejel na seji 8. januarja 2019 in obsega naslednje:

PUBLIKACIJE

- *Loški razgledi*: predstavitev 65. številke bo v sredo, 12. junija 2019. Priprava letošnje številke je pod vodstvom urednice Marije Lebar že v zaključni fazi.
- *Pasijonski doneski* so tik pred izidom. Predstavitev nove številke *Pasijonskih doneskov*, ki bo v petek, 29. marca 2019, bo tudi uvodna predstavitev Dnevoev Škofjeloškega pasijona 2019. Publikacijo je uredila Helena Janežič.
- Druge publikacije: oktobra 2019 bo izšel umetnostni vodnik po cerkvi sv. Miklavža na Godešiču, njegov urednik bo dr. Luka Vidmar.

BLAZNIKOV VEČERI IN PREDAVANJA

- 23. januarja 2019 je bil že izveden prvi Blaznikov večer v letu 2019. Mag. Aleksander Igličar je ob 30-letnici smrti dr. Tineta Debeljaka predstavil obisk Slovencev v Argentini, v okviru katerega je bilo tudi srečanje s sorodniki dr. Tineta Debeljaka.
- 21. februarja 2019 sta na drugem Blaznikovem večeru avtor dr. Blaž Vurnik in ilustrator Zoran Smiljanič na nazoren in hudomušen način predstavila *Podobe iz življenja* – strip o življenju Ivana Cankarja.
- V letu 2019 načrtujemo še dva Blaznikova večera. V aprilu bo dr. Matevž Košir predaval o sodelovanju med zgodovinarjema dr. Pavletom Blaznikom in dr. Josipom Žontarjem, dr. Zvonka Zupanič Slavec pa bo oktobra predavala o epidemiji španske gripe pred dobrimi 100 leti.
- Poleg Blaznikovih večerov smo v letu 2019 zaključili še z gostovanjem razstave *Za našo stvar* ob 80-letnici MD. V sodelovanju s Kulturnim društvom dr. Ivan Tavčar smo 12. marca 2019 odprli razstavo v Poljanah. Delo društva sta predstavila predsednik mag. Aleksander Igličar in tajnik Štefan Kržišnik. Helena Janežič je pripravila predavanje o dr. Maksu Miklavčiču, poljanskem rojaku in ustanovnem članu profesorskega ceha.

DRUGO

- Po uspešni prvi izvedbi natečaja za osnovnošolce in dijake *Tole moram povedat'* bomo z njim nadaljevali. V izvršnem odboru smo se odločali med dvoletnim in enoletnim ritmom natečaja in se naposled odločili za slednjega.
- V septembru ali oktobru bomo pripravili tradicionalni društveni izlet;

dokončne odločitve o lokaciji še nismo sprejeli, ena od idej je okolica Salzburga.

Po predstavitvi programa je sledila razprava.

Mag. Aleksander Igličar je najprej opozoril, da je letos tudi praznovanje 80-letnice Loškega muzeja Škofja Loka. V Groharjevi galeriji je trenutno odprta razstava *80 let v vaši družbi*, osrednja prireditev ob jubileju bo avgusta. Podal je tudi informacijo, da sta skupaj z Mojce Ferle, članico MD v Svetu zavoda Loški muzej Škofja Loka, obiskala direktorico muzeja Sašo Nabergoj in predlagala, da bi bila v muzeju ustrezno prikazana ustanovitev muzeja s strani MD. Naša želja je tudi, da se primerno obeleži tudi tretji »podnunc« – dr. Tine Debeljak. Z direktorico muzeja sta se pogovarjala tudi o tem, da bi člane društva povabili k darovanju muzealij za Loški muzej.

Saša Nabergoj, direktorica Loškega muzeja Škofja Loka, ki je tudi članica Izvršnega odbora MD, je povabila v muzej, v del, kje so postavili na ogled predmete, ki so jih muzeju darovali ljudje. Izpostavitve enega od predmetov (pri vhodu v kapelo) je sicer že dolgoletna praksa. V letu 2019 nameravajo na ogled pregledno postaviti prve predmete, ki jih je zbralo MD, in evidenčno knjigo, kamor so v muzeju vpisovali prve predmete za zbirko.

Alojzij Pavel Florjančič je spomnil, da je bilo MD pobudnik za Alejo znamenitih (zdaj zaslužnih) Ločanov. Lani je bil postavljeno 12. obeležje (doprnski kip dr. Frana Jesenka), s tem je zahodno krilo fizično zaključeno. A celostna podoba aleje je pomanjkljiva, saj manjka zaokrožen zaključek (denimo z enotno zeleno zaveso, ureditvijo škarpe, travnate površine okoli kipov ...). Škoda je, da tako imenitna galerija portretov ne pride do izraza. Na njenem začetku, kjer je zdaj škarpa s kontejnerjem trgovine Nama, bi lahko uredili prostor za predstavitve, komunikacijo. Alojzij Pavel Florjančič je zato dal pobudo, da bi MD jeseni organiziralo Blaznikov večer, kjer bi v dialogu med arhitekti, avtorjem kipov in drugimi deležniki dali pobudo za izoblikovanje predloga celostne ureditve aleje.

Nato je nekaj informacij za osvetlitev dogodkov okoli aleje dodal še Jurij Svoltjšak, ki je bil v času njenih začetkov na Občini Škofja Loka odgovoren za družbene dejavnosti in si je osebno prizadeval za njeno vzpostavitev in ureditev. Predlaganih je bilo več lokacij, na koncu so se odločili za Šolsko ulico. V času širitve aleje je bilo tudi več idej, kako celostno rešiti njeno podobo (recimo, da bi se lahko nadaljevala ob šolski telovadnici, kjer bi se zatravljal del parkirišča, pa potem dalje vzdolž šolskega igrišča proti pokopališču ...). Ključni problem je bil, da ni bil sprejet Podrobni prostorski načrt za Kapucinsko predmestje 2. Jurij Svoltjšak je še opozoril, da občinski svetniki ne poznajo sklepa ene od prejšnjih sestav občinskega sveta, da se v alejo ne sme dodajati novih kipov, dokler Podrobni prostorski načrt za Kapucinsko predmestje 2 ne bo sprejet.

Jurij Svoltjšak je spregovoril tudi o ideji, da bi v Škofji Loki z reprezentativnim delom likovne umetnosti obeležili *Škofjeloški pasijon*. Povedal je, da se je že pred

leti pogovarjal z Markom Primožičem, takratnim ravnateljem Osnovne šole Škofja Loka - Mesto, da bi se mozaik na temo pasijona lahko postavil na steni telovadnice te šole. Spomnil je tudi na idejo, da bi bil mozaik na to temo postavljen na zunanji steni kapucinske cerkve (mozaik je bil pripravljen izdelati p. Marko Ivan Rupnik, svetovno znani umetnik, jezuit), a kapucini te ideje, zaradi svoje zavezanosti skromnosti, niso sprejeli.

Mag. Aleksander Igličar je ob tem spomnil, da je MD oktobra 2017 poslalo na Občino Škofja Loka pobudo, da bi bilo leto 2021 razglašeno za *Leto Škofjeloškega pasijona* (tudi na državni ravni) in bi se v Škofji Loki postavilo umetniško obeležje temu literarnemu spomeniku. Po informacijah župana Tineta Radinje je bila ta pobuda v primopredajnem zapisniku ob nedavni menjavi mestne oblasti.

V razpravo se je v nadaljevanju vključila mag. Mirjam Jan Blažič, dolgoletna občinska svetnica. Glede aleje je dejala, da je prostor, ki ga imamo trenutno zanj, premajhen in bi morali nujno najti novo lokacijo (ena od možnosti je peš pot proti gradu). Glede obeležja pasijona pa je bila tudi sama presenečena, da se ni našlo možnosti, da bi ga nekam umestili. Opozorila je še, da je trenutno na steni kapucinske cerkve velik promocijski plakat za eno od dejavnosti kapucinov – torej ni nemogoče, da bi bili kapucini *a priori* proti komunikaciji z zidu samostanske cerkve.

Alojzij Pavel Florjančič je nato predlagal, da bi idejo o obeležju *Škofjeloškega pasijona* na kapucinski cerkvi znova naslovili na vodstvo kapucinskega samostana, ki se je v tem času zamenjalo.

Ob koncu razprave se je oglasil še Filip Mohorič in dejal, da ga moti, da vedno govorimo samo o znamenitih Ločanih, ne pa tudi o Ločankah. Mag. Mirjam Jan Blažič mu je odgovorila, da je s sklepom občinskega sveta za postavitev v alejo že potrjena tudi prva ženska – zdravnica dr. Marija Bračko. Jurij Svoljšak je dodal, da pozabljamo, kako močno so podobo Škofje Loke oblikovale močne ženske osebnosti tudi v obdobjih pred 20. stoletjem (denimo redovnice).

Po koncu razprave je bil načrtovani program društva za leto 2019 soglasno sprejet.

K 7. točki: Razno

Po izčrpnih in kakovostnih razpravi ob načrtu dela društva za leto 2019 pri tej točki ni bilo več pobud in razprav. Predsednik društva mag. Aleksander Igličar je zato vse navzoče povabil na druženje v gostilno Kašča.

Zbor članov je bil končan ob 21.00.

Zapisal: Štefan Kržišnik

Dr. Milena Alič in mag. Tone Košir, častni član MD Škofja Loka v pogovoru. (foto: Štefan Kržišnik)

2. Poročilo predsednika Muzejskega društva Škofja Loka o delovanju društva v letu 2018

Spoštovani člani in članice Muzejskega društva Škofja Loka!

Po pestrem letu 2017, v katerem smo se spominjali 80-letnice našega delovanja, je bilo leto 2018 bolj umirjeno. Veseli smo, da smo razstavo *Za našo stvar*, ki prikazuje ustanovitev Muzejskega društva Škofja Loka in njegovo delovanje v zadnjem obdobju, marca 2018 postavili na ogled v Galeriji Muzeja v Železnikih, oktobra pa v Muzeju Žiri, kjer smo se ob odprtju spomnili tudi pokojnega Alfonza Zajca, častnega člana Muzejskega društva Žiri in Škofja Loka.

Junija smo izdali že **64. številko Loških razgledov**, ki jo je uredila urednica **Marija Lebar** s sodelavci uredniškega odbora, marca pa **Pasijonske doneske** 2018/13, ki jih je prvič uredila urednica **Helena Janežič**, prav tako skupaj s sodelavci uredniškega odbora.

Ob 100-letnici konca 1. svetovne vojne smo pripravili **Blaznikov večer**, na katerem smo gostili zgodovinarja **Marka Štepca**, ki nam je poglobljeno predstavil zadnje leto 1. svetovne vojne in upor slovenskih vojakov v Judenburgu, ki ga je vodil Anton Hafner z Godešiča.

Na pobudo odbornika **Ambroža Demšarja** smo ob Dnevih evropske kulturne dediščine, ki so potekali pod geslom *Kjer preteklost sreča prihodnost*, za osnovnošolce in dijake razpisali **nagradni natečaj TOLE MORAM POVEDAT**. Odzvalo se je več kot 100 učencev z vseh osnovnih šol s Škofjeloškega in obeh dolin, ki so zapisali ali posneli stvari, ki so jih imeli starejši »za povedat«. S tem natečajem smo se vrnili k našim koreninam, skrbi za ohranjanje žive kulturne dediščine, ki žal prevečkrat neslišno odhaja od nas.

V začetku decembra je bilo v **Aleji zaslužnih Ločanov** odprtje doprsnega obeležja biologu in naravovarstveniku **prof. dr. Franu Jesenku**, ki ga je, med ostalimi, predlagalo tudi naše društvo.

Naše medosebne povezave so nov zagon dobile tudi ob **septembrskem izletu v Kanalsko dolino in Reziyo** v Italiji, kjer smo obiskali naše rojake, ki so nas prijazno sprejeli. Izlet je vsebinsko pripravil in ga vodil **dr. Dejan Valentinčič**.

Vsem odbornikom in članom uredniških odborov se iskreno zahvaljujem za njihovo pomembno delo. Zahvaljujem se tudi občinskim svetnikom, županu mag. Mihi Ješetju ter njegovim sodelavcem za finančno podporo pri izdajanju naših publikacij ter pripravi dogodkov. Upam in želim, da bo tudi novoizvoljeni župan Tine Radinja podpiral naše delovanje.

Hvala tudi vsem vam, drage članice in člani Muzejskega društva Škofja Loka, da nam, kot bralci *Loških razgledov*, *Pasijonskih doneskov* ter obiskovalci naših prireditev, sporočate, da cenite naša prizadevanja in skrb za ohranjanje bogate loške kulturne dediščine.

mag. Aleksander Igličar, predsednik Muzejskega društva Škofja Loka

3. Poročilo blagajnika Muzejskega društva Škofja Loka za leto 2018

Prihodki in odhodki

Muzejsko društvo Škofja Loka je v letu 2018 ustvarilo **11.076 evrov celotnih prihodkov**, kar znaša 22,2 % (dobro petino) prihodkov predhodnega leta. Nižje izkazani prihodki so posledica spremenjenega sofinanciranja izdaje *Loških razgledov* in *Pasijonskih doneskov* Občine Škofja Loka, ki je želela, da se sofinanciranje izvede neposredno izvajalcem in ne prek društva. Prihodki od prodaje publikacij so bili 5.478 evrov oziroma 10,5 % manj kot predhodno leto. Prihodki od članarin so znašali 1.280 evrov, kar je za 7,9 % manj kot predhodno leto.

Celotni odhodki so bili nižji tudi zaradi prej omenjenih sprememb. Skupaj so znašali **11.025 evrov** ali 39,3 % odhodkov (slabi dve petini) predhodnega leta. Med odhodki je bilo 8.283 evrov stroškov storitev in 131 evrov stroškov materiala. Drugi odhodki so znašali 40 evrov. Vrednosti zalog publikacij smo zmanjšali v vrednosti 2.571 evrov. Celotni prihodki v letu 2018 so bili višji od celotnih odhodkov, **ustvarjen presežek prihodkov** je bil v višini **51 evrov**.

Stanje denarnih sredstev

Denarni tok v letu 2018 je bil uravnotežen in pri poslovanju ni bilo likvidnostnih težav. Na dan 31. 12. 2018 je bilo na TRR 5.874 evrov denarnih sredstev, ali **1.781 evrov več** kot na dan 31. 12. 2017. Poleg tega je bilo pri banki vezanih 15.000 evrov. Terjatve do kupcev so znašale 753 evrov oziroma 328 evrov več kot konec leta 2017. Skupna vrednost sredstev je bila na dan 31. 12. 2018 **23.985 evrov**. Društvo je 31. 12. 2018 imelo 319 evrov kratkoročnih obveznosti, dolgoročnih obveznosti nima. Med letom ni imelo nobenih težav na področju finančnega poslovanja in je lahko normalno poslovalo. Finančno stanje na dan 31. 12. 2018 omogoča normalno poslovanje društva v letu 2019.

mag. Ambrož Demšar, blagajnik MD Škofja Loka

Računovodski izkazi Muzejskega društva Škofja Loka za leto 2018

Izkaz poslovnega izida			
Postavka	2018	2017	Indeks 2018/2017
PRIHODKI	v EUR	v EUR	
Prihodki od dotacij občin	4.316	19.479	22,2
Prihodki od prodaje blaga in storitev	5.478	6.120	89,5
Članarine	1.280	1.390	92,1
Finančni prihodki	2	2	100,0
SKUPAJ PRIHODKI	11.076	26.991	41,0

ODHODKI			
Stroški materiala	131	199	65,8
Stroški storitev	8.283	27.810	29,8
Odpisi	2.571	0	
Drugi odhodki	40	23	173,9
SKUPAJ ODHODKI	11.024	25.978	39,3
Presežek/Primanjkljaj	51	-1.041	
Bilanca stanja			
Postavka	31. 12. 2018	31. 12. 2017	Indeks 2018/2017
SREDSTVA	v EUR	v EUR	
Osnovna sredstva	412	412	100,0
Zaloge	1.946	4.518	43,1
Terjatve	753	425	177,2
Finančne naložbe	15.000	15.000	100,0
Denar	5.874	4.093	143,5
SKUPAJ SREDSTVA	23.985	24.448	98,1
Društveni sklad	23.666	23.615	100,28
Kratkoročne obveznosti	319	833	38,3
SKUPAJ OBVEZNOSTI DO VIROV SREDSTEV	23.985	24.448	98,1

4. Poročilo Nadzornega odbora Muzejskega društva Škofja Loka za leto 2018

Nadzorni odbor je po pregledu dokumentacije ugotovil, da je bilo poslovanje društva v letu 2018 pregledno, potekalo je v skladu s predpisi in zakoni ter po standardih stroke. Pri poslovanju ni bilo likvidnostnih težav. Društvo je z zaupanimi sredstvi ravnilo gospodarno.

Na osnovi teh ugotovitev nadzorni odbor predlaga Zboru članov Muzejskega društva Škofja Loka, da sprejme in potrdi finančno poročilo za leto 2018.

Člani nadzornega odbora so bili redno vabljeni na seje izvršnega odbora društva in so tekoče spremljali njegovo delo ter poslovanje.

Anton Bogataj, predsednik Nadzornega odbora MD Škofja Loka

Blaznikovi večeri ter druge prireditve in aktivnosti društva v letu 2018

Po pestrem letu 2017, v katerem se je Muzejsko društvo Škofja Loka spominjalo 80-letnice svoje ustanovitve in delovanja, je bilo leto 2018 bolj umirjeno.

Petek, 9. marec 2018, Sokolski dom

PREDSTAVITEV PASIJONSKIH DONESKOV 13/2018

Ivanka Starman Kronawetter, avtorica prispevka o pasijonskih prti. (foto: Aleksander Igličar)

Vsebino nove številke *Pasijonskih doneskov* je predstavila **nova urednica Helena Janežič**, ki nadaljuje izjemno ustvarjalno delovanje dosedanjega urednika Alojzija Pavla Florjančiča, ki ostaja član uredniškega odbora te publikacije. Osrednji vsebinski prispevek je namenjen predstavitvi postnih prtov na avstrijskem Koroškem. **Ivanka Starman Kronawetter**, njihova izjemna poznavalka, je vsebino prispevka navzočim predstavila tudi na predavanju, ki ga je ponazorila z mnogimi fotografijami. Ker avtorica živi blizu Spittala (Avstrija), je prispevek napisan v nemškem jeziku, povze-

tek pa v slovenščini. Večer so s postnimi pesmimi glasbeno popestrili učenci solo petja iz Glasbenih šol Kranj in Škofja Loka. Na koncu prireditve je umetnostni zgodovinar **ddr. Damir Globočnik** predstavil dela umetnice **Marte Jakopič Kunaver**, ki so bila na razstavi v avli Sokolskega doma na ogled do 21. aprila 2018.

Petek, 16. marec 2018, Galerija Muzeja Železniki
ODPRTJE RAZSTAVE ZA NAŠO STVAR

Razstavo *Za našo stvar*, ki na panojih prikazuje delovanje Muzejskega društva Škofja Loka v 80. letih delovanja in smo jo prvič postavili ob slavnostni akademiji ob 80-letnici društva, 21. novembra 2017, v Sokolskem domu v Škofji Loki, smo s prijaznimi sodelavci Muzejskega društva Železniki na ogled postavili v prostorih Galerije Muzeja Železniki.

Na odprtju razstave smo zgodovino društva in njegovo delovanje v zadnji letih predstavili podpredsednica društva **Helena Janežič**, tajnik **Štefan Kržišnik** in predsednik **Aleksander Igličar**. Razstavo je odprl **Rudi Rejc**, predsednik Muzejskega društva Železniki, pred tem pa je navzoče nagovoril tudi **Jure Rejec**, sodelavec Muzeja Železniki in odbornik Muzejskega društva Železniki. Razstava je bila na ogled do 6. aprila 2018.

Aleksander Igličar, Jure Rejec, Helena Janežič, Rudi Rejc in Štefan Kržišnik na odprtju razstave v Železnikih.

Petek, 13. april 2018, prostori Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enota v Škofji Loki
ODPRTJE RAZSTAVE ZA NAŠO STVAR

Razstavo *Za našo stvar* smo v petek, 13. aprila 2018 postavili na ogled tudi v prostorih Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enota v Škofji Loki, na Partizanski ulici v Škofji Loki. Razstava je bila odprta do 11. maja 2018.

Četrtek, 24. maj 2018, Galerija Franceta Miheliča v Kašči
LETO 1918 – ZADNJE LETO I. SVETOVNE VOJNE IN UPOR SLOVENSКИH VOJAKOV V JUDENBURGU

16. maja 2018 je minulo 100 let od ustrelitve Antona Hafnerja z Godešiča, ki je bil vodja upora slovenskih vojakov v avstro-ogrski vojski v vojašnici v Judenburgu.

Ob tem pomembnem dnevu slovenske zgodovine in upornišva smo pripravili Blaznikov večer, na katerem je **zgodovinar mag. Marko Štepec** iz Muzeja novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani podrobneje predstavil okoliščine zadnjega leta 1. svetovne vojne in neuspešnega upora slovenskih vojakov, ki ga je vodil Anton Hafner.

Ob koncu večera je spomine na svojega strica z udeleženci delil **Vinko Hafner**, nečak znamenitega Ločana Antona Hafnerja; njegovo obeležje je od oktobra 2006 v škofjeloški Aleji znamenitih Ločanov.

Vinko Hafner, Aleksander Igličar in Boris Šepec.
(foto: Milena Igličar)

Četrtek, 7. junij 2018, Sokolski dom

PREDSTAVITEV LOŠKIH RAZGLEDOV 64/2017

Vsebino nove številke *Loških razgledov* je v Kristalni dvorani Sokolskega doma predstavila **urednica Marija Lebar**.

V nadaljevanju večera je Ločanka **Mateja Kavčič**, sodelavka Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije v Ljubljani, predstavila vsebino svojega prispevka o dobri in slabi praksi restavriranja kamnitih tlakov v starih mestnih jedrih nekaterih slovenskih in tujih mest ter domače Škofje Loke, kjer bi po njenem mnenju restavrirane tlake morali bolj približati nekdanji podobi.

Marija Lebar, urednica *Loških razgledov*.
(foto: Aleksander Igličar)

Mateja Kavčič, avtorica prispevka v *Loških razgledih*. (foto: Aleksander Igličar)

Petek, 5. oktober 2018, Sokolski dom
**ZAKLJUČNA PRIREDITEV
NATEČAJA TOLE MORAM
POVEDAT'**

V Muzejskem društvu Škofja Loka smo ob Dnevih evropske kulturne dediščine 2018, ki so potekali pod geslom *Kjer preteklost sreča prihodnost*, in ob 80-letnici delovanja društva za osnovnošolce in dijake iz šol na območju Upravne enote Škofja Loka razpisali **nagradni natečaj TOLE MORAM POVEDAT'**, ki ga je vodil **Ambrož Demšar**.

Več kot 100 učencev iz vseh osnovnih šol s Škofjeloškega in obeh dolin je sodelovalo z zapisanimi ali posnetimi prispevki, kjer so jim imeli starejši »tole za povedat'«. Na zaključni prireditvi so bili predstavljeni najboljši prispevki in podeljene nagrade sodelujočim učencem ter njihovim mentorjem. Gost večera je bil zapisovalec in pripovedovalec ljudskih zgodb **Konrad Triler** iz Železnikov, večer pa je glasbeno popestrila skupina **Suha špaga**.

Jan Demšar, prejemnik prve nagrade, ob njem mentorica Majda Bernik. (foto: A. Igličar)

Petek, 25. oktober 2018, Galerija Muzeja Žiri
ODPRTJE RAZSTAVE ZA NAŠO STVAR

Razstavo *Za našo stvar* smo skupaj s sodelavci Muzejskega društva Žiri na ogled postavili tudi v prostorih Muzeja Žiri v Starih Žireh. Odprtje razstave je bilo posvečeno gospodu **Alfonzu Zajcu**, častnemu članu obeh muzejskih društev, ki je svojo življenjsko pot končal konec decembra 2017. Njegovo življenje in delo je predstavil **dr. Alojz Demšar**. Uvodoma je zbrane sorodnike Alfonza Zajca in druge navzoče nagovoril **Miha Naglič**, predsednik Muzejskega društva Žiri. Delovanje Muzejskega društva Škofja Loka in vsebino razstave je predstavil **Aleksander Igličar**, predsednik Muzejskega društva Škofja Loka. Odprtje razstave je bila tudi priložnost za tradicionalno srečanje odbornikov Muzejskih društev Škofja Loka, Železniki in Žiri. Razstava je bila na ogled do 15. novembra 2018.

Dr. Alojzij Demšar je v Žireh predstavil življenje in delo pokojnega Alfonza Zajca. (foto: A. Igličar)

Obeležje dr. Franu Jesenku v Aleji zaslužnih Ločanov. (foto: Aleksander Igličar)

Torek, 4. december 2018, Aleja zaslužnih Ločanov

ODKRITJE OBELEŽJA DR. FRANU JESENKU

Predlog za postavitev obeležja prof. dr. Franu Jesenku, botaniku in začetniku genetike, pobudniku ustanovitve Triglavskega narodnega parka, prvemu predsedniku Smučarske zveze Jugoslavije, pedagogu in velikemu ljubitelju narave, so podali Športna zveza Škofja Loka, Biotehniška fakulteta v Ljubljani in Muzejsko društvo Škofja Loka.

Ob odkritju obeležja je Jesenkovo življenje in delo predstavil **Marjan Luževič**, njegovo strokovno delo pa **prof. dr. Marina Pintar** z Oddelka za agronomijo Biotehniške fakultete. Obeležje je odkril **mag. Miha Ješe**, župan Občine Škofja Loka. Avtor doprsnega kipa je akademski kipar **Metod Frlic**.

Knjižne novosti Muzejskega društva Škofja Loka

TIHI DIALOG

Doneski 39

Memorabilia Locopolitana 27

Pasijonski doneski 13/2018

Škofja Loka : Muzejsko društvo; Stara Loka : Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka, 2018, 216 str.

Že trinajsto leto zapored v pasijonskem času med bralce prihaja nova številka revije, katere koncept kljub menjavi urednika ostaja nespremenjen. *Pasijonske besede* je posodila Denis Levertov, izbor njenih štirinajstih pesmi simbolično predstavlja štirinajst postaj križevega pota, izbor je bil narejen za *Pasijonski večer* 2017 v Stari Loki.

Osrednja tema številke so postni prti, *Fastentücher* (nem.), *Lenten altar cloths* (angl.), ki v zadnjem času doživljajo ponoven razcvet, dolga leta pa so bili na območju Slovenije precej pozabljeni. V obsežnem prispevku pa koroške postne prte obravnava koroška Slovenka Ivanka Kronawetter Starman, zapisu v nemščini je dodan še daljši povzetek v slovenščini. Zgodovino postnih prtov in njihovo prisotnost na Slovenskem

nam oriše Alojzij Pavel Florjančič, Jure Ferlan pa piše o svojih odkrivanjih postnih zagrinjal pri nas.

Izjemno težo ima prispevek o *Poljanskem rokopisu* kot veliki priči slovenskega pasijonskega izročila. Besedilo je bilo doslej v literarni vedi povsem neznano. V *Pasijonskih doneskih* prvič objavljamo krajši odlomek prepisa tega rokopisa, odkritega leta 2009 v Poljanski dolini; spremno besedo je napisal dr. Matija Ogrin. Sledi mu izredno zanimiv članek Monike Deželak Trojar o Janezu Ludviku Schönlebnu ob 400-letnici njegovega rojstva, s poudarkom na njegovih postnih pridigah.

Razdelek *Pasijonski razgledi* govori o tistih dogodkih v letu 2017, ki so povezani s *Škofjeloškim pasijonom*, pasijoni po Sloveniji in Evropi ter drugih zanimivostih, povezanih s pasijonsko tematiko. *Pasijonske podobe* so živobarvni sakralni motivi Marte Jakopič Kunaver, njena reprodukcija akrila na platnu *Tihi dialog* pa krasi tudi naslovnico.

Obisk Slovencev v Kanalski dolini in Reziji

Izlet Muzejskega društva Škofja Loka v letu 2018

Na izlet Muzejskega društva Škofja Loka smo se podali v soboto, 29. septembra 2018. Preko **Trbiža** (it. Tarvisio), ki se ga nekateri še spomnimo kot enega od mest, kjer smo kupovali kavbojke, praške, kavo ..., smo prispeli v **Kanalsko dolino**. Že na poti nam je vodič **dr. Dejan Valentinčič**, sodelavec Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu ter izjemen poznavalec problematike v tujini živečih Slovencev, obširno razložil zgodovino in sedanost Slovencev, živečih v Kanalski dolini in Reziji.

Udeleženci izleta pred cerkvijo v Solbici v Reziji. (foto: Borut Bernik)

Vodnik Luciano, Anna Wedam, Dejan Valentinčič in župnik Branko Potočnik v cerkvi v Žabnicah. (foto: Aleksander Igličar)

Prenovljeno središče Ukev po uničujočih poplavih leta 2003. (foto: Aleksander Igličar)

V **Žabnicah** (it. Camporosso) nas je pričakal prijazni **Luciano**, njegov oče je slovenskih, mati pa furlanskih korenin. Pred leti se je naučil knjižne slovenščine in deluje kot slovenski publicist. Popeljal nas je v cerkev sv. Egidija, v kateri so bile še do leta 2016 redne slovenske maše. Po smrti dolgoletnega župnika Dionizija Matevčiča, ki je bil Beneški Slovenec in je redno maševal tudi na bližnjih Svetih Višarjih, so sedaj maše samo še v italijanskem jeziku. V cerkvi so postaje križevega pota, pod katerimi so napisi v slovenščini. Slovenci so danes v teh krajih v manjšini, v zadnjih letih jih zelo povezujejo prav svete maše ter cerkveno petje. Pozdravila nas je tudi **Anna Wedam**, pokrajinska vodja Sveta slovenskih organizacij. V Žabnicah je bil 1878 rojen duhovnik Lambert Ehrlich, ki so ga komunisti kot enega prvih nasprotnikov ubili v Ljubljani, 26. maja 1942.

V **Ukvah** (it. Ugovizza) nas je v cerkvi sv. Filipa in Jakoba sprejel **Oswald Errath**, dolgoletni organist in zborovodja cerkvenega pevskega zbora. Kraj so 29. avgusta 2003 prizadele hude poplave, ki so skoraj v celo-

ti uničile tudi cerkev, ki pa so jo v celoti obnovili. Gospod Oswald se je od staršev naučil lokalnega narečja, ki je deloma razumljivo tudi nam. Pri mašah še vedno pojejo v slovenščini in gospod Oswald nam je prijazno razdelil CD ploščo s slovenskimi cerkvenimi pesmimi, ki so jih posneli leta 2015.

Nato smo se odpeljali še na ogled cerkve v bližnjo **Ovčjo vas** (it. Valbruna), ki nam jo je predstavil Luciano, ki živi blizu cerkve. Zanimivo je, da je tukaj zadnja leta pred smrtjo maševal Jurij Prešeren (1805, Vrba–1868, Ovčja vas), mlajši brat pesnika Franceta Prešerna. Tudi v tej cerkvi je bil križev pot s slovenskimi napisi, ki pa so ga pred leti umaknili na podstrešje.

Preko kraja Tablja (it. Pontebba), kjer smo se obrnili proti jugu, smo se odpeljali proti Reziji. **Rezija** je ozka dolina, vpeta med gorske vršace, ki jo proti Sloveniji zapira mogočni Kanin. Zato je bila, zgodovinsko gledano, slabo dostop-

pna, posledica je bila gospodarska zaostalost. Na drugi strani je ta zaprtost omogočila, da so Rezijani vse do danes ohranili svoj jezik in običaje. Rezijanščina je eno najstarejših ohranjenih slovenskih narečij, ki sega najbolj na zahodni del slovenske poselitve. Jezik je razumljiv tudi nam, ki govorimo knjižno slovenščino. Zgodovinsko dejstvo, da Rezija nikoli ni bila del Slovenije, se močno kaže še danes, saj približno polovica od sedanjih 1 200 prebivalcev meni, da so Slovenci, preostala pa, da so potomci ruskih priseljencev. Dolino Rezija je leta 1976 močno prizadel potres, mnogo je bilo žrtev in porušenih veliko hiš. Pri popotresni obnovi je pomagala tudi Slovenija, ki jim je zgradila nove montažne hiše, ki zelo odstopajo od avtohtone arhitekture, in kulturni Rozajanski dum.

V Reziji smo v **Bili** (it. San Giorgio) imeli najprej kosilo v lokalni, domače urejeni gostilni, nato nas je v **Rozajanskem dumu na Ravanci** (it. Prat di Resia) sprejel **Sandro Quaglia** in nam podrobneje predstavil življenje in delo Rezijanov v preteklosti in danes. V Rozajanskem dumu domuje tudi **folklorna skupina Val Resia**, ki je bila ustanovljena leta 1838 in je najstarejša delujoča folklorna skupina v Italiji. Zanimivo je, da Rezijani še vedno plešejo njihove plese, ki so po izvoru zelo stari, plesalca se med seboj praktično ne dotikata. Ples ob močnem udarjanju ritma z nogo spremljata citira (violina) in bunkalo (violončelo). Rezija je edino slovensko področje, kjer v glasbi ni harmonike. Veliko glasbe in plesov je vezanih na pustovanje, za katerega je značilna ženska noša z velikim klobukom iz cvetja, narejenega iz krep papirja. Prijazni Sandro nam je s kolegico Maro tudi zaplesal enega od plesov.

Na koncu naše poti smo se odpeljali še do bližnje **Solbice** (it. Stolvizza), kjer nam je Sandro razkazal tipično hišo, ki so jo v zadnjih letih preuredili v etnografski muzej in muzej brusačev. Rezijanski brusači so v preteklosti s svojimi kolesi, na katerih so imeli bruse za brušenje nožev in škarij, popravljali pa so tudi dežnike in druge predmete, prepotovali celotno srednjo Evropo. Čez poletje so delali po širnem ozemlju, pozimi pa so se vrnili v domačo Rezijo.

Udeleženci izleta smo bili zelo zadovoljni, da smo spoznali preteklo življenje in delo Rezijanov in Slovencev v Kanalski dolini ter Benečiji ter seveda izzive, ki jih prinaša sodobni čas. Neizprosno dejstvo je, da je tam Slovencev vedno manj in slovenski jezik, običaji in kultura iz teh krajev izginjajo. V srcih pa smo čutili veliko hvaležnost za neizmerljivo delovanje posameznikov in skupin, ki kljub mnogim oviram ohranjajo slovenski jezik, običaje, vero in kulturo. Tudi z obiski jim dajemo dodatno spodbudo za njihovo delovanje; naj omenim, da je v letošnjem letu Rezijo obiskalo že okrog 100 skupin iz Slovenije.

Predstavitve knjig in kronika

Izšlo je v letu 2018

Tudi v letu 2018 se je domoznanska zbirka Knjižnice Ivana Tavčarja Škofja Loka obogatila s številnimi deli, 76 enot knjig in drugega knjižničnega gradiva je bilo. Izbrala sem tiste, za katere menim, da si zaslužijo predstavitev v *Loških razgledih*.

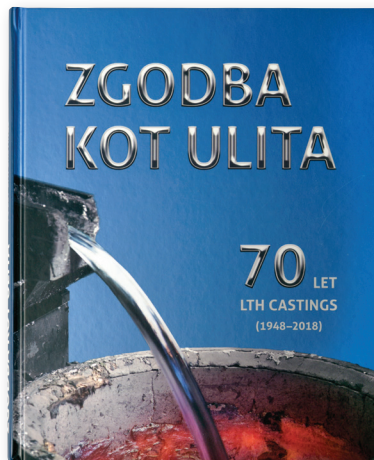
LTH Castings [Škofja Loka]

Zgodba kot ulita : zbornik ob 70-letnici družbe LTH Castings (1948–2018)

Škofja Loka : LTH Castings, 2018, 255 str.

Zbornik z naslovom *Zgodba kot ulita* je posvečen vsem, ki so sodelovali v sedemdesetletni zgodbi livarstva in orodjarstva, ne samo v Škofji Loki, temveč v nekdanjem širšem jugoslovanskem prostoru; zgodbi, ki se leta 1948 začneja v podjetju Motor in vodi do družbe LTH Castings, kakršna je bila v jubilejnem letu 2018. Obeležuje sedem desetletij uspehov, tehnološkega razvoja, leta vzponov in tudi padcev.

Knjiga ima tri vsebinske sklope. Na prvih straneh prvega sklopa sta predstavljena nastanek in 70-letna zgodovina tovarne. Začetki segajo že v prva leta po osvoboditvi, ko so iz zaporniških delavnic v kletih oziroma zaporov sodne palače na Miklošičevi cesti v Ljubljani ustanovili Državno obrtno podjetje. Leto kasneje so ga preselili v grad na Igu in preimenovali v Državno elektrokovinsko podjetje Motor. Leta 1950 se je podjetje preselilo v Škofjo Loko, v prostore nekdanje Thalerjeve tkalnice v Vincarjih. Večino delovne sile podjetja so, tako v Ljubljani kot na Igu in v Škofji Loki, predstavljali delavci, ki so sicer prestajali zaporno kazen; nekateri so se po odsluženi kazni v tovarni redno zaposlili. Proti koncu petdesetih let prejšnjega stoletja je tovarna pridobila nove prostore na novih lokacijah – na Trati in v Poljanah nad Škofjo Loko.

Sledijo zapisi nekdanjih vodij podjetja. O livarskih delavnicah v podjetju od leta 1948 do 1975 piše vodja TOZD Livarna Ivan Hafner, o razvoju orodjarstva v letih od 1962 do 1991 pa Anton Bertoncelj, nekdanji vodja orodjarne. Mirjam Jan Blažič je spregovorila o glavnih mejnikih podjetja v letih od 1977 do 1997 oziroma v času njenega direktovanja. O svojih izkušnjah in dosežkih v LTH Castings so v tem poglavju pisali še dva nekdanja direktorja Anton Papež (1997–2008) in Marko Golob (2009–2010) ter aktualni direktor Andrej Kranjec (2010–).

Drugi, osrednji del zbornika prikazuje sedanje poslovanje podjetja, o njem piše direktor Andrej Kranjec. Načela, ki vladajo v podjetju – skrb za kakovost, točnost in zanesljivost dobav, medsebojno zaupanje s partnerji – kupci, skrb za okolje in varnost, dobro sodelovanje in odnos do zaposlenih ter načrtovanje prihodnosti podjetja –, so zagotovo ključ do uspeha. Prikazana je struktura skupine LTH Castings, predstavljeni so njeni obrati v Sloveniji in tujini, sektorji, vrhunski ulitki in zadovoljni zaposleni.

V zaključnem poglavju glavni urednik Miha Naglič povzame še kratko zgodovino Škofje Loke in njene najpomembnejše znamenitosti ter osvetli vpetost LTH Castings v okolje in zgodovinsko dogajanje na področju Škofje Loke.

Žagar, Jože

Spominski zapisnik avstrijskega ujetnika v Rosiji : v spomin na veliko svetovno vojno od leta 1915 do 1918

Stara Loka : Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka, 2018, 111 str.

Avtor spominskega zapisnika Jože Žagar (1886–1961), kmet iz Stare Loke, je bil leta 1915 vpoklican k vojakom. 1. februarja istega leta se je odpravil od doma, svoji vojni usodi naproti. Že maja je bil zajet in po srečnih okoliščinah priveden na veleposestvo v bližini mesta Rostov na Donu. Njegovi spomini segajo od datuma odhoda do njegovega prihoda, vendar jih je v taki obliki, kot jih poznamo, avtor sestavil doma, v Stari Loki, in sicer v letu 1926 ali 1927. Pisal je o vsem, s čimer se je moral soočiti. Najprej z vojaškim življenjem in vojnimi spopadi, nato kot ruski ujetnik s potovanjem v ujetništvo, kasneje z rusko revolucijo in državljansko vojno. Opisal je ruska mesta in pokrajino, vojne razmere, kmetovanje na ruskem veleposestvu, opažanja o tamkajšnjih prebivalcih, njihovih navadah, posebnostih in verskih običajih. Domov se je vrnil 1. novembra 1918, na dan ustanovitve nove države SHS.

Jože Žagar je o svojem življenju pisal že od fantovskih let, do smrti je napolnil kar štirinajst zvezkov zapisnikov in dnevnikov. V njih je že od leta 1909 redno zapisoval utrinke kmetovanja na domačiji Na Kalanovš, beležil je dohodke in izdatke, skupne bilance, vreme, dogodke doma in po svetu pa tudi osebne dogodke, kot so večdnevna romanja, obiski gledališča, igranje tombole. Tu je še družinska kronika, s katero se knjiga *Spominski zapisnik avstrijskega ujetnika v Rosiji* zaključuje, v kateri je predstavil svoj rod, rod domačije Na Kalanovš, izvor njegovega imena pa seveda popis vseh svojih enajstih otrok in njihovih družin.

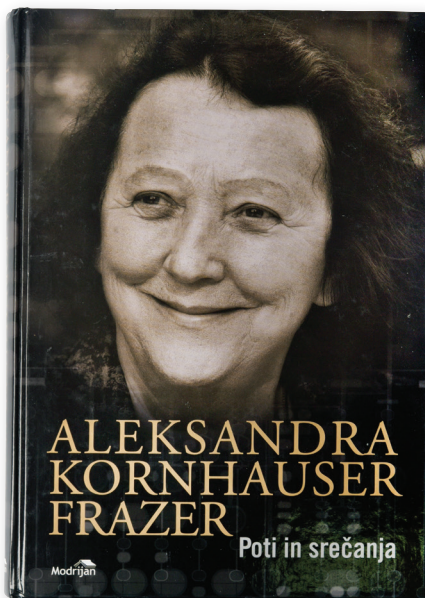
Kornhauser Frazer, Aleksandra

Poti in srečanja

Ljubljana : Modrijan, 2018, 416 str.

Aleksandra Kornhauser Frazer, rojena leta 1926 v Škofji Loki, je doktorica kemijskih znanosti in pedagoginja. Je svetovno najbolj uveljavljena slovenska znanstvenica, njeni dosežki so zapisani v več kot 30 knjigah in stotinah člankih. Predavala je na mnogih tujih univerzah, delovala v vsaj petdesetih državah na vseh celinah in je pionirka na številnih področjih znanosti, povezovanja znanosti z industrijo, informatiko in ne nazadnje navduševanja otrok nad naravoslovjem. Za svoje delo je prejela več mednarodnih priznanj in visokih odlikovanj v ZDA, Avstraliji, Franciji in še vedno je edina ženska na svetu, ki je prejela prestižno japonsko veliko nagrado Honda. Svoje neverjetno življenje, predvsem pa izjemne ljudi, ki jih je pri svojem delu srečevala, je opisala v knjigi *Poti in srečanja*, ki je izšla pri založbi Modrijan.

Spomine in razmišljanja je avtorica strnila v obsežen zapis, zbran v štirinajstih poglavjih. Začenja z opisom svoje družine in revščine, v kateri so se znašli ob izgubi premoženja, piše o prvi »službi«, s katero je lahko prispevala v družinsko blagajno. Piše o svojih prednikih, stricah in teti ter svoji stari vedoželjni teti Katri, ob kateri je doumela, da sam znanstvenih spoznanj ne razumeš, če jih ne znaš razložiti nestrokovnjaku ali celo otroku. Piše o svoji mami, ki jo po eni strani občuduje, po drugi pa pomiluje, saj sta ji njena predaja in sprejemanje usode brez vsakršnega boja tuja. Sama je namreč »nepoboljšljiva optimistka, prepričana, da se mora najti pot iz še tako črne luknje«. Opisuje tudi šolska leta, učitelje, ki so jo navdihovali in pripomogli k njeni življenjski usmeritvi. Izlet v politiko in pobeg

iz nje, svoja prva potovanja v tujino, prva sodelovanja z izjemnimi profesorji in raziskovalci. Spominja se prvih let visokošolskega poučevanja, kjer se je prvič srečala z računalnikom in informatiko. Spominja se iskanj novih pristopov pri poučevanju, novih načinov, s katerimi bi lahko pri preprostih ljudeh in otrocih dosegla visoko stopnjo razumevanja zapletenih spoznanj. To je bilo njeno vodilo v življenju in tudi eden od razlogov za nastanek zbirke knjižic *Pamet je boljša kot žamet*.

Sledijo poglavja o ustanovitvi Unescovega mednarodnega centra za kemijske študije v Ljubljani, raziskovalnih programih v afriških državah ter seveda njenih uspehih na področju varovanja okolja in reševanja problemov onesnaževanja.

Opise dogodkov, ki so ji tako pisano obarvali življenje, je opremila s podatki o okolju, v katerem so se zgodili, in z zanimivimi življenjepisi ter dosežki omenjenih profesorjev, znanstvenikov in raziskovalcev. Dopolnila jih je z bogatim fotografskim in slikovnim gradivom, kar knjigo dodatno obogati in naredi še zanimivejšo.

V knjigi je mnogo humornih zapisov, največ v poglavju *Peripetije ženske v znanosti*. Avtorica se je na svoji znanstveni poti pogosto srečevala s poniževalnim odnosom do žensk, kot sama pravi z načelom: »*Ženske v kuhinjo!*« Kakor ženskam na vseh drugih področjih tudi znanstvenicam ni prizaneseno. Morajo se še posebej truditi in se dokazovati. Med drugim omenja zajedljivo pripombo Charlotte Elizabeth Whitton, prve ženske županje Ottawe (1951): »*Karkoli ženske naredijo, morajo narediti dvakrat bolje kot moški, da bi bilo sprejeto kot pol tako dobro. Na srečo to ni težko.*«

In avtoričin nasvet za ženske na poti do znanstvenice? »*Naj ne bo možača!*« Z zunanostjo ženski ni treba poudarjati, da je enakovredna moškimi. To enostavno je.

»*Ni poti brez trnja*«, pravi avtorica. To velja tudi za velike osebnosti, opisane v knjigi. Lahko gre za zgodnjo izgubo enega od staršev, boj z revščino, predvsem pa boj z zavistjo in podcenjevanjem. V tem boju pa zmagaš z globoko željo po ustvarjanju, z jeklenim oklepom, sestavljenim iz lastnih vrednot, ki ublaži udarce, predvsem pa z delom, še več – z garanjem.

Trojar, Agata; Pavlovec, Agata; Demšar, Barbara

Cvrčanje nad mestom : [triptih]

Senica pri Medvodah : samozal. A. Trojar ; Škofja Loka : samozal. A. Pavlovec : samozal. B. Demšar, 2018, 59 str.

Knjiga *Cvrčanje nad mestom* je triptih, ki nam ga prinašajo tri umetnice, pesnica Agata Trojar in slikarki Agata Pavlovec in Barbara Demšar. Vabijo nas, da se skupaj z njimi zlijemo z literarno in likovno umetnostjo ter zacvrčimo na vrtiljaku ljubezni, hrepenenja, najglobljih čustvovanj, čutenja in erotike.

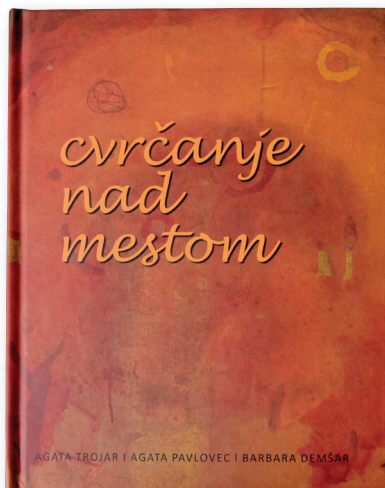
Pesnica Agata Trojar je po rodu Ločanka, od leta 1997 pa živi in ustvarja na Zgornji Senici pri Medvodah. Pesmi je začela objavljati že kot najstnica (1980), poezija jo spremlja še danes. Izdala je nekaj samostojnih pesniških zbirk in prejela različne nagrade za literarno ustvarjanje, širjenje bralne kulture in umetniško udejstvovanje. Od ustanovitve leta 2010 je predsednica Kulturnega društva Sejalec umetnosti, je članica Kulturnega društva Sava Kranj in Združenja umetnikov Škofja Loka; je idejni vodja in koordinatorka več mednarodnih kulturnih projektov Evropske unije. S svojimi zadnjimi zbirkami pesmi je privabila k sodelovanju likovne, glasbene in filmske umetnike ter rokodelce iz Slovenije in tujine, nato pa je začela pripravljati večzvrstne (literarno-glasbeno-filmsko-likovne) večere, napol improvizacijske dogodke, ki so se začeli jeseni 2015 v Škofji Loki, nadaljevali pa s turnejo po Sloveniji. Je tudi koordinator vseživljenjskega učenja in drugih evropskih projektov.

V uvodnem razmišljanju piše, da so v zbirki ljubezenske pesmi. V njih se mir ves čas spreminja v nemir, ki ga ustvarjajo približevanja in odmikanja, hrepenenja in norosti, prvinskosti in strasti. *Cvrčanje* so posvečena ženskemu in moškemu jazu, ljubezni med njima, ki je lahko odrešenje ali iluzija, blaženo stanje duha in telesa ali bolečina in praznina.

Prvemu sklopu pesmi sledi cikel slik Agate Pavlovec. Slikarka je diplomirala na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani. Je članica ZDSLU in Združenja umetnikov Škofja Loka. Poleg slikarstva se zadnja leta kot strokovna sodelavka Sokolskega doma v Škofji Loki ukvarja z organizacijo prireditev in razstav, vodi likovne tečaje in delavnice ter sodeluje z različnimi neprofesionalnimi gledališkimi skupinami.

Njeno slikarstvo je abstraktno, usmerjeno v raziskovanje barve, barvnih kombinacij, nanosov, potez, energije. Je globoko ponotranjeno, vsebinsko bogato in pripovedno zgoščeno. V večplasten metafizični prostor, kjer je kompozicijska strogost izrazitejša in poudarjena z močnimi barvnimi kontrasti, slikarka vključuje bolj ali manj skrite vsebine, natančno izrisane figure oziroma fragmente figur in simbolne motive. Figura – človek se podreja mogočni krajini, ki žari v gostoti barv in utelešeni svetlobi ter ponuja stik z nekim drugim svetom, z neznanimi in oddaljenimi duhovnimi dimenzijami. Takšna krajina – mogočna, a hkrati osamljena, vabeča a hkrati odmaknjena in nedosegljiva – je svojevrstna prispodoba slikarkine notranje govorice, njenega čustvenega razpoloženja, vrenja in hrepenenja.

Drugemu ciklu pesmi Agate Trojar sledi sončno slikarstvo Barbare Demšar. Leta 1988 je končala Srednjo šolo za oblikovanje in fotografijo v Ljubljani, leta

1997 pa pri prof. Hermanu Gvardjančiču diplomirala na Oddelku za likovno pedagogiko na Pedagoški fakulteti v Ljubljani. Je članica Združenja slovenskih likovnih umetnikov (ZDSLU) in Združenja umetnikov Škofja Loka.

Barbara Demšar nadaljuje tradicijo škofjeloškega krajinarstva v smislu notranje občutene pokrajine, ki jo na ustrezno podlago, največkrat na platno, upodablja v abstraktni likovni govorici. Ni torej značilnih potez krajine, ki je navdihovala impresioniste, temveč gre za vrtove, travnike, polja, ki so odslikava njenih intimnih doživetij in čustev. Krajina je ponekod le nakazana s horizontalnimi pasovi, druge izpolnjena s simboli, kot so krog, lestev, simbol neskončnosti.

Najbolj pa je slikarstvo Barbare Demšar prepoznavno zaradi toplih, sončnih barv. Sonce kot simbol svetlobe, energije, moči, življenja nasploh. Sonce, nasprotje temačnosti in brezupu. Sonce kot odsev slikarkinega radostnega odnosa do sveta, njenega optimizma in otroške igrivosti. S simboli, značilno barvitostjo in pretehtanimi kompozicijami je izoblikovala prepoznaven likovni jezik, skozi katerega zrcali svoje osebne zgodbe, svoja razmišljanja in najgloblja čustva.

Ogrizek, Maša

Koko Dajsa v mestu

Dob : Miš, 2018, 67 str.

Maša Ogrizek (1973), po izobrazbi univerzitetna diplomirana sociologinja kulture in filozofinja, samozaposlena v kulturi kot kritičarka in književnica, je poznana kot avtorica knjižnih recenzij, intervjujev in člankov. V zadnjih letih je izšlo tudi nekaj njenih slikanic in stripovski album, za katere so prav gotovo navdih otroci, za katere pisateljica prireja raznovrstne ustvarjalne delavnice. Za knjigo *Slon na drevesu* je prejela nominacijo za najbolj izvirno slovensko slikanico, za knjigi *Krasna zgodba* in *Gospa s klobukom* pa priznanje Zlata hruška.

Koko Dajsa v mestu je zbirka osmih zgodbic o nergavi stari kokoški, ki ima kar precej človeških lastnosti, kot so zavist, pametovanje, prepirljivost, kritiziranje in oprezanje za sosedi. Ko

zaradi zlomljene noge pristane na invalidskem vozičku, ji na pomoč priskočita nečakinja Krišna in njen prijatelj deževnik Hari. Vase zaverovana kokoš, ki je sočutni sorodnici vse prej kot hvaležna, družčino zaradi svoje prepirljivosti pripelje v številne zabavne zaplete. Pisateljica stavi na besedni in situacijski humor ter domišljene like, ki jih je izvrstno ilustriral Miha Hančič.

Kronika občin Škofja Loka in Gorenja vas - Poljane

(od 1. januarja do 31. decembra 2018)

5. **januar** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu so odprli fotografsko razstavo Andreja Tarfile *Vsepovsod*; avtor se je predstavil s krajinskimi, popotnimi, novinarskimi in dokumentarnimi fotografijami;
- na Loškem gradu je dr. Peter Gašperšič, minister za infrastrukturo Republike Slovenije, z Regionalno razvojno agencijo Gorenjske in šestimi občinami iz porečja Sore podpisal dogovor o sodelovanju pri projektu načrtovanja in povezovanja kolesarskih in drugih poti.
11. **januar** – v Knjižnici Ivana Tavčarja Škofja Loka so odprli fotografsko razstavo Uroša Abrama *Vode Gorenjske*.
12. **januar** – v Galeriji Guler Sanat v Ankari so odprli razstavo akademskega slikarja Petra Gabra iz Škofje Loke, ki je bila plod sodelovanja med to turško galerijo in Loškim muzejem Škofja Loka.
13. **januar** – v Kulturnem domu v Retečah je bil že 27. *Ponovoletni koncert*, ki ga je pripravil Tamburaški orkester Bisernica iz Kulturno-umetniškega društva Janko Krmelj Reteče. Nastopili so mlajši člani in veterani Bisernice, cerkveni otroški, mladinski in mešani pevski zbor župnije Reteče, Sorški orgličarji iz KUD Oton Župančič Sora ter folklorna skupina Jelčki iz društva Sožitje Škofja Loka.
18. **januar** – v Kinu Sora je bila premiera 2. dela animirane serije *Potovanje na ladji Beagle* z naslovom *Ljubezen galapaške želve*, avtorice Maje Šubic, akademske slikarke, in režiserja Jerneja Lundra; predstavili so tudi glasbo iz filma in brali odlomke iz *Darwinovega dnevnika*. V Sokolskem domu je bila odprta tudi razstava ilustracij Maje Šubic;
- v Četrtekovem večeru s knjižnico v Gorenji vasi je bilo potopisno predavanje Mojce Klug *Camino*.
19. **januar** – na Loškem odru je bila predstava Matjaža Zupančiča *Goli pianist ali mala nočna muzika*.
23. **januar** – v Kašči na Spodnjem trgu je Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka pripravila predstavitev knjige *Kar tresla se je od lepote: folklorne pripovedi iz Selške doline*. Pogovor z ustvarjalci knjige je vodila Katarina Primožič.
24. **januar** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu so se na kitarskem dnevu v organizaciji Glasbene šole, Občine Škofja Loka in društva Camerata Carniola Škofja Loka predstavili učitelji kitar, vključeni v Društvo slovenskih učiteljev glasbe EGTA.

- 26. januar** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bila slavnostna akademija ob odprtju razstave slikarskih in kiparskih del Petra Jovanoviča *Kronist sanjskega sveta* ob njegovi 80-letnici.
- 4. februar** – v dvorani Kulturnega doma na Sovodnju je bila predstavitev avtorske komedije Neč Bat Teatra *Noro kraljestvo*;
- v Sokolskem domu na Mestnem trgu so odprli fotografski razstavi ob 20-letnici Društva Rovtarji: *Smučanje in kolesarjenje po starem* in *43. Pokal Loka*;
 - v krajevni knjižnici v Gorenji vasi so odprli slikarsko razstavo KUD Trata - Gorenja vas *Pridne roke*;
 - v Šubičevi hiši v Poljanah so odprli razstavo Saše Prosen *Barve življenja*.
- 7. februar** – osrednja proslava ob slovenskem kulturnem prazniku v Občini Gorenja vas - Poljane je bila v Podružnični šoli Javorje *Domača beseda seže do srca*;
- v krajevni knjižnici v Poljanah so v Sredinem večeru s knjižnico predstavili pesniške zbirke Milana Debeljaka;
 - osrednja proslava ob slovenskem kulturnem prazniku v Občini Škofja Loka je bila v Sokolskem domu na Mestnem trgu z naslovom *Kultura od Ž do A*. Slavnostni govornik je bil Ludvik Kaluža, kulturni program so pripravili učenci Osnovne šole Škofja Loka – Mesto;
 - v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu je Združenje umetnikov Škofja Loka Groharjevo nagrado za leto 2017 podelilo industrijskemu oblikovalcu Marjanu Žitniku; ob tej priložnosti so odprli razstavo njegovih del *Delavec za boljši svet*. 17. februarja sta Marjan Žitnik in Boštjan Soklič, kustos razstave iz Loškega muzeja Škofja Loka, pripravila vodstvo po razstavi.
- 8. februar** – KUD Janko Krmelj iz Reteč je ob slovenskem kulturnem prazniku v Kulturnem domu v Retečah pripravil *22. Reteški literarni večer*;
- v dvorani Kulturnega doma na Sovodnju je bila ob slovenskem kulturnem prazniku krajevna proslava;
 - v Šubičevi hiši v Poljanah je bila predstavitev knjige Maruše Košir *Dom slikarjev Šubic – pisma pripovedujejo*;
 - v Jurjevi dvorani v Stari Loki je Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka pripravilo Prešernovo proslavo in zbor članov društva.
- 9. februar** – v gostilni Pr' Starman v Stari Loki je Društvo podeželskih žena Lubnik pripravilo občni zbor društva, v kulturnem programu sta nastopila Dekliški pevski zbor župnije Reteče in Duo Kerica;
- za Kamnitnikom je bila žalna slovesnost ob 74-letnici ustrelitve petdesetih talcev. Slavnostni govornik je bil župan mag. Miha Ješe, nastopili so Mestni pihalni orkester Škofja Loka, Pevski zbor Lubnik, recitatorja Monika Tavčar in Marko Črtalič; cerkveni obred je opravil starološki župnik dr. Alojzij Snoj;
 - na Mestnem trgu je bila otvoritvena slovesnost 43. Pokala Loka, mednarodnega smučarskega tekmovanja za mlade. Na Starem vrhu je bil v soboto veleslalom, v nedeljo pa še slalom; tekmovalo je 227 tekmovalcev iz 29 držav.
- 10. februar** – Društvo Rovtarji – smučanje in kolesarjenje po starem je na pobočju pod Loškim gradom pripravilo 18. Mednarodno tekmovanje starodobnih smučarjev, udeležilo se ga je 50 tekmovalcev.
- 13. februar** – na Loškem odru je bil pustni koncert učen in učencev Glasbene šole Škofja Loka.
- 14. februar** – v dvorani Kulturnega doma na Sovodnju je bila v izvedbi Neč Bat Teatra odigrana komedija *Superkmet*.

- 20. februar** – v Kašči na Spodnjem trgu je Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka pripravila predstavitev knjige Milene Miklavčič *Ogenj, rit in kače niso za igrače. Del 2, Babice, hčere in vnukinje*.
- 21. februar** – Loški muzej Škofja Loka je v Dnevni sobi na gradu pripravil pogovorni večer iz cikla *Športam z Loškim muzejem*, predstavil se je Stane Kranjc, legenda in pionir slovenskega padalskega in jadralnega športa.
- 27. februar** – v Jurjevi dvorani v Stari Loki je Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka pripravila predstavitev knjige Ivana Albrehta *Filip Terčelj: duhovnik v primežu dveh svetovnih vojn in treh zločinskih režimov*;
- Loški muzej Škofja Loka je v Dnevni sobi na gradu pripravil prvi letošnji študijski krožek *Ločanke*; na njem zbirajo predmete, arhivsko gradivo in ustna pričevanja o pomembnih Ločankah. Mesečna srečanja so se vrstila vse do jeseni tega leta.
- 3. marec** – Prosvetno društvo Sotočje Škofja Loka je v Kašči na Spodnjem trgu pripravilo predavanje in ogled filma Janeza Habjana iz Železnikov o smovnaku, destilatu smrekove smole, ki se uporablja zlasti za celjenje ran pri ljudeh in živalih. Po predavanju je bil redni občni zbor društva;
- na Loškem odru je bila predstava Matjaža Zupančiča *Goli pianist ali mala nočna muzika*.
- 6. marec** – v Rokodelskem centru DUO Škofja Loka so se na razstavi *Kjer domujejo zgodbe: povezovanje kulturnih centrov in doživetij na Škofjeloškem* predstavile loške kulturne ustanove.
- 8. marec** – Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je v Kašči na Spodnjem trgu ob dnevu žensk predstavila recital *Večer ruske poezije in glasbe*, ki ga je pripravilo Kulturno umetniško društvo Talisman; nastopili so pevka Irina Guščina, recitatorka Slavica Ravnik in vokalna skupina Ruski talisman;
- Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je na Mladinskem oddelku odprla fotografsko razstavo *Gregorjevo – ko gre luč v vodo in se ptički ženijo*;
 - v Šubičevi hiši v Poljanah so dan žensk proslavili s petjem ljudskih pesmi.
- 9. marec** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu so se začele prireditve ob Dnevih Škofjeloškega pasijona; do 21. aprila se je zvrstilo devet prireditev; predstavili so *Pasijonske doneske 2018/13* in pripravili predavanje gostje z avstrijske Koroške Ivanke Kronawetter Starman o postnih prtihi na Koroškem. V predddverju doma so odprli razstavo Marte Jakopič Kunaver in dokumentarno razstavo *Škofjeloški pasijon – Processio Locopolitana*.
- 14. marec** – v Galeriji na Gradu je Loški muzej Škofja Loka odprl slikarsko razstavo *Loka : Ankara : Loka, Evrazijsko vrvenje* Hakana Esmerja; kustos razstave je bil Boštjan Soklič;
- v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil koncert skupine za staro glasbo Makalonca, ki jo sestavljajo vokalistka Jasna Žitnik, Marjanca Jocif na kljunasti flavti ter Janez Jocif na dudah, ročni lajni in portativu.
- 17. marec** – v stari dekaniji v Stari Loki je bil na drugi prireditvi ob Dnevih Škofjeloškega pasijona recital *Upanje v tretji dan*, križev pot, ki ga je napisal Otmar Črnilogar, pokojni duhovnik in prevajalec *Svetega pisma*. Uvodne speve s koralnim napevom *Stabat Mater*, ki jih je ubesedila Antonija Križaj Habjan, so interpretirali mladi glasbeniki in pevci.
- 19. marec** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil dobredelni koncert Tria Ardea, ki ga sestavljajo violinistka Ana Dolžan, violončelistka Selma Hrenovica in pianistka Zerina Šabotić.

- 20. marec** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu sta Univerza za tretje življenjsko obdobje in Društvo upokojencev Škofja Loka pripravila prireditev *Pozdrav pomladi*;
- v Šubičevi hiši v Poljanah so odprli razstavo Silvestra Bajca *Čipka v mozaiku*.
- 21. marec** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil koncert mladinskih pevskih zborov, ki ga je organizirala Osnovna šola Cvetko Golar.
- 23. marec** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je Kulturno društvo Pevski zbor Lubnik pripravilo koncert *Generacije pojejo 2018*; nastopili so Pevski zbor Lubnik, otroci iz Vrtca Škofja Loka, Otroški in Mladinski pevski zbor Osnove šole Ivana Groharja ter Mešani pevski zbor Vrelec pri Društvu upokojencev Škofja Loka;
- v Thalerjevi hiši na Mestnem trgu so odprli Pasijonsko sobo, na stene so se lahko podpisali vsi nastopajoči na dosedanjih pasijonskih igrah; v tej hiši je odslej tudi sedež Turističnega društva Škofja Loka.
- 24. marec** – Glasbena šola Škofja Loka je v kape-li Puštalskega gradu pripravila seminar *O, kitara, vsak te mara*; zvečer je v Sokolskem domu na Mestnem trgu v ciklu *Obrazi glasbe* nastopil Nejc Kuhar, kitarist in skladatelj.
- 25. marec** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je Prosvetno društvo Sotočje Škofja Loka pripravilo osrednjo občinsko prireditev ob materinskem dnevu z naslovom *Lepa si*. Tina Martinec Selan, svetovalka za celostno podobo, je spregovorila o oblačenju, barvni in stilski usklajenosti, samostanski brat Jaroslav Knežević pa o življenju, ljubezni in lepoti. Gledališka sekcija društva je prikazala *Podobe iz omare*, zapeli so Otroški pevski zbor Iskrice, Dekliški pevski zbor župnije sv. Jakoba, Pevski zbor Škofja Loka, solistka Andreja Mohorič in Škofjeloški oktet;
- v Kulturnem domu na Sovodnju je bila prire-ditev ob materinskem dnevu in prihodu pomladi, ki so jo pripravili vrtničkarji in učen-ci Podružnične šole Sovodenj.
- 26. marec** – v predzdverju Jurjeve dvorane v Stari Loki je Filatelistično društvo Lovro Košir v sodelovanju z Župnijo Stara Loka in Pošto Slovenije pripravilo filatelistično razstavo o delovanju Jezusa Kristusa v Palestini, simbo-lih velike noči na voščilnicah in razglednicah Maksima Gasparija ter o *Škofjeloškem pasijo-nu* na dopisnicah, znamkah, pisemskih ovojn-icah in poštinih žigih.
- 27. marec** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu sta Zavod za šport in Športna zveza Škofja Loka pripravila 17. Podelitev priznanj najboljšim športnikom in športnim delav-cem za leto 2017. Svečane listine so prejeli rokometni reprezentanti Darko Cingesar, Jure Dolenec in Matej Gaber ter Športno društvo Godešič ob 50-letnici delovanja.
- 4. april** – v cerkvi Žalostne Matere Božje na Spodnjem trgu so Glasbena šola Škofja Loka, Župnija Škofja Loka in Občina Škofja Loka pripravili pasijonski koncert. Godalni kvar-tet Bêlebend je izvedel delo Josepha Haydna *Sedem poslednjih besed Kristusa na križu za godalni kvartet*, op. 51. Nastopil je tudi recitator Tomaž Hostnik;
- v kapucinskem samostanu sta Kapucinski samostan Škofja Loka in Pasijonski veter v okviru gostovanja delegacije iz združenja Europassion pripravila okroglo mizo *Iz lju-bezni do nas*. Sodelovali so Josef Lang, pred-sednik združenja Europassion, Helena Ilc, vodja *Ribniškega pastijona*, pater Marjan Kokalj, Jožko Smukavec, gvardijan samosta-na, in dr. Metod Benedik; moderatorja sta bila Jaroslav Knežević in mag. Andreja Ravnika Megušar;
 - v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bilo *Jesenkovo popoldne*, ki ga Občina Škofja Loka in Biotehniška fakulteta iz Ljubljane

- pripravljata v spomin na prof. dr. Frana Jesenka, loškega rojaka in znanstvenika. Diplomanti magistrskega študija so predstavili svoje naloge, prof. dr. Borut Bohanec, letošnji Jesenkov nagradjenec, je predaval o tem, kako smo spreminjali sortiment kmetijskih rastlin. V kulturnem programu so sodelovali učenci Glasbene šole Škofja Loka, v sodelovanju z Razvojno agencijo Sora pa so domači proizvajalci ponudili izdelke iz blagovne znamke Babica Jerca in Dedek Jaka.
5. **april** – v Šubičevi hiši v Poljanah je bil večer ljudskih pesmi.
 6. **april** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu so odprli razstavo oblikovalke Nataše Šuštaršič Plotajs *Zelene misli*.
 7. **april** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil *Vokalni večer kvartetov in kvintetov*, ki so ga pripravili skupina Patina iz Škofje Loke, Turistično društvo Škofja Loka in Občina Škofja Loka. Nastopili so kvarteta Male malice iz Ljubljane in Zvon s Turjaka, pevski skupini Sosedje iz Žirovnice in Korona iz Radovljice, kvinteta Krašnja KUD Fran Maselj Podlimbarski iz Krašnje pri Lukovici in Mlin iz Kamnika pod Krimom ter vokalni skupini Quercus iz Goriških Brd in Patina iz Škofje Loke.
 10. **april** – v Rokodelskem centru DUO na Mestnem trgu so odprli razstavo *Thonet in Jurij Rihar: Oživiljene krivine*.
 13. **april** – Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije je v Register nesnovne kulturne dediščine vpisalo *Izdelovanje malih kruhkov in modelov* zanje, tradicionalno dejavnost, značilno za škofjeloško območje.
 14. **april** – na hiši Bojana Žagarja je Območno združenje veteranov vojne za Slovenijo Škofja Loka odkrilo spominsko ploščo v spomin na skrito skrivališče orožja Teritorialne obrambe.
 15. **april** – v Kulturnem domu v Poljanah so pripravili igro Frana Milčinskega *Ptički brez gnezda*.
 17. **april** – v krajevni knjižnici v Gorenji vasi so odprli fotografsko razstavo *Vrata*, ki sta jo pripravila KUD Trata - Gorenja vas in KUD LIK Naklo.
 18. **april** – v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu so odprli razstavo fotografij na steklo iz depoja Loškega muzeja Škofja Loka *Prosojni dokumenti časa*. Predstavili so tudi fotografski opus Františka Topića iz sarajevskega Narodnega muzeja Bosne in Hercegovine. Pred otvoritvijo je bilo v muzejski Dnevni sobi Loškega muzeja Škofja Loka predavanje Mirsada Sijarića, direktorja sarajevskega Narodnega muzeja BiH, *130 let Narodnega muzeja Bosne in Hercegovine*;
 - v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil letni koncert učenk in učencev Glasbene šole Škofja Loka.
 19. **april** – v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu so Knjižnica Ivana Tavčarja, Občina Škofja Loka in Slovenski center PEN iz Ljubljane pripravili *Škofjeloški kulturno-literarni večer* z gosti 50. Mednarodnega srečanja pisateljev na Bledu.
 21. **april** – ob zaključku Dnevnov Škofjeloškega pasijona je bil dan odprtih vrat kapucinskega samostana in voden obisk digitalizirane Romualdove poti;
 - na Loškem odru je bil pomladni koncert Mestnega pihalnega orkestra Škofja Loka;
 - na Jamnikovi domačiji na Sv. Barbari je Krajevna organizacija Zveze borcev Škofja Loka – Mesto pripravila tovariško srečanje s kulturnim programom ob 76-letnici napada na Škofjeloško četo 11. marca 1942. Slavnostni nagovor je imel mag. Blaž Kavčič.
 22. **april** – ob dnevu upora proti okupatorju je bila v Sokolskem domu na Mestnem trgu slavnostna prireditev, slavnostni govornik je bil Ludvik Kaluža; kulturni program je povezovala dramska igralka Nadja Strajnar.

- 25. april** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil koncert *Mladi Ločani*, v izvedbi pozavnista Nika Mira in Kvarteta kontrabasov Scaramelli Bass Quartet.
- 26. april** – v Šubičevi hiši v Poljanah je bil večer ljudskih pesmi.
- 1. maj** – na Križni Gori je bilo 36. *Prvomajsko srečanje*, ki ga je pripravila gorenjska območna organizacija ZSSS; slavnostna govornica je bila Marjana Mrak, članica Sindikata komunale, varovanja in poslovanja z nepremičninami, spregovoril je tudi Matej Jemec, sekretar Območne organizacije ZSSS Škofja Loka. Nastopila sta Mestni pihalni orkester Škofja Loka in Mažoretno društvo Železniki.
- 5. maj** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil dobrodelni koncert, ki ga je za invalidne otroke pripravila Župnijska karitas Škofja Loka.
- 6. maj** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je v organizaciji JSKD Škofja Loka potekalo območno srečanje pevskih zborov občin Žiri, Gorenja vas - Poljane, Škofja Loka in Železniki.
- 8. maj** – v Šubičevi hiši v Poljanah so odprli razstavo Marte Bartolj, Nine Meglič in Ajde Erznožnik: *V objemu navdiha*;
- v Rokodelskem centru DUO Škofja Loka so odprli razstavo glinenih reliefov *Barvito s tradicijo*.
- 10. maj** – v Knjižnici Ivana Tavčarja Škofja Loka so odprli likovno razstavo Albine Nastran *Knjižna kazala z motivi iz slovenske krasilne umetnosti*.
- 11. maj** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil *Pomladanski koncert* Pevskega zbora Gimnazije Škofja Loka;
- na Loškem odru so pripravili gledališko predstavo Frana Milčinskega in Jaše Jamnika *Butalci*.
- 16. maj** – Občina Škofja Loka in Krajevna skupnost Godešič sta ob 100-letnici judenburškega upora pripravili spominsko slovesnost na dan ustrelitve godeškega in škofjeloškega domoljuba Antona Hafnerja pri spominski plošči na rojstni hiši na Godešiču in pri spomeniku v Aleji zaslužnih Ločanov v Šolski ulici v Škofji Loki;
- v Galeriji na Gradu je Loški muzej Škofja Loka odprl razstavo akademskega slikarja Petra Gabra *Zbudi mojo osamljenost* iz cikla *Loka – Ankara – Loka*; razstavljena dela so nastala v Ankari.
- 17. maj** – Kulturno društvo dr. Ivan Tavčar Poljane in Rotary club Škofja Loka sta na Loškem odru pripravila pevsko-bralno predstavo Frana Milčinskega *Ptički brez gnezda*, izkupiček predstave so namenili invalidni osebi;
- v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bila proslava s kulturnim programom ob 70-letnici Vrtca Škofja Loka;
 - v krajevni knjižnici v Gorenji vasi so odprli slikarsko razstavo *Potr kaj in prestopi portal*, ki sta jo pripravila KUD Trata - Gorenja vas in KUD LIK Naklo.
- 19. maj** – Mladinski pevski zbor pri Mešanem pevskem zboru Škofja Loka in Prosvetno društvo Sotočje sta v kapucinski cerkvi sv. Ane v Škofji Loki pripravila letni koncert z naslovom *Odpri oči srca*; zbor je letos praznoval desetletnico delovanja.
- 23. maj** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu so odprli tradicionalno razstavo izdelkov dijakov in študentov Šolskega centra Škofja Loka in podelili nagrade OOO Škofja Loka.
- 24. maj** – Muzejsko društvo Škofja Loka je v Kašči na Spodnjem trgu pripravilo predavanje *Leto 1918 – zadnje leto prve svetovne vojne in upora slovenski fantov v Judenburgu*; sodelovala sta mag. Marko Štepec, zgodovinar iz Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani, in Vinko Hafner z Godešiča, nečak Antona Hafnerja, vodje upora sloven-

- skega 17. pešpolka v Judenburgu pred stotimi leti;
- na Loškem odru je bil letni nastop baletnega oddelka Glasbene šole Škofja Loka.
- 26. maj** - v kapeli Jezusovih blagrov v Papirnici je bil orgelski koncert Toneta Potočnika na orglah, baritonista Lucasa Somoze Osterca in basbaritonista Marcosa Finka, dveh argentinskih Slovencev.
- 30. maj** - v ciklu *Pogovorov z umetniki*, ki ga pripravlja Združenje umetnikov Škofja Loka, je bil pogovor z akademskim slikarjem Petrom Gabrom, predstavnikom mlajše generacije slikarjev.
- 1. junij** - na Loškem gradu je bil koncert skupine Crescendo Glasbene šole Škofja Loka *Zvoki keltske zemlje*. Med gosti je bila skupina Beer Belly, na koncertu so predstavili irsko in škotsko glasbo;
- v Kulturnem centru slikarjev Šubic v Poljanah se je začela 19. Kolonija Iveta Šubica *Cankarjeve črtice*; v soboto je v glasbeno-dramskem delu dramski igralec Igor Žužek interpretiral Cankarjeve črtice, Boštjan Soklič in Vid Sark pa sta predstavila uglasbena Cankarjeva dela. V nedeljo so v centru ob kulturnem programu odprli razstavo del, ki so nastala na koloniji.
- 2. junij** - Društvo Rovtarji - smučanje in kolesarjenje po starem Škofja Loka je na loških ulicah pripravilo že 11. Srečanje starodobnih koles, in sicer s parado in kulturnim programom na Mestnem trgu; srečanja se je udeležilo 80 udeležencev iz petih držav.
- 3. junij** - v Lučinah sta bili ob 70-letnici PGD Lučine slavnostna parada in vrtna veselica.
- 5. junij** - Slikarski klub Škofja Loka je v avli Gorenjskega glasa v Kranju odprl slikarsko razstavo *Mavrični slikarski svet*.
- 7. junij** - Muzejsko društvo Škofja Loka je v Sokolskem domu na Mestnem trgu predstavilo 64. številko zbornika *Loški razgledi*; postavila jo je urednica Marija Lebar. Mateja Kavčič, sodelavka Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije v Ljubljani, je predstavila svoj prispevek o dobri in slabi praksi restavriranja kamnitih tlakov v starih mestnih jedrih nekaterih slovenskih in tujih mest ter domače Škofje Loke;
- v avli Osnovne šole Škofja Loka - Mesto sta Filatelistično društvo Lovro Košir Škofja Loka in filatelistični krožek Osnovne šole Škofja Loka - Mesto odprla razstavo znamk *Zdrav duh v zdravem telesu*.
- 8. junij** - v Galeriji Sokolskega doma na Mestnem trgu so odprli mednarodno fotografsko razstavo *EPHAP 2018*, v Mali galeriji je Fotoklub Anton Ažbe Škofja Loka odprl razstavo del svojih članov z naslovom *Štirje letni časi*, v predddverju pa razstavo grafik Joanne Klepadlo *The Sprout/Poganjki*.
- 9. junij** - v starem mestnem jedru Škofje Loke je potekala že 14. prireditev *O glasbena Loka* v organizaciji Glasbene šole Škofja Loka. Na njej so mladi glasbeniki s petjem in igranjem oživljali ulice, trge in atrije; v nunski cerkvi je bil zaključni koncert pianistke Loti Feltrin in pevske večer z gosti, na Trgu pod gradom je bil zaključni koncert te glasbene prireditve, nastopila sta kitarski trio All Cupown in Jazz je kul bend.
- 13. junij** - v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu je Loški muzej Škofja Loka odprl razstavo z naslovom *»... a jaz imam po strani klobuk, pa kaj mi vse drugo mar!«, prvi del je bil zgodovinski, v drugem delu so predstavili oblikovane klobuke Polone Poklukar;*
- v Mladinskem oddelku Knjižnice Ivana Tavčarja v Škofji Loki je bilo srečanje mladih literatov;
 - na vrtu Sokolskega doma na Mestnem trgu so se začele *Bralnice*; do 30. avgusta so se na tem mestu vsak torek odvijale predstavitve knjig, revij in avtorjev.

- 14. junij** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bila proslava v počastitev 50-letnice Društva za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju Sožitje Škofja Loka; predstavili so jubilejni zbornik.
- 16. junij** – na *Teku štirih mostov* v Škofji Loki, pod geslom *10 km zabave*, je nastopilo več kot tisoč otrok in v nočnem teku 1 200 tekmovalcev.
- 17. junij** – v nunski cerkvi Marije Brezmadežne v Blaževi ulici je potekal tradicionalni kitarški koncert *Kitara poletju*. Nastopil je Kitarški orkester Glasbene šole Škofja Loka, kot gostje pa kitaristi Glasbene šole Idrija, Konservatorija za glasbo in balet Ljubljana in dunajske Univerze za glasbo in upodabljaljoče umetnosti; predstavili so se tudi nagrajenci državnih in prestižnih mednarodnih tekmovanj.
- 18. junij** – v kapeli Puštalskega gradu je bil recital violinistke Ane Julije Mlejnik in pianista Carla Prampolinija.
- 22. junij** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bila kulturna prireditev ob 40-letnici pobratenja z Občino Sovodnj ob Soči, na Mestnem trgu pa koncert Tria Šubic.
- 23. junij** – ob loškem občinskem prazniku se je v mestu odvijal festival zgodovine – *Historial Škofja Loka 2018*. Osrednja prireditev je bila igra *Zamorc s krono* v izvedbi Loškega odra in režiji Matije Milčinskega. V mestu se je odvijal srednjeveški sejem, promenada meščanov v historičnih oblačilih, knjižnica na prostem, na Trgu pod gradom je nastopila Folklorna skupina Lonka iz Škofje Loke, delovale so rokodelske delavnice za otroke in odrasle na grajskem dvorišču in pred Rokodelskim centrom DUO na Mestnem trgu, sledil je koncert učiteljev Glasbene šole Škofja Loka. Vse kulturne ustanove so imele dneve odprtih vrat in vodene ogledе zbirk in delovnih prostorov. V nekdanji Tovarni klo-
- bukov Šešir na Spodnjem trgu so odprli delavnice za tekstil Kreativnice;
- ob dnevu državnosti je bila ob Lipi sprave v Poljanah prireditev z druženjem ob kresu in kulturnim programom ter podelitvijo priznanj Krajevne skupnosti Poljane.
- 24. junij** – ob dnevu državnosti so na Trgu Ivana Regna v Gorenji vasi pripravili prireditev s kulturnim programom, osrednji govornik je bil župan Milan Čadež;
- ob dnevu državnosti so bile prireditve s kulturnim programom tudi na Novi Oselici in v Javorjah;
 - na hiši Jožeta Petrovčiča v Zmincu sta Policijsko veteransko društvo Sever Gorenjska, Odbor Škofja Loka in Občina Škofja Loka odkrila spominsko ploščo, saj je bilo med osamosvojitveno vojno tu skladišče orožja in streliva takratne Postaje milice Škofja Loka.
- 25. junij** – na Mestnem trgu je bila osrednja občinska proslava ob dnevu državnosti. Slavnostni govornik je bil Brane Virant, član Združenja Sever Gorenjska, nastopil je Mestni pihalni orkester Škofja Loka.
- 29. junij** – v kulturnem domu v Poljanah so proslavili 150-letnico rojstva poljanskega rojaka in filozofa dr. Aleša Ušeničnika. Slavnostni govornik je bil dr. Matija Ogrin, predvajali so film o Alešu Ušeničniku in predstavili zbornik.
- 30. junij** – ob prazniku Občine Škofja Loka je bila v Sokolskem domu na Mestnem trgu slavnostna akademija; nastopil je škofjeloški orkester Amadeo z gosti, podelili so občinske nagrade. Častna občanka je postala dr. Jožica Rejec, doma iz Knapov, dolgoletna direktorica tovarne Domel, zlati grb je prejel Vrtec Škofja Loka ob 70-letnici delovanja; srebrni grb so prejeli Župnijska karitas Škofja Loka ob 25-letnici delovanja, Tomaž Jenko, dolgoletni predsednik KUD Janko Krmelj Reteče -

- Gorenja vas; bronasti grb so prejeli Alenka Florenin, županja pobratene Občine Sovodnje ob Soči ob 40-letnici pobratenja, Marija Krajnik, literarna ustvarjalka in organizatorka literarnih večerov ob slovenskem kulturnem prazniku v Retečah. Županova priznanja so prejeli Boris Čajič, Martin Pivk, Irena Malovrh in Univerza za tretje življenjsko obdobje Škofja Loka. Posebna priznanja so prejeli tudi trije ambasadorji Škofje Loka v pobratenih mestih: Rupert Windmann iz Freisinga, Jan Jelšik s Češke in Jeff Albrechts iz Begije;
- ob Selški Sori, za šolskim centrom na Podnu, so Lions klubi Gorenjske in Občina Škofja Loka odprli sadni park, oskrbovala ga bo Osnovna šola Jela Janežiča Škofja Loka.
3. **julij** - v Štefanovi hiši v Poljanah je bil ob 150-letnici rojstva dr. Aleša Ušeničnika kulturni večer, posvečen njegovemu delu in življenju, pripravili so razstavo dokumentov in njegovih knjig; predstavili so tudi njegove pesmi in rodovnik;
 - Kapucinski samostan Škofja Loka je bil vpisan kot nosilec enote nesnovne dediščine *Škofjeloški pasijon* v Registru nesnovne dediščine Slovenije, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo, strokovno pa zanj skrbi Slovenski etnografski muzej.
 4. **julij** - v Kašči na Spodnjem trgu sta Združenje za vrednote NOB Škofja Loka in knjigarna Modrijan predstavila knjigo *Ti si mene naučila brati: partizansko šolstvo na Žirovskem, v Poljanski dolini in zgornjem delu Selške doline*. Z avtorji Ireno Jereb-Filipič, Ivanom Križnarjem, Francem Podnarjem in Mileno Sitar se je pogovarjal mag. Drago Štefe.
 5. **julij** - v avli Sokolskega doma na Mestnem trgu so odprli razstavo 19. Kolonije Iveta Šubica *Cankarjeve črtice*.
 6. **julij** - v Sokolskem domu na Mestnem trgu sta nastopila Orkester Amadeo in Goran Farkaš.
 25. **julij** - do 29. julija se je v portugalskem mestu Viseu odvijal 9. Evropski festival *Europeada*. Med 203 skupinami in 5 000 udeleženci sta nastopili tudi loški skupini - Folklorna skupina Škofja Loka in Društvo Rovtarji.
 27. **julij** - na Žirovskem Vrhju Sv. Urbana je potekala tridnevna etnografska prireditev *Praznik žetve*. V petek je bila premiera ljudske igre Tončke Oblak *Pri sosedovih imajo*, v soboto so igro uprizorili ponovno; v nedeljo je bila etnološka predstavitev kmečkih opravil.
 5. **avgust** - Prosvetno društvo Sotočje Škofja Loka je na Sv. Ožboltu na semanji dan pripravilo 22. Srečanje ljudskih pevcev in godcev, predstavilo se je osem glasbenih skupin;
 - Turistično društvo Stari vrh je pripravilo 47. etnografsko prireditev *Dan oglarjev*. Prikazali so spravilo lesa, postavljanje kope, njen prižig, prikaz oglarjenja, uporabo oglja, razstavo starih motornih žag in orodja, nastopili so folkloristi in ljudski pevci.
 23. **avgust** - do 2. septembra je v Škofji Loki potekal festival *Pisana Loka*, predstavili so se Boštjan Gombač in Janez Dovč s koncertom *Sozvočja Slovenije*, Nuša Derenda s koncertom največjih uspešnic, legendarni Demolition group, Rok Terkaj - Trkaj in Igor Saksida z izborom slovenske poezije v raperski predelavi, Svemirko&Blaž sta predstavila dve novi plošči, Irena Rovtar, Jaka Trilar in Tomaž Hostnik pa s koncertom klasične glasbe *V mesečini*.
 1. **september** - v stavbi Zadružnega doma v Gorenji vasi so odprli Informacijsko točko v okviru Zavoda Poljanska dolina.
 2. **september** - Planinsko društvo Sovodenj je pred planinsko kočo na Ermanovcu organiziralo srečanje citrarjev in harmonikarjev ter pripravilo razstavo gob.

5. **september** – v Galeriji na Gradu je Loški muzej Škofja Loka ob osemdesetletnici akademskega slikarja Franca Novinca pripravil razstavo *Roke moje mame*; na njej so bili predstavljeni predvsem motivi z Godešiča, kjer je slikar preživel vse svoje življenje. Pogovor z umetnikom je bil 10. oktobra.
6. **september** – v Jurjevi dvorani v Stari Loki je bilo srečanje s krajani Stare Loke, na katerem so predstavili projekt zbiranja in obeležitve starih hišnih imen Stare Loke.
11. **september** – ob 39. rojstnem dnevu Radia Sora so pripravili dan odprtih vrat ter praznovali skupaj s poslušalci.
14. **september** – v dvorcu Visoko je bil kulturni večer, posvečen 150-letnici rojstva in 80-letnici smrti Franje Tavčar, soproge pisatelja Ivana Tavčarja z naslovom *Več kot le Tavčarjeva soproga*. O njej sta spregovorili Biljana Ristić iz Loškega muzeja Škofja Loka in Judita Šega iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enote v Škofji Loki.
15. **september** – Mestni pihalni orkester Škofja Loka je pripravil že 10. Festival pihalnih orkestrrov *Loka jo piha*. Na Trgu pod gradom, na Mestnem trgu in na ploščadi pred blagovnico Nama so nastopili Mestni pihalni orkester Škofja Loka, Pihalni orkester Alples Železniki, Pihalni orkester Alpina Žiri, Pihalni orkester Tržič in Pihalni orkester Glasbene šole Škofja Loka.
17. **september** – v avli Osnovne šole Škofja Loka – Mesto je Filatelistično društvo Lovro Košir pripravilo razstavo znamk, ki prikazujejo dogodke iz 1. svetovne vojne, soško fronto ter verigarje, prve slovenske znamke.
20. **september** – v avli Gimnazije Škofja Loka in Šolskega centra Škofja Loka so odprli fotografsko razstavo *Odsevi preteklosti*.
21. **september** – v Jurjevi dvorani v Stari Loki je Kulturno zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka pripravilo predavanje *Kulturna dediščina Stare Loke*. Prikazali so jo strokovnjaki Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije iz Ljubljane; predstavljena je bila *Strokovna zasnova za varovano območje naselbinske dediščine – vaško jedro Stare Loke*.
- ob Dnevih evropske kulturne dediščine je bila v Sokolskem domu na Mestnem trgu odprta razstava *Ustvarjalnost narave, narava ustvarjalnosti*.
25. **september** – v Kreativnicah v nekdanji Tovarni klobukov Šešir na Spodnjem trgu je Andreja Stržinar predstavila oblačilno dediščino območja;
- ob Dnevih evropske kulturne dediščine je bila v Sokolskem domu na Mestnem trgu projekcija filmov o kulinariki in avtomobilizmu.
27. **september** – v Knjižnici Ivana Tavčarja Škofja Loka so odprli dokumentarno razstavo *Spomini na Sokolski dom*.
28. **september** – na Loškem odru so premierno uprizorili igro Antona Tomaža Linhartarja *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*, v režiji Blaža Veharja;
- v Sokolskem domu na Mestnem trgu so odprli razstavo slik, ki so nastale na letošnji Mali Groharjevi koloniji.
29. **september** – ob Dnevih evropske kulturne dediščine je Turistično društvo Škofja Loka v sodelovanju z Društvom Sorško polje na Mestnem trgu pripravilo *Praznik prosa*; predstavili so proso od »njive do prosene kaše« ter številne jedi iz prosa.
2. **oktober** – v knjižnici v Gorenji vas so odprli slikarsko razstavo Irene Tratnik *Živimo, da pustimo sledi*;
- v Rokodelskem centru DUO Škofja Loka so odprli razstavo *Odtenki sonca*, sodobno oblikovanje tekstila Nine Vastl-Štefe, dediščina platnarstva in firbarstva.
3. **oktober** – Loški muzej Škofja Loka je v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu

- odprl aktualno konceptualno fotografsko razstavo Andreja Perka *Mi hočemo živeti*, s katero nam odkriva številna protivojna sporočila ob 100-letnici konca 1. svetovne vojne; razstavo je pripravila Barbara Sterle Vurnik;
- v Jurjevi dvorani v Stari Loki je bil Strahlov večer Kulturno zgodovinskega društva Lonka iz Stare Loke *Starološki grad – prebudimo spečo Trnuljčico*. Sodelovali so dr. Renata Komić-Marn z Umetnostnozgodovinskega inštituta France Stele, ZRC SAZU iz Ljubljane ter arhitekti in strokovnjaki Silvester Gaberšček, Aleš Hafner, Tadej Kavčič in Sonja Golc; moderator je bil Mihael Habicht.
4. **oktober** – v Kašči na Spodnjem trgu je bila ob Dnevu industrijske kulture v Škofji Loki okrogla miza *Industrijska dediščina kot priložnost za regionalni razvoj*;
- v Kreativnicah na Spodnjem trgu so ob Dnevu industrijske kulture v Škofji Loki odprli razstavo Alenke Dolenc *Voda, dimnik in klobuk, idejna zasnova prenove tovarne klobukov Šešir v Škofji Loki*.
5. **oktober** – Muzejsko društvo Škofja Loka je ob Dnevih evropske kulturne dediščine 2018, ki so potekali pod geslom *Kjer preteklost sreča prihodnost*, in 80-letnici delovanja društva pripravilo natečaj *Tole moram povedat'*. Sodelovalo je več kot sto učencev s Škofjeloškega, z zapisanimi ali posnetimi zgodbami. Na zaključni prireditvi v Sokolskem domu na Mestnem trgu sta sodelovala zapisovalec in pripovedovalec ljudskih zgodb Konrad Triler iz Železnikov in glasbena skupina Suha špaga, v predddverju doma so pripravili razstavo mladih fotografov;
- v kapeli Puštalskega gradu je bil klavirski recital Zale in Vala Kravosa *Obrazi glasbe*.
6. **oktober** – v Baru Freising na Loškem gradu je bila predstavitev knjige – triptiha *Cvrčanje nad mestom*, pesnice Agate Trojar in slikark
- Agate Pavlovec in Barbare Demšar. Nastopila sta skupina Tantadruj in dramski igralec Igor Žužek;
- ob Dnevih evropske kulturne dediščine so se v Dnevni sobi Loškega muzeja na prireditvi *Loški muzej se predstavi* predstavili zaposleni v muzeju;
 - v Sokolskem domu na Mestnem trgu je Pevski zbor Lubnik pripravil koncert *Ziljska ohcet*, ki so ga pripravili skupaj z Ženskim in Moškim pevskim zborom Vidovo iz Šentvida pri Stični.
7. **oktober** – na Godešiču so blagoslovili obnovljeno fresko pred vhodom v cerkev sv. Miklavža. Fresko je predstavila restavratorica Anita Kavčič-Klančar iz ljubljanskega Restavratorskega centra Zavoda za varstvo kulturne dediščine.
10. **oktober** – loški župan mag. Miha Ješe in Alexander Vinnik, visoki predstavnik veleposlaništva Ruske federacije v Ljubljani, sta ob Mestnem pokopališču v Škofji Loki položila venca k spomeniku padlim v 1. svetovni vojni ob stoletnici konca vojne in pred dnevom spomina na mrtve.
11. **oktober** – v predddverju Sokolskega doma na Mestnem trgu so odprli razstavo fotografij Žana Križnarja *Mepi mi je odprl pogled skozi objektiv*;
- v Mali galeriji Občine Škofja Loka so odprli razstavo likovnih del Dnevnega centra Šent Škofja Loka *Z mandalami na poti do sebe*;
 - v Kašči na Spodnjem trgu je mag. Jože Štukl pripravil predavanje *Etiopska avantura in Unesco*, tema je bil vpis *Škofjeloškega pastjo-na* na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva (v decembru 2016). Predavanje sta organizirala Lions klub in Rotary club Škofja Loka.
12. **oktober** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil koncert Mešanega pevskega zbora Vrelec pri Društvu upokojencev Škofja Loka

- z naslovom *Pesem jeseni*, predstavili so se z ljudskimi in ponarodelimi pesmimi.
- 13. oktober** – Društvo Sožitje Škofja Loka je v telovadnici Osnovne šole Jela Janežiča pripravilo srečanje odraslih folklornih skupin s posebnimi potrebami *Kranj – Škofja Loka 2018*.
- 17. oktober** – na Loškem odru je bila premiera komedije J. B. P. Moliera *Šola za žene*, v režiji Matije Milčinskega.
- 20. oktober** – v Javorjah je bila slovesnost na mestu, kjer je nekoč stala hiša Luke Jerana, duhovnika, misijonarja, pisatelja, pesnika, časnikarja in dobrotnika. Slovesnost so pripravili Turistično društvo Stari vrh, Krajevna skupnost Javorje in Župnija Javorje;
- Župnija Stara Loka je v romarski cerkvi Marijinega oznanjenja v Crngrobu pripravila dobrodelni koncert Škofjeloškega okteta; zbrana sredstva so namenili obnovi orgel v Crngrobu, enih najstarejših na Slovenskem (1743).
- 23. oktober** – Kulturno društvo dr. Ivan Tavčar Poljane je v kulturnem domu v Poljanah ob praznovanju 150-letnice rojstva teologa in filozofa Aleša Ušeničnika pripravilo posvet in okroglo mizo *Družbenopolitični vpliv Aleša Ušeničnika v obdobju 1919–1945*. Sodelovali so akademik dr. Janez Juhant, dr. Egon Pelikan, ddr. Igor Grdina in dr. Tamara Griesser Pečar.
- 26. oktober** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu so odprli razstavo mednarodnega likovnega natečaja *Plakat miru* z naslovom *Bodimo prijazni*.
- 30. oktober** – Nova slovenska zaveza je na pokopališču v Lipici pripravila žalno slovesnost v spomin žrtvam poveljnih pobojev; nastopili so Škofjeloški oktet, Mestni pihalni orkester Škofja Loka, recitator Marko Črtalič, slavnostni govornik je bil dr. Matija Ogrin;
- pred Domom Zveze borcev v Škofji Loki je bila žalna slovesnost ob dnevu mrtvih.
- 3. november** – v osnovni šoli v Gorenji vasi je bil *Večer slovenskih pesmi in plesov*.
- 6. november** – v kapeli Puštalskega gradu je bil festival komorne glasbe *Loka da Camera*, nastopila sta violinistka Ana Julija Mlejnik in pianist Carlo Prampolini;
- v Rokodelskem centru DUO v Škofji Loki so odprli razstavo lesenih izdelkov mojstra plehtarja Janeza Krišlja in lesostrugarja Romana Jamnika.
- 7. november** – v Kašči na Spodnjem trgu so predstavili najnovejšo knjigo o akademskem slikarju Hermanu Gvardijančiču *Risbe*. Z umetnikom se je pogovarjal Boštjan Soklič iz Loškega muzeja Škofja Loka.
- 9. november** – na festivalu komorne glasbe *Loka da Camera* v kapeli Puštalskega gradu so nastopili violinistka Ana Julija Mlejnik, violončelist Miloš Mlejnik in pianist Lorenzo Cossi.
- 10. november** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil koncert Škofjeloškega lovskega pevskega zbora ob 30-letnici delovanja, kot gostje so nastopili Vokalna skupina Gallina in Bohinjski rogisti.
- 11. november** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je JSKD Škofja Loka pripravil *8. Regijsko srečanje pevskih zasedb Gorenjske* z naslovom *Sozvočenja*; sodelovalo je pet zasedb, na sklepni koncert v Ljubljani se je uvrstil Kvintet Vintgar z Blejske Dobrave;
- na cerkvi v Stari Oselici so ob 100-letnici konca 1. svetovne vojne odkrili spominsko ploščo padlim v tej vojni iz Stare Oselice, Hobovš, Trebije, Kladij in Podgore.
- 12. november** – na festivalu komorne glasbe *Loka da Camera* v kapeli Puštalskega gradu je nastopil Godalni kvartet Adria z violinistko Ano Julijo Mlejnik.

- 16. november** – v Galeriji na Loškem gradu so ob zaključku obnove grajske strehe in ostrešja pripravili krajšo slovesnost in prenovljen objekt predali namenu.
- 17. november** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bila slavnostna akademija ob 40-letnici Gorske reševalne službe Škofja Loka, odprli so tudi priložnostno dokumentarno razstavo.
- 23. november** – v Jurjevi dvorani v Stari Loki je bil spominski večer ob 100. obletnici konca 1. svetovne vojne in dnevu Rudolfa Maistra, in sicer s predstavitvijo knjižice *Spominski zapisnik avstrijskega ujetnika v Rusiji: v spomin na veliko svetovno vojsko od leta 1915 do 1918*, avtorja Jožeta Žagarja - Kalanušarja v Rusiji. Knjižico je uredil Alojzij Pavel Florjančič, v kulturnem programu so nastopili učenci Glasbene šole Škofja Loka.
- 24. november** – ob prazniku Občine Gorenja vas - Poljane je bila v Sokolskem domu v Gorenji vasi slavnostna akademija s podelitvijo občinskih priznanj za dosežke v letu 2018. Plaketo občine je prejela Osnovna šola Poljane ob 30-letnici delovanja; priznanja občine so prejeli Filip Dolinar, iniciativna skupina Turističnega društva Slajka Hotavlje, Javorski pevci, Lovska družina Sovodenj in PGD Lučine; priznanje župana sta prejela Matej Ržek in Nika Križnar.
- 28. november** – v Galeriji na Gradu je Loški muzej Škofja Loka odprl razstavo *Nič nam ne morejo sovražne vojne! – prva svetovna vojna na Loškem*. Razstavo so pripravili Biljana Ristić, Barbara Sterle Vurnik in mag. Jože Štukl, oblikovala pa Katarina Čirič;
- v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil koncert ansambla CelloArt z violončelistom Milošem Mlejnikom *Od Vivaldija do Piazzolle*.
- 30. november** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil dobrodelni koncert Mešanega pevskega zbora Vrelec *Z roko v roki*. Skupaj z učenci Glasbene šole Škofja Loka so izvajali ljudske in umetne pesmi slovenskih in tujih avtorjev;
- v športni dvorani na Trati je bil koncert loškega pevcu Jana Plestenjaka, s predskupino Vinči & Plačanci;
 - v osnovni šoli v Poljanah sta Združenje za vrednote NOB Škofja Loka in knjigarna Modrijan predstavila knjigo *Ti si mene naučila brati; partizansko šolstvo na Žirovskem, v Poljanski dolini in zgornjem delu Selške doline*. Z avtorji Ireno Jereb-Filipič, Ivanom Križnarjem, Francem Podnarjem in Mileno Sitar se je pogovarjala Milena Kejžar.
- 1. december** – na Mladinskem oddelku Knjižnice Ivana Tavčarja Škofja Loka so odprli razstavo ilustracij Daše Simčič in Vide Igličar.
- 4. december** – v Aleji zaslužnih Ločanov v Šolski ulici so odkrili doprsni kip prof. dr. Frana Jesenka, uglednega botanika, začetnika genetike, pobudnika ustanovitve Triglavskega narodnega parka in prvega predsednika Smučarske zveze Slovenije. Avtor doprsnega kipa je akademski kipar Metod Frlić.
- 6. december** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil tradicionalni božično-novoletni koncert Rotary cluba Škofja Loka; nastopila sta Mešani mladinski pevski zbor Gimnazije Škofja Loka in Mešani pevski zbor Crescendo iz Škofje Loke, pod vodstvom Žige Kerta.
- 7. december** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil koncert učiteljev Glasbene šole Škofja Loka in odprtje razstave puštalskih likovnih umetnikov *Puštuci u Lok*.
- 10. december** – Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je na Cankarjevem trgu v Škofji Loki ob 100-letnici smrti dramatika Ivana Cankarja pripravila literarno prireditev *Na Cankarjevem beremo Cankarja*.
- 11. december** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu so predstavili novo številko mednaro-

dnega zbornika *Pasijonski almanah/ Passionis annuarius* 2018/2. Vsebino sta predstavila glavni urednik mag. Jože Štukl in odgovorni urednik dr. Franc Križnar. V kulturnem programu sta nastopila Janez Jocif na strunski lajni in Marjanca Jocif na kljunasti flavti.

14. december – v Jesharni v Blaževi ulici v Škofji Loki je bila predstavitev knjige – triptiha *Cvrčanje nad mestom* pesnice Agate Trojar in slikark Agate Pavlovec in Barbare Demšar. Nastopila sta skupina Tantadruj in dramski igralec Igor Žužek;

– v Kulturnem domu pri Sv. Duhu je bil božično-novoletni koncert ansambla Jazz je kul bend.

15. december – v cerkvi sv. Jurija v Stari Loki je bil božično-novoletni koncert Pevskega zbora Gimnazije Škofja Loka;

– pri Brdarju v Vinharjih je bilo spominsko srečanje ob 77-letnici poljanske vstaje. Slavnostni govornik je bil Blaž Torkar iz Vojaškega muzeja Slovenske vojske.

16. december – na Loškem odru je bila 48. Podelitev Severjevih nagrad za dosežke na igralskih odrih. Nagradi za poklicne igralce sta prejela Nina Valič iz SNG Drama Ljubljana in Vojko Beljšak iz SLG Celje; nagrado za lju-

biteljske igralce pa Maša Kavčič iz KUD Fofité iz Medvod in Damjan Perne iz Šentjakobskega gledališča v Ljubljani; študentski nagradi sta prejela Matic Valič in Gregor Podričnik iz AGRFT Ljubljana. Slavnostni govornik je bil loški župan mag. Miha Ješe. Po podelitvi je sledila avtobiografska pripoved *Ne pozabi na rože*, dramske igralka Polone Vetrih, ob spremljavi violončelistke Lare Bešič, režiserke Ivane Djilas.

19. december – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil božično-novoletni koncert Glasbene šole Škofja Loka.

21. december – v kapeli Puštalskega gradu je bil božično-novoletni koncert kitaristov Glasbene šole Škofja Loka.

23. december – v osnovni šoli v Poljanah je bil tradicionalni božični koncert *Jerbas domačih*.

25. december – v športni dvorani na Trati je bil božično-novoletni koncert Mestnega pihalnega orkestra Škofja Loka.

27. december – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bila v okviru prireditev *Loka v snegu* projekcija filma *Na svoji zemlji* in pogovor z Janezom Ferlanom, restavratorjem slovenskih klasičnih filmov.

Avtorji prispevkov 2019

Navodila avtorjem prispevkov

Sedanji in prihodnji sodelavci Loških razgledov naj pri sestavljanju člankov upoštevajo naslednja navodila:

Oblika prispevka:

- Znanstveni ter strokovni članki za poglavje *Razgledi* ne smejo biti daljši od ene avtorske pole (30 000 znakov brez presledkov), prispevki za *Gradivo* ne daljši od pol avtorske pole (15 000 znakov brez presledkov), nekrologi, predstavitve razstav, knjig in podobni prispevki pa ne daljši od četrte avtorske pole (7 500 znakov brez presledkov) računalniško napisanega besedila.
- Prispevki naj bodo napisani z urejevalnikom besedil Word, v naboru znakov Times New Roman. Velikost črk naj bo 12 pik, z enojnim medvrstičnim razmakom. Naslov in mednaslovi naj bodo poudarjeni, vsebinska razčlenitev prispevka pregledna in logična.
- Znanstveni in strokovni članki za poglavje *Razgledi* naj vsebujejo še:
 - a) *izvleček* – kratek opis prispevka (v obsegu od 5 do 10 vrstic),
 - b) *povzetek* – predstavi naj glavne rezultate prispevka (v obsegu od 20 do 30 vrstic).
- Opombe morajo biti pisane enotno, pod črto na dnu vsake strani (footnote).
- To velja tudi za navajanje virov in literature.

Citiranje virov in literature:

- **Citiranje virov in literature** mora biti v skladu z uveljavljenimi pravopisnimi normami. Celoten naslov citata naj bo le v seznamu virov in literature na koncu prispevka. V opombah navajajte vire in literaturo le v skrajšani obliki, predpisano citiranje je obvezno. Viri in literatura naj bodo citirani takole:
- **Arhivski viri** – navedemo: arhiv (uporabljamo uveljavljene kratice), signaturo in ime fonda ali zbirke, številko arhivske škatle ali fascikla (tehnične enote), številko mape (arhivske enote) in/ali ime dokumenta.
PRIMER: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki, ŠKL 1, Občina Zminec, tehnična enota 14, arhivska enota 144, regulacija Sore. V skrajšani obliki citiramo: ZAL-ŠKL, ŠKL 1, t. e. 14, a. e. 144.
- **Literatura – monografije** – navedemo: priimek in ime avtorja, *naslov (in podnaslov)* dela (v ležečem tisku), kraj, založnika in leto izida, stran(i).
PRIMER: Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo : (973–1803)*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, 560 str. V skrajšani obliki citiramo: Blaznik, *Škofja Loka*, str. 230–235.
- **Literatura – članek** – navedemo: priimek in ime avtorja, naslov članka, *naslov publikacije (v poševnem tisku)*, letnik, številko, kraj, založnika in leto izida, stran(i).
PRIMER 1: Ramovš, Anton: Amoniti na loškem ozemlju. V: *Loški razgledi* 45, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1998, str. 11–14. V skrajšani obliki citiramo: Ramovš, Amoniti, str. 11–14.
PRIMER 2: Stariha, Gorazd: Trije tolovaji. V: *Zgodovina za vse*, letnik IV, št. 1, Celje : Zgodovinsko društvo, 2000, str. 47–58. V skrajšani obliki citiramo: Stariha, Trije tolovaji, str. 53.

- **Spletne strani** – glede na vrsto prevzema so lahko to članki, publikacije, dokumenti, enciklopedije, slovarji. Če je avtor znan, navedemo avtorja, naslov članka ali dokumenta, datum prevzema in natančen naslov spletne strani.

PRIMER 1: Maja Kač, Slovenski arhivski biseri, izbrani v kilometrih gradiva. Pridobljeno 22. 3. 2015, na <http://www.rtvsl.si/kultura/razstave/slovenski-arhivski-biseri-izbrani-v-kilometrih-gradiva/359724>.

Pri publikacijah organizacij, ki so objavljene na spletnih straneh, navedemo naslov publikacije, datum prevzema in naslov spletne strani.

PRIMER 2: Konvencija o otrokovih pravicah. Pridobljeno 10. 12. 2010. Dostopno na: <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105>

Če avtor ni znan, navedemo samo datum prevzema in natančen naslov spletne strani.

PRIMER 3: Pridobljeno 15. 4. 2015 na [http://www.gorenjci.si/osebe/blaznik-pavle\(pavel\)/689](http://www.gorenjci.si/osebe/blaznik-pavle(pavel)/689)

Slikovne priloge:

- Zaželeno je, da avtorji svoje prispevke opremijo s fotografijami, skicami, risbami ipd. Oddajo naj jih ali na CD, DVD ali USB ključku (skenirani posnetki morajo biti v formatu TIFF ali JPG, v ločljivosti vsaj 300 dpi na 15 cm širine ali **1000 KB**).
- Slikovne priloge morajo biti označene s številko, v tipkopisu pa mora biti določeno, kam sodijo. Podnapisi morajo biti že v tipkopisu glavnega besedila. V oklepaju naj bodo navedeni vir, avtor oziroma lastnik fotografije.

Ostala navodila:

- Teksti morajo biti posredovani v tiskani obliki (ena kopija) in elektronski obliki (na CD, DVD, USB ključek). Ime datoteke naj bo ime avtorja. Pisci jih lahko pošljejo na naslov Muzejskega društva Škofja Loka (Grajska pot 13, Škofja Loka) ali urednice Loških razgledov (Marija Lebar, Podlubnik 155, Škofja Loka) oziroma po elektronski pošti na naslov marija.lebar48@gmail.com.
- Zadnji dan za oddajo prispevkov je 30. november, razen za prispevke, ki so kronološko vezani na povzemanje dogodkov v tekočem letu, kjer je rok za oddajo 30. januar.
- Prispevke preberejo urednica in recenzenti, ki odločajo, če je prispevek primeren za objavo oziroma ga (po potrebi) s pripombami vrnejo avtorju v dopolnitev. Recenzije so anonimne.
- Za trditve in znanstveno vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji.
- DVD, CD, USB ključkov in rokopisov ne vračamo.

Podatki o avtorju:

- Vsak prispevek mora vsebovati ime in priimek avtorja, izobrazbo, naziv, poklic in ustanovo, kjer je zaposlen, naslov elektronske pošte, telefonsko številko.

Nakup knjig in *Loških razgledov*

Spoštovani ljubitelji domoznanskega branja!

Obveščamo vas, da so na zalogi starejše številke *Loških razgledov* in knjige, ki jih je izdalo Muzejsko društvo Škofja Loka.

DONESKI

Helena Janežič (urednica) ZA NAŠO STVAR	15 EUR
France Štukl: PO POTI KULTURNE DEDIŠČINE.....	20 EUR
Lojze Zupanc: KAMNITI MOST	25 EUR
Marko Črtalič: 40 LET SEVERJEVIH NAGRAD.....	8 EUR
PRIMORSKA PREŠERNOVA ZDRAVLJICA 1944 – 2. izdaja (faksimile).....	7 EUR
PASIJONSKI DONESKI 15/2020	20 EUR
PASIJONSKI DONESKI 14/2019	8 EUR
PASIJONSKI DONESKI 13/2018.....	8 EUR
Valentin Bogataj in Metka Sulič: MARIJAN GABRIJELČIČ 1940–1998.....	5 EUR
Marija Stanonik: NEKOČ JE BILO JEZERO	8 EUR

VODNIKI

SLIKAR JERNEJ IZ LOKE IN NJEGOVA DELA NA LOŠKEM.....	5 EUR
ALEJA ZNAMENITIH LOČANOV	5 EUR

LOŠKI RAZGLEDI

od številke 60 do 65 (razen številke 60)	8 EUR
--	-------

Knjige in *Loške razglede* lahko naročite v spletni trgovini na spletnih straneh Muzejskega društva Škofja Loka www.mdloka.si, lahko pa jih kupite tudi na blagajni Loškega muzeja Škofja Loka na Loškem gradu.

Želimo vam prijetno branje!

Uredništvo

Spoštovane Ločanke in Ločani, prijatelji in obiskovalci Škofje Loke!

Muzejsko društvo Škofja Loka je že več kot osem desetletij nosilec domoznanstva na širšem Loškem ozemlju.

Naša najbolj prepoznavna dejavnost je izdajanje domoznanskega zbornika ***Loški razgledi***, ki redno izhaja že od leta 1954, in ***Pasijonskih doneskov***, publikacije, kjer je doslej izšlo 13 letnikov. Poleg tega imamo še dve zbirki, v katerih izdajamo domoznanske knjige, in sicer:

- zbirko **Doneski**, kjer smo do sedaj izdali 39 naslovov, (v zbirko so všteti tudi Pasijonski doneski)
- zbirko **Vodniki po loškem ozemlju**, v kateri je do sedaj izšlo 12 naslovov.

Redno tudi pripravljamo tematske Blaznikove večere, na katerih obravnavamo različne vsebine, pomembne za ljudi na širšem loškem ozemlju.

Naše delo in zgodovino delovanja društva si lahko ogledate na naših spletnih straneh: www.mdloka.si.

Vabimo vas, da se nam pridružite. Pristopno izjavo lahko izpolnite na spletnih straneh www.mdloka.si ali jo dvignete v pisarni Loškega muzeja Škofja Loka, Grajska pot 13, Škofja Loka.

mag. Aleksander Igličar
predsednik Muzejskega društva Škofja Loka